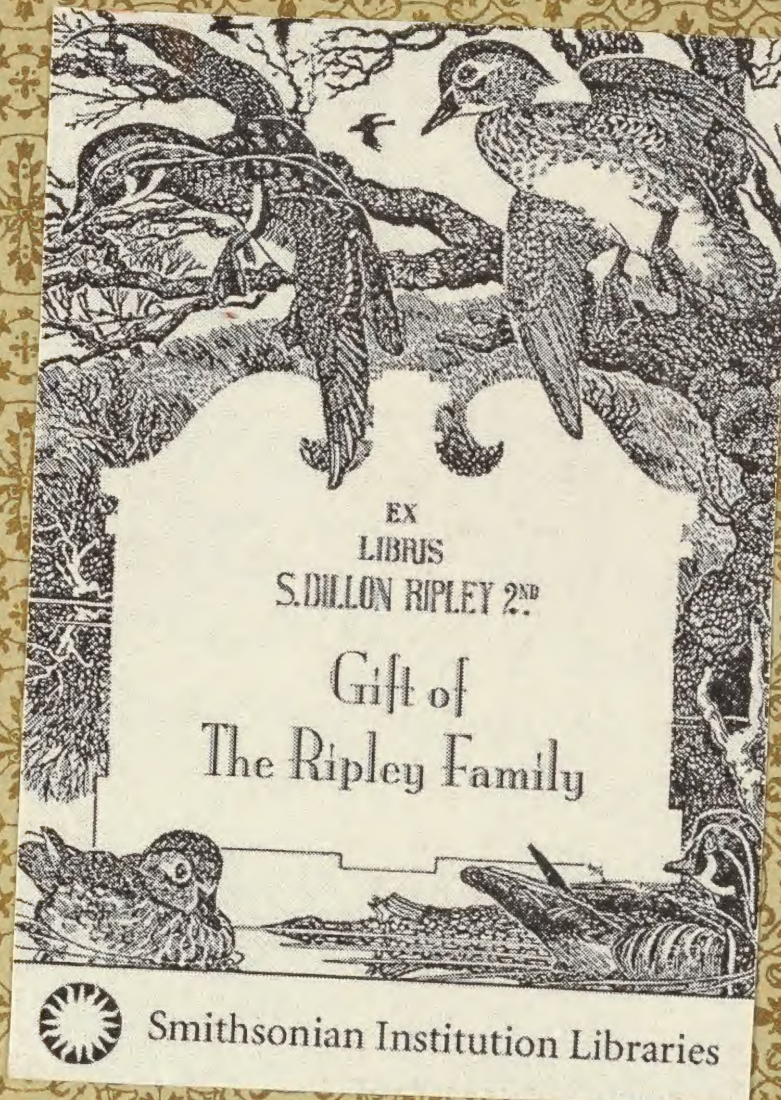

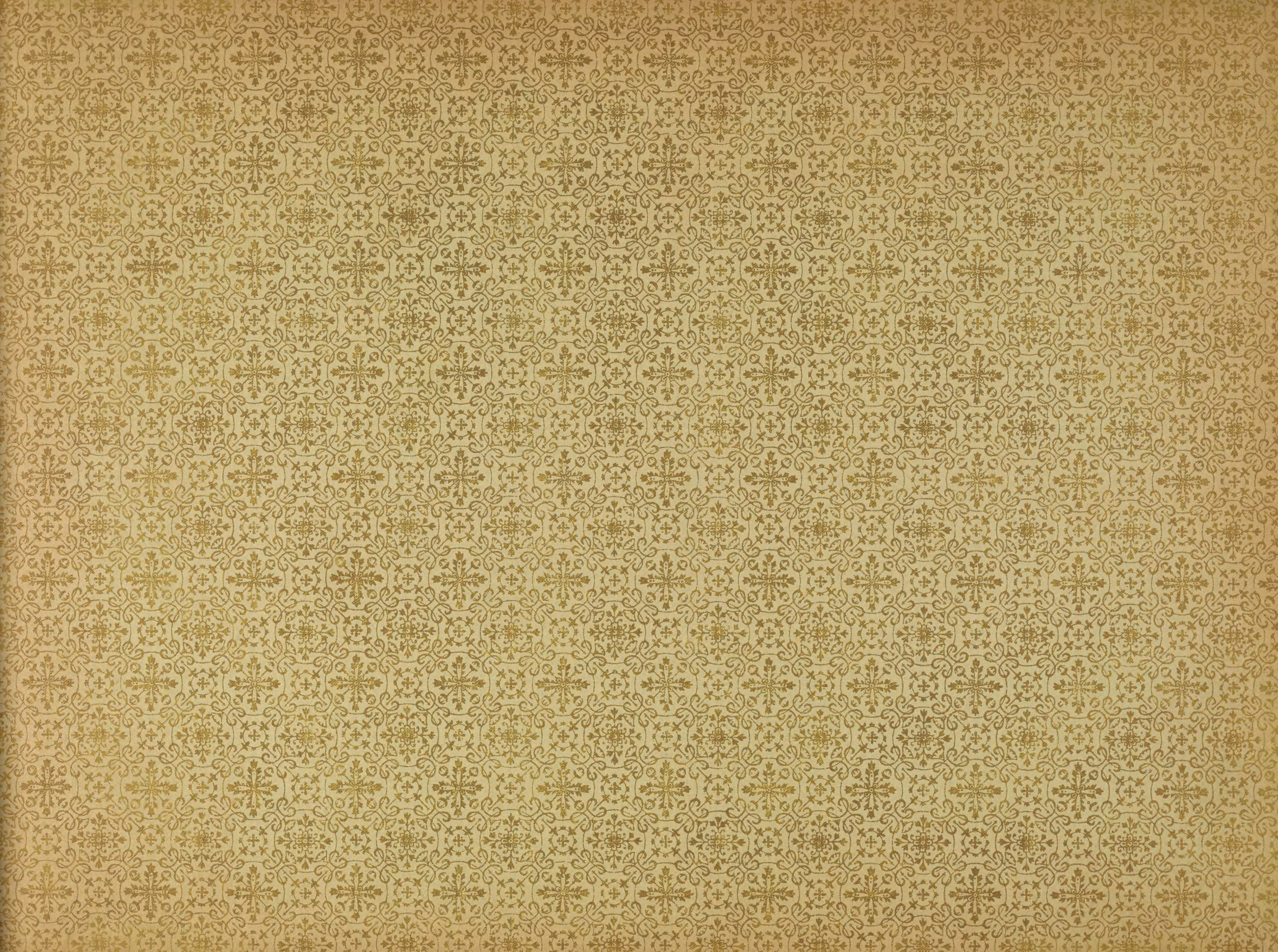

EX
LIBRIS
S. DILLON RIPLEY 2ND

Gift of
The Ripley Family

Smithsonian Institution Libraries

SVENSKA FOGLARNA

MED TEXT

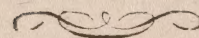
AF

Professor CARL J. SUNDEVALL,

TECKNADE OCH LITHOGRAPHIERADE

AF

PETER ÅKERLUND.

STOCKHOLM,

TRYCKT HOS J. & A. RIIS, 1856.

Till
Skrifte Kammarjunkaren, Commendören,
Ledamoten af Kongl. Vetenskaps Akademien m. m.
Högvärldne Herr Baron
Axel Gustaf Gyllenkrook!

I den öfvertygelse att hvarje yttring af erkänsla för bevisade välgärningar är på sitt ställe, ehvar den förekommer, vågar jag framför detta arbete teckna Herr Barons namn, för att offentligen erkänna mina förbindelser till den man, i hvars rika naturaliesamlingar jag, ända från ynglingaåren ägde ett alltid öppet tillfälle att grundlägga ett studium af Ornithologien; - som förskaffat mig den ovärderliga förmånen att besöka den heta zonen och att få en lifvande åskådning af dess natur, - och som till befördrande af denna vetenskaps studium i Fäderneslandet, med utmärkte samlingar riktat det Universitet der jag själf inhemtat min bildning.

Jag är förvissad att Herr Baron med lika välvilja, som alltid blifvit mig bevisad, emottager, ej blott detta uttryck af min tacksamhet, utan äfven försäkran om den innerliga tillgifvenhet och den fullkomliga högaktning hvormed jag framhårdar

Högvärldne Herr Barons

ödmjukaste tjänare
Carl J. Sundevall

Förord.

Efter att hafva, under de sednare åren, stadgat mina egna åsikter af Foglarnas systematiska anordning, hade jag ofta tänkt på att lemna en populär framställning af dessa åsikter med tillämpning till Skandinaviens eller Europas fogelarter. Detta företag blef dock alltjemt uppskjutet, emedan ingen särskild anledning fanns att skynda och emedan andra göromål upptogo tiden. Men då jag nyligen blifvit anmodad att lemna en text till det planchverk, hvaraf början härmed utgifves, så låg den tanken nära, att här meddela den påtänkta framställningen. Den text, som här kommer att lemnas, blir således författad med hufvudsakligt afseende på fogelclassens systematiska fördelning; på annat ställe hoppas jag få ännu mera i detalj redovisa samma ämne. Att här lemna en utförlig beskrifning och naturalhistoria öfver våra fogelarter, skulle vara utan ändamål, då vi redan äga en sådan uti Nilssons Skandinaviens Fauna, ett classiskt arbete som är i hvars mans hand och af hvars ornithologiska del en ny upplaga är under arbete. Afhandlingen om de särskilta arterna kan således här inskränkas till en ganska kort karakteristik med några uppgifter om den geographiska utbredningen och ett eller annat drag af deras öfriga naturalhistoria.

Figurerna äro ämnade att utgifvas i systematisk ordning med blott de omflyttningar, som kunna behövas för arternas sammanställning på plancherna. De figurer som stå tillhopa på samma planche, äro tecknade efter en och samma skala, hvilken alltid finnes uppgifven nedtill på hvarje planche. Småfoglarna visas oftast i $\frac{2}{3}$ af naturliga storleken. Till en början lemnas blott figurer af de arter som verkligen tillhöra vårt land; de som väl blifvit här funne, men som ännu ej äro med visshet kände såsom ständige invånare af Skandinavien, åtminstone vid någon viss årstid, eller som blott kunna betraktas såsom tillfälligtvis hitkomne, utlemnas, för att slutligen upptagas i ett supplement. Till detta supplement måste äfven en och annan figur besparas, för hvilken nu ej finnes passande original att tillgå. Denna plan för arbetet var redan från början antagen, men de 8 första plancherna voro redan färdiga innan det blef fråga om text och innan jag tagit en närmare befattning med utgifvandet. Texten kommer att utan afvikelse följa den antagna systematiska ordningen och att på sina ställen, men utan nummer, upptaga sådana arter, som här böra anföras, men som ej egentligen tillhöra vår Fauna.

Stockholm d. 15 September 1856.

Carl J. Sundevall.

SVENSKA FÖGLARNA.

Första Ordningen.

TÄTTINGAR eller SMÅFOGLAR.

(Passeres Linn. — Oscines *).

Uti denna ordning sammanfatta vi en mängd små fogelarter, som hafva till hufvudsaken lika bildning, nemligen Sparfvar och de med dem närslägtade, såsom Stiglits, Siskor, Domherrar m. fl.; vidare Ärlor, Rödstjertar, Löfsångare, Stensqvättor, Trastar, Mesar och Talgoxar, Starar, Kråkor, Svalor, Lärkor o. s. v. Dessa äro med få undantag just de, som i dagligt tal pläga benämnas *småfoglar*, hvilket namn rätt väl skulle kunna användas för hela Ordningen, ty de flesta hithörande arterna äro små, och betydligt mindre än största antalet af dem som utgöra de öfriga ordningarna af fogelklassen. Likväl äga vi i svenska folkspråket ett annat namn: *Tättingar*, som redan förr (**) blifvit användt för denna ordning och som af flera skäl förtjenar företrädet. Namnet Tätting användes visserligen, på många orter, mest för de invid

husen allmännast förekommande sparfarterna, särdeles för Gråsparfven och Gulsparfven; men detta användande af namnet synes kunna vara på samma sätt att förstå, som, t. ex. då allmogen vid en del af Skånska kusten använder namnet fisk nästan uteslutande för torsken. Ursprungligen synes namnet Tätting hafva varit mera allmänt och beslägtadt med namnen *Titling* och *Tita* eller *Tyta*, af hvilka det förra ännu på Island och Fär-öarna brukas för allehanda småfoglar. Det sednare användes på samma sätt i flera af våra provinser, såsom i namnen Entita, Topptita, Göktyta, och återkommer något förändradt uti namnet Talltete, som i Svealand och Norrland brukas för Parus-arter. I Östergötland kallar man Gråsparfven Täckling, hvilket namn möjligtvis kan vara en förändring af namnet Tätting; men det kan dock äfven vara ett helt annat

(*) Namnet Oscines användes af mig för största delen af denna Ordning i K. Vet. Acad:s Handlingar 1835; sedan af Keyserling & Blasius, 1840, m. fl. författare.

(**) T. ex. i de talrika upplagorna af Regnérs allmänna begrepp af Vetenskaperna, en för sin tid högst berömlig och allmänt begagnad lärobok.

ord, härledt af ordet tak, och utmärka de foglar, som oftast pläga vistas på taken.

De till denna ordning hörande foglarna hafva äfven blifvit kallade *Sångfoglar*, hvilket såvida är riktigt att större delen bland dem sjunga och att i allmänhet de flesta foglar som äro utmärkte för en verklig sång, höra hit, såsom Näktergalen, Trastarna, Löfsångarna, Canariefogeln, Siskorna o. s. v.; men ett betydligt antal af dem kunna ej sägas vara sångfoglar, såsom Kråkorna, Nötskrikorna, Mesarna och ett stort antal utländska former, hvilka dock alla, genom hela sin bildning, så nära likna de nyssnämnde, att de icke kunna afskiljas från dem, utan tydligen höra till samma naturliga ordning. Dessutom finnas åtskilliga arter af de öfriga ordningarna, som låta höra en sång, ofta af ganska utmärkt beskaffenhet, t. ex. Göken, Vakteln, Hönstuppen, Orren, åtskilliga snäppor och hafsänder o. s. v. Dessa äro således sångfoglar, utan att derföre höra till Tättings-ordningen.

Vi ställa denna Ordning främst i fogelklassen, hufvudsakligen derföre, att de hithörande arterna uti sina kroppsdelars form och genom åtskilliga lifsytttringars beskaffenhet, visa en utbildning, som öfverträffar den hos alla andra fogelordningar och hvarigenom de äro bestämdt skilda från dem alla. De skulle således ej kunna intaga något annat rum, än det första, utan att störa den Naturliga formserie, som samtliga Ordningarna af klassen bildar. Men de äro väl passande att intaga detta rum, emedan de ostridligt äro de, som bäst af alla uttrycka idéen af fogelnaturen och således böra anses för de högst utbildade bland foglarna. Man har vanligen uppfört Roffoglarna såsom de högsta i klassen, för deras styrka och för de fruktansvärda klor och näbbar, som gifva dem förmågan att mörda och förstöra de öfriga. Detta var en åsigt, värdig den tid, då den råa styrkan och medel till andras under-

tryckande ansågos för de högsta egenskaper bland människorna. Men ehuru rofdjuren äro nödvändiga länkar af skapelsen, och nödvändigt måste vara de starkaste, så kan man dock ej antaga att blotta rofdjurs-naturen utgör ett kännetecken på djurisk fullkomlighet. Denna måste utmärkas af andra lifsytttringar, som, i förening med utbildning af yttre formen, antyda en högre ståndpunkt.

Fullkomligheten hos en fogel består icke företrädesvis uti utmärktare själsförmögenheter, såsom hos Däggdjuren, utan den yttrar sig hufvudsakligen i en stor rörlighet och liflighet samt dermed i sammanhang stående förmåga att gifva läte. Inga andra djur märkas så mycket och bidraga så mycket att gifva lif åt naturen, som foglarna. Då man kommer till ett land af främmande naturbeskaffenhet äro vanligen foglarna de första djur som ådraga sig uppmärksamheten och de äro, näst efter växterna, de Naturprodukter, som mest bidraga att gifva en viss karakter åt naturen. Ett landskap der inga foglar ses eller höras, förefaller dödt och ödsligt, hvaremot fogelsång eller till och med blotta närvaron och rörelsen af foglar gifver en hög grad af lif och glädtighet åt trakter, som annars skulle synas alltför enformiga. Foglarna äro liksom bildade för att röra sig, synas och höras, och inga andra former bland dem kunna anses vara de högst utbildade I klassen, än sådana, som i hög grad äga dessa egenskaper. Förmågan att vistas och röra sig fritt och ledigt, lika väl på marken som i träden och i luften samt att genom utmärkta, melodiska läten gifva sin närvaro tillkänna, måste anses såsom kännetecken på högt utbildade foglar. Dessa egenskaper finnas allmänt förenade hos största delen af de arter som vi räkna till första ordningen, men icke, eller blott sällan, hos dem som tillhöra de öfriga. Småfoglarna öfverträffa i allmänhet de öfriga

i förmågan att röra sig med lätthet på flera olika sätt. De flesta hoppa lika vikt på marken som bland trädens grenar och bevisa genom sin egenskap af flyttfoglar att de förmå bruka sina vingar. Roffoglarna flyga ofta starkare, men de röra sig ovigt både på marken och uti trädkronorna. Papegojorna och flera af dem som höra till den andra fogelordningen, och som af många anses vara högre utbildade än Tättingarna, hafva likaledes oftast en mindre mångsidig rörelseförmåga; de som klättra väl, eller annars röra sig behändigt i träden, pläga röra sig dåligt på marken (t. ex. Gökarna, Hackspettarna), eller tvärtom, såsom förhållandet är med Höns och Vadare. Dessutom finnes sångförmågan allenast hos få släkten af alla dessa lägre ordningar.

Fogelsången, som vi måste betrakta såsom den högsta bland alla yttringar af djuriska läten och djurisk rörelseförmåga, förtjenar att något närmare skärskådas.

För att tydligare bestämma begreppet fogelsång, böra vi, utom denna, äfven med några ord omtala de öfriga läten som förekomma hos foglarna. Man kan urskilja följande slag: 1:o Den egentliga *sången*, som frambringas, endast under de stunder då fogeln är fri från näringsbestyr och fri från passioner, såsom en sysselsättning under ledigheten; således oftast under hvilan, eller under en, särskildt för sångens skull, företagen flygt, såsom af Lärkan. Sången är alltid utmärktast under fortplantningstiden och många foglar låta blott höra den då. Den kan till och med hos många anses såsom ett uttryck af den vid denna tid vaknade driften, eller såsom en yttring af behagsjuka: men dess egentliga väsende är dock att vara en förlustelse under ledigheten från arbete och passioner. Sedan ungarna blifvit utkläckta afstannat sången, men många foglar börja åter om hösten och fortsätta till

och med under kallaste vintern, såsom t. ex. Strömstaren. Vanligen är det blott hannarna som sjunga; men af åtskilliga slag, t. ex. några Sparfarter och Sädesärlan, sjunga äfven honorna. Detta lärer isynnerhet vara temligen vanligt under första hösten, eller förr än fortplantningsdriften samt deraf följande förändringar och omsorger börjat. Sångförmågan förekommer inom alla fogelklassens ordningar. Gökens kuku, Kalkontuppens buller, Orrens spel och Hönstuppens galande äro lika verklig sång som Näktergalens skönaste drillar, och Horsgökens besynnerliga läte, om hvars heskaffenhet man ännu ej är fullt enig, måste utan tvifvel hiträknas. Men sången är fullkomligast och allmännast hos arterna af Tättings-ordningen.

2:o De *vanliga läten*, som man hos småfoglarna plägar benämna locktoner, eller qvitter, och som de flesta af dem, samt många af andra ordningar, låta höra allt som oftast, äfven då de äro sysselsatta med annat, såsom att söka föda, samt isynnerhet då de om hösten och vintern draga omkring flockvis eller då de flyga längre sträckor. Dessa läten äro vanligtvis korta och entoniga samt lika hos båda könen. De frambringas, liksom sången, utan afsigt, för att uppfylla behovet af muskelverksamhet. De tyckas vara mindre allmänna eller mindre tydliga hos de bättre sångfoglarna och ofta mera ljudeliga hos en del af de arter som sjunga dåligt eller allsicke. Sådant är Gässens, Ändernas och Hönsens vanliga läte. Mesarna, Kungsfogeln, Snöskatan (*Turdus pilaris*), m. fl. dåliga sångare låta nästan ständigt höra det och lemna derigenom en ofta rätt god ersättning för de mera harmoniska ljud, som de ej förmå frambringa. Det är genom dessa enkla läten, som flera arter bland småfoglarna om vintern ge en icke ringa grad af lif och trefnad åt våra annars ödsliga skogar. Hit måste man äfven

räkna Kråkans kraxande, Skatans skratt m. fl. dylika fogelläten, som mera sällan frambringas, men äro så mycket starkare och utmärktare.

3:o De särskilda läten hvarigenom foglarna liksom tillropa hvarandra, locka till sig ungarna, varna dem eller kamraterna för fara o. s. v., samt de skrik eller utrop som förorsakas af fruktan, vrede, smärta m. m. Dessa läten pläga vara helt olika med de förutnämnda, men af flerfaldig beskaffenhet. — Hos somliga fogelararter är dock temligen ringa skillnad mellan alla dessa olika sorter af ljud, t. ex. hos Gråsparfven.

Just derigenom att den egentliga fogelsången frambringas under hvilat, såsom ett uttryck af kraft och välbefinnande, visar den sig vara uttrycket af ett högre djuriskt lif än det, som blott har afseende på naturbehofvens uppfyllande. Den förorsakas af ett öfverskott af lefnadslust och begär efter verksamhet; den är således af fullkomligt lika beskaffenhet med sången och med all yttring af skön konst hos människan. Liksom denna beror fogelsångens beskaffenhet på medfödda naturanlag, men är, åtminstone till en viss grad underkastad förbättring genom öfning och studier. Yngre foglar göra tydliga försök, flera gånger, innan de lyckas att taga den ton de tycka om och de äldre lära ofta af andra. Den vinner beständigt genom öfningen, hvarföre gamla foglar pläga sjunga bättre än de unga, och burfoglar, som aldrig upptagas af omsorger för egen och andras näring, bli ofta bättre sångare än de som lefva fria, isynnerhet då de hållas tillhoppa med andra, af hvilka de kunna lära.

Hos foglarna af Tättings-ordningen finnes nemligen ej blott förmågan att sjunga, utan äfven känsla för musik. De hafva begär att höra den och förmåga att uppfatta, till och med att lära och återgifva den. Det är bekant att man kan lära ganska

många fogelararter att sjunga vissa lättare arier; ofta får man höra dem som i fria tillståndet efterhärma andra, bättre sångfoglars toner, (t. ex. *Saxicola rubetra* och *Lanius collurio*), och mången torde hafva roat sig med det ganska lätta, men verkligen angenäma experimentet, att medelst en pipa eller flöjt, eller blott genom ihärdigt hvisslande af arier, uti en småskog samla omkring sig alla de småfoglar som finnas i granskapet. Dervid komma ej blott de egentliga sångfoglarna, utan äfven Mesar, Kråkor, Korsnäbbar m. fl., hvilka älska sången ehuru de sjelfve ej förmå frambringa den.

Bland Däggdjuren, som i så många andra hänseenden äro högre bildade än foglarna, märkes blott undantagsvis någonting, som liknar sång; t. ex. hos många Gnagare. I allmänhet äro deras läten osammanhängande och omelodiska. Fiskarna, som blott tyckas lefva för att äta och fortplanta sig, äro stumma. Förmågan att gifva läte från sig finnes bland de ryggmärghlösa, lägre djuren, hufvudsakligen bland insekterna, hvilka, liksom foglarna, äro bildade för att äga en stor rörlighet och hafva förmåga att flyga, hvarföre de bland de lägre djuren äro detsamma, som foglarna äro bland de högre. Af dem äga Bi, Flugor, Cicader, Gräshoppor m. fl. förmågan att gifva starka, uthållande läten, hvilka dock åstadkommas genom yttre delars verksamhet. De öfriga lägre djuren äro i allmänhet stumma.

Samma behof af verksamhet i en glad rigtning som alstrar sången, yttrar sig på ett annat sätt, i form af lek, hos barn och hos däggdjurens ungar; men då leken vanligen upphör med ungdomsåldern, så fortfar sången genom hela lefnaden; hos människan kan leken öfvergå till ett ännu högre sträfvande. Äfven hos foglar yttrar sig begäret att leka, men tydligast såsom en motsats mot sång eller en ersättning för densamma, hos de mest ut-

bildade formerna af de lägre ordningarna, och isynnerhet hos några Vadare, såsom Tranan och den syd-amerikanska Palamedea; till och med Brushanens strider äro af samma beskaffenhet. Det märkes äfven, i ringare grad, hos höns och änder, ehuru större delen af de rörelser, som förefalla oss såsom lek hos dessas ungar, knapt äro annat än en yttring af snålhet, för att fånga insekter och annat dylikt till föda, liksom det, som förefaller oss såsom lek hos fiskarne. — Hos Roffoglarna finner man ej en sådan lust. De utmärka sig framför de flesta öfriga foglar, genom större kroppskrafter och starkare synförmåga; möjligtvis äfven genom styrka i de öfriga yttre sinnesorganerna, men de använda dessa gåfvor blott för att tillfredsställa sin glupskhet. Roffogeln hvilar antingen för att sofva eller för att speja efter rof; sångfogeln hvilar under det han, för att uttrycka sin glädje, uti sång uppstämmer sin Skapares lof.

Det är sannolikt att sångfoglarna haft ett icke ringa inflytande på den börjande utvecklingen af menskliga bildningen; ty ehuru denna egentligen måste bero på medfödda själsförmögenheter, så hafva dock dessa behöft väckas och lifvas af de yttre omgifvelserna. Under det första naturtillståndet, innan människans egna verksamhet och konstdrift hade förskaffat ämnen att tänka öfver, ägde de omgifvande naturföremålen vida större betydelse, såsom väckningsmedel för det slumrande sinnet, än de kunde hafva sedan någon civilisation redan uppstått; och denna sednare måste derföre i sin första början hafva till en god del artat sig efter intrycken af den omgifvande naturen: Nyholländarnes förnämsta lekar bestå i en efterhärkning af Känguruhs rörelser och de nord-amerikanska vildarna muntra sig med att föreställa Bäfverns, Elgens och andra djurarters beteende. Men knapt lära andra inflytelser af den omgifvande naturen hafva haft en

lika stor förmåga att uppväcka det poetiska sinnet och lifva känslan för det sköna i naturen, som fogelsången, hvilken glädde de i vildmarken lefvande människorna, liksom ännu alltid skogens sångare förnöja den kringirrande vallgossen, och lärkan, den på åkern arbetande landtmannen. Efter fogelsången torde människan hafva bildat sin egen första sång, hvaraf ännu spår finnas kvar: Samojeden sjunger efter alfogeln (*Anas glacialis*) och en likhet med trastsången tyckes vara omisskännelig i vår egen folksång.

Den utmärktaste af alla sångfoglar är utan tvifvel den europeiska Näktergalen. Ingen annan fogel är känd som frambringar så melodiska och omvexlande samt starka och ihållande toner. Dernäst komma en mängd trastartade foglar, såsom våra vanliga Trastar (*Turdus musicus* och *T. merula*) samt vår Lärka. De bästa sångfoglar i andra verldsdelar äro närmast att jämföra med dessa. Indiens beryktade Bulbul (*Pycnonotus bengalensis* och sannolikt andra arter af samma släkte), har i sin sång mycken likhet med vår sångtrast. Den i Nordamerika beprisade »Mockingbird» (*Mimus polyglottus*), som allmänt anses för den förnämsta sångaren i hela Amerika, utmärker sig isynnerhet genom sin förmåga att efterhärma andra foglars eller äfven djurs och människors läten, och att derigenom gifva en stor omväxling åt sin sång, men tonerna äga ej det behag som hos våra bättre sångfoglar. Vidare kunna såsom utmärkta sångare anföras åtskilliga sparfartade foglar, t. ex. Canariefogeln från canariska öarna, af hvilka han fått sitt namn, samt många af de sylvia-artade, såsom vår Sylvia hortensis, Indiens Copsychus saularis och en mängd arter, kringspridda i de flesta länder. Oriolus-arterna, som äro utbredda öfver nästan hela den gamla continenten och hvaraf den europeiska arten, *O. galbula*, någongång förvillat sig till vårt land, utmärka sig genom rena, vackra flöjt-toner, som dock äro föga omvexlande. De

Australiska *Gymnorhina tibicen* och *G. »organicum«* låta höra en ganska varierad sång af rena, orgellika toner, som är rätt vacker ehuru ej liflig och låter liksom vore den med möda framprässad. Underrättelserna om fogelsången i andra verldsdelar äro visserligen ej utförliga, men dock pläga de resande omtala de arter, hvilka mest utmärka sig genom sina läten. Af dessa underrättelser kan man sluta, att i allmänhet äro både de heta och de kalla ländernas sångfoglar underlägsne dem i de tempererade climaten samt att Amerikas vida stå efter dem i gamla continenten. Bland alla verldsdelarna tyckes Europa (inom bokskogsregionen) och vestra tempererade Asien, hvilka tillhoppa utgöra Näktergalens region, hafva de bästa och i förhållande till hela antalet af fogelarter, de flesta goda sångfoglarna. Sydamerika och Australien torde vara minst väl lottade i detta hänseende, ehuru äfven der förekomma många arter, hvilkas sång är att jämföra med den af våra medelmåttigare eller mindre utmärkta Sylvier och Fringiller (t. ex. några af de nyholländska *Meliphaginæ* eller rörtungade). Indiens sångfoglar tyckas, särdeles i de nordligare trakterna, öfverträffa dem i andra heta länder, och af egen erfarenhet kan jag anföra, att fogelsången i Bengalen föga står efter den i Europa, då nemligen Europas Näktergal undantages. Den föreföll mig nära lik den i mellersta Sverige, som ligger utanför nämnde fogelsregion, men den är dessutom ganska uppblandad med främmande sträfva eller skrikande ljud, emedan ett stort antal foglar lefva i de heta länderna, som endast hafva hårda, entoniga, ofta ängsliga läten. De hos oss förekommande Kråkorna och en och annan Buteo eller Uggle samt Hackspettar, Cypselus, Sitta o. s. v. höras ej mycket och deras läten äro ej att jämföra mot de oljud och buller samt de ängsliga, genomträngande läten, som der nästan beständigt och öfverallt höras af talrika Papegojor, Bucconiner,

Gökarter, Glador, Stare-arter o. s. v., samt flera af sjelfva sångfogelordningen. Då vår Gök har ett vackert, angenämt läte, så äro de två i Bengalen allmänna arterna af samma släkte af alldeles motsatt beskaffenhet; den ena (*Cuculus ejulans* n.) är en af de ängsligaste, den andra (*C. niger* L.), en af de bullersammaste skrikare man kan höra. Dylika omelodiska fogelläten lära förekomma tämligen allmänt i alla heta climat, och man måste tillstå att i de länder, hvarest de ej, såsom i Indien, omväxla med talrika, välljudande och starka röster, bör den vilda Natur-concerten ej vara af särdeles harmonisk art. I Europa sakna vi dock ej medel för jämförelser, ty på de ställen hvarest Råkan (*Corvus frugilegus*) uppslagit sina bopålar, såsom t. ex. i somliga byar på Skånska slätten, förer denna ett oljud, som säkert ej öfverträffas i sjelfva Indien. Och likväl, ehuru allt detta larm någonsång kan förefalla tröttande eller besvärligt, så lär dock aldrig totalintrycket deraf förefalla oss obehagligt, utan snarare motsatsen, såsom oftast är händelsen med yttringarna af lif i naturen.

Innan vi sluta denna afhandling om fogelsången böra vi göra rättvisa åt en del af de foglar som allmänt pläga anses vara fullkomligt i saknad af all sång. Detta är visserligen det vanligaste förhållandet bland de följande ordningarna, men bland första ordningen (Tättingar) tyckes det endast inträffa på ett mindre antal arter. Korpen synes vara en af detta antal och hos den vanliga Gråsparfven kan man knappt urskilja de ljud, som skola föreställa en slags sång, från det vanliga lätet. Men mångfaldiga arter finnas som hafva så svag och obetydlig sång, att man vanligen ej märker den, hvarföre de orätt anses såsom alldeles utan förmåga deraf. Sådan är t. ex. Skatan, hvilken allmänheten ej plägar tillerkänna någon sång, och likväl höres denna ej sällan, om våren eller om hösten, af Skator som sitta ensamma och ostörda.

De gifva då ofta från sig ett svagt, pipande och jollrande läte, som är en verklig, ehuru temligen ofullständig sång. Hos den indiska Skatan (*Pica rufa*) är detta samma läte vida starkare och tydligare. Till och med den vanliga Kråkan (*Corvus cornix*) låter understundom, ehuru mera sällan, under liknande förhållanden, höra en sång af pladdrande och knirkande toner, som dock är ännu ofullkomligare än Skatans. Nötskrikan härmar ofta andra fogelläten och Talgoxen sjunger om våren rätt lustigt, ehuru tonerna ej höra till de mycket omvexlande. Detsamma är förhållandet med flera andra arter af släktet *Parus*. — Ladusvalan (*Hir. rustica*), som ej heller plägar räknas bland sångarne, låter ofta, då hon sitter stilla och ensam, höra en skärrande, pladdrande sång, som är rätt munter ehuru den låter som om den vore framprässad med någon svårighet eller som om hon pratade smått för sig sjelf. Efter densamma har landtfolket uppgjort en historia om hvad svalan berättar. Hon säger nemligen sqvallrande och förtrytsamt: »min fru har förlorat min fru har förlorat... ett rött nystan och en sa... ax«, hvilket har afseende på folksagan, att hon varit kammarpiga hos jungfru Maria, men blifvit förvandlad till fogel emedan hon stulit ett nystan rött garn och en sax, af hvilka hon nu, till straff, får bära det förra under halsen och den sednare i stjerten. — Sjelfva Härfogeln, som dock saknar sångmuskler, låter höra en tydlig sång uti det entoniga läte: »up! up!« som gifvit honom sitt latinska namn *Upupa*.

Sången är dock ej den enda lifsyttning hvarigenom Tättingordningen utmärker sig framför de öfriga foglarna. Detta sker äfven genom den konstdrift som röjer sig i sammansättningen af boet. De flesta småfoglar sammansätta sitt bo med en utmärkt skicklighet, göra det stadigt och djupt skålformigt samt pryda det ofta smakfullt med mossor, hår o. d. — Många förse sitt bo med

tak och många bygga det hängande, af de besynnerligaste former, med konstrikt anbragt ingång o. s. v. Bland de öfriga foglarna träffar man ej, så vidt jag känner, dessa särdeles konstiga byggnader; blott några få af dem som mest närma sig till Tättingarna bygga bo, som äro att jemföra med de enklare och vanligare af dessa sednares; t. ex. *Colibri* och några *Cypseli*. Roffoglarna samt de vadare och vattenfoglar, som bygga i träd, lägga blott konstlöst sammandragna bon, som äro nästan platta eller hafva obetydlig fördjupning för äggen. Mängden af de öfriga äro, till sin skicklighet att bygga, underlägsna äfven de minst konstfärdiga af första ordningens arter. Detta förhållande förtjenar att ihåggkommas såsom nog märkligt, ehuru det, såsom bevis på företräde i djurisk utveckling skulle kunna anses vara af mindre vigt än det som blifvit sagdt om sången; ty bobyggnaden utgör hos foglarna blott ett bihang till fortplantningsdriften och ligger helt och hållet inom den omedvetna instinkts område. Då ungarne äro flygfärdige lemnas boet och besökes icke åter. Det är således ej ett hemvist, eller ett skydd mot köld och oväder, utan blott en vagga åt affödan, och nästa år bygger fogeln ett nytt, fullkomligen likadant, ofta af materialier, tagna af det förra. Behofvet att bygga måste uppfyllas och ingen öfning eller förkofran i konsten finnes. Emellertid utvisar den större konstdriften en högre utvecklad instinkt eller en större fullkomlighet i de kroppsdelar som äro verk samma vid byggandet.

Anmärkningsvärdt är, att foglarnas konstdrift, äfven inom första ordningen, icke är utbildad i samma förhållande som sångförmågan, utan snarare i motsatt förhållande med den. De släkten som äro utmärkta för sin bobyggnad, äro i allmänhet dåliga sångare, t. ex. släktet *Ploceus* och nära derintill stående arter, släktet *Aegithalus* och andra former af *Mesarnas* familj, hvaribland vi äfven

kunna anföra vår *Parus caudatus*; *Cinnyris*-arterna, de amerikanska *Icteri*, *Svalorna*, *Skatan* m. fl. Deremot se vi att de utmärktaste sångfoglarna, såsom *Näktergalen*, *Trastarna*, *Sylvierna* o. s. v., bygga enkelt skålformiga bo, som visserligen äro rätt vackra och väl sammansatta, men dock höra till de enklare inom denna fogelordning. Den brist på konstfärdighet hvarmed den vanliga Lärkan bygger sitt bo, som är föga bättre sammansatt än snäppornas eller hönsens, anvisar till och med åt denna fogel en låg plats uti första fogelordningen, ehuru utmärkt han är såsom sångare. Många äro dock som både bygga och sjunga illa, såsom *Kråkor*, *Skrikor*, *Gråsparfvar* m. fl. Möjligtvis skola vi äfven lära känna någon väl begåfvad form, som är mästare i både sång och byggnadskonst; men det vanliga förhållandet bland foglarna är likt det bland människorna, att blott det ringare antalet utmärker sig genom sina snillegåfvor eller sin verksamhet, och att svåriligen någon hinner till mästerskap mera än i en rigtning. Foglar och människor likna hvarandra ytterligare deruti, att dessa företräden, hvarigenom några utmärka sig framför mängden, bero på medfödda lyckliga anlag, öfver hvilkas ägande ingen kan berömma sig sjelf. De hafva fått dem »såsom en skänk ofvanifrån, utan all sin förskyllan eller värdighet.»

Ännu märkbarare synes Tättingarnes företräde framför alla de öfriga foglarna då man studerar bildningen af deras kroppsdelar. Man finner då, först, att de till sina former, mest af alla, äro skilde från vattenfoglarna, hvilka, både såsom vattendjur och af flera skäl, måste ställas sist i klassen. Sedan finner man att Tät-

tingarna utgöra den bäst karakteriserade och tydligast afskilda af alla fogelordningarna, samt att de kroppsformer, som utgöra kännetecknen på denna ordning, utvisa en högre kroppslig utbildning. Men för att visa detta måste vi något uppehålla oss vid dessa foglars *yttre* former.

De foglar som tillhöra första ordningen skilja sig från alla andra genom följande kännetecken (*):

De största vingtäckfjädrarna (som sitta på underarmen, cubitus) *betäcka blott halfva längden eller en mindre del af motsvarande armpennor.*

Baktån är stor, starkare än de öfriga tårna och försedd med större klo än de. Hon är *bred vid roten* och stående i samma plan som de öfriga tårna.

Dessutom äro tre tår rigtade framåt, af hvilka *den yttre är vid roten hopväxt med den mellersta.*

Alla foglar som tillhöra de öfriga ordningarna (**) afvika alltid i ettdera af dessa hänseenden eller aldra oftast i dem alla. Täckfjädrarna äro hos dem stora, så att de räcka betydligt längre ut, öfver mer än hälften af armpennorna, och dessutom vida talrikare än hos första ordningens arter. Baktån, som egentligen är den innersta, eller första af tårna, är hos de öfriga foglarna oftast liten, vid roten smalare och upplytad öfver marken samt försedd med en klo som är mindre än mellantåns. Baktån saknas till och med ofta i alla de öfriga ordningarna, men aldrig i den första. Några få släkten som höra till andra Ordningen hafva visserligen vingarna bildade såsom hos Tättingarna, nemligen de brokiga

(*) Af det som här anföres, synes, att jag ännu anser mig befogad att bibehålla samma omfång för denna fogelordning som då den först framställdes. i K. Vet. Acad:s Handlingar 1835, under namn af »Volucres» (pag. 58 och 65). De efter denna tid gjorda upptäckterna synas mig blott föranleda till en förbättring i den systematiska fördelningen inom denna ordning, men ej till en sönderdelning deraf. Det var en oriktig uppfattning, att denna högst naturliga fogelgrupp, på anf. ställe, vidare fördelades uti fyra skilda »Ordines» och detta misstag rättas nu.

(**) Papegojor, Hackspettar, Roffoglar, Höns, Vadare, Vattenfoglar.

Hackspettarna (*Picus*), Göktytan och några af de utländska *Bucconina*; men dessa hafva annorlunda bildade fötter, med blott två tår framåt; yttre tån är bakåtrigtad och den egentliga baktån är helt liten, eller saknas. — Några andra foglar, t. ex. dagroffoglarna, hafva stor baktå, försedd med stor klo; men den är vid roten smalare och hos dem äro vingtäckfjädrarna stora och talrika.

Hos arterna af första ordningen äro vingarna vanligen breda, emedan armpennorna i förhållande till kroppen äro större än vanligt bland foglarna; till antalet äro de 9, sällan 10 eller 11. Näst efter dem följa blott en rad stora täckfjädrar; hos alla andra foglar finnes 3 eller flera rader af dylika. Äfven hos Tättingarnas ungar och uti vinterdräkten ser man ofta små, dunlika rudiment af två rader, som dock äro alldeles undangömda af nästa rads fullt utbildade fjädrar. Dernäst följer en rad af små fjädrar som hafva omväändt läge mot de öfriga i vingen, och sist ligga, i flera rader, de små täckfjädrarna, som blott betäcka sjelfva armen och roten af de nyssnämnde, samt äro vida mindre än hos de öfriga foglarna och ej så talrika som hos dem. Dessa olikheter märkas lättast då man jemför vingarna af två nyss döda foglar af olika ordningar, t. ex. af en sparf och en hök, snäppa eller and. Hos dessa sednare äro armpennorna ej så mycket skilda från täckfjädrarna och dessa synes alla temligen lika; hos sparfven finnes deremot, såsom hos alla arter af första ordningen, en bestämdare olikhet mellan de skilda raderna af fjädrar, hvilket tillkännagifver en större utbildning.

Hos de flesta foglar äro handens pennor (*remiges primariæ*) till antalet 10. Blott undantagsvis förekomma 11. Men hos största antalet af Tättings-ordningen är den första helt liten, betydligt

kortare, på den hoplagda vingen, än armpennorna, eller till och med ej större än de nästliggande täckfjädrarna. Denna vingbildning måste vi anse för den fullkomligaste af alla. Utom första ordningen finnes den blott hos några få närgränsande af nästa ordning, t. ex. släktet *Jynx*. Deremot är första vingpennan lång hos Vattenfoglar, Vadare, Roffoglar, samt, inom första ordningen, hos Kråkorna och hos de flesta af dem som sakna sångmuskler (hvarom mera straxt nedanför). Hos en annan, mindre del af de arter, som tillhöra första ordningen, äro deremot handpennornas antal blott 9, hvilket man skulle kunna föreställa sig uppkomma genom ett fullkomligt försvinnande af den första; men denna har aldrig funnits hos dem, utan den penna som börjar raden är verkligen den första och denna plägar vara lång. Blott 9 handpennor finnas isynnerhet ofta hos de sparfartade foglarna. Uti de öfriga familjerna förekommer detta antal hos en jemförelsevis mindre del, hufvudsakligen Amerikanska arter. Men inom de öfriga fogelordningarna tyckes det blott finnas hos ett enda släkte, nemligen sl. *Indicator* i Afrika, som hör till de gökartade foglarna af andra ordningen (*).

Det som nyss anfördes om tårnas bildning hos Tättingarna är ej mindre utmärkande. Baktån är hos dem ofta något kortare än sidotårna, men alltid tjockare och således till volumen ofta större än de. Den yttre formen anföres här såsom ett alltid lätt synligt kännetecken; men den egentliga olikheten, som hittills aldrig blifvit anmärkt, ligger deruti, att hos arterna af första ordningen är baktåns långa böjmuskel med sin sena, fullkomligt skild från den muskel som böjer kloleden af de tre framtårna, hvarföre baktån hos dem kan böjas oberoende af framtårna. Hos *alla* andra foglar äro deremot se-

(*) Vida flera egenheter uti vingarna af olika fogelordningar omtalas i K. Vet. Ac. Handl. 1843 och i Cabanis Orn. Notiser, i Wiegmanns Archiv 1847.

norna af dessa två muskler förenade, så att alla tårna måste böjas på en gång. Hos de förra är således baktån fri och väsentlig; hon finnes alltid och är den starkaste af alla. Hos de sednare är hon blott ett bihang till de öfriga tårna; hon är icke väsentlig och saknas derföre ofta eller är liten och svag. Jemförelsevis kunna vi erinra derom att människan är det enda af däggdjuren, som har inre tån större än de öfriga och tummen (inre fingern) fullt fri.

Den märkvärdiga öfverensstämmelsen mellan den nyss omtalade bildningen af fötterna, med den af vingarna inom första ordningen, ger åt båda dessa formförhållanden en större betydelse än de skulle kunna äga hvart för sig. Båda äro tydliga, högre utbildningar af extremiteterna och ingenting liknande förekommer hos de foglar, som vi af andra anledningar måste anse såsom lägst. Vi måste således deraf styrkas i den åsigten att Tättingarna höra till de högst utbildade af foglarna.

Tättingarnas klor äro vanligen hoptryckta. Huden är, på fötterna och särdeles på tarsen (mellanfoten *), fast och tätt åtsittande, intill benet, samt beklädd af stora, hela, hornartade, ehuru tunna sköldar, hvilka frampå tarsen oftast äro 7. De öfriga foglarna hafva vanligast fötterna beklädda af en mindre fast hud, som på tarsen ej ligger tätt intill benet, och således är rörlig, samt är beklädd af talrikare, mindre och tunnare hornsköldar. Hos vattenfoglarna är denna hud oftast nätlik, till utseendet nästan såsom fisk- eller ormskinn.

Största delen af de foglar som höra till första ordningen hafva en alldeles egen bildning af mellanfotens baksida eller såla

(planta tarsi). Denna betäckes nemligen ej af små sköldar eller fjäll, såsom hos de öfriga foglarna, utan är beklädd, från hälen till v.p. $\frac{3}{4}$ af längden, af två stora, hela lameller, eller sköldar, en på hvardera sidan, hvilka baktill förenas genom en långsgående söm. Blott nedersta delen af sålan, näst öfver baktån, är, såsom hos de öfriga foglarna, beklädd af små fjäll. — Härifrån afvika bland de europeiska foglarna af första ordningen, blott de egentliga Lärkorna (*Alauda* L.) och Härfogeln (*Upupa*), hvilka båda släkten hafva tars-sålan beklädd af flera små sköldar, åtskilda af tvärsömmar eller mellanrum; men bland de utländska, och särdeles amerikanska arterna, finnas ett stort antal sålunda afvikande fogelsläkten.

Denna olikhet i bildning är viktigare än den i början skulle synas. Den anmärktes först af Keyserling & Blasius (i *Wirbelthiere Europas* 1840) och blef sedan närmare undersökt af Cabanis, som efter densamma (i *Wiegmanns Archiv* 1847) systematiskt ordnat de foglar som vi räkna till första ordningen. Han har derigenom lemnat oss en naturenlig fördelning och en redig öfversigt af dessa foglar, som ensamme äro nära likså talrika som alla de öfriga ordningarnas arter tillhopa, och som förut voro på mångfaldigt sätt hopblandade, dels siusemellan, dels med former som icke höra hit. Nu kunna alla dessa utan svårighet igenkännas och ordnas efter ett skiljetecken som är ganska lätt synligt, äfven på uppstoppade exemplar. Kännedomen om fotsålans utseende hos dessa foglar, har således på en gång upplyst ett capitel af naturkunskapen, som förut hörde till de aldra oredigaste och dunklaste inom området af de högre djurens historia.

(*) Mellanfoten (Tarsen), som baktill slutas i hälen, är hos människan kort, bred och platt, och stöder helt och hållet mot marken. Foglarna deremot, liksom hundar, hästar och boskapskreatur, trampa blott på tårna och hafva lång, smal mellanfot, som föres upprät, så att hälen står högt öfver marken. De äro hvad man kallar tågångare (*digitigrada*); människan, liksom björnen m. fl., äro hälgångare (*plantigrada*).

Hos foglarna är det temligen vanligt, att nedra ändan af luftstrupen, der den skiljer sig i två grenar, som gå till lungorna, är något utvidgad eller annars utmärkt af större, eller särskildt bildade ringar, vid hvilka alltid några små muskler fästa sig, och man har antagit att foglarnas stämma bildas i detta nedra struphufvud (*Larynx inferior*), liksom att däggdjuren allenast hafva ett struphufvud, i luftrörets öfre ända, och blott der bilda sitt ljud. — Hos största delen af de foglar som höra till första ordningen och som vi benämna Tättingar, finnes på det anförda stället en egen muskelbeläggning, som består af 5 par små muskler, hvilka alldeles bekläda nedre struphufvudet och som blifvit kallade sångmuskler. Otvifvelaktigt bidraga de att åt de egentliga sångfoglarna gifva en större förmåga att bilda omväxlande, vackra och ihållande toner, hvarföre namnet kan vara riktigt. Men de finnas äfven hos de hithörande arter som sjunga dåligt eller allsicke, såsom Korpen, Kråkan, Gråsparfven m. fl., och de äro alltid likadana hos honorna som hos hannarna, ehuru de förra vanligen ej sjunga. Dessutom saknas dessa muskler hos alla de öfriga ordningarnas arter, ehuru åtskilliga af dessa, såsom förut nämndes, låta höra en ganska ljudelig sång (t. ex. Göken, Orren, Snäpporna, Alfogeln). De äro således att betrakta såsom en högre utbildning af organerna för andedrägten och rösten, för att fullkomna fogelsången, ehuru de hvarken äro nödvändiga för densamma, eller ensamme äro tillräcklige att frambringa den.

Dessa muskler få isynnerhet en större betydelse derigenom, att de nästan alltid sammanträffa med den nyss omtalade högre utbildningen af tarsens baksida. Så vidt vi hittills känna äro alla de foglar, som hafva tars-sålan beklädd af hela lameller, äfven försedda med sångmuskler; och *Lärkorna* (*Alauda* L.) äro de enda kända foglar som hafva detta sednare apparat utan att tillika äga

det förra. Här finna vi således åter ett sammanträffande af högre utbildade kroppsorganer, liksom det kort förut omtalade, af vingens och tårnas form, hvarigenom vi bestämde gränserna för hela första ordningen. Den nu omnämnda utbildningen af tars-sålan finnes endast i sällskap med de s. k. sångmusklerna och endast inom första ordningen, men hos största delen af dess arter.

Sedan detta blef upptäckt, har man velat inskränka denna fogelordning till de arter som äro försedde med verkliga sångmuskler, och derifrån utesluta alla dem, som ej äga dem fullständiga. Detta måste vi dock anse såsom en alldeles oriktig åsigt. Derigenom uteslutes nemligen från denna ordning ett stort antal, särdeles af amerikanska småfoglar, som till hela sitt yttre utseende (*habitus*) och sitt lefnadssätt, såväl som till de flesta delarnes skapnad, så nära likna de vanliga formerna af våra småfoglar, att de förr ansetts tillhöra samma släkten som dessa, och att de i alla händelser icke kunna skiljas långt från dem. Det kan nemligen ej vara rätt att afskilja de amerikanska *Tyranninæ* och *Fluvicolinæ* i en annan fogelordning, än våra *Muscicapæ* och *Saxicolæ*; att på samma sätt åtskilja amerikans *Synallaxis* från gamla continentens *Malurinæ*; *Cinclodes*, *Furnarius*, *Geositta* m. fl., från *Anthus* och *Alauda*; *Anabates* och *Dendrocolaptes*, från *Sitta* och *Certhia*; *Thamnophilus*, *Psaris* etc. från *Lanius* — *Garrulus*; *Chamæza* m. fl. *Myiotherinæ*, från *Turdinæ* o. s. v. — De sålunda afskilda till större delen amerikanska fogelfamiljerna, hos hvilka det så kallade sångapparatet saknas, men nedre larynx ofta är något eget skapad, bilda icke tillsammans en naturenlig ordning eller grupp, emedan de sinsemellan visa olikheter, som äro större än de form skillnader som finnas mellan dem och andra fogelformer som äga sångmuskler. De kunna således endast bilda en naturlig grupp i förening med dessa sednare, så att alla tillhoppa utgöra en enda

fogelordning, och vi kunna icke anse sångmusklerna vara af den vikt, att deras när- eller frånvaro skulle bestämman gränserna emellan ordningarna. Men vi måste gå ännu längre, så att vi ej en gång antaga dem såsom kännetecken för första ordningens indelning, och detta torde behöfva en utförligare förklaring.

Då man öfverskådar alla de fogelformer, som vi räkna till första ordningen ehuru de sakna sångapparat och hafva delad tars-såla, så finner man snart, att de flesta af dem sluta sig ganska nära intill hvar sin af dem som äga sångapparat och hafva hel tars-såla. Några exempel härpå anfördes nyss. Hela första Ordningen utgöres således af två serier, som åtskiljas genom de anförda kännetecknen, men stå jemte hvarandra så, att nästan hvarje afdelning af den ena, motsvarar en afdelning af den andra. — Men dessutom känna vi, såsom förut nämndes, ett slägte, nämligen Lärkslägtet (*Alauda* L.), som i anseende till sångapparatet öfverensstämmer med den ena serien, och till tarserna med den andra, utan att dock kunna uppföras såsom en tredje series. Möjligtvis skall man framdeles lära känna att samma förhållande äger rum med någon annan, ännu ej tillräckligt känd fogelform. Vi måste således söka att få afgjort till hvilken-dera af de två serierna Lärkorna rätteligen böra räknas, samt huruvida man bör fördela första ordningen efter sångmusklernas eller efter tars-sålans beskaffenhet.

Vanligtvis har man antagit, att Lärkorna mest närma sig intill de sparfartade foglarna (*Fringillinæ*), samt till Piplärkorna (släktet *Anthus*), hvilka båda fogelgrupper äro försedda med sångapparatet. Men då man eftersöker de mellanformer, hvarigenom Lärkorna skulle förenas med dem, så finner man dem ej, utan dessa fogelgrupper befinnas, oaktadt den ej ringa yttre likheten, vara

ganska bestämdt åtskilda från hvarandra, ehuru de obestriddigt höra till samma ordning.

Vid jämförelsen med den andra serien, der sångmusklerna saknas, blir förhållandet alldeles likadant. Äfven här finner man tvenne beröringspunkter, nämligen, först med släktet *Upupa*, som till fötternas bildning (bakklon, tårna, sålan) mycket likna Lärkorna, och som till färgteckningen, fjäderbildningen, till och med till näbbens form, visar betydlig likhet med det underordnade Lärke-släktet *Alæmon* (*A. deserti* St.). — Den andra, ännu mera i ögonen fallande likheten med dem, finner man hos de amerikanska Lärkorna, släktena *Geositta*, *Furnarius* m. fl., af hvilka flera arter, äfven i sednare tider, varit förda till släktet *Alauda*, (t. ex. *A. cunicularia*, *tenuirostris*, *fissirostris*). Dessa tillhöra sydamerikas steppländer, hvarest de motsvara de egentliga Lärkorna i gamla continenten, hvilka äro talrikast i södra Afrika, midt emot de amerikanska Lärkornas förnämsta hemland; men båda formerna tyckas dock vara bestämdt åtskilda genom en något olika bildning af tars-sålan och genom sångapparatet, som saknas hos den amerikanska formen. Lärkorna stå således ganska isolerade och kunna lika väl föras till den ena som till den andra serien.

Under sådana omständigheter drager jag ej i betänkande att classificera Lärkorna efter det *yttre* kännetecken som finnes, nemligen efter tars-sålans beskaffenhet; det vill säga, att antaga dess olika struktur såsom förnämsta fördelningsgrunden mellan de två serierna af Tättings-ordningen.

Detta förfarande torde misshaga mången. Det är nemligen en ganska allmän åsigt, att de inre delarnas form *alltid* är af större värde för djurens systematisering, än de yttres; men detta är en stor villfarelse. Oftast händer det visserligen, att de vigti-

gare inre delarna gifva de säkraste kännetecknen för djurens inbördes släktskap, så att t. ex. hjertats, hjernans och ryggradens beskaffenhet är något olika hos de olika klasserna och med full säkerhet utvisar till hvilken klass ett djur hör. Men vi må ej förglömma att den yttre hudbeklädnaden, af hår, fjädrar eller fjäll, lemnar kännetecknen för de högre klasserna, som äro lika allmänt giltiga som hvar och en af de characterer, hvilka hemtas af inre delar, och vida tydligare än någon af dessa, ehuru de nämnda delarna (hår m. m.) äro de ytligaste som finnas hos djuren. Likså kunna vi anföra, att det ännu ej är afgjort, huruvida fisksläktet *Amia* och några andra, dylika, böra, efter hjertats byggnad, föras tillsammans med *Ganoïderna*, eller, efter de yttre delarna, klassificeras med de bukfeniga fiskarna.

Det är visserligen det vanligaste förhållandet, att de inre delarna äro nästan lika bildade hos närsläktade arter; men detsamma är äfven förhållandet med de yttre delarna. Fall inträffa till och med, då man kunnat åtskilja närstående former efter betydliga olikheter uti vissa inre delar, ehuru ingen tydlig skillnad kunnat uppsökas i de yttre (t. ex. *Clupea alosa* och *finta*). Inre delar kunna variera, eller visa sig individuellt afvikande, lika väl som de yttre. Det är ganska vanligt att träffa individuella afvikelser hos muskler, hos kärl och nervgrenar, uti tarmkanalen o. s. v.; de kunna till och med finnas i de stora åderstammarna, i hjertat och hjernan. Med ett ord, vi måste öfvergifva den föreställningen att hvarje olikhet hos en inuti kroppen belägen del, vore det ock en af de för lifvet aldri viktigaste, nödvändigt måste bestämma en zoologisk fördelning, samt att de så kallade anatomiska charactererna alltid, äfven då de tagas alldeles ensamma, skulle vara bättre än de som hemtas af yttre delar. Tvärtom måste man, vid de ofta

förekommande tillfällen, då det blir nödvändigt att göra eller att karakterisera artificiella zoologiska afdelningar, antaga desamma efter så constanta kännetecken som möjligt, och helst efter yttre delar, hvilka kunna undersökas och contrrolleras af alla och som således både lemna full ledning åt den som söker under rättelse (hvilken ofta är rätt behöflig, äfven för den mest förfarne), och gifva full säkerhet, att fördelningen verkligen blifvit gjord efter den angifna grunden. Det är i enlighet härmed, som vi redan bestämt oss för att indela första fogelordningen i två serier efter tars-sålans beskaffenhet och ej efter muskelbeläggningen på luftstrupen. Ifall detta sednare, inre organet, antoges till indelningsgrund, så blefve fördelningen ej derföre naturenligare, men den blefve ofullständig, eller, ifall den utfördes, skulle det ganska väl kunna hända att den blefve falsk. Det är nemligen ännu, oaktadt Joh. Müllers utmärkta undersökningar och rika tillgång på materialier, ej bekant huruvida de väl bestämda fogelgrupperna: *Paradisea*, *Epimachus*, *Buphaga*, *Meliphaginæ*, *Ocypterus*, *Pardalotus*, *Menura*, *Oxyrhynchus* och ett stort antal andra släkten som höra till första ordningen, äga eller sakna sångapparat. Alla dessa skulle således behöfva utlemnas eller införas gissningsvis. Detta sednare har ock verkligen skett, men på sådant sätt, att man antagit, att de släkten som hafva delad tars-såla äfven skulle sakna sångapparat, ehuru Lärkorna lemna ett tydligt exempel på möjligheten af motsatsen. Indelningen har således de facto blifvit gjord efter det yttre kännetecknet, ehuru det inre blifvit uppgifvet såsom grund, hvilket förfarande ej kan vara att anbefalla till efterföljd, och hvarje tillfälle som erbjuder sig att undersöka ett exemplar af något bland de nyss anförda fogelsläktena kan möjligtvis visa att den är felaktig.

Vi hafva i det föregående omtalat några kännetecken hvarigenom alla arterna af första fogelordningen öfverensstämma sinsemellan och skiljas från alla andra foglar; men dessa skiljemärken äro ej de enda som finnas; de äro blott de beständigaste af dem, som äro lätta att se. Vi kunna således exempelvis tillägga att hufvudet i allmänhet, hos första ordningens arter, är större i förhållande till kroppen, än hos de flesta andra foglar. Detta härrör af hjernans storlek, som gör att cranii öfre del blir mera upphöjd och kullrig, hvaraf ansigtsvinkeln blir större, och att nackhållet (för ryggmärgen) blir beläget något mera undertill, liksom hos de högre däggdjuren. Emellertid finner man att några af de högsta formerna i de nästföljande två ordningarna (Papegojor, Hackspettar, Falkar, Ugglor) hafva nära lika stor hjerna som Tättingarna och att en af de lägsta bland dessa, den australiska Menura, har litet hufvud liksom hönsen. Man finner till och med att hjernan, och således äfven hela hufvudet, i allmänhet är mindre i förhållande till kroppen hos de större arterna (t. ex. Kråkslägtet), än hos de mindre.

Såsom förut anfördes äro arterna af första ordningen i allmänhet små. De äro öfverhufvud mindre än arterna af de följande ordningarna. Den största af alla är den nyssnämnda Menura, som är af en vanlig hönas storlek. Dernäst komma Korpen och Kråkorna. De öfriga äro mindre, och största antalet äro mindre än vår vanliga Gråsparf. Likväl höra de minsta af alla foglar ej till denna ordning, utan till slägtet Trochilus (Colibri) af nästföljande ordning. — De minsta arterna af de öfriga, lägre fogelordningarna, äro ungefär lika så stora som de medelstora af den första; såsom t. ex. Sparfugglorna och Falco sericeus från Java bland roffoglarna; Vaktlarna och slägtet Hemipodius bland hönsen;

de små Snäpporna (Tringæ, Charadrii) bland Vadarna; Stormvädersfogeln (Procellaria pelagica) bland småfoglarna.

Vi indela de arter, som tillhöra första ordningen, på följande sätt:

Första Serien.

Tarsens baksida är (från hälen till $\frac{3}{4}$ af längden) beklädd af en odelt hornlamell på hvardera sidan, utan mindre sköldar. (Alla hittills undersökta arter hafva befunnits vara försedda med sångmuskler).

Cohors 1. Fringilliformes (Finkartade foglar) med kort, tjock, conisk näbb; underkäkens kanter äro starka, hvassa och inåtböjda, mot hvarandra, samt bakåt höga (så att de äro från munvinkeln starkt uppstigande och ofta bilda en kortare flik. De närma sig alltid gomhvalfvet och betäckas af öfverkäkens kanter då ej dessa äro ofullständiga). — Hit höra släktena Loxia, Fringilla, Emberiza.

Coh. 2. Turdiformes (Trastartade). Näbben är oftast smal, framåt sträckt från cranii botten, med låga kanter på underkäken (hvilka möta dem af den öfre) och hakans vinkel är ej utsträckt framom näsborrarnas öppning. Klorna måttligt hoptryckta; den mellersta sned. Vingen af måttlig storlek (3 till 5 gånger tarsens längd). Tungan medelmåttig. — Anthus, Motacilla, Turdus, Sylvia, Parus, Lanius etc. (samt Tanagræ, Maluri och talrika utländska släkten).

Coh. 3. Scansores (Klättrare). Klorna stora och hvassa, starkt hoptryckta, med platta sidor; den mellersta ej sned. (Hos alla andra foglar är mellantåns klo sned, så att inre kanten är högre upplyftad, eller utböjd, och spetsen något utåt riktad). För öfrigt är näbben, tungan, vingarna m. m. bildade såsom hos föregående familj. — Sitta, Certhia.

Coh. 4. Hirundiniformes (Svalor). Vingarna ganska långa och fötterna korta: vingen, från leden, omkring 10 gånger längre än tarsen. Armpennorna räcka blott till halfva vinglängden. Inga borst vid munvikarna. — Hirundo.

Coh. 5. Corviformes (Kråkartade). Näbben stor (stark eller lång), med hakans vinkel framdragen, framom näsborrarna (understundom ganska föga, men alltid tydligt). Fötterna vanligen stora; vingarne måttliga eller större, men ej öfver 5 å 6 gånger tarsens längd; käkkanter och klor vanliga. — *Sturni*, *Garruli*, *Corvi*, (samt *Icteri*, *Paradiseæ*, *Epimachi* m. fl. utländska).

(*Coh. 6. Tubilingues* (Rörtungade) med långt utsträckbar, rörformig tunga. — *Dacnides*, *Nectariniæ*, *Meliphaginiæ*. — Denna är den enda hufvudafdelning af första serien, som saknas i Europa).

Andra Serien

med tarsernas såla beklädd af flera, mindre sköldar (eller sällan naken, med blott hinnartad beklädnings). Sångmuskler finnas hos Lärkorna, men saknas, så vidt man känner, hos alla öfriga hithörande foglar.

Fam. 1. Alaudinæ (Lärkor). De bakre armpennorna långa (så att de, på den hoplagda vingen, räcka ut mot vingens spets); de öfriga i spetsen hjertlikt inskurna; första vingpennan ganska liten. — *Alauda*, (*Alæmon*).

Fam. 2. Upupinæ (Härfogelartade). Armpennorna nästan lika långa, i spetsen rundade. — Tars-sålans sköldar bilda en enkel rad. — *Upupa*.

(I Europa saknas alla de öfriga hithörande fogelfamiljerna, såsom: *Myiotherinæ*, *„Ampelidinæ“*, *Psaris*, *Rupicola*, *Pipræ*, *Tyranninæ*, *Todus*, *Anabatinæ*, *Dendrocolaptes*; — *Menura*, *Eurylæmus* etc.).

Då det allenast är fråga om Skandinavien, eller Europas, fogelfauna, som blott innehåller ett ringare antal arter, är det skäl att på ofvanstående sätt förenkla methoden. Ifall en öfversigt af alla kända fogelarter skulle framställas, så borde hvardera af de här uppräknade afdelningarna (*Cohors 1, 2 o. s. v.*) ytterligare fördelas i mindre afdelningar, eller så kallade familjer; men i vår fauna skulle de flesta af dessa familjer, allenast få en, eller några få arter hvardera. De kunna således ganska väl utelemnas.

De sparfartade foglarna ställas först; icke derföre att de böra anses såsom de högst utbildade, ty dem måste man söka bland de trastartade; utan derföre att de äro till formen ganska afvikande från andra foglar, hvilket isynnerhet visar sig genom skapnaden af deras underkäk, genom det stora antal arter som blott hafva 9 handpennor o. s. v. — De kråkartade foglarnas långa hakvinkel visar en likhet med större delen af Vattenfoglarna och Vadarna, och den långa tungan hos sista cohorten erinrar om *Amfibiernas* bildning. Vi sätta således dessa fogelgrupper sist, emedan ingenting annat finnes, som åt dem kan anvisa en högre plats. Äfven Svalornas stora förmåga att flyga är en ensidig utbildning, som de äga på bekostnad af fötternas användbarhet och som åt dem bestämmer en något lägre rang inom första ordningen.

Första Serien.

Arter som hafva tarsens baksida beklädd af två hela längs-sköldar.

Första Cohorten.

Finkartade Foglar (Fringilliformes).

Bland de kännetecken som utmärka dessa foglar är intet annat så eget och så i ögonen fallande, som bildningen af underkäken, hvilken nyss förut uppgafs såsom hufvudsaklig karakter för denna cohort. Genom de starka, inåt eller mot hvarandra böjda kanterna af underkäken, hvilka bakåt äro ganska höga, bli dessa foglar skickliga att sönderkrossa eller afskala de frön, hvaraf de lefva. De hafva således en slags förmåga att tugga födan, liksom Papegojorna, och båda dessa fogelgrupper få derigenom en viss, aflägsen likhet, eller »analogi» med däggdjuren. Många andra foglar, såsom Starar, Trastar, Lärkor, Höns m. fl., äta äfven växtämnen och frö, men de svälja dem hela och med påsittande skal, hvarigenom det ofta händer, att de åter lemna ifrån sig växtfrön oskadade, så att dessa kunna slå rot. Det påstås till och med att Mistelns frö ej gro utan att hafva blifvit uppmjukade i Trastens mage, hvilket man redan i forntiden visste att berätta. Ännu brukar man understundom låta Trastar o. d. foglar äta bär med hårdare frö, för att uppmjuka dem och göra dem lättare grobara; men ifall man till detta experiment skulle råka välja en art af de finkartade foglarne så blefve man narrad emedan denne, till följe af sin underkäks bildning, krossar eller skalar fröet, hvarigenom det blir dödadt. — En del af de Fink-

artade eller Sparfartade foglarna lefva uteslutande af växtfrön. Ur bär pläga de utplocka kärnorna och bortkasta det omgifvande köttet. Men dessutom förtära en del arter om sommarn insekter och mata sina ungar dermed. Denna olikhet i lefnadssättet synes vara uttryckt genom en olikhet i yttre formen, ty de arter som förtära insekter hafva, liksom de egentligen insektätande fogelarterna af denna ordning, en liten inskärning vid sidan af näbbspetsen. Sådana äro Bofinken, Gråsparfvarna och Emberizarterna. De, som lefva uteslutande af frö, sakna denna lilla inskärning, såsom Canariefogeln, Siskorna och Korsnäbbarna. Emellertid lemna detta hak ej alltid ett säkert kännetecken, ty ofta är det otydligt, eller finnes hos somliga och saknas hos andra exemplar af samma art (t. ex. hos *Fr. chloris*).

Dessa foglar hafva mindre ögon än andra foglar af lika storlek, och oftast små, af täta, korta fjädrar betäckta näsborrar. Näbben är kägellik, kort och vid roten tjock, vanligtvis icke rätt framåtsträckt, utan något nedåt riktad, så att käkarnas fogning, sedd från sidan, bildar en böjning eller vinkel der hornslidan börjar. Denna vinkel synes tydligast på underkäken. Tungan är ganska liten, oftast hård och helbräddad, särdeles hos de rent fröätande arterna. Den tyckes hos dem icke vara ett smakorgan.

utan är reducerad till ett verktyg för att fasthålla och vända de frön som fogeln skalar och äter. Fötterna och vingarna äro af medelmåttig storlek.

Alla europeiska arter af denna cohort hafva blott 9 handpennor, (remiges primariae) och i allmänhet äro öfver hälften af de bekanta arterna så beskaffade; men i den heta zonen, uti Afrika och södra Asien, lefva talrika arter som äro försedda med 10 handpennor, af hvilka den första är ganska liten. Bland dessa sednare arter finnas många, som utmärka sig för stor konstfärdighet i sammansättningen af sina bon. Våra flesta arter, och särdeles Bofinken, bygga ganska vackra bon, hvilka dock oftast ej äro försedda med tak. Gråsparfvarnas bo äro dock öfvertäckta, med blott ett ingångshål vid sidan, men de äro löst och illa sammanfogade.

1. KORSNÄBBSLÄGTET (*Loxia* L.).

Käkarnas spetsar korsa hvarandra. — Den besynnerliga bildning af näbben, hvaraf detta slägte fått sitt namn och hvarigenom det skiljer sig från alla andra kända fogelslägten, består deruti, att underkäkens spets uppskjuter på endera sidan om den öfre, men hos somliga individer på högra, hos andra på venstra sidan. Denna bildning uppkommer först då ungen är nära fullvuxen, då underkäkens spets hastigt tillväxer. På mindre ungar, tagne ur boet, ser näbbspetsen ut såsom på vanliga foglar. — Öfverkäken saknar inskärning vid spetsen. Underkäkens kanter äro blott på ett kortare stycke, bakom midten, uppstående såsom en vinkel. Stjerten är temligen kort, djupt tvåklufven, med 12

Svenska Foglarna. I.

ganska styfva, tillspetsade pennor. — Uti den hoplagda vingen räcka armpennorna ej till $\frac{2}{3}$ af hela vingens längd. Af de hit hörande arterna äro hannarna smutsigt gulröda och honorna gråaktigt gula; men i första året äro ungarna grönaktigt grå och mörkfläckiga. Märkvärdigt är, att då hannar uppfödas inne i rum, bli de vid nästa fjäderfällning gulaktiga liksom honorna, äfven ifall de redan haft röda fjädrar. Detta har föranledt den origtiga åsigten, att hannarna, såsom yngre, skulle vara röda och att de, såsom äldre och fullt utbildade, skulle bli grågula, hvilket förhållande i sanning skulle hafva varit högst besynnerligt, emedan foglarna alltid med åren få högre färger.

Korsnäbbarna lefva hufvudsakligen af barrträds-frö, hvilka de utplocka ur kottarna; men dessutom äta de gerna hvarjehanda andra frö, såsom t. ex. kärnorna ur rönnbär. De hafva den egenheten att ofta fortplanta sig ganska tidigt på våren eller redan midt under vintern, ehuru marken är betäckt af snö; men dessutom träffas ofta bo med ägg eller ungar längre fram på sommaren. Våra arters bon äro öfvertäckta och mindre fast sammansatta. — Uti sitt beteende hafva de mycken likhet med Papegojor. Liksom dessa äga de en utmärkt styrka i näbben, hvarigenom de förmå att söndergnaga de hårda tallkottarna och afbita trädqvistar, hvarföre man ej kan hafva dem inneslutna i burar med trädspjelar, dem de lätt afskära. De klättra behändigt omkring grenarna, liksom i buren, och äga förmågan att använda fötterna såsom händer, för att hålla eller vända födan. Utan att egentligen vara flyttfoglar, föra de ett kringstrykande lif, så att de vissa år äro allmänna der de förut saknats. Deras sång är högst obetydlig och svag, så att man sällan märker den, eller ger akt derpå.

1. STORA KORSNÄBBEN (*Loxia pityopsittacus* Bechst.). Pl. I, fig. 1, 2. — Näbben tjock, nästan lika hög som underkäkens längd (omkring 14 millimeter hög). Vingens längd 100—105 millim. Vingen gråsvart utan ljusa tvärband. Näbbryggen är starkt böjd, till v.p. $\frac{1}{4}$ af en cirkelbåge och käkspetsarna äro korta, starka. — Dess vistelseort är inom barrskogsregionen; således i större delen af Skandinavien, långt inåt Lappmarkerna, men i Finmarken är den ej anmärkt. Äfven kommer den blott sällan till Skåne. — (*Loxia pytiopsittacus* (*) Bechst. Naturg. — Nilsson Skand. Fauna).

2. MINDRE KORSNÄBBEN (*Loxia curvirostra* L.). Pl. I, fig. 3, 4. — Näbben mindre tjock, med längre utdragna, smalare spetsar: dess höjd 11 till 12 millimeter; näbbryggen bildar knappt $\frac{1}{6}$ af en cirkelbåge och underkäkens spets skjuter fram öfver öfverkäken. Vinglängd 95—100 millimeter. Färgen alldeles lika med den föregående. De skilja sig nästan endast genom näbbens olika styrka och skulle rätt väl kunna anses såsom blotta racer eller varieteter af samma art, hvilka dock fortplantas såsom bestämdt åtskilda. Båda hafva lika lefnadssätt och lika vistelseort eller utbredning. Båda förekomma äfven i mellersta Europa men äro der något mindre än hos oss, samt i norra Asien. — (*L. curvirostra* Linn. Fn. Sv. 224. — Nilss. Fn.).

3. BÄNDEL-KORSNÄBBEN (*Loxia leucoptera* Gm.). Pl. I, fig. 5 och II, 1. — Vingen svart, prydd med två breda, hvita tvärband. — De båda största raderna af täckfjädrar äro nämligen i spetsarna bredt hvita. Hela fogeln är något mindre än den nästföregående med ännu något smalare näbb. Hannens färg blir något högre

röd, än hos de båda förra. Vinglängd 85—90 mm. Näbbens höjd 10 mm. — Denne arten tillhör egentligen Sibirien och norra Ryssland; vid Archangel är han allmän (Liljeb.); men tidtals ses exemplar hos oss, eller äfven i andra delar af Europa; t. ex. 1845, då flera erhöles på åtskilliga ställen i Sverige, samt i Tyskland, Belgien och England. Under hösten år 1856 hafva flera stycken erhållits här omkring Stockholm. Sannolikt qvarstanna de här, men tyckas ej betydligt föröka sig, och det är ej utan tvekan som vi uppföra dem såsom en verkliga svensk fogelart. Uti Nordamerika förekommer samma fogel allmänt; men exemplaren derifrån kunna vid jämförelse igenkännas på sin något smalare näbb (9 mm.), och något smalare hvita spetsar på täckfjädrarna. Äfven hannens färg tyckes vara något mörkare, men öfriga uppgifna skillnader hafva befunnits origtiga. (Denna är *L. leucoptera* Gmel., *L. falcirostra* Lath. — Exemplar från Europa och Asien äro: *L. bifasciata* Brehm, Isis 1827. — Sundev. Vet. Acad. Öfv. 1846. 37. — Bonap. Consp. 527. — *L. tænioptera* Glog. Handb. 354. — *L. leucoptera* Nilss. fn. — Liljeb. Vet. Acad. H. 1850. 291).

2. DOMHERRSLÄGTET (Pyrrhula Briss.).

Näbben kort, tjock, starkt kullrig med öfverhängande spets utan tydliga inskränningar vid sidorna. Fötterna korta: tarsen mindre än $\frac{1}{6}$ af vinglängden. — Armpennorna räcka till v.p. $\frac{3}{4}$ af vingen, och stjerten är längre än på Korsnäbbarna. Från de ar-

(*) Detta namn, som på Svenska betyder tallpapegoja, har från början, och sedan nästan alltid blifvit orätt stafvadt, genom förväxling af *i* och *y*. Det bör stafvas: *pityopsittacus*.

ter, som straxt nedanför uppföras under släktet *Fringilla*, skilja de sig genom sina något kortare fötter. De röra sig sällan på marken, äro rent växtätande och tillhöra nordliga climat eller höga bergsländer.

4. **TALLBITEN** (*Pyrrh. enucleator*). Pl. II, fig. 2, 3; — mörkt röd (hannen) eller grågul (honan) med breda, hvitaktiga kanter på de större täckfjädrarna. Stjerten klufven. Näbben något litet hoptryckt med rundad ryggköl. Vinglängd 107—110 m.m. Tarsen 21. — Denne är den störste af de finkartade foglarna i Europa och en bland de största bekanta. Hos oss tillhör han egentligen blott den af barrskog bevuxna delen af Lappland och tillgränsande delar af Norrland (såsom Vesterbotten), och är ej känd uppåt fjäldtrakterna eller i Finnmarken. — Om sommarn tyckes han icke finnas så sydligt som i Värmland och Dalarna. Om vintern kommer han dock somliga år i mängd till trakten af Stockholm och någongång, ehuru sällan, ända till Skåne. Han finnes ock i norra Asien och Nordamerika. Till lefnadssättet liknar han Korsnäbbarna lika mycket som till färgen, hvilken på samma sätt förändras då han uppfödes i bur, och liksom de kan han klättra kring grenarna, ehuru mindre vigt; men han har ej samma färdighet att afbita qvistar och kan derföre hållas innestängd i trädbur. Sången är äfven starkare och vackrare, men dock föga utmärkt. Han låter ofta höra den om sommarnätterna och kallas derföre i Norrland: Nattvaka. — (*Loxia enucleator* Linn. S. N. och Fn. Sv. — *Pyrrh. enucl.* Temm. Man. 1. 333. — *Corythus enucl.* Cuv.; — Nilss. Fn. — *Fringilla enucl.* Mey. Gloger Handb. 346).

Anm. Efter Temminck förer jag denna fogel till släktet *Pyrrhula* med hvilket han äger närmaste släktskap och hvarigenom all ovisshet

om namnet försvinner. Han har nämligen af Vieillot blifvit, först år 1807, gjord till typus för släktet *Pinicola*, hvilket sedan, år 1816, af samme författare ändrades till *Strobilophaga*, och 1817, af Cuvier, till *Corythus*. Då man bibehåller släktet *Fringilla* odeladt, kunde det vara skäl att äfven ditföra dessa båda arterna. Jag bibehåller dock här släktet *Pyrrhula* emedan detta blifvit vanligt i vår fauna.

5. **DOMHERRN** (*Pyrrh. vulgaris*). Pl. II, fig. 4, 5; — stjerten tvär; kroppen ofvan rent grå med svart hufvud och hvit öfvergump; undertill röd (hannen) eller rödgrå (honan). Näbben är något mera bred än hög, med rundad, ej kölad rygg. Vinglängd 90 mm., tars 17. — Ungarna äro gulgrå utan svart på hufvudet; men vingen är, såsom hos de äldre, svart med hvitaktigt, bredt tvärband.

Domherrn klättrar ej såsom Tallbiten, eller blott dåligt, och lefver af allehanda frö- och bär-kärnor samt, i brist på bättre, af trädknoppar. Sången är svag och obetydlig, men denna fogel har mycken förmåga att lära sjunga lättare arier, och hans vanliga lockton är ett rent, flöjtlikt: tu — i! Hos oss finnas de om sommarn i hela landet, till och med här och der i Skåne (Wallengr.), samt långt opp i Lappland (Gellivare, Qvickjock). De häcka i täta skogssnår, der de hålla sig tysta och dolda, så att man då sällan blir dem varse. Om vintern draga de sig åt söder och bli då allmänna i mellersta och södra Sverige, hvarvid en del torde härifrån flytta öfver åt mellersta Europa. Vanligen pläga de vara i rörelse och låta höra sin lockton under kallt, klart väder, men hålla sig dolda och tysta under blidväder. Utom Skandinavien bebor Domherrn större delen af Europa och norra Asien, men finnes ej i Amerika. I Pyreneerna är han ej sällsynt, men på Sicilien har den blott sällan blifvit sedd (Malh.). Likväl äro de exemplar som lefva i de sydligare länderna (Frankrike, Tyskland) nå-

got mindre och något litet starkare färgade än de nordiske. Vingen är omkring 8 mm. ($\frac{1}{3}$ tum) kortare. Man har derföre velat uppföra två skilda arter af Domherrar i Europa, och uppgifvit att dessa vidare skilde sig genom någon olikhet i vingpennornas relativa längd; men denna olikhet är alldeles ej constant och den obetydliga färgskillnaden är allt för tydligt en följd af olika klimat, hvarföre vi ej kunna antaga denna artskillnad. Vanligast är första vingpennan obetydligt längre än den 5:te. — (*Loxia pyrrhula* Linn. — *Pyrrhula vulgaris* Temm. Man. — Nilss. Fn. — *Fringilla pyrrh.* Mey. Gloger Handb. 326. — *Pyrrh. sanguinea* (Klein) Liljeb. Vet. Acad. H. 1850. 290. — *Pyrrh. coccinea* et *P. rubicilla* Bonap. Consp. 525).

3. FINKSLÄGTET (*Fringilla* Linn.).

Näbben kägelformig med lika långa käkar (understundom kullrig). Gomen hvälfd, utan knöl, blott försedd med 3 smala, något upphöjda streck. Fötterna oftast större i förhållande till kroppen (än hos *Pyrrhula*): tarsen $\frac{1}{3}$ af vingen eller längre.

Anm. De hithörande arterna äro något skiljaktiga till form och ännu mera till lefnadssätt, hvarföre de rätt väl kunna åtskiljas i flera genera. Men svårigheten att förena en indelning i naturliga grupper med de antagna genera och särdeles med deras systematiska namn, såvida man ej vill af hvarje art göra ett eget slägte, gör, att jag hellre här bibehåller ett enda stort, i flera naturliga grupper fördeladt, genus.

a) *Siskor* (*Acanthis* Bechst.; Keys. & Bl. *)

Näbben tunn, hoptryckt, med rät, hoptryckt ryggköl, inböjda käkkanter och långdragen, fin spets, fullkomligt utan inskärning.

(*) Äldre namn äro: *Carduelis* Briss., *Chrysomitris* Boie m. fl., hvilka dock tillhöra enskilda arter.

Inga borst vid munvikarna. Stjerten klufven. Fötterna korta; (tarsen $\frac{1}{3}$ af vingens längd). — De lefva endast af frö, helst oljaktiga; hoppa sällan på marken, men klättra kring grenar och qvistar.

6. STIGLITSEN (*Fr. carduelis*). Pl. IV, fig. 1. 2. — Stjerten föga klufven; näbben temligen stor, ofvan, vid roten trind, sedan kölad. — Vingpennorna svarta; vid roten, utåt, bredt gula, med liten hvit fläck i spetsen. Stjertpennorna svarta; de två yttre på hvardera sidan, med stor hvit fläck före slutet; de öfriga med liten hvit spets. Ryggen brun; ansigtet rödt; nacken svart; tinningarna hvita. Undertill hvit, på sidorna rödbrun. — Honan har blott något mindre lifliga färger än hannen. — Ungen i nästdrägten (fig. 2) har hufvudet och ryggen smutsgrå, utan rödt och svart. — Denne är en af våra vackraste foglar och en god sångare. Han lefver af frö, mest af tistelartade växter, kardborrar o. d., hvaraf han på tyska kallas Distelfink. Namnet Stiglits tyckes vara bildadt efter hans vanliga lockton. Han förekommer allmän i hela södra Sverige och Norge, är ännu allmän vid Upsala; finnes i Vermland och Dalarna, men är ej känd i Lappmarkerna. Öfverallt stadnar han qvar om vintern, men ströfvar då omkring familjevis, mest på åkrarna. — (*Fring. carduelis* Linn. — Nilss. Fn. — *Carduelis elegans* rec.).

7. GRÖNSISKAN (*Fring. spinus*). Pl. IV, fig. 3, 4; — grönaktig; hela näbbryggen kölad; stjertpennorna vid roten bredt gula; två blekgula band öfver vingen. Hannen har gult bröst; en stor fläck på strupen och hufvudet ofvan svarta; blott kroppens sidor svart-

fläckiga. — Honan är mera gråaktig, mörkfläckig, utan svart på hufvudet. — Vingen omkring 70 millim. — Finnes om sommarn i större delen af Sverige och Norrige, men i Lappland sparsamt och ej öfver barrskogen (sedd vid Qvickjock af Löwenhjelm); ej känd i Finnmarken, och om sommarn sällsynt i Skåne; om vintern deremot allmännare söderut. Hon vistas mest i småskog, och lefver helst af al och björkfrö; bygger i träd; sången består blott i en kort qvittrande drill. — (Fring. spinus Linn. — Nilss. Fn. — Genus Chrysomitris Boie).

8. GRÅSISKAN (Fring. linaria L.). Pl. III, fig. 4, 5, 6; — gråaktig, mörkfläckig, med bredt högröd panna och svart haka. Underkäkens höga, inböjda sidokant bildar två skilda flikar på hvardera sidan (hvarigenom denna art skiljer sig från alla andra kända arter). Färgen visar sig ganska olika efter årstid, kön, ålder och climat. Vanligast se vi dessa foglar om vintern, sedan de på hösten fått nya fjädrar. De äro då ofvan ljust gulgrå (af de breda, bleka fjäderkanterna) och svartaktigt fläckiga. Bakryggen och kroppens undersida äro hvita, åt sidorna tecknade med smala, svartaktiga fläckar eller streck. De fullt utbildade hannarna hafva dessutom bröstet blekt rosenrött och oftast äfven bakryggen än blekare öfverdragen af samma färg (fig. 5, 6).

Denna dräkt ändras mot slutet af vintern, åtminstone i nor- den, liksom genom urblekning, så att hela fogeln synes hvitaktig. Fläckarna bli blekare och försvinna nästan fullkomligt på bakryggen samt bröstet, och det svarta omkring näbbroten får en blekt gråbrun, gråaktigt glänsande färg. Detta utseende finnes hos

exemplar skjutne i Lappland i April månad, och torde möjligtvis tillhöra en hyperboreisk race, som dock visserligen ej utgör en egen art; men en början till en dylik urblekning tyckes förmärkas hos en del af dem, som fås här omkring Stockholm, långt fram på vintern, i Mars, April; men ej hos alla.

Genom brämfällningen om våren försvinner den bleka färgen. Ryggen blir svartbrun med mindre breda, föga ljusare fjäderkanter; men vingarnas täckfjädrar hafva, liksom i vinterdräkten, breda, ljusa ändar. Bakryggen och bröstet få hos honan större, mörka fläckar, hos hannen högre röd färg, än i vinterdräkten. Det svarta omkring näbbroten och det röda på de äldre hannarnas bröst och bakrygg blir renare o. s. v. (Fig. 4).

Hos oss förekomma tvänne racer af denna fogel, som vid första påseendet synas ganska väl åtskilda, nämligen:

a) Stornäbbade racen, pl. III, fig. 4, 5 (*). — (Sundev. Vet. Ac. H. 1840, 59; — Linaria alnorum et L. holbölle Brehm Handb. — Acanthis holbölle, Bonap. Consp. 541); — med stor näbb: 11 à 12 millimeter från munvinkeln, eller från pannvinkelns spets, och den svarta fläcken på hakan stor, af näbbens längd eller än längre. Vinglängden 75 till 80 millimeter. Tarsen 15 à 14 millimeter. Hela fogeln är något större och gröfre bildad, än den följande och näbben är, genom sin storlek, blott vid roten betäckt af ansigtets fjädrar, äfven i vinterdräkten.

b) Smånäbbade racen; pl. III, fig. 6. (Vet. Ac. H. 1. c. — Lin. betularum Brehm. — Ac. linaria Bonap. 1. c.). Näbben är blott 8 à 10 millimeter lång och, i vinterdräkten, åtminstone till

(*) "Var. borealis" är här felaktigt och bör utbytas mot: Var magnirostris.

halfva längden täckt af fjädrar. Det svarta på hakan är ännu kortare än näbben; vingen 71 till 73 millimeter; tarsen 14.

Dessa båda racer likna hvarandra föröfrigt i allting, äfven uti färgens olikhet efter årstid och kön, och man finner ofta mellanformer, som ej med säkerhet kunna hänföras till någondera. Äfven tyckas bådas läte och flygt vara alldeles lika. Vi kunna således icke uppställa dem såsom skilda arter, ehuru det bör anmärkas att de vanligtvis hålla sig åtskilda i olika flockar och att den större, starkare racen, uppgifves mera vistas i alträden, hvilkas små men hårda frökottar de lättare sönderbita; hvaremot den mindre racen skulle företrädesvis vistas bland björkar och helst lefva af deras frö. Men ofta finner man dem på motsatt vis, och båda racerna tillhopa besöka rönträden, för att ur deras bär utplocka kärnorna, hvilka de tyckas finna särdeles smakliga. Om sommarn vistas Gråsiskorna af båda racerna endast högt opp i nordn i vårt land, nämligen i Lappland, uppåt fjäldhöjderna (*), mest uti björk- och videregionerna, ända till gränserna för den ständiga snön, och det är ej bekant att de kläcka någonstädes inom de odlingsbara delarna af Sverige. Sjelf har jag i Augusti sett dem i Finmarken, vid Alten och nära Nordcap, men kan ej uppgifva hvilkendera racen som der fanns, emedan åtskillnaden då var mig obekant. Öfverhuvud känner man ännu ej huruvida de båda racerna öfverallt finnas tillhopa eller hafva något olika utbredning. På Spetsbergen kan Gråsiskan ej förekomma, emedan hon der skulle sakna föda. Den fogel derifrån, som af Scoresby blifvit ansedd såsom *Fr. linaria*, var utan tvifvel en unge af *Emberiza nivalis*, som der finnes i mängd.

(*) Utan tvifvel skulle skriftsättet Fjäld vara det rätta, enligt uttalet i Norrige och på sina ställen i Sveriges fjäldtrakter. — Fjäll finnas på fisk; men fjäld är ett egentligen Norskt ord, som ursprungligen betyder Fält, T. Feld. De första invandrarne af Götisk stam funno nämligen i Norrige, dels dalar bevuxne af skog, dels öppna fält, Fjäld. Men dessa sednare finnas i Norrige blott ganska högt öfver hafsytan, och öfver trädvegetationen, der de utgöra sjelfva landshöjden, hvari dalarna äro fördjupningar. Namnet Fjäld blef således derstädes snart synonymt med högland, stor bergshöjd, och slutligen, uti stadbospråket, med bergsklippa. Hvarje resande i Norrige skall finna denna åsigt riktig.

På hösten flytta de ut mot söder. Till mellersta Sverige, kring Stockholm, pläga de anlända i stora flockar omkring midlet af October. En del stannar qvar öfver vintern; andra flytta än längre, ända till Skåne och öfver hafvet till Tyskland och Frankrike. Vid Paris kallas de: Grand Cabaret. Båda varieteterna flytta lika långt. Mot slutet af vintern draga de åter uppåt, så att de omkring Stockholm pläga bli talrikare i Mars och alldeles försvinna i slutet af April. Liksom alla nordiska flyttfoglar visa de sig i ganska olika antal. Somliga år komma de i otalig mängd; andra år kunna de vara tämligen sällsynta. Såsom nyss anfördes öfvervintra en del ända högt opp i Lappland.

Gråsiskans läte är i allmänhet sträfft och sången är föga utmärkt. Hon plägar dock hållas i bur såsom en liten vacker, treflig och lättfödd fogel. Vid Stockholm kallas hon vanligen Sjäcka; i Skåne, ömsom Irisk och Siseronika eller Sisserönnika. Detta sednare namn, som äfven är vanligt i Danmark och Norrige, synes vara en förändring af: Rönn-siska. — (*Fringilla linaria* L. — Nilss. Fn. — Liljeb. Vet. Ac. H. 1850, 290. — Genus *Acanthis* Bonap. Consp. 540).

Utom Skandinavien finnes Gråsiskan i alla nordliga länder. Den är allmän i Siberien. De exemplar jag sett från Nordamerika (Californien — Canada) hafva ej visat någon olikhet med våra smånäbbade exemplar. Från trakten kring Archangel har Prof. Liljeborg hemfört exemplar i sommarträkt, som synas något litet afvikande. De likna nämligen i allt vår stornäbbade form, men, åtminstone somliga exemplar, hafva näbben mera conisk, knappt

märkbart intryckt på sidorna. En annan varietet af samma art finnes om sommarn i det mellersta och sydliga Europas högre bergstrakter, såsom i Alperna, och kommer om vintern nedåt slätterna i Frankrike, Italien, till och med Sicilien och Grekland. Den liknar fullkomligt vår smånäbbade varietet; men är bestämdt mindre (vinglängd blott 65 mm.), och något mörkare, eller starkare färgad, så att t. ex. bröstet, och isynnerhet bakryggen, aldrig bli hvita, utan ännu mera, än på de svenska exemplaren, äro öfverdragne af en gulbrun färg hos honorna. Detta är sannolikt en verkan af klimatet och en följd deraf, att vinterdräkten, i det sydligare luftstreck, ej bäres så länge som i norden. Denna varietet är Vieillots *Linaria rufescens*.

Ännu en annan fogelform, som åtminstone kommer nära till Gråsiskans climatiska varieteter, är *Linaria canescens* (Gould, Bp. Consp. 541; — L. hornemanni Holb. — Fr. borealis Temm.), som om sommarn bebor Nord-Grönland (norr om 69° N. lat.) och om vintern ej flyttar från landet, till och med sällan visar sig i södra delen deraf. Den är betydligt större och gröfre än våra största exemplar (vingens längd 85 mm.; tarsen 17½), med betydligt större, tjockare fötter. Näbben är ej längre än på våra stornäbbade exemplar, men tjockare, och trind, knappt märkbart intryckt på sidorna. Vinterdräkten är hvitaktig, fullkomligt lik den ofvan beskrifna, som understundom träffas hos våra vanliga varieteter i Lappland. Enligt Hollböll skall den blott bära sommardräkten omkring 3 månaders tid, och hannen skulle i denna dräkt fullkomligt förlora det röda på bröstet och bakryggen, som finnes i vinterdräkten; men denna sednare uppgift synes alldeles otrolig (såsom Liljeborg, på anf. st. anmärkt). Samme författare uppgifver dessutom att förhållandet skulle vara lika hos den egentliga Fr.

linaria, som om våren kommer till Grönland från Amerika, endast bebor landets södra hälft och om hösten återflyttar till Amerika. — Man har uppgifvit att den Grönländska Lin. canescens någon gång skulle vara funnen i Europa; men sannolikt beror detta på förväxling med den lika färgade, bleka, nordiska vinterdräkten.

b) *Hämplingar* (Linota Bonap. Gloger 1842 *).

Näbben nästan fullkomligt kägelformig (eller kullrig), ej hoptryckt, med rundad näbbrygg, och kort, ej hvass spets, med ingen eller otydlig inskärning. Inga borsthår. Stjerten starkt klufven. Äfven dessa synas uteslutande lefva af frö och växtämnen.

*) Med rätlinigt conisk näbb.

9. VINTERHÄMPLINGEN (Fr. flavirostris). Pl. III, fig. 3; — grågulaktig, mörkfläckig med ofläckad, blekt grågulaktig strupe och haka. — Näbben är liten, rätlinigt kägellik, om vintern gul. Klorna långa och fötterna större än på de öfriga. Öfvergumpen är hos de äldre ljusröd, men hufvudet har intet rött. Vinglängd 75—77; tarsen 16 mm. — Bebor om sommarn fjäldsiderna; är allmän vid Tromsö i Augusti (Liljeb.), men föröfrigt är dess tillhåll ej noga känt. Blott om vintern och i flyttningstiderna finnes han i mellersta och södra Sverige, i mindre antal, men kommer då understundom till Skåne och Tyskland. Till lynnet är han vild och otämjelig. — (Fr. flavirostris L. — Nilss. Fn. — Fr. montium Gm. Temm. Man).

10. HÄMPLINGEN (Fr. cannabina). Pl. III, fig. 1, 2; — strupen vit, midtåt gråfläckig, utan svart fläck på hakan. Ving- och stjärtpenne i båda kanterna bredare hvita. Vingen 78 till

(*) Äldre namn äro Chloris, som ensamt tillhör Fr. chloris, och Linaria, som illa blifvit af Bechstein och de nyare användt för Fr. Cannabina.

80 millim.; tarsen 16½. — Hannen har rödbrun rygg, grått hufvud, om sommarn med högröd hjessa, ljusrödt bröst, hvit buk. I vinterdräkten döljes det röda af de gråaktiga fjäderkanterna. Honan och ungarna äro gråaktiga, något fläckiga. — Hämplingen är en af de allmännaste foglarna i södra hälften af Skandinavien, men tyckes knappt finnas långt norr om ekskogsgränsen, vid 60 à 61° N. lat.; åtminstone icke upp mot Lappland. Han vistas i småskog, eller på slätter der buskar och häckar finnas, uti hvilka han bygger. Mot slutet af sommarn samlas de i stora flockar, som mest hålla sig på marken och som lätt igenkännas af de rena, vackra locktoner som hvarje fogel låter höra, då han flyger opp. På åkrarna söka de mera efter frön af åkerkål o. d. än efter sjelfva sädeskornen, men helst förtära de hampfrö, hvaraf fogeln fått sitt namn. Om vintern flytta de söderut, ända till norra Afrika. En och annan kvarstannar dock understundom i södra Sverige. — (*Fringilla cannabina* Linn. — Nilss. Fn. — *Linota cannabina* Bonap. Consp. 539).

11. GRÖNINGEN (*Fr. chloris*). Pl. V, fig. 3, 4; — hela kroppen grönaktig med ving- och stjärt pennorna mot roten bredt gula. Vinglängden omkring 85 millim.; tarsen 17. — Hannen är klarare grön, utan fläckar; honan gröngrå med mörkare, föga tydliga fläckar. Näbben är större än på de föregående arterna och har oftast en liten inskärning vid spetsen. — Han förekommer, ej sällsynt, i buskmark och skog uti södra och mellersta delarna af Skandinavien, till och med i Dalarna och Helsingland, men ej uppåt Lappmarken. I Skåne är han om sommarn sällsynt, men några få kvarstanna dock och fortplanta sig der, i de vildare

skogstrakterna. Om vintern blir han der vida allmännare, ty ehuru denna art ej kan kallas flyttfogel, så draga dock åtminstone en del mot söder om vintern, men en del kvarblifva äfven uti de nordligaste trakterna som fogeln bebor, såsom omkring Stockholm och Upsala. Samma art finnes äfven allmän i mellersta Europa samt i södra Europas högre bergstrakter, och derifrån drar en del om vintern öfver till norra Afrika. Liksom af många andra fogelarter pläga de exemplar, som bebo de sydligare länderna, vara något mindre och något klarare färgade än de nordiska. — Fogelfångare i Stockholm pläga kalla denna fogel: Svenska, hvilket synes vara en förkortning af det lika vanliga namnet: Svensk Canariefogel. Detta sednare namn torde mera hafva afseende på färgen, än på den föga utmärkta sången. Hans vanliga namn i Skåne är Gröning, hvilket på somliga andra orter användes för Gulsparfven. Grönhämpling skulle vara ett ganska passande namn. — (*Loxia chloris* Linn. — *Fringilla chloris* Nilss. Fn. — *Chlorospiza chloris* Bonap. Consp. 513. — *Ligurinus Koch*, sed *Ligurinus Briss.* = *Fr. spinus*).

**) Hämplingar med kullrig näbb.

Ingen hithörande art tillhör Sveriges fauna, men följande två fogelarter kunna på detta ställe omnämnas.

RÖDHÄMPLINGEN (*Fr. erythrina*). 1 *); mörkgrå, med starkt kullrig näbb. Hannen har hufvud, hals, bröst och bakrygg högröda; buken rödaktigt hvit; ryggen rödaktigt grå; vingarnas fjäderkanter ljus rödaktiga. Honan är askgrå, under smutshvit med strupen fläckig af mörkgrått. Vinglängd 78 mm. Tars 18. — Inom Sveriges gräuser känner man blott att ett enda exemplar af denna art blifvit funnet, nämligen en hona, som fauns på Gottland om hösten 1839 (**), sannolikt väderdrifven under flyttningen från Finland, hvarest denna fogel ej är sällsynt. Han till-

(*) De arter, som ej anses tillhöra vår fauna, uppföras såsom en egen följd, med ordningsnumret efter namnet och mindre stil. De komma att afbildas i supplementet.

(**) Se Vet. Ac. Handl 1840 sid. 39 och 1841, 212.

hörer hela östra Europa och vestra Siberien, men kommer sällan, och blott om vintern, till östra delarna af Tyskland. Till lefnadssätt och utseende har han mycken likhet med Hämplingen. Han sjunger bra och vistas mycket på marken, helst vid vatten. För sin kullriga näbb har han ofta, men orätt, blifvit förd till släktet Pyrrhula. — (*Loxia erythrina* Pall. — *Pyrrhula erythr.* Temm. Man. — Nilss. Fn. — Genus *Carpodacus* Kaup; — *Erythrospiza* Bonap. — *Carpod. erythrina* Bonap. Consp. 534).

CANARIEFOGELN (*Fr. canaria* Linn) 2. Ehuru denna fogel icke kan lefva i fritt tillstånd hos oss, så är han dock så allmänt känd, att jag anser mig ej böra alldeles förbigå honom. Han härstammar från de Canariska öarna och har derifrån blifvit utspridd, såsom burfogel, kring hela jorden, för sin utmärkta sång och isynnerhet för den ovanliga lätthet hvarmed han triffes och fortplantar sig i fångenskapen. Han är, liksom hunden, hästen m. fl., ett af de djur, som tyckas vara skapade för att bli ett bihang till menniskan. I tama tillståndet blir han ofta blekgul, utan fläckar; men de som lefva vilda i hemlandet äro ofvan gröngrå med tätta, mörkgrå fläckar, utan ljusare vingband och med föga tydliga, gulaktiga ögonbryn. Undertill äro de tämligen jämnt gula, utan svarta fläckar på bröstets sidor. Vingen 72 till 75 mm. Tarsen 17.

c) *Finkar* (*Fringilla* et *Coccothraustes*).

Näbben tämligen stor, nästan rätlinigt conisk med något trubbig, svagt nedböjd spets, som vid sidorna har små inskärningar. Vid munvinkeln finnas 5 à 6 tydliga borsthår. Underkäken är, liksom på alla de föregående, lika bred som den öfre, med sidodelen (*Gnathidium*) hög, verticalt ställd och bildande en spetsig vinkel bakåt, nederst mot fjädergränsen. De yttre stjärt pennorna ha ett stort, hvitt fält. — De hithörande arterna lefva till en betydlig del af insekter och mata sina ungar dermed.

12. STENKNÄCKEN (*Fr. coccothraustes*). Pl. V, fig. 5 ♂; 6, unge. — Näbben ovanligt stor: så hög som hela hufvudet;

bakryggen gulbrun. — Kroppen är gulgråaktig med mörkare, brun rygg och svart haka; vingen svart med en stor, hvitgrå fläck på täckfjädrarna; de flesta, mellersta vingpennorna svarta, blåglänsande, i spetsen tvära med spetsig, utböjd yttre vinkel. Stjerten föga klufven; de två mellersta pennorna bleka; de öfriga svarta, med inre fanet i spetsen, till $\frac{1}{4}$ hvitt. Vingen 105 à 100 mm. Tarsen 22. — Hannen har vackrare färg än honan och klart grå bakhals. Ungarna äro blekare, undertill något fläckiga, utan svart på hakan o. s. v.

Denne fogeln finnes sparsamt, här och där i Sveriges södra hälft, från Skåne till Värmland, Dalarne och Vestmanland. Möjligtvis förekommer han ännu något längre åt norr, och han uppgifves af Zetterstedt såsom sedd i Åsele-trakten. Äfven i södra delen af Norrige förekommer han, ehuru sällan. Dessutom finnes han i större delen af Europa och i det sydligare Sibirien genom hela Asien och på Japan; men ingenstädes tyckes han finnas allmänt. Han är ej regulier flyttfogel men ströfvar omkring om vintern och säges isynnerhet då, understundom komma till sydligare länder, såsom Italien. Dessutom förer han ett kringströfvande, ziguenarlikt lefnadssätt och bortflyttar ofta från en ort sedan han uppehållit sig der några års tid. Sålunda häckade han tämligen allmänt uti trädgårdarna i staden Lund under några års tid på 1820-talet, men försvann plötsligen och sågs ej sedan derstädes på flera år. Han vistas nästan blott i träden, lefver af allehanda frö och kärnor och förmår klyfva körsbärsstenar för att åtkomma kärnan. — (*Loxia coccothraustes* Linn. — *Fringilla cocc.* Ill. — Nilss. Fn. — Gen. *Coccothraustes* Briss. — Bonap. Consp. 506).

13. BOFINKEN (*Fringilla cælebs*). Pl. IV, fig. 5, 6; — bakryggen grågrön; underkäkens kant bakåt rundad, helbräddad. — Hannen har blågrått hufvud och brun rygg; bröstet, strupen och hufvudets sidor gråröda. Vingen svart med två hvita tvärband, hvaraf det främre, på de små täckfjädrarna, ganska bredt. Stjerten svart; yttersta pennan vit, vid roten till öfver en tredjedel svart och vid spetsen, utåt, svartaktig; den nästföljande svart med en stor, spetsig vit fläck i ändan. Vingen 88 mm.; tarsen 19. — Honan är något mindre, ofvan gråbrun, under ljusare gråaktig, med vingar stjernt och bakrygg såsom hos hannen. Färgen blir, hos båda könen, obetydligt förändrad uti vinterdräkten. Hannens hufvud blir dock något smutsfärgadt af de brunaktiga fjäderkanterna, som mot våren affalla.

Bofinken är en af våra allmännaste skogsfoglar. Han bebor i mängd hela södra och mellersta Sverige, samt Norrland och Vesterbotten och finnes, mindre talrik, uti nästan hela den egentliga barrskogsregionen af Lappmarken, äfvensom långt uppåt Nordlanden i Norge. Han flyttar bort öfver vintern, men hörer, jemte Lärkan och Staren till de flyttfoglar, som lemna hembygden sent och återkomma tidigt. Uti Skåne räcker hans bortevaro oftast mindre än fem månaders tid, så att man redan i Mars månad får höra hans starka och muntra, ehuru ej mycket varierade sång. Då snöyra vid denna tid ofta påkommer efter en längre tids vackert väder, komma Bofinkarna i mängd in till husen, bland sparfvana, och om man vid sådana tillfällen fångar eller skjuter sparf till stek, så igenkännas bofinkstekarna på sin tydligt beska smak. Liksom af flera andra flyttfogelarter, stannar en och annan Bofink qvar öfver vintern, till och med i mellersta Sverige; men dessa kunna allenast betraktas såsom sällsyntare undantag. Vida flera stanna qvar i det mellersta Europa, och ännu flera i det

sydliga, såsom Italien och Sicilien, men många af dem som om våren återkomma till oss torde under sin vinterfärd hafva besökt Afrika. Detta gäller ännu mera om de flesta af våra öfriga flyttfoglar. Utom vårt land är Bofinken om sommarn talrik i hela mellersta Europa, till Alperna, och uti Siberien, samt på bergshöjderna i de sydligare länderna; men till norra Afrika torde han endast komma om vintern såsom flyttfogel från Europa. Den fogel som der ersätter hans ställe och som blifvit kallad *Fr. spodiogenia*, skiljer sig dock ganska föga från Bofinken, nämligen blott till färgen: han är blekare, med grön rygg och hufvudets sidor grå. — Af Bofinken flytta hannar och honor ej tillhoppa, utan i skilda flockar och vid olika tid, så att de flesta hannarna om hösten pläga flytta bort något förr, men äfven, om våren, återkomma en till två veckor tidigare än största mängden af honorna. Emedan båda könen af denna art, under alla årstider hafva betydligt olika färg, så är detta lätt att iakttaga och väl bekant för landtfolket i flera delar af Sverige. I Tyskland har man äfven iakttagit en sådan åtskillnad, men der uppgifves att honorna både flytta bort tidigare och återkomma sednare än hannarna, hvilket äfven hos oss förtjenar att med uppmärksamhet efterses. En dylik skillnad under flyttningen, mellan olika kön eller åldrar af samma art är känd hos många andra fogelarter och torde vara allmänare än som är bekant. Bofinkens bo är bland de vackraste som byggas af våra vanliga småfoglar. Det är visserligen ej särdeles konstrukt, utan helt enkelt, djupt skålformigt eller halfklotlikt, utan tak; men det är ganska tjockt och fast sammansatt af strån m. m., med platt, skarpkantad öfre brädd och utanpå beprydt af lafvar, mossor o. d., som göra att det på afstånd är svårt att urskilja från den gren hvarpå det hvilar, men som på nära håll gifva det ett särdeles nätt och vackert utseende.

Vanligtvis står det på en gren, 5 à 8 alnar öfver marken; äggen pläga vara omkring fem, blekt gråblå med mörka prickar och streck. De kläckas efter knappt 14 dagars rufning och åter efter lika lång tids förlopp flyga ungarna ur boet. Föräldrarna mata dem flitigt med insekter och larver. Första kullen ägg läggas i slutet af Maj; den andra vid midsommarstiden. — (*Fringilla cælebs* Linn. — Nilss. Fn. — Bonap Consp. 507).

14. NORRQVINTEN (*Fring. montifringilla*). Pl. V, fig. 1, 2. — Bakryggen hvit; underkåkens kant baktill inskuren, med en afskild, spetsad vinkel; armhålan, under vingen, beklädd af klart gula fjädrar. — Sedan vinterdräktens grå fjäderkanter affallit, få de äldre hannarna svart hufvud och framrygg; strupen, frambröstat och skullrorna äro klart brungula; vingen är främst brungul; der-efter svart med två orent hvita tvärband. — Honan är mera gråaktig; nacken är ljusgrå, med två mörka, vågiga längsband och skulderfjädrarna samt de små vingtäckarna äro svartaktiga med blekare kant. — De yngre hannarna likna honom, men igenkännas på vingens och skullrans färg, som liknar den hos de äldre hannarna. Vingen 90 till 86 mm. Tarsen 19.

Om sommarn bebor Norrqvinten blott den högre norden, der han ersätter Bofinken; men båda träffas dock tillsammans i den öfre delen af barrskogsregionen. Han finnes i Finmarken (t. ex. vid Alten; ovisst om äfven vid Hammerfest och Nordcap) samt uppåt fjäldsidorna i Lappland, så långt björkskogen räcker. I Norrige följer han fjällsträckningen längre mot söder och häckar allmänt på Dovre fjäld i tallskogsregionen och deröfver, samt på dess norra sluttning, i Guledalen, ända långt ned i granskogen. På samma sätt bor han norr om Bofinken, och till en del tillhoppa med den, genom hela norra Asien; men det synes ganska

ovisst huruvida ett ringare antal bo och häcka på de högre bergen i mellersta Europa. Från sitt stamhåll i norden utvandrar han, i September eller förr, flockvis mot söder. I Norrland och mellersta Sverige uppehålla sig dessa flockar ej länge och blott ganska få individer qvarstanna här och der öfver vintern. De flesta draga ned åt Tyskland och Frankrike, men blott få komma ända ned till det egentliga södra Europa, såsom Italien och Grekland. Dock hafva exemplar blifvit sedda ända ned på Sicilien (Malh.). I Skåne qvarstanna de i större mängd endast de år, då Bokträdet gifvit ymnig frukt. Bokollon äro nemligen deras käraste vinterföda och bokskogen utgör deras egentliga vinter-tillhåll. I April börja de åter draga norrut, och anlända i Maj eller Juni till sina sommarstationer, der de lefva alldeles på samma sätt som Bofinken. Till och med boet har största likhet med dennes; men lätet är sträft och föga angenämt. — Liksom många andra, särdeles nordiska djurarter, är Norrqvinten somliga år mindre allmän, men deremot andra år högst ymnig, så att individerna tyckas vara mångfaldiga gånger flera än vanligt. Sådana år komma de i otaliga flockar, såsom moln, ända ned till Frankrike der de äro väl kända under namn af Pinçon d'ardennes (Ardennerfink). Buffon har antecknat åren 1735, — 57, — 65, samt 1774 och 75, då de infunno sig der i ovanlig mängd. Vintern år 1819 till 20 kommo de likaledes i otalig mängd och emedan Boken i Skåne detta år hade gifvit ovanligt ymnig frukt, så qvarstannade de der i så stor mängd, att de uppväckte oro bland landtfolket. Man spådde krig, pest eller andra olyckor; foglarna ansågos såsom aldrig förr sedda o. s. v., på samma sätt som man ofta hört då något mindre vanligt naturfenomen inträffat. Norrqvintarna drogo den gången bort i fred och hafva sedan många gånger visat sig der, men ej, så vidt jag känner, så talrika som

nämnde vinter. Då ymnig tillgång finnes på föda, bli dessa foglar omåttligt feta. Deras kött har en besk smak liksom Bofinkens.

d) Gråsparfvar (Pyrgita Cuv. Passer Briss.).

Näbben ojämnt och kullrigt conisk, med något trubbig, svagt nedböjd, och vid sidorna inskuren spets. Tydliga borsthår finnas vid munvinkeln. Underkäkens sidodelar stå snedt, så att käkens bredd nedåt aftager. Fjädergränsen bildar, nedtill vid underkäken, blott en trubbig, eller ingen vinkel. Kroppsfärgen är grå, med ryggen fläckig af svart och rödbrunt. Stjerten är nästan jämn, grå, utan hvitt. — De lefva helst af mjöligen frön samt af insekter; bygga illa hopsatta, öfvertäckta bo, i hus, trädhålur o. d.; hoppa och flyga tungt och hafva ej någon egentlig sång.

15. HUSSPARFVEN (*Fring. domestica*). Pl. VI, fig. 1, 2; — underkäkens kant hel; tinningarna (gråhvita) utan svart fläck, stjerten svagt urnupen. — Hannen har svart strupe, hufvudet ofvan klart grått med ett rödbrunt fält längsåt hvardera sidan, bakom ögonen. Honan har blek strupe och smutsgrått hufvud, med breda, gulgrå ögonbryn. — Vingen 75—80 mm.; tarsen 20.

Denne, människans trogne följeslagare, förekommer i större delen af gamla continenten öfverallt der åkerbruk idkas och städer eller beständiga boningsplatser finnas. Emedan han älskar att lefva stilla, på ett ställe under hela året, och helst äter samma sädesslag som människan, har han öfverallt lemnat vildmarken, för att söka de civiliserade folkslagens sällskap; eller möjligtvis har han utbredt sig från ett stamland, genom att följa efter de åkerbrukande folken; men med nomader och vildar följer han ej. Sålunda är Gråsparfven, med åtskilliga små olikheter i färg och

storlek, utspridd öfver hela Europa, utom det aldra nordligaste och hela Asien, utom det nordligaste (och östligaste?). Han finnes ända ned i Indien samt på Ceylon och Java, och i hela norra Afrika, ända till de stora öknarna. I Calcutta är han lika allmän som i Stockholm och den derstädes förekommande varieteten är föga olik den svenska; den har blott något klarare färger, såsom en följd af det varmare klimatet. — Exemplaren från Java äro något mindre (vinglängd 72 mm.), med rent hvita kinder. — I Sennaar och i Grekland förekommer en lika liten varietet, hos hvilken det hvita och det svarta är renare och den rödbruna färgen är lifligare samt ännu mera utbredd, så att framryggen är starkt rödbrun med blott några små svarta streck i stället för fläckarna; men det svarta på strupen är större än på den svenska varieteten. — Deremot erhåller man från trakten af Constantinopel en race af Gråsparfven, som till storlek och färg nära liknar den svenska, utom det, att det rödbruna bakom ögat är ännu mindre, med tydligare hvita fjäderspetsar, som bilda ett långsgående hvitt band. — Den varietet, som bebor hela Italien, är något mera afvikande, i det att det rödbruna på hannens hufvud är utbredt öfver hela hufvudets öfre del och hela bakhalsen; ögonbrynen äro tydliga, rent hvita, och framryggens fjädrar äro i yttre fanet ej rödbruna, utan liksom urblekta, ljust gulgrå. Denne plägar anses såsom en egen art (*Fr. italiae Vieill.*; — *Fr. cisalpina Temm.*) — Uti Spanien, Sardinien och hela norra Afrika förekommer en varietet, hvaraf hannen har hufvud och rygg tecknade nästan på samma sätt som den nyssnämnde; men dessutom är den svarta färgen på strupen ännu mera utbredd och fortsatt af svarta fläckar längsåt kroppens sidor. Näbben plägar äfven vara större än på de öfriga varieteterna. Äfven denne har fått ett eget namn (*Fr. hispaniolensis Temm.* — »*Passer salicarius Vieill.*« ubi?).

Dessa olikheter i färgen inskränka sig hufvudsakligen till de delar, som hannarna hafva olika med honorna, såsom hufvud och strupe. Honorna äro mera lika öfverallt, eller blott olika genom något mer eller mindre rena färger. Ryggfjädrarna pläga äfven vara i yttre fanet bleka hos de varieteter, hvilkas hannar hafva dem så färgade. Hannarna visa deremot tydliga små olikheter i de flesta ländar. Så t. ex. har en i Tyskland allmän varietet, det svarta på strupen vida större, än den i Sverige vanliga, och ofta fläckigt af rödbrunt. Dessutom bli ryggens fjädrar ofta (mot slutet af sommarn?) utåt bleka, liksom hos de syd-europeiska varieteterna. Denna race finnes äfven på Gottland. — I det sydligare Afrika lefva några, ännu mera afvikande foglar, hvilka rätteligen anses för skilda arter, och en af dessa, *Fringilla arcuata*, intager i hela södra Afrika gråsparfvens ställe, med hvilken han företer mycken likhet i lefnadssätt, liksom i färg, ehuru han icke lär bygga uti husen, såsom denna. Uti Amerika och Australien saknas Gråsparfven och hans samslägtingar fullkomligt.

Denne fogelns nordliga gräns infaller, såsom nämndes, der åkerbruket upphör. Han infinnes sig snart vid de nybyggen, som anläggas i vildmarken, både i Lappland och i Siberien, samt utåt stepptrakterna i Asien, så snart säd varit odlad der ett par år; men han går dock ej uppåt fjällen eller långt åt norr. I Sverige kan hans egentliga norra gräns antagas i trakten af polcirkeln. År 1838, då vintern hade varit ganska långvarig, fans han, i September, ej längre norrut, än till Öfvertorneå ($66\frac{1}{2}^{\circ}$ N. lat.). Andra år finnes han vid Kengis och understundom lär han förekomma vid Muonioniska och vid Juckasjärvi (omkring 68° N.); men vid Karesuando och vid Alten i Finmarken, hvarest äfven

något korn odlas, lär han ej hafva varit sedd. — Emedan Gråsparfvarna lägga flera kullar om året, hvardera af 5, 6 eller flera ägg, så kunna de hastigt föröka sig till stort antal, och då de äta rätt försvarligt, så kunna de göra betydlig skada på säden; men i de flesta fall torde de fullt ut ersätta denna skada genom att bortplocka en mängd insekter och larver, som skulle kunna göra ännu större förödelse. De förtära dessutom knoppar, blad och allahanda grönsaker.

Synonymi. *Fringilla domestica* Linn. — Nilss. Fn. I, 510 (*)
Genus *Passer* Briss. Bonap. Consp. 508.

16. TRÄDSPARFVEN (*Fring. montana*). Pl. IV, fig. 7. — Underkäkens kant midtpå inskuren med en hög, bakre flik; tinningarna hvita med en stor svart fläck, stjerten rundad. — Båda könen äro lika till färgen. Hela hufvudet är ofvan rödbrunt; strupen är svart; de stora och de mellersta täckfjädrarna i spetsen hvita. Vingen omkring 68 millimeter. Tarsen $19\frac{1}{2}$.

Till lefnadssätt och utseende liknar han nära den föregående, men är vida lifligare och håller sig ej så uteslutande i människors grannskap, utan träffas ofta ute i löfskog, der han bygger i ihåliga träd. Om vintern håller sig åtminstone en del omkring gårdarna och uti städerna, utan att flytta bort. I södra Sverige är han, liksom i hela mellersta Europa, högst allmän. Äfven omkring Stockholm är han vanlig, till och med i de yttre, på trädgårdar rikare delarna af staden, men nästan blott på vissa, inskränktare ställen der han förekommer i mängd. Norrut tyckes han upphöra förr än Gråsparfven att reguliert finnas. Åren 1838 och 1846 sökte jag honom förgäfvets uti hela Norrland och blott vissa år

(*) Sedan 3:dje upplagan af Nilssons Skand. Fogelfauna nu utkommit citerar jag alltid denna.

torde han förekomma så långt opp. Löwenhjelm fann honom ej vid Lycksele, som väl plägar räknas till Lappland, men dock har betydlig sädesodling och samma natur och klimat som det egentliga Norrland. Dock uppgifves han af W. v. Wright (i Jäg. Förb. Tidskr. I, 293.), såsom allmän år 1832 vid Mauno i Torne lappmark ($68\frac{1}{2}^{\circ}$ N. lat.) och af Nilsson såsom sedd i Norrige ungefär lika nordligt. Möjligtvis kan man förklara denna olikhet i uppgifter derigenom, att fogeln så långt norrut, enligt Wrights uppgift, är flyttfogel, och att han endast ditkommer under vissa perioder, såsom då vintern under flera års tid varit mindre sträng? Till och med vid Stockholm måste han till en del vara flyttfogel, emedan exemplarens antal uppenbart är vida mindre om vintern än om sommaren. Hvad som än mera bekräftar denna åsigt är, att på Gottland, hvarest denne fogel för öfrigt icke finnes, hafva ett par exemplar blifvit sedda under vintern. — I Europas sydligaste länder skall denne arten vara sällsynt och inom Afrika finner jag honom blott antecknad i Egypten. Deremot förekommer han genom hela Asien, åtminstone inom den tempererade zonen, ända ut på Japan och i södra China, samt märkvärdigt nog äfven på Java. Riksmuseum i Stockholm äger exemplar från alla dessa ställen, som äro fullkomligt lika med de svenska, hvilket visar att denne ej är så fallen för att variera efter olika trakter, som den förre. Enligt en uppgift af Schlegel (i Krit. Übers.) skulle han i förra århundradet ha blifvit införd till Java, från Japan.

Trädsparfvens sång är föga bättre än Gråsparfvens, och består blott af ett sträfft qvitter, som låter ungefär såsom: Kipp kipp kjäpp! Men ofta plägar en hel flock, isynnerhet under småregn eller mulet väder, samla sig tätt i en buske eller häck och med denna sång uppstämman en concert, som väl ej hörer till de mest välljudande, men dock är ganska munter. En dylik säll-

skaps-sång får man någon gång höra äfven af Hussparfven, ehuru mindre liflig.

Synon. *Fringilla montana* Linn. — Nilss. Fn. 518. — Bonap. Consp. 508.

4. SPARFSLÄGTET (*Emberiza*).

Näbben kägellik; öfverkäken något smalare än den undre, med en stor, hoptryckt långsknöl i gomhvalfvet och tydlig inskärning vid spetsens sidor.

Näsborrarna äro större (understundom ej fjäderbetäckte), ofvan halftäckte af en hvälf, läderartad hud. Gomhvalfvet är ej, såsom hos alla de föregående, bredt och jämnt hvälfdt, med 3 eller 5 fina upphöjda längs-linier, utan det är smalt med 3 stora, tätt liggande längs kölar, af hvilka den mellersta bildar den stora knölen. Bakom denna ligger en djup tvärintryckning.

a) Öfverkäken har ofullständiga, inböjda sidokanter och ganska hög, framtill tvär gomknöl. Underkäkens vinkel räcker långt framom näsborrarna. Bakklon är medelmåttig och krökt. Vingen medelmåttig (armpennorna räcka något öfver $\frac{2}{3}$ af vinglängden). De hithörande flytta ej bort, såsom de öfrige arterne af släktet, utan qvarstanna i eller nära omkring hembygden öfver vintern.

17. KORNLÄRKAN eller KORNSPARFVEN (*E. miliaria*) Pl. VI. fig. 3; — grå, fläckig, stjerten utan hvitt. Näbben tjock med ganska hög gomknöl. — Denne arten är störst i släktet. Isynnerhet är han mera tjock i kroppen än de öfrige. Vinglängd 97 mm. Hanne och hona äro lika till färgen. — Inom Skandinavien finnes Kornlärkan blott i Danmark samt i Skåne och Halland. Till Bohuslän

kommer hon blott sällan; ett exemplar skjutet af W. v. Wright på Oroust d. 6 Juni 1837, finnes på Riksmuseum. Föröfrigt träffas hon i hela det sydligare Europa, i norra Afrika och en stor del af Asien. Hon undviker skogstrakterna och uppehåller sig endast på odlade slätter der ymnig tillgång finnes på föda, som om vintern består af frön, och om sommaren till en god del af insekter. — Hon är tung och trög, bygger på marken uti åkrar och ängar; flyger ej långt och flyttar ej från hemorten. Blott under kalla vintrar med djup snö ser man dem samlas intill gårdarna. Äfven på marken rör hon sig mindre lätt, ömsom springande och hoppande. Sången, som består af en kort, men rask strophe, höres lika väl om vintern som om sommaren och ofta under flygten.

Synon. Emb. miliaria Linn. S. N. XII; — Nilss. Fn. I. 449. — Genus Spinus Möhr. Gray Catal. of Gen. 1352. — Cynchramus Bonap. Consp. 463. — Crithophaga Cabanis Mus. Hein. 127.

18. GULSPARFVEN (*Emberiza citrinella*) Pl. VI fig. 4, gammal hanne; — fläckig, ofvan mörk, med rödbrun bakrygg; under gul. Vinglängden 85 till 92 mm. Tars. 21. De två yttre stjärt pennorna på hvardera sidan hafva en stor, hvit, spetsad fläck i ändan på inre fanet. De äldre hannarnes hufvud och strupe äro om vintern gula med mörka fjäderkanter, men om sommarn, efter brämfällningen mera rent gula, liksom undersidan. Honans hufvud är gröngrått, fläckigt. Ungarna äro mera gråaktiga och fläckiga än de äldre.

Gulsparfven är åter en af de foglar, som gerna vistas vid människoboningar, för att der dela födan med oss, samt med möss och gråsparfvar; men han uppehåller sig der blott om vintern. Så snart den blidare årstiden inträffar, hos oss i April, något

förr eller sednare, lemnar han de bebyggda platserna och sprider sig uti skogar och lundar, eller på sådana åkerfält som äro omgifna af buskmark eller skog. De egentliga slätterna tyckes ej vara honom behagliga, äfven der åkrarna omgivas af häckar, såsom omkring Lund. Ehuru Gulsparfvarna om vintern ofta utgöra största antalet af de sparfvar som synas omkring husen och inuti städerna, så pläga de dock ej tillbringa natten derstädes, utan, ifall en småskog finnes i grannskapet, äfven på en half mils afstånd, eller kanhända längre, så draga de dit i skymningen. De hålla sig då helst till vissa ställen, der täta buskar finnas, uti hvilka samma foglar, i stort antal pläga sätta sig hvarje afton. De äro således väl bekanta med stället och flyga direkte in uti den buske i hvilken de ämna tillbringa natten. I Skåne välja de helst små, tätt stående bokebuskar, på hvilka de torra löfven pläga qvarsitta hela vintern och lemna skydd. Det är i sanning ganska öfverraskande för den dervid ovande, som råkar befinna sig på ett sådant ställe, hvarest förut intet lefvande förspordes, att på en gång, straxt efter solens nedgång finna sig omgifven af hundratala små foglar, som komma qvittrande, något strödda, men tätt efter hvarandra, och försvinna i buskarna, der de förblifva tysta och orörliga. I gryningen försumma de ej att återvända dit, der de blifvit vande att finna föda. De flyga lätt och starkt, så att en väg af en half svensk mil ej tyckes böra upptaga mera än 6 till 8 minuter; de förlora således ej mycken tid på sin lilla utfart.

Gulsparfven bebor större delen af Skandinavien. Nordligast träffas han utmed Torne-elf, hvilken han följer ända till landets höjning, omkring 67 $\frac{1}{2}$ ° N. lat. Så långt finnes han reguliert; men ofvanför denna landthöjning, till Muonioniska, Karesuando o. s. v. kommer han mera sällan. Utmed de öfriga Norrländska elfvarna går han likaledes till eller inom lappmarksgränsen. I Norrige

träffas han ännu norr om Trondhjem, i hvilken stad han är ymnig; men ehuru enstaka exemplar blifvit träffade ända opp i Finmarken, så kunna dessa blott anses som dit förvillade. I de öfriga delarna af Europa är han öfverallt allmän, utom i de aldra sydligaste, såsom södra Italien och Sicilien, dit han blott någongång om vintern skall komma. I Vestra delen af Asien är han allmän, ända ned åt de turkiska länderna; men söder om Medelhafvet till Afrika kommer han aldrig; icke heller till det östliga Asien och ännu mindre till Amerika.

Ehuru Gulsparfven flyger väl, så är han dock ej egentlig flyttfogel, utan qvarstannar öfver vintern i födelsetrakten. Möjligtvis torde dock människoboningarna och åkerbruket hafva gjort någon liten ändring, i hans ursprungliga lefnadssätt, så att han nu om vintern drager mindre omkring, än han skulle göra, ifall han ej öfverallt funne ladugårdar, gödselhögar, hästspillning på vägarna o. s. v. der han finner frön att lefva af. En benägenhet att flytta kortare sträckor märkes dock hos denna art. Vid öfre delen af Torne elf uppgifves han såsom flyttfogel (af Malm). Uti Quickjock och Jockmock i Lule lappmark förekommer han om sommarn, men ej om vintern, och till Europas sydligaste trakter säges han blott komma vid denna sednare årstid. Äfven har det ofta förefallit mig sannolikt, att antalet af de Gulsparfvar, som om vintern träffas på skånska slättbygden, vore vida större än det, som om sommarn kan finnas utspridt i detta landskaps mera trädbevuxna trakter. Ett närmare aktgifvande härpå skall väl löna mödan. Uti Luleå stad och vid Lycksele uppgifvas dock Gulsparfvarna stanna qvar öfver vintern, åtminstone till en del.

Under hela sommarn låter Gulsparfven ofta höra sin ganska högljudda sång, som blott består i en kort strophe, såsom tititititity-h, oftast med den sista långdragna stafvelsen två till tre toner lägre

än de öfriga. Han sitter då vanligen i toppen af en buske eller ett lågt träd. Hvarje par har sitt, tämligen vidsträckt område i skogen, der kamraterna ej få görå intrång. Boet bygges vid marken bland gräs eller smått ris. Det är fast och väl sammansatt, djupt skålformigt, men öppet, såsom alla samslägtingarnes. Äggen pläga vara 5; de äro utmärkt vackra, af en klar, ljust rödgrå färg, med violettskiftande molnfläckar samt rödaktigt svarta vinkelstreck och prickar. — På marken rör sig Gulsparfven med lätthet, oftast hoppande jämfota, men understundom springande ett par steg med skiftesvis rörda fötter.

Synon. *Emberiza citrinella* Linn. et omn. — Nilss. Fn. I, 455.

b) Arter med öfverkäken föga smalare än den undre, gomknölen ej högre än käkkanterna och baktåns klo af vanlig form: kortare än tån, krökt. — Hakans vinkel räcker knappt framom näsborrarna. Vingen är något kortare: armpennorna räcka till $\frac{3}{4}$ af vingens längd. Stjerten klufven med de två sidopennorna tecknade med hvitt, såsom på Gulsparfven. (*Euspiza* etc.).

19. ORTOLANEN (*Emb. hortulana*), Pl. VII. fig. 1 ♂; 2, ♀; — Näbben tämligen stor, rätlinigt conisk, med tydliga, ej inböjda öfverkanter; buken blekt rödbrun. — Hela fogeln liknar Gulsparfven; färgen är ofvan fläckig såsom hos denne, men bakryggen är grå, utan rödaktig anstrykning. Vinglängd omkring 86 mm. tars- 20. — Hannen har rent askgrått hufvud och strupe, men hakan och ett band från underkäken äro blekt gulaktiga. — Hos honan äro hufvud och strupe något mörkfläckiga. — Ungarna i sin första dräkt hafva hufvud och strupe tätt svartfläckiga utan rent grå färg; äfven den gula hakan och buken äro småfläckiga.

Denne fogelarten har blifvit ryktbar såsom en läckerhet för bordet. Han har nämligen en synnerlig fallenhet att, särdeles om

hösten, vid god tillgång på föda, bli ganska fet, och då han under höstflyttningstiden är högst allmän i södra Europa, har man funnit på, att ej blott döda honom för att genast begagnas, utan äfven att fånga dessa foglar och göda dem, för att få dem så feta som möjligt. För detta ändamål hållas de i mörka kamrar, som upplysas med lampsken, hvarigenom man får dem att äta hirs och hafregryn nästan under hela dygnet. Denna industri var redan bekant under Roms lysande tidehvarf, före Augusti tid, och beskrifves af Varro, som kallar fogeln Miliaria, af milium, hirs; ännu fortsattes den och skall isynnerhet drifvas i stor skala på Cypern. Det uppgifves nämligen att 80 till 100,000 stycken årligen blifvit derifrån utförda. För att förvaras förvällas de och inläggas i ättika med kryddor. Utan tvifvel har dock mången gulsparf, gråsparf eller annan närsläktad fogel blifvit med god smak förtärd under namn af Ortolan. Detta namn, Ortolan, är af italienskt ursprung och är blott en förändring af latinska ordet hortulanus, trädgårdsmästare, uppkommet deraf att fogeln i södra Europa allmänt vistas i trädgårdarna. Hos oss lefver han i småskog och buskmark, här och der, men är ingenstädes rätt ymnig. Han finnes om sommaren, häckande, i mellersta delen af Skåne och genom hela landet, ända opp i Lappland, ofvanför barrskogen. Vidare bebor han hela det öfriga Europa, samt vestra hälften af Asien. I södra Ryssland skall han vara högst ymnig och det är utan tvifvel derifrån som de skaror komma, hvilka föranleda den stora fångsten af denna art på Cypern. Denna ö tyckes nämligen bli foglarna en passande hviloplats under deras flyttning från Ryssland, rätt söderut öfver svarta hafvet och mindre Asien. Han är regulier flyttfogel. En del torde kvarstanna öfver vintern i södra Europa.

(*) Med figur af denna art måste väntas till Supplementet.

Svenska Foglarna. I.

Till norra Afrika kommer han i mängd vid denna årstid, och en del lära äfven kvarstanna der öfver sommaren. Der finnes Ortolaren tillhopa med en annan, högst närsläktad, starkare färgad och något mindre fogel, Emb. cæsia Rüpp., som rätt väl kan vara en uti ett ännu sydligare climat uppkommen förändring af samma art. Lefnadssättet om sommaren liknar Gulsparfvens, men Ortolanen är mera trög och hans sång något sträfvare.

Synon. Emb. hortulana Linn. — Nilss. Fn. 459. — Glog. Handb. — Bonap. Consp. 465. — Gen. Glycyspina Cab.; Gray Catal. 1345.

20. VIDESPARFVEN (Emb. rustica) (*), sparffläckig; buken hvit (med brunröda fläckar på sidor och bröst). Ögonbrynen, bakom ögonen, breda och förlängda, samt en fläck i nacken, hvita eller hvitaktiga. — Näbben rätlinig, med näbbryggen svagt intryckt framom näsborrarna, och käkkanterna något inböjda, räta. Vinglängd omkring 78 mm. Om sommaren har hannen svart hufvud med en hvit linea längsät hjessan, samt rygg och bröst brunröda; — honan har mörkt gråaktigt hufvud med strecket längsät hjessan och ögonbrynen blekt gråaktiga; bröst och sidor fläckiga af brunrött. — En ung fogel i nyss anlagd vinterdrägt är till färgen nära lik Säfsparfven i samma tillstånd, utan blekt streck på hjessan, men igenkännes lätt genom den hvitaktiga fläcken i nacken, den något längre näbben, af annan form, och några få, starkare brunröda fläckar på bröst och sidor. — Denne arten tillhör egentligen Japan och östra Siberien, bortom Baikal, der han är allmän, men har äfven blifvit funnen hos oss. Ett par, hanne och hona, blefvo nämligen skjutna af B. Fries den 20 Maj 1821, inne på gården vid gästgifveriet i Haparanda, der de, under påkommen snöyra,

hoppade bland andra sparfvar. Sedan blef det nyss ofvan beskrifna yngre exemplaret skjutet den 6 Sept. 1835 af J. Wahlberg vid Långsjön, 3 à 4 mil från Luleå stad. Dessutom skall ett exemplar (enligt Nilsson) vara funnet af Dr Sahlberg före 1835, och, enligt uppgift af M. v. Wright, skall han hafva ^{skjutet} sett ett vid Kuopio den 10 Sept. 1848. Det är således ganska sannolikt, att denne fogeln verkligen finnes utspridd i landet norr om Östersjön; men då han företrädesvis blifvit eftersedd af alla resande åt det hållet under de sednare 30 åren, utan att flera än de uppräknade exemplaren veterligen blifvit påträffade, så skulle det ännu kunna dragas i tvifvelsmål huruvida han verkligen bibehåller sig der och tillhör landet.

Synon. Emb. rustica Pall. — Gm. — Nilss. Fn. 466. — Schlegel Fn. Japon. tab. 58.

EMBERIZA pusilla (3); lik de föregående arterna, med näbben bildad såsom på Emb. rustica. I sommarträkten är hufvudet rödgrått, ofvan med ett svart band vid hvardera sidan. Bakom ögat en svart linea, som omgifver den rödgrå örontrakten. Kroppen undertill hvit; sidorna och kräfvän tätt svartfläckiga. Ögonbryn och haka äro hos hannen ljusare rödgrå, hos honan hvitaktiga. Vinglängd: ♂ 73, ♀ 68 millim. — Teckningen på hufvudet och de svarta fläckarna nedpå strupen bibehålla sig äfven i vinterträkten någorlunda tydliga. Dessutom skiljer sig denne arten från Emb. schoeniclus genom näbbformen, ifrån Emb. rustica genom bristen på hvit fläck i nacken, och han är mindre än båda. Han är allmän i Siberien och i trakten af Archangel. Liksom de föregående är han flyttfogel och kan lätt komma att finnas utom sitt egentliga område. Museum i Stockholm har fått exemplar deraf, skjutna kring Wampu i China i December. Ett exemplar skall vara funnet i Skåne af Prof. Nilsson (enligt Liljeb. l. c.) och ett träffades i November 1842 i Holland. — (Emb. pusilla Pall. — Lath. — Schegel Krit. Üb. p. 84; — Liljeborg, Vet. Ac. H. 1850. 294. — Nilss. Fn. 469).

EMBERIZA aureola (4). — Ehuru ännu ej träffad hos oss torde denne utmärkt vackra sparfarten böra här anföras såsom en vid Archangel,

(*) Det är dock ovisst om han finnes vid Nord Cap och i östra Finnmarken.

och derifrån ända ned mot trakten af Petersburg, samt genom Siberien allmän fogel, hvaraf ett och annat exemplar lätt kan förvilla sig hit. Han igenkännes alltid genom sin gula undersida, hvarigenom han liknar gulsparfven; men från denne skiljer han sig genom näbben, som har lika form med Ortolanens. Hannen är, om sommarn, ofvan starkt brunröd med ansigtet, kinderna och öfre delen af strupen svarta; undertill höggul med ett brunt band öfver bröstet. — Honan är undertill blekgul, utan band öfver bröstet; ofvan fläckig af den bland sparfvarna vanliga färgen, men med brunröd bakrygg, nästan som gulsparfven. Till storleken är han något mindre än denne sednare; vinglängd: ♂ 79, ♀ 75 mm. — (Emb. aureola Pall. — Liljeb. Vet. Ac. H. 1850, 292. — Nilss. Fn. 458).

21. SÄFSPARFVEN (Emb. schoeniclus) Pl. VI fig. 5, 6, 7; — sparffläckig med hvit buk; näbben liten med något båg böjd rygg och starkt inböjda öfverkäkskanter. — Genom dessa kännemärken, och särdeles genom näbbformen, skiljer man lätt ungarna och vinterträkten af denna art från de nyss förut beskrifna samsläktningarna. I vinterträkten är hufvudet gråaktigt och fläckigt. Äfven om sommarn har honan ej någon rätt utmärkande teckning, men igenkännes dock af ett svartaktigt fält på hufvudets sidor, under ögat och ett dylikt vid strupens sidor. Hannen är deremot om sommarn högst utmärkt af sitt svarta hufvud och sin svarta strupe, omgifne af en hvit gräns och åtskilde af en hvit fläck på kinderna. — Vinglängden: ♂ 80; ♀ 74 mm.

I norra delen af landet är denne en af de ymnigaste foglarna om sommaren. Han bor mest opp i björk- och vide-regionerna. Äfven i Finnmarken finnes han. I Augusti såg jag honom vid Alten, och Liljeborg vid Tromsö (*). Men han finnes äfven i barrskogsregionen, nedåt landet, samt, mera sällsynt, på vissa passande lokaler i de sydliga landskapen, till och med i Skåne, såsom i norra delen af denna provins och omkring den s. k. norra åsen (N. O. om Ringsjön). Han håller sig på våta ställen bland buskar

och snår, vistas nästan blott på eller nära marken och bygger oftast vid vatten. Om hösten, då han redan anlagt vinterdräkten, flyttar han mot söder och träffas då allmän, t. ex. på skånska slätten, men öfvervintrar ej der. I April drager han åter mot norden. Han bor vidare om sommaren i hela mellersta och östra Europa samt i Siberien. Om vintern stanna några få kvar i Tyskland och Frankrike; men de fleste öfvervintra i södra Europa t. ex. på Sicilien. Blott få tyckas komma öfver till Afrika, och särskilt är han knappt sedd i Egypten.

Synon. *Emberiza schoeniclus* Linn. — Nilss. Fn. 462. — Gen. *Cynchramus* Boie (nec. Moehr.); — *Schoenicola arundinacea* Bonap. Consp. 463.

c) Arter med lång bakklo.

Baktåns klo är längre än sjelfva tån och blott svagt böjd. Vingarne äro långa, så att första armpennan knappt räcker till $\frac{2}{3}$ af hela vinglängden. Näbbens gomknöl låg, såsom hos de nästföregående. Näsborrarne tätt fjäderbekläddes. — Desse arterne tillhöra högsta norden samt fjäldtrakterna och finnas rundtomkring hela kalla zonen. De lefva blott på marken, der de springa såsom Lärkor. (Sl. *Plectrophanes*).

22. LAPPSPARFVEN (*Emb. lapponica*) Pl. VII fig. 3, 4; — ofvan fläckig med brunröd halsrygg; alla vingpennorna svartaktiga. Vinglängd: ♂ 90, ♀ 85 mm. — Ganska nära lik de nyss förut beskrifna arterna, och isynnerhet *Emb. rustica*, skiljer sig Lappsparfven genom sina långa vingar och sin längre, rätare bakklo. Äfven näbben är bildad såsom på de flesta af förra afdelningens arter: rätlinig med låg gomknöl och kort hakvinkel. Buken är hvit, vid sidorna svartaktigt fläckig och stjerten är tecknad såsom

på förra afdelningens arter: svartaktig, de två yttre pennorna med stor vit fläck i spetsen. I sommardräkten har hannen svart hufvud och strupe, med hvita ögonbryn, som bakom ögat äro förlängda och breda. Honan har vit strupe och svartfläckigt hufvud. — I vinterdräkten är hufvudet gulgrått, fläckigt; strupen är hvitaktig, men hos hannen fördoldt svart. — Lappsparfven bebor om sommaren de högre trakterna af Lappland, i vide-regionen, ofvanför björkskogen ända opp i Finmarken; men finnes hvarken i den ännu högre snö-regionen, eller längre nedåt landet. Vidare förekommer han genom hela norra Asien och Nordamerika samt i Grönland; men ej på Spetsbergen och knappt på Island. Han lefver och bygger på marken; hannen sjunger vackert och flitigt, ofta under flykten, såsom en Lärka eller *Anthus*; sången säges likna Hämplingens. Tämligen tidigt på hösten flyttar han ut och tyckes dervid ej uppehålla sig förr än i mellersta Europa; åtminstone ser man honom då ej i det sydligare Sverige. Öfver vintern säges en del stanna i Italien, men ända ned till Sicilien och norra Africa tyckas de ej komma.

Synon. *Fringilla lapponica* Linn. — *Emberiza lapp.* Qvensel Sv. Zool. 1; — Nilss. Fn. 472; — *Fring. calcarata* Pall. — *Emb. calc.* Temm. Man. — Genus *Centrophanes* Kaup. — Bonap. Consp. 462. Ytterligare om denna art; jämf. Löwenhjelm i Vet. Ac. Öfv. 1858.

23. SNÖSPARFVEN (*Emb. nivalis*) Pl. VII, fig. 5, 6, 7; — De flesta armpennorna hvita, (utåt något svarta). — Äfven de flesta täckfjädrarna äro, åtminstone utåt, hvita och hela fogeln synes till största delen vit. De tre yttre stjertpennorna äro hvita med svart spets. Kroppens undersida vit. — Hannen har om sommarn rent hvitt hufvud och svart rygg. — Hos honan äro hufvud och bröst

gråaktiga och ryggen svartgrå. — I vinterdräkten är ryggen fläckig och hufvud och bröst mer eller mindre öfverdragne af grågult. — Ungen i sin första dräkt är mera grå: ofvan gulgrå; hufvud och rygg svagt mörkfläckiga; under smutsigt hvit med mörkare gråaktigt bröst. Ving och stjärt pennor såsom hos de äldre. — Denna färgfördelning, med så mycket hvitt, är egen för Snösparfven; men äfven näbbformen är så. Näbben är liten, med låg gomknöl och smalare, något böjd öfverkäk, liksom hos Säfsparfven; men med långt framdragen hakvinkel, såsom på släktets första afdelning. Vinglängd: gammal ♂ 108; ♀ 100 mm. Tars 21.

Snösparfven är, jemte den förut, sid. 23, omtalade gränländska Gråsiskan och den ostsiberiska *Fringilla arctoa*, den nordligaste af alla tättingar. På Spetsbergen, der han ymnigt förekommer, är han den ende arten af denna ordning och rundt omkring ishafvets kuster bebor han både gamla continenten, Amerika och Grönland så långt norrut som land finnes. Island, Färöarna och norra Skottlands berg äro bland hans sydligaste sommartillhåll. I Skandinavien tyckes han hålla sig utmed kusten blott på dess nordligaste del, vid Nordcap och i ostfinnmarken, der all skogsvegetation upphört; men i vida större antal bebor han fjälden, inom snöregionen, ofvanför Lappsparfvens hemvist. I dessa ödsliga trakter finnas visserligen små, rätt vackra fjäldblommor, här och der spridda bland de glesa lafvarna på marken, men ingen grön växtmatta betäcker gruset der det är naket för snö och inga buskar eller träd gifva omvexling åt slätten. Snösparfven är der ett ansenligt och väl märkbart föremål, och han tager sig rätt väl ut då han ses springa längs marken eller utbreda sina hvita vingar till flykt. Under hela den korta sommarn finnas der pölar af öppet snövatten, hvilka, märkvärdigt nog, innehålla mygglarver i ymnighet, mest af släktet *Chironomus*. Dessa larver krypa opp på

vattenpölarnas bräddar för att der undergå sin förvandling och utgöra då den förnämsta sommarfödan åt denna och några få andra foglar som der förekomma. Från dessa föga uppvärmda sommartillhåll utflyttar Snösparfven i stora skaror i September, då vattnet tillfryser. Insekterna upphöra nu att finnas hvarföre foglarna lefva af frö, bär o. d. De uppehålla sig först i den närmaste omgifningen och draga sednare på hösten längre åt söder, men flyga öfver skogstrakterna, och uppehålla sig blott på slätterna, som då hafva någon likhet med deras hemvist. Jag känner ej huruvida några qvarblifva i vår högsta nord, men Hollböll påstår att några få öfvervintra i sjelfva Nord-Grönland, norr om 69° N. lat. På Island öfvervintra de allmänt. Det är ej sannolikt att någon enda skulle qvarblifva på spetsbergen, der vinternatten utgör 4 månader eller mera. De som hos oss flytta åt söder tyckas hvarken länge eller i stort antal uppehålla sig på mellersta Sveriges slätter, t. ex. i Östergöthland, der flockar dock understundom ses om vintern; men i stor mängd draga de omkring på skånska slätten under hela vintern, dock ymnigast kring jul och nyårstid, då snösparfsflockarna utgöra verkliga prydnader och gifva lif åt denna slättbygd. Största mängden göra derefter ett besök på några veckor i Tyskland och Frankrike; men att en och annan förirrat sig ända ned till Italien eller norra Grekland hörer till sällsyntheterna. Märkvärdigt är att de tyckas undvika vissa trakter, som eljest skulle synas vara dem väl passande, t. ex. de stora slätterna i Mark i Tyskland (Brandenburg), hvarest de ganska sällan träffas, ehuru denna trakt ligger rätt söder om södra Sverige (jfr Naumannia 1855; 223). Mot vinterns slut draga de åter mot norr och redan i April återkomma de allmänt till Lappmarken, t. ex. Karesuando, innan våren ännu börjat der. Ehuru Snösparfven flyttat långt åt söder har han således ej träffat något varmt klimat utan lefvat i en

ständig vinter. Han tyckes ej trifvas annat än bland snödrifvor, med hvilka hans hvita färg öfverensstämmer: han är en äkta snöfogel. — Under sina sydliga vandringar bli flockarna ansenligen medtagna, ty dessa foglar hafva liksom samslägtingarna den olyckan att öfverallt anses för ganska välsmakliga till stek. Snösparfvens fransyska namn är *Ortolan de neige*.

Uti de sydligare högländernas snöregioner qvarstannar snösparf-

ven ej, men han ersättes der, på Caucasus, Alperna och Pyreneerna, af en annan snöfogel, *Fringilla nivalis*, som till färgen, de långa vingarna m. m. nära liknar honom, men har annorlunda bildad näbb och är en verklig *Fringilla*.

Synonymi. *Emberiza nivalis* Linn. — Nilss. fn. I, 475. — Genus *Plectrophanes* rec.

Andra Cohorten.

Trastartade Foglar (Turdiformes).

Denna grupp, hvars kännetecken blifvit angifna förut, sid. 14, är den artrikaste i hela fogelklassen. — Uti vårt land innehåller den nära en sjettedel af alla våra fogelarter och i de varma climaten, särdeles af gamla continenten, utgör den en ännu större del af hela fogelfaunan. Såsom förut anmärktes anse vi dessa foglar vara de, som renast af alla framställa fogel-ideen och som således böra anses såsom typen bland fogelskaran. De utmärka sig icke genom någon särskild, framstående egenhet i formen, såsom alla de öfriga hufvudafdelningarne af första ordningen, hvarföre vi ännu icke lyckats att karakterisera dem annat än genom flera sammanställande kännemärken, hvarigenom de jämföras med de öfriga, eller genom negativa kännetecken. Deras underkäk har ej en sådan egen bildning som hos de sparfartade eller hos de kråk-artade foglarna; klorna och tårna hafva ej de egenheter som utmärka klättrarne; vingarna äro ej så långa som hos svalorna och tungan är ej utsträckbar och rörformig. De framställa en mera allmän bild af hela första Ordningen, men utgöra icke desto min-

dre en högst naturlig grupp. De äro i allmänhet små och svaga och flertalet bland dem utmärka sig nästan mindre än andra fogelgrupper genom granna, lysande färger; men de äro i allmänhet utmärkt lifliga och röra sig med lätthet både på marken, bland trädskronorna och i luften, och bland dem finnes ett jämförelsevis stort antal goda sångare. De flesta äro i vårt klimat flyttfoglar och lefva af insekter, eller om vintern af bär och frukter, men vida mindre af växtfrö. Största antalet hafva den lilla inskärning vid näbbspetsens sidor, och de styfva, borstlika fjädrar (*Vibrissæ*), stående i en rad utmed sidan af munvikarna, hvilka man plägar anse såsom kännetecken på insektätande foglar, och som anfördes såsom äfven tillhörande de insektätande arterna af första cohorten. Men båda dessa formförhållanden tillhöra nästan blott arter af första Ordningen. Utom den träffas de allenast hos några få släkten af Andra Ordningen, såsom hos *Caprimulgi* och *Coracias*, och saknas inom de öfriga Ordningarna (*Roffoglar*, *Höns*, *Vadare*, *Vattenfoglar*), ehuru ganska många insektätande släkten finnas bland

dem. Både näbbhaket och borstfjädrarna äro således mera ett uttryck af yttre formutveckling, än ett kännetecken på en viss sort af föda eller ett medel för att lättare fånga insekter.

De hithörande arterna kunna fördelas i två stora serier, nämligen 1:o de som hafva blott 9 handpennor (remiges primariae), och 2:o de som hafva 10. Den förra serien är hufvudsakligen amerikansk och innefattar de stora familjerna Tanagrinae och Sylvicolinae, hvilka sednare i America motsvara våra Sylvier. I gamla continenten hafva vi af denna serie blott några få former och i Europa endast Ärlorna (Motacilla och Anthus). — Den andra serien, som är den vida talrikaste, tillhör hufvudsakligen gamla continenten och har i Amerika blott ett ringare antal representanter, af slägtarna Turdus, Troglodytes och några dermed närslägtade. Denna sednare series är isynnerhet den som utmärker sig såsom mest utbildad, som innefattar de bästa och talrikaste sångarne och de konstfärdigaste byggmästrarne. De som hafva 9 handpennor äro i allmänhet dåliga sångare; men en betydlig del af dem (Tanagrae) utmärka sig genom lysande eller brokig färgprakt. Emellertid ställa vi dem först, emedan de mest närma sig intill första Cohortens arter: öfvergången mellan formerna af Tanagra och Fringilla är omärklig. Dessutom utgör vingpennornas beskaffenhet och antal en väsentlig ledning för vår systematiska anordning. Vi uppräknar först de arter, som hafva blott 9 handpennor, men anse dem dock mindre fullkomliga än de näst följande, ty förlusten af den första vingpennan, är visserligen en utbildning, men af samma beskaffenhet som den, hvilken hos individet förorsakas af ålderdoms-svaghet, såsom förlusten af hår, tänder o. s. v. Den är en utbildning, som antyder ett tillbakagående och en ringare grad af fullkomlighet. — Dernäst följa de som hafva 10 handpennor, och först de, hos hvilka första pennan är ganska liten. Des-

se äro uppenbart de högst utbildade foglarne. Slutligen komma de som hafva första pennan lång.

Då ett betydligare antal arter och släkten af denna Cohort tillhöra vår fauna uppföra vi dem här fördelade i följande familjer.

Första Familjen.

Ärlelika Foglar (Vippstjertar; Motacillinae).

Handpennorna blott 9. De inre (3) armpennorna till formen ganska olika de öfriga och förlängda, så att en af dem räcker nära till vingspetsen.

De hithörande foglarne utmärka sig genom smärt, spenslig växt, höga fötter, tunn näbb, inga eller obetydliga borsthår. Hos alla våra arter är första vingpennan lika lång med de två eller tre följande. Genom armpennornas nyss anförda beskaffenhet, samt genom sin springande, ej hoppande rörelse, äfven som genom den hos de flesta vanliga färgfördelningen, äga de mycken yttre likhet med Lärkorna samt med de små Vadarna (Tringa; Charadrius hiaticula). Till de förra närma de sig dessutom genom den vanligen förlängda bakklon; med de sednare öfverensstämma de i seden att vippa på stjerten samt deri, att de fleste helst vistas vid vatten, och liksom dessa undergå de dubbel ruggning. De få nämligen både vår och höst nya fjädrar med undantag af de stora ving- och stjertpennorna, som blott om hösten ombytas. Dubbel ruggning förekommer dock äfven hos en stor del af nästa familjs arter.

1 PIPLÄRKE-SLÄGTET (Anthus Bechst.).

Färgen orent gråaktig, svartfläckig, lika hos båda könen. Stjerten medelmåttig (betydligt kortare än vingen). — Yttersta stjertpennan

är alltid utåt vit; inåt, mot roten, snedt svartaktig; den andra i spetsen vit. — Desse foglar lefva blott af insekter. De bygga öppna bo på marken. Hannarne hafva en kort, föga klangfull sång, som de ofta låta höra under det de flyga, på ett eget sätt sväfvande med utspända vingar, nästan som Lärkorna, med hvilka de hafva nära likhet i färgen.

24. SKÄRPIPLÄRKAN (*Anthus obscurus*) Pl. IX fig. 1; — ofvan mörkgrå, under orent vit med större, obegränsade, mörkgrå (ej svarta) fläckar på bröstet. Yttersta stjärtpennan till mindre än halfparten smutsigt hvitaktig. Intet svart streck från underkäken utmed strupen. Bakklon är oftast lång, men böjd. Näbben är, framom näsborrarna, föga tjockare än tarsen. Näbb och fötter mörkt färgade. Vinglängd 80 till 88 millimeter. — De äldre hannarne hafva, i sommarträkten, strupen och hufvudets sidor öfverdragne af en blek, rödgrå färg.

Denna Piplärka bebor hos oss blott kala, klippiga eller steniga stränder vid Östersjön så väl som vid Kattegat samt längs utmed Norrige, ända upp i Finmarken, och är allmän vid Nordcap. Uti Skåne förekommer hon på klippstränderna vid Kullen, samt på ett och annat ställe vid Östra Kusten. Äfven vid Venerns kuster har hon blifvit funnen. — Föröfrigt är hon känd på Britannien och Färöarne, der hon är allmän. — De flesta flytta bort öfver vintern, men tyckas knappt gå längre söderut än till kusterna kring Nordsjön. Många qvarstanna dock; åtminstone i Bohuslän (enl. Wright) och gifva med sitt vanliga korta, fint hvisslande läte tillkänna, att äfven något lif finnes på de oftast fula, ödsliga stränder som de bebo.

Synon. *Alauda obscura* Penn. — Lath. — *Anthus obsc.* Keys.

& Blas. n:o 166. — Bonap. Consp. 247. — *Anthus rupestris* Nilss. Orn. Sv. — et Skand. Fn. 390.

Såsom en förändring af denna arten, genom inflytandet af ett torrare och mildare klimat, torde man rättast böra betrakta *Anthus aqvaticus* Bechst., som bebor klippiga berg i mellersta och södra Europa, äfven inuti landet, och som flyttar ned till Medelhafskusten. Han skiljer sig från vår fogel genom sin ofvan renare grå färg, utan inblanning af grönaktigt; genom mindre, blekare, eller, hos gamla hannar, nästan inga fläckar på bröstet, och genom renare hvitaktig färg på yttre delen af yttre stjärtpennan. — Denna del är nämligen på den nordiska fogeln mera blekt gråbrun än vit. Emellertid äro exemplaren af *A. obscurus* från Norrige något större än de sydsvenska och dessa sednare närma sig både till färg och storlek till *A. aqvaticus* i mellersta Europa. (Se Liljeborg, Vet. A. Handl. 1850, 317). — Uti Nordamerika förekommer en ännu något mera skild form: *A. ludovicianus* (Gm.) Bonap.

25. ÄNGPIPLÄRKAN (*Anthus pratensis*) Pl. VIII, fig. 7; — fläckarna ofvan och undertill rent svarta; på bröstet små, begränsade. Näbben framom näsborrarna ej tjockare än tarsen. De fyra första vingpennorna ungefär lika långa. Bakklon vanligtvis längre än tån och föga böjd. Strupen vit eller otydligt gulaktig, med en svart fläcklinea på hvardera sidan, från, underkäken. Vinglängd: ♂ omkring 80 mm; ♀ 75. — Hanne och hona är alldeles lika till färgen. Äfven ungarna skilja sig ej märkbart. Den nya höstträkten har en svagt grönaktig skiftning, som saknas i sommarträkten.

Om sommaren bebor denne fogeln mest de nordliga trakterna. Han är allmän i hela Finnmarken och i Lappland ända opp, så långt

Vide och Dvärgbjörk växa, och vidare ned åt landet, äfven vid hafskusten. I mellersta Sverige blir han mindre allmän, men förekommer dock häckande i alla provinser, till och med på ett och annat ställe i Skåne. Helst bebor han sumpiga ängar med torfjord; men äfven klippor i skärgårdarna, liksom den förra. Äfven i mellersta Europa finnes han häckande, samt i högre bergstrakter i södra Europa. Det synes ovisst om han finnes i norra Asien, der han tyckes ersättas af följande art (*). Den östligaste trakt, der vi bestämdt känna att vår vanliga form af *A. pratensis* finnes, är den, söder om hvita hafvet (Liljeborg). Vid Odessa skall blott den nästföljande förekomma (Nordm.). — I Amerika finnes han ej. — Denne fogel utflyttar sent; många lemna ej Lappland förr än i October. I södra Sverige bli de vid denna tid högst allmänna och draga omkring på fälten i stora skaror, som dock aldrig äro tätt slutna. I Tyskland uppehålla de sig ända till i December, hvarefter de förekomma i Medelhafsländerna och norra Africa, tills de i Februari och Mars återvända. Till oss komma de så snart marken blifvit fri från snö, och uppehålla sig då mest på våta ängar, der de vid uppflygandet låta höra sitt svaga läte, som låter såsom: ist! ist! I allmänhet visa de sig då ej skygga, och springa omkring på öppna ställen utan att dölja sig.

Synon. *Alauda pratensis* L. — *Anthus pratensis* Bechst. — Nilss. Fn. 394. — Bonap. Consp. 248.

26. RÖDHALSAD PIPLÄRKA (*A. cervinus*), Pl. VIII fig. 6, ♀; — nära lik den föregående, men något större: Vinglängd hos hannen

omkring 86, hos honan 80 mm. I sommardräkten äro strupe och ögonbryn ljus rödgrå. Vinterdräkten saknar den grönaktiga anstrykning, som samma dräkt har hos *Anthus pratensis*. — Den rödgrå färgen på strupe och ögonbryn är hos hannen ganska stark och undantränger de svarta fläckarne på halsens sidor samt nedåt bröstet. Hos honan är han vida blekare. För öfrigt märkes ingen olikhet med den nyssnämnda; näbb, vingar, bakklo, de svarta fläckarnas fördelning och form m. m. äro alldeles lika, så att man endast genom aktgifvande på de nyss anförda olikheterna, kan åtskilja dessa båda foglar, då de hafva vinterdräkten. Det är till och med svårt att anse dem för verkligen åtskiljda arter, ehuru man genom öfning och jämförelse oftast kan bestämma till hvilkendera formen äfven ett yngre exemplar hör. Jag åtskiljer dem här endast för att derpå fästa mera uppmärksamhet. *A. cervinus* är icke allmän hos oss, och tyckes om sommarn blott bebo den högre norden, i synnerhet i östra Finnmarken; men han är äfven funnen vid Tromsö och i Lappland. I Ryssland och norra Asien, skall han deremot vara allmän, ända ut på Kamtschatka. — Han har vidare blifvit funnen längre söderut, såväl i Tyskland och södra Europa som i Asien och på Japan (se Noten vid *A. pratensis*); exemplar, skjutna i December vid Vampu i China, hemfördes af D:r Kinberg med Fregatten *Eugenie*, 1853, och Hedenborg fann honom Africa, ända ned i Nubien, der han igenkändes på sin ganska utmärkta sommarfärg; men det är ej med visshet bekant huruvida han der träffas äfven om sommarn, eller om de derstädes funna exemplaren varit nordiska, som erhållits kort före

(*) *Anthus pratensis* omnämnas ej uti Middendorfs sednare arbete (Reise. . II, 2 pag. 164—5) såsom funnen i Siberien, och någon osäkerhet råder vid bestämmandet af de der anförda arterna. Dock torde det väl få antagas såsom säkert, enligt citationen af Keys. et Blas., att hans "*A. cervinus*" är den samme som vi här gifva detta namn (n:o 26), och att således hans figur (Pl. XIV. 1) skall föreställa denna. — M:s *A. rufogularis* torde deremot vara en motsvarande varietet af *A. obscurus*, hos hviken både hanne och hona hafva en starkare rödaktig färg på strupen. Från Japan omtalas (i Fn. Jap.) en varietet af *A. pratensis*; men de olikheter med den europeiska, som uppgifvas, visa påtagligen att exemplaren varit af *A. cervinus* i vinterdräkt.

eller under flyttningen norrut, sedan de nyligen anlagt sommar-dräkten. Hos oss har han några gånger blifvit funnen af H:r Meves uti trädgårdar här i Stockholm, under höstflyttningen i September månad, då han haft full vinterdräkt, och ett par då fångade hannar hafva blifvit uppfödde inomhus till dess de, något före medlet af Maj, erhållit ren sommardräkt. Under höstflyttningen hafva dessa exemplar utmärkt sig genom den skygghet, hvarmed de hållit sig dolda bland lägre växter, i potatesland o. s. v., hvilket tyckes visa en olikhet med det lefnadssätt man är vand att finna hos *A. pratensis*. Dock kan man, till dess mera derom blir bekant, ej veta hvad inflytande sommartillhållet kan utöfva härpå.

Synon. *Motacilla cervina* Pall. Zoogr. (Jämf. noten vid *A. pratensis*). — *Anthus cervinus* Keys. et Blasius. — Liljeborg, Vet. Ac. H. 1850, 279 och 318. — Bonap. Consp. 248. — *A. pratensis* var. *cervinus*, Sundev. Vet. Ac. H. 1840, 44. — Nilss. Fn. I. 396. — *A. prat. japonicus* Fn. Jap. XXIV.

27. TRÄDPIPLÅRKA (*Anthus arboreus*) Pl. VIII, fig. 4; — till färgen ytterst lik *A. pratensis*: ofvan gråaktig svartfläckig, med små, tydligt svarta fläckar på bröstet, och ett svart streck utmed strupens sidor från underkäken; men näbben är, näst framom näsborrarna, v. p. dubbelt så tjock som tarsen; fjerde vingpennan är alltid betydligt (3—5 millimeter) kortare än de tre första; bakklon alltid något kortare än tån och mera krökt. Vinglängd hos båda könen omkring 85 millimeter; tarsen 20 à 21. — Frambröstet och kroppens sidor hafva alltid en smutsgul anstrykning. I vinterdräkten har hela öfre sidan samma, något grönaktiga färgskiftning som hos *A. pratensis*. — Trädpiplårkan kommer sednare på våren och bortflyttar tidigare än den förra, och går ej så långt mot norr som

hon, men har dock blifvit funnen i Lapplands skogsregion, ända opp till Qvickjock och Enaretrakten. I de sydligare delarna af landet är hon om sommaren vida allmänare än den nyssnämnda. Hon uppehåller sig nästan blott i skog eller bland buskar och träd, på hvilkas grenar hon ofta ses springa, hvilket aldrig är händelsen med Ängpiplårkan; men liksom denna, bygger hon allenast på marken. Såsom sommarfogel bebor hon äfven hela det öfriga Europa, men mot vintern flyttar hon öfver Medelhafvet, hvarvid dock ett ringare antal lära stanna qvar i vår verldsdelns aldra sydligaste länder, såsom på Sicilien. Deremot synes det som om en del flyttade öfver equatorn, ända ned till södra Africa. Ett exemplar af denna arten, som nu finnes bland Riksmusei samlingar, blef nämligen funnet af J. Wahlberg d. 14 Dec. 1841, i en skogig bergstrakt ofvanför Kafferlandet, vid Limpopos källor, mellan 25 och 26° S. lat. eller nära 600 mil rätt söder om Medelhafvet.

Uti hela Asien, utom Sibiens aldra nordligaste del, förekommer äfven Trädpiklårkan, men åtminstone till en del med någon liten förändring i färgen. Äldre forskare hafva ej gifvit akt på de små olikheter vid hvilka man nu lärt sig att fästa uppmärksamheten och i allmänhet äga vi blott föga kännedom om djuren i den vestra, mot Europa belägna delen af Asien. Detta är orsaken hvarföre denna fogels, så väl som många andras utbredning mot öster, är föga känd. Emellertid anser Middendorff sig hafva funnit exemplar af *Anthus arboreus*, ända bort i östra delen af Siberien, vid Ochotska hafvet, som fullkomligt likna de europeiska. De flesta exemplaren, som derstädes erhöles i början af sommaren, beskrifvas dock såsom: „något mindre än de europeiska, med något lifligare grön skiftning ofvan, och blott små, otydliga, eller nästan inga mörka fläckar på sjelfva ryggen. Bröstets svarta fläc-

kar voro deremot något större och i synnerhet bredare.“ Dessa foglar voro således af den varietet som allmänt förekommer i södra Asien, åtminstone om vintern. Jag har sjelf funnit den allmän omkring Calcutta i Februari månad (*) och har exemplar deraf att jemföra, skjutna vid Wampu uti China i December. Dessa hafva, äfven i vinterdräkten, alla de nyss anförda olikheterna med våra exemplar, hvartill kan läggas, att det svarta strecket från underkäken, utmed strupens sidor, är något mindre tydligt och att 4:de vingpennan blott är omkring 2 millim. kortare än de 3 första. Vinglängd omkring 80 mm.; tarsen 20. Sannolikt är det denna varietet som blifvit beskrifven under ett eller flera af namnen *A. similis*, *maculatus*, *agilis* m. fl. hvilket dock ej kan afgöras efter de beskrifningar som finnas. — Den varietet som bebor Japan (Schlegel, Fn. Japon. 58, pl. XXIII) lär knappt skilja sig från den nyss beskrifna, ehuru ryggens svarta fläckar på den citerade figuren föreställes nästan så stora och tydliga som hos den europeiska. — I Bengalen, der dessa foglar voro på sin vinterstation, såg jag dem, i små flockar af fem eller sex, springa omkring på marken bland buskar och träd, äfven in emellan boningshusen på landet. Uppskrämda satte de sig alltid i träden. I deras mage fanns blott frön.

Synom. *Anthus arboreus* Bechst. — Temm. Man. — Nilss. Fn. I. 398. — Bonap. Consp. 248. — Äfven denna har i våra tider blifvit typ för nya genera, under namn af *Dendronanthus*! Blyth; *Pipastes* Kp. m. fl.

28. FÄLTPIPLÄRKA (*Anthus campestris*). Pl. VIII fig. 5; — tarsen omkring 25 millimeter lång; (på alla de föregående arterna blott 20 till 22 mm.). — Kroppen ofvan gulaktigt grå, utan

grönaktig anstrykning, med små, otydliga, mörkare fläckar; undertill hvitaktig, öfverdragen af grågult, med helt små, svartaktiga fläckar blott frampå bröstet, eller nästan utan fläckar på äldre exemplar. Ögonbrynen ganska breda, bleka. Ett tydligt streck framom ögat och två streck från underkåkens rot svarta. — På hvardera sidan äro de två yttre stjertpennorna utåt brungulaktigt hvita: den första med vit, den andra med svart spole. Näbb och fötter större än på de föregående arterna. Bakklon vanligen nära så lång som som tån och föga böjd. Vinglängden hos hannen omkring 90, hos honan 85 millimeter. — Ungarna i sin första dräkt hafva större, svartare fläckar frampå bröstet, och öfre sidans fjädrar äro svarta med blek, grågul kant, hvarigenom de få ett olika utseende med de äldre; men föröfrigt gäller den ofvan gifna beskrifningen äfven för dem.

Hos oss finnes denne arten blott i de sydligaste landskapen: Skåne, Halland, Öland och Gottland, der han vistas på torra, sandiga fält eller ljung och enehedar. — I det mellersta Europa finnes han här och der på dylika ställen. — På södra Rysslands stepper är han allmän, men utbredningen vidare mot öster är ej väl känd. I norra Africa och i Arabien träffas han, åtminstone om vintern.

Synom. *Anthus campestris* Bechst. — Nilss. Fn. 388. — Gen. *Agrodroma* Swains.; — Bonap. Consp. 247. — *Anthus rufescens* Temm.

STORA PIPLÄRKAN (*A. richardi*); (5). — Tarsen 30 millimeter. — Större än de öfriga i släktet; något större än sånglärkan. Yttre stjertpenan nästan alldeles vit, utom vid roten; den andra med ett stort hvitt fält utåt. Baktån är ganska stor med lång, föga böjd klo. Färgen liknar ganska mycket den föregåendes, hvarföre vi ej behöfva återupprepa beskrifningen derpå. Vinglängd 97—92 mm. — Ett exemplar af denna

(*) Se Physiogr. Sällsk. Tidskrift, Lund 1837—8, sid. 85, samt Öfversättn. i Annals and Mag. of Nat. Hist. för 1846, pag. 258.

art erhöles vid Fredrikshall i Augusti 1843, och ett annat blef taget på ett ångfartyg i Calmare sund d. 18 October 1856 af H:r L. Borns. Detta sednare var en ung hona, i ny vinterdrägt, som möjligtvis kan vara född samma år i Sverige; men vi kunna dock ännu ej anse fogeln såsom tillhörande norden. Han är förut känd från södra Frankrike och Spanien. Äfven är han funnen i södra Tyskland, Grekland, s. Ryssland och Caucasus, men ingenstädes allmän. I England har, liksom hos oss, ett eller annat exemplar blifvit sedt.

Synon. *A. richardi* Vieill.; — Keys. et Blas. n:o 171; — Rasch, *Nyt Magazin* V, 38. — *A. macronyx* Gloger *Handb.* 269. — Genus *Corydalla* Vig.; Bonap. *Consp.* 247.

2. ÄRLE-SLÄGTET (*Motacilla*).

Färgen renare (grå och hvit, eller gul och grönaktig), ej fläckig, (något olika hos hanne och hona). Stjerten nära så lång som vingen, eller längre. — Föröfrigt likna de nära släktet *Anthus*; springa såsom de, vippa med stjerten, och lefva blott af insekter; men de sjunga ej flygande.

29. SÄDESÄRLAN (*Mot. alba*), Pl. IX fig. 7, 8; — grå, under hvit; stjerten föga längre än vingen, på hvardera sidan med två hvita pennor. Bakklon krökt, något kortare än tån. — Vinglängd hos hannen omkring 88 millim.; honan 85 till 80. — I sommardräkten äro hufvudets sidor med pannan bredt hvita; hela strupen samt hufvudet ofvan svarta. I vinterdräkten är hela hufvudet, ofvan grått; strupen hvit, med en svart gördel framom bröstet. — Honan liknar hannen men har något mindre rena färger, så att en äldre hona har samma färg som en ung hanne.

Sädesärlan finnes om sommaren i nästan hela Europa. I Lappland går hon så långt uppåt skogsregionen, som nybyggen finnas, t. ex. vid Qvickjock, Juckasjärvi, Karesuando, och i Norrige ända

till Tromsö ($69\frac{1}{2}^{\circ}$), men uppåt fjällen och i den egentliga Finnmarken saknas hon. I det sydligaste Europa, såsom Italien, skall hon om sommarn blott hålla sig på de högre bergstrakterna. Om vintern flytta de till Africa och blott få sägas stanna qvar i Medelhafsländerna, t. ex. i Sicilien. — Liksom Gråsparfven är Sädesärlan ganska vidsträckt utbredd, och der den vanliga europeiska formen deraf slutar, vidtaga andra, som ytterst nära likna densamma och hafva fullkomligen samma lefnadssätt, men skilja sig derifrån genom små olikheter i färgen, hvilka tyckas hafva utbildat sig genom inflytelsen af klimatet eller kanhända, lika mycket, genom en inre benägenhet för uppkomsten af dylika små race- eller släktolikheter. Det är mig ej med säkerhet bekant huru långt åt öster Sädesärlans, hos oss vanliga färg bibehåller sig oförändrad; men midt i Asien märkes en liten förändring deruti, att det hvita på vingtäckfjädrarna blir bredare och renare, så att desse fjädrar synas hvita. Än längre mot öster, uti östra delen af Siberien, framträder ett svart streck genom ögat, som hos våra exemplar blott är svagt antydt uti de yngres vinterdrägt men sedan försvinner; ryggen blir i sommandräkten svart, och hos de aldre östligaste, från Kamtschatka och Japan, äro dessutom de flesta vingpennorna hvita med svart spets (*). — Uti hela Indien, såväl i Bengalen som i Decan är, åtminstone under vintermånaderna den nyssnämnda Sädesärlan med hvita vingtäckfjädrar (men utan svart linnea genom ögat) högst allmän. Jag har ej funnit bestämdt upplyst, huruvida hon stannar qvar der öfver sommarn, men förmodar, efter egen iakttagelse att hon om våren, i April, flyttar mot norden. I sommandräkten får hon svart rygg. En hona som jag skjutit i Bengalen d. 22 Mars, har en inblandning af svarta fjädrar på ryggen, som utvisa att denna färgförändring är gemensam

(*) *Mot. lugens* Ill. Temm. *Man.* III; — Bonap. *Consp.* 250. — Middendorff *Reise* II, 2, 166. — Kittl. *Kupf.* 21, 1. — *Mot. albeola* var. Pall.

för båda könen (*). — En dylik färgförändring föregår hos den engelska Sadesärlan, hvarom mera strax nedan. I Africa från Abyssinien till Cap finnas dylika svarta och hvita racer, hos hvilka dock färgfördelningen är ännu mera förädrad, (*M. vidua*); och i Abyssinien finnes en grå race, som endast skiljer sig från den vanliga europeiska derigenom, att 3 stjertpennor på hvardera sidan äro hvita (*M. longicauda* Rüpp. Stjerten är dock ej längre än hos vår art).

Öfverallt blir Sadesärlan lätt förtrolig med menniskan och vistas gerna omkring husen och inuti städerna der hon är en treflig, med nöje sedd gäst, som utmärker sig framför våra flesta öfriga foglar genom sin vackra, fina skapnad och sina lätta rörelser; men hennes sång är föga utmärkt, och består blott uti ett obetydligt qvitter. Uti Stockholm är hon en af de allmännaste foglar, som under hela den blida årstiden ses springa omkring på öppna platser, och på de murar och hus, der hon har sitt bo. Men hon vistas äfven ute i vildmarken, såsom på enefält och gården, samt ända ute på de kala klipporna i skärgårdarna. Hon bygger bland stenar, eller i hål uti murar, tak eller träd, till och med i jordhålor, alltid med något skydd ofvanifrån. Boet består blott af en tämligen konstlöst sammandragen bale af strå. Hon lägger 5 till 6 gråaktiga, tätt prickiga ägg; först i Maj; sedan en ny kull längre fram på sommarn. Ungefär 4 veckor åtgå från det att äggen laggas till dess ungarna är flygfärdiga. — Sadesärlan kommer om våren till Tyskland i början af Mars. Uti Skåne plägar hon visa sig under första hälften af April, och ungefär samtidigt i mellersta Sverige. I Stockholm plägar hon infinna sig på de vanliga bo-

platserna omkring d. 15 till d. 20 April. Till Lappland (Qvickjock, Karesuando) kommer hon i slutet af April eller början af Maj. Hon lemnar dessa nordligaste trakter i September, men mellersta och södra Sverige ej förr än i October. Hon är känd och älskad af alla och har hos oss fått många namn, såsom: Ärla, Sadesärla, Ringärla, samt, af sin ständiga rörelse på stjerten, Vippstjert. I Stockholms skärgård kallas hon Isspjerna, emedan hon vanligen kommer medan ännu isen ligger kvar. — I södra Skåne kallas hon Gadegrim (Gatugrim) o. s. v.

Synon. *Motacilla alba* Linn. — Temm. — Nilss. Fn. 375. — Bonap. Consp. 250.

ENGELSKA SÄDESÄRLAN (6), är en af dessa färgvarieteter som vi nyss omtalat. — Uti hela Storbritannien (England, Skottland och Irland) finnes nämligen ej den varietet som bebor hela det öfriga Europa, utan de der allmänna Sadesärlorna hafva i sommarträkten hela ryggen svart liksom de asiatiska varieteterna, och det svarta på strupen är utvidgadt längs åt kroppens sidor, hvarest den vanliga varieteten blott har grå fjädrar. Vanligen märkes äfven en antydning till ett svart streck genom ögat, men vingtäckfjädrarna äro blott i kanten hvita. Storlek, lefnadsätt m. m. är aldeles såsom hos vår Sadesärla. Denna varietet träffas understundom, under flyttningstiden, i Frankrike och till och med i Italien. Äfven till vår vestra kust har den någongång förvillat sig. Ett exemplar erhöles vid Götheborg d. 21 Mars 1843, och i Danmark skall hon likaledes hafva blifvit sedd en gång om våren. Enligt uppgift i Nilssons fauna (Ed. 3, 579) skulle hon till och med fortplanta sig vid Götheborg. — (Mot. lugubris Temm. Man. I, 253; — Vieill. Enc. p. 404, *absque cit.* Temm. — Mot. *yarrellii* Gould B. of Eur. 1836; — Bonap, Consp. 250. — Nilss. Fn. 376 och 379.

LÅNGSTJERTAD ÄRLA (*Motacilla sulphurea* Bechst.) (7), grå, under gul; stjerten betydligt längre än vingen, på hvardera sidan med 3 till större delen hvita pennor. Fötterna äro bleka. Bakklon kortare

(*) Denna är *Mot. luzoniensis* Scop., *M. alba* γ Lath. (ex. Sonnerat); — *Mot. madrespata* Briss., Gen. Lath. n:o 2 (ur Raji Synopsis; men icke *M. madresp.* Linn. som är en *Zosterops*, efter Brisson, förvexlad med denna). — *M. picata* Vig. Z. Proc. 1831, 114. — *M. dukhunensis* Sykes Z. Pr. 1832, 91. — *M. alboides* Hodgs. As. Rex. XIX (1836). — *M. alba* var., Sundev. Physiogr. Tidskr. Lund 1837, 84.

än tån, krökt. Vinglängd omkring 80 mm.; stjert 95. I sommarträkten är strupen svart, åt sidorna begränsad af hvitt. I vinterträkten är strupen vit; kroppen ofvan grönaktigt öfverdragen, under blekgul. — Uti Nilssons fauna underrättas vi att ett exemplar af denna fogel blifvit funnet vid Skånska kusten norr om Öresund, i December 1843. Äfven i norra Tyskland förekommer han blott accidentellt; men han är allmän i mellersta Tyskland och hela det öfriga, sydligare Europa, samt i södra hälften af Asien. — (Mot. sulphurea Bechst. Nat. G. D.) — Gloger Handb. 255. — M. boarula Lath (nec. Linn.) — Nilss. Fn. 379. — Genus Pallenura Bonap. Consp. 250.

30. GULÄRLAN (Mot. flava), Pl. IX fig. 4, 5, 6; — ofvan grönaktig, under gul; stjerten oftast något kortare än vinglängden; på hvardera sidan med två, utåt hvita pennor. Näbb och fötter svarta. Bakklon föga böjd, oftast något längre än baktån. Vingen omkring 80 mm. Stjerten omkring 75.

Af denna fogel finnas hos oss två artförändringar, en sydlig och en nordlig, hvilka äro åtskilda genom hannarnas sommarträkt, men föröfrigt äro hvarandra så lika, att jag ej anser dem kunna uppföras såsom skilda arter.

a) Vanliga gulärlan (fig. 4, ♂; 5, ♀), igenkännes på den något ljusare färgen. Hannen har om sommarn ljus, blågrått hufvud med smala, hvita ögonbryn, och hufvudets sidor, under ögonen, mörkgrå. Hela kroppen är undertill höggul, med en bred vit gräns omkring hakan. Honan har mindre rena färger; örent gröngrått hufvud med breda hvita ögonbryn: undersidan blekare gul med nästan vit strupe och några smutsgrå fläckar framom bröstet. — I vinterträkten få båda könen hela öfversidan grön, med samma färg på hufvud och rygg; undersidan blekare gul med vit strupe och en gulbrun anstrykning längsåt sidorna samt framom bröstet: — (Mot. flava Linn. et omn.).

b) Nordiska Gulärlan (fig. 6, ♂) är, vid jämförelse, något

mörkare färgad i alla dragter. De yngre hannarnes hufvud är mörkt askgrått med nästan rent svarta sidor, under ögonen, men med hvita ögonbryn, såsom hos den vanliga. Hos gamla hannar blir hufvudet nästan svart; dock synes alltid hjessan eller nacken något gråaktig. Ögonbrynen försvinna, så att de blott synas antydda genom genom en fördold, vit fläck vid fjädrarnas rot. — Ryggen är mörkt grönaktig och undersidan starkare gul, än hos den vanliga racen, understundom med föga blekare gräns vid hakan. Framom bröstet stå vanligen några mörkt gråbruna fläckar, hvilka hos den vanliga racen blott finnas, helt bleka, på yngre hannar och på honor. — Honan har intet svart på hufvudet. Hon är blott något starkare färgad än den af vanliga racen, så att hon tämligen väl kan igenkännas vid jämförelse, men svårigen urskiljas efter en beskrifning. — Detsamma gäller om båda könen vinterträkt. — (Mot. flava var., Sundev. Vet. Ac. H. 1840, 47. — Nilss. Fn. 383. — Lövenhj. V. Ac. Öfv. 1844, 211. — Budytes nigricapilla Bonap. Consp. 249).

Hos oss finnes den vanliga racen i södra delen af Sverige, ungefär till Dalelven (60° Lat.). Hon är ännu allmän vid Stockholm och Upsala, men är sällsynt i vestra delen af landet: Vestergöthland, Bohuslän o. s. v., der hon dock berättas hafva varit allmän i början af 1800 talet. Äfven i de östra och södra landskapen tyckes hon nu vara vida mindre ymnig än då. I Norrige skall hon helt och hållet saknas. Deremot börjar den nordiska racen att finnas på Dovrefjälld, samt i Sverige, uti låglandet, vid Ångermanälven (63° lat.) och bebor sedan hela landet mot norr, ända opp i Finnmarken, der hon finnes vid Alten och Hammerfest, men knappt vid Nordcap och i östra Finnmarken. I Lappland tyckes hon ej gå opp öfver barrskogsregionen. Mellan de båda

racernas område är ett brett bälte, hvarest inga andra Gulärlor tyckas finnas, än de exemplar af den nordliga racen, som någon gång kunna visa sig der under flyttningstiderna. Dessa hafva äfven understundom blifvit sedda i det sydligare Sverige, då de under flyttningen, i första hälften af Maj, uppehållit sig en eller ett par dagar, t. ex. vid Götheborg, i Nerike och Östergöthland, såväl på öppna ställen som i skogstrakter. Särskildt har Jägmästaren Lundborg i bref uppgifvit, att han flera gånger vid nämnde tid sett dem, 8 à 10 stycken tiilhopa, i norra delen af Östergöthland, "uti djupa skogstrakter dit ej den vanliga Gulärlan kommer". Likså hafva de ofta blifvit sedda under flyttningen, här och der i Tyskland, Belgien, och sannolikt äfven i södra Europa, såsom längre fram omtalas.

Utom Skandinavien finnes den nordliga varieteten i norra Ryssland (vid Archangel, Liljb.), och genom hela Siberien, opp till 71° lat. ända till trakten af Ochotska hafvet (Stanowoj-bergen, Midd.); men ej vid Ochotsk och på Kamtschatka. Middendorff säger, att de derstädes hafva blygrått hufvud och till färgen synas vara midt emellan de båda europeiska racerna. — Den vanliga sydsvenska racen finnes i nästan hela det öfriga Europa, utom England och Irland. I Ryssland går hon, liksom hos oss, till v. p. 60° lat. (Petersburg Liljb.) och hon skall äfven förekomma om sommarn på Sicilien och i Turkiet (Rumelien), men sannolikt ej i Afrika. De europeiska Gulärlorna äro i flyttningstiderna högst allmänna i hela norra Africa, men tyckas midt om vintern draga längre ned åt denna verldsdel, "söder om Nubien" (enl. Heuglin). Vi hafva genom Hedenborg erhållit exemplar i vinterdrägt från Sennaar, hvilka tyckas höra till den nordliga varieteten, och, genom J. Wahlberg, en hanne, ända ned från Cafferlandet, skjuten d. 23 Mars

vid Port Natal (30° s. lat.). Denne är i full sommardrägt och liknar fullkomligt dem, som finnes uti mellersta Europa. Det kan synas tvifvelaktigt huruvida han verkligen kommit från vår verldsdel, eller om de, som komma så långt söderut, förmå att flytta tillbaka hit. — De exemplar som jag sett från Java och Indien hafva varit i vinterdrägt. De tyckas blott komma dit på flyttning från det nordligare Asien.

Omkring de sydliga gränserna för Gulärlans sommar-område finnas färgförändringar deraf, liksom vid de nordliga. De som bo i Turkiet skola, enligt v. d. Mühle, hafva betydligt lifligare färger än de i Tyskland. Sannolikt skilja de sig ej från dem i Dalmatien och Italien, hvilka blifvit uppförda såsom en egen art, under namn af *M. cinereocapilla*. Dessa äro till färgen midt emellan de båda förut beskrifna racerna, men synas något klarare färgade än den nordliga och hafva blott otydliga fläckar framom bröstet. Hannens hufvud är ofvan ej så mörkt som hos de nordliga, men på sidorna svart, och de bleka ögonbrynen saknas eller äro blott otydliga. Skillnaden är dock så ringa, att man blott vid jämförelse märker den. I samma länder har man afskiljt ännu en "art" med svartaktigt hufvud, under namn af *M. feldeggii*; men enligt de kännetecken som blifvit uppgifna, synes det mig troligt, att denne s. k. art är densamme som vår nordiska varietet. Man torde nämligen der hafva, under vårflyttningen, påträffat exemplar som voro stadda på resan till Lappland, efter att redan hafva undergått vårruggningen. — En något mera åtskild form af Gulärlan är den som både vinter och sommar bebor Africa, *Mot. melanocephala* (Licht.), hvaraf hannen har kolsvart, nästan glänsande hufvud. Vi hafva exemplar deraf från Sennaar och Dongola. Den uppgifves äfven vara funnen i Egypten, samt i Grekland, (en

förväxling med den nordiska Gulärlan kan dock möjligtvis hafva skett). En fullkomligt likadan fogel skall bebo ökentrakterna i mellersta Asien (Buchariet; jämf Licht. Doubl. n:o 415).

Slutligen hafva vi att omtala den engelska Gulärlan. Britanniens klimat tyckes hafva haft ett eget inflytande på arterna af detta slägte, emedan båda de, som verkligen äro inhemska der (M. alba och M. flava) hafva blifvit betydligt olika med samma arter i hela det öfriga Europa. Vi hafva redan talat om Sadesärlan. Gulärlan har i England, Skottland och Irland, äfven i sommardräkten, hufvudet ofvan och på sidorna grönaktigt, af samma färg som ryggen, med gula ögonbryn (Budytes rayi Bonap. — Mot. flaveola Temm.). Denna form skall äfven, enligt Malherbes Fn. Sicil., vara sedd i vestra delen af Frankrike: Bretagne och nedåt Pyreneerna, (männe under flyttningen, liksom i vestra delen af Belgien). Om vintern har hon blifvit återfunnen i Africa, ända ned vid Gambia och Guldkusten (Hartlanb W. Afr).

Gulärlan vistas ej vid husen, såsom Sadesärlan, utan uppehåller sig på fuktiga ängar, der hon bygger ett aldeles öppet, något bättre hopsatt bo, bland gräset. Såsom sångfogel står hon ännu lägre än Sadesärlan, ty man kan knappt urskilja något läte hos henne, som föreställer sång. Hon kommer sednare och flyttar bort tidigare än Sadesärlan. Sedan ungarna i slutet af sommarn flugit ut, draga de familjevis omkring med föräldrarna. De äro då högst skygga, hvilket förefaller så mycket ovanligare som Gulärlan under fortplantningstiden aldeles icke är skygg. Detta lefnadssätt är gemensamt för båda våra racer, och så vidt man af uppgifterna kan sluta, för alla dem som omtalas i det föregående.

Synon. Mot. flava L. — Nilss. Fn. I. 381. Denna och dess varieteter utgöra slägtet Budytes Cuv. hvartill kommer en mera skild asiatisk art, M. citreola. Jämf. Bonap. Consp. 249. — Sundev.

Vet. Ac.. H. 1840, 47. — Om Mot. flava, cinercocapilla Savi och melanocephala, jfr. Bonap. Fn. Ital.

Andra Familjen.

Trastlika Foglar eller Sångare (Turdinæ).

Handpennorna 10; den första ganska kort. Näbben tunn med en liten inskränning vid sidorna af den korta, svagt nedböjda spetsen. Näsborrharna (oftast) nakna, ofvan halftäckta af en hvälf, läderartad hud. Ganska få släkten sakna borsthår vid mungiporna.

Denna familj, som vi uppföra såsom den typiska uti hela första Ordningen, är äfven den artrikaste af alla, såväl i allmänhet som inom vår fauna. De hithörande arterne innefattades af Latham hufvudsakligen i de stora släktena Turdus och Sylvia, hvilka dock dessutom innehöllo många aldeles främmande element. Sedan man börjat fränskilja dessa och sönderdela de båda stora grupperna har delningen ständigt fortgått, så att nästan hvarje art blifvit uppförd såsom ett eget slägte och dessa talrika släkten hafva i nyare ornithologiska methoder blifvit fördelade i ett stort antal, ofta långt åtskilda familjer.

Flera ganska märkliga olikheter i lefnadssättet förekomma bland de talrika hithörande arterna, utan att vara antydda genom betydliga eller motsvarande formskillnader. De flesta hithörande foglarna lefva ensamme, kringspridde i skog och på beväxta ställen, der de mest vistas bland grenarna af träd och buskar. Blott få af dem visa den bland de Sparfartade och Kråkartade foglarna vanliga böjelsen att bilda stora flockar, och att mycket vistas på släta marken, t. ex. Turdus pilaris; men dessa flockar äro icke tätt slutna. Några lefva mest bland klippor och stenar, såsom Saxicola. Cinclus är en fullkomlig vattenfogel ehuru han, genom alla

sina formförhållanden, tydligen hörer till denna familjen. — De fleste lefva helst, och alltid om sommarn, af insekter; om vintern och i nödfall, af bär och frukter, men ej gerna af frö eller knoppar. De äro således icke förstörande för växterna, såsom de Finkartade foglarna understundom kunna anses vara. Allmänare än arterna af de öfriga fogelfamiljerna, bygga de bo bland grenarna af träd och buskar; några få bygga uti trädhåll, eller bland stenar t. ex. Saxicola, och ännu färre på marken, men då åtminstone i skog eller buskmark, såsom Sylvia trochilus, hvars bo dock är öfvertäckt. — De äro i allmänhet sångfoglar och knappt lärer väl någon art finnas, som saknar sång-läte. Äfven i förhållande till hela antalet af kända arter tyckas flera goda sångare finnas inom denna familj, än bland någon annan, och de utmärktaste af alla höra hit: i Europa och Asien, Näktergalar, Trastar, Sylvier; i America släktet Mimus o. s. v. Men äfven bland dem och ganska närsläktade med de aldri utmärktaste, finnas arter hvilkas stämma är svag och obetydlig eller föga märkbar, såsom hos oss Snöskatan, och Kungsfogeln. — En del arter hafva dubbel ruggning; andra, ofta högst närsläktade, rugga blott en gång om året.

3 TRAST-SLÄGTET (Turdus)

innefattar större arter med hoptryckt, starkare näbb; näbbryggen jemn, afkullrad, utan intryckning framom näsborrarna. Tarsernes främre sköldar hopvuxne till en enda, hel och slät betäckning. (Dock äro de 2 eller 3 kortare, nedersta sköldarna, vid tårna, alltid afskilda, och på yngre foglar ser man ofta märken efter skillnaden mellan de öfriga). Stjerten hel och jämn eller något rundad; medelmåttig (omkring $\frac{3}{4}$ af vinglängden); helt och hållet af mörk (svartaktig eller grå) färg. Borsthåren korta, tydliga. Vingen

tämligen lång, med första pennan ganska liten, 3:dje och 4:de längst. Hos de flesta är yttre skillnaden mellan könen, samt mellan sommar och vinterdräkt ingen eller obetydlig. Ungarna (af alla arterna, utom den sista) igenkännas af små, gula längs-fläckar på ryggen. — Detta släkte är i flera afseenden märkligt. Arterna äro i allmänhet de största uti hela denna familj, och näst efter några af de kråkartade, höra de till de större af Tättings-Ordningen. En af de största är vår Dubbeltrast. De äro ganska talrika; man känner omkring 60 arter, hvilka alla ganska nära likna hvarandra och således utgöra ett högst naturligt släkte, som svårligen kan delas i flera, ehuru detta blifvit försökt, men som visar åtskilliga nog märkliga olikheter i lefnadssätt och har en inom första Ordningen ovanligt vidsträckt utbredning: arter deraf finnas i alla verldsdelarna. Tre af dessa arter tillhöra ensamt Europa (med mindre Asien) och höra till de för denna verldsdel karakteristiska djuren, nämligen T. merula, torquatus och pilaris. Många af släktet höra till de utmärktaste bland sångfoglarna; men våra arter äro lika mycket bekanta såsom villebråd, med namnet Kramsfogel, under hvilket namn man räknar Trastar, Sidensvansar och Domherrar samt en och annan mindre sort, hvilka alla om hösten och vintern pläga fångas i donor och snaror med bär till lockmat. — Trastarna äro mera bär- och fruktätande än de öfriga af denna familj, men lefva dessutom, om sommarn, af större insekter, mask, sniglar o. d. I allmänhet äro de glupska storätare. Alla bygga öppna bon, bland trädgrenar. — Äggen pläga vara omkring 5 à 6 blågrå eller grönaktiga, brunprickiga.

31. SNÖSKATAN (Turdus pilaris) Pl. IX, fig. 1; — framryggen rödaktigt brun; hufvud och bakrygg askgrå, kroppen undertill hvit; strupe och frambröst brungula, tätt svartfläckiga. Vinglängd

omkring 140 mm. — Hon är den allmännaste af våra Trastarter och till lefnadssättet ganska afvikande från alla de öfriga, ehuru formen till alla delar öfverensstämmer med deras. Snöskatan lever nämligen i sällskap, nästan såsom en del kråkartade foglar. Om vintern draga de omkring i stora flockar, som dels hvila i träden, der de ofta i chorus låta höra sin svagt snattrande och sagta pipande sång; dels vandra de omkring att söka föda, halft gående och hoppande, på fälten, helst på enehedar, der enebären utgöra deras bästa föda. Dessa flockar äro dock ej tätt slutna, utan skingras och förenas efter omständigheterna. Så snart någon flyger opp, hvilket ofta händer, låter hon höra sitt vanliga skrik, schackacktjack! — Om våren och sommarn bygga de colonivis i skogslundar ofta hundradetals tillhopa, så att flera bon kunna finnas på ett träd. Der föra de ett bulrande lefnadssätt och väsnas i synnerhet mycket då någon främmande, djur eller menniska, nalkas deras hemvist. På aflägsnare ställen, der de ej lärt känna menniskans öfverlägsenhet, pläga de flyga emot de ankommande och söka förjaga dem genom att beskjuta dem med sina excrementer, hvarföre man vid en större sådan coloni måste rymma fältet, ifall man vill undgå att bli alldeles öfverhöljd. Hundar, kor och andra djur som närma sig, blir vanligen på detta sätt emottagna. Möjligtvis kan den gamla sagan om Harpyierna, hvilka redan omtalas af Homerus, grunda sig på dessa foglars beteende, ifall de, såsom kan synas troligt, i äldsta tider hafva fortplantat sig i Thracien eller andra länder närmast norr om Grekland.

Om sommarn träffas Snöskatan ymnigt mot Norden. Hon bor så långt opp i Lappland och Finmarken som barr- eller björkskog

finnes; således vid Enare och Alten, men knappt vid Hammerfest; är allmän i mellersta Sverige och kläcker omkring Stockholm, samt ända ned i Småland och Blekinge (nära Carlshamn), men ej så vidt jag känner i Skåne. Äfven på några ställen i mellersta Tyskland och i Britannien skall hon finnas häckande, men nuförtiden knappt i sydligare länder. Det är ovisst huru långt hon sträcker sig mot öster. Möjligtvis finnes hon utåt Siberien, men jag finner henne ej bestämdt uppgifven östligare än i Finland (Wright), N. Ryssland (Lilj.) och Ryska Lappland (till 68½° Lat., Baer) (*).

Om vintern drager väl Snöskatan mot söder, men mera såsom stryk- än såsom flyttfogel. Hon träffas allmän om vintern vid Stockholm, Upsala och Carlstad, i Nerike och Dalarna samt i södra Finland; sannolikt ännu nordligare, ty enligt underrättelse från Aptekaren Dyhr i Skellefte, har hon blifvit sedd derstädes vintertid (nära 65°). Men i Skåne är hon då ganska ymnig på enehedar; och till södra Ryssland, Tyskland, Belgien och Frankrike, till och med ofta till Norra Italien och Grekland kommer hon då i stora flockar, som draga omkring till Mars Månad, då de åter begifva sig norrut. Till Sicilien och Sardinien komma de mera sällan och blott under stränga vintrar. Rüppell säger sig till och med då hafva sett dem i Nubien.

Synon. *Turdus pilaris* Linn. — Nilss. Fn. — Gloger Handb. 181. — Bonap. Consp. 269. — Genus *Arceuthornis* Kaup.

32. DUBBELTRASTEN (*T. viscivorus*), Pl. X, fig. 6; — ofvan ljus brungrå, under hvit med täta, svarta fläckar som på strupen

(*) Uti Pallas Zoogr. I, 454 och 5, hafva *Turdus musicus* och *T. pilaris* blifvit så förblandade att man ej kan begagna de der lemnade uppgifterna. Både beskrifning och historia under båda dessa namn innehålla blandade uppgifter om båda arterna.

äro smala, pillika; på bröstet rundade, på buken mindre. Vingen undertill hvit. Stjerten brungrå; de två eller tre yttre stjärtpen-norna i spetsen, inåt, med hvit fläck eller kant. Vinglängd omkring 150 mm. — Ungarna hafva på ryggfjädrarne gulaktiga små fläckar med en svartaktig fläck i spetsen.

Denne, den störste af våra Trastar, tillhör egentligen Europa, der han mot norr finnes ungefär till gränsen af Lappmarkerna: i Vesterbotten, vid Lycksele och vid Throndhjem. (Jag har dock sjelf, i Augusti 1838, sett ett troligen förflugit exemplar vid Alten, 70° Lat.) Han är ingenstädes talrik, men finnes genom hela landet och häckar äfven i Skåne; likaså i hela mellersta Europa, från Irland till norra Ryssland och Caucasus, samt på högre bergstrakter i södra Europa. I norra Asien är han ej funnen och i central Asien (Himalaja, Nepal) ersättes han af en högst närsläktad art, som väl skulle kunna anses för en blott varietet. — Liksom Snöskatan är Dubbeltrasten ej egentlig flyttfogel, men drar sig dock om vintern något söderut. Han finnes qvar öfver vintern på samma trakter som anfördes vid förra arten, förekommer då något allmännare än om sommarn i sydligare orter, och har blifvit träffad ända ned i Egypten. — Han lefver mest enslig af våra Trastar; är ofredlig och afundsam, och ses vanligen bortjaga kamraterna så väl som andra foglar från det rönträäd der han slagit sig ned, äfven sedan han ej längre orkar äta af bären. Hans sång har någon likhet med den nästföljandes men höres mera sällan och består blott af korta, afbrutna slag. Det är denne som isynnerhet gerna äter mistel-bär och utplanterar dem, hvaraf han äfven kallas Misteltrast.

Synon. *Turdus viscivorus* Linn. — Nilss. Fn. I, 245. — Bonap. Consp. 269. — Typ för sl. *Turdus*. — Om denne och alla våra arter se Ekström, Jäg.-Förb. Tidskr., II, 678.

33. TALTRASTEN (*T. musicus*) Pl. X, fig. 5; — gråaktig, under hvit med svarta fläckar; vingens undre täckfjädrar blekt brungula. Stjerten af ryggens färg. Vinglängd nära 120 mm.

Såsom en af de allmännare skogsfoglarna i större delen af landet, är denne öfverallt väl känd för sin högljudda, klara sång, som han flitigt låter höra från talltopparna mest mot aftonen och sent utåt natten under hela sommarn. Oftast består denna sång af några få, ständigt återupprepade, korta slag, ungefär såsom: tjatu, tjati! blandade med ett och annat ordlikt läte; men dessa toner äro vackra och starka, genljudande på långt håll, och hafva en något sorglig klang som väl passar till det ödsliga utseendet och stillheten i våra barrskogar. Den liknar »ett sorgeqväde öfver den korta sommarn, den döende naturen». Men om våren och under fortplantningstiden, till något efter midsommar, låter han ofta höra en sammanhängande rask sång, hvaruti samma, vanliga slag utgöra grundtonen, men som är högst varierad och har ett utmärkt behag. Detta inträffar mest om morgonen tidigt, men äfven någon gång längre fram på dagen, till och med på eftermiddagen. Ofta har sången likhet med en declamation, hvilket föranledt allmogen hos oss att kalla denne fogeln Tal-trast och att liksom i andra länder, på hvarjehanda sätt eftersäga hans tal, hvarom man må läsa Ekströms uppsats i Jägare Förbundets Tidskrift 1833, sid. 684. En af de vidsträcktast utspridda af dessa öfversättningar, som äfven derstädes anføres, innefattar ett hånlöje öfver mången bondes förfarande. I Östergöthland hörde jag, några årtionden tillbaka, en något olika version deraf, sålunda: Se på bonden, den token:||: säljer oxen:||: kör stuten:||: se hur han stretar:||: slaktar kon ha ha ha...! — Annars kallas han vanligast, i Östergöthland, Klådra, i flera andra landskap Klära, eller ock Vaka, Nattvaka, Fjällstare o. s. v. Namnet Sångtrast är visserligen ganska pas-

sande för denna arten, men det är ej ett af de bland allmogen brukliga; dessutom äro flera Trästar goda sångare. — Hans vanliga lockton är ett fint: zipp; zipp, som utsäges så svagt, att man skulle tro sig höra en af våra aldra minsta foglar. Han är skygg; äter, såsom de fleste småfoglar, ganska mycket, och hoppar ofta omkring på marken för att söka föda; men han lefver mest enslig och, liksom de öfrige af släktet, sjunger han blott från träden. Såsom en märklig egenhet kan anföras, att hans bo, som är halfklotlikt och öppet, inuti är smetadt med ett murbruk af lera och ruten ved af trädstubbar, fästadt med fogelns saliv. Boet har 4 tumms inre diameter och bygges mellan qvistar af barrträd.

Hos oss är han verklig flyttfogel. Om sommarn finnes han i hela Skandinavien, utom det nordligaste. Inom skogsregionen i Svenska Lappmarkerna och i Nordlanden skall han förekomma, ehuru mera sällsynt; men ej i fjäldtrakterna och Finnmarken. Han kläcker endast i skogig mark; dock knappt i Skånes bokskogar, men väl, i samma provins, der barrskog och björk förekomma. Föröfrigt bor han i hela det öfriga Europa, till och med, på bergen, i Italien och Sicilien; samt uti Siberien ända till Ochotska hafvet (Middendorff) (*). — Om vintern kan han anses flytta ut från hela Skandinavien ehuru en och annan qvarstannar i de sydligare kustprovinserna. Äfven från Tyskland utvandra de; men i Europas medelhafsländer och särdeles i norra Afrika (Algieriet—Egypten) Mindre Asien och Arabien tillbringa de vintern. De tyckas dock ej gå långt inåt Afrika. I Italien och Sicilien lefva de då af Oliver och andra frukter och fångas i stor mängd för att tillfredsställa dessa trakters gourmander.

Synon. *Turdus musicus* Linn. — Nilss. Fn. 351. — Bonap. Consp. 270.

34. RÖDVINGE-TRASTEN (*Turdus iliacus*) Pl. X, fig. 2; — kroppens sidor och vingen undertill starkt brunröda. Kroppen ofvan gråbrun, under hvit, framtill svartfläckig. Ögonbryn breda, hvitaktiga. Stjerten af ryggens färg. Vinglängd omkring 110 mm.

Mera nordlig än den föregående, är denne allmän i Lappland, så långt opp som verklig skog växer. Alten och Utsioki (70° lat.) torde dock höra till hans nordligaste tillhåll. Söder om lappmarkerna är han om sommarn mindre allmän, men är dock funnen häckande i mellersta Sverige, såsom i norra Vermland, i Nerike och vid Stockholm samt på Gottland. — Utom Sverige häckar han än sydligare: i Liffland, Curland och Estland, och finnes i vestra hälften af Siberien (Pallas. — Sedd vid Irkutzk af Middendorff). Från Norden flytta de ut i September, October, och begifva sig till norra Afrika eller södra Europa, t. ex. Grekland. Många skola qvarstanna i England, men ej i Belgien, der de blott draga igenom. De tyckas ej flyga långt åt gången utan träffas, höst och vår, öfverallt i mellanliggande länder, såväl i Sverige som Danmark, Tyskland och Frankrike. Man har der anmärkt, att de väl äta allehanda bär och gerna vistas i Vinbergen, men att de ej förtära vindrufvor. Dock kallas denne arten i Tyskland Weindrossel, förmodligen emedan han kommer dit till vinskörden. — Denne är något mera sällskapslik än de nästföregående, och ofta sjunga några stycken tillhopa i ett träd. Sången är svag, men vacker och tämligen varierad, så att denne kan anses för Lapplands förnämste sångfogel. En af hans vanligare stropher kan någorlunda liknas vid ett tonfall af 8 eller 9 närliggande, i ordning lägre semitoner, af hvilka de två eller tre första tagas långsammare, de öfriga hastigare såsom två trioler; men de sista upplösas till ett svagt, nästan skrattande läte. I Juni månad skall han flitigt låta

(*) Sannolikt kan det vara denne som menas, då Pallas (Zoogr. I, 456) efter Stellers uppgift anför, att *T. pilaris* fins på Kamtschatka. Jemf. noten till *T. pilaris*.

höra sig under de ljusa nätterna. Jag känner ej något eget namn för denna art, från hans egentliga hembygd, hvilket dock väl bör finnas.

Synon. *T. iliacus* Linn. — Nilss. Fn. 356. — Bonap. Consp. 270. — *T. illas* Pall. Zoogr.

35. KOLTRASTEN (*Turdus merula*) Pl. X, fig. 3 ♂; 4 ♀; — Ofvan och under svart eller svartbrun, utan hvita fläckar eller fjäderkanter. Vinglängd nära 130 mm. — Hannen är helt och hållet svart med gul näbb och svartbruna fötter. Honan är svartbrun; undertill något ljusare med svaga, mörkare fläckar och blek haka; näbb och fötter mörkbruna. — Ungarne likna honan, men hafva på bröstet täta mörkt gulbruna och svartaktiga fläckar, samt, på ryggen, små gulbruna streck midt-åt fjädrarna.

Denne är åter en allmän och utmärkt sångfögel, som dertill, genom sin rena, svarta dräkt och sina viga rörelser har ett ganska vackert utseende. Liksom de föregående sjunger han nästan blott från träden ehuru han annars gerna vistas på marken eller bland låga buskar och bygger oftare nära marken. — Han är skygg och smyger fram bland buskar, om hösten familjevis, sedan mera ensam, men kommer oftare än de tre föregående ut på slätterna, i trädgårdar, potatesland o. d. Ofta låter han höra det bland trastarna allmänna varningslätet: tack ack! Sången liknar Taltrastens, men är svagare och består af ännu renare toner, hvarföre han i detta hänseende kan anses öfverträffa denne; dock har han ej den bizarra och raska omväxling som Taltrasten. I Tyskland är han berömd för sin förmåga att lära melodier. — Hans sommartillhåll är nästan ännu mindre nordligt än Taltrastens. I Lappland är han sällsynt, men har dock blifvit funnen vid Hornavan (66° lat.) och ungefär lika långt opp i Norrige. Nå-

got sydligare, i Medelpad, Jämtland och vid Trondhjem (omkring 63°) är han allmän, liksom sedan nedåt landet. I Skåne kläcker han allmänne än *T. musicus*. — Vidare bebor han såsom häckfögel hela Europa, äfven Sicilien och Grekland, samt Syrien, och uppgifves till och med finnas "hela året" i Algiriet (Malh.). Åt öster finnes han allmänt i mellersta och södra Ryssland, men tyckes ej vara sedd i Siberien. — Hos oss är han till större delen stannfögel. De äldre och särdeles hannarne bli kvar öfver vintern, åtminstone till en del, i Upland, Nerike och Dalarna (omkring 60° lat.) och sannolikt ännu nordligare. De yngre draga mot söder, så att de om vintern knappt träffas i Skåne och Danmark. Endast om vintern ser man koltrasten i Egypten.

Synon. *Turdus merula* Linn. — Nilss. Fn. I, 367. — Bonap. Consp. 274. — Genus *Merula* Leach.

36. RINGTRASTEN (*Turdus torquatus*) Pl. X, fig. 6, 7; — ofvan och undertill svart, med ljusgrå kanter på vingfjädrarna och bred hvit gördel framom bröstet, eller små hvitaktiga fläckar på bröstet. Vinglängd omkring 130 mm. Fötterna svartaktiga. — Hannen är svart med gul näbb och hvit bröstgördel. — Honan ofvan brunaktigt svart, undertill renare svart med brunaktig bröstgördel. — I vinterdräkten få fjädrarne, isynnerhet under kroppen, blekgrå kanter och bröstgördeln är hos hannen orent hvit, hos honan ofta föga märkbar. — Ungarne äro svarta utan bröstgördel, med hvitaktig haka; undersidans fjädrar ha en hvitaktig tvärfläck framom den rent svarta spetsen.

Liksom Snöskatan är Ringtrasten, till lefnadssättet men ej till formen, något afvikande från de öfriga, men afvikelsen är af motsatt beskaffenhet. Han är den mest enslige och skygge af våra

Trastar och vistas helst bland stenras och branta, sönderbrutna klippor. Der bygger han i små buskar eller ock på sjelfva marken, mellan stenar. Föröfrigt är hans beteende nära likt Koltrastens, men han är hos oss flyttfogel. Om sommarn finnes han i Norrige ända opp omkring Lofodden (68 à 69°) och derifrån nedåt de högre bergen, såsom på Dovre och i Guldbrandsdalen, samt inåt svenska Lappmarken i dvärgbjörks-regionen, eller än högre, på klippiga och steniga ställen. Längre söderut är han hos oss blott känd i Bohuslän, i bergen på Tjörn och Oroust. — Utom Scandinavien finnes han i Britannien och i mellersta Europas berg: Hartz, Riesengebirg, Alperna; sannolikt äfven i norra Apenninerna. I Pyreneerna skall han vara allmän (enligt Malh. Sicil.). Vidare uppgifves det att han finnes i Ryska Lappmarken (norr om hvita hafvet), på Krim, i Caucasus och i norra Persien. I de mellanliggande slättländerna är han blott känd under flyttningstiderna, vår och höst; såsom i södra Sverige (men knappt åt östra sidan och i Finland) i Danmark, Belgien, Tyskland o. s. v. I Grekland och Algiriet är han antecknad såsom någon gång sedd om vintern. På Sicilien skall han oftare förekomma enligt Malherbe, som dock ej uppgifver årstiden. — Ringtrastens sång skall vara mindre utmärkt; den beskrifves dock olika. Jag har ej sjelf hört den.

Synon. *Turdus torquatus* Linn. — Nilss. Fn. 363. — Bonap. Consp. 274. — Genus *Thoracocincla* R:bach).

TURDUS varius Poll.; (8), gråaktig. under vit; på hela kroppen, äfven på hufvudet, har hvarje fjäder en halfmånlik, svart spets och en gulaktig fläck näst framom denna. Första vingpennan är helt liten; 2 lika lång som 4. Stjertpennorna äro 14! — de 2 yttre svarta, utåt snedt grå; 3, 4, 5 svarta, mot roten grå; 6 och 7 helt och hållet gråaktiga; den andra utifrån, i spetsen bredare vit (10 mm.); några af de öfriga med en vida mindre vit spets. — Han liknar mycket *T. viscivorus*, men

igenkännes genast på sin tätt svartfläckiga ofvansida och är något litet större: vinglängd 160 mm.; Tars 34; stjerten (från roten) 125; — Näbb, från munvinkeln 30, framom näsborrarna 16.

Denne Trast, som är märkvärdig för sitt bland Första Ordningens arter ovanliga antal stjertpennor, tyckes egentligen tillhöra östra Asien. På Japan skall han i sednare tider oftare vara funnen. Först blef han känd från mellersta delen af södra Siberien, genom Pallas, som dock ej sjelf hade sett honom, utan blott meddelar en god beskrifning af S. G. Gmelin, från Krasnojarsk vid Jenisei, samt uppgiften att Steller funnit honom vid Burgusinsk (i Dauurien, vid Bajkal). Der måste han dock ej vara allmän, emedan sednare resande och särdeles Middendorf ej funnit honom. Men flera spridda exemplar hafva sedan blifvit funna förvillade till Europa, nämligen: ett vid Metz, 1788 (enl. Schinz); — ett i södra England, Jan. 1828 (Eyton) — och ett hos oss, i Jemtland, senhösten 1837. Detta fanns nämligen uti ett fogellass derifrån, i Stockholm, Januari 1838, då det inköptes för Riksmuseum, hvarest det nu förvaras. — Dessutom uppgifves ett ex. vara "i September månad" erhållet på Helgoland (Boie); — ett vid Elbe (Gould) — och ett vid Wien (Isis 1845, 564). — Slutligen skulle ett ex. vara funnet på Fyen, hvilket nu förvaras uti Zool. Museum i Lund. Det har blifvit inköpt af en Naturaliehandlare i Hamburg. Men enligt den beskrifning, som Nilsson lemnar deraf, i Fauna, I, 350, är detta icke af den Asiatiska arten, utan det är af den ytterst nära liknande *T. lunulatus* Lth., som allenast bebor Nya Holland (icke Java). Ett annat ex. af denna sednare art uppgifves af Yarrell vara funnet i England och möjligtvis kan någotdera af de tre nyss anförda exemplaren, från Helgoland, Elbe och Wien, hvilka ej blifvit tillräckligen beskrifna, vara af denna eller den väl skilda, Javanska arten.

Att en fogel från östra eller mellersta Asien kan förirra sig till Europa är redan märkvärdigt; men att en art från Java, eller ännu mera, en från Australien, skulle flytta hit, synes föga sannolikt. Det torde således anses förlåtligt om man, åtminstone tills vidare med misstro behandlar dessa uppgifter, hvilka möjligtvis kunna härleda sig från Naturaliehandlare, som ej känt, att den javanska så väl som den australiska arten äro skilda från den nord-asiatiska, hvilken med visshet blifvit funnen i Europa. Både den javanska och den australiska arten äro i sina hemländer allmänna och hafva ringa värde i naturaliehandeln; men en dylik, i Europa funnen, ovanlig fogel betales ej blott ganska högt, utan plägar väcka mycket uppseende då han förekommer. — För jemförelses skull må här anföras att:

T. (Oreocincla) lunulatus, från Australien, har 12 stjärtpenor; andra vingpennan lika med den 6:te; näbben mycket större än *T. varius*: från munvinkeln 34 mm.; från näsborrarna 19; vinglängd omkring 132 mm.

T. malayanus, från Java, har 14 stjärtpenor; vingpenor och näbb såsom *T. lunulatus*; vinglängd omkring 138 mm.

Synon. *Turdus varius* Pall. Zoogr.; — Sundevall Vet. Ac. Handl. 1840, 17. — Nilss. Fn. I, 348. — *Oreocincla varia* Cabanis Mus. Heinean. 6; — *T. aureus* Schinz. Fn. Eur. — Bonap. Consp. 269. — Kjärbölling Ornith. Danica 144. — Typ för sl. *Oreocincla* Gould. — Monografi af detta släktes arter, se Sundev. i Cabanis Journ. für Orn. 1857, 159.

4. STENSQVÄTTE-SLÄGKET (*Saxicola*).

Stjerten tvär, vid roten bredt hvit; tämligen kort ($\frac{2}{3}$ af vinglängden eller än mindre). Tarserna ganska höga (nära hälften af stjertens längd), framtill med hel beklädnad liksom hos *Turdus*. — Näbben är, såsom hos de flesta af denna familj, svag med större näsborrar, öfver hvilka den smala näbbryggen bildar en liten upphöjning; hoptryckt, men vid roten något bred, med medelmåttigt stora borsthår. De egentliga *Saxicolæ* äro ganska talrika och kringspidda i gamla Continenten, men finnas ej i Amerika och Australien; de flesta tillhöra dock norra Afrika. De vistas på öppna fält, till och med i öknar, helst der stenhögar finnas, i hvilka de kunna bygga. De lefva ensamma, eller åtminstone aldrig i flock, äro lifliga och oroliga, hoppa muntert omkring, vippa på stjerten och låta ofta höra sitt något sträfvla läte, men sjunga dåligt. — Med dem förena vi här Buskärllorna, som komma dem ganska nära, men skilja sig genom: ofvan fläckig färg, mindre eller intet hvitt på stjerten samt något kortare näbb. De bygga öppna bon och undergå dubbel ruggning. Dessa arter äro ej talrika, men lika vidsträckt utbredda som de egentliga Stensqvättorna. De kunna, om man så behagar uppföras såsom ett eget släkte (*Praticola*).

37. STENSQVÄTTAN (*Saxicola oenanthe*), Pl. XI, fig. 1, 2 (*); — de två mellersta stjärtpenorna till $\frac{1}{2}$, de öfriga öfver $\frac{2}{3}$ samt öfvergumpen hvita. — Färgen är gråaktig, ej fläckig. Hannen är, i vårdräkten, ofvan klart askgrå, under hvit, med rent svarta vingar, ett bredt svart band genom ögat och hvita ögonbryn samt panna. Strupen är blekt gulaktig. Honan har samma färger, men orenare, och har blott ett brunaktigt band genom ögat. — I höstdräkten, som de få redan i Juli eller Augusti, bli de ganska olika. Kroppen är då ofvan rödaktigt gulgrå, under rödgulaktigt hvit; med breda rödgrå kanter på vingpenorna. De äldre hannarna igenkännas äfven då på renare färg och svartaktig fläck genom ögat. Vinglängd, hos hannen omkring 95, hos honan knappt 90 mm.

Stensqvättan är en af de foglar som ganska väl trifves i de mest olika yttre omständigheter. Hon tillhör egentligen de öppna fälten, men finnes äfven i något skogiga trakter, blott en och annan öppen plats eller täppa der förekommer och hon är allmän från Nordcap och de högre fjällen, bland den ständiga snön, genom hela Skandinavien och hela Europa. Hon är en af de vidsträcktast utbredda foglar och finnes genom hela norra och mellersta Asien, ända ut på Kamtschatka, samt på Färöarna, Island och Grönland, men ej i Amerika. Under vintern lemna de Europa, så att de äfven på Sicilien äro flyttfoglar, ehuru en och annan af denna, såsom af många andra arter, kan qvarstanna i de sydligare länderna. De äro då ytterst talrika i norra hälften af Afrika, och ses ofta midt i de stora ökentrakterna, men gå ej långt mot söder. De sydligaste ställen hvarifrån de med säkerhet äro kända, äro kusterna vid Nilen och Senegal; båda vid pass 16° Nordl. lat. — I Asien hafva de ej blifvit antecknade såsom sedda mellan vänd-

(*) På Pl. XI hafva numrorna vid figurerna 1 och 2 råkat bli förväxlade. De böra der ombytas för att bli enliga med förklaringen under planchen.

kretsarna. Det är ovisst huruvida några kvarstanna i Barbariet öfver sommarn. — Såsom flyttfoglar höra de till de tidigare. De infinna sig i södra Europa i Mars; i södra och mellersta Sverige vanligen under första hälften af April och i Lappland i början af Maj. Sången består blott af en kort, något skärrande drill. Boet utgöres af en föga vårdad bale, som lägges under skydd bland stenar, eller i ett jordhål. Äggen äro omkring 5 à 6, blekblå utan fläckar.

Synon. *Motacilla oenanthe* Linn. — *Saxicola oen.* Bechst.; — Nilss. Fn. 286. — Bonap. Consp. 303.

38. BUSKÄRLAN (*Saxicola rubetra*) Pl. XI, fig. 3, 4; — rödgrå, ofvan tätt svartfläckig; stjärt pennorna (utom de två mellersta) vid roten, något öfver $\frac{1}{2}$, hvita; strupen brungul. — Vinglängd omkring 74 mm. Första vingpennan helt liten; 2 lika lång som 5 eller 6. Öfvergumpen har samma färg som ryggen.

Tidigt på våren undergår denna art fjäderväxling, i stället för den hos de flesta foglar vanliga brämfällningen. I den nya dräkten har hannen: hufvudets sidor svartaktiga med ett långt hvitt band öfver ögat och ett dylikt från hakan, under örat; strupe och bröst skönt brungula; buken hvit; ett hvitt band frampå vingen, vanligen öfvertäckt af skulderfjädrarna. Honan har samma färger, men mindre rena, blandade med gulgrått. — Efter fortplantningstidens slut, i Juli eller Augusti, anlägges vinterdräkten genom den vanliga, fullständiga ruggningen. I denna dräkt kvarstår ännu samma teckning, men med orena, rödgrå färger, som vid jämförelse synas ganska olika med sommardräktens. Det hvita bandet öfver ögat är rödgrått; bandet under ögat samt det på vingen försvinna; på strupen stå några brungrå fläckar; ryggfjädrarna få en liten ljusgrå kant i spetsen.

Ej fullt så ymnig som den förra, är dock denna en hos oss ganska allmän fogel, som bäst trifves i ängsmark med buskar, men äfven på åkrar, der häckar eller spridda buskar finnas, eller blott höga tistlar, på hvilka hon gerna sitter. Mindre orolig än Stenskvättan är hon dock ganska rörlig och munter. Lätet är nästan på samma sätt smackande, men sången renare och mera varierad. Likväl tyckes hon mindre hafva någon egen, vackrare sång, än förmågan att efterhärma andra, medelmåttiga sångfoglar. Märkligt är att denna böjelse, att härma andra, tyckes vara mera utvecklad i den högre norden än i södra Sverige. Hon finnes ända opp i Lappland, men ej öfver barrskogsregionen (och ej veterligen i Finmarken); är allmän i hela mellersta Europa och häckar, i det aldra sydligaste, såsom Italien och Sicilien, i de högre bergstrakterna. Åt öster tyckes hon ej öfverskrida Ural och Caucasus. Hon flyttar till Afrika och anses äfven på Sicilien för flyttfogel. Till oss kommer hon vida sednare än Stenskvättan, i slutet af April eller omkring d. 1 Maj. Boet bygges öppet, bland högre gräs och örter vid marken eller i låga buskar. Äggen äro klarare blå än Stenskvättans.

Synon. *Mot. rubetra* Linn. — *Sylvia rubetra* Lath.; — *Saxicola rub.* Bechst. N. G. Deutschl.; — Nilss. Fn. 238. — *Pratincola rubetra* Koch. — Bonap. Consp. 304. — Namnet *Buskärle* som användes här och der för åtskilliga småfoglar, hvilka lefva bland buskar, tyckes mig särdeles väl passande för *Saxicola rubetra*, hvarföre det torde vara att föredraga framför namnet *Buskskvätta*, som är tungt att uttala och ej brukas uti folkspråket. Uti namnet *Buskärle* tycker man sig igenkänna ursprunget till det fransyska *Bouscarle*, som ännu lär brukas i Provence för små Sylvier, och som torde hafva bibehållit sig från gamla tider, då ett gotiskt språk talades derstädes. Buffon hade fått detta namn derifrån på

en ritning af en mindre Sylvia, som återgifves i Pl. Enl. 655, 2, och citeras efter hans Fauvette grise (Sylvia cinerea; Ois. X). Enligt Bonapartes F:ne Ital. tillhör det den sydeuropeiska Sylvia cetti. (B. har sednare, i C. R. 1853, deraf försökt bilda ett nytt systematiskt namn, Buscarla! för Emberiza lesbia Gm.)

SAXICOLA rubicola, (9); nära lik buskärnan, men med mörk, svart eller gråaktig, haka och ofvanstrupe. — Något mindre än den förra; vinglängd omkring 61 mm. Första vingpennan betydligt längre än handtäckfjädrarna; 2 lika med 7. Stjertpennorna hafva knappt något hvitt vid roten. Bröstat är starkare brungult; den hvita fläcken på vingen är större. Hannen i sin sommardräkt är ofvan svart med öfvergumpen och en stor fläck på halsens sidor hvita; ryggen föga fläckig af grå fjäderkanter; öfre delen af strupen och hufvudets sidor rent svarta. Hos honan är strupen upptill med hufvudets sidor mörkgrå och fläcken på halsens sidor gråaktigt vit. I vinterdräkten blir denna teckning otydlig.

Ett exemplar blef funnet vid Malmö, julaftonen 1851; äfven har den blifvit sedd i Danmark, men arten tillhör ej Norden utan bebor södra Europa, till och med ett och annat ställe i mellersta Tyskland, norra Frankrike och Belgien. Vidare i norra Afrika och genom hela Asien, ända till Japan. I södra Afrika förekommer en ytterst nära liknande art, som dock vanligen anses för skild. Hon flyttar, och kommer tidigare än den förra. — (Motac. rubicola Linn. S. N. — Sylvia rubic. Lath. — Saxic. rubicola Bechst. — Temm. Manuel. — Gloger Handb. 197. — Kjörling Orn. Dan. 152; — Hultmark Vet. Ac. Öfv. 1852, 116. — Nilss. Fn. 291. — Pratincola rubicola Koch.; — Bonap. Consp. 304).

5 RÖDSTJERT-SLÄGTET (Luscinia Linn.).

Stjerten tvär, medelmåttigt lång ($\frac{3}{4}$ af vinglängden; hos de flesta rödaktig), alltid utan hvitt vid roten eller på sidorna. Tarserna höga med hel främre betäckning. Näbben tunn, hoptryckt, svag.

I det yttre finnes knappt någon annan skillnad mellan detta släktet och det nästföregående, än stjertens längd och färg. Näbben är på samma sätt bildad, med stora näsborrar öfver hvilka näbbryggen bildar en liten upphöjning. Borsthåren pläga äfven

vara något mindre. Fötterna såsom hos Saxicola; tarsen fullt $\frac{1}{3}$ af vinglängden eller något mera. Lefnadssättet visar den olikheten, att de hithörande arterna vistas mest i småskog eller bland täta buskar eller i träd, der de hålla sig mera dolda, utan att visa ett så oroligt lynne som arterna af släktet Saxicola. De sjunga bättre, dock i högst olika gradationer, och hafva ej det sträfva, smackande lätet som de förre. Dock finnas i alla dessa hänseenden tydliga öfvergångar. Arterna visa sinsemellan några små olikheter, hufvudsakligen i färgen, efter hvilka man visserligen, då fråga är om alla kända arter, kan fördela dem i flera naturliga grupper, eller genera. Men emedan dessa skillnader äro ganska ringa och alla våra arter dervid nödvändigt måste åtskiljas såsom typer för hvar sin grupp, så är det onekligen rättare att i vår, och i hela Europas Fauna, behålla dem tillhopa såsom ett enda släkte. En märklig omständighet är att vingarnes form hos dessa foglar är olika hos hvarje art, utan att lemna någon ledning vid deras fördelning i mindre grupper. Alla de hithörande arterna tillhöra gamla continenten; ingen är känd i America eller Australien. Hos de äldre är kroppen ofvan brungrå (eller, hos några utländska arter, svart), utan fläckar; men ungarna hafva hela öfversidan tätt blekfläckig, af en gulaktig, något mörkkantad fläck midt åt hvarje fjäder.

39. ROTGELN (Luscinia rubecula) Pl. XII, fig. 1, 2; — stjerten grå, (knappt märkbart rödaktig); första vingpennan betydligt längre än handtäckfjädrarna; den andra lika med den 8:de eller 9:de. — Färgen är grå, under hvitaktig med frambröstat, strupen och hufvudets sidor rödgula. Vinglängd omkring 70 millimeter. — Ungarna äro blekfläckiga med hvitaktig, gråblandad strupe, utan rött. De igenkännas dock lätt från dem af följande arter genom stjertens grå färg.

Rotgeln är en af Europas egna foglar som ej blifvit funnen öster om Ural och Caspiska hafvet. Men liksom de fleste andre europeiske arter finnes han äfven i mindre Asien. Blott om vintern flytta en del öfver till norra Afrika; de fleste qvarstanna dock i södra Europa, der de vid denna tid äro kände såsom flitiga, muntra sångare, men äfven i stor mängd fångas och dödas. Äfven i England skola en stor del qvarstanna. Hos oss flytta de bort ganska sent och återkomma tidigt. Mot norr finnas de uti Jemtland (till 64°) och i Vesterbotten (sedd vid Skellefte, nära 65°; Löwenhj.) men ej inom Lappmarkerna. Söderut förekomma de häckande ännu på Sicilien. — En hvar känner denna lilla trefliga fogel och har väl mången gång fägnat sig åt det täcka utseende han får, så väl genom sina lätta men säkra rörelser bland buskarna och på marken, som genom sitt "altid lågande bröst", eller åt hans vackra, ehuru afbrutna och ej starka sång från träden. Vanligast förräder han sin närvaro genom en kort, smattrande lockton, som ofta höres sent på aftonen, särdeles om hösten. — Han bygger ett tämligen stort bo af mossor m. m. i trädhåll eller på marken, mellan trädrötter, helst med något skydd ofvanifrån. Äggen äro blekt färgade, prickiga af gulbrunt.

Synonymi. *Motacilla rubecula* Linn. — *Sylvia rubec.* Lath. — Bechst. — Temm. — *Lusciola rub.* Keys. & Blas. — Nilss. Fn. ed. 3: 315. — Genus *Dandalus* Boie, Isis 1826; — *Rubecula* Brehm.; Bonap. Consp. 295.

40. NORDLIGA NÄKTERGALEN (*Luscinia philomela*) Pl. XII, fig. 3; — brungrå med något mera rödaktig, enfärgad stjärt; un-

(*) Det latinska namnet, *Luscinia*, är otvifvelaktigt en sammandragning af *Lucicinia*, lundsångare. I Grekland kallas Näktergalen ännu *Aëdōni*, efter det gamla *Αἰδών*, af *αἰδω*, sjunga. På ryska heter han *Solovéi*, af Slavitj: fira, prisa; således ungefär liktydigt med: den utmärkte, beprisade. Hans namn i Italien och Spanien likna det fransyska och äro af samma rot.

Svenska Foglarna. I.

dertill blekt gråaktig, hakan hvitaktig, med ett otydligt, gråaktigt band på hvardera sidan. Första vingpennan liten; den andra längre än den 4:de; 3:dje längst. Vinglängd omkring 85 mm. — Hanne och hona äro lika; ungarna fläckiga.

Näktergalens simpla färg, som kan kallas ful i jämförelse med de flesta andra foglars, har blifvit till ett ordspråk. Han öfverträffas deri af ingen annan, europeisk art, och är i detta hänseende lik några andra sångare af släktet *Sylvia*, såsom *S. hortensis*. Efter denna färg har han fått sitt fransyska namn, *Rossignol*, af *roux*, rödbrun. De germaniska folken hafva deremot benämnt honom nattens sångare: *Nightingale*, *Nachtigall* och *Nattergal*, såsom han kallas på danska samt i svenska folkspråket, der han förekommer. Namnet *Näktergal* är, såsom thy värr många ord i vårt skriftspråk, ombildadt efter utländskt mönster, efter det tyska *Nachtigall*, som är ett gemensamt namn för båda de bekanta arterna. Nu pläga fogelfångare i Tyskland kalla den nordliga arten *Sprosser* (*). — Hos oss finnes, så vidt vi känna, blott denne sednare arten. Han bebor endast de sydligaste landskapen: Skåne, med sydligaste delen af Halland, Blekinge. södra delen af Calmar län, Öland och Gottland; men ej allmänt, utan blott här och där, på vissa inskränkta trakter. Vidare finnes han i Danmark, i norra och östra delarna af Tyskland, i Polen och i Ryssland, ända till 61° Lat., vid Ladoga och Onega, samt i vestligaste delen af Siberien, Caucasien och Persien. Märkvärdigt är att han i östra delen af Finland förekommer ända opp till 63° lat., der han väl ej är allmän, men dock, enligt uppgift af Hr M. v. Wright, finnes årligen och på flera ställen. Vintern tillbringar han i Syrien,

Arabien och Nordöstra Afrika. — Uti de vestra och södra delarna af Europa saknas denne, men ersättes genom den följande. — Linné berättar, i Fauna Suecica, att Näktergalar funnos på Svartsjölandet i Mälaren och på Fullerön, samt vid Upsala och Sigtuna. Nu finnas de ej i dessa orter och det är svårt att afgöra huruvida ej något misstag kan ligga till grund för Linnés uppgift. Jag vågar dock vara benägen för denna tro, emedan jag sjelf, till och med i Skåne, hört Sylvia schoenobæus utgifvas för Näktergal.

Vår Näktergal bebor endast småskog eller de lägre buskarne vid större skog, såsom hassel o. d., i grannskapet af vatten. Han kommer omkring d. 1 Maj och börjar då genast låta höra sig. Men såsom namnet antyder sker detta mest om natten; aldrig midt på dagen då det är klart och varmt. Deremot sjunger han vid hvilken tid som helst på dygnet då det är mulet eller småregnar, till och med under blåst och ruskväder, och då ofta synnerligen ifrigt. Han sjunger endast sittande i buskar, en eller ett par alnar öfver marken och sitter aldrig högt opp i träden. Vid midsommarstiden, då ungarne blifvit kläckte, tystnar han. Den som vill höra Näktergalen behöfver ej hålla sig tyst; tvärtom kan man ofta, genom att prata, skratta och isynnerhet sjunga, narra honom att låta höra sig då han ej annars skulle hafva gjort det. Han har nämligen i hög grad konstnärernas vanliga fel, att högt skatta sin egen förmåga och att afundas den som vill täfla. Man hör tydligt att de inbördes söka öfverskrika hvarandra; men då de äro af ovänlig natur och derföre alltid bo tämligen långt åtskilde, så tycker sig en hvar af dem vara den förnämste. Dock, fastän olika individer sjunga något olika väl, så höra de likväl alla till de förnämsta, ty denne fogels sång öfverträffas af ingen annans, men kan anses jämngod med den följandes. Vår Näktergal öfverträffar vida sin sydligare samsläginge i anseende till sångens styrka, men

efter de flestes mening är hans sång ej fullt så behaglig som dennes. Man kan någon gång under lugna sommarnätter höra honom på en half svensk fjerdingvägs afstånd. Hans sång är nästan starkare än Taltrastens och vida mera sammanhängande, såsom en lång melodi, som af Bechstein och flera författare blifvit återgifven med ord, hvilka, då de utföras hvisslande, icke illa angifva dess beskaffenhet. — Då denna sång med skäl är mycket omtalad, men ganska få personer i större delen af Sverige äga tillfälle att höra den, så tillåter jag mig att här åter afskrifva början deraf, något förändrad i skriftsättet, i enlighet med hvad jag sjelf hört. De *cursiva* bokstäfverna utmärka längre utdragna ljud:

Tiu, tiu, tiu, tiu | spetju zqua | tio tio tix | qwútsio, qwútsio, qwútsio | zqvo zqvo zqvo zqvo | tsy tsy tsy tsi | qwórror tju zqva pipiqwisi | o. s. v.

Dessa stropher utgöra omkring en tredjedel, af hela det vanliga qvådet, som, med små förändringar, ständigt återupprepas, men som af olika individer tages något olika, kortare eller längre o. s. v. Mången, som föreställt sig att han i denna beryktade sång skulle finna melodier à la Mozart och Beethoeven, har tyckt sig bli mycket bedragen då han fått höra den; men efter en något närmare bekantskap dermed har dock sannolikt hvar och en delat den allmänna beundran öfver hvad den vilda, omedvetna naturen förmår åstadkomma. Sångens styrka gör att mängden af Näktergalar tyckas vara större än den verkligen är, i förhållande till andra foglar; ty då man på en gång får höra alla bannar som finnas i hela trakten, kanske 5 à 10 stycken, så förefaller detta såsom ett stort antal. Hos oss äro de dock ingenstädes mycket talrika. I det sydligare Europa fångas de så mycket, att man klagat öfver deras förminskande. I Tyskland tagas de för att hållas i bur, men äro i flera af detta lands stater fridlyste. Längre

söderut bortfångas de jemte andra foglar, under flyttningen, ofta blott till stek, hvilket än mera förminskar antalet. — Liksom alla samslägtingarna lefva de hufvudsakligen af Insekter och deras larver; men om hösten förtära de lika mycket bär. De som hållas i bur, matas med mjölmask, som är larven af *Tenebrio molitor*, hvilken lätt kan uppfödas i större kärl, uti mjöl och gammal hattfilt, som af denna larv begärligt ätes. — Näktergalens bo är skålformigt; det sättes i små buskar eller bland ris, nära marken eller högst ett par fot deröfver. Äggen äro omkring 5, mörkt brungrå, enfärgade.

Synonymi. *Sylvia philomela* Bechst. Naturg. D. III, 507; — Temm. Man. — Gloger Handb. 213; — *Lusciola philomela* Keys. et Blas. n:o 233; — Nilss. Fn. Ed. 3: 305; — *Philomela major* Sw. — Bonap. Consp. 295. — Se föröfrigt noten vid nästa art.

SYDLIGA NÄKTERGALEN (*Luscinia vera*)(*), (10); ytterst lik den förre men något mindre, ofvan och på stjerten något mera rödaktig; andra vingpennan ungefär lika med den 5:te; den 4:de nära lika med den 3:dje; ingen märkbart mörkare infattning vid hakans sidor. Vinglängd 81 mm.

Åtskilligt som rör den arten blef redan anfördt under den förre. De äro äfven så lika till lefnadssättet, som i yttre utseendet. Det som gör, att dennes sång kan anses äga företrädet är, att hans toner ännu mera öfverensstämma med våra, och äro rena från sådana skärrande läten som förefalla oss mindre välljudande. Hos en god sångare räknar

man 24, ända till 30 olika stropher i qvådet. Den sydlige arten finnes i hela vestra och södra Europa, från England till södra Ryssland, Caucasus och en del af vestra Asien. Uti dessa östliga trakter finnes han således tillhopa med den förre. Mot norr går han ända opp uti Holstein och Schlesvig, samt lär äfven vara funnen på Danska öarna, jemte *L. philomela*. Om vintern äro de allmänna i Algiriet och i hela norra Afrika. Nilsson har utredt att blott den förre arten finnes inom Sveriges gränser, men anför, att ett honom förevisadt exemplar af denna, »uppgafs vara Svenskt». Jag skulle dock tro, att detta hörrört af den förr brukliga seden, att i inhemska samlingar insätta utländska exemplar af de arter, som man förmodade finnas i landet, utan påtecknad underrättelse hvarifrån de kommit.

Synon. *Motacilla luscinia* Linn. (ex Auctoribus citatis, neque ex descripto specimine suecano); — *Sylvia luscinia* Lath.; — Bechst. — Temm. — Gloger Handb. 210. — Kjaerbølling Orn. Dan. 174; — *Lusciola luscinia* Keys. et Blas. n:o 234. — Nilss. Fn. Ed. 3: 340. — *Philomela luscinia* Bonap. Consp. 295.

41. VANLIGA RÖDSTJERTEN (*Luscinia phoenicurus*) Pl. XII, fig. 4, 5; — stjerten och öfvergumpen brunröda; de 2 mellersta pennorna svartaktiga; bröstet ljust, röd- eller vitaktigt. 2:dra vingpennan ungefär lika med den 6:te; 3 och 4 ungefär lika långa; 5 något kortare. Vinglängd: ♂ 81, ♀ 75 mm. — Hannen har om sommarn: hufvudet ofvan grått, med panna och ögonbryn hvita; hufvudets sidor och öfre delen af strupen svarta; bröstet klart gulrött. — Honan har hufvudet gråaktigt, med något

(*) Enligt nyare tidens åsigter om namnens prioritet måste nödvändigt det släkte, som innefattar Näktergalen, kallas *Luscinia*, hvilket är det äldsta af alla hithörande slägtnamn. gifvet af Linné i första upplagan af *Systema Naturæ*, 1735, ehuru han sjelf sednare ändrade det. Gerna skulle man väl se det ombytt till *Lusciola*, efter Keys. & Blasius, hvarigenom namnet *luscinia* kunde qvarstå såsom artnamn; eller till något af de gamla namnen: *Erithacus* eller *Ruticilla*; men dessa hafva dock blifvit så använda, att de endast kunna begagnas då detta större genus delas. Det i zoologiska nomenclaturen vida yngre namnet *Philomela*, hvilket, såsom genus-namn, alltid blir synonymt med *Luscinia*, kan ej insättas i dess ställe, utan måste nödvändigt bibehållas såsom artnamn för den nordliga Näktergalen, för hvilken det infördes af Bechstein, som först åtskilde de båda arterna. Namnet *Curruca*, som af Bechstein antogs för denna gruppen, hade redan förut, af Möhring, och sedan af andra, blifvit så missbrukadt att det icke kan användas såsom slägtnamn. Ifall man ville, med Bonaparte upptaga det Brissonska artnamnet (*Luscinia*) major, hvilket dock alltid blir orätt, så qvarstode ändock *Luscinia* såsom slägtnamn. Men till följe häraf måste ett annat artnamn gifvas åt Bechsteins *Sylvia luscinia*. Att på denna öfverflytta namnet *philomela*, som tillhör den andra arten, är blott att göra en namnförbistring och Pallas's *Mot. ædon* är synonym med denna sednare. Jag har ej kunnat finna något bättre än det som här i texten föreslås: *Luscinia vera*.

ljusare, grå strupe; bröstet framtill smutsigt gulgrått, buken hvit. — I vinterdräkten äro hannens starkare färger öfvertäckta af bleka, gråaktiga kanter. — Ungen är blekfläckig, men igenkännes af stjertens färg, som är lika med de äldres.

I skogslundar och, kanske företrädesvis, i trädgårdar, äfven inne i städerna, är han vanlig öfver hela landet: från Skåne ända opp inom polcirkeln, i Lapplands barrskogar, men ej der öfver eller i Finmarken. — Han häckar dessutom i hela det öfriga Europa, men i dess sydligaste delar, såsom Sicilien, blott på bergshöjder. Ovisst är huru långt utåt Asien denne fogel oförändrad förekommer. Redan vid Volga är han, enligt Pallas, högre färgad, och i Altai samt längre österut finnas andra, närstående former (*L. aurea*, *erythrogastra*) af hvilka honorna och de yngre lätt kunnat af Pallas och äldre forskare förväxlas med den europeiska. Middendorf fann ej vår *L. phoenicurus* i Siberien. Till Africa komma de om vintern, men många sägas qvarstanna i Europas medelhafsländer. — De vistas mest i träd och bygga i hål uti träd eller murar, äro lifliga och särdeles ökända för den dallrande rörelse med stjerten, hvaraf de ofta benämnas Qvicksjertar, men äfven för hannens vackra färgteckning och muntra, högljudda sång. Denne består, såsom hos de flesta foglar, nästan blott af en enda något utdragen stroph.

Synonymi. *Motacilla phoenicurus* Linn. — *Sylvia phoen.* Lath.; — *Lusciola phoen.* Keys. et Blas. — Nilss. Fn. Ed. 3; 318. — Genus *Ruticilla* Br. — *Ruticilla phoenicurus* Bonap. Consp. 296.

SVARTA RÖDSTJERTEN (*Lusc. tithys*, 11); ofvan och undertill grå; stjerten och öfvergumpen (som den förres) rödaktiga, med de 2 mellersta pennorna svartaktiga; 2:dra vingpennan ungefär lika med den 7:de; 3—5 nästan lika. Vinglängd omkring 85 mm. — Hannen är mörkgrå, blott

midt under buken något hvitaktig; strupen, bröstet och hufvudets sidor svarta, utan hvita ögonbryn. En hvitaktig fläck på vingen. Honan har alla öfre delar brungrå; undersidan föga ljusare, utan rödaktigt på bröstet.

I mellersta och isynnerhet i södra Europa är denne allmännare än den förre. Han är äfven häckfogel i hela norra Africa och i Levanten; men fins ej långt inåt Asien. I norra Tyskland är han redan mera sällsynt och i Danmark blott accidentell. Hos oss har han några gånger blifvit funnen, både i äldre tider och under sednare åren, men blott i spridda exemplar. Ett sågs d. 6 Juni 1857 i Örebro stad, af Hr C. G. Löwenhjelm. Ett annat som blef skjutet af Hr Meves i Stockholm, d. 9 Sept. 1854 och nu förvaras på Riksmuseum, är en ung hanne, möjligtvis född i trakten. Något häckande par kan således hafva funnits, eller kanske ännu årligen finnas; men detta veta vi ej och ännu äga vi intet bevis att arten tillhör landet och bibehåller sig här, ifall ett par, som möjligtvis nu kan finnas, skulle upphöra att bygga. Vi måste således tills vidare anse honom för en främling. Han lefver ej i skog utan bland klippor och stenar, samt synnerligen gerna på murar och hus, ofta inuti städerna. Han bygger äfven der och sjunger ännu flitigare och starkare än vanliga rödstjerten. — (*Sylvia tithys* Scop. — Lath. — *Lusciola tithys* Keys. et Blas. — Nilss. Fn. Ed. 3; 322.

42. BLÅHAKEN (*Lusc. suecica*) Pl. XII, fig. 6, 7; — stjerten från roten till något öfver midten brunröd; det öfriga och hela de två mellersta pennorna svartaktiga. — Vingen hos ♂ omkring 74, ♀ 71 mm. Andra vingpennan ungefär lika med 6:te; 5 vanligen något kortare än 3 och 4. Färgen ofvan brungrå, med hvita ögonbryn; buken orent hvit. Hannen har alltid ett blåaktigt band framom bröstet, nedtill begränsadt af brunrött. Om sommarn är hela strupen glänsande blå med en stor rödbrun fläck midtpå; — i höstdräkten bli haka och strupe hvitaktiga, med ett blåaktigt, nedtill svart band framom bröstet, hvarefter den vanliga brunröda färgen följer. Honan har alltid denna sednare teckning, men bandet framom bröstet begränsas ej nedtill af rödbrunt. Hos de yngre saknas dessutom nästan all blå färg, och bröstbandet består blott

af små svartaktiga fläckar. — Ungarna i höstdrägten, äro fläckiga, med en stor hvitaktig strupfläck.

I Scandinavien är denne utmärkt vackre fogel inskränkt till den högre norden och fjäldtrakterna, hvilket är märkvärdigt, emedan han finnes i hela det mellersta Europa, i låglandet. Dock äro de der förekommande exemplaren något olika, såsom strax nedanför omtalas. Hos oss bebor han om sommaren Lappland och fjäldtrakterna, från Nordcap åtminstone till Dovre; mest opp uti vide och björkskogsregionerna; men äfven nedåt barrskogsregionen och ända ned i Vesterbotten och norra Finland. Ett par gånger hafva hannar om sommarn blifvit träffade i sydligare provinser, nämligen en d. 21 Juni 1849 på Tjörn i Bohuslän och en d. 2 Juni 1847 vid Ottenby på Öland; dessa kunna dock hafva varit sådana, som af yttre skador eller andra orsaker blifvit efter. Men under flyttningstiden i September, hafva de blifvit funne på många ställen: vid Christiania, i Skåne och Danmark, uti Stockholm, på Gotthland och vid Helsingfors; men de hålla sig dolda i busksnår, potatesland o. d. ställen, hvarföre man ej lätt får se dem. Samma varietet som hos oss (med brun strupfläck hos hannarna) finnes i norra Ryssland och genom hela Siberien; ej blott så nordligt som här, utan äfven vida längre mot söder: i östra Siberien ända ned till 55° lat. (Midd., Pall. — Han är ej anmärkt på Kamtschatka). — Om vintern flytta de ut. Exemplar af den nordiska varietetens hafva blifvit sedda i Egypten, Nubien och Abyssinien (sannolikt från Ryssland); från Lappland gå de troligen öfver Tyskland åt vestligare delen af Afrika, der de dock, i vinterdräkten, äro svåra att skilja från den andra varietetens. Malherbe har under flyttningen funnit dem i östra delen af Frankrike. Under alla årstider lefva de undagömda i täta snår, bland små buskar o. d.

och vistas mest på marken, der de springa omkring, oftast med skiftevis rörda fötter, såsom Ärlorna. De bygga på marken, på fuktiga ställen. Sången är vacker och tämligen varierad, men ej stark och högst egen. Det mest utmärkande deruti är ett surrande läte, blandadt med klarare, klocklika toner, nästan såsom af en Lira.

Synon. Mot. suecica Linn. — Sylvia svec. Lath. — Motac. coerulecula Pall. Zoogr. — Cyanecula caerulec. Bonap. Consp. 296. — Lusciola suecica Keys. et Blas. — Nilss. Fn. Ed. 3, p. 310.

Sydliga varietetens (Lusc. suecica var. cyanecula), (12); skiljer sig från den förra, endast deruti, att fläcken på hannens strupe (i sommardräkten) är mindre och glänsande hvit i stället för brunröd, eller saknas aldeles hos de äldre. Hos honan och i vinterdräkten saknas den rödbruna färgen ofvanför bröstbandet, eller på det ställe der fläcken har sin plats. Föröfrigt äro färger, dimensioner, vingpennor, läte och lefnadssätt lika hos båda. Man har således svårt att anse den uppgifna lilla färgskillnaden för annat än en följd af yttre omständigheter. Den bör så mycket lättare kunna uppstå, som strupens färg ändras, hos denna art, genom en partiell, dubbel ruggning. — Den sydliga varietetens finnes i Tyskland, Frankrike, Polen och södra Ryssland. Af de uppgifter jag har att tillgå är det svårt att bedömma huruvida hon om sommarn äfven tillhör de ännu östligare och sydligare länderna. På Sicilien tyckes hon (enl. Malherbe) blott vara känd under flyttningstiden. Då äro de äfven sedda i Algiriet; de torde tillbringa vintern än sydligare. — Den af Pallas omtalade varietetens (β, om hösten, vid Jenisei; Zoogr. I, 481) synes endast hafva afseende på vinterdräkten, hvilken alltid anlägges före flyttningen. — (Cyanecula wolffii, obscura et leucocyana Brehm. — C. suecica Bonap. Consp. 296).

6 LÖFSÅNGARE-SLÄGTET (Sylvia, Lath.).

Näbben tunn med tydlig, smal ryggköl, (som är något upphöjd öfver de tämligen stora näsborrarna, liksom hos de flesta släkten af denna Familj). Borsthåren små, men tydliga. Tarserne framtill

klädde af v.p. 7, skilda tvärsköldar; vanligen något kortare än $\frac{1}{2}$ af vinglängden. Stjerten medelmåttig ($\frac{3}{4}$ af vinglängden).

De hithörande arterne äro enkelt färgade, gråaktiga, på sin höjd något fläckiga eller undertill gula. Första vingpennan är liten; 3 och 4 eller 2 och 3 längst. De äro i allmänhet små, sjunga vackert och flitigt, lefva bland qvistarna af buskar och träd, eller bland säf, och komma sällan på marken, der de tydligen ej äro väl hemmastadde. De fleste bygga i buskar; dock några äfven vid marken. Af de flesta äro hanne och hona lika till färgen och ungarna nära lika de äldre. Släktet kan fördelas i några naturliga grupper som vi här framställa, utan att anse dem behöfva i vår fauna få skilda slägtnamn.

a) Grå arter med hel, tvär stjärt och yttre stjärt pennorna något kortare, mot spetsen hvita. — De undergå dubbel ruggning, äro starkt bygda, vistas gerna bland täta eller taggiga buskar och visa, uti beteende och form, till och med färg, en ej ringa likhet med Törnskatan. — (*Sylvia* Lath. med *S. cinerea*, *Motacilla sylvia* L., såsom typ).

43. TÖRNSMYGEN (*Sylvia cinerea*) Pl. XIII, fig. 1 (*). De inre armpennorna och större täckfjädrarna med bred, rödgrå kant; ryggen rödaktigt gråbrun; vinglängd 72 mm. — Kroppen undertill renare vit; hos hannen, i sommar dragten, på bröstet öfverdragen af rosenrött, hos honan af rödgult. Yttre stjärt pennan till större delen hvitaktig. Fötterna bleka.

(*) Namnet Törnsmyg, liksom Svarthätta (n:o 47) och några andra, har jag, såsom gosse, omkring år 1816, lärt af en gammal, fattig jägare och fogelfångare, Pär Jäger kallad, som då, på ålderdomen vistades i Lund. Efter skånska dialekten uttalade han detta namn såsom: Körnesmy. Sedan minnes jag mig dock aldrig hafva hört det. Det öfverensstämmer med namnet Gärd-smyg och sannolikt äfven med det tyska: Grasmücke, som, enligt Gloger, Handb. 235, tyckes hafva uppstått af ett äldre: Grau-smüge eller något dylikt; äfven med det danska: Græs-smutte och Dige-smutte. — Namnet Sångare är af Nilsson antaget för släktet *Sylvia*, efter det nyare tyska: Sängler, men har aldrig varit brukadt i folkspråket. Det blir ofta i sammansättningar något tungt att uttala, men är dock, tills vidare, en god nödhjelp att äga, der ej gamla inhemska namn finnas att tillgå.

Bland täta, och gerna bland taggiga buskar, såsom törne, hagtorn, stickelbär o. d. bygger denne fogel allmänt, äfven på åkerfält der enstaka buskar finnas. Han är liflig och ondsint, hoppar modigt omkring i buskarna, då man nalkas boet, och ropar kurr! eller tack! sjunger vackert och gör derunder ofta en liten volt i luften. — Han tyckes ej finnas långt åt norr. Nilsson har sett honom "norr om Trondhjem"; jag sjelf i Helsingland (62° lat.). Enligt Wright häckar han vid Kuopio i Finland (63° lat.). Vid Stockholm och nedåt, genom hela landet, samt i Skåne och Danmark är han vanlig. Likså i hela det sydligare Europa; äfven på Sicilien, såsom häckfogel; men han är blott antecknad i vestra delen af Asien. I Afrika är han allmän om vintern såsom flyttfogel från Europa. Till oss återkommer han i början af Maj.

Synonymi. Mot. *Sylvia* Linn. — *Sylvia cinerea* Lath. — Nilss. Fn. 300. — Bonap. Consp. 293.

44. ÄRTSMYGEN (*Sylvia curruca*) Pl. XIII, fig. 2; — ofvan askegrå (utan rödbrunt); under renare vit; en mörk fläck på hufvudets sidor; yttre stjärt pennan till större delen, 2:dra i spetsen, vit. Vingen 63 mm. — Nära lik den förra, men mindre, med kortare, starkare näbb, mörka (blygrå) fötter o. s. v.

Äfven till lefnadssättet liknar han nära den föregående. Han har ock samma geografiska utbredning. Äldre svenska namn för denna äro Kruka och Ärtfogel: det förra, liksom det latinska *curruca*, efter samma läte, kurr! som nämndes vid den förra arten;

det sednare torde äfven vara härledt från detta läte, hvilket blifvit uppfattadt såsom: ärrr! eller kan det möjligtvis vara gifvet af någon fogelälskare, som sett honom bo och vistas bland trädgårds-ärter, ("habitat in hortis inter pisa", Retz. Fn. 254). Detta är ganska vanligt, men det torde dock ej böra anses för en hans utmärkande egenskap, att företrädesvis bo bland ärter.

Synon. Motac. curruca Linn. — Sylvia curruca Lath. — Nilss. Fn. 298. — Bonap. Consp. 1 c.

45. HÖKFÄRGADE SÅNGAREN (*Sylvia nisoria*) Pl. XIII, fig. 3, 4; — större, ofvan grå, med hvitaktiga spetsar på vingtäckfjädrarna och några af de yttre stjärt pennorna. Hela undersidan hvit, hos äldre hannar med täta, mörkgrå tvärstreck, en före ändan af hvarje fjäder. — Hos honan och de yngre är undersidan hvitaktig, med otydligare grå tvärstreck blott utmed kroppens sidor. — Undergumpen har alltid grå, böjda streck. Fötterna blekare. Vinglängd 86 till 81 mm.

De äldre hannarna hafva fullkomligt samma färg och teckning som Sparfhöken (*Nisus*), till och med gul iris i ögat, hvilket annars är ovanligt bland Sylvierna. Till lefnadssättet skall denne arten nära likna de båda föregående, eller hålla sig ännu mera dold, än de, bland buskar, der han ock bygger. Sången säges vara tämligen vacker. Derunder skall han, liksom *Sylvia cinerea*, göra en volt i luften, och liksom de båda föregående låter han ofta höra skorrande och smackande läten. — Hos oss är han blott funnen i östra delen af Skåne, i Blekinge, samt på Öland och Gottland, och der blott på vissa, inskränkta trakter. Dessutom är han sedd i Danmark, Tyskland och norra Italien, samt i södra Ryssland (Kasan, Ewersmann), och i Levanten (Malh.), men ej i

Frankrike och England. — Om vintern har han blifvit funnen långt in i Afrika, i Nubien och Sennaar.

Synon. *Sylvia nisoria* Bechst. — Nilss. Fn. 302. — *Adophoneus nisorius* Kaup; — Bonap. Consp. 295. — Intet namn ur svenska folkspråket är mig bekant för denne fogeln. Jag har därför här begagnat en öfversättning af det systematiska namnet, hvilken bör förkastas då ett bättre namn erhålles.

b) Grå arter med tvär stjärt, utan hvitt.

Till sina delars bildning, till färg och till lefnadssätt likna de ganska nära de nästföregående, men öfverträffa dessa i sång. Liksom de förra äta de bär om vintern och bygga uti täta, helst taggiga buskar. Äggen äro, liksom deras, färgade (ej hvita) med mörkare fläckar. Ruggningen uppgifves olika, enkel eller dubbel; den är ytterst svår att lära känna, emedan de nya fjädrarna nära likna de gamla.

46. EGENTLIGE LÖFSÅNGAREN (*Sylvia hortensis*) Pl. XIII, fig. 7 "Häcksångare"; — gråaktig, undertill orent hvit; hufvudet af lika färg med ryggen. Vinglängd 80 millimeter. Tarsen 20. Olika kön och åldrar äro i det närmaste lika till utseendet. Andra vingpennan nästan så lång som den 3:dje och vida längre än den 4:de.

Ifall någon af våra småfoglar bör kallas sångare, så är det utan tvifvel denne, som säkert är den flitigaste sångaren af alla våra arter och den bäste näst efter Näktergal och Trast. Han är allmän och förekommer nästan öfverallt der tätt buskage finnes samt låter höra sig alla tider på dagen, men ej om natten, och långt fram på sommaren. Tonerna äro väl ej så starka och klara

som de båda nyssnämndes, men hela sången är munter och trefflig och fortsättes oafbrutet långa stunder, vida längre än de fleste öfrige foglars sång, med mycken omväxling. Den är ofta under fortplantningstiden blandad med utmärkt vackra slag, men alltid utan sken af anspråk. Den utgör ett slags musikaliskt joller, som genom sin liflighet och genom det uttryck af fridsam belåtenhet, hvarmed det utföres från ett grönt och vackert löfhvalf, aldrig underlåter att anslå åhörarens sinne. Märkvärdigt nog kan det synas, att en så allmän och ofta hörd fogel ej tyckes äga något eget namn i vårt folkspråk. Orsaken härtill är sannolikt den, att han håller sig dold bland löfven samt att det hos oss varit föga brukligt att fånga dylika små foglar, för att uppföda dem inne. Nordboen var fordom altför mycket omgifven af vildmark för att sätta stort värde på dess invånare och altför mycket upptagen af kampen mot ett hårdt klimat för att vilja skaffa sig nya omsorger för sitt nöje. Han lärde således ej att känna den lilla grå och oan-senliga pladdrare, som väl ofta kunde roa honom, men som dock hvarken hade några synnerligen utmärkta toner, eller någon färg eller skapnad, som kunde fästa uppmärksamheten. Detsamma gäller om många andra af våra små arter, som ej hafva egna, allmänt kända namn. Helt andra förhållanden äga rum i sydligare länder. Fångsten af småfoglar har der varit idkad från äldre tider och utgör en betydande industrigren, om hösten, då de från Norden kommande flyttfoglarna hvila der, innan de begifva sig längre söderut. Denna industri är thy värr så betydande, att hon ej blott förminskar antalet af småfoglar der på stället, utan äfven hos oss. Men äfven i södra länderna har denne arten knappt något eget namn. Han är en af dem som i Tyskland kallas Grasmücke,

(hvarom se noten vid n:o 43) eller Dornreich, och en af dem som i Frankrike kallas Fauvette, (af färgen: fauve, gulgrå), Becfin, Figuier o. s. v. — Hans vanliga tillhåll är i täta buskager eller större häckar, naturliga så väl som de med konst anlagda. Han vistas således ock i trädgårdarna, ehuru vida mindre hos oss än i de länder, hvarest mindre skog finnes, der han har blifvit kallad Trädgårdssångare (Garten-sänger; *Sylvia hortensis*). Detta namn är i vårt språk något tungt att uttala och dessutom i vårt land mindre riktigt, hvarföre vi här utbytt det mot namnet Löfsångare, som i alla afseenden synes oss bäst passa för denna fogel. Men emedan detta namn förr varit användt för Löfsmyn (Sylvia trochilus, nedan n:o 49), hafva vi här kallat honom: »egentlige» Löfsångaren. — Han finnes ända opp i Lappland, inom den verkliga skogsregionen; således på ett och annat ställe inom polcirkeln, t. ex. vid Qvickjock, 67° Lat. (Löwenhjelm), och derifrån genom hela landet; i Finland samt här och der genom hela Europa till och med södra Ryssland. Dock träffas han sannolikt blott under flyttningstiden i denna verldsdel's aldra sydligaste länder. — Af Africas faunister omtalas han föga; jag finner blott anfördt att han blifvit sedd i Egypten om våren (Heuglin). Men Riksmuseum i Stockholm har genom J. Wahlberg fått exemplar deraf ända ned från Cafferlandets bergstrakter, skjutne i November månad. Jag finner honom ej uppgifven från Siberien eller mellersta Asien.

Synon. Motac. salicaria? Linn Fn. et S. N. — *Sylvia hortensis* Penn. Brit. Zool. — S. hort. β, Lath. Index, sp. 3. — S. hortensis Bechst.; — Nilss. Fn. 294. — Temm. — Genus Epilais Kaup. — Gen. Curruca (*hortensis*) Bonap. Consp. 294, nec Briss. (*).

(*) Brissons »Fauvette (Curruca», III, 372) är en art under släktet *Ficedula*, Briss. Dess beskrifning tyckes vara gjord efter ett dåligt exemplar af *Sylvia curruca* (eller kanske *cinerea*), men med felskrifning af: 6 fr. tums längd, i stället för 5 tum. Ensamt ur denna beskrifning har Buffon hemtat hela sin beskrifning af »La Fauvette» och efter samma beskrifning är tydligen fig. i Pl. Enl. 579, 1, uppgjord. — Detta allt utgör *S. hortensis* (Gm), Lath. sp. 3. — Om namnet *Ficedula*, som ofta brukas för *Sylvier*, se vid sl. *Muscicapa*.

47. SVARTHÄTTAN (*Sylvia atricapilla*) Pl. XIII, fig. 5, 6; — grå, under hvitaktig; hufvudet ofvan, hos hannen svart, hos honan och ungarna rödbrunt. — Vinglängd 75 till 78 mm., tarsen 22. Andra vingpennan kortare än den 5:te; 3 och 4 längst.

I de flesta hänseenden liknar hon den föregående och är lika god sångare som den. I Tyskland värderas hon till och med mera, hufvudsakligen därför att hon lättare kan uppfödast i bur. Hon döljer sig mindre och vistas mera opp i höga träd, hvilket allt, jemte hufvudets färg, gjort henne mera bemärkt, hvarföre hon fått namn der hon förekommer, hvilka i allmänhet tyda på hannens calott. I Tyskland kallas hon Mönch, Schwarzplättel m. m. — Hos oss är hon mindre allmän, men förekommer lika långt mot norden som *S. hortensis*. Äfven mot söder och öster tyckas de vara lika långt utbredda: de finnas i Ryssland, men saknas i Siberien. Svarthättan utflyttar, äfven från södra Europa, till Africa, der hon blifvit funnen i Barbariet, Egypten och Nubien.

Synon. *Motacilla atricapilla* Linn. — *Sylvia atric.* Lath.; — Nilss. Fn. 296. — *Curruca atric.* Bonap. Consp. — Gen. *Monachus* Kaup.

c) Grönaktiga arter,
undertill hvita eller gula; stjerten urnupen eller svagt klufven. — De vistas och smyga, såsom de förre, bland qvistarna af träd och buskar, men, med undantag af den sista, nog afvikande arten (n:o 51), bygga de öfvertäckta bo på marken, bland gräs eller små buskar och hafva hvita, rödprickiga ägg. Äfven dessa torde rugga två gånger om året, ehuru meningarna derom äro delade. (Genus *Phyllopneuste* Mey.).

Svenska Foglarna. I.

48. SKOGS-KNETTERN (*Sylvia sibilatrix*) Pl. XIV, fig. 2 ("Grön-Sångare"); — ofvan lifligt grönaktig; under hvit; strupen med hufvudets sidor och ögonbrynen ljusgula; ett mörkgrått streck genom ögat; 2:dra vingpennan lika med den 4:de. Vinglängd: ♂ 75, ♀ 70 mm. — Näbben är, liksom hos de flesta Sylvier, tunn och hoptryckt, blott vid roten något utvidgad. Från de två följande skiljer sig denna genom sin klarare färg och de ofvan anförda kännetecken. Vingpennorna hafva klart gulgröna, i spetsen hvitaktiga kanter. Men i allmänhet äro dessa tre arterna så lika, att de lätt af den ovande förväxlas.

Mera än de öfriga Sylvierna vistas denne fogeln i stor skog och företrädesvis i bokskog, der han bebor de höga, täta lundar af stora träd, som i Skåne kallas skogshult. Han finnes dock äfven i yngre lundar af andra trädslag, såsom björk, men tyckes ingenstädes vara rätt allmän. Det är mig ej bekant att han förekommer nordligare än vid Stockholm och Upsala samt Helsingfors och Kuopio i Finland; här dock sällsynt. Söderut häckar han till och med på Krim samt i Italiens och Siciliens högre bergstrakter, men utflyttar till Afrika derifrån, liksom från de nordligare länderna. Uppgiften att denne fogel skulle förekomma utåt Asien, i Daurien, synes bero på en förväxling med en närsläktad, men väl skild art, *S. eversmanni* Middend. — Han bygger på eller nära marken, liksom de två följande. Sången är ej vacker, men ganska egen; man har sökt uttrycka den med stafvelserna: ipp sipp sipp . . serrrrr! Den höres från träden och ofta under en sväfvande flygt mellan två grenar. Det här begagnade, gamla svenska namnet, Skogsknetter, har varit anfördt vid *Sylvia cinerea* och *S. trochilus*; men synes mig ännu hellre tillkomma denna. Slutet af detta

namn tyckes ej illa uttrycka det skallrande ljud, hvarmed han slutar sin sång.

Synonymi. *Motac. sibilatrix* Bechst. Naturf. 27, p. 47, 1792. — *Sylvia sibil.* Bechst. N. G. D. — Temm. — Gloger Handb. 220. — *Sylvia sylvicola* Montagu, Linn. Tr. IV, 1798 (c. cit. nom:s *Bechsteinii*); — Lath. suppl. 2:dum. 237. — *Phyllopneuste sibilatrix* Bonap. Consp. 289. — *Ficedula sibil.* Keys. et Blas. — Nilss. Fn. Ed. III, 328.

49. LÖFSMYGEN (*Sylvia trochilus*) Pl. XIV, fig. 3; — ofvan gulaktigt gröngrå; ögonbryn-strecket dunkelt gulaktigt; fötterna bleka; 2:dra vingpennan något längre än den 6:te. — Vinglängd, ♂ omkring 70 mm.; ♀ 65 (ungarna ofta blott 60). Hufvudets sidor, under ögat, blandade af grått och gulaktigt. Undersidan: i sommardrägten hvit; på strupe och undergump blekgul; på bröstet med blekgula streck. — Ungarna i första dräkten äro blekgula midtåt hela undersidan. — I höstdräkten är hela undersidan starkare gul, men något gråblandad åt sidorna.

Af alla våra Sylvier är denna säkert den allmännaste. Knappt lärer väl någon skogsdunge eller större trädgård med buskage eller häckar finnas, der ej något par bygger och der man ej får höra dess milda, trefliga, ofta tämligen länge fortsatta, men svaga sång och dess starkt hvisslande lockton: huit! huit! som fogeln ofta upprepar under det han smyger fram bland qvistar och löf för att fånga insekter. — Han är utbredd öfver hela Europa. Mot norden är han sedd så långt opp som björken bildar skog: vid Alten (70° Lat.), Kautekeino och norr om Enareträsk samt i Ryska

lappmarken. I söder finnes han om sommarn uti Europas sydligaste bergstrakter. — Ganska många, sannolikt de som komma från norden, sägas stanna qvar öfver vintern i medelhafsländerna, men största antalet begifva sig till norra delen af Africa, der de under denna årstid äro högst ymniga. Det är ej bekant om de gå långt ned åt denna verldsdel; men de flytta långsamt, uppehålla sig under vägen, och återkomma dock någorlunda tidigt; till oss något efter medlet af April. Likväl är denne en af de foglar hvaraf vi fått flera exemplar från Cafferlandet genom J. Wahlberg. De äro alla skjutna i December till Februari månader; men det är dock svårt att föreställa sig, att denne svagt flygande fogel skulle kunna flytta från Europa ända dit, eller derifrån kunna återgå hit. — Ovisst är huru långt Löfsmygen finnes inåt Asien, men i östra Siberien ersättes han af en högst närsläktad art (*Sylvia eversmanni*), som har mörkare fötter och mindre gult i kroppsfärgen (*).

Löfsmygens bo bygges på marken bland gräs o. d. vid en tufva eller buske, i skogsmark. Det är öfverbyggt, men löst sammansatt, af strå, löf o. d. med fjäder inuti. Äggen äro hvita, rödprickiga, vanligen 5 till 6.

Synon. *Motacilla trochilus* Linn. — *Mot. acredula* L. Fn. 263 (hab. vernali); — *Sylvia troch.* Lath. — *Phyllopneuste troch.* Bonap. Consp. 289; — *Ficedula troch.* Keys. et Blas. — Nilss. Fn. Ed. 3, 330. — Genus *Phylloscopus* Boie.

50. GRANSÄNGAREN eller Grankäxan (*Sylvia abietina*) Pl. XIV, fig. 4; — ofvan grågrön; fötterna mörka, svartaktiga; 2:dra

(*) Sannolikt är det denna som Pallas, i Zoogr. I, 494, beskriver från Siberien såsom *M. trochilus*; men han tillskrifver honom lätet af *S. locustella*, som äfven finnes ända ut i östra Siberien. — Pallas's *Mot. acredula* (pag. 496) tyckes skilja sig från både denna, *S. abietina* och *S. sibirica* genom bristen på blekt streck öfver ögat; hvilket dock möjligen kan bero på ett skriffel.

vingpennan lika med 7:de; 2, 3 och 4 i det närmaste lika långa. Vingen: ♂ 63; ♀ 60 mm. — Färgen är ytterst nära lik den förres; gröngrå, med dunkelt gulaktiga ögonbryn, m. m. Undertill är kroppen åt sidorna något mera gråaktig än hos *S. trochilus*. I sommardräkten är kroppen ofvan mera gråaktig än hos den förre; undertill hvit med ganska svag, blekgul anstrykning; — i höstdräkten är han ofvan tydligare grönaktig, undertill hvit med svaga blekgula streck på bröstet, ungefär så, som den förres sommar-drägt, men strupen är knappt gulaktig. — Äfven storleken är lika med den förres; men de största vingpennorna äro kortare: de öfverskjuta de främre armpennorna blott med 12 eller 13 millimeter; (hos *S. trochilus* med 18, eller hos en ung, nyss fullvuxen hona, med 16 mm.).

Så lika denne och nästföregående art äro till yttre utseendet, så visa de dock betydliga olikheter i lefnadssättet. Sången är isynnerhet olika. Hos *S. abietina* finnes intet af den förres behagliga, omväxlande sång, utan hon sitter i toppen af ett träd, bland småskog eller vid öppna ställen, och skriker idkeligen: tjipp, tjäpp, tjäpp, tjipp, tjäpp . . o. s. v. utan omväxling. Oftast plägar hon då sitta i gränar, men äfven, ej sällan, i björkar eller andra träd. Det är denna sång som föranledt det ofvan anförda namnet Grankäxa, hvilket dock icke lär vara allmänt brukligt. Det bildades för tillfället, då jag en gång, i Norrland, frågade en bondgosse om han kände den lilla fogeln, som lät höra sig från en trädtopp; hvarpå han svarade: "åh! det var en riktig käxa". Namnet är uttrycksfullt för denna art, som åtminstone ej i vanlig mening är sångare, och anföres här emedan det ej lyckats att i folkspråket

finna något namn för honom. — Denne är en af de foglar, som häcka i Tyskland och än sydligare, samt i nordn, men ej i det mellanliggande, sydligare Sverige. I Norrige finnes han nära polcirkeln (enl. Nilsson). I Sverige är han ej sedd uti det egentliga Lappland; han tyckes nämligen ingenstädes gå öfver granskogens gräns, men finnes i Vesterbotten (t. ex. vid Skellefte), och vid Lycksele. I ryska Lappland finnes han ett par grader norr om polcirkeln (Liljeb.). Från dessa norra gränser är han tämligen allmän ett stycke söderut: han är funnen i häckningstiden vid Archangel och Kuopio (63°); jag såg honom i Helsingland (vid Söderhamn, 61¹/₃°), samt på Dovrefjæld och vid Throndhjem. Möjligtvis finnes han ännu något längre ned, men vid Upsala, Stockholm, Christiania och derifrån åt söder har han hittills endast blifvit antecknad under flyttningstiden, som om hösten inträffar sent. Vid Stockholm är han vanlig i slutet af September; uti Skåne ses han i October eller t. o. m. November. Vidare häckar han i Frankrike, Tyskland och på södra Europas berg, äfven på Sicilien, samt öster ut, i södra Ryssland, och på Krim, hvarest granträdet fullkomligt saknas. — I östra Siberien ersättes han, liksom den föregående, af en föga skild, något mera gråaktig art, *S. sibirica* Midd. som möjligtvis kan vara den af Pallas beskrifna *Mot. acedula* (se noten vid föregående art). — Om vintern finnes han i hela norra Afrika samt i Europas medelhafsländer (såsom Sicilien) der han således anses stationär.

Synon. *Sylvia abietina*, Nilsson Vet. Ac. H. 1819; — Skand. Fn. Ed. 1 et 2; — Ed. 3, p. 333 (*Ficedula abietina*). — Gloger Handb. 218. — *Sylvia rufa* Bechst. N. G. D. et rec. (nec. Gm., Lath. (*)). —

(*) *Sylvia rufa* Gm.; Lath. Ind. n:o 27, är ensamt beskrifven efter Brisson III, 387, *Curruca rufa*, som är en obestämd art, kanhända *S. cetti*?, *hortensis* eller knappt *S. cinerea*, men säkert ej *S. rufa* Bechst. — Figuren i Pl. Enl. 581, 1, som citeras hit, är obestämbar. Den kan möjligen föreställa en illa ritad *S. hortensis*, och synes vara uppgjord efter Brissons nyss citerade beskrifning.

S. collybita Vieill. Encycl. 466 (god beskr. och Natural-historia). — *Phyllopneuste rufa* Bonap. Consp. 289.

51. BASTARD-SÅNGAREN (*Sylvia hypolais*) (*) Pl. XIV, fig. 1 ("Brednäbbad Sångare"); — gröngrå, undertill ljusgul; näbben nedtryckt, ganska bred, med räta sidor (se fig. 1, b). — Vinglängd 75 till 79 mm. Tars 20. Vingarna äro tämligen långa; armpennorna räcka ej fullt till $\frac{3}{4}$ af vingen; 3:dje vingpennan är längst; 2:dra längre än 5:te. — Hanne och hona lika.

Genom näbbens breda form afviker denne från alla de föregående arterna och liknar nästan Flugsnapparna, från hvilka han dock skiljer sig genom näsborrarna, borsthåren m. m. Ännu mera öfverensstämmer han med Rörsångaren (n:o 53) och har, liksom denne, nedtryckt panna. Med de tre näst föregående sammanföres han blott för likheten i färgen och för lättheten att derefter fördela släktet, men han afviker betydligt från dem, både i form och lefnadssätt. Han bygger ett öppet, djupt skålformigt bo mellan qvistarna i högre buskar. Äggen äro utmärkt vackra, blekröda med svartaktiga streck och fläckar. Sången är mera besynnerlig än vacker, ofta länge uthållande och i hög grad varierad, med talrika inblandade läten, som äro härmningar efter andra, i grannskapet boende foglar, ej blott sångfoglar utan äfven andra, såsom skata, hackspett, Tornfalk o. s. v. Hans egna toner låta till en stor del såsom om de vore med möda framprässade och det hela hopfogas utan att utgöra ett sammanhängande helt, men är dock oftast ganska muntert. — Fogeln vistas helst i mindre löfskog, trädgårdar o. d. — I Norrige har han blifvit sedd så långt opp som "vid gränsen af Helgeland" (Nilsson). Inom Sverige är han funnen i

Jemtland och Ångermanland, omkring 63° Lat., liksom i Finland vid Kuopio. I Ryssland förekommer han vid 64°, nära Archangel (Liljeb.). I mellersta och södra Sverige är han i många trakter allmän. — Dessutom finnes han i större delen af Europa; men i Frankrike, Italien och norra Afrika (Algieriet) är han sällsynt eller saknas och ersättes af en väl åtskild art, *S. polyglotta* Vieill., med kortare vingar och andra pennan lika med den 6:te. — Inåt Asien är han ej heller funnen, men till Afrika kommer han om vintern, och torde då gå långt ned åt denna verldsdel, hvilket kan slutas dels deraf, att han sällan är antecknad såsom funnen i norra Africa (blott "i Egypten om våren"); dels deraf att han är en af de sednast återkommande arterna. Till oss kommer han efter medlet af Maj. Äfven från Sicilien utflyttar denna art. — Från Cafferlandet hafva vi genom J. Wahlberg fått ett exemplar, skjutet i Mars månad, hos hvilket jag ej förmår upptäcka någon olikhet med de svenska, och flera hafva blifvit funna af andra resande, som deri trott sig se en annan art (*S. obscura* Smith Ill.). Huruvida dessa äro utvandrare från Europa måste dock tills vidare lemnas oafgjordt. Vi hafva omtalat flera andra dylika foglar från samma trakt, såsom af sl. *Anthus*, *Motacilla*, *Sylvia hortensis*.

Synonymi. *Mot. hippolais* Linn. (diagn. nec descr). — *Sylvia hipp.* Lath. — Bechst. Nat. G. D. — *S. hypolais* Glog. Handb. 221. — *Sylvia icterina* Vieill. — *Hypolais salicaria* Bonap. Consp. 288. — *Ficedula hypol.* Keys. et Blas. — Nilss. Fn. Ed. 3; 324.

d) Arter med starkt rundad stjärt, utan hvitt. Färgen gråaktig, ofta mörkfläckig; pannan nedtryckt och långsträckt. Vingarne synas tämligen små till följe af jämförelsen

(*) Detta namnet måste skrivas *hypolais*, hvilket är ett gammalt grekiskt namn på Sylvier. Genom misstag, har det oftast varit stavadt: *hippolais*. Jag kan ej påminna mig att någonsin hafva hört ett svenskt namn för denna fogel. Det enda som nu plägar begagnas: Bastard-näktergal, är tydligen nytt och infördt från Tyskland.

med fötterna, som äro något större och gröfre än på de flesta föregående: tarsen är något längre än $\frac{1}{3}$ af vingen. — Desse arterne lefva mest vid vatten, bland rör och säf. Deras bon sättas vanligast mellan några rörstrån, vid hvilka de fastbindas med finare gräs. De äro öppna, skålformiga, hopsatta af gräs, som isynnerhet bildar en ganska tjock botten. — (Sl. Calamodyta Mey.; sednare Calamoherbe, Boie; sist Salicaria, Selby, K. et Blas.).

52. SÄFSTIGEN (*Sylvia schoenobæus*), Pl. XIV, fig. 5; ofvan gulgrå, mörkfläckig, undertill smutsigt hvitaktig; ett bredt hvitaktigt streck öfver ögat.

Vinglängd 60—65 mm.; tarsen 21—22. Öfvergumpen rödgrå. Stjertens undre täckfjädrar hvitaktiga, utan fläckar. Näbben från midten hoptryckt. Andra vingpennan nära så lång som den 3:dje och större än den 4:de.

Nästan öfverallt i åar och sjöar, uti större vass och rörbänkar, finnes denne fogel under sommaren. På sådana ställen träffas han i Norrige ända opp till nära 70° lat. (vid Tromsö Lilljeb.); men inom Sverige tyckes han ej gå så långt mot norr. Jag finner ingen bestämd uppgift att han blifvit sedd norr om Gefle (nära 61°). Men vid Stockholm och Upsala, i sydligaste hörnet af Dalarna och i sydliga Värmland är han ej sällsynt. I Finland finnes han vid Helsingfors, men ej vid Kuopio. I södra delen af Norrige anses han sällsynt. Söderut träffas han i hela det öfriga Europa (på Sicilien, Malh.; vid Odessa, Nordm.), men jag känner ej hvarpå man grundat uppgiften, att han äfven skulle förekomma i Siberien. Om vintern är han allmän i Mindre Asien, Egypten och Nubien. — Han bygger mellan rör o. d. nära öfver vattnet eller dystränderna och håller sig mest dold bland vassen; men han

förråder sin närvaro därstädes genom sin sång, hvilken han ganska flitigt låter höra under större delen af sommaren, isynnerhet sent på aftnarna och tidigt på morgonen, eller nästan hela natten igenom vid midsommarstiden, då vi i norden ej hafva mörkt. Denna sång är länge ihållande och, ehuru han till större delen består af skärrande, sträfva toner, så är han dock omväxlande och rätt vacker. Han förefaller så mycket treffligare, då man ej just plägar vänta sig munter foglalåt från vattnet och vassbänkarna, där grodorna äro mera allmänt kända invånare.

Synon. Motac. schoenobæus L. Fn. — *Sylvia* sch. Lath. (pars); — Calamoherbe schoenob. Nilss. Fn. Ed. 3, 336; — *Sylvia phragmitis* Bechst.; — Temm. Man.; — Gen. Calamodyta Bonap. Consp. 287.

53. RÖRSÅNGAREN (*Sylvia arundinacea*), Pl. XIV, fig. 6; ej fläckig; ofvan brungrå med en svag rödaktig anstrykning, isynnerhet på bakryggen. Näbben stor, bred, nedtryckt, med nästan räta sidor (liksom på *S. hypolais*, N:o 51).

Kroppen är undertill smutsigt vit med svag brungul anstrykning på bröst och sidor. De yngre äro betydligt mera rödaktiga, särdeles undertill, än de äldre, hos hvilka ofta knappt något spår af denna färgen kan upptäckas. Första vingpennan är helt liten: kortare än handtäckfjädrarne; den andra tydligt (2 mm.) kortare än den 3:dje och lika med den 4:de eller 5:te. Handpennorna öfverskjuta de främre armpennorna med 16 eller 17 mm. — Vingen, hos ♂ v.p. 66, ♀ 62 mm. Tars 24—22.

Enligt äldre uppgifter skulle denne arten finnas i mellersta Sverige, men någon bestämd lokal uppgafs ej. I sednare tider har han blifvit funnen i stora vassbänkar vid Göteborg och på flera

ställen i Södra och Vestra Skåne (Landskrona, Näsbyholm, m. fl. st.). Möjligtvis förekommer han på många ställen i landet, men kan lätt hafva blifvit förbisedd, emedan han ännu mera än den förre håller sig dold bland vassen och har något svagare samt mindre omväxlande sång. I Danmark är han allmän, liksom i Tyskland och södra Ryssland. I norra Afrika finnes han allmän om vintern och, såsom det vill synas, äfven om sommaren. — Boet bygges endast ute öfver vattnet mellan 3 eller 4 rörstänglar.

Synon. *Sylvia arundinacea* Lath.; — Bechst.; — Temm. Man.; — Vet. Ac. Öfv. 1850, 183 och 290. — *Calamoherbe arundinacea* Bonap. Consp. 285; — Nilss. Fn. 340.

54? *SYLVIA palustris* Bechst. — brungrå med svag, smutsig grönaktig anstrykning (utan rödaktigt), isynnerhet på bakryggen. Föröfrigt är denne fogel, till färg, form och storlek, så nära lik den föregående, att de knappt utan jämförelse kunna åtskiljas. Äfven näbben har fullkomligt lika form. — Ehuru vingspetsen hos *S. palustris* oftast tyckes vara något längre, så erhålles dock ej deraf något bestämdt skiljemärke, ty hos 4 hannar (från Tyskland) som jag har att undersöka, räcka handpennorna 17, 17, 18 och 20 mm. utöfver armpennorna (jämf. uppgifter vid förra arten). Hos alla är andra vingpennan lika med 4:de eller obetydligt längre, men kortare än 3:dje, som är längst. En vida större olikhet skall finnas mellan dennes och den föregående lefnadssätt, hvilket ock föranledt deras åtskiljande. *S. palustris* skall nämligen ej lefva bland vassen, ute öfver vattnet; utan på torra landet, bland nässlor, säd o. d., men dock alltid i grannskapet af vatten. Bo och ägg uppgifvas alltid vara olika med den förres, och sången skall vara helt olika, men mycket vackrare. De tyckas således verkligen vara två skilda arter; men besynnerligt är, att de alltid

lära förekomma tillsammans. Så säges det förhålla sig i mellersta Europa. I södra Skåne, der *S. arundinacea* upptäcktes för några år sedan, uppgifver Nilsson, att äfven *S. palustris* är tämligen allmän, och bland de exemplar jag erhållit från Göteborg, finnes ett, som vida närmare öfverensstämmer med den sednare än med den förre. — Sjelf har jag ej haft tillfälle att se dessa båda arter lefvande, och känner ej i hvad mån ungarna af *S. palustris* skilja sig från de äldre.

Synon. *Sylvia palustris* Bechst. Naturg. Deutschl. — Gloger Handb. 225. — *Salicaria pal.* Keys. et Blas. N:o 201; — Kjærbølling, Orn. Dan. 164; — *Calamoherbe pal.* Nilss. Fn. 340.

Anm. Då denne fogeln först uti 3:dje upplagan af Nilssons Fauna blef uppgifven såsom svensk, voro redan pl. 14 och 15 af detta arbete lithografierade. En figur kunde således ej då lemnas. Men äfven ifall detta varit möjligt, hade föga skäl funnits dertill, emedan den ringa olikheten mellan *S. arundinacea* och *S. palustris* svårligen skulle kunna återgifvas riktigt uti figurer, så att den blefve lika tydlig som i en beskrifning. Vi utelemna således helt och hållet figuren af *S. palustris*.

SYLVIA turdoides Mey. (13), ej fläckig; ofvan gulgrå, undertill orent hvit med rostgul anstrykning på sidorna och bröstet; näbben hoptryckt; vinglängd 90 à 100 mm., tars. 30 à 31. — Denne fogel anföres här med afseende på den, som omtalas i nedanstående anmärkning och som är oviss. — *Sylvia turdoides* är till färgen och de flesta delarnas form nära lik de båda nästföregående (*S. arundinacea* och *palustris*), men skiljer sig från dem genom sin betydliga storlek; hon är nästan så stor som en mindre Trast. Äfven till lefnadssättet liknar hon *S. arundinacea*. Hon finnes i nästan hela Europa söder om Östersjön (till och med Holstein), samt i Asien och Afrika. — *Turdus arundinaceus* L. S. N. X; — Lath.; — *Sylvia turdoides* Mey. — Temm. — *Salicaria turd.* Keys. et Blas. N:o 199. — *Sylvia turdina* Gloger Handb. 227.

Anm. Under namn af *Calamoherbe media* har Hr A. Malm, i Vet. Ac. Öfv. 1851, sid. 159, beskrifvit en vid Götheborg funnen fogel, som nära liknar *S. turdoides*, men skiljer sig derifrån genom något mindre storlek och första vingpennans beskaffenhet. Hos det beskrifna exemplaret var nämligen vinglängden blott 82 millimeter och tarsen 28. Första vingpennan var lika lång som handtäckfjädrarna. På *S. turdoides* plägar hon vara betydligt kortare. — Detta exemplar, som uppgafs vara en hanne, blef skjutet d. 22 Augusti 1849 uti vassen, i elfven vid Götheborg; ett annat hade blifvit skjutet derstädes i Maj 1850, men hade kommit bort, utan att bli undersökt. Jag känner ej att flera blifvit sedda. Jag har visserligen sett det beskrifna exemplaret, som förvaras uti Zool. Samlingarna i Götheborg, men tilltror mig ej att derefter kunna antaga en ny fogelart, skild från *S. turdoides*. Innan någonting kan med visshet bestämmas härom, måste man dels hafva flera, öfverensstämmande exemplar, dels äga närmare kännedom om de förändringar som *S. turdoides* undergår efter ålder och kön. Ej heller anser jag mig kunna efter de anförda, få iakttagelserna, uppföra en vårt land tillhörande fogelart (obestämd, eller under namn af *S. turdoides*?); intet bevis är mig nämligen bekant, att han fortfarande lefver här i landet; han kan nu blott antecknas till närmare undersökning. — (Jämf. Nilss. Fn. Ed. 3, sid. 336 och 342.)

SYLVIA aquatica Lath. (14), gulgrå; ryggen svartfläckig; hufvudet ofvan svartaktigt med ett gulgrått band midtåt och breda gulgrå ögonbryn. — Till storlek och färg nära lik *S. schoenobæus*, men väl skild derifrån genom hufvudets teckning. — Anføres här såsom funnen i Slesvig (vid Flensborg) och ej sällsynt i Tyskland. Han lefver bland starr och säf ungefär såsom Säfstigen. — (*S. aquatica* Keys. et Blas. N:o 205; — Kjärbölling Orn. Dan. 169; — *S. cariceti* Gloger Handb. 233.)

Anm. *Sylvia cariceti* Naum. skiljes af flera författare från den nästföregående, hvilken hon i allt liknar, utom deri, att denna har några små, svartaktiga längsstreck på kroppens sidor och på strupen. — Utan att kunna afgöra huruvida hon verkligen bör anses för en egen art, nämner jag henne här såsom funnen på Seeland. Se Kjärbölling Orn. Dan. 169. — Gloger förenar denna och den förra såsom en art under namn af *S. cariceti*.

SYLVIA locustella (15), ofvan gröngrå, svartfläckig; under orent hvitaktig (hos de yngre med små svartaktiga fläckar på strupen); undre stjärtäckfjädrarna långa, med smala svartaktiga längsfläckar, en midtåt hvarje fjäder. Storlek af *S. schoenobæus*. — Äfven denna har blifvit funnen i Slesvig och Holstein, och nämnes i anledning deraf här. Hon bebor större delen af Europa, söder om Östersjön, samt hela södra Siberien, ända till trakten af Stilla Hafvet. Hon är märkvärdig för sin sång, som uppgifves fullkomligt likna det vanliga lätet, som vår allmänna Gröna vårtbitare (*Gräshoppa*, *Locusta viridissima*) förorsakar genom gnidning af vingarna. Fogeln låter dock höra detta läte mest om natten då *Locusta* är tyst eller blott låter höra ett annat, vida kortare och svagare läte. Han är högst skygg och svår att få se och vistas bland låga buskar och snår. — (*Sylvia locustella* Penn. Br. Zool.; — Lath. — Kjärbölling Orn. Dan. 170. — Gen. *Locustella*, Bonap. Csp. 280.)

SYLVIA superciliosa Lath. (16); smutsgrönaktig, under gulaktigt, smutsigt hvit; två gula tvärband öfver vingen, bildade af de två största täckfjädrerradernas gula spetsar. — Till storleken är denne fogel knappt större än Kungsfogeln: Vinglängd hos ♂ 55 mm.; ♀ 50; tars. 18. — Hufvudet är hos hannen: ofvan något mörkare än ryggen, med pannan och hjessan midtåt något blekare (liksom en svag antydning till Kungsfogelns gula hjessa). Ögonbrynen blekgula; ett mörkt streck genom ögat; armpennorna i yttre kanten gulaktiga. Stjerten urnupen. Första vingpennan liten (ej större än handtäckfjädrarna); den andra lika med den 8:de; den 4:de obetydligt längre än 3 och 5.

Denne fogel hör till dem, som sannolikt, förr eller sednare bli funna hos oss. Han erhöles först genom Pennant från Ryssland och beskrefs af Latham; fanns derefter af Pallas i Dauurien och har sednare blifvit några få gånger träffad i Europa: ett exemplar erhöles i Dalmatien; ett i England 1838; ett par vid Berlin 1845. Men i större antal har han blifvit funnen i östra Siberien af Middendorf, vid Ochotzka hafvet, där han tyckes vara talrik, liksom i Indien, hvarest han träffas äfven under fortplantningstiden. Men under de sednare åren, från 1846, har en på ön Helgoland bosatt ornitholog, Hr Gätke, funnit, att flera exemplar hvarje år, i September och October, visa sig på denna ö, där de ses ensamma hoppa omkring i kålgårdar och andra planteringar mellan husen, men uppehålla sig ganska kort tid, sannolikt blott en dag eller mindre (*). — Då fogeln sålunda visar sig på ön hvarje höst, är

(*) Af de många sedda exemplaren hade han erhållit 8 stycken till slutet af 1858, och ett af dessa har genom Brukspatron J. W. Grills godhet kommit till Riksmuseum i Stockholm. Fogeln borde rätteligen hafva följt näst efter N:o 50 (*S. abietina*), men uppföres här, emedan sidan 68 redan länge varit tryckt.

det tydligt, att han är stadd på flyttningen söderut, från något land i norr därifrån, som han årligen bebor, och detta land kan svårligen vara något annat än Jutland eller Norrige.

Både till form och lefnadssätt har han närmaste likheten med de gröna Sylvierna (ofvan N:o 48—50). Den likhet som man velat finna hos honom med Kungsfogeln, består blott i den ringa storleken, den blekgula teckningen på vingen och den något blekare färgen midtåt hansens hjessa. Liksom de förra lefver han enslig och ostadigt kringsmygande, helst i löfskog, men ej i större sällskap såsom Kungsfogeln. Boet, som blifvit iakttaget i Indien, af Blyth, i Mars månad, är öfvertäckt och försedt med 2:ne öppningar, men vida bättre sammansatt än Löfsmygens och fästadt högre opp öfver marken, *under* en trädqvist, hvilket läge är mindre vanligt för fogelbon.

Synonymi. — *Sylvia superciliosa* Lath. Ind. Orn. N:o 63 (ur Gen. Syn. II, 459 N:o 61); — *Regulus proregulus* (Pall.) Keys. et Blas. Wirb. N:o 214; — *Regulus modestus* Gould. Eur.; — Gätke, Naumannia 1858, 419; — *Phyllobasileus superciliosus*, Cabanis, Journ. für Orn. 1853, 81 (utmärkt monografi med hopställning af allt dittills känt om arten).

7. JERNSPARFSLÄGTET (*Accentor*).

Näbben tunn med nedtryckt, rundad (blott öfver spetsen kölad) näbbrygg. Alla öfriga delar äro bildade såsom hos släktet *Sylvia*, med hvilket vår hithörande art visar ganska nära likhet. Färgen är ofvan fläckig; stjerten medelmåttig, något klufven. Tarserna ha framtill åtskilda sköldar; borsthåren små. Den art för hvilken släktet blifvit bildadt (*Acc. alpinus*) lefver på Alperna.

55. JERNSPARFVEN (*Acc. modularis*), Pl. XV, fig. 1; ryggen rödbrun, svartfläckig; hufvud och undersida mörkgrå; stjerten svartbrun, utan hvitt. — De stora vingtäckfjädrarna i spetsen hvitaktiga. — Vinglängd 70—65 mm.

Denne är åter en af de arter som om sommarn bebo den högre norden och mellersta Europa, men ej den sydligare delen af Sverige. Här förekommer han blott under flyttningstiderna, och då, efter som det synes, nästan blott i de sydligare kusttrakterna, såsom i Skåne, Halland och Bohuslän. Vid Stockholm ses han blott högst sällan; men redan vid Gefle skall han (enl. Hartman) ofta förekomma häckande. Likväl tyckes han hos oss, om sommarn hufvudsakligen bebo ännu nordligare trakter, från Norrlands högländtare delar, inåt landet, och därifrån norrut genom Lappland ända inom polcirkeln (vid Qvickjock enl. Löwenhjelm), samt på Norriges fjäldsidor, så långt stor skog växer, men han har ej blifvit sedd uppåt Finmarken. I Finland skall han kläcka ända ned vid Kuopio (63°). I mellersta Europa, från England till Ural, uppgifves han däremot om sommarn ej blott finnas tämligen allmänt i de högre bergstrakterna, utan äfven i låglandet, såsom i Belgien, norra Frankrike och England. Äfven i Danmark säges han häcka (Kjærb.). I Italien och Sicilien skall han endast bygga på de högre bergen. — Från de Nordliga trakterna och från Tyskland utflyttar han till Södra och vestra Europa. Uti England, Belgien, Frankrike, Italien, Sicilien och Mindre Asien skall han vara allmän hela vintern; men jag finner honom ej antecknad såsom sedd i Afrika. Att en och annan skulle öfvervintra i södra Sverige torde väl höra till undantagen; men ofta ses han där medan ännu snö ligger qvar, emedan han kommer tidigt, i Mars, April, och lemnar oss sent ut på hösten. — Långs igenom hela mellersta och norra Asien har denne fogel ej blifvit antecknad; men på Japan förekommer han åter; dock något litet förändrad till färgen. Exemplaren därifrån hafva en svag anstrykning af purpurglans på ryggen och sakna de bruna fläckarna, som våra ex. hafva på kroppssidorna. Föröfrigt äro de lika de europeiska. — Fogeln vistas mest bland buskar och snår samt i ung

barrskog; bygger öppet bo, helst i en taggig buske och lägger 5 grönblå ägg. Han sjunger smånätt, och lefver om vintern till en betydlig del af frön, såsom de Finkartade foglarne, Lärkorna m. fl.; hvilket är en nog betydlig egenhet hos en art af denna familj.

Syn. Mot. modularis Linn. — Sylvia mod. Lath. — Bechst. — Accentor mod. Koch; — Nilss. Fn.; — Gloger Handb. 287; — Bonap. Csp. 305. — Genus Tharrhaleus Kaup. — (Var. från Japan: A. mod. rubidus Fn. Jap. p. 69.)

8. GÄRDSMYGSLÅGTET (Troglodytes).

Näbben ganska tunn och hoptryckt med otydlig eller ingen inskärning vid spetsen; inga borsthår vid munvikarna. Vingarna korta, starkt convexa, rundade, med första vingpennan nära hälften så lång som den 3:dje; 3, 4 och 5 nästan lika långa. Stjerten rundad, hel, kortare än $\frac{2}{3}$ af vinglängden. Tarsen hög, med flera främre sköldar. Färgen rödbrun med mörka tvärvågor. — Slågtet är i Amerika rikt på arter och bildar jemte flera andra där förekommande slågten, en egen afdelning af denna familj; men i gamla continenten finnes knappt mer än en art, som dock är vida utbredd.

56. GÄRDSMYGEN (Troglodytes europæus) Pl. XV fig. 3; ofvan mörkt rödbrun, under blekare, med svaga, mörka tvärvågor på rygg, vingar, kroppsidor och stjärt. — De större vingpennorna i yttre fanet fläckiga af hvitaktigt och mörkbrunt. Vinglängd omkring 45 mm. Tars. 17.

Ehuru en af våra minsta foglar, är Gärdsmygen en af de vidsträcktast utbredda, som tyckes öfverallt stanna qvar i hemorten öfver vintern. Jag känner ej någon bestämd uppgift att han finnes inom Svenska Lappmarken eller Nordanfjälls i Norrige; men Sunnanfjälls, samt uti Svenska Norrland (till 64°) och vid Kuopio i Finland (63°), samt därifrån söderut, är han utbredd öfver hela Europa ända till de sydligaste öarna. Han uppgifves äfven såsom inhemska i Algiriet (vid Bona) och är vanlig i Vestra och Mindre Asien. Uti Norra Asien har han ej blifvit funnen, men väl uti de nordindiska berggländerna (Nepal &c.) samt på Japan. Exemplaren derifrån hafva väl blifvit uppförda såsom egna arter; men de från Japan tyckas ej visa någon olikhet med dem från södra Europa, och de från Indien synas, enligt beskrifningarna, blott afvika genom något tydligare fläckar och tvärstrimmor. Dessutom förekommer han på Island och Färöarna, der han benämnes Rindill och Musarbrodir (mössens broder). På Grönland finnes han icke, men ett par af de amerikanska arterna, både i Norra och Södra Amerika, likna så nära den europeiska, att man har svårt vid att anse dem såsom därifrån skilda. — Han är ett litet muntert och oroligt djur, som ständigt hoppar omkring och kryper fram bland småbuskar, stenar o. d. hvarunder han för stjerten upprätt och ofta låter höra sitt sträfva läte: errr! srrrr &c. — Öfverallt där han finnes har han blifvit bemärkt och benämnd. Hos oss har han fått namnen Gärdsmyg, Tummeliten, Baskakung m. fl. Det sist anförda, af baska, som i Skåne betyder ris, grenar o. d. till bränsle i bakugnen, emedan han ofta ses hoppa i dylika rishögar invid husen. Understundom sjunger hannen ganska småtäckt och hans sång är om sommarn ovanligt stark för en så liten fogel, men vanligen kort och tämligen enformigt hvisslande. Han låter äfven

höra sig vackra vinterdagar och någongång om hösten under sol-sken och blid luft, då sången är mycket svagare. Gårdsmygen lefver af insekter men förtär om hösten äfven bär. Under vintern ser man honom någongång, i brist på bättre, plocka köttsmulor eller talg af utkastade ben o. d. vid husen. — Boet är ganska stort, fast och väl sammansatt af mossor m. m.; öfverbyggt, med ingång på sidan. Det sättes väl fördoldt mellan qvistar och ris, eller mellan trädrötter, och skall ofta innehålla 10—11 små gulhvita, rödfläckiga ägg. Såsom snäll byggmästare är fågeln flitig i utöfningen af sin konst; man har iakttagit att hannen, under det honan ligger på äggen, ofta sysselsätter sig med att bygga, mera än att sjunga, och att han då ofta uppsätter ett eller flera bon till tidsfördrif, hvilka dock icke bli fulländade. Detta samma är vanliga förhållandet med andra, ännu konstrikare bobyggare i de varmare länderna; t. ex. det med Finkarna nära förvandta släktet *Ploceus*. Hannarna af detta släkte äro under honans liggnings-tid ständigt syselsatta med att förfärdiga flera af sina konstigt hop-satta, hängande bon, men fullborda dem då aldrig i bottnen. Vid denna tid, då de äro i sitt högsta välbefinnande, hafva godt om föda och äro utan omsorger, drifvas de af en inre kraft till verksamhet i fall de äga någon högre konstfärdighet som kan bli föremål derföre. De flesta af våra småfoglar låta då höra sina vackraste qväden, och de låta då höra dem fullständigt. De däremot, som af naturen blifvit hänvisade till den mödosammare byggnadskonsten, öfva sig däruti. Men då de sakna sitt vanliga, älskvärda biträde, tyckas de slutligen ledsna; hvem kan väl undra deröfver! Kanhända behöfves ock honans snille och fintlighet för att rätt sammansätta det vigtigaste af boet, som är bottnen med balen för äggen.

Synonymi. *Motacilla troglodytes* L. — *Sylvia trogl.* Lath. — *Troglodytes europæus* Leach; — Bonap. Consp. 221. — Nilss. Fn. 405. — *Trogl. parvulus* Koch. — Gloger Handb. 384.

9. STRÖMSTARESLÄGTET (*Cinclus*).

Näbben tunn, hoptryckt, utan tydligt hak vid spetsen. Inga borsthår. Främre tarsbeklädningen hel; stjerten kort, tvär. — Vingarna äro tämligen små emot den något tjocka kroppen, och starkare convexa, men föröfrigt bildade såsom på Trastarna: första vingpennan föga större än handens täckfjädrar; 2, 3 och 4, nästan lika långa och bilda vingspetsen. Hela fjäderklädnaden är tät och elastisk såsom hos Simfoglarna, och liksom hos dessa äro pannans fjädrar ganska korta. — Af detta släkte äro några få arter kända, som äro spridda i alla verldsdelar utom Afrika och Australien, och hafva den märkvärdiga egenheten att lefva såsom vattenfoglar, ehuru deras fötter och flesta delar äro bildade fullkomligt så, som hos de öfriga Trastartade foglarna. Blott fjäderklädnaden visar någon likhet med Simfoglarnas.

57. STRÖMSTAREN (*Cinclus aquaticus*) Pl. XI fig. 5; svartgrå med hvit strupe. — Vinglängd omkring 90 mm. Ryggfjädrarna hafva svart kant. På de äldre, och särdeles på hannarna, äro hufvudet och bröstet (bukens framdel) öfverdragna af rödbrunt. — Ungarna hafva nästan hela undersidan hvit med svarta fjäderspetsar. Hos oss fortplantar sig Strömstaren nästan endast högre upp mot Norden, i Lappland och uppåt fjäldtrakterna, ända till grann-

skapet af snöregionen, och långt öfver polcirkeln ända opp i Ost-Finmarken (omkring 70° lat. enl. Nordvi). Nedom dessa trakter är han om sommarn åtminstone mindre allmän, men finnes likväl här och där i det inre af landet, tämligen långt nedåt. Jag såg honom i Gudbrandsdalen i Juni; i sydliga delen af Dalarna skall han finnas hvarje sommar; vid Finspong i norra delen af Östergöthland häckade Strömstarar ett par år på 1840-talet enl. Hr Lundborg, och Hr C. G. Löwenhjelm såg honom i Augusti 1847 nära Jönköping. Om vintern qvarstanna en del i hemorten, äfven uti Lappland, så länge forsar finnas som ej tillfrysa eller bli vattentoma. De fleste draga dock söderut och träffas då öfverallt där öppet vatten finnes; helst vid svaga forsar, men äfven vid sjöar, ända ned i Skåne. Uti Stockholm omkring Norrbro, där vattnet aldrig tillfryser, uppehålla sig nästan hvarje vinter två eller tre par från November till framuti Mars, och ses der ofta dyka ned i vattnet eller sitta och sjunga på isen eller på stensättningen. Än oftare märkes deras närvaro af deras vanliga, korta, skarpt skärrande läte: srrr! srrr! — Utom Skandinavien finnes Strömstaren i hela Europa och i vestra hälften af Asien, men ej allmän och om sommarn blott i bergstrakter. Likväl uppgifves det att han häckar i Danmark, der sådana ej finnas (Kjærbölling). I Grekland skall han likaledes häcka (v. d. M.), men till Sicilien lär han blott komma någongång om vintern. I Afrika är han ej känd.

Af denna utbredning tycker man sig finna att hans flyttning och förekommande bestämmes af tillgången på vatten och att han sannolikt ej, eller sällan, flyttar öfver något bredare haf, såsom mellan Skåne och Tyskland, Danmark och Norrige. — I östra hälften af Asien ersättes han af ett par andra arter, hvilka dock af många blott anses för färgförändringar af den europeiska; nämligen: *C. leucogaster* Ewersm., i mellersta Siberien och Altai,

som har undersidan hvit ända till fötterna; och *C. pallasii* Tem., i östra Siberien och Japan, med hela kroppen svartbrun. Äfven de som bo i det sydligare Europa afvika något från de nordiska genom klarare färger i allmänhet, eller (i östra Europa) genom mörkare färg, som hos de äldre blir svartbrun under bröstet (*C. melanogaster* Br.). I Syrien skall deremot underbröstets färg bli ljusare rödbrun.

Strömstaren lefver mest af vattenlarver och små Crustaceer, som han upphemtar ur vattnet genom dykning. Han simmar såsom en and, dyker ofta i rätt starka forsar och springer utmed botten att söka näring. Sjelfva boet är skålformigt, och ej stort, anbragt i jordhålor eller mellan stenar o. d. vid stranden af en bäck; men det är omgifvet af en stor massa, liksom en bolster af mossor, hvarmed fogeln först uppfyller tomrummet uti sjelfva hålet, där boet sedan lägges. Äggen uppgifvas vara rent hvita. — Strömstaren blir lätt tam, då han är ganska vänlig och tillgifven.

Syn. *Sturnus cinclus* Linn. — *Cinclus aquat.* Bechst. — Nilss. Fn. 371. — Bp. Csp. 225.

10. KUNGSFOGELSLÅGTET (*Regulus*).

Näbben hoptryckt, ganska tunn och näsborrarna öfvertäckta af en enda, liten, glest strålig fjäder. — Tarserna äro tämligen höga och hafva framtill hel beklädnad. Borsthåren vid näbben medelmåttiga. Stjerten tydligt klufven. Vingarna ej korta, bildade såsom hos *Sylvia*, *Turdus* &c., med första pennan liten; 3 och 4 längst. De hithörande arterna äro ganska små. Till sitt lefnadsätt likna de nära arterna af släktet *Parus*, hvarföre man ofta an-

sett dem närmast beslägtade med dessa, men till alla sina delars bildning öfverensstämma de så nära med *Sylvia* och *Luscinia*, att de ej kunna aflägsnas från denna familj. Den enda betydliga afvikelsen från dem utgöres af den eget bildade fjäder som betäcker näsborrarna; men dessa sednare äro alldeles lika med dem hos föregående släkten.

58. KUNGSFOGELN (*Regulus cristatus*) Pl. XV, fig. 2; gråaktigt grön, under blek; hjessan lysande gul; hufvudets sidor blekare, enfärgade. Vinglängd 53 mm.; tars 17. Vingen är något brokig af svart och hvitaktigt. Hjessans fjädrar äro ganska långa; de på sidorna äro svarta och kunna läggas öfver samt aldeles betäcka de mellersta, klart gula. Hos hannen är hjessan brandgul; hos honan ljusgul. Ungarna, i nästdräkten, likna de gamla men sakna det gula på hufvudet.

Denne är den minste af alla Skandinaviens foglar; hela längden utgör omkring 90 mm. (3½ tum). I kroppen är han något mindre än Gärdsmygen, men han har längre vingar och stjärt. Han finnes i hela Skandinavien, utom i de högre fjäldtrakterna. Uppgiften att han finnes i Finmarken ("vid Nordcap", Rasch efter Rathke) är säkert felaktig; men i Svenska Lappland går han nästan så långt opp som barrskog växer. (*) Vidare finnes han i hela det öfriga Europa, men i Medelhafsländerna, om sommarn blott på bergshöjder. Till Belgien skall han endast komma om vintern. Af Afrika bebor han Algiriet. Uti Siberien finnes han, ehuru sällsynt (Pallas), men på Japan lär han vara allmän. Den i Nordamerika vanlige *R.* satrapa är ganska föga skild från vår art. — Kungsfogeln är ej egentlig flyttfogel utan tyckes till en del stanna kvar

öfver vintern, äfven i ganska nordliga trakter, såsom vid Kuopio, i Dalarna och vid Stockholm; men det är dock tydligt att de då i allmänhet röra sig mot söder. I Skåne äro de sällsynta om sommarn, men bli om hösten högst ymniga. Likaså märkes det tydligt i norra Tyskland att ett ej ringa antal då kommer öfver dit härifrån. — Under större delen af året draga de omkring i stor mängd tillhopa, i skog och trädgårdar, der de, för att plocka små insekter samt dessas ägg och larver, klänga öfver och under grenarna i träden, utan att någonsin komma ned på marken, och låta ständigt höra sitt korta, hvisslande läte. Under fortplantningstiden, då de sprida sig parvis, låta de dessutom höra en liten, svag sång. Boet är skålformigt, men väl sammansatt, fast och för en så liten fogel ganska stort. Det sättes mellan granqvistar, väl doldt. Äggen sägas vara många: 6 till 10, blekröda med ljust rödgrå fläckar och föga större än sockerärter. Namnet Tumme-liten brukas hos oss ömsom för denna och för Gärdsmygen.

Synon. *Motac. regulus* Linn. — *Sylvia regulus* Lath.; — Temm. Man. 229. — *Regulus cristatus* Koch; — Nilss. Fn. 428. — Bp. Csp. 291.

REGULUS ignicapillus (17) som blott skiljer sig från den förra genom ett svart band genom ögat, ofvan begränsadt af ett hvitaktigt, samt genom något mindre storlek, har blifvit funnen på Seland, ehuru, efter som det vill synas, ej såsom ständig invånare. I Tyskland och det sydligare Europa är han tämligen allmän. Han är något mindre än den föregående och således den minste fogel i Europa. — *Sylvia ignicapilla* Brehm. — Temm. Man. — *Regulus ignic.* Naum. — Nilsson Fauna 430. — Gloger Handb. 397. — Kjærbølling, Orn. Dan. 192.

(*) Sannolikt upphör han egentligen med Granen och nordligast omkring Muonio elf i Torne lappmark, omkring 68° lat; men finnes dock på ett och annat, till klimatet gynnad ställe ofvanför granträdet, såsom vid Qvickjock (enl. Löwenhjelm).

GYLLINGSLÄGTET (*Oriolus*).

Näbben stark, tämligen stor: från munvinkeln längre än tarserna, hvilka äro korta, framtill beklädda af flera sköldar. Näsborrharna långt åtskilda, belägna helt och hållet framom ansigtets fjädrar, ofvan half-täckta af en hård, hornartad valvel, som föga skiljer sig från näbbens hornbeklädnad. Vingarna långa, med första pennan så lång som arm-pennorna eller något längre. Färgen gul eller gulgrön. Borsthåren äro små.

Detta släkte uppföres här såsom ett bihang till Trastfamiljen, ehuru det rätteligen kan, jemte flera utländska släkten, utgöra en särskild familj. Här är det dock ej skäl att göra denna åtskillnad, då slägtet *Oriolus* ej engång tillhör vår fauna.

SOMMARGYLLING (*Oriolus galbula*) (18); hannen höggul med svarta vingar och stjert samt en svart fläck mellan öga och näbb. Honan gulgrön, under blekare, hvitaktig, med små svartaktiga längsstreck. — Hos båda könen äro stjertpennorna, utom de två mellersta, i spetsen gula. — Storlek af en trast: vinglängd omkring 150 millim. Tars 23.

Enskilta exemplar hafva några gånger blifvit sedda i Sverige på ganska olika tider och ställen, men det är ej bekant att fogeln någonstädes tagit sig ett ständigt hemvist eller att den någonsin reguliert förekommit i hela Sverige, Norrige eller Danmark. De här träffade exemplaren äro ännu endast att anse såsom hit förvillade under flyttningstiden, sannolikt från Finland eller de sydligare Östersjöländerna, der han reguliert förekommer. I Britannien skall han förhålla sig såsom hos oss, men föröfrigt bebor han hela Europa, äfven det aldra sydligaste, t. ex. Sicilien; likså vestra Asien (Siberien, Syrien). I Afrika lefver han om vintern. Riksmuseum i Stockholm äger flera exemplar både från Nyländerna och från Cafferlandet, dödade i December till början af April. Han uppehåller sig i löfträd uti skog och trädgårdar, är ganska skygg och orolig; döljer sig väl bland löfven samt låter derifrån höra sin sång, som består af några få, vackra, flöjtlika toner, hvilka klinga nästan såsom: Orioli, tutelitu o. s. v., vanligen åtföljda af ett sträfvare skratläte. Han kommer sent och flyttar tidigt bort, håller sig öfverallt i låglandet och lefver af insekter, larver samt bär, särdeles körsbär. Boet är öppet, skålformigt, fast och väl sammansatt samt fastbundet vid qvistar eller grenar uti löfträd.

Oriolus galbula Linn. et omn.; — Nilss. Fn. 232; — Glog. Handb. 392.

Svenska Foglarna. I.

*Tredje Familjen.*Törnskatelika Foglar (*Laniinæ*).

Handpennorna 10: den första kort. Näbben stark med tydlig inskärning vid spetsen, som är starkare nedböjd. Näsborrharna korta, rundade, öfvertäckta af små, borstlika fjädrar, utan hväldt, naket lock ofvantill (eller detta är ganska litet, otydligt och befjädradt). — Tarserna äro i allmänhet kortare än de föregåendes.

De likna ganska nära förra familjens foglar, och afskiljas från dem blott till följe af den väl behöfliga fördelningen af det stora artantalet. Äfven till lefnadssättet likna de närmast flertalet af förra familjen; de vistas mest i träden, men de äro mindre goda sångare och visa en större grad af roflystnad.

11. FLUGSNAPPARE-SLÄGTET (*Muscicapa*).

Näbben nedtryckt, ganska bred, med skarp ryggköl. Näsborrharna till större delen öfvertäckta af små, borstlika fjädrar. Borsthåren vid munvikarna stora (ett par af dem räcka fram om näsborrharna). — Fötterna korta: tarsen betydligt mindre än $\frac{1}{2}$ af vingen, som är lång och bildad såsom på *Sylvia*: rät, med första pennan liten; 3 och 4 längst.

De hithörande arterna hafva stora vingar och flyga väl. De lefva mest af insekter, dem de fånga i flykten, och komma sällan på marken. Deras bon äro illa sammansatta, utan tak; de läggas vanligen i trädhålur. — Ungarna äro fläckiga.

Släktet bibehålles här odeladt, emedan detta hittills varit vanligt och emedan nomenclaturen ännu ej är väl bestämd. Skulle man vilja dela det, så måste våra arter fördelas i tre genera med *M. grisola*, *atricapilla* och *parva* såsom typer. Då äfven de utländska släktformerna medräknas torde de rättast uppställas såsom en särskild familj.

59. GRÅ FLUGSNAPPAREN (*Muscicapa grisola*), Pl. XVII, fig. 1; grå, under hvitaktig, hufvud och bröst mörkfläckiga. Näbben, från munvinkeln, af tarsens längd.

Vingen omkring 87 millim. Tarsen 16. Tarsen har mindre än $\frac{1}{8}$ af vingens längd och framtill flera tvärsköldar, af hvilka dock några, hos de äldre, sammanväxa. Vingar och stjärt äro mörkgrå med blott smala, blekare fjäderkanter. — Hanne och hona lika. — Ungen ofvan grå, hvitaktigt fläckig; undertill vit med fjädrarnas sidokanter grå.

I hela Skandinavien finnes denne art öfverallt der skog växer. Jag såg honom i slutet af Augusti vid Alten (70°), och H:r Nordvi har i bref uppgifvit, att han någongång blifvit funnen häckande lika nordligt i östra Finmarken. I hela Lappland är han tämligen vanlig och uti Stockholm hörer han till de allmännaste foglarna. I Skåne och andra föga skogiga trakter är han mindre allmän. Likså utbredd är han öfver hela Europa och öfver vstra delen af Asien: såväl i Siberien som i Mindre Asien. Till och med i Algiriet uppgifves han finnas "under hela året" (Malh.). — Öfver vintern utflyttar han från hela Europa, till Afrika, der han sannolikt går långt nedåt. Han återkommer nämligen sent om våren i hela Europa: till Sicilien omkring början af Maj; till oss några dagar sednare. Från Cafferlandet hafva vi erhållit exemplar deraf,

hvilka rätt väl kunna vara europeiska. Denne fogel flyger nämligen ganska starkt och får därigenom, samt genom sina korta fötter, en viss likhet med svalorna. Han tyckes ock, nästan så utslutande som de, lefva af insekter som han griper under flykten. Efter att hafva tagit en insekt plägar han återvända till sitt förra ställe, för att snart företaga en ny utflykt efter ett annat rof. Genom denna sed kan han med fördel användas inne i rum, att hålla dem rena för flugor, utan att han nedsmutsar andra ställen än det, der han plägar sitta. Men om man i rummet insätter en 2 à 3 alnar hög käpp, ofvan försedd med en tvärså, eller gren, och stående i en sandlåda på ett mindre ofta besökt ställe, så väljer han snart denna till sin hviloplats. Denne fogels rofgiriga natur yttrar sig äfven i hans tysthet. Den svagt skärrande sången höres sällan och är af det aldri ofullkomligaste slaget; deremot låter han ofta höra sin lockton, som är ett kort, fint hvisslande: iss! Boet är skålförmigt. Det sättes i trädhål eller inom ett lossnadt barkstycke, ofta utan betäckning ofvanifrån, men äfven ofta djupt inne i hål. Ett par hade sitt bo under flera års tid, här i Stockholm, uti en rörformig takränna af jernbleck, som var utsatt för solstrålarna, så att det är svårt att förstå huru både föräldrar och ungar kunde uthärda den deraf uppkommande hettan. Ett annat par byggde på ett landtställe uti ett hål som var anbragt utmed en dörr för att der inlägga nyckeln, ehuru flera personer dagligen gingo ut och in och ofta, vid nyckelns inläggande eller uttagande, med handen vidrörde boet. Äggen äro omkring 5, ganska olika de flesta andra småfoglars: smutsigt hvitgrå med tämligen jämnt spridda, blekt brunröda fläckar.

Syn. *Muscicapa* Briss III, 357 (typ för släktet *Muscicapa*); häraf: *Gobemouche* Buff. och — *Muscicapa grisola* Linn. S. N. XII,

328. — *Mot. ficedula* L. Fn. Sv. 251. — *Musc. grisola*, Lath.; — Temm.; — Nilss. Fn. 265. — Gen. *Butalis* Boie Isis 1826, 973. — *B. grisola* Bonap. Csp. 317.

60. BROKIGA FLUGSNAPPAREN (*Musc. atricapilla*), Pl. XVII, fig. 2, 3; näbböppningen betydligt kortare än tarsen; de tre sista armpennorna utåt bredt vitkantade; andra vingpennan något kortare än den 5:te.

Vinglängd 76—80 m. m. Tars 17; tarsen större än $\frac{1}{2}$ af vinglängden, med hel främre beklädnad. — Hannen i sommar-drägt: ofvan svart med en liten vit fläck i pannan, gråaktig öfvergump och en stor vit fläck på vingen, på de största arm-täckfjädrarna; 6:te till 10:de handpennorna vid roten hvita, så långt som handtäckfjädrarna räcka. Undertill rent vit. Stjerten svart; hos yngre exemplar med 2 eller 3 pennor på hvardera sidan utåt vitkantade. — Hannen i höstdrägt och Honan: ofvan jämnt gulgrå utan hvitt i pannan; undertill smutsigt hvitaktig; de stora vingtäckfjädrarna blott i spetsen smutshvita. Ving- och stjertpennor såsom i sommardräkten, men honan har alltid 3 stjertpennor på hvardera sidan bredt vitkantade. — Ungen fläckig såsom af förra arten, men igenkännes af den vida mindre näbben och de små fläckarna på ryggen.

Vida mindre svale-artad än den förre, närmar sig denne tydligen till Sylvierna både genom sitt utseende, sin starka, rätt vackra sång och sin föda. Han fångar väl insekter liksom den förre, men förtär dessutom, mot hösten, allehanda bär, till och med fikon och vindrufvor i södra Europa, hvaraf han där fått namnen Becfigue, Beccafico, *Ficedula*, *Sycalis*. Detta ombyte i födan väljer han till och med redan i Augusti eller September, långt förr än någon brist på insekter börjar märkas. Slutligen öfverensstämmer han

med Sylvierna deri, att han undergår dubbel ruggning, hvarigenom hannens betydliga färgförändring blir möjlig. — Han är nuförtiden en af de vanligare småfoglarna i hela landet från Skåne till något inom polcirkeln och han är funnen ända opp till 70° lat. (i Ostfinmarken, enl. Nordvi). Omkring Stockholm och Upsala är han ganska allmän, hvilket möjligtvis ej var händelsen på Linnés tid ty i *Fauna Suecica* anföres han blott såsom känd från Skåne. Dock är detta ingalunda ett bevis, att fogeln då ej fans i mellersta Sverige. Liksom många andra, kanske de fleste foglar, visar denne någon ombytthet i sitt förekommande, och jag kan bestämdt uppgifva att han nu (1858) är vida mindre allmän här, i trakten omkring Stockholm, än han var under större delen af 1840-talet. — Han finnes vidare i större delen af Europa, till och med södra Ryssland, men är ej anmärkt i Siberien. Till medelhafsländerna tyckes han endast komma under flyttningarna, då han är högst ymnig där och har den olyckan att vara bekant i Italien såsom läcker stek och såsom bärätare, hvilken kan fångas i snaror. I norra Afrika skall han finnas under vintern. — Det löst och illa hopsatta boet lägges i trädhålor och innehåller 4—5 blekt blå, ej fläckiga ägg. En del fortplanta sig i andra året, innan hannen fått svart drägt, och är grå liksom honan, och i dessa exemplar har man ofta trott sig se en annan fogelart.

Synon. *Ficedula* Briss. III, 369 (♂ autumn. et ♀; typ för slägtet *Ficedula*). — *Muscicapa atricapilla* L. S. N. XII, 326 (ur Fn. Sv. Ed. 1, N:o 30; uteglömd i Fn. Ed. 2). — Lath. et rec. — Nilss. Fn. 269. — *Musc. atric.* och *M. muscipeta* (autumn. et junior) Bechst. — *Musc. luctuosa* Temm. Man. — Typ. gen:s *Muscicapæ* Boie; Bonap. Consp. 317 (nec Briss.). — Gen. *Hedymela* Sundev. Vet. Ac. Öfv. 1846, 223; men orätt: i fall *Musc. atricapilla* anses generice skild från *M. grisola*, måste hon efter Brisson kallas

Ficedula; hvilket namn icke kan, såsom de nyare antagit, gifvas åt de gula Sylvierna, som utgöra sl. Phyllopneuste [eller rättare: Phyllopseustes] Mey.

61. HALSBANDS-FLUGSNAPPAREN (*Musc. collaris*), Pl. XVII, fig. 4; ytterst lik den föregående, men med alla handpennorna, utom ett par af de första, vid roten bredare hvita, och den andra, något längre än den 5:te. Föröfrigt äro storlek, form och, till större delen, äfven färgteckningen, aldeles lika med den förres. Blott hannarna visa, i sommarträkten, betydliga olikheter: de hafva hela pannan vit och en bred, vit ring omkring bakhalsen. Bakryggen är vit och det hvita på handpennornas rot sträcker sig omkring 5 millim. bakom täckfjädrarna. Stjerten har, hos de yngre, något mera vitt än hos den föregående; men hos de äldre aftager detta, så att den vid några års ålder blir aldeles svart (enl. Temm.). — Hannar i höstdräkt och honor kunna i de flesta fall skiljas från dem af föregående art, genom de ofvan angifna, allmänna kännetecknen. Äfven kan man anmärka att första vingpennan är kortare hos denna, än hos motsvarande ålder eller kön af den föregående. Hon är, hos *M. collaris*, på äldre hannar, betydligt kortare än handtäckfjädrarna; på honorna blott obetydligt (1 mm.) längre. Hos föregående art är hon på äldre hannar v.p. 1 mm., på honorna omkring 3 mm., längre än handtäckfjädrarna.

Hos oss är denne fogel blott funnen på Gottland, hvarest han skall vara vida allmänare än den föregående. Han har dessutom blifvit sedd i Danmark några gånger, ehuru ej såsom ständig invånare. Till och med i större delen af Tyskland skall han blott irreguliert visa sig; men i södra Frankrike, Schweiz och Österrike, samt i Italiens bergstrakter och på Krim, är han en vanlig sommarfogel. Likaså uppgifves han vara allmän i Algiriet och om

våren finnas i Egypten och Arabien. Till lefnadssättet skall han nära likna den förra, men dock hafva någon liten olikhet i sång och lockton.

Syn. *Musc. collaris* Bechst. — Glog. Handb. 402. — V. Ac. H. 1846, 222, Meves. — *M. albicollis* Temm. Man. — Nilss. Fn. 273.

Muscicapa parva (19), gråaktig, under vitaktig, stjerten svart, på hvardera sidan med 4 pennor från roten till $\frac{2}{3}$ hvita. — Hos äldre hannar är strupen rödgul ända ned till bröstet och hufvudets sidor blågrå. — De yngre sakna fullkomligt denna teckning. — Vingen utan vitt. Andra vingpennan lika med den 6:te. Vinglängd 65 millim. Tars. 17 (♀). Tarsbeklädningen hel; näbb såsom de föregående; borsthår n. mindre.

Inom Sverige har denne fogel ännu ej veterligen blifvit sedd, men ett exemplar deraf (en äldre hona) togs d. 24 Maj 1855 af H:r Krüper, under stark dimma, på ett ångfartyg under seglingen i Östersjön i trakten af Landsorts fyrbåk (söder om Stockholm). Ett exemplar blef äfven, för många år tillbaka, fångadt vid Köpenhamn. Han skall ej reguliert förekomma i Europa, annat än i de sydöstra trakterna: Österrike, Ungern, Turkiet och södra Ryssland (ungar om hösten, Nordm.). Söder om Caucasus är han allmän. Likaså vid Calcutta i Februari och Mars; sednare flytta de bort. Jag finner ingen olikhet mellan exemplaren derifrån och de europeiska, ehuru man vill påstå, att de äro af två olika arter. — Till form och färg liknar denne fogel mycket Rotgeln, men till lefnadssättet tyckes han hafva någon likhet med släktet *Parus*. Han vistas bland de större trädens grenar och klänger omkring dem för att söka insekter.

Syn. *Muscic. parva* Bechst. Ed. germ. Lath. (et Nat. G. D.) — Temm. Man. — Gloger Handb. 401. — Sundev. Physiogr. Tidskr. 1837, 73 (ex India). — Nilss. Fn. 268. — *Dimorpha leucura* Hdgs. — Blyth (sed vix *Musc. leucura* Lth.). — Saxic. *rubeculoides* Sykes Z. Pr. 1832, 92. — Gen. *Erythrosterne* Bonap. — B. Consp. 318.

12. VARFOGELSLÄGTET (*Lanius*).

Näbben hoptryckt, ganska hög och stark med stor utskärning vid spetsen och en tydligt framskjutande tand näst bakom den.

Stjerten starkt rundad eller graderad. — Borsthåren medelmåttiga; tarsen har v.p. $\frac{1}{4}$ af vinglängden och är framtill beklädd af flera sköldar. — De hithörande arterna hafva, genom sin starka näbb med krökt spets, någon likhet med de egentliga roffoglarna, och blefvo af denna anledning fordom sammanförda med dem. De utmärka sig äfven genom styrka och rofgirighet. De lefva mest af större insekter, såsom Skalbaggas, Humlor o. d., men de större arterna förtära dessutom möss, småfoglar o. d. De bygga öppna bon mellan grenar eller qvistar.

62. VARFOGELN (*Lanius excubitor*), Pl. XVIII, fig. 1; ofvan ljusgrå, under hvit. Första vingpennan nära hälften så lång som den längsta; andra = 7:de. Stjerten längre än vingen, med mellersta pennan längst; de öfriga gradvis kortare, i ändan bredt hvita. — Från näbben genom ögat, ett bredt svart, ofvan hvitkantadt band. Skullran hvit; vingen svart och hvit. Hanne och hona lika. Vingen 116 mm. Tars 27.

Namnet Varfogel kommer af hans varsynthet. Han begagnas nämligen af falkjägare för att tillkännagifva ankomsten af roffoglar, dem han varseblir så snart de äro innom sigte, hvarvid han låter höra ett eget, kort läte. — Han är tyst och enslig, sitter vanligast stilla i toppen af ett träd och har blott ett högst obetydligt sångläte. Han hör till de foglar som ej flytta långt mot söder om vintern. Om sommarn finnes han hos oss hufvudsakligen inom Lapplands skogsregion och närliggande trakter, så väl mot söder som ända opp till Östfinmarken. Dock skall han äfven häcka på ett och annat ställe i mellersta och södra Sverige. Där ser man honom annars nästan blott höst och vår, till och med midt om vintern; men han är ingestädes allmän. I mellersta

Europa från Belgien till södra Ryssland förekommer han om sommarn i skogstrakter; möjligtvis äfven i södra Europa, och från Afrika (Egypten, Nubien) hafva vi exemplar, skjutna om vintern. Omkring gränserna af Europa förekomma flera något olika former af denna fogel, hvilka ömsom blifvit ansedda såsom blotta climatiske varieteter eller såsom egna arter. I Europas medelhafsländer samt södra Ryssland förekommer (jente den vanliga?) en form som är något mörkare grå (*L. meridionalis* Temm.). Den som bebor hela Siberien uppgifves vara något större, med hvit öfvergump o. s. v. (*L. major* Pall), och i Nordamerika förekomma två föga skilda former. — Den vanlige europeiske arten säges bygga ett stort bo, af risqvistar m. m., i träd. Han lefver af insekter, ödlor, t. o. m. småfoglar, hvarföre han hatas af dessa sednare, liksom Hökar och Ugglor; och liksom dessa får man ofta, om hösten, se honom förföljd under flykten af svalor, ärlor och andra småfoglar, som väl ej kunna göra honom mycket ondt, men som dock ej kunna underlåta att uttrycka sin förargelse mot sin fiende.

Syn. *Lanius excubitor* Linn. et omn. — Nilss. Fn. 276. — Bp. Csp. 363.

LANIUS minor (20), ofvan grå, under hvit (öfverdragen af svag rosenfärg); hela pannan och hufvudets sidor svarta. — Vingen omkring 115 mm.; tars 25. Färgen nära lik den förres, men vingar, stjärt m. m. till formen såsom hos de två följande. Näbben kortare och tjockare än hos båda.

Denne invånare af hela mellersta och södra Europa samt norra Afrika har åtminstone ett par gånger blifvit funnen i Skåne och en eller annan gång i Danmark. Ett exemplar skall äfven vara erhållet vid Helsingfors. Söder om finska viken är han vanlig. Han berömmes såsom en god sångare, som isynnerhet är utmärkt för sin förmåga att återgifva de toner han hör af andra. — (*Lanius minor* Gmel. p. 308. — Temm. et rec. — Nilss. Ill. fig. hft. 18. — Fn. 279. — Kjærböll. Orn. Dan. 121).

Lanius senator Linn. (21). Ofvan svart med hvit skulderfläck, under hvit; nacke och bakhals brunröda; panna och hufvudets sidor svarta. — Vingen 100 mm. Tars 24. Till formen aldeles lik den följande.

Äfven denne tillhör ej vårt land, men väl det sydligare Europa och norra Afrika. Uti Danmark skall han vara sedd ett par gånger, men ännu ej, så vidt jag känner, i Sverige. Till lefnadssättet skall han likna den följande. — (*Lanius senator* Linn. Syst. Nat. X, 94 (uteglömd i Ed. XII). — *L. pomeranus* Sparrm. Mus. Carlss. 1 (et Gm.). — *L. rufus* Gmel. 301 (nec Linn. XII, 137). — Temm. Man. — *L. rutilus* Lath. — *L. ruficeps* Bechst. — Glog. Handb. 134. — *Enneoct. rufus* Bonap. Csp. 362).

63. TÖRNSKATAN (*Lanius collurio*), Pl. XVIII, fig. 2, 3; ryggen rödbrun. — Vingen omkring 92 mm.; tarsen 23, 24. Första vingpennan föga längre än handtäckfjädrarna; 2 något längre än 5:te. Stjerten betydligt kortare än vingen (v.p. $\frac{4}{5}$); jämn, med yttersta pennan kortare. — Hannen: ej fläckig; hufvud och bakrygg klart grå; under hvit med rödaktig anstrykning. Ett svart band genom ögat. De mellersta stjärtpennorna svarta; de öfriga, från roten, bredt hvita: på de yttersta är öfver $\frac{3}{4}$ af pennans längd hvit. — Honan ofvan rödgrå med en fin, mörkgrå båglinia på hvarje fjäder på ryggen; under hvit med tydligare båglinier på bröst och sidor. Blott bakom ögat en brunaktig fläck. Stjerten brungrå; yttersta pennan med hvita kanter och derinom en svartaktig linia. — Ungarne lika honan, men mera rödaktiga, med tydligare, svartaktiga båglinier, äfven på hufvudet. Stjerten med svartaktig linia inom kanten på alla pennorna.

I Lappland och Nordanfjällds i Norrige saknas Törnskatan. Hon tyckes ej finnas i Jämtland och vara sällsynt i hela Norrland. Dock har jag i Juli månad sett henne i Ångermanland och vid Umeå! I Finland är hon sedd omkring Kuopio. Vid Gefle, Stockholm och Christiania samt derifrån söderut är hon allmän. Hon är utbredd öfver hela Europa och vestra delen af Asien (ovisst

huru långt), men lär vara sällsynt i Grekland och andra lika sydliga trakter. I Afrika (t. ex. i Nubien) är hon vanlig (men möjligtvis blott under vintern?). Uti södra Afrika förekommer hon åter, både i Capcolonien och i Cafferlandet. Exemplaren derifrån äro något mindre än de svenska (vingen 90—88 mm.), men annars aldeles lika dem. Dessa exemplar tyckas dock hafva bott och fortplantat sig der; ty ehuru skjutna i December, hafva de dock slitna vingpennor och synas vara nära ruggningen. Uti vestra Asien, Dauurien och Indien, ersättes denna af en ytterst närslägtad art (*L. phoenicurus* Pall. *L. cristatus* L.). Ännu längre österut, på Japan och Sundiska öarna, förekomma andra, något mera afvikande, men dock närslägtade former. Uti Amerika saknas de. — Hos oss kommer Törnskatan sent, i Maj, och flyttar tidigt bort. Hon vistas allenast bland buskar, helst taggiga, så väl i småskog, som ute på slätten, långt från skog, och ses knappt någonsin sitta på marken eller högre opp i träden. Hon är orolig och ondsint, sjunger någongång, fast ej ofta, rätt vackert och efterhärmar ganska bra andra foglars läten. Hon lefver mest af större insekter, och har den egna seden att uppspetsa dem, som hon ej orkar förtära, på vissa taggiga buskar i grannskapet af sitt hemvist. Detta lär är isynnerhet vara en af de syselsättningar, hvarmed hannen förlustar sig under honans liggningstid. Såsom half roffogel är han mindre böjd för att fredligt sjunga eller bygga. Samma sed tillhör äfven *L. phoenicurus* i Indien och sannolikt flera arter af släktet. Det påstås att Törnskatan äfven fångar ödlor och småföglar. I fångenskapen äter hon dem gerna.

Synon. *Lanius collurio* L. — Fn. Sv. 81. — Nilss. Fn. 281. Typ för sl. *Enneoctonus* Boie.

13. SIDENSVANSSLÄGTET (Ampelis).

Näbben kort, föga hoptryckt; vid roten bred. Näsborrhåren tätt betäckta af fina fjädrar. Inga tydliga borsthår. Stjerten jämn, tämligen kort (ej $\frac{2}{3}$ af vinglängden). — Några få arter, som nära likna hvarandra, finnas i de nordliga delarna af Europa, Asien och Nordamerika. Den sydligaste af dem tillhör Japan. De hafva långa spetsiga vingar, med första pennan ytterst liten; korta fötter; tofs på hufvudet, samt egna, röda bihang på vingarna. De synas vara tämligen afvikande från alla andra fogelsläkten och förenas ej med något annat genom mellanformer.

64. SIDENSVANSEN (*Ampelis garrulus*), Pl. XVIII, fig. 4; rödgrå, stjärtspetsen gul; handpennorna vid spetsen gulkantade.

Handtäckfjädrarna och armpennorna i spetsen hvita; undergumpen rödbrun. De flesta armpennorna hafva i spetsen ett aflångt, högrödt bihang, i form af en liten platt, hård och glänsande skifva. Understundom ses ett mindre dylikt i spetsen af stjärt-pennorna. — Hanne och Hona äro lika till det yttre, men kunna någorlunda säkert skiljas på hakans svarta färg, som hos hannen är renare och lika svart ända till den nästan tvära, nedre gränsen; hos honan är däremot det svarta nedåt mera utbreddt och småningom blekare. — Ungarna i första dräkten sakna svart färg på hakan och röda spetsar på armpennorna. — I första ruggningen (om hösten) tillkomma båda delarna, men fogeln igenkännes ännu, åtminstone ett år, på handpennorna, som i spetsen sakna hvit kant. — Vid en ny ruggning få dessa pennor i spetsen en bred hvit kant, som bildar en vinkel med den gula fläcken på yttre fanet. — Vinglängd 115, tars 20 mm.

Anm. De röda spetsarna på stjärtpennorna förhålla sig ganska olika. Oftast saknas de aldeles, äfven hos gamla foglar; men ej sällan synas de såsom en liten röd prick i spetsen på några af pennorna. Ibland äro de större på de mellersta, ibland på någon af de yttre pennorna; de kunna vara nära hälften så stora som på armpennorna, hvilket dock är högst sällsynt. Dessa bihang i stjärtpennorna finnas lika väl hos yngre hannar (hvilka ännu ej fått hvit kant i spetsen af handpennorna), som hos de gamla, och de kunna vara lika stora hos de förra som hos de sednare; men jag har ej sett dem hos honor. Ej sällan är fjäderskaftet i pennornas gula del rödt, äfven utan röd spets; stundom äro de sista 4 till 8 fanstrålarna aldeles, eller blott i spetsen, röda, och då alltid hårda och styfva. Öfverhufvud synes det på stjärtpennorna rätt tydligt, att den röda spetsen är sjelfva den först bildade ändan af fjädern, som blifvit inbäddad i ett ymnigare lager af färgadt hornämne, hvarigenom strålarna ej kunnat utbilda sig, utan blifvit liksom hopklibbade med hvarandra och med skaftet till en platt skifva. Äfven på armpennornas bihang ser man nästan alltid, på yttre sidan, 1 till 3 strålar, som vid roten äro fria och utbildade, men sedan förenade med den röda skifvan.

Från alla våra öfriga Trastartade foglar afviker Sidsensvensen genom sin nästan rena växtdiet. Han lefver af allehanda bär och frukter, såsom enbär, rönnbär, nypon o. s. v. samt i södra länderna af drufvor, hvaraf namnet Ampelis är härleddt. I fångenskapen förtär han aldeles ej insekter, såsom redan de gamle författarne hade anmärkt. Likväl är det troligt att ungarne dermed matas. (*) — Denne fogels fortplantning har länge varit okänd. Inbyggarna i de delar af Lappland, där han vistas om sommarn,

(*) Då detta blad är färdigt att tryckas, lär jag känna, att H:r Meves i Stockholm, under en resa i Jämtland, sistlidne Augusti träffat ett par Sidsensvensar med en kull ungar, och att han i kräfvan och näbben hos de gamla funnit talrika, mjuka insekter (isynnerhet af sl. Hirtæa och Ephemera) jämte bär af Empetrum, hvarmed de matade ungarna.

känna intet därom, men undra sjelfve däröfver. Han bygger nämligen i ödsliga skogstrakter och håller sig då tyst, smygande undan för hvarje fara, utan att med det ringaste läte eller genom oro förråda det ställe där boet finnes. Likväl lyckades det nyligen en Engelsman, H:r Wolley, att erhålla flera bo, sedan han i några års tid rest i Lappland, hufvudsakligen i afsigt att finna ägg och bo af denna, af *Garrulus infaustus* m. fl. nordiska arter (se Zool. Proc. 1857, 24 Mars). Han erhöll dem genom att utfästa belöningar åt inbyggare, på de trakter där dessa foglar finnas. Sdensvansen sätter, enligt hans uppgift, nästan såsom Taltrasten, sitt bo på grenar af större eller mindre barr- eller löfträd, som äro angripna af skägglaf (*Usnea*, *Alectoria* o. d.). Det är skålformigt, tämligen stort: omkring 6 tum i yttre diameter, sammansatt af skägglaf, grässtrån och, ytterst, af talrika torra trädqvistar. Äggen äro vanligen 5, rödgråaktigt hvita med svartbruna prickar. Ägg hade blifvit funna något före medlet af Juni; men ett nybyggt bo, utan ägg, som H:r W. skänkte till Riksmuseum, fanns d. 29 Juni. En, äfven till R. M. skänkt hona, som var tagen på boet, har den färgdrägt, som ofvan beskrifves för de yngre (i andra året), hvilket visar att fogeln fortplantar sig före sin fullständiga färgutveckling.

Sdensvansen bebor om sommarn Lapplands barrskogsregion och, åtminstone omkring norra delen af Bottniska viken, låglandet ända till hafskusten. H:r Wolley skall hafva fått sina bon i trakten af Muonioniska (68° lat.), och i de nedan citerade skrifterna om fogelns fortplantning uppgifves han vara funnen häckande vid Kemiflodens utlopp och på öarna utanför Uleåborg (65°). I trakten af Kuopio (63°) skall han vara sedd midt under sommarn (Wright). Till och med i norra Wärmland (60—61°) skola ungar vara funna (enl. Nilsson). Härvid bör man dock ihågkomma att

så snart fogelungar lemnat boet, behöfva de ej många dagar för att förflytta sig till ansenliga afstånd från födelsebygden. — Där- emot tyckes Sdensvansen ej vara funnen mycket långt åt norr. De nordligaste ställen jag känner äro: Enare Lappmark (68—69°?), hvarest han, enl. uppgift i bref af H:r Nordvi, skall hafva ett eget namn bland Lapparna. (Han skall t. o. m. vara sedd ända opp vid Tana elf, omkring 70°, hvilket dock väl endast kunnat vara dit förvillade exemplar.) W. von Wright fann honom i Juni månad 1832, vid Muonio elf, ej nordligare än vid 68½°, i trakten af Karesuando (Nilss. Fn.; Jäg. förb. 1832), men ganska allmän något åt söder därifrån (67½°).

Det synes häraf troligt att Sdensvansen hos oss fortplantar sig i de öfre trakterna af Norrland, inom öfre delen af gransko- gens region, samt ett stycke, men ej särdeles långt opp, i den lappländska tallregionen. — Han finnes vidare om sommarn i norra Ryssland och längs igenom hela Siberien, samt, mindre allmän, i Nordamerika; således rundt omkring jorden, i södra delen af kalla zonen, utom Grönland, hvarest skog ej finnes.

Ett annat drag, hvarigenom denne fogel skiljer sig från de flesta öfriga trastartade foglar, är att han, liksom kråkor och sparfvar, lefver i stora, tätt slutna flockar under hela den kallare delen af året. — Utflyttningen om vintern är ganska irregulier och tyckes rätta sig ej blott efter tillgången på föda, utan äfven efter ett ganska ombytligt antal af individer, eftersom fortplantningen vissa år lyckats bättre än andra. Ganska ofta öfvervintra en del rätt nordligt, t. ex. i Vesterbotten (vid Skellefteå), och år 1847 sågos de om vintern vid Kalix (66° lat.). Till Stockholm komma de nästan alla år; understundom, några år å rad, i stor mängd; sedan, under några år, ganska fåtaliga; t. ex. vintern 1856—7, då blott högst få varit synliga. Äfven följande vinter sågos blott

få; men den ovanligt milda vintern 1858—9 äro de ytterst ymniga ännu i Februari. I Skåne samt i mellersta Europa ser man dem blott vissa år, eller några år efter hvarandra; men en och annan gång i stora flockar. Ofta, under strängare vintrar, komma de till Odessa. I Belgien sågos de nästan årligen, i Dec.—Februari, på 1830-talet. Vintern 1844—5 syntes de i mängd i Baden. Ganska sällan träffas de i Frankrike och England. Något oftare har det händt att de kommit ända ned till Italien, såsom 1530 och 1551, då de fångades i stor mängd vid Modena, Bologna etc., och år 1841 sågs en flock i oliveskogarna i Algiriet. Detta hörer dock till undantagen; i allmänhet är Sidensvansen en snöfogel, som ej älskar de blidare climaten. — Denne fogel är tyst och lugn; han låter blott sällan höra ett högst obetydligt sångläte, men äter glupskt. Han flyger starkt och igenkännes därunder på den egna, något ojämna rörelsen. Ned på marken tyckas de sällan komma, om ej för att dricka. De röra sig där ovigt och illa hoppande. Mot våren sägas hannar och honor skilja sig i olika flockar.

Synonymi. Ampelis Linn. S. N. 1735 (Ampelis Aldrov. 1599). — Amp. garrulus L. S. N. XII et Fn. Sv. — Lath. — Nilss. Fn. Ed. 1, 155. — Bonap. Consp. 336.

Bombycilla Vieill. Analyse, 1816 (Bombycilla, Schwenckfeld, 1603; et Briss. 1760: vol. II. in gen. Turdino). — Bomb. garrula Vieill. Dict., et Enc. 766. — Gloger Handb. 389. — Nilss. Fn. Ed. 3, 238.

Om de röda fjäderspetsarna, jämf. Andersén Vet. Ac. Öfv. 1859, 219. — Om fortplantningen m. m. Nilsson Fn. Ed. 3: I, add. p. 571. — Wolley, Zool. Proc. 1857, 55. — Nordmann, Journ. für Orn. 1858, 307.

(*) Näbbhaket uppstår genom en liten skillnad mellan den del af näbbens hornslida som bekläder det egentliga öfverkäksbenet (Max. superior, hvilket bildar näbbens sidokanter), och den del som tillhör mellankäksbenet (Os intermaxillare, hvilket bildar näbbspetsen). Hos Parus är den förstnämnde delen ganska kort, blott belägen under näsborrarna. Båda dessa ben äro dock hos foglarna fullkomligt hopvuxna.

Svenska Foglarna. I.

Fjerde Familjen.

Mesar (Parinæ).

Näbben ganska kort och stark, kullrig, utan inskränning vid spetsen, som är rät, och oftast något trubbig. Näsborrarna små, runda, tätt beklädda af fjädrar (utan hvälfad hinna). — Denna familj är en af de bäst begränsade och mest naturliga. Alla arterna hafva långa, mjuka, nästan glanslösa och föga elastiska fjädrar; medelmåttiga vingar och fötter. Tarsen omkring $\frac{1}{4}$ af vingens längd, framtill beklädd af flera sköldar. Hos alla våra arter är första vingpennan kort, men betydligt längre än handens täckfjädrar; 2:dra lika med 8:de eller 9:de; 4 och 5 längst. Tungan är i spetsen tvär, med 4, delade (pensellika) borst. Näbbens form är dock mest egen. Den hos de föregående foglarna vanliga inskränningen vid näbbspetsen saknas derigenom, att den är dragen längre tillbaka och där bildar en otydlig, rundad, långsträckt bugt. Hos alla arter af denna familj ser man derför att öfverkäkens kant bildar en liten utvidgning under näsborrarna, näst bakom denna lilla bugt. (*) Borsthår finnas, men små och tilltryckta.

De hithörande arterna äro små, högst lifliga och oroliga, nyfikna, men icke skygga. De draga omkring i små, spridda flockar, som beständigt ömsa plats, klänga omkring grenar och qvistar, der de söka föda, och låta ständigt höra sina ömsom fina och sträfva locktoner. De äro i hög grad allätande och förtära så väl insekter och dessas ägg, som andra djuriska ämnen, frö, frukter m. m. De flytta icke bort om vintern, utan slå sig då ofta tillhoppa med andra arter af släktet, och till flocken sälla sig

vanligen Trädkrypare, Nötväckor eller Kungsfoglar, hvilka alla låta, hvar på sitt sätt, så att det blir muntert och lifligt i skogen där hela detta sällskap drager fram. Men de fleste arterne besöka äfven slättbygderna, där som finnas häckar, trädgårdar eller blott spridda träd. Ned på marken komma de aldrig eller åtminstone sällan. Deras sång är af aldra ofullkomligaste sorten och består hos de flesta blott af läten som likna vanliga locktoner, hvilka ofta upprepas under det de oroligt röra sig omkring bland grenar och qvistar. Emedan de fortplanta sig ganska starkt, så äro de i allmänhet talrika och emedan de ej dölja sig, utan tyckas göra allt för att visa sina små personer, så bidraga de mera än de flesta andra djur, att under vintern lifva den ödsliga naturen. Uti hela sitt väsende: sin rundade form och grå färg, sina mjuka hårlika fjädrar, sina ostadiga rörelser och sin allätande beskaffenhet, få de en viss likhet med möss, som väl knappt lärar undfalla någon. Man skulle till och med kunna föreställa sig att de deraf fått sitt vanliga Germaniska namn: Meise; nämligen att detta ord härledde sig af det nära lika ljudande Mäuse, och ursprungligen hetat Mäusevogel, Wald-Mäuse eller något dylikt. Detta blir ännu troligare deraf, att deras vanliga namn i England än i dag är Tit-mouse, och att Talgoxen i Danmark kallas Mus-vitt; ett namn som jag i Skåne hört användas för Nötväckan (Sitta), under formen: Musveta. Dock skrefs det tyska namnet på 1500-talet (af Gessner m. fl.) liksom nu: eine Meise, die Meiss, t. o. m. Maise. I alla händelser synas dessa foglars fransyska namn Mesange samt det svenska, norrska och danska Meis eller Mes och det holländska Mees vara af samma rot som det tyska Meise. — Dessutom benämnas de ofta hos oss Tita eller Tyta (uti Altita, Entita, Tomtita), hvilket namn öfverensstämmer med det norrska Talgtit, Hængetite, och det engelska Tit-mouse och Tom-tit, men tyckes hafva

haft en något allmännare betydelse, liksom namnet Titling på Island och Färöarna. Det återkommer i namnet Göktyta, samt i Oväderstyta, som är en allmännare benämning för foglar som synas vid oväder, Strandtita (små Totani eller Tringæ) o. s. v.

14. MES-SLÄGTET (Parus).

Stjerten medelmåttig (kortare än vingen), något klufven, med yttersta pennan något kortare. — De fleste hafva hufvudet ofvan samt strupen svarta och kinderna hvita. Hannar och honor äro lika; äfven ungarna likna de äldre, men äro något mattare färgade. — Dessa arters utseende och lefnadssätt omtalades nyss; men då vi afskilja nästa slägte (Orites) så återstå några egenheter att nämna, hvarigenom de båda slägtena skilja sig. Desse, de egentlige Parus-arterne, bygga, uti trädhål, tämligen konstlöst hopsatta bo, i hvilka de lägga ett stort antal, 10 till 12 eller flera ägg, som äro hvita med rödaktiga prickar. Mången gång finner man dock deras bo inuti gamla Skatebo o. d. st. Då de bygga i ett trädhål pläga de utvidga detta, genom att hacka i den murkna veden, och i allmänhet ser man dem ganska ofta hacka, nästan som de egentliga klättrarna på sådana födoämnen som de endast derigenom kunna sönderdela, t. ex. hårdare frukter, större insekter, ben, ostbitar m. m., hvarvid de begagna fötterna för att fasthålla stycket. Arter finnas i alla verldsdelar utom Sydamerika och Australien.

65. TOPPMESEN (Parus cristatus), Pl. XVI, fig. 2; grå, under hvitaktig, hufvudet med spetsig, upprättstående tofs. — Vingen: ♂ 65, ♀ 58 mm.; tars 16.

Bland våra arter har denne finast näbb och, jemte den nästföljande, mesta likheten med släktet Sylvia, eller snarare med Kungsfogeln, hvilken han ej heller mycket öfverträffar i storlek. — Toppmesen vistas helst i barrskog, der han lätt igenkännes på sin eget drillande lockton. I Skandinavien och Finland finnes han till 63 à 64° n. lat., väl ej sällsynt, men icke heller ymnig. Vid Stockholm är han vanlig. I Skåne ser man honom däremot sällan och blott på få ställen. Han skall dock häcka vid Wram (vid Linderödsåsen, enl. Liljeborg) och jag har ett par gånger om hösten sett spridda exemplar i skogarna en mil norr om Ystad. I Danmark lærer han ej förekomma. Öfver hela mellersta Europa är han sparsamt utbredd, från Frankrike till Polen och Ryssland samt Caucasiska länderna; men tyckes ej förekomma i det egentliga södra Europa, och hvarken inåt Asien eller i Afrika. Denne är således en af Europas mest egna fogelarter. Det ofvan antagna svenska namnet är tämligen vanligt i Svealand, där fogeln allmänare förekommer. Han kallas där äfven Meskung, samt Hattmes och Granlus, hvilka båda namn äfven ofta beteckna andra arter af släktet.

Syn. Parus cristatus Linn. — Nilss. Fn. 413. — Gen. Lophophanes Kp. — Bp. Csp. 228.

66. SVARTMESEN (Parus ater), Pl. XVI, fig. 4; mörkgrå, under hvitaktig; hufvudet och hela strupen svarta med hvita kinder och en stor hvitaktig fläck i nacken. — Vinglängd omkr. 60 mm.; tars 16. Vingen svartaktig; täckfjädrarna i spetsen hvita.

Liksom den förre, har denne tunnare näbb än de följande, och, liksom den, föredrager han barrskog och kommer mera sällan in till husen. Äfven till sin utbredning mot nordnorden likna de hvarandra; ty Svartmesen tyckes knappt finnas öfver 63 à 64° n.

lat. i Sverige och Finland, och är om sommarn sällsynt i Skåne. Men om vintern träffas han där oftare, då äfven spridda exemplar komma öfver till Danmark. Han finnes uti hela mellersta Europa, samt på bergshöjderna i Italien och Sicilien, vid Caucasus och genom hela Siberien, ända till Japanska hafvet. Man har till och med trott sig igenkänna honom uti målningar från Japan. Han har varit uppgifven såsom funnen i Algiriet, hvilket dock lærer bero på förväxling med en närstående art. — Jag har ej hört något verkligt svenskt namn som särskildt tillhör denna. Allmogen skiljer honom ej från de följande arterna.

Synon. Parus ater Linn. — Nilss. Fn. 411.

67. TALGOXEN (Parus major), Pl. XVI, fig. 3; ofvan grönaktig, under gul; hufvud, strupe och ett band längs bröstet svarta; kinderna hvita; en fläck i nacken gulaktig. — Vingen omkring 77 mm.; tarsen 20. Yttersta stjärt pennan utåt snedt vit.

Såsom både den störste arten i släktet och ganska allmän samt den vackrast färgade, är Talgoxen den, som mest synes. Men det som isynnerhet gör honom väl känd, är hans begär efter djurisk föda; ty det är för att söka efter kött och talgbitar, ben och afskräden, som han under hela den kallare årstiden vistas omkring husen, där han, äfven på slättbygden, är ett slags vanligt bihang, liksom sparfvar och möss. Hans rofgrighet gör, att han, åtminstone i fångenskapen, anfäller och dödar andra småföglar, ofta större än han sjelf, då han alltid säges hacka hål på deras hufvud för att åtkomma hjernan. — Redan under de första vackra vårdagarna, innan snön ännu smält bort, får man höra Talgoxen sjunga sina få, men starka, glada och vackra toner: tudítu, tudítu, — sizidā o. s. v., eller såsom bonden, i Skåne och i Östergöthland, tycker sig höra honom klaga: lite hö! Kort derefter

lemnar han husen för att under sommaren bygga och bo i skogar och lundar, eller understundom i större trädgårdar. Han är allmän i hela Sverige ända till Norrland, men finnes äfven, mera sparsamt, inom en del af södra Lapplands barrskogsregion, till och med någongång har han blifvit sedd inom polcirkeln. Ut i hela det öfriga Europa är han allmän, äfven i Medelhafsländerna, och genom hela mellersta och norra Asien förekommer han, ända ut till Japanska hafvet (Udskoi, Midd.). På Japan ersättes han af en högst närstående art, som dock är något mindre och undertill ej gul, utan gulaktigt gråhvit (vingen 66 mm. — *P. minor* Fn. Jap. Tab. 33). Inom Afrika finnes han i Algiriet, men ej i Egypten. — Ända opp i Norrland qvarstanna en del öfver vintern i hembygden; men att en del draga omkring något mot söder synes tydligt och man antager i norra Tyskland att många om vintern komma öfver dit från oss.

Syn. *Parus major* (typus generis) Linn. et omn. — Bonap. Csp. 229. — Nilss. Fn. 408.

68. LAPPMESEN (*Parus cinctus* Bodd. *P. sibiricus* Gm.), Pl. XVI, fig. 5; ofvan gråbrun, på hufvudet föga mörkare (men icke svart); strupen svart. Undertill hvit, på sidorna rödgrå.

Vinglängd: ♂, 67, ♀, 63 mm.; tars 18, 17. Stjerten lika lång som vingen (68, 64 mm.), klufven, med de flesta pennorna lika långa; blott de yttersta 2 på hvardera sidan något (3 och 7 mm.) kortare. Handpennorna med fin ljusgrå kant; 2 lika lång med 9. Armpennorna med något bredare, blekgrå kant.

Norr om Talgoxen bor denne, den mest nordiske af Mesarterna. Han har fått namnet: *sibiricus*, ehuru ej med rätta; hvarom se nedan i anm:n vid synonymien. Inom Skandinavien tillhör han egentligen blott tallskogsregionen i Lappland och på fjäld-

sidorna, ehuru han äfven kan träffas om sommarn något utanför dess gränser. Han är allmän vid Alten (70°) samt finnes vid samma latitud i Ostfinmarken, enl. Nordvi, men ej vid Hammerfest, der all barrskog upphört. Sydligast förekommer han på Dovre (62°) och kanhända något af de sydligare fjälden, men blott uti tallskogen, öfver granen. Inom Sverige finnes han från 68 à 69°, till Lyckseletrakten, 64—65°. Men höst och vinter ströfvar han nedåt Vesterbotten och Norrland, och kommer någongång, fast sällan, till Upsala och Stockholm, såsom vintrarna 1838—9 samt 1842—3. Under sistnämnde vinter hade en liten flock till och med förirrat sig ända ned till Bohuslän (enl. Wright). De östligaste ställen, där han blifvit anmärkt, äro Enare Lappmark (Malm) och Kuopio i Finland, dit han någongång kommit om hösten (Wright). — Det är ej bekant att han ännu blifvit sedd vid hvita hafvet eller annars i Ryssland och vestra Siberien; men vid Jenisei träffade Middendorf, omkring polcirkeln, en fogel som så nära liknar den lappländska att han väl tills vidare måste anses vara af samma art, ehuru såsom en något skild varietet, som alltid kan igenkännas (se nedan). Längre österut tyckas blott skilda, ehuru närstående arter finnas.

Lappmesen vistas mest i tallskog, mindre ofta bland al eller björk, och liknar till lefnadssättet ganska nära de båda nästföljande. Liksom de, uppehåller han sig mest bland spridda större träd eller i glesare ung skog. Hans vanliga läte är kortare än de följandes, nämligen dels ett gröfre och sträfvare arrr! eller urrr! — dels ett finare: prréi. Han bygger i ihåliga träd såsom de öfrige.

Synonymi. *Parus cinctus* Boddaert Tabl, ex Pl. Enl. 708, 3. — Gray, Genera. — *P. sibiricus* Gmel. p. 1013. — Lath. N:o 25. — Temm. Manuel. I, 295. — Nilss. Fn. 414. — Bp. Csp. 230. — *P. lapponicus* Lundahl, Helsingf. Not. I (1848), pag. 1.

Anm. Vi upptaga här det äldsta af alla, åt denna fogel, efter Linnéanska metoden, gifna namn och åsidosätta aldeles det hittills vanliga: *P. sibiricus*, som är oriktigt och vida yngre. Detta sednare namnet gafs af Gmelin åt Buffons beskrifning (Mes. à ceinture blanche, Ois. V) och åt den dertill hörande figuren (Pl. Enl. 708, 3). Det exemplar, hvar efter denna figur och beskrifning voro gjorda, fanns i Mr. Mauduits samling, och af Buffons något orediga framställning synes, att man ej rätt säkert visste antingen det var från "Dannemarck eller från Siberien", men att Buffon antagit detta sednare, emedan fogeln ej omtalas i Müllers Prodomus Zool. Danicæ. Dock är nämnda figur, som råkar vara en af de bättre bland "Planches Enluminées", en ganska trogen afbild af den lappländska formen, men ej af den sibiriska, och visar att fogeln varit från Norrige, som då utgjorde en del af "Dannemarck". — Alla följande beskrifningar, till och med Temmincks, äro tydligen hemtade ur samma källa. Pallas har aldrig sett någon form af dessa foglar, men citerar, efter S. G. Gmelin, och såsom en varietet af *P. palustris*, en kort diagnos, hvarom se strax nedan. — Den första originalbeskrifningen efter Buffons, är af Zetterstedt, som först fann fogeln inom Skandinavien (Zett. Resa 1821 p. 249: "*P. sibiricus* och *P. lugubris*" med figur). Dernäst följer den af Nilsson (Skand. Fn. 1824, p. 284). Det blir här af tydligt, att namnet *P. sibiricus* allenast tillhör den Skandinaviska formen af fogeln, och ej varit gifvet åt den sibiriska, förr än af Middendorf (Sibirische Reise II, 2, 1853, p. 155—6), där den dock uppföres såsom en varietet af *P. sibiricus*. — Denna form eller varietet:

"*Parus sibiricus*, forma major", "ad Jeniseam, sub circ. polari" (Midd. l. c.), skiljer sig från vår Lappmes allenast genom något blekare färg och isynnerhet genom en blott otydlig anstrykning af rödbrunt på kroppens sidor. Den olikhet i vingens och stjertens längd, som af M. uppgifves ("62 och 72 mm."), finnes ej på ett af M. själf hemfördt ex., som Riksmuseum erhållit från Petersburg. På detsamma är vingen 68 och stjerten 69 mm.

Den andra sibiriska formen: "*P. sib. forma typica*", "inter Amga et Aldan d. 16 Apr." (Sibir. Orient. 60° lat.) Midd. l. c., skall vara till färgen fullkomligt lik den förra, "utan rödbrunt på kroppssidorna", men betydligt mindre: "Vingen 55, stjerten 65 mm."

Till denna sednare hör utan tvifvel den "*Parus cinereus lenensis*", "*vertica fusco*", som Pallas (Zoogr. I, 558, Nota sub *P. palustri*) säger vara sedd af Gmelin senior vid Lenafloden, ej långt från den trakt hvar est Middendorf mer än 100 år sednare träffat honom.

Än längre österut, vid Ochotzk och på Kamtschatka, ersättas dessa af en annan, närsläktad art med brunt (ej svart) hufvud: *P. rufescens* Audubon; — *P. ferrugineus* (Lundahl l. c., c. fig. opt.), hvilken äfven finnes i N. V. delen af Nordamerika. Han är starkare färgad, med rygg och kroppssidor mörkt rödbruna, samt mindre: Vingen 62 till 58; stjerten omkr. 52 mm.

69. TALLTITAN (*Parus borealis*), Pl. XVI, fig. 7; grå, under hvitaktig; hufvudet ofvan med bakhalsen och öfre delen af strupen rent svarta utan glans; armpennorna med bred vitgrå kant, som är betydligt ljusare än ryggens färg.

Vinglängd: ♂ 65, ♀ 61 mm.; tars 17, 18. Stjerten blott 1 till 3 mm. kortare än vingen; med de två sidopennorna på hvardera sidan betydligt (3 och 7 à 8 mm.) kortare än de öfriga, som äro lika långa. — Den svarta färgen på strupen räcker omkring 1 tum nedåt, men på nedre hälften hafva fjädrarna ljusa kanter. Näbben är ej tjockare än hos föregående art, med öfverkäken tämligen spetsad och något längre än den undre. Liksom hos den föregående och nästföljande, är första vingpennan dubbelt så lång som handtäckfjädrarne; 2 = 9; 3 något större än 7; 4, 5 och 6 nära lika. Hufvudets sidor äro rent hvita. — Om sommarn är färgen öfver och under mera gulgråaktig; om vintern mera rent grå och hvitaktig.

I hela Skandinavien finnes denne art. Han förekommer något mindre ymnigt i södra landskapen, där följande art är vanligare, men tilltager i mängd mot norden, och denne, jemte Lappmesen, äro de enda *Parus*-arter, som förekomma i Finnmarken och det egentliga Lappland. Talltitan går dock ännu högre opp än Lappmesen, till och med öfver björkskogen, opp i dvärgbjörks- och videregionen. Uti mellersta Sverige, omkring Stockholm, äro denne

och följande art ungefär lika allmänna. — Äfven i mellersta Europa, Tyskland och Belgien, finnes vår Talltita, men det är ovisst huru vidsträckt hon är utbredd mot söder, emedan man först i sednare åren funnit henne vara skild från den nästföljande och flera andra, nära liknande former; men hon finnes på Island, omkring hvita hafvet samt, enligt Middendorf, genom hela Siberien, ända ut till Japanska hafvet. — Till lefnadssättet liknar hon aldeles den följande, men lätet är olika. Talltitans vanliga lockton låter såsom: tjitjita—h! med sista tonen sträf och utdragen; eller blott såsom: tää—t! Vid Alten, där hon i stor mängd förekommer tillhopa med Lappmesen, hördes hon ofta gifva ett läte som nära liknade dennes.

Namnen Talltita, samt Entita och Meshätta äro egentligen synonymmer och användas lika för båda dessa arter, som vanligen ej åtskiljas. Jag har här begagnat det förra namnet för den mera nordliga arten, emedan det synts mig vara det vanligare i Svealand; det sednare namnet användes af likartad grund för den sydligare arten. Ett annat, i en stor del af Sverige vanligt namn för dessa båda, samt för *P. ater*, är Tall-tete eller blott Tete eller Täte. Detta sistnämnda är till och med det vanligaste namnet i Norrland på *P. borealis*, som där är den ende allmänne arten. I det föregående (sid. 1) uppgafs detta såsom närslägtadt med Tita; men riktigare synes vara, att det har afseende på dessa foglars närgångna, "tetiga" väsen samt på det vanliga lätet af *P. borealis*. Tete är nämligen neutrum, ej femininum.

Syn. *Parus borealis* Selys Mem. de Brux. 1843, 212; et Rev. Zool. 1843, 243. — Liljeb. Vet. Ac. H. 1850, 283. — Wallengr. Vet. Ac. Öfv. 1849, 311. — Nilsson Fn. 419. — Obs. *P. frigidus* Selys, l. c., torde ej vara skild från denna.

70. MESHÄTTAN eller Entitan (*Parus palustris*), Pl. XVI, fig. 6; grå, under hvitaktig; hufvudet ofvan och en mindre fläck under hakan svarta; armpennornas kant grå, ungefär så mörk som ryggens färg.

Vinglängd 65—62 mm.; tars 17. Stjerten omkring 7 millim. kortare än vingen, med blott den yttersta pennan 3 à 5 mm. kortare än de öfriga. — Den svarta fläcken på strupen är vida mindre än hos den förra; vanligtvis ej längre än näbben. Den svarta calotten sträcker sig ej ned på ryggen och har en ganska svag, blåaktig glans, som aldeles saknas hos den förra. Näbben något kortare och tjockare, samt, ofvanifrån sedd, trubbigare än hos den förra. — Varierar efter årstiderna liksom föregående.

Denne i hela södra Sverige, ungefär till 61° lat., högst allmänne art, upphör mot norden och lemnar i Norrland och Lappland helt och hållet rum åt den förra. *P. palustris* finnes äfven i hela mellersta Europa; jag har exemplar deraf från Belgien och Tyskland. Sannolikt finnes den äfven i södra Europa, men utbredningen af de i sednare tider bestämda, högst nära liknande formerna, är ännu ej utredd. Skillnaden mellan denna och föregående art, samt några dylika utländska, är föga större än den mellan de olika racerna af Gråsparfvar, eller af Gråsiskor, och flera andra, i det föregående omtalade foglar och man stannar i ovisshet hvilka som böra anses vara verkligen åtskilda, eller blott varieteter af en enda art. I södra Frankrikes bergstrakter och på Alperna finnes en annan form (*), som i alla hänseenden närmast liknar *P. borealis*, men är något större. I Nordamerika finnas två arter, af hvilka den ene, *P. atricapillus*, är något större, den andre, *P. carolinensis*, något mindre än våra två arter, och som bå-

(*) *Parus alpestris* Bailly; *P. lugubris* Fainm. R. Zool. 1850, 276; — Ala 68 mm.; C. 62; T. 17½; rectricib. utr. 3, subgradatis; pennis cubiti, extus, colore vix pallidior, quam dorsis, limbatis. Cetera ut in *P. boreali*.

da afvika ganska föga från de europeiska, men hafva det svarta på hufvudet, och isynnerhet på strupen, ännu större.

Ehuru nära denne och den nästföregående likna hvarandra, så igenkänner man dem dock genast på lätet. Locktonen af *P. palustris* är renare och mera klangfull. Man har ganska träffande sökt återgifva den med stafvelserna: dia dia hizi ä ä, men dessutom låter han höra flera variationer af samma ljud, uti hvilka ej det långdragna, sträfva ä-ljudet förekommer, som utmärker *P. borealis*.

Synon. tillhopa med föregående *Parus palustris* Linn. et omn. — Gen. *Poecila* Kp. — *P. palustris* Selys, l. c. — Bonap. Consp. 230. — Nilss. Fn. 417.

71. BLÅMESEN (*Parus cæruleus*), Pl. XVI, fig. 1; grönaktig, under gul; hjessan ljusblå, omgifven af hvitt, och derefter af en svartblå linea som går genom ögat.

Vinglängd: ♂ 66, ♀ 63 mm.; tars 16. Stjerten 53. — Näbben är tjockare än på alla de föregående, men varierar dock rätt betydligt. Genom ögat går ett svartblått streck, som i nacken förenas med det svartblå halsbandet. Midt i bröstet finnas några svartaktiga fjädrar, som antyda det hos andra arter, såsom Talgoxen och flera utländska, befintliga bröstbandet. Honan har något mattare färger än hannen.

Lika liten och nätt som de fleste arterne i släktet och till färgen nära lik Talgoxen, men med blått i stället för svart, är denna säkert den vackraste af dem alla. Han är ock den minst nordlige af alla våra arter och upphör redan långt söder om Lappmarkerna. Jag har ej fått någon underrättelse att han är sedd norr om Gefle (vid 61° lat.). Derifrån är han utbredd öfver hela Europa, med inbegrepp af öarna i Medelhafvet, och mot öster, till

Wolga, samt öfver mindre Asien, ända till Caucasus; men han är hvarken funnen i Afrika eller Siberien. Uti norra Afrika ersättes han af en högre färgad form (*P. ultramarinus*), som är något mindre, med svart hjessa och blåaktig rygg.

Synon. *Parus cæruleus* Linn. et omn. — Nilsson Fn. 422. — Genus *Cyanistes* Kp. — Bonap. Csp. 229.

PARUS cyaneus (22), hufvudet och alla undre delar hvita; ofvan ljusblå med ett svartblått band genom ögat och ett mörkblått tvärband öfver nacken. — De största vingtäckfjädrarna samt de flesta vingpenorna blå med breda hvita spetsar. Stjerten blå, åt sidorna vit. Vingen 65 mm.; stjerten 60; tars 16. Näbben är ännu tjockare än hos Blåmesen, och stjerten något rundad, hvilket, jemte det hvita hufvudet, gör att denne kan anses för en mellanform mellan den nästföregående och den nästföljande; men stjerten är dock ej längre än hos de flesta föregående, hvarföre han måste räknas till släktet *Parus*. Han bebor hela Siberien och europeiska Ryssland till trakten omkring Wolga, och utgör således i Asien en ersättning för Blåmesen. Någon gång, fast sällan, säges han om vintern komma vesterut, till Tyskland, och han uppgifves en gång vara sedd på Fyen samt en gång i Sverige, vid Säby i Södermanland.

Parus cyaneus Pall. It. — Gm. — Pall. Zoogr. I, 552. — Nilss. Fn. 423. — Kjærbølling Orn. Dan. 185. — *P. sæbyensis* Mus. Carlss. N:o 25. — *Cyanistes azureus* Bp. Csp.

15. STJERTMES-SLÄGTET (*Orites*).

Stjerten betydligt längre än vingen, ej klufven, med sidopenorna, gradvis, mycket kortare. — Näbben är lika kort och tjock som hos de sista af förra släktet, men mera spetsig. Vingar och fötter samt isynnerhet stjerten äro, i förhållande till kroppen, något längre än hos de egentliga Mes-arterna och färgen är något olika deras, hvartill kommer att ungarna äro olika tecknade med

de äldre. Afven lefnadssättet afviker något från de föregåendes. Stjertmesarna bygga utmärkt vackra, fast sammansatta, öfvertäckta bo, mellan qvistar, och ej i trädhål såsom de förre, men äggen äro lika talrika som deras, och prickiga afrödbruna. Stjertmesarne äro mera fredliga och sällskapslika än de förre, och klättra vida sämre, men sjunga något tydligare än de. Den långa stjerten ger dem ej blott ett eget utseende, utan inverkar äfven betydligt på deras hela sätt att röra sig och att flyga. Således, ehuru de äro ganska närslägtade med de egentliga Mesarna, så saknas ej skäl att derifrån afskilja detta släkte, isynnerhet då man åtskiljer släktena *Saxicola* och *Luscinia*, *Sylvia* och *Accentor* o. s. v.

72. ALTITAN eller Stjertmesen (*Orites caudatus*), Pl. XV, fig. 4, 5; ryggen svart, skullrorna rödgrå; kroppen under och hufvudet hvita.

Hos en äldre hanne är vingen 63 mm.; stjerten 95; tarsen 18; hela hufvudet rent hvitt; de inre vingpennorna utåt hvitaktiga; de 3 yttre stjärt pennorna utåt rent hvita. — Honan är något mindre, och mattare färgad. — Ungen har hufvudets sidor med nacken svartbruna, men liknar föröfrigt någorlunda de äldre. Ännu hos de ett-åriga kvarstår ett mörkt streck öfver ögat.

I kroppen är Altitan mindre än alla våra egentliga Mesarter, ehuru vingen ej är kortare. Hon är den, som genom sin ringare kroppsvolum kommer närmast intill Kungsfogeln, och är genom sitt hvita hufvud och sin oskuldsfulla uppsyn en af de täckaste varelses man kan se. Hennes lynne motsäger ej det milda utseendet. I fångenskapen visar hon ofta en märkvärdig böjelse att mata sina kamrater eller hjälpa dem som behöfva det. Der får man t. ex.

se huru de, som blifvit fångade med limspö och insläppta i samma bur, söka att med näbben rensa hvarandras fjädrar från det kvarblifna, besvärliga limmet; huru makarna, då det är kallt, söka att värma hvarandra och huru de i öfrigt bevisa hvarandra all den ömhet och allt det bistånd som deras belägenhet och förmåga tillåta. I fritt tillstånd vistas de helst i skog eller lundar af löfträd. Under större delen af året lefva de familjevis, i små, tätt slutna flockar, som sällan dröja länge i ett träd utan alltjemt ila oroligt framåt. Under blåst få de, genom den långa stjerten och den mjuka, yfviga fjäderklädnaden, en ganska ojämn och sväfvande flykt och hafva svårt att styra kosan rätt. Hastigt sedda vid sådana tillfällen, tycker man sig någongång se ulltappar som drifva för vinden. — Lätet har likhet med de förras, men är betydligt svagare och mera enformigt. — Mot Norden tyckes Altitan finnas till 62 à 63° n. lat. både i Sverige, Norrige och Finland. De nordligaste jag sjelf sett voro i den öfversta tallskogen på Dovrefjæld, i Junii månad. I hela det öfriga Europa, till och med Sicilien och Grekland, förekommer hon i de flesta skogstrakter, liksom uti hela Siberien. Men i östra delen af detta land är denne fogel betydligt mindre än i Europa (vingen 55, tarsen 15 millim.) utan att någon olikhet märkes i färgen (enl. Middend.). På Japan lefver slutligen en lika liten form, som alltid skall bibehålla ett mörkt streck öfver ögat och som därför blifvit ansedd såsom en särskild art (*P. trivirgatus* Fn. Japon.).

Syn. *Orites* Moehr. (*Parus caudatus* vet.). — *Parus caudatus* Linn. S. N. ed. X. — Bechst. — Temm. — Nilss. Fn. 425. — *Lanius* L. Fn. Sv. 83 et 84. — *Mecistura* Leach. — Bonap. Csp. 231. — *Acredula*, Koch. — Cab. Mus. Hein. 90.

Tredje Cohorten.

Klättrare (Scansores).

I det föregående (sid. 14) uppgafs det hufvudsakliga kännetecken, hvarigenom de egentlige klätterfoglarna skilja sig från alla andra foglar, nämligen, att klorna äro starkt hoptryckta, stora och ganska hvassa, med platta sidor, och isynnerhet, att den mellersta ej är sned, utan har båda kanterna af lika höjd och nästan lika form. Samma bildning återfinnes äfven hos de klätterfoglar som tillhöra Andra Ordningen, nämligen Hackspettarna, hvilka dock i andra hänseenden äro ganska olika med dessa; men på de öfriga foglarna är alltid mellanklon tydligt sned, med inre kanten utböjd eller lägre än den yttre och spetsen något utåt riktad. Klorna äro stora, ej blott på längden, utan äfven genom sin höjd i förhållande till de smala tårna, ty de äro fullt ut så höga som sjelfva tån, eller ännu något högre; hos alla andra foglar är klon smalare än sjelfva tån. Hårtill kommer att Klättrarnes tumme eller baktå är större och starkare i förhållande till kroppen, än hos andra foglar; han är, utom klon, längre än sidotårna och föga kortare än mellantån. Genom denna längd af klor och baktå får hela foten en betydlig storlek: största vidden mellan klospetsarna på de utspända tårna är nära lika med halfva vingens längd. Hos de flesta öfriga foglar utgör den blott $\frac{1}{3}$ af vinglängden eller mindre. Det är denna bildning af tår och klor, som ger åt dessa foglar förmågan att klättra, eller att lätt och obehindradt hoppa

opp eller ned på en slät trädstam eller bräda, eller under en slät gren som är tjockare än att de kunna gripa omkring honom. Några andra fogelsläkten, såsom Korsnäbbar, Mesar och Papegojor, sägas väl äfven klättra; men deras klättring är af ett helt annat, vida ofullkomligare slag; de klänga nämligen blott öfver och under smalare qvistar, omkring hvilka de kunna gripa med klorna, men förmå ej att gå uppåt en slät stam. Ehuru olika dessa båda slag af rörelser äro, så har man hvarken i vårt eller i andra språk bestämdt olika uttryck för dem, af den naturliga grund, att den ena sorten rörelse är aldeles främmande för människan och för de djur som äro oss närmast bekanta. Man torde dock med afseende på foglarna rätteligen böra skilja mellan: klättra (*), såsom Klätterfoglarna, och klänga, såsom Mesarna. Denna åtskillnad är dock ej alltid iakttagen i det föregående. — Hos alla foglar af denna Cohort är näbbspetsen hel (utan inskärning vid sidorna) samt rät eller knappt nedböjd, och borsthåren vid munviken saknas eller äro otydliga. De lefva mest af insekter.

Denna Cohort är den minst artrika i hela första Ordningen; man känner ännu ej fullt 50 arter, och till vår fauna höra allenast två. Men deras afskiljande från den förra, största Cohorten, blir dock nödvändig för den rediga öfversigtens skull och såsom en följd af de tydliga kännetecknen. Då man jämför våra båda

(*) Ännu närmare uttryckes denna sort rörelse genom det numera föga brukliga ordet Speta (opp åt ett träd). Deraf kommer Spit eller Spett, Hackspett.

arter kan man lätt bli böjd för den tron, att denna grupp är rent af artificiell. De äro nämligen ganska olika sinsemellan och tyckas hafva mindre likhet med hvarandra, än med några af de föregående. Sitta tyckes närma sig till släktet *Parus*, och *Certhia* till *Troglodytes* samt flera dermed beslägtade utländska (*Drymoeca*, *Cisticola*). Men händelsen är den, att just våra båda släkten utgöra de yttersta och mest olika af alla de hithörande. De sammanbindas småningom genom en series af släkten, hvaraf de flesta tillhöra Asien och Australien (*Sittella*, *Climacteris* m. fl.) och ett, södra Europa (*Tichodroma*). I Nordamerika finnas arter af båda våra släkten; i Sydamerika saknas de fullkomligt, och ersättas genom släktet *Dendrocolaptes*, som tillhör första Ordningens andra Series. Uti Afrika kunna de äfven anses saknas, då blott den europeiska *Certhia* finnes i norra kustlandet.

Dessa, liksom alla Klätterfoglar, intaga blott en lägre rang i sin Ordning. De hafva knappt någon egentlig sång, bygga konstlösa bo i trädhålur och lägga tämligen många hvita, rödprickiga ägg. De flyga ej väl och röra sig ännu sämre på marken, dit de sällan komma. De utmärka sig blott genom sin klättring, som väl är en rätt vacker konst, men enformig och af ett slag som ej kan räknas bland fogelclassens högre attributer. Liksom alla andra foglar, som bygga i hålur uti träd, murar o. s. v. tillbringa de äfven natten på sådana ställen.

1. NÖTVÄCKE-SLÄGTET (*Sitta*).

Näbben rät, trind, nästan af hufvudets längd, med något trubbig, ej nedböjd spets. Näsborrharna tätt betäckta af borstlika fjädrar. — Stjerten är kort, föga längre än halfva vingen; jämn, med

mjuka, i spetsen rundade fjädrar. Vingen medelmåttig, med första pennan helt liten, föga längre än täckfjädrarna; 4 och 5 längst. — Både genom näbbens form, näsborrharnas beskaffenhet och fjädrarnas utseende, samt genom sitt oroliga lynne, visa dessa foglar någon likhet med Mes-arterna, från hvilka de dock skilja sig i så många hänseenden, att de ej kunna uppföras i samma familj med dem.

73. NÖTVÄCKAN (*Sitta europæa*), Pl. IX, fig. 1; ofvan blågrå, undertill hvit; undergumpen och kropps-sidorna rödbrunaktiga med hvitaktiga fläckar. — Vingen omkring 86 mm.; stjärt 47; tars 20. Genom ögat går ett svart band. De 3 yttre stjärt-pennorna med grå spets och en stor hvit fläck vid spetsen, på inre fanet. Strupe och bröst äro hos de Skandinaviska exemplaren rent hvita och den brunröda färgen på sidor och undergump är hos hannarna tämligen stark men hos honorna helt blek. Föröfrigt äro hannar och honor lika, äfven till storleken.

Hos oss bebor denne fogel alla skogstrakter uti södra hälften af landet, till omkring 60° n. lat.; d. ä. ungefär till Ek- och Hasselskogens norra gräns; jag känner ej att han finnes norr derom; men ännu vid Stockholm är fogeln ganska allmän. Äfven i Ryssland tyckes han saknas norr om ungefär samma gräns, och i Finland, som helt och hållet ligger norr om 60°, har blott ett eller annat, dit förvilladt exemplar blifvit sedt. Nötväcken flyttar ej, utan qvarblifver i hembygden hela året. Genom denna omständighet måste man förklara den olikhet, som finnes mellan våra exemplar, och dem som lefva söder om Östersjön. Hos dessa sednare, som bebo ett mildare klimat, är nämligen undersidan nästan jämnt öfverdragen af svag rostfärg, så att blott strupen och kinderna äro rent hvita. Storleken är äfven något mindre (vingen omkring 84

mm.), men föröfrigt finnes ingen skillnad. Denna varietet, som man velat anse för en, från vår, åtskild art (*S. cæsia* Mey. et W.), finnes i hela det öfriga Europa till och med på Medelhafsöarna och Krim samt i Caucasus. Men i mellersta Ryssland skola exemplaren fullkomligt likna våra (Liljeb.). Uti Siberien, ända bort mot Japanska hafvet är denne fogel ännu något mera afvikande. Han är där till färgen lik vår, men mindre, med kortare tars, klenare näbb och något olika teckning på stjärt pennorna (*). Uti mellersta Asiens bergstrakter finnas flera former som äro ännu mindre och hafva hela undersidan mer eller mindre starkt rödbrun.

Nötväckan lefver om sommaren mest af insekter, men om hösten och vintern mera af allehanda kärnor och frö, såsom bok- och ekollon, hasselnötter, frö ur gran- och tallkottar m. m. De hårdare af dessa frön förstår hon att fästa i en grenklyfta eller på annat passande ställe, att vidare fasthålla dem med klorna och att bearbeta dem med näbben tills skalet är bräckt; men hon hugger ej hål i ved såsom Hackspettarna. Hennes läte är starkt; det vanligaste låter såsom: tjutt, tjutt, tjututt, tjututt! Hon utmärker sig från mängden af foglar genom att samla förråd af nötter o. d. samt att med jord tillmura en del af öppningen till det hål hvori hon lägger sitt bo. — Andra Svenska namn på denna fogel äro Musveta och Blåspit.

Syn. *Sitta europæa* Linn. — et auct. — Liljeborg Vet. Ac. Öfv. 1851, 275. — Nilss. Fn. 184. — Var. Eur. mediæ: *S. cæsia* Mey. et Wolf. — Brehm. Zeit. f. Zool. 1849 Sept.

2. TRADKRYPARE-SLAGTET (*Certhia*).

Näbben böjd, hoptryckt, nästan af hufvudets längd, med fin spets. Näsborrharna nakna, med hvälfadt halflock. Stjerten tämligen lång (så lång som vingen) med styfva, spetsiga, utåt gradvis kortare pennor. — Färgen är hos alla kända arter gråaktig, blekfläckig. Fjädrarna äro mjuka, ullika, liksom hos *Troglodytes* och några andra *Sylvia*-artade foglar med hvilka Trädkryparen visar någon likhet.

74. TRÄDKRYPAREN (*Certhia familiaris*), Pl. IX, fig. 2; ofvan mörkbrun, tätt blekfläckig med brungul bakrygg; under rent hvit. Näbben kortare än tarsen; bakklon nästan längre än tån. — Vingen: ♂ 65, ♀ 60 mm.; tars 16. Midtpå hvarje vingpenna är ett bredt gulaktigt tvärband, omgifvet af mörkbrunt.

Trädkryparen synes förekomma något litet nordligare än Nötväckan. I Finland skall han finnas vid Kuopio under hela året; i Sverige har han blifvit sedd ända opp i Medelpad (62—63°), och är ännu tämligen allmän i trakten af Gefle (61°) samt i Upland, Nerike och södra delen af Dalarna, omkring 60° lat. I Norrige tyckes han endast vara sedd Sunnanfjälde. Vidare finnes han uti hela mellersta Europa, men det är ovisst huru långt mot söder. Det uppgifves visserligen att *C. familiaris* finnes i hela södra Europa, på Sicilien och i Algiriet; men det synes mig troligt att den *Certhia* som är allmän där, är en annan närstående art. Vår *C. familiaris* finnes nämligen i Savoyen och Schweiz blott högre opp i bergstrakterna där barrskog växer och har blifvit beskrifven så-

(*) *Sitta uralensis* Licht., Glog. Handb. 377, nota. Keys. et Blas. N:o 144. — *Gastræo niveo, hypochondriis crissoq. rufescentibus, albo mixtis; superciliis ante oculos albis; rectricibus, utr. 2, extus latius albis, apice, extus, angustius cinereolimbato; 3—5 nigris, summo apice cano-limbato.* Ala 80 mm.; T. 17; C. 50. Mus. Stockh. — *S. europæa*. Midd. Reise, Vert. 156. — *S. sericea* Temm. Man. IV. 645.

som en ny art, *C. costæ*. Den som där varit ansedd såsom *C. familiaris*, och som därstädes lefver i låglandet och dalarna, är en närstående form, som väl måste anses såsom skild art (*). Deremot torde det vara vår art som finnes längs igenom hela Siberien (Pallas) och ända till Japanska hafvet (Middendorff). I Thibet, Himalaya och i Indiens bergstrakter, samt uti Nordamerika finnas flera dylika ganska närstående former, eller arter, som alla utmärka sig nästan blott genom starkare eller mörkare färger, större eller mindre näbb o. s. v.

Öfverallt där Trädkryparen finnes stannar åtminstone en del kvar öfver vintern i hembygden. Han förstår äfven då att i barkspringor, knoppar m. m. uppsöka insekter och larver till sin föda,

men får i nödfall åtnöja sig med ett och annat litet frö. Han är alltid i rörelse, klättrar beständigt på trädstammarna nedifrån uppåt, och, hunnen till en viss höjd bland grenarna, flyger han ned för att åter börja närmare roten på samma, eller på ett annat träd. Dervid låter han ofta höra sitt skarpt ljudande: Siit! eller Ssrih! och är så litet skygg, att man ofta ser honom tätt bredvid sig.

Syn. *Certhia familiaris* Linn. — Lath. — Nilss. Fn. 181. — Bonap. Csp. 224 (?). — *C. costæ* Bailly, Obs. sur les . . . Ois de Sav. 1847. — Gerbe R. Zool. 1852, 162 (*C. nattereri* Bp. Csp. 224?). — (Om *C. costæ* och *C. brachydactyla* jämf. Sundevall, Cabanis Journ. f. Orn. 1855, 61).

Fjerde Cohorten.

Svaleartade Foglar (Hirundiniformes).

De ovanligt långa vingarna och korta fötterna utgöra det mest i ögonen fallande kännetecknet på de Svaleartade foglarna. Det är handpennorna, som äro så förlängda, att de yttre armpennorna blott räcka till halfva vingens längd; men dessa sednare (armpennorna) hafva den hos Sångfoglarna vanliga längden: de räcka till, eller något utöfver roten af stjertpennorna. Handpennorna äro 9 fullständiga, hvartill oftast kommer en ganska kort eller rudimentär

första penna, liksom hos större delen af hela Tättingsordningen. — Fötterna äro korta, men väl utbildade, hvarföre alla egentliga Svalor kunna gå på marken, ehuru detta sker med någon svårighet. Tårna äro fullkomligt så danade som hos alla andra arter af första Ordningen; men tarsen är ganska kort, blott omkring $\frac{1}{10}$ af hela vinglängden, eller $\frac{1}{2}$ af afståndet från vingknäet till spetsen af de yttre armpennorna. Hos de öfriga formerna af Tättingsordningen

(*) *C. brachydactyla* Br., obscurior, gastræo toto pallide cinerascens; rostro longiore (a fronte 16 mm.; ab ang. oris longiore quam tarso); ungue postico paullo brevior quam digito. (Ungue brevi, nec digito brevi, ab altera sp. differt.) Ala 63 mm. Tars 16. — Mus. Stockh. e Germania.

har tarsen minst $\frac{1}{4}$, men vanligast omkring $\frac{1}{2}$ af denna sednare längd; d. ä. omkring $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{4}$ af hela vinglängden.

Genom sina långa, starkt bygda vingar och dertill hörande starka muskler hafva Svalorna fått en god ersättning för den hos dem inskränkta rörelsen med fötterna. De hafva en flygförmåga som isanning är märkvärdig genom den hastighet och den ledighet, hvarmed de förflytta sig genom rymden och liksom lekande eller för sitt nöjes skull tumla om i den vackraste ringdans i luften. Vi hafva ofta tillfälle att betrakta detta skådespel, t. ex. då man om sommarn åker med stark fart och ser Svalorna följa med åkdonet hela milen framåt, sväfvande omkring detsamma i stora aflånga kretsar, eller, dagligen vid samma årtid, då de flyga omkring våra boningar. Vid båda dessa tillfällen märker man dock snart, att deras rörelser äro beräknade mera för nyttan än för nöjet, i det de under flygten fånga insekter till föda; men deras ovanligt skarpa syn och säkra rörelser göra, att de se en mygga eller flyga långt förr än de komma i hennes grannskap och att den afvikelse i flygten, som de gjorde för att gripa henne, icke syntes vara tillfällig, utan tycktes vara en nödvändig del af den luftiga dans, hvarmed de en lång stund fägnat åskådaren. Efter en vid många tillfällen och på flera olika sätt gjord uppskattning af Svalans flygt, tror jag mig med full säkerhet kunna uppgifva, att 50 alnar (d. ä. 100 fot) i secunden icke är förmycket tilltaget, då hon flyger fort. Detta gör en Svensk mil på 6 minuter, eller 10 mil (nära en grad i meridianen) i timman. — Vi se att Svalorna, utan att tröttna, flyga omkring nästan oafbrutet i hemtrakten under största delen af den långa sommardagen. Således om man blott antager att de vore i rörelse 10 timmar på dygnet, hvilket ej torde vara förmycket, så kunna de på denna tid hafva flugit

en väg, som, utlagd i rät linea, skulle göra en sträcka af nära 100 mil. Men man kan väl knappt betvifla att en Svala, som vore satt i nödvändighet att anstränga sig, t. ex. ifall hon, såsom ej sällan händer, råkat vilse ut öfver oceanen, kanhända stormdrifven eller jagad af en roffogel, skulle kunna på ett dygn flyga dubbelt så långt, eller närmare 200 mil, d. ä. så långt som från södra delen af Sverige till Algier. Vid jämförelsen med andra foglar finner man, att en lika stark eller ännu något starkare flygförmåga äges af några få andra foglar, nämligen Tornsvalorna (sl. *Cypselus*) och de egentliga Falkarna, bland hvilka en art, Lärkfalken, till och med griper yngre Svalor i flykten. De trögare flygande foglarna, t. ex. Gråsparfven, tyckas däremot knappt hinna till mera än hälften af Svalans hastighet. Under resan på jernväg har man någongång tillfälle att med åkdonets fart jämföra hastigheten af foglar, som flyga åt samma håll. Jag har dervid några gånger i Tyskland tyckt mig finna, då trainen gått med där vanlig, stark fart, efter 6 geogr. (v. p. 4 Svenska) mil i timman, att Gråsparfven blir betydligt efter; äfven Kråkan har tyckts ej hinna med, men Dufvan flyger förbi vagnen. Jag har aldrig fått tillfälle att på detta sätt jämföra Svalans flykt. Dock må det anmärkas, att denna jämförelse är ganska svår att göra riktig och att mina egna ganska få iakttagelser torde behöfva betydliga rättelser.

Det är ej blott genom rörelseverktygen som Svalorna afvika från de öfriga Tättingarna. Deras ganska korta och svaga näbb samt ovanligt breda gap ger dem ett aldeles eget utseende, hvarpå de genast igenkännas, äfven ifall man ej ser deras vingar och fötter. Näbben har alltid vid spetsen den lilla inskärning, som finnes hos de flesta af denna Ordnings arter; men Svalorna sakna fullkomligt de borst (vibrissæ) vid munvikarna, som man vanligen

plägat anse såsom utmärkande för de insektätande foglarna. Likväl äro Svalorna de mest insektätande af alla foglar. De lefva uteslutande af mygg, flugor och andra mindre insekter, hvilka de endast fånga i flykten. I de kallare climaten kunna de således blott finnas såsom flyttfoglar; de äro det t. o. m. äfven i södra Europa; men inom heta zonen lefva många arter som qvarblifva hela året i samma trakt. — Svalorna äro sällskapslika och bygga oftast coloni-vis. Öfverallt tyckas arter finnas, som gerna bosätta sig omkring människors hemvist och där bli trefliga, omtyckta gäster. Deras bon ligga alltid under tak eller skydd ofvanifrån och äro ofta bygda med konstfärdighet; men märkvärdigt är, att de fleste af dessa lätta, nästan blott flygande varelser, antingen utgräfva sina bon i djupa hål i jorden eller sammansätta dem, icke af finare ämnen, utan af hopklibbad dyjord, som fogeln hemtar vid vatten och bär, under flykten, i munnen, hvarje gång såsom en större klump. Denne blir dervid öfverdragen af fogelns sega spott, hvarigenom jordklimparna både häfta bättre vid hvarandra, och efter torkningen få en betydligare fasthet. Flera arter i de heta länderna lägga dock blott en konstlöst hopdragen, föga djup redde af strå, fjäder o. d. — Svalornas sång är obetydlig och svag.

I hela norra Europa, så långt som floder och insjöar om vintern betäckas af stark is, under hvilken man plägar draga med not, är en saga sedan äldre tider gängse, att Svalan tillbringar vintern i dvala på sjöbottnen, under isen, och historier berättas om Svalor som blifvit uppdragna med isnoten. I förra århundradet hade Klein uti Ost-Preussen hopsamlat många inför domstol bevitnade uppgifter om Svalor, som blifvit på detta sätt upptagna, hvilka han publicerade i sin "Historiæ Avium Prodromus" (4:o,

Lübeck 1750). Från äldre tider har det dock varit bekant att Svalorna flytta bort från Europa till varmare länder öfver vintern. Aristoteles kände detta mer än 300 år före vår tideräknings början och i sednare tider hafva Naturforskare allmänt insett det orimliga uti att en fogel, och i synnerhet den starkt flygande Svalan skulle kunna ligga under vatten, afstängd från luften, utan att qväfvas och dö inom en kort stund, samt att hon skulle kunna rugga under ett sådant läge. De hafva derföre helt enkelt, och med skäl, förkastat den allmänna meningen såsom orimlig, och såsom en af dessa mångfaldiga sagor, som öfvergått till folktro, och som varit grundade på felaktiga iakttagelser. Så behandlade Buffon denna saga på 1780-talet oaktadt Kleins nyss anförda bevis och de fleste Ornithologer efter den tiden hafva gjort likaledes (*). Likväl återkommo berättelserna därom allt som oftast med mycket sken af trovärdighet, utan att man ansåg nödigt att anställa en närmare forskning efter de orsaker som möjligtvis kunde hafva föranlett dessa besynnerliga berättelser. En sådan forskning företogs dock i anledning af en år 1849 till Vetenskaps-Academien inlemnad berättelse, som finnes införd i Academiens Öfversigt 1849 sid. 181. För att utreda förhållandet utfästades under några års tid præmier för Svalor, uppfångade om vintern under isen eller blott i vattnet; men inga Svalor erhöles, utan blott förnyade uppgifter om sådana som blifvit funna för många år tillbaka och en brefväxling uppstod, hvarigenom det slutligen utreddes, att dessa uppgifter, sannolikt alla eller till största delen varit föranledda af Strömstarar, som på sitt vanliga sätt dykt ned i vattnet i grannskapet af isnot och blifvit deruti uppfångade samt ansedda för Svalor. Jag får hänvisa till redogörelserna för detta ämne, som fin-

(*) Linné tyckes dock hafva blifvit förledd att sätta tro till de hos oss allmänt gängse berättelserna. Uti Syst. Nat. XII, 343, säger han, under *Hirundo rustica*: "unaque cum urbana autumnno demergitur vereque emergit." I Fauna Suecica nämner han dock ingenting därom.

nas intagna i Vet. Acad:s Öfversigt, först på nyss anförda ställe: 1849, 181; därefter 1850, 6 och slutligen 1854, 135. Härigenom vågar jag anse ämnet vara i det närmaste utredt, ehuru ännu möjligtvis någon omständighet kan återstå som kunde förtjena att uppläsa. Således tyckes Nilsson vara mera benägen för att antaga den flera gånger framställda förklaringen, att någon Svala kommit före islossningen, nedfallit i en vak och blifvit uppfiskad (se Skand. Fauna, 3:dje uppl., 256—260). Denna förklaring torde dock svårigen vara antaglig för Preussen eller södra Sverige, där Svalor väl icke komma före islossningen, medan man ännu kan draga isnot, ej heller för dem som blifvit upptagna kring nyårstiden.

Genom sin skapnad utgöra Svalorna den bäst afskilda af Tättingsordningens hufvudafdelningar, hvilka vi här kallat Cohorter. De kunna och böra således, ehuru fåtaliga de äro, ej sammanslås med någon af de öfriga hufvudafdelningarna. De äro dock något talrikare än Klättrarne, ty v. p. 90 arter äro kända, hvilka finnas spridda i alla verldsdelar. I hela Europa äro blott 6 arter kända, af hvilka 3 äfven bebo vårt land. Hit hörer:

SVALE-SLÄGTET (*Hirundo*).

Vi bibehålla här detta slägte odeladt, ehuru man i sednare tider har sönderdelat det i många små släkten; men vi anse denna delning öfverflödig, åtminstone i vår Fauna. Våra tre arter skulle därigenom komma att åtskiljas i tre olika släkten, hvilkas namn vi här, såsom vanligt, anföra till slut, uti hvarje arts synonymi. Alla våra tre arter hafva klufven stjärt. Olika kön och åldrar äro till färgen nära lika.

75. *LADUSVALAN* (*Hirundo rustica*), Pl. XVII, fig. 5; svart-blå, under hvit; pannan och öfre delen af strupen mörkröda med ett bredt svart band nedom det röda på strupen. Alla stjärtpenorna, utom de två mellersta, hafva en rundad, hvit fläck midtpå inre fanet; den yttersta pennan på hvarje sida är utdragen i en ganska lång och smal spets. — Vinglängd 125—120 mm. Hos gamla hannar äro de smala, jämbreda och trubbiga yttre stjärtspetsarna omkring 50 millim. långa utöfver nästa stjärtpenna. På ungarna i första året äro de knappt 20 mm. och något bredare. — Den nya dräkten, som de blott till en del tyckas få före bortflyttningen om hösten, är fullkomligt lik den de burit om sommarn, utan särskildt färgade kanter, fläckar o. d.

Bland våra arter är det isynnerhet Ladusvalan, som ådrager sig mesta uppmärksamheten; hon är den allmännaste och den vackraste till hela utseendet samt utmärker sig framför de öfriga genom sina lediga och behagfulla rörelser i luften. Nordligast förekommer hon i Norrska Finmarken, vid Alten (70° lat.), samt vid Vardöe (70½°), där hon årligen visar sig om sommarn, men utan att häcka. Hon skall äfven någongång vara sedd vid Hammerfest. Söder om dessa orter träffas hon, för fjäldhöjdens skull, ej förr än i Lappmarken omkring 68½°, vid Enontekis, Karesuando och Ivalajoki; men därifrån mot söder finnes väl knappt någon by eller gård ända ned till Medelhafvet och på dess öar, där ej Svalan bor under den varmare årstiden.

Uti Afrika skall Ladusvalan under hela sommarn bebo områdena Algier och Tunis, hvilka äro de nordligaste i denna verldsdel; men i de öfriga trakter af Afrika, hvarest man träffat denna fogel, tyckes han ej häcka. Det är således troligt (ehuru ännu ej säkert) att Ladusvalan ej häckar närmare Equatorn, än omkring 35° latitud. Till ännu sydligare orter tyckes hon blott komma för

att där tillbringa vintern. Men vid denna årstid är hon allmän från Egypten till Abyssinien och Senegal, samt troligen än längre nedåt. I södra Afrika förekommer hon ej sällan. Riksmuseum äger 2:ne hannar därifrån, skjutne i November: den ene vid Port Natal, af J. Wahlberg, 1839; den andre vid Knysna, på sydkusten, af Victorin, 1854; samt ett tredje ex., skjutet af Wahlberg högre upp i Cafferlandet, d. 14 Febr. 1840 (*). Då det ej är bekant, eller ens sannolikt, att Ladusvalan häckar i Syd-Afrika, blir det sannolikt, att dessa exemplaren äro från Europa eller från Afrikas nordkust. Det stora afståndet utgör intet hinder ifall verkligen, såsom det synes troligt, en del Svalor hafva en naturlig drift att flytta denna vägen. Ty de något öfver 700 Svenska milen i rät linea, från Algier till Cap, skulle enligt förut gjorda beräkning, lätt kunna genomfaras af en Svala på en vecka eller ännu mindre, ifall hon färdades rätt fram; men behöfva, äfven med högst betydliga krokvägar, ej upptaga öfver en månads tid.

Näst söder om Ladusvalan bor, åtminstone i nordöstra Afrika (Egypten till Abyssinien) en högst närsläktad art, *H. cahirica* Licht. (*H. riocourii*, *H. boissoneautii*, *H. savignii* auct.), som af många anses blott såsom en varietet af den europeiska och endast skiljer sig från henne genom brunröd undersida samt obetydligt mindre storlek, men som uppgifves stanna qvar i hembygden under hela året. Denna är ej antecknad såsom boende i Algirien; men

uppgafs af Temminck vara funnen i Grekland. Där måste hon dock vara sällsynt eller kanske rent af accidentell, då hvarken Lindermayer eller V. d. Mühle träffat henne.

Uti Asien finnes vår Ladusvala i vestra Siberien, ungefär till Jenisei, och det är sannolikt derifrån, som hon om vintern infin- ner sig såsom flyttfogel i Indien. Jag har sjelf där sett några exemplar, d. 23 Mars 1828, i granskapet af Calcutta. — I östra Siberien, ungefär från Baikal och ända ut på Kamtschatka, skall Ladusvalan vara undertill roströd, liksom den nyssnämnda i norra Afrika, men för öfrigt i allt: storlek, färg, lefnadssätt, bo, ägg, likna den europeiska (Pall.; Midd.). — På Japan uppgifves hon vara "fullkomligt sådan som i Europa" (Fn. Jap.); men jag anser dock otvifvelaktigt att den där lefvande Ladusvalan är samma race eller varietet (*H. panayana* Gm.) som allmänt finnes på Java samt öarna och länderna deromkring. Denna afviker blott genom något mindre storlek (vinglängd omkr. 110 mm.) och något större utbredning af det röda på strupen hos de äldre. Bland 5 ex., som jag har att jämföra, finnas svarta fläckar af olika form och storlek på de undre stjerttäckfjädrarna hos tre (dels äldre, dels yngre), men saknas fullkomligt hos ett (troligen en äldre ♀). Af dessa exemplar äro de 3 skjutne i December—Januari (vid Wampu, Manilla, Batavia) och ett i September (vid Malacca; ett är från Java, utan uppgift). Det tyckes således som om fogeln skulle finnas där

(*) Detta ex. saknar könsbestämmelse och är i ruggning. De tre största vingpennorna äro gamla; de öfriga fällda och utom den 4:de återvuxna. — Till ytterligare undersökning må här anföras, att bland de i Afrika fällda exemplar af *H. rustica* som jag sett, har den ofvannämnda hannen från Port Natal (i Nov.) samt ett ex. från Tunis, som antingen tyckes vara en hona eller en yngre hanne (i andra året), hela spetsen af de två mellersta, undre stjerttäckfjädrarna rent svart, till v.p. 6 mm. längd. Hos 2:ne andra ex. (det från Cafferl., Febr., och hannen från Knysna) finnes blott en liten aflång fläck omkring skaftet, nära spetsen på dessa två fjädrar. Slutligen saknas hvarje tecken till denna fläck, liksom hos våra och hos de flesta europeiska ex., hos en gammal hanne (?) från Tunis och en ung ♂, tagen af H:r Forsell d. 15 Oct. midt ute i Atl. Ocean vid 22° n. lat.; troligen vilsekommen under höstflyttningen från Europa. Jag har ännu ej fått tillfälle att jämföra exemplar från södra Europa; känner således ej huru nämnde fläck förhåller sig hos dem och finner den ej heller af andra beskrifven. Möjligtvis kan den eller andra dylika små tecken bli ett medel att igenkänna hvarifrån en om vintern skjuten Svala härstammar, och således att bestämma deras flyttningssvågar. Emellertid finnes samma, eller en nära liknande teckning hos *H. rustica* på flera ställen, ty en gammal ♂, hemförd från Enare af H:r A. Malm, har en rundad, svart fläck (omgifven af hvit brädd) i spetsen af de två nämnda fjädrarna.

såsom flyttfogel från nordligare trakter (Siberien, N. China, Japan?). Det är skada att författare hittills i allmänhet föga brytt sig om att upplysa dessa för foglarnas kännedom viktiga omständigheter och att resande så sällan förse de erhållna exemplaren med de för detta ändamål nödvändiga uppgifterna af kön, dag och ställe.

Dessutom finnes i hela Nordamerika en form (*H. rufa* Gm.) som är undertill brunröd och som väl knappt är skild från den ostsibiriska; till storleken m. m. är hon aldeles lika med våra exemplar. Hon flyttar om vintern till Sydamerika. — Af det ofvan anförda synes, att vår Ladusvala finnes, oförändrad, i hela Europa och vestra Asien, samt, åtminstone om vintern, i hela Afrika; och att utanför detta område bo, i alla verldsdelar norr om Æquatorn, Svalor, som väl knappt kunna anses för annat än geografiska förändringar af samma art, hvilka tillbringa vintern i motsvarande sydliga länder. Hon kan således sägas förekomma på nästan hela jorden, med undantag af kusttrakterna omkring norra ishafvet med hela Grönland och Island, samt Polynesien, södra Australien och sydligaste delen af Amerika.

Vid Svalans, såsom alla andra foglars flyttning märker man årligen att spridda exemplar ses långt före största antalet, och åter försvinna, samt att ankomsten är ganska skiljaktig olika år. Det blir således svårt att bestämma när Svalan egentligen kommer, både i allmänhet och för hvarje särskildt år. Men vid jämförelsen af talrika uppgifter finner man dock, att ankomsten i allmänhet sker tidigare i sydligare länder och sednare i de nordliga, samt att man såsom ett medeltal för den största mängdens ankomst kan uppgifva följande tider. Hon plägar komma till Europas medelhafsländer i slutet af Mars; — till mellersta Tyskland och Belgien omkring medlet af April; — till Skåne och andra af våra sydliga

kustländer omkring d. 1 Maj; — till Stockholmstrakten 8 dagar sednare; — till Norrland omkring medlet af Maj, — och till Lappland något efter d. 20 Maj. — Genom Pallas veta vi att *Hir. rustica* kom till Gurjew, vid norra ändan af Caspiska hafvet (47° N.), d. 15 Mars 1770, samt att den östliga afarten plägar komma till Dauurien i början af Maj och till Kamtschatka i Maj månad.

Bortflyttningen om hösten tyckes ej ske i en lika ordning, utan torde rätta sig dels efter tillväxten af den sista kullen af ungar, dels efter kölden eller tillgången på föda. De uppgifvas vanligen flytta bort från Grekland, Sardinien och sydl. Spanien "i September"; — från Tyskland, liksom från södra Sverige i slutet af September eller början af October. — Från Stockholmstrakten pläga de afresa omkring d. 25 September; — från Lappland (Karesuando) v.p. d. 25 Augusti, då frosten ännu ej börjat; — men i Alten torde de qvarstanna ännu något längre. Jag såg dem där ännu d. 28 Aug. 1838, då de af folket ej ansågos skola flytta förr än i början af September. — Däremot uppgifver Pallas, att de lemna Ryssland (vid Petersburg?) redan "i Augusti".

Ehuru man med skälig visshet kan uppgifva att Svalan om vintern varit 4 à 500 mil eller ännu längre bort från oss, i det inre af Afrika och ströfvat vida omkring där, så återvänder hon dock om våren, utan att fara vilse, till samma ställe där hon bodde förra året. Hon är genast vid ankomsten fullkomligen hemmastadd och igenkänner tydligen stället. Man ser dem derföre genast, första morgonen, sätta sig på ställen, där de förr ofta plägat sitta, och med en liten sång, så god de kunna bestå den, helsa den kära hembygden. Vi hafva redan förut (sid. 7) omtalat Ladusvalans sång, som låter rätt småtreflig och är vida muntrare än de två följande arternas; han höres oftast om morgonen och endast

då de satt sig att hvila, helst i solskenet. Snart börjas reparationen af det gamla boet, eller, om det är förstördt, uppsätta de ett nytt i grannskapet af samma ställe där de förr bott i fred. Öfverallt där civiliserade folkslag bo, har Ladusvalan lemnat vildmarken och söker människans sällskap. Våra hus passa henne bättre än alla andra ställen. Hon uppsätter alltid sitt bo under tak, helst vid bjelkar o. d. i uthus, stallar eller på vindar, där hon har fri passage ut och in, om ock blott genom en liten glugg. Mera sällan ser man det fästadt, liksom följande arts, blott under en taklist. Det sammansättes af jord och är upptill aldeles öppet i form af en half skål eller bågare; tjockt och starkt, af v.p. 6 tum diameter och ännu något större höjd, samt inuti med bale af strå, fjäder o. d. Understundom skall hon bygga i skorstenar, utan att sky röken; hvilket uppgifves ofta inträffa i England. Blott i folktomma länder, eller sådana, hvarest endast finnas kringströfvande nomader eller vildar, såsom i vidsträckta delar af Siberien och Nordamerika, sätter hon boet på branta klippväggar, i stort antal tillsammans. Af hennes böjelse att bygga inuti hus, synes det troligt, att hon föredrager grottor och klipphålor, där sådana äro att tillgå; men jag finner dock ej detta uppgifvet; däremot instämman Siberiens och Nordamerikas faunister däruti, att så snart en trakt blir bebyggd, lemnar hon klipporna för att flytta in i husen. Allt det här anförda, om bo och lefnadssätt, gäller lika om alla de ofvan anförda varieteterna, äfvensom att äggen af alla äro lika: hvita, rödprickiga, till antalet omkring 5, och att två kullar uppfödas, där sommarn ej är altför kort, såsom i Lappland.

Liksom alla andra Svalor lefver denna endast af insekter som fångas under flykten. Ofta ser man henne, flygande tätt utmed vattnet, taga mygg, flugor o. d. som hvila på ytan, eller till och med sådana insekter som befinnas nära under densamma, hvarvid

vattnet stänker högt omkring. Man har trott att hon gjorde skada genom att borttaga bi; men det har befunnits, att hon förstär akta sig för dem som hafva gadd och derigenom kunde vara farliga, och blott tager de gaddlösa drönarne, hvilka, såsom onyttiga, utdrifvas ur kupan af arbetsbien. — Modigt förföljer hon roffoglar, till hvilkas antal hon, liksom äldre ornithologiska författare, räknar Varfogeln (*Lanius excubitor*); men svårligen kan hon väl tillfoga dessa någon skada. — Om dagen ser man denna Svala någongång sätta sig på tak, pålar eller torra grenar i toppen af träd och öfverallt der elektriska telegrafer äro inrättade tyckes hon finna ett synnerligt nöje i att sitta, oftast i långa rader tillsammans, på telegraftråden. Under hela fortplantningstiden och nyss sedan ungarna äro fullvuxna, hvilar hela familjen om natten i boet, eller under tak i dess grannskap. Men efter fortplantningstidens slut pläga de tillbringa nätterna i vassbänkar, sittande tätt tillhopa på rörstråen. De bli vid denna tid långt skyggare än förut. — Då flyttningstiden nalkas sätta de sig gerna om aftonen och morgonen i större antal på ett högt tak eller annat passande ställe; men då flyttningdagen är inne komma de om aftonen, talrikare än vanligt, till en af dessa samlingsplatser, som årligen tyckes vara densamma i hvarje trakt, och afresa derifrån då det blifvit mörkt. Flocken skingras troligen snart under resan och om våren återkomma de spridda eller blott några få tillsammans. Sannolikt styra de kosan under första natten rätt söder ut, då 50 mil eller mera icke synes vara en för lång färd för dem till nästa morgon; men om dagen tyckas de mot söder flyttande Svalorna sväfva omkring nästan såsom vanligt om sommarn samt både fånga insekter och understundom sätta sig till hvila. De som komma flyttande om våren, pläga däremot flyga högt och rätt fram. Vi känna ej med säkerhet huru långt de draga bort; blott det, att Svalorna från

Europa tillbringa vintern långt ned i Afrika, till en betydlig del söder om de stora öknarna och söder om vändkretsen, där de säkerligen, liksom andra flyttfoglar under vintertiden, ströfva omkring utan att hålla sig till en viss trakt. — Då de lemna oss har ruggningen nyss börjat på sjelfva kroppen. Den fortsättes och fullbordas under vintern, då ving- och stjertpennor måste ombytas; men emedan de då vistas på orter, hvarifrån vi ej kunna få dem, så är förloppet af ruggningen ej bekant. Såsom upplysande för våra Svalor kan här anföras, att ett exemplar af den förut nämnda sydöstra afarten (*H. panayana*), skjutet vid Manilla i början af Januari 1853 och hemfördt af D:r Kinberg med fregatten *Eugenie*, har den första fullständiga vingpennan i båda vingarna, men ej flera, under tillväxt.

Svalans fullkomliga oskadlighet för människan, den förtroliga tillit hvarmed hon infinner sig hos oss och hvarmed hon, utan att för oss dölja sitt bo och sin afföda, tyckes sätta dem under vårt beskydd mot rofdjur och andra farligheter, samt det nöje hon skänker oss genom sitt trefliga sällskap, hvilket isynnerhet är märkbart i landsbygdens enslighet, göra, att landtfolket nästan öfverallt, i det stora område hon bebor, hyser en innerlig tillgifvenhet för henne, som ofta liknar en religiös förbindelse: hon är en gästvän som det är synd att ofreda. Tartarerna i Asien älska henne lika högt som den svenske Bonden. Blott i Italien och Sicilien, kanske äfven i Grekland, anställer man jagt på Svalorna och har utfunderat flera sätt att fånga dem, för att använda dem till mat!

Synonymi. *Hirundo rustica* L. et auct. — Nilss. Fn. 253. — Gloger Handb. 414. — Bp. Consp. 338. — *Hir. domestica* Pall. Zoogr. I, 528. — Egentliga typen för sl. *Hirundo*.

76. HUS-SVALAN (*Hirundo urbica*), Pl. XVII, fig. 6; svart med blå glans; hela undersidan, från näbb till stjert, och öfvergumpen hvita. — Stjerten är starkt klufven, men yttersta pennan ej mycket längre än den nästföljande. Fötterna (tarser och tår) äro helt och hållet betäckta af korta, hvita fjädrar; hvilket är nästan eget för denna art, ej blott bland Svalorna utan inom hela Tättingsordningen. En annan, närsläktad art på Borneo uppgifves dock äfven hafva bekläddade fötter. Ungarna i första dräkten sakna nästan all blå glans, äro gråaktiga på strupen och hafva breda hvita kanter på de större armpennorna. Likså få de äldre, i höst-ruggningen, som börjar redan tidigt i Augusti, gråaktiga fjädrar på strupen och undertill. Vinglängd omkring 110 millimeter.

Denna Svala finnes liksom den föregående i hela Europa, med samma gränser mot norr, eller ännu något nordligare, ty hon häckar i Ostfinmarken, ända opp på Vardö. — Hon bebor äfven Algiriet och dessutom hela norra Asien, ända ut till Stilla hafvet och på Kamtschatka, utan att visa sådana färgförändringar som den förra; men hon är ej känd i Amerika. — Hon flyttar bort och återkommer i det närmaste vid samma tider som den förra, men tyckes ej flytta så långt mot söder. Några exemplar sägas qvarstanna öfver vintern i södra Spanien (enl. Machado). De flesta tyckas öfvervintra i Egypten och Nubien (Rüpp.) eller "i Nil-länderna" (Heuglin), men hon är hvarken känd från Senegal eller andra trakter längre nedåt Afrika. Äfvenså lär hon blott sällan förekomma i norra Indien. — Lefnadssättet liknar mycket den förras; men Hussvalan bygger ej inuti husen, utan på yttre väggarna, helst under takutsprånget på större hus eller kyrkor och hennes bo är tillslutet på sidorna samt, då det behöfves, äfven upptill, så att blott ett litet rundt hål är lemnadt såsom ingång. Boet ger således vida bättre skydd mot regn och köld, och det torde vara

därföre som denna Svala, vida oftare än den förra, bygger på branta klippväggar. Sådana colonier skola finnas på flera ställen i Europa, äfven ej mycket långt bort från bebodda trakter; utan tvifvel på samma ställen der de funnos förr än landet var bebodt af folk, som uppförde större byggnader, ty numera lära väl nya colonier endast anläggas på dessa sednare. I Lappland och Norrige äro flera ställen kända där dessa colonier finnas, af hvilka några anföras i Nilssons Fauna; i södra Sverige är det mig blott bekant att de förekomma på berget "Falkflöget" i Bohuslän (Ekstr. Götheb. Handl. I, 33) samt på Gottlands kalkklippor (V. A. Öfv. 1849, 206). I denna Svalas bo lefva en mängd parasitinsekter, ännu ymnigare än i den förras. Äggen äro rent hvita. — Hus-svalans sång eller qvitter höres vida mindre än den förras; hon går ännu sämre på marken än den förra och sätter sig blott någongång på taken; aldrig på pålar, telegrafrådar o. d. eller i vassbänkar. Hon hvilar mest i boet, och hänger sig vanligtvis fast, liksom klängande, utanpå boet under det hon matar ungarna, hvilket Ladusvalan ej brukar göra.

Någongång plägar Gråsparfven intaga denna Svalas bo, som han tyckes finna rätt bekvämt inrättadt och som besparar honom mödan att bygga ett eget. Ifall ett sådant försök göres under det att svalboet begagnas af sina rätta ägare, så försvara sig dessa och vid deras nödrop ankomma kamraterna i stor mängd och torde understundom lyckas att fördrifva inkräktaren. Om dessa små krig är en saga gängse, som jag icke vill utgifva för sann, utan anser höra till folkpoesiens område, ehuru hon efter berättelse anføres af Linné (i S. Nat.) samt en och annan gång blifvit återupprepad i sednare tider (t. ex. af Tarragon, Revue Zool. 1843, 323). Man säger nämligen, att då Svalorna ej förmå utdrifva Gråsparfven, så

hemta de skyndsamt jordklimpar af samma sort som de, hyaraf boet är bygdt, och inmura sin fiende.

Synon. *Hirundo urbica* L. et auctt. — Nilss. Fn. 261. — Genus *Chelidon* Boie. — Bonap. Csp. 343.

76. b. Hybrid Svala (af *Hir. rustica* och *urbica*). — En blandning af båda de föregående arterna träffas någongång, ehuru ganska sällan. Gloger beskriver (Handb. 417) en sådan från Schlesien och ett exemplar finnes i Riksmusei samlingar, hit-skänkt på 1830-talet af W. von Wright, som funnit det i trakten af Kuopio i Finland. Båda äro nyss utflugne ungar i nästdrägten. — Det sednare exemplaret är: ofvan gråsvart med obetydlig blå glans; öfvergumpen är smutshvit, svagt öfverdragen af rödaktigt med några grå fläckar; pannan har, närmast näbben, några små, blekt rödgrå fjädrar. Undersidan smutshvit med blekt roströdaktig strupe. Gördeln framom bröstet synes blott något litet mörkare rödgrå. Vingar och stjärt helt och hållet svartgrå, utan hvita fläckar eller kanter. Stjerten bildad såsom hos *H. urbica*. Fötterna blekt färgade; på tarsens och tårnas sidor försedda med strödda, hvitaktiga fjädrar. — Denna Svala är således på nästan hela öfversidan och stjerten lik *H. urbica*, men genom pannans och undersidans färg samt vingarna, mera lik *H. rustica*. Glogers exemplar tyckes hafva haft tydligare gördel framom bröstet och mörka fötter samt saknat den bleka fläcken i pannan. Dess läte var olika med båda föräldrarnas. Det är väl knappt möjligt, att en *H. rustica* och en *H. urbica*, som hafva så olika bo och sedvanor, skulle kunna bilda ett par, som bygde bo och uppfödde ungar tillsammans. Dessutom var Glogers exemplar uppfödt och taget i ett bo af *H. rustica*, bygdt inuti ett stall. Man måste således antaga den af

honom lemnade förklaringen öfver hybriditetens uppkomst; nämligen att honan af *H. rustica* någongång på våren blifvit utestängd från stallet och varit nödsakad att söka skydd öfver natten i ett af de utanför befintliga boen af *H. urbica*, samt där kommit i för nära beröring med boets ägare.

77. BACKSVALAN (*Hirundo riparia*), Pl. XVII, fig. 7; ofvan mörkt gråbrun, under hvit med bred gråbrun gördel framom bröstet. — Vinglängd v.p. 105 millimeter. Äfven denna har några få fjädrar på fötterna, men blott nederst på tarsens baksida. Stjerten tämligen djupt klufven.

Liksom de båda föregående finnes denna Svala ända opp i Finmarken omkring 70° n. lat., samt i Lappland och därifrån genom hela Europa, till Medelhafvet, samt i hela norra Asien, ända till Kamtschatka. Dessutom tillhör hon äfven Nordamerika; men hon söker hvarken klippor eller menniskoboningar utan håller sig till de trakter hvarest finnas sandiga backar med lodräta branter, eller höga, branta flodstränder, i hvilka hon utgräver sitt bo. Där sådana ej

finnas saknas hon, t. ex. på Gottland. — Hon uppgifves äfven finnas "i Egypten och Nubien hela året" (Rüppell). — Hon kommer och afflyttar ungefär samtidigt med de två föregående: än några dagar före, än något sednare än de. Vid Karesuando (68½°) såg jag henne ännu i mängd, men sannolikt färdig att afresa, d. 9 Sept. 1838, då de båda öfriga arterna längesedan voro flyttade. Liksom Hussvalan tyckes Backsvalan ej gå mycket långt mot söder. En del skola t. o. m. qvarstanna på Sicilien och i andra trakter vid Medelhafvet. I Amerika öfvervintra de talrikt i Florida. — Boen ingrävas horisontellt, såsom nyss anfördes i lodräta branter af ren sand eller åtminstone lös, sandig jord, 3 till 6 fot, såsom en smal gång, rätt in, vanligtvis i stort antal nära tillsamman, men ej längre ned än några få fot under brinkens öfre yta. Balen lägges i ändan af denna gång. Äggen äro rent hvita. Någongång säges dock denna art bygga i hålor, t. ex. mellan stensättningen i bro-kar o. d.

Synonymi. *Hirundo riparia* Linn. et auct. — Nilss. Fn. 262. — *Cotyle riparia* Bp. Csp. 342.

Femte Cohorten.

Kråkartade Foglar (Corviformes).

Det hufvudsakliga kännetecknet som förut (sid. 14) uppgafs för denna Afdelning af första Ordningen är, att hakans vinkel sträcker sig framom näsborrarna. Denna bildning synes bäst då man sät-

ter tummens nagel vid ändan af hakvinkeln, lodrätt mot munspringan, och betraktar näbben från sidan. Man ser då tydligt, t. ex. på Staren, att hakvinkeln räcker v.p. 2 millimeter framom

den gröp, hvaruti näsborrarna äro belägna och ännu något längre framom deras öppning. Hos släktena *Corvus*, *Garrulus* m. fl. räcker hakans vinkel nästan så långt fram som de borst, hvilka öfvertäcka näsborrarna. Samma förhållande äger rum hos några arter af sl. *Emberiza* bland de Sparfartade foglarna, hvilka dock äro väl utmärkta genom underkäkens form. Äfven förekommer det hos några af de släkten som tillhöra Första Ordningens andra Series, och ofta bland de öfriga, lägre fogelordningarna. Däremot är hakvinkeln hos den största mängden af första Ordningens arter, och i synnerhet hos alla de Trastartade, något kortare än groppen för näsborrarna, så att han ej räcker framom sjelfva näsöppningen.

Ehuru ringa denna olikhet än synes vara, så är hon dock tydligen af stor vikt i foglarnas bildning. Hon lemnar ej blott ett godt artificiellt skiljetecken mellan tvänne stora Afdelningar, Turdiformes och Corviformes, som annars skulle vara ytterst svåra att karakterisera, utan hon begränsar äfven den sednare af dessa Afdelningar på ett högst naturenligt sätt. — Föröfrigt är de Kråk-artade foglarnes näbb vanligen långdragen, eller stor, med hak vid spetsen af den öfre eller af båda käkarna, hvilket dock ofta bortslites och fullkomligen försvinner hos äldre foglar. Hos de föregående Afdelningarna af denna Ordning är näbbens tillväxt nästan omärklig sedan fogeln flugit ut ur boet; men hos dessa (de Kråk-artade) är tillväxten ofta rätt betydlig, så att han ej blott ersätter slitningen på spetsen, utan verkligen ökar näbbens längd. En Stare eller en Kråka i nästdrägt har mycket kortare näbb, än en äldre fogel. Men hos några, såsom Nötkråkan, är slitningen så stark, att näbben hos gamla exemplar blir kortare än hos de yngre i andra året. — De Kråk-artade foglarne spatsera vanligtvis säkert och gravitetiskt, med skiftevis rörda fötter och nicka på hufvudet

för hvarje steg, hvarpå de genast igenkännas från de föregående, som hoppa jämfota eller springa fort framåt, eller ock gå osäkert och illa på marken, såsom Svalor, Klättrare m. fl. — Med undantag af fortplantningstiden lefva de fleste tillhopa i stora, slutna flockar, som draga omkring under mycket buller och skrik. De äro i hög grad allätande och kunna lefva af kött, insekter, frukter, frö och allehanda födoämnen, hvarföre de äro lätta att uppföda i fångenskap. De pläga ock lätt bli tama, men äro besvärliga för den bland dem allmänna böjelsen att stjäla och undagömma lysande småsaker, såsom silfver och guldnipper, skedar m. m. af metall, glas o. d. Denna böjelse att snatta och att gömma dylikt, som föröfrigt ej kan vara dem nyttigt, är svår att förklara, isynnerhet som de vanligtvis snart glömma bort det undagömda. De äro i allmänhet ganska dåliga sångare, men utmärka sig oftast genom starka, skrålande läten, som ungefär motsvara de trast-artade och sparv-artade foglarnas locktoner, och de lära lätt att härma hvarjehanda toner eller t. o. m. melodier samt isynnerhet att eftersäga ord. Deras bon byggas på ganska olika sätt, ofta i hålor uti träd, klippor eller hus, men så vidt jag känner, aldrig på blotta marken.

De hufvudsakliga, hithörande Familjerna, som dock i den europeiska faunan icke behöfva särskildt uppräknas för det ringa antalets skull af här förekommande släkten och arter, äro följande:

Icterinæ, med blott 9 handpennor; lika Stararna; finnas blott i Amerika. — Sl. *Agelæus*, *Icterus*, *Cassicus*, *Chalcophanes* m. fl. (Alla de följande hafva 10 handpennor.)
Sturninæ, med ganska liten första vingpenna och hvälfdt halflock öfver näsborrarna. — Blott i gamla Continenten. — *Sturnus*, *Gracula*, *Lamprotornis* m. fl.

Streperinæ, med tämligen kort första vingpenna och nakna näsborrar. — Blott i Australien och länderna däromkring.

Garrulinæ, med kort första vingpenna, dock större än handens täckfjädrar, och näsborrar utan mjukt lock, men täckte af borstlika, tilltryckta fjädrar. — I nästan alla verldsdelar. — *Garrulus*, *Cyanocorax*, *Pica*, *Cryptorhina*, *Nucifraga* et cet.

Corvinæ, med ganska långa vingar; första pennan längre än armpennorna; näsborrar såsom de nästföregående. — I alla verldsdelar. — *Corvus*, *Pyrrhocorax*, *Fregilus*.

Paradiseæ, med långa vingar och tätta, silkeslika fjädrar öfver näsan; — blott på och omkring Nya Guinea; samt

Epimachi, med lång, smal och böjd näbb; — i samma trakter som de förra samt i Australien.

Till vårt land höra följande:

1. STARE-SLÄGTET (*Sturnus*).

Handpennor 10: den första helt liten, kortare än täckfjädrarna; den andra (eller 3:dje) längst. Näsborrarna nakna, aflånga, ofvan halftäckta af en hvälfd, läderartad hud. Näbben smal. — Uti öfre vecket af den hvälfda näshuden ses alltid hos de yngre och ofta hos de äldre en rad af ganska små fjädrar, ämnena till de följande släktenas nästäckfjädrar. Stjerten är urnupen och kort: blott hälften så lång som den tämligen långa och spetsiga vingen. — De egentlige Stararne hafva, såsom fullvuxne, långsträckt, något nedtryckt näbb med rät, något trubbig och utplattad spets utan inskarving vid sidan. Men hos ungarna i första drägten är näbben vida kortare, med något hoptryckt och nedböjd spets, försedd med tydligt hak vid sidan.

78. STAREN (*Sturnus vulgaris*), Pl. XVIII, fig. 5, 6; svartaktig med smala bleka kanter på ving- och stjertpennorna. — Äldre, i sommardrägt: svart med grön och violett glans; fjädrarna smala, spetsiga med en liten gråaktig, blek spets. Näbben gul; fötterna ljusbruna. Vinglängd 130 mm. — På gamla hannar försvinna ofta de bleka fjäderspetsarna på undersidan och hufvudet; — honan har dem alltid större och metallglansen mindre vacker, undertill föga märkbar. — Näst efter höstruggningen äro fjädrarne i spetsen något bredare och rundade; näbben svartaktig. — Ungarna i nästdrägt: mörkgrå med breda rundade fjädrar, utan fläckar. Hakan vit; buken vitblandad. Vinglängd 120 mm. eller mindre. Om näbbens form hos ungen, se näst ofvanför.

Staren är en af våra allmännaste foglar, men finnes ej mycket långt opp mot norden. I Norrige lærer han dock förekomma ända opp till 67° lat.; i Salten, hvilket är det nordligaste ställe där han är bekant. Därifrån skola ofta några exemplar komma öfver, genom sänknigen i landthöjden, till det innanför, i Svenska Lappmarken belägna Qvickjock; men annars finnes Staren inom Sverige ej nordligare än i norra Ångermanland (Nilsson) och uti Umeå stad (Löwenhj.), båda vid 64° lat. I Finland träffas han vid Helsingfors, men icke vid Kuopio (63°), och i Ryssland torde han ej heller finnas mycket längre opp än omkring 60°. Från denna nordliga gräns bebor han om sommarn Europa, öfverallt, till och med öarna i Medelhafvet, samt, något förändrad, äfven norra Afrika (Algier och Tunis). Dit, och till Egypten, komma dock Stararna från Europa i tallösa skaror om vintern; men ett icke mindre antal, kommande norrifrån, qvarstannar i Europas medelhafsländer och några få dröja öfver vintern i vida nordligare trakter, såsom i Frankrike och Tyskland. Utåt Asien finnes han i steppländerna till öfre Jenisei och Altai (i Sajanska berget) vid 51 à 52° lat. och sannolikt ännu

något nordligare, men knäppt längre åt öster. Äfven skall han finnas i mindre Asien, Persien och norra Indien; men möjligtvis blott om vintern, liksom i norra delen af Arabien. — Då han ej flyttar långt mot söder, återkommer han tidigt på våren. I södra Sverige infinner han sig redan i Mars; vid Stockholmstrakten vanligen några dagar sednare i samma månad, eller i April, ehuru snö och is ofta ännu ligga kvar. Genast efter ankomsten börjar han låta höra sin besynnerliga sång, som består af några få vackrare, men mest af gnisslande och surrande, ej starka läten och som är mera lustig än vacker. Han är högst sällskapslik och lefver ej blott flockvis, utan stare-flockarna pläga gerna slå sig tillhopa med Kråkor eller Råkor, som föra ett någorlunda lika lefnadssätt. Liksom flera andra kråkartade foglar vistas han gerna bland betande boskapshjordar och sitter ofta på djurens rygg för att befria dem från insekter, stynglarver och annan ohyra; hvilken tjänst dessa synas tacksammeligen erkänna, i det de låta foglarna få vara aldeles ostörda. Födan utgöres föröfrigt mest af mask och insekter; blott i nödfall tillgriper han kött, på gödselhögar, af döda djur o. s. v., men dödar ej sjelf vertebrerande djur. — Boet lägges alltid i hålor; hos oss oftast i ihåliga träd, men äfven rätt ofta i hål uti murar, kyrkor och andra byggnader, eller i hålor uti branta klippväggar i de länder hvarest sådana äro allmännare än hos oss, såsom i mellersta Asien. På flera orter, och hos oss isynnerhet på Gottland, äro Stararne en sort husdjur, åt hvilka man på taken uppsätter holkar eller lådor af bräder, med hål på sidan, hvaruti de bygga. Detta skall, enligt Pallas, vara allmänt i Ryssland, hvarest Staren hålles i en slags helig vördnad, ungefär såsom Svalan hos oss. Äggen äro 5—6, blekt blågröna.

De Starar som bo öfver sommarn i södra Europa och norra Afrika hafva blifvit ansedda för en skild art, *Sturnus unicolor*,

emedan kroppens fjädrar, genom det varmare klimatets inverkan, få en mörkare färg med blott svag, brunaktig glans, hvori det gröna och violetta föga synes, och aldeles sakna den blekgrå färgen i spetsen. Dock lära dessa grå spetsar finnas hos yngre foglar och hos en del, äfven äldre exemplar, synas mer eller mindre tydliga. Denna varietet, som ännu ytterligare behöfver studeras, säges börja redan i Ungern och södra Ryssland med ett mindre antal individer, och blir söderut allt mera allmän, så att hon på Sicilien är den vida öfvervägande, och det är denna varietet som finnes i betydligt antal häckande i det aldra nordligaste kustlandet af Afrika, vid Tunis, Algier etc.

Synonymi. *Sturnus vulgaris* Linn. — Pall. Zoogr. I, 418. — Gloger Handb. 165. — Nilss. Fn. 223. — Bp. Csp. 421.

ROSENSTAREN (*Sturnus roseus*; 23); ryggen och undersidan blekt gråröda (eller nästan hvitaktiga); hufvud, hals, vingar och stjert svarta. Vinglängd omkring 125 mm. — Hufvudets fjädrar, isynnerhet hos hannen långa, bilda en tofs. Näbben är kortare än Starens och hoptryckt, med hak vid den något nedböjda spetsen. Vingar, stjert m. m. såsom hos Staren. — Ungarna äro brungrå, något blekare än starungar; med otydliga fläckar på bröstet samt mörkare vingar och stjert; annars ganska lika dem.

För den anförda näbbformens skull har denne fogel oftast ansetts skild från Stareslägtet och af Cuvier (i Regne An. 1817) blifvit kallad *Gracula rosea*, hvilket dock ej kan antagas såsom rätt. Dels hade fogeln redan år 1815 af Temminck blifvit uppförd såsom typ för ett eget slägte, Pastor; dels har han vida större likhet med Stararna än med den egentliga *Gracula* (*Gr. religiosa* L. från Java); således bör han antingen uppföras i ett eget slägte under namn af *Pastor roseus*, eller bör han föras till slägtet *Sturnus*, såsom vi här gjort efter Pallas m. fl. utmärkte naturforskare. Nordmann, som mest af alla har studerat honom, anser orätt att skilja honom från Stararna. Att förena honom med dem torde här vara så mycket riktigare, som man därigenom undviker att uppföra ett särskildt slägte för en art som ej egentligen tillhör vår fauna. Från Stare-slägtet skiljer han sig hufvudsakligen blott genom näbbformen

och de breda, trubbiga fjädrarna, hvilka hos äldre Starar äro något olika bildade; men i båda dessa hänseenden öfverensstämmer han nära med de yngre Stararna, såsom synes af det som ofvan anföres, i beskrifningen af Stareslägtet och af *St. vulgaris*. — Till hela sitt beteende, lefnadssätt och yttre utseende (utom färgen) liknar han så nära vår vanliga Stare, att en hvar som ser honom lefvande ej kan undgå att märka det.

Denne fogel är märklig för sitt kringströfvande lefnadssätt, hvarigenom han oftare än andra europeiska foglar träffas såsom tillfällig gäst i länder, där han ej bor eller reguliert förekommer. Hans egentliga hemland är Caucasiska länderna och Tartariet, eller Stepländerna från Dons utlopp till öfre Irtisch och Altai omkring 50° lat. och söder derifrån, men ej norr om Altai (troligen ej heller östligare). Vidare bebor han norra Indien (och sannolikt det mellanliggande östliga Persien), samt förekommer ofta i södra Indien och på Ceylon, dock sannolikt blott såsom flyttfogel om vintern. — Vanligen anföres han äfven såsom en invånare i hela Afrika; hvilket dock endast beror på Levaillants diktade uppgift (Ois. d'Afr. 96), att han funnit denna fogel i Namaqualandet uti Sydafrika. Tvärtom visar det sig nu, att han icke finnes i hela Afrika. Han är ej en gång sedd i det intill Asien gränsande Egypten, af de talrika resande som i sednare tider lemnat noggranna underrättelser om detta lands foglar, ehuru han tyckes ströfva från Svarta hafvet ned åt Syrien. Han finnes nämligen vid Trebizond (enligt Abbott, Z. Pr. 1834, 51) och vid Aleppo (enligt Russell) om sommaren. — Från de anförda stepländerna ströfvar han vissa år, men ej alla, om våren, i stora skaror inåt de mera trädbevuxna och odlade trakterna af södra Ryssland, samt därifrån genom Bessarabien, nedåt Turkiska länderna. Dessa skaror börja komma redan i Mars och April, hvarefter de qvarblifva i landet under en stor del af sommaren, men uppehålla sig ej stadigt på vissa trakter, utan stryka omkring flockvis, där de finna föda, som hufvudsakligen utgöres af Gräshoppor och andra insekter samt Mullbär och Körsbär. Ehuru ett ungefär lika antal hannar och honor finnas, så ses dock inga qvarstanna för att fortplanta sig (Nordm. l. c.). — Utan tvifvel är det från dessa skaror, som mindre flockar utsprida sig åt alla håll i Europa. I Grekland ser man dem ofta, redan i Maj eller Juni; men äfven kunna flera år förbigå utan att de synas. Understundom komma sådana flockar till Italien och mera sällan ända till östra delen af Tyskland (Schlesien, enl. Gloger). Skingrade sprida de sig vidare åt alla håll, så att väl intet land i Europa finnes, med inbegrepp af Lappland,

som ej någongång får besök af enskilda exemplar af denna art. Ofta följa dessa foglar med flockarna af Starar; men då dessa skingras för fortplantningens skull, irra deras följeslagare ensamma omkring tills de förgås. Fogeln synes alltså blott accidentellt förekomma i hela Europa, utom Donska stepperna, hvarest han årligen förekommer, samt sydligaste Ryssland, Turkiet och Grekland, hvarest han ofta förekommer i stor mängd om sommaren, ehuru utan att där fortplanta sig.

Detta kringströfvande i stort antal, utan att fortplanta sig, är isanning märkvärdigt, isynnerhet som Nordmann visar, att Könorganerna verkligen utveckla sig på vanligt sätt vid vanlig tid (i Maj—Juni). Att dömma efter de beskrifningar som finnas häröfver, ser det ut som om fogeln till ovanlig mängd förökade sig vissa år, då Gräshopporna äro ymniga i hans hembygd, och att större delen (kanhända i andra året) följde dessa insekter åt andra håll; men att de, engång väl utkomna till främmande orter, förlorade driften att qvarstanna och bygga bo. Denna åsigt motsäges ej af det man känner om deras fortplantning. Enligt Nordmann bygga de i stor mängd, och coloni-vis, liksom Stararna. uti hålor i klippor och träd, omkring östra delen af Svarta hafvet och i Caucasiska länderna. Dock lära sjelfva boet och äggen ännu vara obekanta. I dessa trakter bli ungarne flygfärdige i början af Juni, hvarefter flockar af ungar, som följa sina föräldrar, snart börja visa sig i södra Ryssland (vid Odessa), hvarest de sedan synas ända till i slutet af September. Men i Augusti skilja sig de unga från de gamla och bilda egna flockar, och det är vid denna tid, som Lindermayer säger sig i Grekland blott hafva sett flockar af ungar, hvilka dock endast visa sig en kort tid. Af dem som sålunda utvandra torde ett större antal förgås än de som återvända till hemlandet. Inom Sverige, från Skåne till Lappland, hafva förirrade exemplar, åtminstone 8 gånger blifvit antecknade under de sednare 30 åren och sådana hade redan blifvit anmärkta på Linnés tid. De hafva varit af båda könen. Två funnos i Juni, fyra i October—November; för de öfriga är tiden ej uppgifven.

Synonymi. *Turdus roseus* Linn. — Lath. — *Sturnus roseus* Pall. Zoogr. I, 420; — Nordmann, Demid. Voy. III, 123 och 307 (utförlig Naturalhistoria, Anatomi m. m.). — *Pastor roseus* Temm. Man. 1815 et 1820; — Bp. Consp. 421. — *Gracula rosea* Cuv. R. An.; — Gloger Handb. 169; — Nilss. Fn. 229; — Illum. fig. II, 159.

2. SKRIKE-SLAGTET (*Garrulus*).

Vingarne medelmåttige (armpennorna räcka till v. p. $\frac{1}{2}$ af hela vingen), rundade. Första pennan längre än täckfjädrarna men kortare än armpennorna; 4, 5 och 6 längst. — Näbben medelmåttig, men stark, med rät munspringa och hak vid den något böjda, hvassa spetsen, i båda käkarna. — Näsborrharna tätt öfvertäckta af borstlika fjädrar. — Stjerten medelmåttig (något kortare än vingen), hel och något rundad.

De hithörande arterna lefva mera ensliga än de öfriga Kråk-artade foglarna och afvika dessutom från dem däruti, att de komma sällan ned på marken, där de gå illa och hoppande; men de äro oroliga, nyfikna och rofgiriga samt skrika och larma betydligt (hvaraf troligen namnet Skrika är härledt).

79. NÖTSKRIKAN (*Garrulus glandarius*). Pl. XIX fig. 1; — rödgrå; handtäckfjädrarna glänsande, ljusblå med svarta tvärband. — Några af armtäckfjädrarna och tummens fjädrar hafva samma vackra färg. Armpennorna svarta; 1—5, på första hälften, utåt hvita. En stor fläck vid näbbroten och många små i pannan svarta. Stjerten svartaktig; öfvergump och haka hvita. Vinglängd v. p. 180—190 mm.

Inom ekeskogsregionen, eller till 60 à 61° lat. är Nötskrikan hos oss allmän i de flesta skogstrakter; men hon träffas ännu något längre opp. Enskilta exemplar hafva blifvit sedda vid Qvickjock och något norr om Umeå. Nilsson anför att hon inom Sverige finnes till södra Ångermanland (v. p. 63°) och i Norrige ända till norr om Trondhem. Dock måste hon vara sällsynt så långt opp. I Finland skall hon vara allmän vid 63°. Därifrån finnes hon söderut genom hela Europa, till och med på Sicilien samt i

Spanien och Grekland; men i Norra Afrika ersättes hon af en starkare färgad varietet eller art (*G. melanocephalus*) som har hufvudet ofvan svart. Äfven mot öster: i östra Ryssland (Permien), på Krim och i mindre Asien antager Nötskrikan en dylik färg, och sådan finnes hon utåt mellersta Asien, och i södra Siberien till trakten af Jeusei eller Lena. På Japan träffas åter en varietet som närmare liknar den europeiska, med hufvudet ofvan hvitt, svartfläckigt. De uti Himalaya och norra Indien förekommande arterna af släktet äro mera afvikande.

Nötskrikan qvarstannar hela året i hembygden eller stryker omkring i trakten om vintern, då flera pläga följas åt, ehuru tämligen spridda. — De förtära bär, frukter, ekollon, insekter, mask, ödlor m. m. och beskyllas för att uppsöka och förtära fogelungar och isynnerhet ägg. Ollon och dylikt hopsamla de på vissa ställen till framtida behof, men bortglömma ofta sin skatt. De äro i ständig rörelse, men flyga vanligen blott korta stycken, mellan träden. Ofta härma de andra foglars och djurs läten ganska väl. Deras egna läten äro många, ganska olika, med oftast korta och sträfva. Boet bygges af risqvistar, strå m. m. bland trädens grenar, utan synnerlig konst. Det är icke djupt, och innehåller 5 till 6 ägg, som äro gråaktiga med små brunaktiga fläckar och prickar.

Synonymi. *Corvus glandarius* Linn. — *Pica gland.* Wagl. Syst. — *Garrulus* Briss., — Cuv. — *Garr. glandarius* Nilss. fn. 1824, 139; — Ed. 3, 210. — Bonap. Consp. 375. — Anm. I svenska folkspråket heter denne fogel vanligen blott Skrika eller Ollonskrika, eller, i Skåne, Skogsskata. Däremot användes namnet Nötskrika i Nerike för *Nucifraga*, enligt Grill i Vet. Ak. Öfv, 1856, 151. Men denna sednare har på andra orter det i skrift upptagna namnet Nötkråka.

80. LAFSKRIKAN (*Garrulus infaustus*). Pl. XIX fig. 2; — rödaktigt grå; stjerten orent gulröd med de två mellersta pennorna gråbruna. — Några af vingtäckfjädrarna af samma färg som stjerten; hufvudet ofvan svartbrunt. Vinglängd 140 mm.

Norr om Nötskrikans region vidtager denna. Hon skall finnas ända ned till Dalelven omkring $60\frac{1}{2}^{\circ}$ lat. men blir ej allmän förr än omkring 62° . I Finland tyckes hon ha samma gränser och i Norrige finnas ännu något sydligare; men i Ryssland skall hon vara allmän vid 60° och i östra Siberien ända ned vid 55° lat. De sibiriska exemplaren äro något ljusare och något mera rödaktiga till färgen. Mot norr finnes hon så långt som barrskog växer och något längre opp, uti björkskogsregionen. Hon är allmän vid Alten och i Ostfinmarken omkring 70° , men ej vid Hammerfest. Hon är en af de aldramest stationära foglarna, som aldrig tyckes frivilligt aflägsna sig från hembygden och således lever inom samma gränser om vintern som om sommaren. Men det händer dock att enskildta exemplar kunna förvilla sig längre hemifrån. Det berättas att sådane blifvit sedda vid Stockholm, ja till och med i Småland, och i Schlesien (Gloger) hvilket dock behöfver bekräftelse. Att hon blifvit uppförd i Danmarks fauna lär väl endast bero på hennes förekommande i Norrige.

Lika allätande som den förra, är Lafskrikan ännu mera rofigirig och knappt torde någon annan fogel likna henne i nyfikenhet och dumdristighet. Hon tyckes leva enslig, men vanligtvis finnas flera nära tillsamman, inom en mindre trakt. Ofta sitta de stilla och tysta i träden då man kommer i grannskapet, så att man ej märker dem, förr än helt plötsligen en af dem skriker ut ett bredt, kort: tjäh! eller något dylikt, och flaxa fram och betrakta den ankommande, hvarefter stundom flera gifva sig tillkänna på ungefär lika sätt. Mången gång skrika de ej förr än man

gått förbi dem eller stått en stund på stället. Det är ganska vanligt att de sitta stilla utan att bry sig om att man skjutit ett skott helt nära dem eller dermed fällt en af kamraterna i ett träd strax bredvid, så att de först en stund därefter gifva sig tillkänna genom ett läte eller en rörelse. Det besynnerliga i hela deras beteende och den fullkomliga likgiltigheten för sina likars, och för sina ungars öde har gjort, att folket, öfverallt där de finnas, anse dem med en sort afsky och kalla dem "styggas foglar", som ej bebåda något godt. Samma likgiltighet visar, under fortplantningstiden, den af makarna, som ej ligger på äggen, då man nalkas boet; hvaremot den som för tillfället ligger i redan icke låter bortskrämma sig, utan blir liggande stilla; hyllket gör att man ej har ringaste anledning att tro boet finnas i grannskapet och således ej finner det, om ej genom en tillfällighet. Detta har gjort att boet ganska sällan blifvit funnet och plägar vara obekant äfven för folket i de trakter där fogeln är allmän, samt att äggen länge varit aldeles okända. De funnos hos oss, såsom det synes, först på 1850:talet, af Lappar i Ostfinmarken, som Prosten Sommerfelt hade undervisat att söka dem; hvarefter de där och på flera ställen, erhöles af resande. Några år förr hade dock Middendorf funnit dem i Siberien. Boet sättes i stor skog på trädgrenar, ofta högt opp. Det är öppet med $3\frac{1}{2}$ —4 tums invändig diameter; består af strå, utåt med talrika, finare trädqvistar, laf o. d., och är inuti belagdt med dun af ängsull och isynnerhet med fjäder af Ripor, Tjädrar o. d. som finnes fälld på marken. Det är redan färdigt i Mars eller April. Middendorf fann i Ost-Siberien ett bo med 3 nakna ungar, d. 16 April. Äggen äro 5, smutsgrönaktigt hvita, med gråbruna och grönaktigt bruna fläckar, som vanligen stå tätast omkring storändan. Längd omkring 30, diameter v. p. 20 mm. Men de variera betydligt både till färg och

storlek. Sommerfelt meddelar, att om man klifver opp i trädet, där man råkat få se ett bo, och tar fogeln som ligger på äggen, samt kastar honom bortåt, så återvänder han dock och söker att åter få lägga sig i boet medan man ännu är kvar i grannskapet. — Denna fogels läte är af ganska mångfaldig art; oftast sträft, ofta jamande, gnällande o. s. v., men ej sällan låter han höra hvarjehanda toner som utgöra en icke förkastelig sång. I sitt betående och i lätet, äfvensom uti de lösa, icke elastiska fjädrarna, visar han någon likhet med Mesarna, men han eger ej deras liflighet.

Synonymi. *Corvus infaustus* Linn. Fn. — *Garrulus infaustus* Boie. — Nilss. fn. 213. — Middend. 157. — Sommerfelt V. A. Ö. 1861. — *Corvus mimus* Pall Zoogr. I, 395. — *Perisoreus inf.* Bonap. Consp. 375. — Hans vanligaste svenska namn är Röd-tjuxa; men föröfrigt har han många namn, hvilka anföras af Nilsson.

SKATESLÄGTET (*Pica*).

Stjerten mycket längre än vingen, med de mellersta pennorna gradvis längre. Vingar och näsborrar såsom hos *Garrulus*. Näbben något större, med något böjd munspringa och otydliga hak vid spetsen.

Skatorna likna, till lefnadssättet ganska nära Skrikorna, men de gå bättre på marken. Mindre tydlig är deras likhet med Kråkslägtet, hvarmed de pläga förenas.

81. SKATAN (*Pica europæa*), Pl. XIX, fig. 3; — Svart; skulderfjädrar och buk hvita; vingar och stjärt med präktig grön- och blåaktig glans. Handpennorna med större delen af inre fa-

net hvitt. Vinglängd v. p. 195 mm. — Ett gråhvitt band öfver stjärtfästet; undergumpen svart.

I fall Skatan vore en sällsynt fogel, så skulle hon utan tvifvel vara ansedd för en af de aldravackraste; men vanan att beständigt se henne gör att hon blir ansedd för ett af dessa alldagliga föremål, som ej äro värda mycken uppmärksamhet. Att man dock uppfattat henne såsom ett litet täckt föremål och funnit behag i hennes lätta och vackra rörelser, synes af den gamla, i Götaland allmänt spridda gåtan, som har afseende på Skatan: "Lilla lilla lätta, hoppa öfver stätta, luden som ett får, har inte' enda hår". Det som isynnerhet nedsätter henne i landtfolkets aktning och gör henne förhatlig, är hennes smak för kycklingar, andungar o. d. under den tid hon sjelf har ungar, samt för körsbär och söta päron eller andra frukter sednare på sommaren, äfvensom för allhandamått matvaror, kött, fisk m. m. som kunna åtkommas. Genom denna olofliga böjelse utsätter hon sig ofta för förföljelser och obehagligheter af många slag. Man förstör hennes ägg och nedrifver hennes bo, och likväl sätter hon så stort värde på människors grannskap och dermed följande förträffliga matförråder, att hon kvarblifver och bygger omkring våra boningar. På många orter i Sverige är den meningen rådande bland allmogen, att om man blott låter Skatan vara i fred, så gör hon ingen skada, hvilket väl torde kunna vara till en del riktigt, såvida, att vid små landtgårdar eller torp, der Skator bo, har det ej varit vanligt att bättre fruktträd funnos att göra skada på och att flera kycklingar blifvit uppfödde än som med lätthet kunde bevakas. Men dessutom kan man gerna tilltro Skatan den klokheden, att ej göra skada i en dylik liten gård, vid hvilken hon bor och där hon finner sig bevakad samt lärt närmare känna personerna, i fall tillgång på lifsmedel finnes på något afstånd. Hon är nämligen till en

förvånande grad slug och listig. Hon förstår ganska väl att undvika försåt samt att bedömma om någon vill göra henne skada. Ifall blott en af de Skator som bo t. ex. i en by, sett verkan af skjutgevär, äfven icke riktade mot henne sjelf, så vet hon ej blott att akta sig sjelf derföre, utan hon förstår äfven att varna de öfriga kamraterna i trakten för faran, så att jägaren må försöka huru han vill att skjuta en Skata, han kommer ej inom skotthåll. Vid sådana tillfällen, liksom då en roffogel, räf eller annat rofdjur visar sig, pläga alla Skator, som finnas i grannskapet, samlas i flock, skratta ock hålla ett färfärligt väsen, flygande omkring i trädtopparna, så att de alltid hafva fienden i sikte. Om jägaren går in i ett hus, eller gömmer sig för att ligga i försåt, så förstå de rätt väl att undvika det farliga stället; men sedan de hafva sett honom aflägsna sig, skingras de och bli lugna, samt frukta ej att komma nära intill människor, som ej bära det mordiska instrumentet. Vanligtvis säger man, att "Skatan vädrar krutet" och detsamma påstås om Kråkor och flera andra foglar, men aldeles utan grund. Skatan har lika svag lukt som alla andra foglar och rättar sig nästan uteslutande efter synen (Jämf. härom under Korpen). Fin och stark lukt finnes endast hos Däggdjuren (och Insekterna?).

Skatan finnes vid bebodda ställen, ungefär så långt opp som granen växer, eller ännu något längre ifall stället erbjuder en ymnigare tillgång på födoämnen, såsom afskräden af kött, fisk o, d. Hon finnes således till och med vid Hammerfest, nära 71°, ehuru där ej växa andra träd än låga björkar och Vide-arter; men vid gårdarna och fiskeplatserna längre opp, omkring Nordcap, saknas hon. Vid Alten (70°) är hon allmän. Inom Lappmarken tyckes hon blott komma till mera bebodda ställen som ligga inom tall-

skogens region, såsom Karesuando och understundom Arjeplog. Därifrån mot söder finnes hon i hela Europa; dock säges hon saknas på Sardinien (Cara p. 26), ehuru hon är allmän på Sicilien. Ej heller finnes hon på Island. — På de anförda, aldra nordligaste ställena, flyttar hon reguliert bort öfver den mörkaste delen af vintern, men återkommer tidigt: i Mars eller April. För öfrigt finnes hon i hela Europa qvar på samma ställe under hela året. Likväl synes det troligt, att en stor del öfverallt flytta, eller åtminstone draga vidt omkring under den kalla årstiden. Utom dem, som bo i trakten och vistas vid bebodda ställen, ser man, åtminstone i södra Sverige, ofta Skator som om vintern tillbringa större delen af dagen i skogen och som, uppskrämda från byar, där de infunnit sig för att söka föda, genast flyga till skogs och i allmänhet synas vara främmande för orten. Jag har iakttagit detta förhållande på ställen hvarest inga Skator plägade bygga i skogen. Det inträffar nämligen äfven hos oss, ej så sällan, att Skator bygga i enstaka träd långt bort från bebodda ställen, eller i mindre skogslundar, eller i yttre kanten af större skogar. I de sydligaste länderna skall detta vara det allmännaste förhållandet. Men föröfrigt är det vanligt, att de Skator, som eljest hålla sig omkring husen, i byar eller städer i en viss trakt, om vintern tillbringa nätterna i skogslundar, ofta $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ mil från sitt vanliga hemvist. — I nedre Egypten infinna sig skator om vintern (Rüpp. Heugl.); men de som bebo norra Afrika längre vesterut, i Algiriet, och bli qvar där hela året, anses utgöra en annan art (*Pica mauritanica*). De skilja sig från våra exemplar endast genom sin nakna, blåaktiga ögonkrets (orbita). — Utåt vestra Asien finnes Skatan ungefär till trakten af Daurien: i södra Siberien, ej så nordligt som hos oss, och i Tartariet, der hon, liksom i Ryssland, skall

vara högst ymnig, samt i Persien och Afganistan; men ej i Indien eller Nepal. Ovisst är om hon finnes längre åt öster i mellersta Asien; men på Japan och i China återfinnes en form, som är något större, med längre vingar (200—210 mm.). Sannolikt är det denna form, som enligt Pallas skall finnas på Kamtschatka och Kuriliska öarna. Slutligen finnes i det inre af Nordamerika två former, en större och en mindre, som blott i dylika småsaker afvika från vår allmänna, och en tredje med gul näbb.

Skatans bo är ett i sitt slag tämligen eget konststycke. Det bygges af qvistar och taggigt ris, mellan grenarna af löfträd, nära klotrundt, med tak, och med ingång från sidan, och har omkring en aln i diameter. Undre delen innehåller mycket jord samt en bale af rötter, strå m. m. Det blir färdigt ganska tidigt på våren, ofta i Mars eller början af April. I trädlösa trakter uti sydligare länder skall det någongång byggas i låga buskar. — Skatans sång omtalades i det föregående; hennes vanligaste skrattande läte är ej att förlikna vid sång, utan är oftast ett varningstec-ken, förorsakadt af något ovanligt föremål, eller af vrede, fruktan eller glädje. Att hon lätt blir tam, lätt lär att tala och är be-gifven på snatteri, är allmänt känt.

Synonomi. *Pica varia* s. *caudata* Auct. vet. — *Corvus pica* Linn. — Pall. Zoogr. I. 389. — *P. melanoleuca* Vieill. Enc. 883; — Wagl. Syst. n:o 1. — *Pica europæa*, Cuv. — *P. caudata* Keys. et Blas. 150 (med citation af Linn. Syst. Nat. VI, hvarest dock dessa ord, anförda under slägtet *Corvus*, ej äro ett namn, utan en definition, liksom de på samma ställe anförda termerna: *Cornix frugivora*, *Cornix cinerea* m. fl. hvilka ej upptagas såsom namn). — Nilss. fn. 3, 204; — Bp. Consp. 382. — *P. varia* Schl. Krit. Üb. — et Fn. Japon. 81. — *Cleptes pica* Cab. Mus. H. 229.

NÖTKRÅKE-SLAGTET (*Nucifraga*),

Näbben långdragen, rät, kägelformig, med sliten, något trubbig och nedtryckt, rät spets (oftast utan hak); Stjerten tvär medelmåttig eller något kortare ($\frac{2}{3}$ af vinglängden). Näsborrar såsom *Garrulus* och *Pica*; vingarne såsom hos dem, eller något litet längre — De hithörande arterna utgöra en mellanform mellan Starar och Skrikor eller Kråkor. Med de förra hafva de mycken likhet i kroppsfärgen, näbben och stjerten, men de skilja sig från dem genom näsborrharnas och vingarnas beskaffenhet. Till lefnads-sättet likna de nära Skrikorna. — Inuti har underkäken, vid hakvinkeln, en hög, men kort köl, som torde gagna vid sönderklyfningen af nötter. — Tungan är kort, platt, med 2 spetsar: en liggande på hvardera sidan om nämnde köl.

82. NÖTKRÅKAN (*Nucifraga caryocatactes*) Pl. XIX fig. 4; — mörkbrun, tätt hvitfläckig. — Vinglängd 190, hos honan 180 mm. Vingar och stjärt äro svartaktiga. Stjertpennorna, utom de två mellersta, i spetsen hvita; de yttre till v. p. 1 tums längd. Hufvudet ofvan utan fläckar, mörkbrunt; undergumpen hvit. Föröfrigt har hela kroppen i spetsen af hvarje fjäder, en liten hvit, aflång, skarpt begränsad fläck. Näbb och fötter svartaktiga.

Ehuru nästan öfverallt sällsynt, eller åtminstone sparsamt förekommande, torde dock denne fogel vara vidsträcktare utbredd än vi med visshet känna. Med undantag af det för Nötkråkan märkvärdiga året 1844, finner jag henne ej med säkerhet hos oss antecknad nordligare än i Upland och Värmland; men i Norrige skall hon, enligt Nilsson, finnas något norr om Trondhem, och i Finland är hon sedd högst sällsynt vid 63° lat. — Föröfrigt är

hon med säkerhet funnen hos oss och antecknad i Nerike, Södermanland, Bohus län, Vestergöthland, Småland (vid Eksjö och Femsjötrakterna), i det norra samt i det högländta, mellersta Skåne (Liljeb.), och på Gottland. Den 4 Januari 1836 sköt jag en hanne i en skogstrakt en mil norr om Ystad. Äfven på Danska öarne skall hon årligen förekomma. Utom Skandinavien finnes hon i Tysklands och Frankrikes bergstrakter, Schweitz och Apeninerna (Gloger), samt i Bessarabien (Nordm.), och är ytterst sällan funnen, vintertiden, på Sardinien (Cara); vidare i Ryssland och vestra Siberien sällsynt, men i östra Siberien allmän (knapt öfver 64°, Midd.) samt på Kamtschatka och sannolikt på Japan. — I bergländerna norr om Indien har man funnit ett par ganska föga afvikande arter.

Nötkråkan qvarstannar hela året i sin hembygd, och förekommer, såsom nyss anfördes, nästan öfverallt sällsynt. Men somliga år ökas antalet högst betydligt, då utflyttningar företagas i större mängd om hösten, sannolikt emedan fädan blir otillräcklig i hembygden. I Siberien, där fogeln lär vara allmännast, torde dessa utvandringar ske ofta, såsom man kan se af Pallas's berättelse, och att de äfven i Europa tidtals inträffat synes af de uppgifter som de Selys hopsamlat, om åtta sådana mellan 1754 och 1836, de flesta inom Frankrike. Men den enda utvandring af detta slag, hvarom vi äga utförligare underrättelser, inträffade år 1844 och förmärktes åtminstone i hela norra och vestra Europa. De nordligaste ställen, hvarifrån underrättelser därom blifvit bekanta äro: Qvickjock (67°) och Sorsele (65½°), både inom det egentliga Lappland, öfver granskogen, samt Lycksele (enl. Löwenhjelm) och Jämtland, hvarifrån Riksmuseum erhöill flera exemplar. Därifrån hade de förekommit åt söder genom alla svenska provinser: från Upland och Östgötaslätten samt Värmland och Bohuslänska skär-

gården till nästan alla delar af Skåne. På Seland hade de synts i stor mängd, samt vidare i Holland, Belgien, Frankrike och S. V. Tyskland (Baden). Åt östra sidan hade de förmärkts i Finland och trakten af Petersburg, men underrättelser saknas öfver förhållandet längre söder ut. — I Sveriges mellersta provinser började de märkas i slutet af Augusti eller strax efter sedan ungarna blifvit fullvuxne; men de väckte ej särdeles uppmärksamhet förr än de i första hälften af September började flytta eller stryka längre omkring. I Upland och Södermanland tyckas de hafva varit allmännast omkring slutet af September och början af October, hvarefter de aftogo. Men öfverallt i hela det sydligare Sverige och de öfriga nämnda länderna, hafva de förekommit samtidigt; de hafva börjat visa sig i början af September och synts ymnigast mot medlet af October, hvarefter de aftagit. I alla mindre skogiga länder (Öster och Vestergöthland, Bohusläns skärgård, Skåne, Belgien, Frankrike) har man uppgifvit att de drogo omkring, spridda i små flockar af 5 till 10 stycken och flyttade mot söder; sannolikt emedan detta varit verkliga förhållandet, som bättre kunnat märkas på slättbygder.

I början trodde man öfverallt att dessa flockar kommit från andra länder och blott flyttade igenom; här gissade man att de kommit från Siberien! hvilket dock tydligen ej är möjligt. Man kan ej finna någon annan rimlig förklaring öfver detta fenomen, än den, att dessa foglars fortplantning lyckats ovanligen väl det året; möjligtvis sålunda, att fullvuxna ungar blifvit efter nästan alla lagda ägg, då kanhända under andra år blott ett och annat af äggen plägar ge flygfärdiga ungar. De ojämförligt flesta af de exemplar som då erhöillos voro årsungar. Då födan om hösten började tryta för det ovanligt stora antalet, tvingades de att stryka omkring för att söka derefter och småningom råkade de i en slags

flyttning mot söder. Sålunda har det sannolikt öfverallt, i en del af September, varit de i grannskapet födda exemplaren som visat sig; i October hafva de ankommit, som voro från aflägsnare trakter. Säkert har största antalet förgåtts af svält eller blifvit dödade af människor och rofdjur, eller drunknat, kanhända i Östersjön och Medelhafvet. Men öfverallt hafva många exemplar kvarstannat, hvarföre de under följande vintern och hela året 1845, i allmänhet syntes vara talrikare än vanligt, --- Däraf att de träffades långt opp i Lappland, skulle man kunna sluta, att de äfven vanliga år finnas där, men ej blifvit anmärkta. Detta är visserligen möjligt, ehuru det förefaller mindre sannolikt. Deras nordliga förekommande kan möjligtvis äfven förklaras därigenom, att utvandringarna hemifrån ej blott skett i sydlig riktning, utan äfven, till någon mindre del, i nordlig. Detta är så mycket troligare, som Nötkråkan ej hör till de egentliga flyttfoglarna och således saknar den instinkt som leder dessa sednare. Men äfven verkliga flyttfoglar befinnes ofta hafva förvillat sig opp till Lappland, t. ex. Råkan. Hvilketdera som är det rätta skola framtida iakttagelser utvisa. Då det år 1850 (i Aftonbladet n:o 259) berättades från Torneå, att några Nötkråkor blifvit sedda där, hvilka förmodades vara stadda på flyttning mot söder, så omtalades det äfven, på samma ställe, att en Stork (*Ciconia alba*) blifvit sedd i lappmarken ofvanför, hvilken säkert ej hade kommit från norr. Öfverallt i norra orterna var fogeln obekant för jägare och för invånarna i allmänhet.

Nötkråkan är alldeles ej skygg. Hon lefver mest tyst och förstår att väl dölja sig och kan således ofta finnas i en trakt utan att bli sedd af den som blott vistas där en kortare tid. Men ofta nog låter hon höra hvarjehanda läten som likna dem af Skri-

ka, Skata eller, efter uppgift, af Hackspett. Till flykten och födan liknar hon närmast Nötskrikan och hon äter kanske ännu omåttligare än denna. Ekollon och isynnerhet hasselnötter, samt i Siberien, nötterna af *Pinus cembra*, utgöra hennes hufvudsakliga och mest omtyckta föda, höst och vinter. Hon klyfver nötterna med tillhjälp af den omtalade inre näbbkölen; men det uppgifves dessutom, att hon ofta håller dem fast med fötterna och hackar hål uti dem med näbben. Äfven berättas hon ofta klänga på trädens stammar eller grenar och hacka hål i barken, för att uttaga larver eller insekter. Genom detta bruk af näbben slites han ganska starkt på spetsen, och då han tillika med åldern tilltar i tjocklek, så hafva i allmänhet de äldre exemplaren tjockare, men betydligt kortare näbb än de unga; efter hvilken olikhet man t. o. m. ansett de äldre och de yngre såsom skilda arter. Hakans hud, under tungan, kan, hos denna, utvidgas starkare än hos andra foglar, såsom en stor säck, i hvilken hon säges bära nötter och ollon, dels för sitt vinterförråd, dels för att genast förtäras på bekvämligt ställe. Man säger att boet lägges i trädhål.

Synonymi. *Corvus caryocatactes* Linn. — Lath. 39; — Pallas Zoogr. I. 397; — Gloger Handb. 162. — Genus *Nucifraga* Brisson II, 59; — *Nucifr. caryocatactes* Temm. Man. 117; — Keys. et Blas. n:o 148. — Cab. Mus. Hein. 229; — Bonap. Consp. 383. — *Nucifraga guttata* Vieill. Enc. 897. — Gen. *Caryocatactes* Cuv. 1817. — Car. guttatus Nilsson Orn. Sv. I, 90; — Skand. fn. 217; — Kjærböll. Danm. fugle, 88. — Om utvandringen år 1844, se Löwenhj. Vet. Ac. H. 1845, 451; — Nilsson l. c.; — Sundev. Årsb. 1844, 163; — Öfv. 1844, 188; — Selys, Bull. de Brux. 1844, II, 298.

5. KRÅKSLÄGTET (*Corvus*).

Första vingpennan längre än de yttre armpennorna. — Vingarna äro ganska långa, så att första armpennan ej uppnår $\frac{2}{3}$ af hela vingen. 3:dje och 4:de pennorna längst. Näbben stor och stark med något böjd rygg och munspringa. Näsborrarna utan hvälfadt lock, (oftast) betäckte af långa och ganska tätt liggande fjäderborst. Stjerten medelmåttig, rundad. Färgen svart, med stark glans, eller svart och grå. — De hithörande foglarne äro i allmänhet stora, och Korpen är den störste af alla med sångapparat försedda foglar. Den Australiska *Menura*, som hör till första Ordningens Andra Series, har högre fötter och hals, men är ej större i kroppen. — Alla arterna af släktet bygga ganska enkla och konstlösa bo: ej djupa och utan tak, af pinnar och qvistar, blandade med jord och försedda med bale af hvarjehanda mjuka ämnen. Äggen äro af alla arterna grönaktiga eller blåaktiga med små, vanligen tätta, mörka fläckar.

83. KORPEN (*Corvus corax*) Pl. XX fig. 1. — Svart med violett glans. Stjerten ganska starkt rundad, nästan tillspetsad, med de två mellersta pennorna längst. — Vinglängd 420—450 mm. Näbben är större och här starkare böjd rygg än hos våra öfriga arter; hans längd, från pannan, är större än tarsens längd. Näsborsten räcka långt öfver halfva näbben. Liksom hos de nästföljande och de flesta arter af släktet, bestå strupens fjädrar af sammanhängande fan, och äro fasta samt något glänsande, af aflång, spetsad form, men synas i ändan mer eller mindre tvåklufna.

Korpen finnes utbredd öfver hela Europa, från ishafvets kust och sjelfva Nordcap samt fjäldhöjden, till medelhafvets kuster och

öar, samt på Island och Grönland. Af Afrika bebor han endast nordligaste delen: Algiriet (och sannolikt nästliggande länder), men ej Egypten. Vidare finnes han i hela norra och mellersta Asien, med inbegrepp af Mindre Asien och Kamtschatka, samt i största delen af Nordamerika, från ishafvet till Mexiko. Dock har man i sednare tider velat anse den Amerikanska korpen såsom en skild art, ehuru ännu inga verkliga skiljetecken äro nppgifna. I Södra Asien är han okänd, liksom i hela Afrika, söder om Atlas. I många böcker finner man en något större varietet deraf, under namn af *C. major*, uppgifven såsom en invånare af södra Afrika, hvilken uppgift dock endast härleder sig från en af de många osanningar hvarmed den bekante resanden Levaillant riktat ornithologien. — Öfverallt är Korpen stannfogel, så att han på sin höjd om sommaren flyttar från slätten till skogarna eller från låglandet till bergshöjderna. Detta sednare skall isynnerhet vara händelsen i Medelhafsländerna, där han endast bygger på höjderna. — Det är bekant att han i allmänhet är ganska slug och skygg, så att man ej lätt kommer honom nära. Men denna skygghet tyckes han helt och hållet hafva bortlagt vid ishafvets kuster, både i Europa, på Grönland och i Nordamerika, i hvilken omständighet man åter velat finna anledning till att se en artskillnad. Dock finnes ingen formskillnad och olikheten i skygghet beror tydligen endast därpå, att korpen i högsta norden aldrig förföljes och lefver vid hafsstranden, hvarest han blifvit vand att nästan omedelbart af menniskan emottaga sin bästa föda, nämligen dels uti och omkring hennes boningar, dels på de ställen där fiske idkas. Tvärtemot de flesta kråkartade foglars sed, lefver han mest enslig; men i högsta norden visar han sig mera sällskapslik. Man får där ofta se flera, tillsammans och Holloböll berättar att de i Grön-

land understundom om vintern samlas till hundradetal kring afskrädeshögar. Hans lefnadssätt och rofgrighet äro väl bekanta; äfvenså de vanliga, starkare läten han ofta låter höra under flykten och hvaraf det vanligaste krrack! krrack! eller korrp! gifvit anledning till ordspråket: korpen ropar sitt eget namn, Men mindre känd är Korpens sång. Den har äfven varit obekant för fogelkännare i allmänhet, hvarföre jag i det föregående (sid. 6) begått samma stora orättvisa mot denna vår vän, som de flesta menniskor pläga begå, genom att vilja aldeles utesluta honom från sångarskarans antal. Sedan den anförda sidan blef tryckt, och just i anledning deraf, har jag fått veta, af personer som ägt tama korpar, att han någongång låter höra en ganska svag, gnolande och framkrystad sång, af ungefär samma beskaffenhet som skatans och kråkans och, liksom deras, ej utan en och annan klar och vacker ton, hvarvid han sträcker halsen framåt med våglika rörelser. Detta skall isynnerhet inträffa under vackert väder, då han är rätt förnöjd, såsom då han är väl mätt och kunnat dertill stjäla ett stycke kött, eller ett ben, eller en silfversked eller något annat dylikt för att undangömma samt lyckats att komma i säkerhet med sin skatt på ett tak eller i ett träd. Men endast de personer med hvilka han är mycket god vän, kunna komma nog nära för att höra hans musik. Att han utmärkt väl lär att eftersäga ord är allmänt känt.

Vanligtvis tillerkänner man Korpen och hans samslägtingar en utmärkt fin lukt, och påstår att de kunna vädra as på otroligt långt håll. Detta är dock ett fullkomligt misstag och det är ganska lätt att öfvertyga sig därom, att korpen så väl som alla andra foglar hufvudsakligen rätta sig efter synen och blott i ringa mån efter lukten. Man behöfver blott utlägga ett dödt, starkt stinkande djur på ett ställe där det föga synes sa öfvertäckamt

det med mossor, jord eller dylikt, som ganska väl döljer det, men ej hindrar lukten att kännas, och man skall finna att hvarken korpar eller andra foglar blifva det varse. Dock måste det utläggas om natten så, att ej skator eller kråkor se hvad som förehafves, ty i annat fall förstå de rätt väl att något är för dem att få, och försumma ej tillfället, då korpen snart, från långt håll ser, att de äro sysselsatta och beger sig ned att delta i kalaset. Ifall man lyckats att utlägga och dölja ett as, utan att någon af dessa foglar märkt det, så finna de det ej, om inte händelsevis. Men om stället blifvit något förändradt från sitt förra utseende, eller om det, hvarmed djuret blifvit öfvertäckt, ådrager sig uppmärksamhet, så inträffar det snart att någon kråka eller skata, till följe af sin vanliga nyfikenhet, kommer att undersöka det nya föremålet, och då de kommit på några alnars afstånd, känna de på lukten hvad där finnes fördoldt. Fullkomligt detsamma gäller om de heta ländernas stora asfoglar, Gamarna (Vultur L.).

Synon. *Corvus corax* Linn. et omn.; — Nilss. fn. 188; — Bonap. Consp. 387. — *C. corax* var. *littoralis* Holböll Orn. Bidr. till Grönlands Fa. — *C. leucophæus* Vieill. Enc. 877: hvitbrokig, individuell varietet från Färöarna.

84. KRÅKAN (*Corvus cornix*) Pl. XX fig. 2; — grå med svart hufvud och strupe samt vingar och stjärt. — Vinglängd omkring 315 mm. Näbben stor med tämligen starkt böjd rygg, och, från pannans tvära gräns, något kortare än tarsen. Näsborsten räcka jämt till halfva näbbens längd. Strupens fjädrar såsom hos korpen. Stjerten jämnt, men ej mycket, rundad, med de 2 mellersta pennorna något litet längre än de nästföljande. — (Anm. På Pl. XX har kråkans figur blifvit något för stor i förhållande till de öfriga).

Knappast finnes väl någon fläck hos oss, i städerna och på landet, i skogstrakter och slättbygder, där ej Kråkan är väl bekant. Hon finnes omkring Nordcap, vid gårdarne på Magerö, och vid Hammerfest samt i Lappland så långt opp som barrskog växer. Därifrån finnes hon genom hela Europa, samt på Afrikas norra kust, där hon säges fortplanta sig (i nedra Egypten, Heugl., men i Algiriet lär hon vara högst sällsynt enl. Loche). I Grekland anses hon dock blott visa sig om vintern. I Asien skall hon finnas utåt Siberien till Lena, men knappt längre, och ej i Steppländerna. (Jemf. Svarta Kråkan). I Amerika saknas hon fullkomligt. — På de flesta trakter synes Kråkan stationär, och kvarblifver hela året omkring byar och städer; men i Lappland och Finnmarken är hon regulier flyttfogel. Uti de något sydligare trakterna, såsom större delen af Norrland och på vissa ställen längre ned åt landet, såsom i Småland, utflyttar hon från det inre af landet till hafskusten, där hon dock kvarstannar. Således öfvervintrar hon t. o. m. i Skellefte, kanhända ännu längre opp utmed kusten. Det är dock tydligt att en del Kråkor om vintern stryka ganska vida omkring och visa sig flockvis än här än där. Till norra Afrika skola de då komma öfver från Europa. — Under fortplantningstiden är Kråkan mera rofgirig och förgriper sig då någongång på Kycklingar och andra fogelungar samt ägg, om hon kan åtkomma dem; men föröfrigt gör hon oss ingen skada, utan snarare nytta genom att bortrensa insekter, afskräden m. m. Till lefnadssättet skiljer hon sig från Korpen hufvudsakligen blott genom sin sällskapslikhet, i det Kråkorna under hela året utom fortplantningstiden, slå sig tillsammans i stora skaror, som ofta äro blandade med dem af Råkor, Kajor och Starar. Men under fortplantningen lefver hon spridd. Boen, som byggas i träd, på, eller nära invid stammen, finnas aldrig flera nära tillsammans.

Synon. *Corvus cornix* Linn.; — Nilss. Fn. 192; — Gloger Handb. 150 (tillhopa med Svarta Kråkan). — Bonap. Csp. 386. — Genus *Corone* Kaup.

SVARTA KRÅKAN (*Corvus corone*. 26). Aldeles svart med blåaktig glans. Form, storlek och dimensioner fullkomligt lika den grå Kråkans. Vi återupprepa således ej här beskrifningen af näbb näsborst, strupfjädrar, stjert m. m. utan hänvisa till förgående art.

Sannolikt är svarta Kråkan ej en skild art från den grå, utan blott en färgvarietet deraf. De äro till lefnadsätt, läte och alla egenskaper utom färgen fullkomligt lika, men förekomma oftast skilda i olika trakter. Inom Sverige har ännu aldrig någon Svart Kråka bevisligen blifvit funnen, men ofta har man trott sig se sådana i ungar af Råkan. På många ställen, där svarta och grå Kråkor förekomma blandade, såsom ofta i Tyskland, sägas de ej sällan para sig tillsammans, då ungarna få ett blandadt utseende, med mindre grå färg än *C. cornix*, och dessa hybrider finnas åter parade med någondera af de rena racerna. I Frankrike är svarta Kråkan allmännast, men den grå finnes vid kusterna, och, i de flesta europeiska länder tyckas båda förekomma. Likaså i Siberien, där Middendorf träffade dem, dels blandade, dels traktvis fördelade; men, tvärtemot förhållandet i Europa, fann han den svarta Kråkan såsom flyttfogel ända opp vid polcirkeln, blandad med de grå vid Jenisei. Där emot sågos blott svarta Kråkor vid Lena och öster derifrån, ända till Ochotzk. De finnas till och med på Japan. I Nordamerika förekommer en fogel, *C. americanus* Aud. som nära liknar svarta Kråkan och varit ansedd för att verkligen vara denna art, men som dock skiljer sig genom något mindre storlek och mindre tydligt skilda fjädrar på strupen. — (*Corvus corone* Linn. S. N. X; — Temm. Man. I, 108; — Nilss. Fn.)

85. RÅKAN (*Corvus frugilegus*) Pl. XX fig. 3; — Aldeles svart, violett-glänsande, med smalare näbb. Strupens fjädrar rindade, med spridda, ej sammanhängande strålar, så att hvarje fjäder i naturliga läget, ej synes särskildt. Stjerten har de 4 mellersta pennorna lika långa; sidopennorna aftaga gradvis. — De äldre foglarne hafva förlorat näsborsten och alla fjädrarna i ansiktet, hvars hud är skroflig och askgrå. Deras näbb är, från

pannans fjädergräns, så lång som tarsen. Vinglängd omkring 310 mm. — Årsungarna, i första dräkten, hafva näsborst och fjädradt ansikte, såsom alla öfriga arter af släktet, samt betydligt mindre näbb. De igenkännas dock lätt från våra öfriga arter på strupens fjädrar m. m. Somliga af dem hafva hakans fjädrar hvita (*Corvus clericus* Sparrm).

Af Sverige bebor Råkan blott den aldra sydligaste delen, Skånes slättbygd, samt ett och annat ställe på Öland och Gottland; men spridda, förvillade exemplar träffas ofta nog i andra provinser, såsom i Halland, Bohuslän och Östergöthland. — De skola till och med hafva försökt bosätta sig på några af dessa sednare ställen. Linné berättar (Gottl. Resa sid. 11—12) att några Råkor verkligen hade haft bo i Norrköping under flera års tid, och Cederström, att de byggt i granskapet af Carlstad; men de tyckas ej kunna bibehålla sig där. De flesta exemplar som ankomma till dylika, nya ställen, infinna sig vanligen om våren, och äro sannolikt sådana, hvilkas bo blifvit förstörda i sydligare trakter och som råkat vilse under det de sökt efter ett för sig passande ställe. Såsom vanligt, då foglar förvill sig utom sitt egentliga område, irra de omkring eller fortsätta den engång började riktningen och tyckas hafva förlorat den instinkt som annars plägar leda dem. Man har till och med funnit Råkor i Lappland, inom polcirkeln, såsom i Qvickjock, där en Råka enl. Löwenhjelm hade vistats under 2:ne vintrar, utan att förstå att flytta därifrån, mot söder. — I Danmark är Råkan allmän, liksom i hela det mellersta Europa. Men till medelhafsländerna, till och med södra Frankrike och norra Italien samt Macedonien och till norra Afrika kommer hon blott såsom flyttfogel öfver vintern. I Ryssland skall hon vara särdeles ymnig, äfvensom i steppländerna uti det närgränsande vestra Asien, till öfre Irtysh och Ob. Längre mot öster tyckes hon ej hafva

blifvit sedd på fastlandet, hvarföre hon i Asien anses begränsad af sistnämnde flod. Då hon uppgifves förekomma i Afganistan och Kashmir (Blyth) kan detta väl endast vara om vintern. Dock synes det sannolikt, att hon kan finnas här och där genom hela mellersta Asien, ty på Japan förekommer hon åter. — Såsom flyttfogel afreser hon ganska sent och kommer tidigt tillbaka; från Skåne är hon oftast ej borta mera än November t. o. m. Februari, eller 4 månader.

Råkan hör till de mest sällskapslika foglar, ty hon lefver ej blott i flock höst och vinter, utan bygger äfven colonivis, ofta till hundradetal på ett ställe och oftast flera bo i ett träd. Dessa bo sättas i de högsta grenarna, nära toppen af stora löfträd; de äro tämligen små, i förhållande till fogeln, och icke djupa, hvarföre äggen ej skulle ligga qvar under blåst, utan att fasthållas af föräldrarna. Almar tyckas utväljas företrädesvis dock ser man ofta Råkor bosatta i andra träd, i byarna eller kring kyrkorna, där de få vara i fred, eller t. o. m. i yttre kanten af skogslundar. Här föra de ett bullrande lefnadssätt, och låta ständigt höra sitt sträfva, kraxande läte. Tidigt om våren, medan de bygga, slåss de och stjåla pinnar ur hvarandras bo, men bli derefter åter de aldra bästa vänner och trognaste grannar. Isynnerhet skrika de och larma när ungarna i Maj—Juni blifvit fullvuxna, då de flockvis pläga i kretsar flyga omkring träden för att öfva ungarna i flygkonsten. Sednare på sommaren draga de ut omkring fälten om dagen, men låta flitigt höra af sig innan de på morgonen flyga ut och då de om aftonen kommit hem för att tillbringa natten i träden. — Råkan trivdes endast i slättbygder, och helst där lätt, sandhaltig, men fruktbar jord finnes, hvarest hon upplockar insekter och deras larver, samt, då tillgången derpå är mindre, äfven frö och korn. Dessa söker hon djupare ned i jorden än

samsläktningarna och bortsliter dervid näsborsten och ansiktsfjädrarna, hvilka dock på denna fogel snart af sig sjelfva skulle affalla, äfven utan att slitas bort. Man påstår att hon på fälten förstör möss, hvilket dock ej är sannolikt. Hon är uppenbart mindre rofgirig än alla de öfriga arterna af släktet och gör vid husen ingen skada på kycklingar o. d. Däremot är hon ett af de djur, som äro verksammast att förhindra den allt för stora förökelsen af gräsmask, rågmask och andra i jordytan lefvande insektlarver. — Jag har aldrig hört att Råkan skulle äga något sång-läte.

Synon. *Corvus frugilegus* Linn. — Nilss. Fn. 196. — Bonap. Csp. 384. — Genus *Trypanocorax* Kp. — Anm. Uppgiften att mellanklon på Råkan och några närsläktade arter skulle vara kamlik (Bonap. 1 c.) inträffar ej på de exemplar jag har att tillgå.

86. KAJAN (*Corvus monedula*) Pl. XX fig. 4; — gråsvart med ljusgrå nacke. — Vinglängd 220—240 mm. Hufvudet ofvan, med ögontrakten och öfre delen af strupen, svarta. Vingar och stjert äfven svarta. Näbben kort, blott $\frac{2}{3}$ af tarsens längd, men stark, kägellik, med föga böjd munspringa. Stjerten nästan tvär; blott de två yttersta pennorna något kortare. Iris hvitaktig. — De yngre äro dunklare färgade, med mörkgrå nacke utan tydlig gräns.

Sticklerstads kyrka i Norrige (63 $\frac{1}{2}$ ° lat.) uppgifves af Nilsson såsom det nordligaste ställe i Skandinavien, där Kajan bygger; men i det något sydligare Trondhjem tyckes hon ej reguliert förekomma och 1838 fanns hon där icke under hela Juni månad. Äfven vid Christiania förekommer hon blott i flyttningstiderna. Inom Sverige har hon blifvit sedd i Helsingland vid 62° (d. 1 Maj; Exemplaret finnes på Riksmuseum). Vid Kuopio i Finland (63°

förekommer hon blott någongång om våren, ensam, men Lilljeborg såg henne i Archangel (nära 65°). — Först omkring 60° lat. tyckes hon finnas och bygga något oftare, såsom i Carlstad, Fahlun, Upsala samt i Landtkyrkor i trakten af Helsingfors, och i Göthaland bygger hon tämligen allmänt i kyrkor och andra större byggnader, där hon får vara i fred, så väl i städerna som på landsbygden. Äfven bygger hon i ihåliga träd, hvilket sednare dock ej hos oss torde vara mycket vanligt. — Vidare finnes hon och fortplantar sig genom hela Europa och är allmän på öarna i Medelhafvet samt i norra Africa, vid Algier och Tunis, där hon är aldeles sådan som hos oss. (I nedra Egypten skall hon finnas, enl. Rüppell, men årstiden nämnes ej. Heuglin har ej sett henne där). — Genom hela mellersta Asien och på Japan är Kajan en af de allmännaste foglarna. I östra hälften af detta område (Daurien—Japan) är hon dock något olik de europeiska exemplaren. Största delen äro något mörkare till färgen, dels med blott en större, grå fläck på tinningarna eller några hvitgrå streck där och i nacken; dels med nacken och bakhalsen grå, såsom i Europa, eller (hos hannar) mer eller mindre rent hvita. Ett mindre antal (troligen gamla) hafva dessutom hela buken hvit (*C. dauuricus* Pall.). Man har uppgifvit små olikheter i storleken, tarsens längd och vingpennornas förhållande, mellan denna varietet och den europeiska, med vid närmare efterseende befinnes allt detta variera på fullkomligt samma sätt hos individer från Europa och från Asien. Att dessa foglar icke äro två skilda arter, utan blott climatiska varieteter, synes dessutom däraf, att öfvergångar emellan båda de yttersta formerna redan börja visa sig i europeiska Ryssland. I Macedonien är Kajan under hela året ganska allmän, och har alltid en stor, hvit fläck på halsens sidor, liksom ofta i Asien; men

i Grekland tyckes hon närmare likna den som finnes hos oss. Likså har man uppgifvit att en art svart Kaja (*C. spermologus*) skulle finnas i Frankrike; men Fransmännen sjelfve känna den ej, eller blott såsom de ofta förekommande, mörkare färgade, yngre exemplaren, och alla försök att anskaffa en sådan till Riksmusei samlingar hafva hittills varit fåfänga.

Kajan är flyttfogel hos oss och sannolikt i en stor del af det område hon bebor; men liksom Råkan är hon ej länge borta, och det är vanligt att en del, sannolikt de äldre, stanna qvar öfver vintern. I Skåne ser man, åtminstone under mildare vintrar, ett icke obetydligt antal (möjligtvis till större delen komma norr ifrån?) och till och med i Upsala händer det ofta att en och annan dröjer öfver. Under sin flyttning sent på hösten ser man dem i Småland, på orter, hvarest de annars ej, eller sparsamt förekomma, draga söder ut i små flockar, som flyga lågt och alltsomoftast slå ned för att hvila eller söka föda. — Till sin föda och till lefnads-sättet har Kajan största likhet med Råkan, men hon är vida lifligare och mera nyfiken och bygger ett ännu vida simplare bo, som blott består af en konstlöst hopdragen redde, hvilken alltid lägges under tak eller uti hål; helst i stora, gamla byggnader, såsom

nyss anfördes. Men, liksom andra foglar som bygga i hål, lägger hon sin bale ej alltid under ett ofvanliggande tak eller i ett horisontelt hål, utan ofta i ett, som är lodrätt nedgående utan betäckning ofvantill. På de ställen där höga, lodräta bergväggar förekomma, i hvilka finnas hål eller remnor, begagnar hon dessa, hvilket skall vara det vanligaste i Asien och ej vara sällsynt i södra och mellersta Europa; t. ex. på öarne Trinisi vid Colocynthia i Grekland (v. d. Mühle). Ofta lägges redden flera alnar djupt ned, i smala skorstenar, hvarest det är svårt att förstå huru fogeln kan hjälpa sig opp och ned. Äfven uti klippor skall han ofta välja sådana djupa, lodräta hål. — Makarna äro hvarandra högst tillgifna; man ser dem nästan alltid tillsammans, äfven utom fortplantningstiden, när de i större flockar sätta sig uti träd för att tillbringa natten, då vanligen hela flocken plägar sitta parvis fördelad.

Synon. *Corvus monedula* Linn. — Nilss. Fn. 200. — *C. spermologus* Vieill. Enc. — Asiatiska varieteten: *C. dauuricus* Pall. Zoogr. I, 387: — Middend. Reise III, 159. — Fn. Japon. pl. 40, 41. — Genus *Lycos* Boie; Bonap. Csp. 384.

(Första Ordningen, Tättingar.)

Andra Serien.

Arter som hafva tarsens baksida delad, eller klädd af flera mindre sköldar.

Ehuru vår Fauna blott har 2:ne hithörande, sinsemellan ganska olika släkten, som tillhopa endast innehålla 4 eller 5 arter, så uppföra vi dock denna "Series" här, på sitt ställe, hufvudsakligen för att derpå fästa uppmärksamheten, men hänvisa för öfrigt till det som derom säges förut, sid. 14 och 15. Här bör dock anmärkas, att man någongång får se exemplar af foglar, hörande till första Serien, hos hvilka endera af tars-sålans längsskenor, eller båda, genom en sort missbildning äro delade i två eller flera stycken, genom tvärsömmar, och således antaga utseendet af att höra till andra Serien. Bland våra foglar är det isynnerhet Sidsensvansen, hos hvilken denna missbildning understundom förmerkes.

1. LÄRKESLÄGTET (*Alauda*).

Näbben kortare än hufvudet, nästan trind (eller svagt hoptryckt), utan tydligt hak vid spetsen. Näsborrarne ofvan halftäckte af en hvälf, läderartad hud, och dessutom hos våra arter täckte af borstlika fjädrar. — Första vingpennan ganska liten. De inre armpennorna betydligt längre än de yttre. De flesta armpennor

na och 2 eller 3 handpennor i spetsen hjertlikt inskurna. Stjerten är oftast något klufven. Tarsens baksida (såla) har 5 till 7 tvärsömmar, utom några, tätt hopstående, nedtill vid baktån. De härigenom åtskilde sköldarne sluta tätt tillsammans, både sinsemellan och med beklädnaden på tarsens framsida. Egentligen äro dessa sköldar tvådelade, så att de bilda en yttre och en inre rad: men de inre äro ganska små, så att de föga synas och sammanflyta ofta med de yttre. — Med undantag af ett par sydafrikanska arter, hafva alla Lärkor starka, föga böjda klor, och baktåns klo ganska lång, nästan rät.

Lärkorna tillhöra hela gamla continenten (och kallare delen af Nordamerika), men äro talrikast i södra Afrika. De hebo mest slätter, springa på marken såsom höns och liksom dessa pläga de bada i sand eller lös jord samt, vid fara, trycka sig tätt intill marken. De lefva af frö, som sväljas hela, och af andra växtämnen, men om sommaren helst af insekter. Deras bo består endast af en enkel, illa hopfogad, ej djup bale, på blotta marken. Aggen äro gråaktiga, brunprickiga, hvarigenom de äro svåra att urskilja från marken hvarpå de ligga och således ej lätta att upptäcka. Flera bland Lärkarterna hafva en utmärkt vacker sång, som de mest låta höra under en egen, sväfvande eller kretsande flygt

hvarunder de ofta stiga ganska högt, tills de åter sväfvat tillbaka ned i boets grannskap. Två af våra arter torde kunna räknas till sångfoglarna af första rangen.

87. SÅNGLÄRKAN eller den egentliga Lärkan (*Alauda arvensis*) Pl. VIII fig. 1; — gråaktig, svartfläckig; yttre stjärt pennan vit; på inre fanet, mot roten och intill, svartaktig; andra pennan med vitt yttre fan. — Vinglängd 110—120 mm. Näbben blek, ofvan mörkare; fötterna ljus rödbrunaktiga. Stjerten starkare klufven; så lång som från vingleden till spetsen af de första (yttre) armpennorna. Kroppen undertill orent vit; strupen med små, tätt stående, svarta fläckar. Första vingpennan ytterst liten; den andra i yttre fanet vit; 2, 3 och 4 ungefär lika långa. — Ungarne, i första dräkten, hafva hela ryggsidans fjädrar trubbigt rundade, svartaktiga med bred, blekgrå kant. — I den nyss anlagda vinterdräkten (Oktober eller tidigare) äro fjädrarne, äfven hos de äldre, rundade, med breda, rödgrå sidor och dessutom, åtminstone på rygg och hufvud, med smalare ljusgrå kant; men genom slitningen på sidorna bli ganska snart, redan midt under vintern, hela öfre sidans fjädrar spetsade, liksom pillika, och förlora det rödaktiga utseendet.

Bland alla våra foglar, eller rättare, bland alla våra djurarter, finnes ingen annan, som synes så mycket som Lärkan och som i lika hög grad bidrager att sprida lif och glädtighet öfver de trakter hon bebö. Hon tillhör egentligen slätten, och finnes icke i skog; men om blott några stycken åker och äng rödjas och odlas i skogsbygden, så infinnes sig snart något par Lärkor för att där bosätta sig. Vanligen förekommer Lärkan hos oss tillhoppa med Stenskvättan; men denna sednare trifves endast på de ställen där stenhögar, stengården eller klippor finnas. Lärkan äl-

skar däremot den lösa jorden, som är bevuxen med gräsarter, hvartill våra egentliga sädesslag höra, eller med andra åkerväxter. Hon är således mindre beröende af lokalen och kan på de stora slätterna finnas i betydligare antal. Men det är just på dessa ställen, hvilka sakna skogens mångfald och behag, som en god sångfogel är af värde för att skingra enformigheten, och man måste tillstå, att Lärkan gör detta på ett utmärkt sätt. Det är ej blott hennes väl bekanta, raskt drillande samt både ovanligt starka och ovanligt länge, utan afbrott fortsatta sång, hvilken fägnar den som vandrar öfver slätten; under det att sinnet lifvas af den muntra sången, njuter åskådaren ej mindre af att betrakta det utmärkt vackra sätt hvarpå hon oftast utför densamma; stigande rätt, eller i kretsar, upp i höjden med utbredd stjärt och hastigt rörda vingar, ofta så högt att hon knappt mera synes; derefter länge stillastående, liksom hängande i luften under en oafbrutet fortsatt, lifligt drillande sång och slutligen långsamt sväfvande, med stilla, utspända vingar, tillbaka ned till samma ställe hvarifrån hon sjungande uppsteg mot höjden. Genom denna vackra, ensamt för sångens skull företagna flykt, hvilken, såsom gymnastiskt konststycke, knappt torde öfverträffas af något annat, som fogelverlden har att uppvisa, höres och synes Lärkan vida omkring och kan så mycket bättre uppfylla sin bestämmelse, att bringa omväxling och lif i den trädlösa slättens enformighet. Hon är därjämte den flitigaste af alla sångfoglar, som låter höra sig under alla tider på dagen, till och med kort före solens nedgång; och ända från sin ankomst, i slutet af vintern, till långt fram i Augusti. Men det förhåller sig med Lärkans sång såsom med allt, som är mycket vanligt: man värderar det föga och ger ofta knappt akt derpå. Men att Lärkans glada toner i allmänhet kvarlemnade ett angenämt, om än föga medvetet intryck, synes bäst af den fröjd

som alla människor erfara, då de först om våren få höra dem. Det är vanligt att sedan vi någon tid varit i afsaknad af ett godt och någon omständighet återför det i vårt minne, då först veta vi att uppskatta det till sitt fulla värde. Man säger vanligtvis att denna fröjd vid första mötet med Lärkan förorsakas af en erinran om den vackra årstidens annalkande. Men om så vore, så skulle en blick i Almanackan under slutet af vintern förorsaka samma glada känsla, och dagjämningsdagens inträde (v. p. d. 20 Mars) lemnar, utan att förorsaka en tydlig glädje, vida säkrare underrättelse om vårens annalkande än Lärkans första sång, som i södra Sverige ofta höres omkring d. 1 Februari. då ännu två månaders kall vinter med snö och yrväder och vidare två månaders ful vår kan återstå. Glädjen öfver Lärkans återkomst förorsakas säkerligen af det lif och den trefnad hon skänker genom sin sång. Men huru emottaga vi väl ofta den glada sångerskan? Jo, nästan hvar och en, som bär ett skjutgevär, har vanligtvis ingen annan tanke i beredskap, till följe af glädjen att åter se och höra henne, än den, att skjuta ned henne, för att fägnas åt "det vackra skottet": att utan all nytta mörda en liten stackars varelse, som gladdes sig öfver sin tillvaro och som därigenom fröjdade andra. Vanligtvis lyckas detta genast vid första försöket; ty att skjuta ned en sjungande Lärka är ganska lätt och visar alldeles ingen skicklighet som är värd att omtala hos en jägare. Däremot är denna allmänna lust, att uttrycka sin glädje genom en mordbragd, ett tydligt bevis på den rå öfersittare-natur eller den lättsinnighet som omedvetet beherrsakar de flesta menniskor, till oeh med dem som föröfrigt äro goda och känsliga. Kunna vi väl hoppas att en tilltagande bildning skall betydligt förminska denna och dylika böjelser. — Hos oss har sedan äldre tider qvarstått

det bruket, att den första Lärka, som om våren sköts i trakten af Stockholm och upplemnades till Kongl. Slottet, blef betald med en dukat. Men det är med stor tillfredsställelse som man, under innevarande vår, 1859, sett i tidningarna kungöras, att detta pris väl i år blifvit utbetaldt, men för sista gången; och att således denna sanction af ett orimligt bruk nu upphört.

Lärkans sång är lifligast under fortplantningstiden, som räcker ända till långt efter midsommar. Hon lägger nämligen åtminstone två kullar om året, men ganska många par förlora sina ägg eller ungar genom rofdjur eller inträffande olycksfall och måste börja ånyo. Derefter blir sången, under den hetaste årstiden, mindre omväxlande och upphör i slutet af Augusti. Någon tid därefter börja Lärkorna mer och mer att slå sig tillsamman i spridda flockar, som senare om hösten draga omkring på fälten, och vid vinterns början flytta de småningom bort. Af alla våra flyttfoglar är Lärkan den som dröjer kortaste tiden på sin vinterresa. Från Skånska slättbygden är hon mångt år endast borta 6 veckors tid, från medlet af December till Januari månads slut; men oftast pläga de dock flytta bort före December och återkomma i Mars, hvilket äfven är det vanliga i mellersta Sverige. De aflägsna sig ej långt, ty i södra Europa, såsom Italien, Grekland och södra Frankrike, stanna de allmänt qvar. Några få sägas qvarstanna redan i Tyskland.

Lärkans egentliga gräns mot norr synes infalla där åkerbruket upphör, eller, i låglandet, ungefär vid polcirkeln. Hon finnes tämligen reguliert vid Öfvertorneå och skall, enl. Nilsson, i Norrige finnas till Ranenfjorden; hvilka båda ställen ligga något norr om 66° lat. Exemplar träffas väl ej sällan, och torde äfven fortplantas sig vida längre opp, på de ställen där något åkerbruk finnes

såsom viu Karesuando (öfver 68°), Juckasjärvi, Gellivare och Qvickjock, samt (enl. Malm) i trakten af Tromsöe i Norrige (69½°); dock torde de väl knappt på något af dessa ställen förekomma reguliert och årligen; åtminstone är detta händelsen vid Karesuando (enl. Læstadius) och vid Qvickjock (Löwenhjelm). Till dessa ställen inom Lappland kommer Lärkan ej förr än i Maj. Till och med ända upp i Ost-Finmarken skall Lärkan någongång finnas och häcka. Sommerfelt hade där fått ett bo med ägg och sjelf, hört henne sjunga år 1851, men ej sedan. Ej heller anför han något Lappskt namn för Lärkan, ehuru Lapparna eljest hafva namn på alla där förekommande foglar, äfven helt oansenliga, föga sjungande arter. — I Riksmusei samling finnes en hanne, (sannolikt en årsunge) med fullständig, nyss erhållen vinterdräkt, skjutten af Malm vid Utsjocki (nära 70°) d. 15 October 1841. Lärkan plägar annars ej häcka i Enare lappmark och lemna de nordligaste ställen hon bebor, t. o. m. trakten af Haparanda, redan i September.

Från dessa nordliga trakter finnes Lärkan och fortplantar sig i hela Europa, men lär dock blott till ringa antal dröja öfver sommaren i Medelhafsländerna (Spanien, Italien, Sicilien) och skall då ej finnas i Grekland. Däremot blir hon om vintern högst ymnig därstädes, och drager omkring flockvis, utan att sjunga. Denna Lärkas sång var alltså obekant för de gamla Grekerna; men Aristoteles skiljer dock noga mellan denna, som där blott lefver flockvis, och tofslärkan, som lefver ensam. Hon skall då äfven i betydlig mängd besöka norra Afrika, såväl Egypten som Algiriet. I Asien finnes hon genom hela Siberien till Ochotzka hafvet, åtminstone till 62° å 63° lat. (Midd.), samt på Kamtschatka (enl. Steller, hos Pallas). Det synes dock sannolikt att dessa sistnäm-

da kunna vara af samma sort med dem på Japan, hvilka utgöra en närsläktad, men något skild art, hvilken Steller, på sin tid och utan tillfälle till jämförelse, ej kunde anse skild. Asiens Lärkor öfvervintra i Persien och mellersta Asien, samt i Nepal; men ej nedåt Indien, hvarest de ersättas af en nära liknande, men mindre väl sjungande art (*A. gulgula* Frkl.). Pallas uppgifver att Lärkan i Dauurien sjunger bättre än annorstädes.

Synon. *Alauda arvensis* Linn. — Nilss. Fn. 432; — Bonap. Consp. 245. — *Al. cælipeta* Pall. Zoogr. 524. — *Al. dulcivox* Hodgs. (från Nepal).

88, TRÄDLÄRKAN (*Alauda arborea*) Pl. VIII fig. 2; — Stjerten föga klufven, kortare, yttersta pennan, mot ändan, utåt grå; de tre (eller två) följande rent svarta med en liten trekantig, hvit fläck midt i spetsen. — Vinglängd 95—90 mm. Kroppsfärgen nära lik den förras, men handtäckfjädrarna äro svarta, i spetsen hvita. Hufvudets fjädrar bilda en något tydligare tofs. — Näbb och fötter bleka, såsom hos den förra. Stjerten vida kortare än från vingleden till armpennornas spets; han håller föga mera än halfva vinglängden. — Ungarna likna Sånglärkans, men igenkännas lätt på stjertfjädrarnes färg.

Från sina öfriga samslägtingar afviker Trädlärkan däruti, att hon helst uppehåller sig i skog och ofta sitter i träd; men hon vistas dock mest på marken, bland träden, och springer där såsom andra lärkor på slätten samt bygger äfven där. Det är dock ej den täta, egentliga skogsbygden, som hon älskar, utan mera de mindre skogar och lundar, isynnerhet af barrträd, som ligga blandade med öppna fält. Under flyttningstiderna, i Mars—April och i September—October ses hon årligen på slättbygderna och uppehåller sig där en kortare tid. Hon sjunger ofta sittande i en träd-

topp, och ännu oftare under en flykt, som i mindre skala liknar sånglärkans, men som börjar och slutar i en trädtopp; på båda sätten låter hon höra sig lika mycket om natten som om dagen. Sjelfva sången är tämligen svag och ej på långt när så rask och liflig eller så länge uthållande som Sånglärkans, men den är mild och högst behaglig, och tonerna äro rena, ofta flöjtlika samt hvar för sig välljudande. Detta gäller äfven om hennes vanliga lockton, som hon nästan alltid låter höra under flykten och hvarpå man snart märker hennes närvaro.

Trädlärkan tyckes ej gå långt mot norr. Hon förekommer ännu mot Gefle (nära 61°) men synes ej hafva blifvit funnen nordligare. Hon häckar här och där i hela Upland och i parkerna omkring Stockholm, samt i Carlstadstrakten, äfvenså i sydvästra delen af Finland, men ej ända opp till Kuopio. Därifrån förekommer hon till och med i nordöstra hälften af Skåne, samt vidare här och där ända ned till Medelhafvet. Dock skall hon ej häcka i Grekland, men väl i Rumelien; (uti Italien, Sicilien m. m., sannolikt blott på bergshöjderna.) Österut blir hon redan sällsynt i europeiska Ryssland och tyckes aldeles ej vara funnen i hela Asien, annat än i det s. k. Mindre Asien, dit hon torde komma från den norr därifrån belägna delen af Europa, samt på Libanon (enl. Gloger). — Hon öfvervintrar i södra Europa och i Afrikas norra kustländer. Hon tyckes alltså vara en af de foglar som nästan uteslutande tillhöra Europa. Mindre Asien och norra Afrika, där Trädlärkan finnes om vintern, kunna, i zoologiskt hänseende, sammanräknas med Europa.

Synon. *Alauda arborea* Linn. — Nilss. Fn. 440. — Gloger Handb. 275. — Bonap. Consp. 245. (cit. Pallasii falsa). — Gen. Corys R.bach.

89. SANDLÄRKAN (*Alauda alpestris*) Pl. VIII fig. 3; — rödgrå; ögonbrynen och öfre delen af strupen ljusgula, ett band under ögat och en stor tvärfläck öfver strupen svarta. — Vinglängd, ♂ 110, ♀ 100 mm. Näbb och fötter svartaktiga. I sommardragten är pannan främst blekgul, därefter bredt svartaktig, med något längre, svarta fjädrar åt sidorna, hvilka hos hannen kunna bilda en liten tofs bakom hvardera ögat. Blott ryggen är svagt mörkfläckig. Stjerten är ganska föga klufven, något längre än från vingleden till de yttre armpennornas spets; de två mellersta pennorna grå; de öfriga rent svarta; den yttersta i yttre fanet hvit; den andra med en smal, hvit kant utåt. — I vinterdragten blir pannans gula och svarta färg nästan dold af de gråaktiga fjäderkanterna. — Ungarne i första dragten äro ofvan svartaktige med en smutshvit, trekantig fläck i spetsen af hvarje fjäder; kroppen under hvit; strupen grå, svartblandad, öfverst gulaktig. Stjerten någorlunda såsom de äldres; näbb och fötter gråaktiga.

Sandlärkan är en högnordisk fogel, som till vistelseort och lefnadssätt har mycken likhet med Snösparfven. Hon går dock ej så långt mot norr, ty hon är ej känd från Spetsbergen. Af Skandinavien bebor hon Finmarken, där hon är tämligen allmän längsät kusten öster om Nordcap, samt en och annan fjäldtrakt, såsom berget Walli vid Qvickjock, där hon blifvit sedd under fortplantningstiden (Löwenhjelm, Vet. Ac. H. 1843, 395) och hvarifrån Riksmuseum äger en flygfärdig unge, tagen i boet d. 3 Juli 1852. Utom Skandinavien finnes hon längsät Ishafvets kust i hela norra Asien, men dock ej på dess aldra nordligaste udde, som öfverstiger 75° lat.; samt i Nordamerika. — På mellersta Asiens högre berg: Altai, Caucasus och i Persien, bo några, föga aivikande arter. — Från sitt nordliga hemvist afflyttar Sandlärkan familjevis i slutet af Augusti då höstruggningen föregått, och drar sig små-

ningom mot söder, så att hon om vintern inträffar i södra Sverige samt i Tyskland, tillhopa med Snösparfvarna, och ofta i flock tillsammans med dem, men alltid blott i ringare antal. Hon är en af dessa snöfoglar, som aldrig komma långt åt söder. De som träffats om vintern i norra Arabien äro af den sydligare racen eller arten, från Persien (*A. bilopha* Temm; rättare *A. dilopha*). Liksom Snösparfven återvänder hon tidigt mot norr, och i Maj infinner hon sig i granskapet af sitt hem, där hon strax, eller i Juni, bygger på något sumpiga ställen. Till fortplantning, föda och lefnadssätt i allmänhet liknar hon ganska nära Sånglärkan, men hennes sång skall vara föga utmärkt och blott genom de drillande tonerna hafva någon likhet med dennas. Boet är ganska enkelt, hopsatt blott af grässtrån; äggen, 4—5, gulgrå med gråblå och bruna fläckar, vanligast tätt stående omkring den större ändan. — Hon sjunger dels sittande, dels uppstigande i luften såsom andra Lärkor; trycker sig såsom dessa och låter, då hon flyger opp, höra en klagande lockton. Man har uppgifvit att hon helst uppehåller sig på sandiga trakter, hvaraf hon i Finmarken skulle kallas Sandlärka, och att hon till och med under flyttningen och under vintern iakttagert detsamma: att heldre söka sand- än lerjordstrakterna. Detta har blifvit anmärkt först i Nordamerika, sedan i Tyskland och slutligen hos oss (Nilss. Fn.). Men att hon äfven slår ned på lerjord, synes af Löwenhjelm's iakttagelser i Vet. Ac. Öfv. 1859, sid. 393. Det kan således hafva varit något helt annat än den sandiga marken som bestämt hennes vistelse på de ställen där hon blifvit sedd.

Inom Skandinavien's gränser var denna Lärka ej känd förr än år 1837, då Mag. S. Lovén i Augusti månad besökte östra Finmarken och där träffade henne aldeles ej sällsynt (se Vet. Ac. Handl. 1840, p. 41). — Sedan har hon flera gånger blifvit fun-

nen, både i samma trakt och i några andra delar af norra Skandinavien, samt ännu oftare om vintern i det sydliga Sverige, och mera sällan i Danmark. Emellertid kan man ej här af draga den slutsatsen, att hon först i sednare tider kommit till Finmarken och Lappland från östligare trakter. Tvärtom finnas tämligen tydliga bevis för motsatsen; ty redan Klein hade på 1740 till 60:talet fått 2:ne exemplar, hvaraf det ena blifvit fördt med ett fartyg från Norrige till Danzig; det andra var fångadt i Preussen. Vid samma tid blef hon afbildad af Frisch, efter ett exemplar från Tyskland, hvarest hon sedan oftare förekommit. Emedan fogeln först blef bekant uti Nordamerika, genom Catesby, så trodde Klein sina båda exemplar vara därifrån, stormdrifna till Europa; men sedan man genom Pallas fick veta att samma art fanns allmänt i Siberien, så antog man, att de europeiska exemplaren voro komna därifrån på sin vinterflyttning. Emellertid är detta tämligen osannolikt och man kan nu, med skälig visshet påstå, att åtminstone det i Norrige funna exemplaret var från Finmarken. Att fogeln förut undgått uppmärksamheten hos oss, är ganska lätt begripligt: ty dels visar han sig blott sällan, här och där, och detta endast om vintern, då ornithologerne oftast pläga vistas hemma; dels har fångsten af småfoglar aldrig varit mycket idkad hos oss; dels, och isynnerhet, var fogelkännarens antal i hela Skandinavien, blott för ett par årtionden tillbaka, så ringa, att ganska mycket måste gå deras kännedom förbi. Först sedan Nilsson år 1824, utgaf sin Fogelfauna, kunde denna kännedom allmännare spridas, och först många år derefter, sedan flere ynglingar, som ägde fallenhet för detta studium, blifvit spridde öfver landet och lärt känna de vanligen förekommande foglarna, kunde dessa mindre märkbara, sällsyntare arterna, börja att bli bemärkta. Mången *Alauda alpestris* kan således hafva blifvit skjuten i Sverige och stekt eller bortkastad,

utan att det blifvit bekant, till och med för skytten sjelf och det samma kan af likartade orsaker hafva händt i Tyskland och andra länder. Framtiden skall beständigt visa, att mycket, äfven nu, dagligen föregår i vårt grannskap, som vi gerna skulle lära att känna, utan att vi dock äga ringaste kunskap derom.

Synonymi. *Alauda alpestris* L. Syst. Nat. X, — Nilss. Fn. 442; — Gloger Handb. 272. — *A. nivalis* Pall. Zoogr. I, 519. — Genus *Otocorys* Bp. Csp. 146 (skrifves orätt *Otocoris*).

TOFSLÄRKAN (*Alauda cristata*. 25); ofvan gråaktig med svartaktiga fläckar; några af hjessans fjädrar bilda en smal tofs, som då han nedfälls, skjuter ut bakom nacken; stjerten kortare, knappt klufven. — Vinglängd 105—100 mm. Färgen nära lik Sånglärkans; äfven strupen är på samma sätt fläckig, samt näbb och fötter bleka; den förre ofvan grå. Vingpennorna äro intill bredt grågula. Stjerten såsom hos Trädlärkan, betydligt kortare än från vingleden till armpennornas spetsar; men de mellersta pennorna knappt märkbart kortare; yttersta pennan svartgrå, utåt bredt gulbrun med blekare, hvitaktig ytterkant; den följande svart med smal, hvitaktig ytterkant; de följande svarta utan hvitt; mellersta paret grå. — Näbben längre än hos de föregående.

Tämligen många exemplar af denna art hafva blifvit funna i Sverige; Nilsson uppräknar 4 från Skåne och ett från Upsala, tillvaratagna under de sednare 25 åren. Dock synes man ännu ej ha tillräcklig anledning att betrakta dessa annat än såsom enstaka, hit förvillade exemplar. Fogeln tillhör hela mellersta Europa ända till Östersjön och Curland, samt hela Södra Europa och Norra Afrika; men i Britannien tyckes han förekomma liksom hos oss, blott sporadisk. Åt öster finnes han i vestra delen af Siberien, samt i Tartariet, Persien och Mindre Asien. Öfverallt stannar Tofslärkan kvar under hela året, dragande omkring familjevis under vintern. Hon vistas helst i sandiga men bevuxna trakter och undviker berg, skog och stenig mark; men uppehåller sig gerna på vägar och omkring hus, där spillning finnes. Hon springer raskt, såsom en liten hönsfogel och reser dervid den spetsiga tofsen rätt opp. Sången prisas för sina vackra, rena toner, men hon låter ej ofta höra densamma. Hon skall hafva mycken lätthet att lära melodier samt förmåga att minnas dem.

Synonymi. *Alauda cristata* Linn. — Nilss. Fn. 437; — Gloger Handb. 273. — *A. cristata* et *A. galerita* Pall. Zoogr. 523—4; — *Galerida cristata* Bp. Consp. 245; — Cab. Mus. Hein. 125.

2. HÄRFOGELSLÄGTET (*Upupa*).

Näbben ganska lång och smal, något böjd, med trubbig spets. Käkarne inuti platta (hvilket är alldeles eget för detta slägte), blott vid roten med en urhålkning för den ytterst korta, och orörligt fastsittande, trekantiga tungan. Näsborrarne vid näbbroten, nakna, utan tydlig mjuk hinna. — Första vingpennan betydligt längre än handtäckfjädrarne; armpennorna sinsemellan ungefär lika långa, i spetsen knappt inskurna. Stjerten tvär, medelmåttig; består blott af 10 pennor. Tarsens baksida (såla) har blott en rad af 8 eller 9 sköldar, sinsemellan tätt förenade genom tvärsömmar (och ofta med några afskilda, mindre fjäll, vid yttre sidan); men skilda från främre tarsbeklädnaden genom ett litet mellanrum som är beklädt af mjuk hud. Klorna föga böjda; den bakre nästan rät, såsom hos Lärkorna. Hufvudets fjädrar ganska långa och ej smala; de två mellerste raderne bilda långsamt hufvudet en ovanligt stor, hoptryckt tofs, som kan uppresas. — Blott några få arter äro kända, hvilka äro utbredda öfver nästan hela gamla Continenten. Detta slägte är det enda i Europa förekommande af första Ordningen, hos hvilket det så kallade sångapparatet saknas.

90. HÄRFOGELN (*Upupa epops*) Pl. XIX fig. 5; rödaktigt grågul; vingar och bakrygg svarta med hvita tvärband. Tofsens fjädrar med bred svart ända; de flesta näst före ändarna hvitaktiga. På hand och stjertpennorna finnes blott ett, hvitt tvärband

Vinglängd c:a 150 mm. Näbben, från pannans fjädrar, hos ♂ vanligen 53, hos ♀ 46 mm.; varierar dock betydligt, och plägar vara mycket längre på exemplar från mellersta Europa. — Ungen i nästdrägt är till färgen alldeles lik de äldre men näbben är betydligt kortare; på nära flygfärdiga ungar blott 25 till 30 mm. från pannans fjädrar. Han tillväxer dock ganska hastigt.

Denne, genom sin ovanliga hufvudprydnad, sin långa näbb, sin egna färgteckning, sitt läte m. m. högst utmärkte fogel förekommer hos oss ganska sparsamt. Han bebor den glesare, af stora träd och buskar blandade skogen, helst löfskog, i grannskapet af öppna fält och omväxlande med kärr och sumpmark. I Skåne och i Danmark förekommer han på många dylika ställen, men ingenstädes i större antal. Dessutom har han synts mig vara ganska ombytlig och ej vistas många år å rad i samma trakter. På Öland skall han oftare förekomma i norra trakten; men på Gottland blott sällan. Han tyckes ej finnas långt mot norr. I Södermanland och på Mörkö förekommer han med säkerhet. Riksmuseum äger 2:ne nära flygfärdiga ungar, tagna ur boet i Södermenland i trakten af Trosa, en den 4 Juli 1835 och en i Juni 1838. Vid Stockholm äro enstaka exemplar ett par gånger sedda och skjutna; äfvenså i Upsalatrakten och vid Westerås, men det är mig obekant att fogeln där fortplantar sig. Norr om Svealand skall han äfven någon gång vara sedd och i Finmarken hafva några förekommit. Ett exemplar blef skjutet vid Alten af Hr Thomas år 1836, och sednare 2:ne, vid olika tider, i Östfinmarken, enl. Hrr Nordvi och Sommerfelt. Men dessa exemplar kunna blott anses såsom enstaka, dit förvillade, då målaretrakten, eller ungefär 60° latitud, tillsvidare torde vara att antaga såsom Härfogelns egentliga norra gräns i Sverige. I Norrige skall han enl. Nilsson förekomma i Grefskaperna (mellan 59 och 60°). — Utom Skan-

dinavien finnes han i hela det sydliga Europa; mindre allmän, såsom hos oss, i vestra hälften, men mycket allmännare i den östra, såsom i Ungern och södra Ryssland: här både i Stepperna och på odlade ställen (Nordm). I norra hälften af Ryssland och i Finland finner jag honom däremot ej antecknad. Af Asien bebor han vestra hälften, till Jenisei eller Dauurien (med Persien?) och bergländerna norr om Indien samt t. o. m. i Bengalen, hvarest han är allmän och efter som det vill synas stannar qvar öfver sommaren. Sjelf såg jag honom år 1828, så sent som d. 20 April, nära Calcutta. Likaså skall han förekomma på Japan. — Härfogeln är regulier flyttfogel. Sedan han i September lemnat de nordligare länderna blir han i samma månad högst ymnig i södra Europa (Grekland, Italien, Sicilien, Andalusien) hvarest ett vida mindre antal bygga. Några få stanna qvar öfver vintern där, samt t. o. m. i södra England, men de fleste draga öfver till Afrika (Egypten, Algerien m. m.) dit de anlända i Oktober för att stanna öfver vintern. De återvända till södra Europa i Mars, April. Till Sverige komma de något sednare, omkring d. 1 Maj. Söder om norra Afrikas öknar förekommer åter en form (U. senegalensis Sv.) som blott tyckes vara en något starkare färgad varietet af samma art, och en dylik finnes i södra Indien samt på Ceylon.

Härfogeln vistas mest på marken, där han dels spatserar gravitetiskt, såsom Staren eller Kajan, dels springer fort såsom Lärkorna. Han är ganska skygg och sätter sig alltid i träd då han uppskrämmas. Det berättas, att han, öfverraskad af en roffogel eller skrämmd af en kråka eller annan större fogel som oförmodadt kommit så nära, att han ej kan flyga undan, söker dölja sig genom att trycka sig tätt intill marken med utbredda vingar och stjert samt rätt uppstående näbb, hvilket erinrar om Lärkornas och hönsens sed att vid fara «trycka sig» till marken, ehuru de göra

detta på ett enklare sätt. Flykten är ojämn och liknar den af Nötskrikan. Hans vanligaste läte, som höres ganska långt, låter såsom: upp upp upp! upp upp upp! aldeles enformigt, men under långa stunder oafbrutet upprepadt, liksom efter takt. Det liknar mycket bullret af årorna i en ekstock som ros någorlunda hastigt, och första gången jag sjelf hörde det ansåg jag det verkligen vara så, emedan en liten insjö fanns i grannskapet. Detta läte är en verklig sång; det förorsakas ej af fruktan eller passioner och är ej ett varningstecken eller en lockton, utan fogeln sitter derunder stilla i ett träd, på en tjockare gren, och synes fördjupad i sitt bemödande att musicera för sitt nöje. Jag känner ej om äfven honorna frambringa detta läte. Det har föranlett fogelns latinska namn Upupa, som öfvergått till fransyskan under formen: Huppe, hvilket ord sedan, i detta språk blifvit en benämning på tofs i allmänhet. Efter samma läte har man i Skåne bildat namnet Popp och i Danmark Hærop. Svenska namnet Härfogel, som är allmänt antaget i skrift, tyder på hans ståtliga utseende, med fjädrar i hatten, och hans mindre vanliga förekommande, såsom ett förebud till härars ankomst eller krig, hvilket i förra tider allt som oftast förspordes i våra nu lugna och lyckliga bygder. Tofsen bäres oftast nedfälld, men uppräses någon gång, äfven under flykten, och ännu oftare då fogeln blir uppmärksam på något nytt, eller i anledning af lidelser, såsom vrede och kärlek, hvilka ofta ligga hvarandra nära.

Till föda väljer Härfogeln helst stora insekter af allahanda slag, hvilka han först säges döda. Hans korta, orörliga tunga och

ovanligt bildade näbb göra, att han ej kan svälja på vanligt sätt, utan måste begagna ett konstgrepp för att få i sig hvarje bit föda. Han tager nämligen hvarje stycke med näbben och kastar det opp i luften samt uppfångar det åter med vidt utspäradt gap så, att det faller med tämligen stark fart ned i svalget, bakom den lilla tungan, hvarefter svalgets muskler kunna förrätta nedsväljningen. Mången torde aldrig hafva gifvit akt därpå att det är ett ganska sammansatt apparat som vi och de flesta djur sätta i verksamhet hvarje gång vi svälja. Härfogelns sätt att gå tillväga dervid har blifvit bekant genom fångna exemplar; han blir nämligen lätt tam och skall då vara rätt tokrolig samt sin husbonde ganska tillgifven, ungefär såsom en Stare. Till bo väljer han trädhåll, ej högt öfver marken, eller hål i murar. Det är högst enkelt och säges endast hafva en obetydlig, konstlöst sammandragen bale af rutten ved, boskaps-spillning och något litet mossa, hvarpå 4 till 5 ägg läggas, hvilka äro af ganska ombytlig, ljust rödgråaktig färg.

Från äldre tider har det varit uppgifvet, att ungarnes excrementer bli qvarliggande i boet, och på dess kant, och att dessa, samt den kreaturs-spillning som uppgifves alltid finnas i bollen, skola förorsaka den starka, elaka lukt, som alltid kännes ur detta bo och af därifrån uttagna ungar. Likväl har man i sednare tider befriat Härfogeln från anklagelsen att vara så mycket orenligare än andra foglar, sedan man funnit att stanken kommer af en naturlig afsöndring från svanskörteln hos ungarna, hvilken upphör sedan de blifvit fullvuxne.

Synon. Upupa epops Linn.;— Nilss. Fn. 178;— Gloger, Handb. 472.

Andra Ordningen.

SPITAR (Volucres *).

(Scansores, Strisores och en del af Clamatores Cab.).

De foglar hvilka här sammanföras såsom en Ordning visa mycken yttre likhet med dem af första Ordningen och tyckas ej vara mindre utbildade än de, hvarföre de oftast blifvit med dem sammanblandade; men de skilja sig dock från dem i hög grad, genom tydliga kännetecken, ty de bibehålla i allmänhet samma, både yttre och inre bildning af de flesta delar, som alla de följande fogelordningarna. De skilja sig således från Tättingarna genom baktån, som alltid är mycket mindre och smalare än sidotårna och hvars klo är betydligt mindre än mellantåens (eller rät, liksom missbildad, hos släktet *Centropus*). Baktån är ej väsentlig och saknas ofta hos dem som hafva yttre tån bakåtvänd (t. ex. *Picus tridactylus*), och hans största böjare-sena (senan af *Flexor hallucis profundus*) är alltid förenad med senorna af de 3 framtårnas gemensamma böjare. — Tarsens såla (eller baksida) är alltid mångdelad, såsom fjäll eller mindre sköldar. Vingarnes stora

armtäckfjädrar räcka oftast långt ut öfver halfva längden af armpennorna och de mindre täckfjädrarna äro vida talrikare samt ordnade i flera rader, än hos första Ordningens arter. Likväl finnas några arter af denna Ordning, som hafva täckfjädrarna bildade i det närmaste liksom Tättingarne, nämligen de brokige Hackspettarne och några utländska släkten bland de Gökartade (*Indicator*, *Megalama*, *Rhamphastos*), men dessa äro genom sina partåiga fötter väl skilda från alla andra fogelordningar. — Äfven vingpennorna likna oftast dem hos de lägre Ordningarna i det, att första vingpennan i allmänhet är en af de längsta. Mera sällan är vingen kort och rundad, då första pennan är ungefär lika med armpennorna, eller något kortare (såsom hos en del utländska Gök-arter). Hos Hackspettarna är hon ganska liten och hon saknas fullkomligt hos ett släkte, *Indicator*, som således blott har 9 handpennor.

*) Namnet *Volucres* begagnades af mig i en annan betydelse än här. uti *Vet. Acad. Handlingar* 1835, sid. 65; men öfverflyttades af Bonaparte, i *Consp. Avium*, 1850, sid. 57, till en afdelning af Foglarna, som ungefär motsvarar den, hvilken här framställes (dock med afdrag af *Psittaci* och med tillägg af de *Oseines* som sakna sångapparat). Då detta namn blifvit mera känt genom Bonapartes arbete och i sanning bättre passar på detta ställe, så torde det helst böra bibehållas här, för andra fogelordningen. — Namnet *Spit* (pl. *Spitar*) är egentligen ett äldre svenskt namn för Hackspett, *Spett* (*Picus*), hvilket släkte innehåller största antalet af våra. till denna Ordning hörande arter. Det är härledt af ordet *Speta* (jämför förut, sidan 93).

Mindre tydligt äro denna Ordningens arter genom bestämda kännetecken skilda från dem af följande ordningar, nämligen från Roffoglarna och isynnerhet från Hönsen, med hvilka många former hafva en nära likhet. Emellertid hafva de ej Roffoglarnas hvassa, nästan trinda klor, ej heller Hönsfoglarnas ofvan hvälfda näbb, och genom blotta yttre utseendet äro de väl igenkännelige från båda. De hithörande foglarna utmärka sig i allmänhet, liksom de af första Ordningen, genom sitt, i förhållande till kroppen, stora hufvud. Äfven äro de oftast utmärkta genom små och svaga eller ovanligt bildade fötter. Endast bland dem finnas foglar, hvilkas fötter äro så små och svaga, eller illa bildade, att de äro odugliga eller föga tjenliga för gåendet (*Cypselus*, *Trochilus*, *Alcedo* m. fl.). Några Vattenfoglar sakna väl äfven förmågan att gå, men detta kommer deraf, att deras föröfrigt stora och starka fötter äro utbildade till kraftiga simredskaper. Öfver hälften af denna Ordningens arter hafva blott 2 tår framåt riktade, emedan den yttre (5-ledade) tån är riktad bakåt, jämte den egentliga baktån (*Papegojor*, *Hackspettar*, *Gökar*), hvilken bildning ej förekommer inom någon annan fogelordning än denna. Omkring hälften af de öfriga hafva de 3 framtårna ganska långt hopvuxna sinsemellan, hvilket ej förekommer inom de följande ordningarna. Hos de återstående, hvilka hafva tre framåt riktade, ända till roten åtskilda tår, äro fötterna i allmänhet ganska små och svaga (*Trochili*, *Cypseli*, m. fl.). — Af fotens inre delar har jag funnit, att den egentlige ländmuskeln (*Glutæus*) saknats hos alla undersökta hithörande arter (liksom hos alla Tättingar) och att de båda *Musculi Peronei* varit ofullständiga eller saknats hos de flesta. Vidare äro de foglar som hitföras, i allmänhet bildade för att lefva bland trädens grenar, hvarföre den egentlige baktån, ehuru ofta liten, plägar vara ställd med sin rot i samma plan som framtårna. Han

är dock vid roten upplyftad, eller saknas understundom, hos dem, som hafva yttre tån bakåtvänd, hvilken således ersätter tummens ställe. Äfven stjerten visar den egenheten, att han hos de flesta består af blott 10 pennor.

I jämförelse med den artrika men enformiga första Ordningen (Tättingar), synes den Ordning, som vi här framställa under namn af Spitar (*Volucres*), vara ganska mångformig, eller sammansatt af flera, sinsemellan nog olikartade fogelgrupper. Dock skall man snart inse att dessa grupper, hvilka uppräknas i det schema öfver hela Ordningen som lemnas här strax nedanför, icke äro mera olika sinsemellan, än många af dem, som tillhopa ingå uti de följande fogelordningarna, t. ex. Ugglor och Dagroffoglar, hvilka tillsammans utgöra roffogelsordningen, men sinsemellan visa ganska betydliga olikheter i både de yttre och inre delarnes bildning. Detsamma är förhållandet med Hägrar, Storkar och Snäppor, hvilka tillhopa bilda största delen af Vadare-ordningen, samt i ännu högre grad med Änder, Fiskmåkar, Pelikaner och Pinguiner, som med skäl sammanföras i en ordning under namn af Simfoglar. Alla dessa äro sinsemellan lika så skilda som Papegojor, Gökar, Hackspettar, Kungsfiskare, Biätare, Håningsfoglar m. fl. hvilka utgöra Spit-ordningen. På detta ställe hafva vi, utom de foglar, som egentligen utgöra denna Ordning, tillagt en grupp, Dufvorna, hvilka äro de mest afvikande och kanhända rätteligen böra anses utgöra en egen Ordning. Emellertid sker detta här, blott för att undvika att i vår fauna uppföra en egen Ordning för de 3 eller 4 arter af Dufvor som finnas hos oss. Jag hänvisar för öfrigt till deras beskrifning.

De foglar som egentligen tillhöra andra Ordningen lefva till största delen i de varmare luftstrecken och isynnerhet mellan vändkretsarna. Hos oss äro de fåtaliga; endast 13 arter höra hit, och

till hela Europas fauna räknas blott 20. De äro i allmänhet tämligen små och något mindre än de af följande Ordningar (Roffoglar, Vattenfoglar), men något större än Tättingarne. Medelstorleken är ungefär lika med den af en Trast, eller något drygare. De störste arterne, som äro några Papegojor och isynnerhet några arter af Hornfoglarna (Buceros), äro något större än de största bland Tättingarna (Korp; Menura), men betydligt mindre än de största bland Roffoglar, Höns, Vadare och Vattenfoglar. Å andra sidan, ehuru Spitarne i allmänhet, eller i medeltal, äro större än Tättingarna, så finnas dock bland dem de minsta af alla foglar; ty några arter bland de hithörande Håningsfoglarna (Trochili) äro mindre än de minsta af Tättingarna och således minst uti hela fogelskaran.

Ehuru Spitarne sakna det så kallade sångapparatet, så följer icke däraf att de alldeles ej kunna sjunga. Tvärtom finnas flera bland dem, som låta höra en i alla hänseenden verklig, ehuru ofta ofullkomlig sång. Detta är isynnerhet allmänt inom Gökfamiljen (Cuculinæ). Vår allmänna Göks enkla och blott tvåtoniga, men dock vackra sång är väl bekant, och i de varma länderna finnas talrika Gökarter, som äro högst flitiga sångare och sjelfve tyckas vara ganska intagna af sin musik, fastän den ej alltid är välljudande efter vårt mänskliga sätt att bedömma toner. Nattskärrans surrande ljud är äfven ett verkligt sångläte. ehuru ganska ofullkomligt, om det bedömmes efter samma måttstock. Till och med Göktytans vanliga vårläte har tydligen karakteren af sång. Bland alla dessa är det, liksom bland Tättingarna, allenast hannen som sjunger; men bland Papegojorna låta båda könen höra en mängd läten, som måste anses vara en slags sång eller ersätta dess ställe. De i tamt tillstånd vanligare, Amerikanska arterna låta nästan blott höra en mängd högst olika, pladdrande, ordlika läten eller sorl,

blandade med hvarjehanda något renare toner, hvilket sker liksom för tidsfördrif eller nöje och således af samma anledning som sångfoglarnas sång. Ett par Afrikanska och flera Australiska Papegojor låta däremot ofta höra vackrare toner som hos några arter omväxla med en ganska behaglig sång. Isynnerhet är den lilla gröna, svartvågiga Psittacus undulatus från Australien, som i sednare åren blifvit mera vanlig i Europa, utmärkt både för sina egna toner och för sin förmåga att noggrannt återgifva andra foglars sång.

I anseende till bo-byggnaden äro denna Ordnings arter i allmänhet ganska underlägsna dem af första Ordningen. Bäst af alla bygga Håningsfoglarna (Trochili) hvilkas bo närmast kunna jämföras med dem af de vanliga Finkarna, Trastarna och Sylvierna. De sättas öppna mellan blad eller qvistar, äro djupt skålförmiga och utan tak, men ganska fast och väl sammansatta af strå och dylikt samt ofta utanpå beklädda af spindelväf eller andra ämnen såsom prydnader, ungefär liksom Bofinkens bo är beprydt med lafvar. Arterna af Cypselus bygga dels af jord, såsom Svalorna; dels lägga de, såsom vår art, blott en bale af fjäder, strå o. d. hvilka ämnen de hoplimma med ett slem, som afsöndras ur deras svalg, och en närsläktad art, Hemiprogne esculenta, bygger i klipphål på Ostindiska öarna, de bekanta ätliga fogelboen, hvilka äro fästade vid klippväggen och helt och hållet bestå af samma slemmiga ämne. Äfven andra släkten torde finnas som bygga tämligen väl, men inom denna Ordning tyckes inga förekomma, som förfärdiga sådana konststycken som boen af Ploceus, Icterus, Oriolus, Troglodytes, Aegithalus m. fl. bland Oscines. De flesta lägga blott en högst enkel, illa eller knappt ordentligt sammansatt bale i ett hål uti träd, i jorden eller mellan stenar; men en del utgräfvat detta hål eller göra det tjenligt till

bo, såsom Hackspettarne i träd och Kungsfiskrarna (Alcedo) i jorden. Papepojorna sägas värpa i trädhålor utan att inlägga någon särskild bale för äggen. Det förtjenar anmärkas att äfven inom denna fogelordning, är det just de, som hafva de bästa eller tydligaste sånglätena, hvilka hygga sämt. De egentlige Gökarterne, som sjunga bäst, bygga alldeles ej sjelfve, utan inlägga sina ägg i andra foglars bon och öfverlemna hela omsorgen om sin afföda åt dessas ägare.

De foglar som höra till Andra Ordningen kunna på följande sätt sammanställas:

1:o. Partåiga (Zygodactylæ)

med den yttre (5-ledade) tån mer eller mindre fullständigt bakåtvänd (således två tår framåt och två bakåt, då ej tummen saknas).

Cohors 1. Psittaci (Papegojor): hela fotens hud (med tarsens framsida och såla) delad i små, tätt sittande fjäll (alla de följande hafva större sköldar på tarsens och tårnas öfre sida). Fötterna vanligen svaga, oftast något sneda och nästan plantigrada. Näbben ovanligt kort och tjock, starkt nedböjd.

Cohors 2. Pici (Hackspettar): tungan långt utsträckbar, masklik. Näbben rät, stark, smalt kägellik, kantig. Klorna, ganska starka, hoptryckta och krökta; den mellersta icke sned. Picus; Iynx.

Cohors 3. Cocyges (Gökartade foglar): Näbben af vanligare form, oftast på ändan något böjd. Tungan ej långt utsträckbar och klorna af vanlig form. — Rhamphastos; Bucconinæ; Cuculinæ; Galbulæ.

2:o. Skildtåiga (Choristodactylæ)

med yttre tån framåtvänd och ända till roten skild från mellantån; således (hos alla utom Trogon) tre åtskilda tår framåt och en bakåt. Näbbroten fast och hård, utan kullrig, mjuk hud öfver näsborrarna.

Cohors 5. Hiantes (Gapfoglar): vingarne tämligen stora med 10 eller flera (till 15), icke små armpennor. Fötterna svaga med tunn hornbeläggning och svag, inåtvänd baktå, eller andra ovanliga riktningar af tårna. Gapet är hos de flesta ovanligen stort. — Trogon (andra tån bakåtvänd, jämte tummen): Caprimulgus; Colius.

Cohors 6. Holopodes. (Helfotade): Vingarne såsom hos de nästföregående. Fötterna starka, med fasta hornplåtar och stark, bakåtvänd baktå. (Gapet är ofta tämligen stort). — Podargus; Coracias; Atelornis.

Cohors 7. Macrochires (Långvingade): vingarne ovanligt långa, med blott 8, eller än färre, ganska små och korta armpennor. Fötterne små och svaga, med tunn fjällbeläggning frampå, och blott tunn, slät hud på tars-sålan, men med starka, hoptryckta, hvassa klor. (Den inre byggnaden ganska egen). Trochilus; Cypselus.

3:o. Samtåiga (Syndactylæ)

med de tre framtårna långt sammanvuxna: den inre till nära hälften, den yttre till mer än hälften, förenad med mellantån. Näbben tämligen lång eller stor.

Cohors 7. Syndactylæ innefattar alla de till denna afdelning hörande släktena, nämligen: Merops, Alcedo, Prionites och Buceros.

4:o. Dufvor (Columbæ)

skilja sig från alla de föregående genom de stora, kullriga, hudartade och mjuka lock, som ofvantill betäcka näsborrarna. Fötterna äro medelmåttiga, men starka, med 3 åtskilda tår framåt och en tämligen stor baktå, som vid roten är bred och icke upplyftad öfver marken. Dessutom äro de, till sina inre delar ganska olika bildade med de föregående.

Cohors 8. Alla hithörande arter kunna sammanfattas under ett enda stort släkte, Columba L.

Frågan hvilka af alla dessa fogelgrupper som stå högst eller lägst, kan på olika sätt besvaras. Foglarna äro i allmänhet mindre olika till sin utbildning, hvarföre ofta en författare ansett för högst dem, som en annan ansett lägst, och tvärtom. Oken sökte bevisa att bland alla foglarna voro Strutsarne, samt därefter Vattenfoglarne, de fullkomligaste, och sångfoglarne de lägste; ty han bedömde deras fullkomlighetsgrad blott efter jämförelsen med Dägg-

djuren. Jag ha på andra grnnder trott mig komma till ett fullkomligen motsatt resultat. I enlighet med det som i det föregående blifvit yttradt om foglarnes fullkomlighet, synas mig de Gökartade foglarna vara de högst utbildade af denna Ordning och motsvara de Trastartade af den förra. Men de hafva ej derföre blifvit ställda först. Liksom de Finkartade (Fringilliformes) uppfördes först bland Tättingarna, så böra Papegojorna (Psittaci), som motsvara dem i denna Ordning, här intaga främsta rummet, dels till följe af en viss analogi med Däggdjuren, som yttrar sig i en större utveckling af nervsystemet och själsverksamheterna, i förmågan att på visst sätt tugga födan, att använda extremiteterna såsom händer o. s. v.; — dels emedan en bättre formseries derigenom vinnes genom hela Ordningen.

Då blott ett ringa antal släkten och arter förekomma hos oss, förbigå vi deras vidare fördelning och hänvisa blott till den, som här, näst ofvan lemnades.

1. HACKSPETTSLÄGTET (Picus).

Yttre tån bakåtvänd (således blott två tår framåtriktade). Tungan långt utsträckbar, köttig, smal och trind. Stjertpennorna spetsiga, styfva; de yttre gradvis kortare. Näbben stark, rät, kantig.

Detta släkte är ett af dem, som äga den mest egendomliga bildning i hela fogelskaran, hvarföre vi måste lemna en något utförligare beskrifning däröfver. Näbben är smalt kägelformig, blott något kortare än hufvudet, men ganska stark och bildad för att hugga hål i träd. För detta ändamål är ändan alldeles rät och kilformig (vigglik), med en hoptryckt, skarp egg, såsom på en yxa, i spetsen af öfverkäken. Näsborrarna äro hos alla våra och hos de

flesta utländska arter betäckta af täta fjäderborst. Från deras öfre brädd afgår en köl eller upphöjd linea framåt, mot öfverkäkskanten, parallelt med den kölade näbbryggen. — Tungans utsträckbarhet beror, liksom hos alla andra långtungade foglar (Tubilingues, Trochili) derpå, att de bakre, ledade tungbensgrenarne äro ganska långa och lägga sig, då tungan är indragen, bakom näsens sidor och upp öfver hjessan. De omgifvas af muskler som kunna skjuta fram dem och hela tungan. Tungspetsen är hornartad, hvass, och försedd med hullingar för att uti hålen i bark och ved kunna genomstinga och derifrån utdraga insektlarver eller så kallade trädmaskar, af hvilka dessa foglar till större delen lefva. — Hackspettarnes Vingar äro, isynnerhet hos de svartbrokiga arterna (P. major och närsläktade), bildade nästan fullkomligt såsom hos Tättingarna: med kortare och mindre talrika armtäckfjädrar, större armpennor, 10 eller 11 till antalet, och ganska kort första vingpenna: hon plägar vara blott något längre än handtäckfjädrarna. — Fötterna äro bildade för klättringen uppåt släta trädstammar. För denna sorts rörelse är det alldeles ej väsendtligt, att tårna sitta parvis: två framåt och två bakåt, hvilket synes däraf, att Papegojorna och Gökarna hafva sådana fötter, men alldeles ej kunna klättra; de förrre klänga blott mellan smalare grenar och qvistar, som de kunna omfatta med tårna eller näbben, och de sednare sakna äfven denna förmåga; hvaremot Sitta och Certhia, som klättra förträffligt, hafva 3 tår framåt och en bakåt. Väsendtligt för klättringen är, att klorna äro ganska krökta, hvassa och starka, så att de förmå hugga sig tillräckligen fast uti veden eller barken, eller dess ojämnheter; de äro hos Hackspettarna, liksom hos de klättrande arterna af första Ordningen, ganska hoptryckta, men dock så starka, att de synas högre än sjelfva tån, och mellanklon är ej sned såsom hos andra foglar. Det är vidare

väsentligt, att hela foten är tillräckligen stark och stor, med kort tars och långa, starka tår både framåt och bakåt, hvarigenom den kan gripa fast i ett stort stycke af trädstammens yta. Derföre hafva de klättrande bland Tättingarna ovanligt stor baktå; men hos Hackspettarna, hvilkas egentliga baktå är ganska liten och svag, eller till och med kan saknas, blir klättringen möjlig derigenom, att den stora yttre tån är vänd bakåt och ersätter tummens ställe. Emellertid ligger denna bakåtvända tå ej fullkomligen rätt och stadigt bakåt, hvarföre den ej alltid skulle bli ett tillräckligt bakre stöd vid svårare ställningar under klättringen. Det är för att afhjelpa denna brist, som Hackspettarne fått en klätterstjert, som lemnar ett säkert biträde under denna rörelse. — Stjertens form beskrefs nyss; pennorna äro spetsiga, styfva, utåt gradvis kortare, samt i ändan ganska spänstiga och något nedåt böjda. Bland Tättingarna är stjerten sådan hos släktet *Certhia* och hos det Amerikanska släktet *Dendrocolaptes*, hvilka äfven klättra. Men denna form hos stjerten är dock ej alltid nödvändig för samma sort rörelse, ty Sitta har kort och mjuk stjert, ehuru hon klättrar lika spällt som Hackspettarna. Hos dessa sednare äro stjertpennorna blott 10; men vid hvardera sidan om stjerten sitter en ganska kort, men tämligen bred, rundad och mjuk fjäder, som skulle kunna anses för en stjertpenna och äfven blifvit så ansedd af Nitzsch, som bestämdt räknade 12 stjertpennor hos *Picus* (*Pterylogr.* sid. 136 et 138). Dock ligger denne fjäder alltid ofvänpå den yttersta egentliga stjertpennan och är med roten fästad något högre än den, hvarföre jag ej kan anse den för annat än en ovanligt utbildad täckfjäder. Denna besynnerliga struktur synes vara egen för Hackspettarna och *Lynx*.

De fleste Hackspettar gå, till följe af fötternas skapnad, gan-

ska illa och otympligt hoppande på marken, och ej mycket ofta får man se dem sätta sig, liksom andra foglar, på en smalare gren, som de kunna omfatta med tårna; dock förhåller sig detta betydligen olika hos olika arter: men de röra sig så mycket mera och lättare på trädens stammar och tjockare grenar, till och med under dessa, med ryggen nedåt. De äro oroliga och sitta nästan aldrig stilla om dagen, utan äro då i ständig rörelse för att arbeta och söka föda, hvarvid de ofta låta höra ett eget kort och hvasst läte, som har ganska mycken likhet hos de flesta arter. De uppehålla sig nästan blott på torra stammar eller tjockare grenar, rundt omkring hvilka de med lätthet speta för att söka trädmask. Om en Hackspett hugger i ett till utseendet helt och oskadadt träd, så kan man vara öfvertygad, att stället där han arbetar är skadadt och innehåller insekter eller deras larver. Han bedömer utan tvifvel dessas närvaro till en del efter det ljud som deras rörelse och bett i veden eller barken kunna förorsaka, men ännu mera efter den olika beskaffenheten af det ljud, som uppkommer af hans egna rörelser och hugg på ytan. Detta ljud måste nämligen bli olika eftersom den underliggande veden är lefvande eller torr, oskadad eller genomborrad af insekter. Att synen ofta lemna god ledning, kan ej betviflas, men efter lukten tyckas foglarne i allmänhet vida mindre kunna rätta sig. Utom de larver och puppor som finnas inuti veden m. m. äta Hackspettarne gerna andra insekter: skalinsekter, fjärilar, myror o. s. v. Men de svart- och vitbrokiga arterna sägas äfven om hösten och vintern förtära kärnorna af större frön, såsom ur nötter och ur barrträdkottar, hvilka de sätta fast uti en träd- eller grenklyfta, hvarefter de sönderhacka skalet med näbben. Att Brokspettarne på detta sätt sönderhacka barrträdkottar, är ganska vanligt om vintern, och för detta ända-

mål synes hvarje Hackspett hafva vissa, väl passande trädkyftor som han uppsökt inom det område han bebor, uti hvilka han fäster och sönderhugger kottarna eller nötterna. Dessa ställen igenkännas om vintern lätt af de talrika fjäll och stycken af kottar som nedfalla på snön under trädet. Sannolikt smaka dock de insekt-larver, som pläga finnas uti kottarna, bättre än sjelfva fröen. Hackspettarnes hufvudsakliga och mest omtyckta föda blir alltid de insekter och larver som finnas inuti bark och ved, och för att erhålla dem arbeta de flitigt på de af sådana djur skadade träden. Men ej mycket mindre arbeta de på utvidgandet af hål efter af-fallna grenar och andra hålor som de finna i träden, för att deraf bereda åt sig, dels sofställen för natten, dels bon. Liksom alla foglar, som lägga ägg i trädhål, tillbringa de äfven nätterna uti sådana, och äro sällan nöjde med dem som de finna färdiga, utan hugga i och omkring dem, för att göra dem djupare, eller bekvämligare, eller blott för att tillfredsställa sin böjelse att hugga i ved.

Boen göras naturligtvis ännu rymligare och bekvämare än sofställena. Dertill utväljes ett ofta ganska litet hål i en trädstam, högt opp, åtminstone 5—6 alnar öfver jorden, och i allmänhet högre opp ju större arten är. De största bygga gerna 20—30 alnar högt. Men, i brist på redan bildade hål, hugga de ofta sjelfve ut sådana i utdöda och skadade ställen af trädstammarna, hvilka äro lättare att bearbeta än de friska. Hålen i träd efter bortfallna grenar, gå vanligtvis först rätt inåt genom de nyare och friskare vedlagren, derefter lodrätt nedåt i den äldre veden, som småningom förmultnar då den är utsatt för luft och vatten, och denna form få alltid Hackspettarnes bo. Det ursprungliga hålet utvidgas och rensas åt alla håll, ingången göres rund och tillräckligen stor, taket blir mer eller mindre hvälfdt, det inre hålet utvidgas, och den murkna veden samt spånorna som uthuggas af den friska, ut-

kastas och ganska föga eller knappt något deraf kvarlemnas såsom bale. Äggen äro af alla arterna hvita, af ganska rund form och små i förhållande till fogeln. De större arterna lägga 2—5, de mindre 4—6 ägg. Båda makarne omväxla att rufva äggen och mata ungarne gemensamt.

Utom fortplantningstiden lefva Hackspettarne spridda och ensliga. Man beskyller dem för att vara afundsamma och ej tåla sina likar i grannskapet; men äfven sjelfva beskaffenheten af deras lefnadssätt, tillåter dem ej att vara sällskapslika, emedan hvar för sig måste arbeta länge på en gren eller stam för att få den föda han söker och kan hvarken afbryta detta arbete för att följa andra, som finna sig föranlåtna att lemna stället, eller vänta på andra, sedan han ej mera har något att finna. En flock måste således nödvändigt snart bli skingrad. Dock följas i allmänhet makarne åt under hela året. De pläga aldrig vara långt åtskilda, och sedan ungarne lemnat boet följa de föräldrarna någon tid, så att hela familjen är samlad inom ett mindre område, af ett par hundra alnars vidd, och sammanhålles af de äldres locktoner.

Genom hela sin bildning och sitt derpå beroende lefnadssätt äro Hackspettarne bundne vid de större träden och i allmänhet vid skogsbygden. På stora trädlösa slättbygder förekomma de ej; men på de slätter, som äro belägna i grannskapet af skogar eller på hvilka strödda skogslundar finnas, visa sig somliga arter ofta i trädgårdar och mera enskildt stående träd. Äfven äro de kända, nära 200 arterna, spridda öfver hela jorden, med undantag af Australien och de Polynesiska öarna, så långt som höga träd växa. De saknas således äfven i polarländerna med inbegrepp af Island, hvarest skog icke finnes. De äro icke flyttfoglar utan hålla sig under hela året någorlunda i samma trakt, ehuru de, såsom alla andra foglar, ströfva vidsträcktare omkring under vintern. Deras

flykt är tung och starkt hoppande, emedan de under densamma ömsom slå några slag med vingarne, hvarigenom de höja sig i luften, och derefter hålla vingarna stilla, tätt utmed kroppen, då de åter sjunka ned. Lätet är hvasst och kort; antingen blott en gång, ungefär såsom tjick! eller hastigt, ofta upprepadt, helst då de ombyta plats, dock olika hos skilda arter. Mindre ofta låta, åtminstone de större arterna, då de någon gång sitta stilla, höra andra, svagare och något utdragna toner, som tydligen äro en verklig sång, ungefär så god som den af korp eller kråka. Men dessutom gifva Hackspettarne i allmänhet ett annat läte, som redan förr blifvit förliknadt vid fogelsång, och som består däruti, att de med så stor hastighet hugga mot en torr gren, utan att egentligen hugga hål, att ljudet deraf liknar en trumhvirfvel eller en knarrning i en torr och sprucken gren. Detta ljud höres isynnerhet under parningstiden och allenast då de sitta stilla, sysslolösa, liksom hvilande, och ofta upprepas det med korta uppehåll.

Till följe af dessa foglars ofvan omtalade, beständiga huggande i träden, har man ansett dem skadliga för skogen, hvilket dock är ett stort misstag. De hugga aldrig i friskt och oskadadt träd eller på ett oskadadt ställe af ett träd, emedan de ej hafva någonting att där söka och för att uthugga sitt bo, välja de alltid ett mer eller mindre skadadt ställe till lättnad i arbetet. De äro således blott nyttiga, genom bortrensningen af vedinsekter, men icke skadliga, och det är i sanning löjligt, att man hos oss sökt genom premier (skottpenningar), stadgade i lag, befordra utrotandet af Hackspettar, såsom skadedjur, under det man ödelägger ung skog genom svedjande och genom anläggning af gärdesgårdar och stängsel, hvartill blott unga träd begagnas; hvarest man använder goda bräder till plank och på allt sätt misshushållar med skogen och dess produkter.

Hackspettarne utgöra en af de likformigaste och skarpast begränsade grupper i hela fogelskaran, men kunna dock efter små olikheter i form, färg och lefnadssätt, fördelas i flera underordnade grupper, hvilka man betraktat såsom skilda genera och förökat ända till omkring 60. I vår fauna behöfva vi blott anse de viktigare däribland för afdelningar af ett enda släkte: Picus. Arterna hafva vanligen starka, vackra eller bestämda färger, med högröda märken på hufvudet, åtminstone hos hannarne. De flesta arterna i Europa samt i norra och mellersta Asien, hafva röd undergump, hvilken prydnad fullkomligt saknas hos dem i Amerika. — Ungarne äro, af de flesta arterna, lika de gamla, men hafva mindre rena färger. — Hannen skiljer sig vanligast från honan blott genom röd färg ofvanpå hufvudet eller på kinderna.

I allmänhet hafva Hackspettarne elak lukt af en egen afsöndring från svanskörteln, och anses ej goda såsom stek. Men detta hindrar dock ej, att den högre kökskemien kan öfvervinna dylika små svårigheter. Hackspettar af våra allmännare arter säljas i stort antal på torgen i Stockholm till stek, bland s. k. kramsfogel, och ej sällan hafva de, äfven på de förnämsta värdshusen, fått gälla för Beckasiner, samt blifvit förtärda med god smak såsom sådana, hvarom jag flera gånger varit i tillfälle att blifva förvissad.

Dessa foglars egna utseende och lefnadssätt torde hafva bidragit att göra dem till föremål för vidskepelser och sagor. De hörde till de viktigare foglarna för de gamlas auspicier; Pallas omtalar en mängd vidskepelser hos folkslagen i Siberien och hos oss saknas ej dylika. Så t. ex. är i vissa orter en saga gängse, att man genom dem kan förskaffa sig låsgräs, en växt som förmenas kunna öppna alla lås och stängsel. Man bör nämligen, medan Hackspetten är ute efter föda till sina ungar, slå en plugg i öppningen till hans bo, hvarigenom han vid återkomsten är ute-

stängd. Han säges då flyga bort och söka låsgräs, genom hvars kraft pluggen skall flyga ut, hvarefter han släpper låsgräset, såsom numera obehöfligt. Men för att kunna finna detta tillägger sagan att man förut bör hafva utbredd lakan omkring trädets rot. En dylik saga skall, enligt Pallas, vara gängse i Ryssland. Alla europeiska arter finnas hos oss. De äro följande:

1:o **Brokspettar.** Svart och vitbrokiga; mindre. Näbben stark, kortare än hufvudet. Kölen öfver näsborrarna är stark och ligger längre från den hvassa ryggkölen än från käkkanten. (Från midten af näbbens sida, fortsättes han parallel med käkkanten, ut till näbbspetsen). Hakans vinkel föga utsträckt framom näsborrarna. (Släktet *Dryobates* Boie).

91. **VANLIGA HACKSPETTEN** (*Picus major*) Pl. XXIII, fig. 1, hanne; 2 unge. Ofvan svart med en stor vit fläck på hvardera skullran; under vit, utan fläckar, baktill röd. Ett bredt, rent svart band utgår från munvinkeln bakåt. — Vinglängd 140 m. m. Hanne och hona lika till storleken. Hufvudet ofvan, hos de fullvuxna svart. Hannen har högröd nacke. — Ungarne i första dräkten, hafva hufvudet ofvan rödt, omgifvet af svartaktigt, och undergumpen här blott en blek, röd anstrykning. — Från alla de följande skiljer sig denne genom sin något kortare och isynnerhet tjockare näbb, som åt alla håll är något kullrig. Pannan är smutsgråaktig; hufvudets sidor hvita. Vingpennorna svarta med 3—5 par hvita fläckar. Stjertpennorna: de mellersta 2 paren svarta; de 2 yttre, utåt hvita med två afbrutna tvärband. — Ganska vanligt är det, att se, isynnerhet ungarna, nedsmutsade af gränkåda och nästan gulbruna i ansigtet och på bröstet.

Denne tyckes bland alla Hackspettar vara den allmännaste i nästan hela Europa och han är vanlig utåt Siberien, ända till

Kamtschatka. Hos oss förekommer han i alla landskap, utom de aldra nordligaste; äfven i dem som hafva föga skog. Man får derföre någongång se honom på Skånska slätten i trädgårdar och bland större träd kring husen, ehuru dessa äro belägna till och med en mil från närmaste skog. Mot norr tyckes han finnas så långt som granen bildar skog, men knappt däröfver, i de egentliga Lappmarkerna eller i Finmarken. Åt söder finnes han ända ned i Grekland och Italien samt på Sicilien; men omtalas icke såsom funnen i södra delen af Spanien. Ej heller förekommer han i Afrika; men i Algieriet ersättes han af en högst närsläktad art, *P. numidicus* Malh. Liksom de öfrige Brokspettarne kommer denne sällan ned på marken. Detta sker nästan blott då de om vintern, i brist på bättre, söka sig föda i myrstackarna, uti hvilka de hugga djupa hål.

Synonymi. *Picus major* Linn. — Nilss. fn. p. 148, — Gloger Handb. 458. — Malherbe Monogr. des Piciées I, 56, pl. 16. — *P. cissa* Pall. Zoogr. I, 412.

92. **MELLANSPETTEN** (*Picus medius*) Pl. XXIII, fig. 3 hanne. Inget svart band från munviken (eller blott ett obestämdt gulgrå-aktigt). Skullerfjädrarne bilda en vit, men framåt mindre utsträckt fläck. Undergumpen och bakre delen af bröstet ljusröda. — Bröstet för öfrigt vitgråaktigt, med tydliga svarta streck vid sidorna. Hos båda könen är hufvudet ofvan rödt. Storleken är något mindre än den föregående: vinglängd 125 m. m. Näbben är betydligt svagare än hos våra öfriga arter, rätlinig och mycket smalare, med kölarna framåt näbbspetsen otydliga.

Denne Hackspett tillhör uteslutande Europa och egentligen blott dess mellersta del. Han saknas i hela Storbritannien, men finnes, ehuru icke mycket allmän, i östra delen af Frankrike med Belgien, i hela Tyskland och de söder därom liggande berglän-

derna samt i Danmark. Hos oss finnes han i Skåne, och är där icke sällsynt; men i de öfriga delarna af Skandinavien tyckes han ej förekomma annat än såsom tillfällig gäst. — Han uppgifves vidare (af Pallas) vara funnen i vestra delen af ryska området, men icke längre österut, mot Ural. Äfven tyckes han saknas i hela Södra Europa. Han uppföres väl bland Siciliens foglar, af Malherbe, men blott med ovisshet, emedan man torde hafva misstagit sig på ungar af *P. major*, hvilket äfven kan hafva inträffat på andra ställen. Denne är således en af de fogelarter, som äro inskränkta inom ett ganska litet område af jorden. Han liknar de föregående till lefnadssättet, men är af alla våra Hackspettar den lifligaste och oroligaste. Han älskar helst löfskogen och isynnerhet den af Ek, Al, Asp.

Synonymi. *Picus medius* L. — Nilss. Fn. 150. — Malh. Mon. 93, t. 20. —

93. HVITRYGGADE HACKSPETTRN (*Picus leuconotus*) Pl. XXII. fig. 4 hannen och 5 honan. — Bakre delen af ryggen hvit. Något större än de båda föregående: vinglängden 144 m.m. — Till färgen är han nära lik dem, men skiljer sig från båda därigenom att han har hvit bakrygg, och saknar särskild hvit fläck på skullran. Från munviken går ett svart band såsom hos *P. major*, men bröstets sidor äro svartstreckade såsom hos *P. medius*. Undergumpen och en del af buken, framåt bröstet, ljusröda. Pannan är hos båda könen hvit, men för öfrigt är hufvudet ofvan, hos hannen rödt, hos honan svart. Näbben är nästan så grof som hos *P. major*, men längre och rätlinig. — Ungen liknar de äldre, men är knappt röd under stjerten. Yngre honor ha fjädrarna på hjessans främre del med rödgrå spetsar.

I motsats till den föregående, är denne en östlig fogel. De

sammanträffa i Polen och södra Sverige och utbreda sig därifrån åt hvar sin sida. *Picus leuconotus* är i Ryssland och genom hela Siberien lika allmän som *Picus major*. Men han är redan i Europeiska Ryssland (åtm. mot norr och omkring Ural) något olika med exemplaren från Polen och Sverige. Liksom hos några andra arter af slägtet blir den hvita färgen där och i Siberien renare och något mera utbredd, så att de små svarta fläckarne vid bröstets sidor bli mindre, och till en del försvinna hos äldre foglar. Äfven lärer fogeln oftast vara något större (vinglängd 150 mm); hvarföre man ansett de siberiska exemplaren utgöra en egen art (*Picus uralensis* Malh). Men att detta icke är förhållandet, och att olikheterna blott äro följder af det torrare och kallare klimatet, såsom Gloger för nära 30 år sedan visat, synes däraf, att de fleste fogelarter i Siberien undergå en dylik eller motsvarande förändring.

Åt söder är denne art inom Europa funnen ända nedåt Grekland; men i de vestligare länderna förekommer han ej, så att till och med i östra delen af Tyskland blott enskilda, förvillade exemplar tyckas hafva blifvit sedda. Inom Skandinavien finnes han spridd här och där, men är i allmänhet ganska sällsynt. Exemplar hafva blifvit sedda högt upp i Lappland (vid Jockmock, Löwenhj.), i trakten söder om Trondhem och i Wärmland. Ofta skall han hafva förekommit i Calmar län, och i större skogstrakter i östra Skåne skall han hafva blifvit funnen häckande. Han uppgifves blott bygga i löfträd och helst i Björk, samt lägga 2 eller 3 ägg, tidigare på våren.

Synonymi. *Picus leuconotus* Bechst. Nat. G. Deutschl. II, 1034 m. fig. — Nilss. Fn. 146. — Malh. Mon. I, 89, pl. 23. — *P. cirris* Pallas Zoogr. I, 410.

94. LILLA HACKSPETTEN (*Picus minor*) Pl. XXIII, fig. 4 hanne, 5 hona. Ryggen hvit med svarta tvärband; främst och bakerst rent svart. Minst af våra arter och en af de minsta i hela släktet, föga större än en gråsparf. Vinglängd 95 m. m. Undersidan smutsigt hvitaktig, utan rött under stjerten. Ett svartaktigt band från munvinkeln. Bröstets sidor med svarta längsstreck. Pannan främst gråaktig, sedan hvit. Hannen har en stor röd fläck näst bakom pannan; men hos honan är samma ställe hvitt.

Både åt norr och söder är denne vidsträcktare utbredd än någon af de föregående. Han finnes nämligen, om än sällsynt, i Finnmarken och Lappland så långt opp som skog växer, samt därifrån genom hela Europa, till och med på Sicilien och Morea, och är den ende af våra arter som äfven förekommer i norra Afrika, nämligen i Algieriet. — Likaledes träffas han från England genom Europa samt Norra och mellersta Asien, ända ut till Ochotska hafvet. Dock igenkännas exemplaren från den högre norden på sina blekare färger med mera och renare hvitt samt de svarta fläckarne mindre. På dem från Siberien försvinna till och med de svarta strecken vid bröstets sidor (*P. kamtschatsensis* Malh.); hvaremot de från Algier äro något mindre och hafva starkare svart och röd färg, med mindre hvit färg samt mera tydliga svarta fläckar (*P. le douci*). I södra Asien ersättes han af andra närslägtade arter. Hos oss är han mindre allmän än *Picus major*; men finnes såsom häckfögel här och där, från Finnmarkens låga björkskog ända ned i de större skogstrakterna i södra Skåne.

Synonymi *Picus minor* Linn. — Nilss. Fn. 152. — Malh. Mon. 113, pl. 26. — *P. pipra* Pall. Zoogr. 1, 414.

95. TRETÅIGA HACKSPETTEN (*Picus tridactylus*) Pl. XXIII, 6 hanne. Har blott 3 tår (den egentliga baktån saknas). — Nästan så

stor som Mellanspetten; vinglängd omkring 122 m.m. Ofvan svart med ett bredt, hvitt band midt åt hela ryggen och bakhalsen, hvilket framåt fortsättes i ett hvitt streck till hvardera ögat. Ett svart band från munvinkeln. Kroppen under hvit, på sidorna svartfläckig: vid bröstet af längs-streck, derefter af bredare tvärfläckar. Hjässans fjädrar styfva, något glänsande, hos hannen ljusgula, hos honan hvita. Pannan är hos båda hvit. Äfven ungarna, af båda könen, hafva ljusgula fjäderspetsar på hjessan. Af stjärt pennorna äro de mellersta (3 par) alldeles svarta, och de 2 yttre paren utåt bredt hvita med svarta tvärband. Näbben är hos denna något längre än hos de föregående: nästan af hufvudets längd, och mera nedtryckt, hvarigenom kölarne öfver näsborrarna komma att ligga längre från ryggkölén och närmare käkkannten än hos de öfriga.

Af alla Hackspettar är denne att anse såsom den nordligaste. Liksom den föregående träffas han så långt mot norr som skog finnes eller ända opp inom Finnmarken, omkring 70° latitud, men han går ej långt mot söder och tyckes hos oss icke förekomma regelbundet söder om Norrland, Dalarne och mellersta delen af Wärmland, eller omkring 61 à 60° lat. Mot vintern ströfvar han dock ut, söder om denna gräns, och har blifvit sedd i Bohuslän, Södermanland och ej sällan vid Stockholm. Till och med i Danmark skall, i October månad, ett ströfvande exemplar vara sedt (Kjærb.) — Han vistas lika väl i löfskog som i barrskog. I Sverige är han i allmänhet sällsynt eller mindre allmän, men i Norge är han högst vanlig och synes där vara den allmännaste af alla Hackspettarna. I mellersta Europa träffas han åter på Alperna, i Schweitz, hvarifrån han om vintern ströfvar ned åt låglandet, och skall något oftare stanna kvar i de icke långt aflägsna, högre bergstrakterna, såsom omkring Böhmen och Mähren o. s. v. — Mot

öster finnes han genom Ryssland och hela Siberien och tyckes där i allmänhet gå längre mot söder, så att han (enligt Pallas) skall förekomma i låglandet omkring Moscou. De siberiska exemplaren, ända från Ural, utmärka sig, liksom de af föregående arter, genom en något mera vit färg och mindre svarta fläckar. Hos de äldre skola t. o. m. fläckarne på undergumpen nästan försvinna (*P. crissoleucus* Mh.) — I Nordamerika finnas flera arter som ytterst nära likna denna, och sinsemellan skilja sig genom mera eller mindre vit teckning (*P. dorsalis*, *hirsutus*, *arcticus*). Men alla dessa skilja sig från vår art och öfverensstämma sinsemellan deruti, att 3 eller t. o. m. 4 stjertpennor på hvardera sidan äro utåt tecknade med hvitt.

Synon. *Picus tridactylus* L. — Nilss. fn. 154. — *Picoides europæus* Less. Malh. Monogr. I, 170, pl. 38.

2:o Svartspettar, svarta, (de utländska ofta brokiga), stora Näbben stor, stark, ungefär så lång som hufvudet: kölarne öfver näsborrarna starka, belägne något litet närmare ryggkolen än käkkanten. (De utlöpa parallelt med käkkanten blott på sista $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{5}$ af näbbens längd). Hakans vinkel utdragen långt framom näsborrarna. (Släktet *Dryocopus* Boie).

96 SPELKRÅKAN (*Picus martius*) Pl. XXII, fig 1, hanne. Svart; hannen har ock hela hufvudet ofvan rödt; honan har blott röd nacke, — Störst af våra arter och öfverhufvud en af de största i hela släktet: vinglängden 220—240 mm. Honan är i allmänhet något större än hannen. De äldre hafva gul iris och näbben på sidorna hvitaktig; näbbrygg och spets svartaktiga. — De yngre igenkännas på den smutsigt röda färgen på hufvudet.

Spelkråkan vistas hufvudsakligen i större barrskogstrakter och är tämligen allmän i många delar af Sverige. Mot norr tyckes

hon i låglandet finnas ungefär till polcirkeln och uppgifves till och med vara sedd i Enare lappmark (Sommerf. — förmodligen mellan 67—68°?); men förekommer icke i den högre belägna delen af Lappland. Då hon ej uppehåller sig på slättbygden eller långt från större barrskog söker man henne förgäfvets i våra skoglösare trakter, såsom i södra delen af Skåne, dit blott sällan något enstaka exemplar kunnat förirra sig. Detsamma är händelsen med största delen af mellersta och södra Europa, och med hela Britannien. Men hon uppgifves förekomma såsom ständig invånare i de skogbevuxna trakterna af mellersta Europa och i bergländerna af det södra, ända ned i Grekland, Sicilien och åtminstone norra delen af Spanien. Mot öster finnes hon genom hela Siberien och på Japan. Hon saknas i Afrika, Amerika och södra Asien.

Spelkråkan är orolig och ganska svår att komma nära. Emedan hennes vingar och stjert äro betydligt större i förhållande till kroppen, än hos de öfriga Hackspettarna, flyger hon vida lättare än de, ofta sväfvande långa stycken med stilla vingar, och låter derunder ofta höra sitt starka och klangfulla läte, ungefär såsom kirrkiirrkirrkirr och på flera något liknande sätt. — Dock tyckes hon alldeles ej flytta och blott sällan, eller till följe af särskilda, tvingande omständigheter, begifva sig längre bort från hembygden. — Hanne och hona träffas alltid i hvarandras grannskap. Boet sättes ganska högt, omkring 15—16 alnar öfver marken, eller högre, i stora tallar.

Vanligen plägar namnet skrivas *Spillkråka*, emedan det vid hastigt uttal får ungefär detta ljud och emedan de som nedskrifvit det, ej förstått dess rätta betydelse. Men att detta namn rätteligen är *Spelkråka*, den kråkan som spelar, blir tydligt för hvar och en, som af skogbygdens invånare tager närmare kän-

nedom om fogeln, och hör dem säga att "han spelar så vackert". Med spelet menas lätet, som hos denna art är klangfullare och mångfaldigare än hos de öfriga Hackspettarna och hos våra flesta andra foglar, och derunder inbegripes äfven den förut omtalade trummningen. — Namnet Tillkråka, som på somliga ställen brukas, torde vara en förändring af det förra. I vissa orter kallas fogeln blott Hackspett.

Synonymi. *Picus martius* L. — Nilss. fn. I, 139. — *Dryopicus martius* Malh. Mon. I, 31, pl. 10.

3:o Grönspettar. Grönaktiga eller grå. Näbben något kortare än hufvudet: kölen öfver näsborrarna ligger helt nära intill ryggkölen och är svag samt försvinner framåt. Hakvinkeln räcker långt framom näsborrarna. Tungan är längre utsträckbar än hos de öfriga. Ungarne hafva näbbens rygg något böjd och ändan spetsig, knappt viggelik. (Sl. *Gecinus* Boie; *Chloropicus* Malh.)

97. GRÖNGYLLINGEN (*Picus viridis*) Pl. XXII, fig. 1, hanne. Grönaktig, hufvudet ofvantill hos båda könen rödt; på sidorna, framtill och kring ögat, svart. Vinglängd 170 m. m., eller något mindre hos honan. — Hela hättans och nackens fjädrar äro mörkgrå med röd spets. Hannen har en stor röd fläck uti den svarta färgen på kinden, under ögat. Hos de gamla är kroppen ofvan utan fläckar, med gröngul öfvergump; undertill blekt smutsgrön, bakåt mer eller mindre fläckig af mörkgrå, böjda, nästan pillika tvärfläckar, isynnerhet hos honan. Vingpennorna svarta med hvitaktiga parfläckar; dock otydliga på armpennorna. — Stjerten mörk med bleka tvärband. Näbben svartaktig. Iris på de gamla hvitaktig. — Ungen (ofta grå), ofvan med hvitaktiga eller bleka fläckar midtpå fjädrarna. Hufvudets sidor och halsen med små, tätt stående, svartaktiga längsfläckar. Undertill med svarta, vågiga

tvärband. På hannen synes den röda kindfläcken. — Redan i Augusti rugga de och antaga de äldres färg.

Gröngyllingen finnes allmän och fortplantar sig i södra delen af Sverige, ända till omkring 60° latitud (Upsala, mellersta Wärmeland). Äfven längre åt norr förekommer han, och har blifvit sedd ända opp i Jemtland (Meves), men blott sällsynt, och, efter som det synes, är han där ej hemmastadd. Redan vid Gefle lär han saknas. Afven i södra delen af Norrige finnes han, liksom i större delen af det öfriga Europa, med England, Spanien (äfven Andalusien), Italien, Sicilien och Grekland samt Mindre Asien. I Grekland skall han dock vara sällsynt och blott finnas på höjderna. — Men han saknas uti Irland, i hela Finland (som ligger norr om 60°) och i hela Norra Ryssland. Afven utåt Asien tyckes han saknas, åtminstone i det nordliga. Likaså saknas han i hela Afrika, men ersättes uti Algiriet af en högst närstående art (*P. algirus*. — *P. viridis* et *P. canus* Malherbe Ois de l'Alg.). — Gröngyllingen tyckes alltså nästan uteslutande tillhöra Europa till v. p. 60° latitud. — Han förekommer visserligen i barrskog, men vistas dock helst i löfskogarna, isynnerhet i de glesare och mera spridda, som bestå af blandade trädsorter, och tyckes särdeles väl trivas där Asp finnes i någorlunda myckenhet, i hvilket träd man ofta ser honom hafva sitt bo. Han går vida bättre och oftare än de föregående arterna på marken, hvarest han oftast söker insekter till sin föda. Myror, myrugg, fjärillarver o. d. förtär han ymnigt. Deremot hugger han mindre än de öfrige i träden, och låter icke höra det surrande lätet, som de frambringa genom att trumma på torra grenar. Äfven är flykten mera tung och ofta, isynnerhet vid uppflygandet från marken, ganska bullrande, liksom hönsens. För öfrigt liknar han till lefnadssättet: läte, fortplantning m. m., de öfriga arterna. På vissa orter kallas han Gyllenrännan och

det vanliga namnet uttalas oftast såsom Gröngöling. Denne tyckes vara Romarnes *Picus martius*. Den svarte finnes knappt vid Rom.

Synonymi. *Picus viridis* Linn. — Nilss. fn. 141. — *Chloropicus viridis* Malh. Mon. II, 118. pl. 79.

98. GRÅSPETTEN (*Picus canus*) Pl. XXII fig. 3 ♂. — Grönaktig; hufvudet grått; framtill, på sidorna blekare med ett smalt svart streck mellan öga och näbb och ett på kinden. Hannen med röd panna. — Vinglängd, ♂ 150 m. m.; ♀ något mindre. Liknar den föregående, men är mindre och olika tecknad på hufvudet. De gamle hafva röd iris och äro knappt fläckiga undertill. Honan har intet rött på hufvudet. — Ungen är blott på ryggen ganska otydligt blekfläckig samt blott på kroppens sidor något mörkfläckig, och saknar ofta det svarta strecket på kinden.

Hos oss är denne Hackspett sällsynt i hela det af Gröngyllingen bebodda området. Dock har han blifvit funnen häckande i Calmarlän af Cand. Wetterberg. I Skåne tyckes han ej vara sedd. Längre norrut ses han understundom om vintern. — Men från Eke-trädets norra gräns, hvarest föregående art upphör att vara vanlig, tyckes denne förekomma något oftare. Han finnes redan vid Gefle samt derifrån upp mot Lappmarksgränsen (till v. p. 65° lat., vid Lycksele). Äfven i Södra Norrige förekommer han (vid Christiania), samt i Finland ungefär så långt mot Norr som i Sverige ("i Södra och Mellersta Finland" Wr.; vid Kuopio). — Egentligen tillhör han Norra Asien (omkring Altai, till Caucasion och ett stycke mot Norr) samt Östra Europa (Ryssland, Dalmatien; men är sällsynt i Grekland). I Östra Tyskland hör han redan till de sällsyntare foglarna och de exemplar som sägas vara funna i Frank-

rike kunna väl knappt anses annat än såsom enstaka, dit förvilade. (Ett exemplar uppgifves af Machado vara funnet i Andalusien hvilket dock möjligtvis kan hafva varit af den närstående, i Nordafrika vanliga arten, *P. algirus*). Han är således en vidt utbredd, hufvudsakligen Nordasiatisk fogel, som dock i det östligare Europa finnes tillhopa med Gröngyllingen. — Till lefnadssättet liknar han nära den föregående, men är mycket lifligare och oroligare, ehuru nästan mindre skygg, och afviker i allmänhet ej mycket från det hos släktets flesta arter vanliga. Således uppgifves han flyga bättre och understundom låta höra det surrande lätet.

Synonymi. *Picus canus* Gmel. Syst. Nat. I, 434 (ex Edw. II, 65), — Nilss. fn. 144. — *Chloropicus canus* Malh. Mon. II, 124 pl. 81. — *P. chlorio* Pall. Zoogr. I, 408.

2. GÖKTYTESLÄGTET (*Iynx* *).

Yttre tån bakåtvänd och tungan trind, långt utsträckbar (såsom hos *Picus*). Stjertpennorna nära lika långa, med mjuk, bred rundad ända. Näbben liten, rät spetsig, nästan trind (utan kölar).

Fötterna, tungan och de flesta yttre och inre delar likna dem hos Hackspettarna. Näbben är alldeles rät, såsom hos dem, men mindre och spetsigare samt tämligen svag. Hakans vinkel räcker fram om näsborrarna. Äfven stjerten, består, såsom hos *Picus*, blott af 10 större pennor; men han är mjuk och något längre, och således ej bildad för klättring. Då dessutom klorna äro vida mindre starka och hvassa än hos Hackspettarna, så följer häraf, att fogeln icke kan speta uppåt trädstammarna såsom de. — Vingarne hafva sam-

*) Detta namn bör enligt Glogers anmärkning skrivas och läsas såsom *Iynx*; icke *Jynx* eller *Yunx*, såsom hittills oftast varit brukligt.

ma form som hos en stor del af Tättingarna, emedan ej blott täckfjädrarne äro små och fåtaliga, utan äfven första vingpennan är liten. Äfven färgen afviker betydligt från Hackspettarnas; den är hos de kända arterna grå och något litet svartspräcklig. Detta och olikheten i rörelsen gör, att Göktytorna, ehuru nära de likna Hackspettarna till sin bildning, ändock till yttre utseendet synas ganska olika med dem, hvaremot de tyckas nära likna Tättingarna. Vingarnes form utvisar att de höra till de foglar af Andra Ordningen (Spitar, Volucres) som mest närma sig till sångfoglarna.

Detta slägte tillhör allenast gamla continenten, i hvars tropiska delar tre andra arter äro kända, som nära likna den Europeiska, men hafva mörkt rödbrun strupe. I Amerika ersättes det af slägtet *Picumnus*, hvars arter äro ganska små och hafva mjuk, men något kortare stjärt, och hvars näbb något mera liknar den hos *Picus*.

99. GÖKTYTAN (*Lynx torquilla*) Pl. XXIII, fig. 7. Grå, fint svartspräcklig. — Storleken af en Sparf; vinglängd 87—82 m. m. Hanne och hona till färgen lika; fint spräckliga af svartaktiga prickar, med ett band långsamt nacke och framrygg af svarta fläckar, samt ett på hvardera skullran af bleka eller hvita fläckar, framåt omgifne af svart. Undertill hvit med små svarta pilfläckar. Strupen med svarta tvärstreck; hos de äldre blekt gulaktig. Vingpennorna utåt svartaktiga med ljus rödbruna fläckar. Första vingpennan är ganska liten (kortare än täckfjädrarne); den 3:dje längst. Andra vingpennan är lika med 4:de, eller något längre; ofta lika med den 3:dje. Stjerten grå, spräcklig, med 4—5 svartaktiga tvärstreck. Näbb och fötter gulgrå. Färgen är alldeles lika vinter och sommar. Ungarne hafva, i första dräkten, blott något orenare färg.

Göktytan förekommer i alla mindre och glesare skogar af löfträd, eller dermed blandade, äfven i lundar omgifna af en mindre slättbygd, såsom oftast är händelsen i södra Skåne; men hon saknas i den tätare och större timmerskogen och i ren barrskog. Hon är ganska allmän i södra delen af Skandinavien, till v. p. 60° lat. men finnes ända till 63° i Jämtland och Ångermanland, eller kanhända ännu något längre opp. I Finland skall hon finnas vid Cayana (64°). Uti skogstrakten ofvanpå Dovrefjæld såg jag henne d. 6 Juni. — Utom Skandinavien bebor denne fogel hela Europa (utom Irland) samt hela mellersta Asien, ända till Japan och China, men ovisst är om hon där går så långt mot norr som i Europa. Äfven uppgifves hon vara ganska vanlig i Norra Afrika, så väl i Algiriet, som i Egypten och Nubien, men det behöfver ytterligare efterses om han där tillbringar sommaren och häckar. På förra stället (i Algiriet) är detta ej osannolikt; men på sednare stället (Egypten, Nubien etc.) synes det troligare, att hon blott vistas under flyttningstiderna och vintern, ehuru Rüppell uppgifvit att hon skulle finnas där hela året.

Från sitt sommartillhåll utflyttar Göktytan något tidigt, eller oftast redan i Augusti. De europeiska exemplaren tillbringa vintern i Afrika, hvarest fogeln då ses ända ned i Abyssinien; men ett mindre antal (sannolikt af de nordligare) stanna redan i södra Europa. Mot norr återvänder Göktytan tämligen sent, vanligen omkring eller efter medlet af April, och inträffar blott få dagar sednare i södra Sverige än i mellersta Europa; men till Stockholms-trakten tyckes hon ej allmänt komma förr än i början af Maj.

Strax efter deras ankomst får man höra hannarnes läte från toppen af lägre eller högre träd. Det är ganska klart och starkt, ungefär såsom: tuj tuj tuj tuj . . 12 till 20 gånger upprepadt, och förnyas, med korta uppehåll ofta, under det fogeln qvarsitter på

samma ställe. Sedan äggens rufning börjat höres det mera sällan och snart upphör det alldeles, hvarefter fogeln blott låter höra andra, svaga eller hväsande läten. Det förstnämnda, starkare lätet, som tydligen är ett sångläte, är öfverallt väl bekant för landtfolket, som med glädje höra det, såsom ett förebud till den vackra årstiden och som pläga anse det för ett tecken att såningstiden är inne. — Födan utgöres af insekter i allmänhet och hufvudsakligen af de större myrorna (stackmyror, *Formica rufa* m. fl.), hvilka tagas med den långa tungan, liksom af Hackspettarna. Men Göktytan kan hvarken hugga hål i ved och bark, eller klättra uppåt träden. Hon sitter, såsom de flesta foglar, på grenar eller qvistar och går eller hoppar ganska skickligt på marken. Blott någon gång får man se henne sätta sig på barken af en upprätt trädstam, för att fånga en insekt, liksom vissa småfoglar, t. ex. *Muscicapa atricapilla*, ofta pläga göra. — Hon är ganska fruktsam och lägger vanligen 8 till 9, men någongång ända till 14, rent hvita ägg, i ett trädhål, vid ganska olika höjd; ofta blott $1\frac{1}{2}$ aln öfver marken, och utan annan bale, än den multnade ved som förut fanns i hålet.

Sedan äldre tider har Göktytan väckt uppmärksamhet genom sina besynnerliga åtbörder och särdeles genom sin förmåga att med en ormlig rörelse vrida halsen omkring så att näbbet riktas rätt bakåt. Hon gör detta alltid då man tar henne lefvande i handen, och förvrider dessutom ögonen. Redan *Aristoteles*, som kallar henne *Iynx*, omtalar denna hennes egenhet. Ännu äldre folksagor låta henne härstamma från en flicka, *Iynx*, som af *Juno* förvandlades till fogel.

Anm. Om man jämför våra nordiska exemplar med dem som bo i södra Europa (t. ex. *Dalmatien*), så finner man några små olikheter, tydliga verkningar af klimatet, hvarpå man med någorlunda säkerhet kan igenkänna dem. De nordliga äro till färgen

något blekare, med de fina svarta strecken (eller fläckarna) under buken V-formiga och icke utdragna på bredden. De sydliga ha något starkare färger och de svarta strecken på buken äro tvärstående (utdragna på bredden), med den V-formiga vinkeln midtpå. — De japanska exemplaren skola blott skilja sig från de europeiska genom en tydligare anstrykning af gulbrunt undertill och något tydligare svarta fläckar (*Malh. l. c.*).

Synonymi. *Iynx torquilla* Linn. — Nilss. fn. I, 156. — *Malherbe Mon. des Piciées* II, 289, tab. 121, 4. — *Picus iynx* Pall. Zoogr. I, 416.

3. GÖKSLAGTET (*Cuculus*).

Yttre tån bakåtvänd. Tungan plattad, ej utsträckbar, med rundad spets. Näbben tämligen svag och liten, något böjd, med hela kanter. Näsborrharna runda, försedda med mjuk, upphöjd kant, och belägna invid käkkanten. Inga borsthår vid munviken.

Gökslägtets arter hafva långa, smala spetsade vingar: armpennorna räckta blott till hälften eller $\frac{2}{3}$ af hela vinglängden och 3:dje eller 4:de pennan är längst. De flyga således ganska starkt. Deremot gå de dåligt på marken. Tarsen är ganska kort (så lång som 3:dje tån utom klon), framtill beklädd af blott 4 sköldar. Tårna stå väl vända 2 bakåt och 2 framåt, men klorna äro svaga, föga hoptryckta och den mellersta ganska sned. Fogeln har således ej den ringaste förmåga att klättra. Stjerten är tämligen lång, med 10 pennor, af hvilka de mellersta äro längre, de på sidorna gradvis kortare. Kroppens fjädrar hafva mycken likhet med dem hos *Dufvorna*, emedan fjäderspolen är något tjock och liksom svampig med tämligen yfviga, dunlika fanstrålar nedtill. Färgen är vanligen

gråaktig, oansenlig, med hvit, tvärbandad buk. Honorna och ungarna äro fläckiga och ofta ganska olika med de äldre hannarna.

De egentlige Gökarterne finnas blott i gamla Continenten, men äro tämligen talrika i dess varmare trakter: Afrika till Malajiska Öarna. De äro storätare och lefva af Insekter, hufvudsakligen fjärillarver, då sådana äro att tillgå. Hannarne ha i allmänhet om våren starka läten, som de flitigt låta höra, men som oftast äro fula, skrikande eller bullrande; vår Gök utgör häruti ett undantag. Dessa foglar äro utmärkta från de flesta andra, derigenom, att de lägga sina ägg i andra foglars bon, utan att bry sig om sin afföda. Denna sed tillhör äfven de små Guldgökarna (sl. *Chrysococcyx*) i Afrika, Indien och Australien, hvilka blott afvika från de egentliga Gökarna genom mindre storlek, gröna, metalliska färger och vanligt bildade fjädrar. Men de öfrige Gökartade foglarne, som äro ganska talrika i de varmare delarna af de båda continenterna och hafva vanligt bildade näsborrar samt kortare, rundade vingar, tyckas i allmänhet sjelfve ligga ut sina ägg. Somliga af dem sägas dock ej sjelfve bygga bo, utan lägga ägg i sådana som andra foglar byggt och begagnat.

100. GÖKEN (*Cuculus canorus*) Pl. XXI fig. 4, 5. Grå eller mer och mindre mörk- eller rödfläckig; underill hvit med svartaktiga tvärband. Fötterna gula. — Första vingpennan är hälften så lång som den 3:dje, hvilken är längst. Armpennorna räcka blott till hälften af de långa vingarna.

Gammal hanne. Askegrå med blekare strupe; ofvan icke fläckig. Undersidan (bröst och buk) hvitaktig med svartgrå tvärstreck. Stjerten svartgrå med 5 eller 6 små hvita fläckar vid fjäderspolarna och i inre kanten, samt hvit spetskant. Vingpennorna inåt hvitbandade. Fötterna gula. Näbben svart, men munvikarne,

liksom ögonlockens kanter och Iris gula. Vinglängd omkring 215 m. m. — Gammal hona: plägar vanligen hafva brunaktig rygg och gulbrun anstrykning på framhalsen; men somliga äro till färgen nästan lika hannen; andra äro mer eller mindre fläckiga af mörkt eller rödbrunt, isynnerhet ofta på vingar, stjert och strupe. De äro vanligen något mindre än hannarne: vinglängd omkring 210 m. m. — Unga om hösten: mörkt brungrå med smala hvita fjäderkanter och flera hvitaktiga fjädrar i nacken. Hela undersidan hvitaktig med svartgrå tvärband, som stå tätare på strupen. Rygg och vingar hafva ofta, och isynnerhet hos honorna, större eller mindre rödbruna tvärfläckar. Stjertens fläckar bilda tvärband och äro ofta till en del rödaktiga. Vinglängd omkring 200 m. m.

Afvikande färgteckning, som ej sällan träffas hos äldre och yngre honor (se fig. 5): ofvan rödbrun med svartgrå tvärfläckar; under hvitaktig, med tvärband som vanligt. De hvita fläckarna på stjert och vingpennor äro såsom hos de vanliga exemplaren. Den rödaktiga färgen är ganska olika utbredd: understundom är den på öfvergumpen nästan ren (utan svarta fläckar). Det är ovisst huruvida så färgade hannar förekomma hos oss, men bland honorna får man se öfvergångar från de mest grå till de mest röda. Röda individer sägas vara allmännare i de sydligare delarna af Europa, än mot norden.

Göken är en af de foglar som har den starkaste flygförmåga, hvarföre han utan tvifvel på ganska kort tid tillryggalägger den långa vägen från sitt vintertillhåll, i det inre af Afrika, till våra nordligare trakter. Om sommaren bebor han hela Europa och norra Asien, från Irland och Spanien till Kamtschatka och Japan. Mot norr går han nästan så långt opp som skog finnes och träffas regelbundet ända opp öfver polcirkeln samt på fjäldplatåen, äfven där, hvarest blott småskog finnes i dalarne; men i Finmarken tyckes

han ej vara hemmastadd. Dock uppgifver Sommerfelt att han någongång höres i trakten af Warangerfjorden (Ostfinm. 70°), ehuru icke alla år. Äfven i Asien tyckes han finnas till trakten kring polcirkeln. I Europas sydligaste länder, Spanien—Grekland skall han ses i stor mängd under flyttningstiderna, och några lära äfven qvarstanna öfver sommaren i bergstrakterna (i Sicilien; Andalusien). — Deremot uppgifves han ej qvarstanna i Norra Afrika (Algieriet samt Egypten—Nubien), utan blott visa sig där under flyttningstiderna, då han uppehåller sig i lundar och trädgårdar samt äter fjärillarver. Hela antalet tyckas således tillbringa sommaren i Europa och den till klimatet motsvarande delen af Asien, samt vintern i de tropiska delarna af Asien och Afrika. En ung fogel, som blifvit funnen på ön S:t Thomé i Guineabugten (Hartlaub, W. Afr.) torde hafva kommit dit från Europa.

I det egentliga Afrika, från Senegal och Nubien till Cap, finnes en art (*C. gularis* St.), som ytterst nära liknar vår Gök men har något blekare färg och större hvita fläckar på stjärten, samt längre gul näbbrot. Ovisst är om han har samma läte som vår art, men stundom tyckas de knappt visa någon rätt tydlig olikhet. De öfrige arterne äro mera tydligt skild, och bo samtliga i de varmare klimaten; vår Gök är den ende af hela den talrika Gök-familjen, som bor och fortplantar sig i den kallare delen af tempererade zonen; men liksom samslägtingarne älskar han värmen, hvarföre han kommer sent och flyttar tidigt bort från oss. Han anländer i April till södra Europa men till Sverige sällan förr än ett godt stycke in uti Maj, och lemnar oss åter redan i Augusti. Man uppgifver att de gamle hanarne flytta först; derefter honorna, och sist ungarne, ofta ej förr än i början af September (eller än sednare i England). Han torde således vara en af de foglar

som vistas den kortaste iden i sitt egentliga hemland; nämligen hos oss 3 eller knappt 4 månader. Men han är äfven mindre än de flesta andra foglar bunden vid hembygden och vid sitt eget slägte. Det är väl bekant att han ej bygger bo och hvarken bekymrar sig om sina ägg eller uppföder sina ungar, utan värper i andra foglars bo, och öfverlemnar åt dem hela omsorgen om affödan. Detta har varit väl bekant sedan forntiden och omtalas redan af Aristoteles; men alla dermed i sammanhang stående frågor äro dock ännu ej upplysta.

Såsom sjelf insektätande, lägger Göken sina ägg allenast hos de foglar, som mata sina ungar med insekter, hvilket dock är händelsen med de vida flesta af våra småfoglar, och få bland dessa finnas, hos hvilka Gökägg icke blifvit funna. Äggen läggas oftast hos foglar, som äro flera gånger mindre än Göken sjelf, såsom hos Sädesärlor, Piplärkor (*Anthus*), Sylvier; till och med hos den lilla Kungsfogeln (*Regulus*), som är föga större än Gökens hufvud, men ganska sällan hos trastar och aldrig hos dem som äro än större. Detta är ej blott en följd af hans svaghet och fruktan för att bli fördrifven, utan äfven af den instinkt som säger honom att endast småfoglarne välja en för hans slägte passande föda åt sina ungar. Skrikor (*Garrulus*), Skator, Kråkor, Hackspettar m. fl. skulle sannolikt illa passa till fosterföräldrar åt Göken. — Han lägger sina ägg både hos de foglar som bygga öppna, fritt stående bon, hvilka äro de talrikaste, såsom de ofvan anförda, och hos dem hvilkas bo äro öfvertäckta, såsom Löfsmysen (*Sylvia trochilus*), Gärdsmygen m. fl. samt hos dem som bygga inuti trädhål eller under stenar, såsom Sädesärlan och Rödstjärten. Det uppgifves att Gökhanan värper på marken, tidigt på morgonen, medan boets ägare äro ute, och inbär ägget i munnen. Detta är högst sannolikt, emedan ägget

svårligen skulle kunna på annat sätt inkomma i ett öfvertäckt bo, hvarest icke är rum för $\frac{1}{4}$ af Gökens kropp samt långa vingar och stjert. Detta antages allmänt efter uppgift af den snillrike men föga pålitlige Le Vaillant, men det är ovisst att någon sedan sett det.

Såsom orsak dertill, att Göken ej sjelf ligger ut sina ägg, uppgifves den omständigheten, att äggen ej, såsom hos de flesta andra foglar, utvecklas i äggstocken snart efter hvarandra, utan blott långsammare, med ungefär en veckas mellantid för hvarje, och att således de första skulle vara skämda innan de sista hunnit värpas. Gökhanan, som lägger 4 till 6 ägg, uppsöker således flera fogelbon och lägger efterhand ett ägg i hvardera. Det uppgifves väl att två Gökägg blifvit furna i ett bo, men detta lärar blott högst sällan inträffa, i fall annars uppgiften är riktig. — Ett annat exempel på det förutseende, som råder öfverallt i naturen, är, att Gökäggen icke äro på långt när så stora i förhållande till modrens kropp, som hos andra foglar, utan ganska små. De äro något olika, men vanligen knappt större än Gråsparfvens, ehuru denne fogel har mindre än hälften af Gökens längd och $\frac{1}{4}$ af hans volum. De äro således till storleken föga olika med de flesta småfoglars ägg. — Men ännu märkvärdigare synes den i sednare åren (först af Kunz) gjorda iakttagelsen, att Gökäggen vanligtvis (om ej alltid) till färgen visa mycken likhet med dem af den fogelart, i hvars bo de läggas. De flesta, som pläga finnas i boen af Motacilla, Anthus, Alauda m. fl. likna helt nära dessa foglars ägg: gråaktiga med täta, mörka prickar; hvaremot man t. ex. hos Rotgeln (*Lusc. rubecula*) funnit dem gulaktiga med brunröd teckning och hos Buskärulan (*Saxic. rubetra*), ljusblå utan fläckar, o. s. v. *). Orsaken härtill och det närmare sammanhanget dermed äro

ännu obekanta; men gissningsvis torde man kunna antaga, att den Gökhanan som är uppfödd i boet af en viss fogelart (t. ex. Buskärulan) ej blott får egenskapen att värpa ägg som till färgen likna dem af denna art, utan äfven får en böjelse att sjelf lägga ägg uti samma arts bo. Detta ämne förtjenar dock högeligen att noggrannt undersökas.

Ur det lilla ägget kläckes naturligtvis en liten unge; men denne växer ganska fort och äter med en sådan glupskhet, att fosterföräldrarna hafva svårt att föda honom; snart fyller han nästan hela boet och tillegnar sig all den föda de kunna förskaffa samt gapar och skriker ständigt efter mera, då andra småfoglar ofta pläga biträda med att frambära insekter åt honom, liksom de i allmänhet pläga bemöda sig att hjälpa alla fogelungar, som de tro vara i nöd. — Man har ända sedan Aristoteles tid påstått att Gökhanan utkastar eller uppäter boets egna ägg, att Gökungen uppäter de öfriga ungarna samt till och med att fosterföräldrarna sjelfve, förtjusta öfver äran att få uppfostra ett så stort och ståtligt barn, skulle utkasta sina egna ägg eller ungar. Men säkert är att detta sednare är ogrundadt och att småfoglarna ej känna skillnaden på äggen: de rufva äfven på en rund sten som inlägges i boet. Uti Gökungen se de blott en unge som behöfver föda och värme, och alla sådana äro de af sin naturdrift benägne att hjälpa, äfven utom boet. Lika säkert är att Göken icke äter sina kamrater. Likväl blir han vanligen snart ensam i boet och man har genom anställda försök fått veta, att han verkligen utkastar sina fostersyskon. Genom att uppföda gökungen inne i rum och hos dem inlägga ägg och ungar af småfoglar, har man fått se, att han förstår, att med skicklighet sticka stjerten under dem och sålunda lyfta dem opp

*) Se Kunz, Naumannia, Hft. 2 (1850) p. 51, — och isynnerhet Baldamus, Naum. 1853, 307. — Uti Cabanis Journ. 1853, Extraheft. p. 50, lemna Wodzicki underrättelser, som, ifall de äro rätt uppfattade, strida mot mycket af det man hittills trott sig känna om Gökens fortplantning.

på sin rygg, i den grop som bildas mellan vingarna, samt att derifrån vältra dem ut. (Se Jenner, Philos. Tr. 1788). Äfven sedan gökungen lemnat boet, får man se fosterföräldrarna följa honom och mata honom; men han lär sig ganska snart att själf skaffa sig föda, som då finnes i ymnighet. — Enligt nyare iakttagelser skulle modren äfven söka att hafva någon omsorg om sitt barn. Man säger sig hafva iakttagit, att hon endast lägger ägg inom det område som hon, jämte sin hanne, om våren utvalt åt sig att bebo; att hon tidtals besöker de bo hvori hon lagt ägg och att hon känner sina ungar då de komma ut; men att hon bjudit till att mata dem, synes ej vara iakttaget, och hon vistas ej med dem tillhoppa i sällskap. — Göken är således den mest enslige af alla våra foglar och ett af de minst sällskapliga bland de högre djuren: modren vistas ej hos sina ungar och hjälper dem ej en gång medan de äro små och behöfva hjälp. — Man får aldrig se två eller flera Gökar i sällskap och blott sällan nära intill hvarandra. Blott i början af sommaren, under fortplantningstiden, ser man att en hanne och en hona vistas i samma trakt, som hon tyckes hafva utvalt åt sig att bebo, för att där lägga ägg, och hvarifrån de gemensamt söka bortdrifva andra af sin egen art. Där vistas de mest åtskilda; aldrig ser man dem sitta tillhoppa eller följas åt tätt tillsamman, men ofta får man se dem liksom lekande förfölja hvarandra, med kärleksyttringar, som, sedda på afstånd, hafva starkt tycke af slagsmål.

Göken vistas helst i de trakter, hvarest löfskog omvexlar med öppna fält och ängar; således just i dem, som äfven för oss äro vackrast och behagligast. I den stora och täta skogen samt på större slättbygder, förekommer han sällan; och blott på kortare besök. — Hans föda utgöres hufvudsakligen af fjärillarver, och, efter som det synes, företrädesvis af dem som ha styfva taggiga hår,

t. ex. af *Bombyx caja* och andra dylika arter. Dessa larver ätas ej af de flesta andra foglar och tyckas vara farliga för dem, emedan deras afbrutna hår fastna i magens inre hud, där de förorsaka inflammation. Men Göken tåler det förträffligt och torde snarare befinna sig väl af detta retmedel, såsom en drinkare af en sup. Alla de Gökar man undersöker om sommaren, då dylika larver vanligen alltid finnas i mängd, hafva hela magens insida tätt beklädd af deras hår, som sitta djupt instuckna med den afbrutna ändan i magens hinna, och starkt fästade geuom sina taggar, som vända spetsarna uppåt och således verka såsom hullingar. Genom magens egen, krällande rörelse komma alla håren att ligga ordentligt, i samma riktning, så att magens inre yta ser ut alldeles såsom ett stycke råttskinn. Samma besynnerlighet ses äfven hos andra arter af Göksläktet och är en af de många egenheter som utmärka detsamma. I allmänhet är vår Gök, liksom hans samslägingar, en glupsk storätare, som dock gör nytta genom att bortrensa en otrolig mängd larver både i träden och på småväxterna. I brist på larver förtär han gerna andra insekter: Skalbaggar, Gräshoppor o. s. v. Mot slutet af sommaren träffar man ofta, isynnerhet de yngre, i trädgårdar, spatserande på marken, bland kål o. d. för att bortplocka kålmaskar. Då förtära de yngre äfven bär, bland hvilka isynnerhet uppgifvas de af Sprakved (*Rhamnus frangula*), och vid denna tid bli både unga och gamla ganska feta. Om våren då Göken nyligen anländt, finnes magen vanligen icke hårig inuti, emedan de tagghåriga larverna då pläga saknas.

Strax efter sin ankomst låter hannen höra sitt väl bekanta sångläte; ku ku! ku ku!, som han plägar upprepa många, väl 20 eller flera gånger å rad, sittande i toppen af ett större löfträd, på en tjockare, torr, eller föga löfrik gren. Han sätter sig hvarken inuti tätt lummiga trädkronor eller på de finare grenarna, som

vagga för vinden och ej gifva säkert stöd åt hans svaga fötter. Han sitter då i den ställning som visas af fig. 4, med något hängande vingar, och plägar nicka och lyfta stjerten för hvarje rop. (Obs. dock att båda figurerna visas sittande på allt för smala grenar). Flitigast galer han morgon och afton; hos oss ända till midnatt, då vi om sommaren ej hafva mörkt. Äfven höres han midt på dagen under mulet eller kyligt väder, men plägar under starkare solhetta vara tyst. Han upphör att sjunga, eller "gala", i början af Juli, då fortplantningstiden upphört och ungarne börja kläckas och flyga ut; eller, enligt den vanliga sägen hos oss, tystnar han då han får se det första hölasset. — Honan galler ej, utan låter blott höra ett svagt, otydligt läte, och svarar understundom på hannens sång, under den egentliga fortplantningstiden, med ett nästan hackspett-artadt, men svagt läte. Ungarnes ljud, hvarhvarmed de från boet skrika på mat, är ett svagare, hväsande eller skärrande läte.

Att Gökens sång, ehuru enkel och utan all omväxling, är för oss i hög grad behaglig, behöfver ej berättas för någon. Man plägar förklara detta derigenom, att den är en påminnelse om den vackraste tiden på året, Maj—Juni, den enda då han höres, och man skulle kunna antaga denna förklaring för god, ifall ej så mycket annat: gröna fält och lummiga träd, granna blommor och munter foglalåt, herrligt väder m. m. lemnade samma påminnelse utan samma verkan; dessutom glädjas vi mången gång öfver att höra Göken under fult väder, som äfven då, ofta inträffar. Man skulle kunna föreställa sig att göktonerna fägnar oss emedan de äro de enda fogeltoner som äro rena och fullkomligt eller nära öfverensstämma med våra musiktoner. Utan tvifvel är detta orsaken, hvarföre vi vanligen föredraga Gökens enformiga läte framför många andra foglars ganska lifliga och varierade sång. Men då man, för

att få "höra göken", färdas lång väg och njuter deraf ej blott under ett dygn, utan under hela den tid han låter höra sig, så skulle vi, om man, äfven i den vackraste trakt och under det skönaste väder, utsatte en person att på flöjt återgifva göktonerna, hvilket kan ske med fullkomlig noggrannhet, ganska säkert vara både mätta och trötta deraf inom några minuters förlopp, såvida vi ej trodde det vara den rätta Göken som spelade. Det är således hvarken årstiden eller sjelfva musiken som förorsakar det behagliga intrycket; utan det är känslan deraf, att dessa toner äro ett uttryck af fröjd och belåtenhet hos en varelse, som för öfrigt är oss fullkomligen obegriplig och främmande. De äro de enda ord af hans språk som vi förstå och vi fröjda oss med honom under det vi känna att det är samma natur och samma goda gåfvor som göra oss båda lyckliga och lefnadsglada. — Göksången varierar något litet. Af de två tonerna är den första alltid högre; den andra, som får tonvigten, tages vanligen 4, men af de bästa sångarne 5 semitoner lägre. Mindre goda sångare taga den ofta blott 3 semitoner lägre (t. ex. *d a!* eller *d b!* eller *d h!*). Då de skrikit sig hesa, eller mot sångtidens slut, gifva de ofta falska eller hväsande, eller liksom hickande ljud och sluta eller blanda dem ofta med helt olikartade, skrattande eller pladdrande läten, såsom schakakakasch! o. s. v. Somliga Gökar fördubbla första tonen, såsom: kuhuku! — De flesta andra foglars sång och öfriga läten motsvara ej våra musiktoner och kunna således icke uttryckas i noter.

Göken är ganska skygg och varsam och är en af de foglar som har den starkaste flygförmåga. Genom sina långa, spetsiga vingar och sin starka fart, får han under flykten någon likhet med en Falk, hvilket torde hafva föranlett sagan att han förvandlas till hök. Denna saga var redan gammal och allmän i forntiden. Ari-

stoteles omtalar och vederlägger den, samt förklarar den genom den nämnda likheten, samt därigenom, att de små Hökarna (Sparfhök, Falk), komma till Grekland om vintern, då Göken är bortflyttad. — Man skulle kunna föreställa sig att äfven småfoglarna: Svalor, Ärlor m. fl. misstoge sig på hans utseende, emedan man ofta ser dem förfölja honom, liksom roffoglarna och Varfogeln, då han kommer ut på fältet. Men snarare torde detta vara en följd af deras instinktliga kännedom att han är en besvärlig och för deras egen afföda farlig snyltegäst i deras bon.

Synonymi. *Cuculus canorus* L. — Gloger Handb. 446; — Nilss. fn. 160; — Yarrell Brit. B. 189; — *C. borealis* Pall. Zoogr. I, 442. — Den röda varietetten: *C. hepaticus* Sparrm. M. Carlss. 55, et *C. rufus* Bechst. Nat. G. D. II, 195.

4. NATTSKÄRRESLÄGTET (*Caprimulgus*).

Fötterna svaga med 3 tår framåt, som äro från roten åtskilda, men till första leden förenade med en mjuk hud. Mellantån dubbelt så lång som sidotårna och försedd med en tämligen stor, ganska sned och, inåt, kämlikt tandad klo.

Det ofvan anförda är tillräckligt för att åtskilja Nattskärrorna från alla andra släkten af denna Ordning; men vi tillfoga följande, ytterligare beskrifning af dessa eget och besynnerligt bildade foglar. — Fötterna äro icke särdeles små, men svaga. Tarsen är blott så lång som mellantån utom klön och hos de egentliga Nattskärrorna icke upprätt: han hvilar alltid på baksidan, eller sålan; hvarföre dessa foglar knappt kunna stå opp eller gå, utan ligga på bu-

ken då de ej flyga. Baktån är liten, smal och inåt (ej bakåt) vänd.

Näbben är ganska liten, tunn och svag med något böjda spetsar; men gapet är ovanligen stort: klufvet ända bort, midt under de stora ögonen och vid hvardera sidan försedt med v. p. 8 ganska stora och starka borsthår. Tungan är dock helt liten.

Näsborrarne skjuta ut liksom hos Gökarna, men något längre, i form af små runda tuber af mjuk hud.

Vingarne äro ganska långa: 10—12 gånger mellantåns längd, med 12 armpennor, hvaraf den första räcker till vingens halfva längd, men knappt till stjertroten. Handpennorna äro 10: den andra längst; 1 och 3 ej mycket kortare.

Stjerten tämligen lång, något rundad, af 10 pennor.

Fjäderklädnaden är tät och mjuk, af gråspräcklig färg, ungefär såsom hos Ugglorna, och liksom dessa, äro Nattskärrorna nattfoglar, hvilka dock lefva blott af insekter. Äfvenledes hafva de stora ögon och stora öronöppningar. — I likhet med Gökslägtet, och de nästföljande släktena, finnas de öfriga, talrika arterna blott i de varma länderna, och den europeiska arten kommer sent och bortflyttar tidigt.

101. NATTSKÄRRAN (*Caprimulgus europæus*) Pl. XXI, fig. 2 (♂); vinglängd 200 till 175 m. m. — Hela ofvansidan askegrå, tät svartprickig, med större, svarta längsfläckar, isynnerhet på skulderfjädrarna, som äfven ha ett par rader af hvitaktiga fläckar. Undersidan blekt grågul med smala, vågiga, svartgrå tvärstreck, som under bröstet stå ganska tätt, men på magen (bakom fötterna) äro längre åtskilda. Ett tvärband på strupen och ett band från munviken, under ögat, hvita, och några fläckar på vingtäckfjädrarna

brunaktigt hvita. De äldre af båda könen ha strupen svartaktig med små bleka och några hvita fläckar, och skulderfjädrarna till större delen svarta, vackert tecknade med hvitt och grått. — Hannen har på inre fanet af de tre första vingpennorna, efter midten af dem, en stor, rent vit, rund fläck som på andra pennan äfven räcker ut på yttre fanet, samt en ungefär tums-lång, vit spets på de två yttre paren stjertpennor. — Honan har något mindre svart på skullrorna; fläcken på de tre första vingpennorna är brunaktig eller smutshvit och de yttre stjertpennornas spets är gulaktig, gråfläckig. — Ungarne äro mera jämnt grå, med mindre svarta fläckar. De sakna de ofvan beskrifna märkena på ving- och stjertpennor, och ha strupen tvärvågig, liksom bröstet. De äro alltid något mindre: vinglängd omkring 180 m. m.; hos de äldre är den vanligen något öfver 190.

Denne fogel finnes om sommaren och häckar i hela Europa till något öfver 60° latitud. I Sverige är han tämligen allmän vid Gefle (v. p. 61°), men är knappt iakttagen betydligt längre norrut. (En uppgift att han skulle vara sedd vid Sorsele i Lappland är ganska oviss). I Finland skall Nattskärran reguliert förekomma vid Kuopio (63°). I Asien omtalas hon af Pallas såsom funnen utåt hela Siberien och synnerligen allmän i Stepländerna i dess vestra del (vid Irtysh och kring Caspiska hafvet); men ovisst är huru långt hon går mot öster. Nyare resande hafva längst österut, i Mandchuriet och på Japan, ej funnit denna, utan en nära liknande art (C. jotaka), hos hvilken hannens stjert ej har de hvita fläckarna i spetsen, utan ett litet stycke därifrån, o. s. v.

I norra Afrika tyckes Nattskärran blott förekomma om vintern (ovisst är dock förhållandet i Algiriet, hvarest hon äfven blifvit funnen). Men till och med från Cafferlandet har J. Wahlberg hemfört ett exemplar, skjutet 1840, innanför Port Natal d. 2 Febr., således under vår vinter. Dessutom finnes i Sydafrika, ända ned

omkring Capstaden, en art, C. smithii, som knappt synes vara med säkerhet skild från vår. Af denna är åtminstone honan blott något blekare, med mindre svart än på de äldre exemplaren hos oss och med samtliga de hvita fläckarna tydligare brungula eller isabellfärgade än hos den egentliga C. europæus. (Måne en till Södern utflyttad och där naturaliserad europé? Hannen är mig obekant). — Från Europa tyckes denna art helt och hållet utflytta öfver vintern. De uppgifvas komma vid eller efter hälften af April till Grekland (Linderm.) och vid samma tid till Sicilien (ungefär med Vaktlarna, Malh.), samt bortflytta därifrån i Oktober. Till oss komma de i Maj och flytta bort i September, stundom i början, stundom först efter hälften af dessa månader. Sannolikt tillbringa en del vintern långt ned i Afrika.

Nattskärran vistas hufvudsakligen i glesa skogar, eller på och omkring de små trädlösa slätterna i skog, bland ljung och kort gräs, men ej bland högt gräs eller i sädesfält. I Ryssland och Siberien skall hon mest finnas i de kala stepperna. I Tyskland säges hon mest hålla sig till barrskogen, hos oss finnes hon lika väl i ren löfskog (t. ex. i Skåne).

Att Nattskärran är en nattfogel anfördes ofvan, i släktets beskrifning, äfvensom att hon icke kan gå, åtminstone icke med något lätthet. Hon tillbringar sin mesta tid med att ligga på buken, stundom i solbaddet, stundom i tät skugga, på blotta marken, eller på en klippa eller liggande tjock gren nära marken, men sitter ej, eller sällan, på mindre, eller blott några alnar öfver marken upphöjda grenar. Hon blundar dervid, och öppnar ögat småningom, då man nalkas henne, men flyger vanligen ej opp förr än man är ganska nära, (Anm. att på figuren visas ena foten fri, hvarigenom kroppen synes något upplyftad, hvilket ej är rätt, men har skett för att visa tårnas utseende).

Då hannen sålunda sitter om nätterna, isynnerhet i början af sommaren, låter han höra sin sång, som består af ett ömsom gröfre och finare läte, som liknar surrandet af ett spinnrockshjul. Understundom höras flera nära hvarandra och då omväxlande. Äfven honan skall vid boet låta höra ett svagare, skärrande läte.

Genom sina stora vingar flyger Nattskärren lätt och starkt, men ostadigt och fladdrande, kastande sig upp och ned eller åt sidorna. I skymningen och i månskenet ser man henne ofta inne i städerna flaxa omkring hustaken, och ofta sätta sig på dem. Liksom Flädermössen ha de vissa jagtrakter, som de undersöka kringflygande, alltid samma väg; så att då man ser en sådan flyga kan man vara tämligen säker, att snart åter få se densamma på samma ställe. Under full dager är hon stilla, och, liksom Ugglorna, sannolikt äfven under den mörka natten. Liksom Roffoglärne lefver hon i allmänhet enslig. Hennes föda består af större insekter, mest Nattfjärilar och Skalbaggar (såsom *Melolonthæ*) hvilka hon griper i flykten eller äfven då de sitta, till och med på marken. Enligt iakttagelser, gjorda för lång tid sedan i England, skulle hon ej blott taga insekterna med munnen, utan äfven, under flykten, gripa dem med foten och genast stoppa dem i munnen (Yarrell); men detta tyckes ej sedan vara bekräftadt.

Nattskärren bygger intet bo, utan värper i Juni i en liten, möjligtvis med foten utskrapad, fördjupning på barå marken, vanligen under en buske. Äggen äro 2, smutshvita med askegrå och mörkt gulbruna, icke mycket tätt stående fläckar eller kroklinier. De äro så stora som Sångtrastens ägg, men smalare och längre, ofta lika tjocka i båda ändar. Ungen är i början dunbetäckt.

5. TORNVALESLÄGTET (*Cypselus*).

Fötterna ganska små med alla 4 tårna framåtvända och korta, men väpnade med stora, starka, hoptryckta, samt ganska krokiga och hvassa klor.

Tårna äro ställda parvis, så att den 2:dra och 3:dje, hvilka äro lika stora, äro något mera åtskilda. Första (d. ä. inre) tån, eller tummen, är något mindre än de öfriga, och består såsom vanligt blott af 2 leder; men de tre öfriga bestå hvardera af 3 leder, hvilket är eget för detta släkte. Tarsen är fjädrad och kortare än mellantån med klo: blott ungefär $\frac{1}{10}$ af vinglängden. — Näbben är ganska liten och svag, men vid roten bred och plattad. Gapet är oformligen stort, liksom hos den föregående, men saknar borsthår, och tungan är liten. — Näsborrhårne öppna sig i en hud på näbbroten, men äro ej framskjutande.

Vingarne ganska långa genom de långa handpennorna; men både öfver och underarmen äro ovanligt korta. Armpennorna äro blott 7, ovanligt små: de räcka ej på långt när till stjertroten och blott till $\frac{1}{3}$ af vingens längd, samt äro mycket kortare än de stora handtäckfjädrarne (se fig.). Handpennorna 10: den andra längst; den första föga kortare. Några, de första, äro starkt böjda i spetsen. — Stjerten består af 10 pennor och är klufven. Han räcker ej ut till vingspetsarna.

Fjäderklädnaden är fast och elastisk, af mörk, ej fläckig färg. Dessa foglar höra, genom sina vingars skapnad till de starkaste flygare i hela klassen, men äro genom sina små, illa bildade fötter oskickliga att gå eller stå. De hafva till och med ej alltid lätt att uppflyga från en jämn yta om de läggas derpå. Dock sker detta utan fötternas tillhjälp, med några vingslag. Deremot haka de sig så mycket bättre fast i klängande ställning med de starka

klorna. Några närstående arter (sl. *Acanthyllis* och *Hemiprogne*) i varmare länder hafva dock något bättre bildade fötter. Dessa foglar äro märkvärdiga för sin bobyggnad, hvarom mera nedan.

För den allmänna yttre likhetens skull, såsom långa vingar och stark flykt, små fötter, liten näbb m. m., pläga dessa foglar öfverallt af landtfolket benämnas Svalor och de hafva äfven af Zoologerna varit sammanförda med dessa. Först Illiger åtskilde dem 1811 såsom ett eget släkte (*Cypselus*) och man har sedan funnit dem så olika bildade med Svalorna, och med alla som höra till första Ordningen, att de tydligen höra till en annan ordning. Skelettet visar sig vid första ögonkastet helt olika och nästan detsamma är förhållandet med de flesta andra inre delar. Men äfven de yttre visa de betydligaste olikheter: man jämföre blott fötter, vingar och stjert hos dessa och hos de svaleartade foglarna.

102. TORNVALAN (*Cypselus apus*) Pl. XXI fig. 1; jämnt svartaktig med gråhvit fläck på öfre delen af strupen. — De äldre mörkare, med svag, grönaktig glans; vinglängd 170—180 m. m. Könen äro lika, eller honan ofta något större än hannen. — Ungarne något mindre, och något mera gråaktige, utan tydlig glans; med pannan framtill gråaktig och de flesta vingpennorna med fin hvitaktig kant.

Tornsvalan, som äfven allmänt kallas Ringsvala, eller i Skåne Solsvärta och i Bohuslän Svalhök, är en af de vidsträcktast utbredda foglar. Hon finnes i Europa långt norr om polcirkeln: vid Enare (69°) samt vid de mera högländt belägna Karesuando och Juckasjärvi (68°), samt är därifrån, ända ned till Medelhafvet, en vanlig sommargäst. — Ut i Asien uppgifves hon af Pallas vara utspridd genom Siberien och särdeles ymnig i Dauurien (vid Bajkal); men nyare resande (Middendorf, Schrenck) ha ej funnit henne i

den östligaste delen af Siberien och i Amurlandet. Ej heller omtalas hon såsom sedd på Japan.

Uti Afrika säges Ringsvalan vara ganska allmän i Algieriet, men årstiden uppgifves ej. Föröfrigt synes hon blott under flyttningstiderna förekomma i Norra Afrika, åtminstone i Egypten. Sannolikt vistas en stor del om vintern ännu längre ned i Afrika. I Sydafrika och ända ned omkring Capstaden är hon tämligen allmän, och alla de exemplar jag sett därifrån, för hvilka tiden varit angifven, voro dödade under vår vinter eller höst. Riksmuseum äger 2:ne ex. från Kafferlandet, skjutna af J. Wahlberg d. 13 September och 8 Januari; samt 2 från Cap, af Victorin, i Januari (Jfr. Grill Anteckn. Vet. Ac. H. 1858: II n:o 10, sid. 41). Alla dessa, kunna rätt väl vara från Europa; äfven den som dödades den 13 September kan hafva haft en hel månads tid till resan, hvilket för dessa foglar är mera än tillräckligt. Emellertid måste detta närmare undersökas. Alla de Sydafrikanska exemplaren visa några tydliga olikheter med våra, hvilka dock synas mig tillhöra den nya höstdräkten som Tornsvalan ej får hos oss. Den märkligaste af dessa olikheter är att strupens hvita fjädrar hafva breda mörkgrå skaftsträck. Hos våra exemplar finnas väl äfven sådana, men ytterst fina och otydliga.

Denne fogel vistas i Europa lika kort tid som Göken, eller än kortare. Han kommer till Södra Europa i medlet af April, till oss efter början eller först i medlet af Maj och bortflyttar öfver allt kort tid efter sedan ungarne flugit ut, eller vanligen i medlet af Augusti eller något sednare; någon gång, under tidiga och varma somrar, redan i slutet af Juli. (Under innevarande år försvunno de i Stockholm d. 5 eller 6 Augusti). Ofta ses enskilda par, som värpt sent, kvarhållas betydligt längre än de öfriga, till dess ungarne äro fullvuxne; men i detta fall försvinna de genast efter

sedan desse första gången lemnat bort, eller högst ett par dagar derefter. Ungarne äro nämligen genom vingarnas bildning och bröstmusklernas styrka genast färdiga i konsten och flyga väl vid första försöket. Ofta finner man dock dem som, troligen genom slagsmål med syskonen, kommit ut för tidigt, innan vingpennorna äro fullvuxna, då de falla ned och ligga hjälplösa på marken. I allmänhet synas dessa foglar vara ofredliga. De slåss om platsen för sina bon och tyckas gerna vilja tillägna sig dem af Svalor och Sparfvar. Ofta får man se dem hänga sig fast utanpå ett Svalebo och titta in genom öppningen (såsom på vår figur); men då de ej kunna äta Svalorna eller deras ungar, blir det ovisst hvad egentliga meningen dermed kan vara, om ej att söka efter deras ägg.

Då Tornsvalan genom sina fötters bildning alldeles ej kan gå eller blott stödja sig sittande på fötterna, äro hennes rörelser inskränkta till flykten och en sort klättring på boet eller sofstället. Ute ses hon ständigt flygande, utan att någonsin komma ned på marken eller på ett träd o. d. Men hon är mästare i konsten och flyger nästan beständigt lika fort som de egentliga Svalorna då de sträcka ut i starkaste fart. Hon torde till och med något öfverträffa dem i hastighet och rör sig i stora kretsar, oftast högt i luften för att fånga myggor och andra insekter, både stora och små, som utgöra hennes enda föda. Derunder låter hon ofta höra sitt fina och gälla skrik och man hör ofta, rätt tydligen, det hväsande ljudet af vingarnas friction mot luften. Emellertid synes mig Tornsvalans flykt ej hafva den ledighet och det behag som de egentliga Svalornas. — Vanligen ser man några nära tillhopa, hvilka dock ej egentligen följas åt, annat än då ungarne nyss flugit ut och följa föräldrarna. Hon fortsätter att flyga omkring till sent ut på aftonen, ofta en timmas tid efter solens nedgång, då det likväl ännu hos oss är ganska ljus.

Boet lägges i klipphålor, eller, enligt hvad man uppgifver, äfven i trädhålor, men i bebodda trakter nästan blott uti hål i murar eller under taktegel eller takspån eller annars under tak, i kyrkor eller på vindar, dit fogeln komma in genom en trång öppning, genom hvilken han måste klänga sig fram med de hvassa klornas tillhjälp, och ej såsom Ladusvalan som endast begagnar en öppning genom hvilken hon obehindradt kan flyga in. — Sjelfva boet, eller egentligen balen, är tämligen stor och tjock i form af en ganska utplattad, rundad eller något aflång skål af något öfver 100 m. m. tvärlinia, tätt sammansatt af strå, risqvistar o. d. med inblandade ulltappar, fjädrar, tyglappar m. m., hvilka byggnadsämnen äro fast sammanlimmade med det tjocka slem som afsöndras i fogelns svalg (ur dess salivkörtlar?) och som torkar såsom gummi. Detta slem är så ymnigt, att hela boet derigenom utgör en fast massa. Ingen särskild, mjukare bale finnes för äggen. — Äggen äro 2 eller 3, något större än Sparfägg, rent hvita, af långsträckt form, men med ena ändan tydligen tjockare.

Andra arter hafva ännu ymnigare slem, och en liten art, *Hemiprogne esculenta*, som finnes i stor mängd på indiska öarna samt i länderna deromkring, bygger de s. k. ätliga svalboen, hvilka endast bestå af detta slem, fästadt vid en klippa, såsom en tunn, utplattad påse eller plattad skål af knappt 3 tumms största tvärlinia. De äro af ett blekgult, halfgenomskinligt utseende, ungefär såsom gummi eller husblås, och hafva blott ett ringa antal vidfästade strån, fjädrar o. d. Dessa foglar bygga kolonivis i stor mängd på vissa klippor, hvarest boen nedrifvas, hvarefter de rensas från främmande ämnen och utgå i handeln i stora quantiteter. Mest säljas de i China, hvarest de ätas såsom en läckerhet och anses vara ganska stärkande. De uppblötas i varmt vatten, då de svälla ut nästan såsom gelée, till en flerdubbel volum. Det ämne hvaraf de

bestå, är starkt qväfvehaltigt och utgör en egen form af slem, som man kallat Neorsin. (Om dess beståndsdelar, se Berzelii Årsberättelse 1839, 687).

Synonymi. *Hirundo Apus* Linn. — *Cypselus apus* Illiger Prodr. 1811; — Gloger Handb. 421; — Yarrell, Br. B. II, 260 (Swift); — Nilss. fn. I, 250.

BLÅKRÅKESLÄGNET (Coracias).

Fötterna medelmåttigt stora och starka, men korta: tarsen blott så lång som mellantån utom klon, och ofjädrad. De 3 framtårna från roten skilda, utan mellanhud; olika långa: den inre $\frac{2}{3}$, den yttre öfver $\frac{1}{3}$ så lång som mellantån.

Baktån är vänd rätt bakåt och mycket mindre än sidotårna, men vid roten stödande på marken och bred, af den mjuka, utbredda huden. Hans klo är ungefär lika med sidotårnas, eller ofta något större; men alltid betydligt mindre än mellanklon, som är sned och helbräddad.

Näbben stor och stark, dock betydligt kortare än hufvudet, med rundad näbbrygg; kägellik, rät, med smal, hakformigt böjd spets. Äfven underkäken är i spetsen något nedböjd. Gapet tämligen stort, med v. p. 6 starka, men ej långa borsthår vid hvardera sidan. Tungan medelmåttig. Hakans vinkel räcker knappt fram om näsborrarna. — Näsborrarna nakna, snedt ligande vid näbbrotens sidor, såsom en smal, rät springa.

Vingarne tämligen stora, med 13 armpennor, af hvilka den första räcker till $\frac{2}{3}$, de längsta något öfver $\frac{1}{4}$ af hela vingen. Handpennorna 10: den 2:dra, eller 2 och 3, längst; 1 föga kortare (längden varierar dock). Armtäckfjädrarne räcka, såsom vanligt i denna

ordning, långt öfver halfva armpennornas längd. — Stjerten medelmåttig, nästan jämn, af 12 pennor. — Fjäderklädnaden fast, af en lysande, vanligen blåaktig färg.

103. BLÅKRÅKAN (*Coracias garrula*) Pl. XXI fig. 3. Blekt, glänsande blåaktig med rödbrun rygg. Vinglängd omkring 200 m. m.

Denna är den enda af de verkligen till vår fauna hörande foglarna, som visar något af den starkt lysande färgprakt, som är vanlig bland heta zonens arter. Större delen af kroppen har en starkt glänsande, något i grönt stötande, blekblå färg. På strupen bilda fjäderstrålarne midtåt hvarje fjäder en smal rand, som ärtätare och derigenom lifligare, men föröfrigt ej olika färgad. Rundt omkring näbben äro fjädrarne blekare, hvitaktiga. Rygg och skulderfjädrarne rödbruna. Öfvergumpen och de minsta vingtäckfjädrarne mörkare, glänsande violettblå. De större täckfjädrarne ljus, dunklare grönbå. Handpennorna svarta, utåt öfverallt violett blåglänsande. Handtäckfjädrarne, rent ljusblå. De 2 mellersta stjerpenorna smutsigt brungrönaktiga; de öfriga svarta, utåt blåglänsande, med hvit, utåt blekblå ända, som blir småningom längre på de yttre pennorna. Den yttersta har en kort, smalare, svart spets, som öfverskjuter de nästliggande. Näbben svartaktig. Iris brun. Fötterna brungula. — Hanne och hona lika; ungarne orenare färgade.

Den nya höstdrägtens fjädrar börja redan visa sig här, före flyttningen. Några ses, både på rygg, hufvud och bröst på ett exemplar, skjutet vid Stockholm d. 22 Augusti. På exemplar från Rhodos och Nubien äro de vida talrikare. De äro på ryggen mörkt gråbruna; på hufvud, hals och vingar likaså, men något dragande i grönaktigt; på undersidan bleka, smutsigt gulgrå. De ljusare strecken på strupen äro tydliga och nästan hvita. Handtäckfjädrarnes

spetsar äro nästan svartaktiga. Vingpennornas ruggning tyckes alltid börja med de minsta. De nya vingpennorna äro svarta och sakna fullkomligt den sköna blå glansen på öfra sidan. — Ruggningen tyckes gå långsamt under höstmånaderna; men i Februari synes en ny ruggning föregå, då den lysande sommarfärgen anlägges. (Se härom Meves, Vet. Ac. Öfv. 1860, 193).

Hos oss finnes Blåkråkan till omkring 60° Latitud eller ungefär till Ekeskogens norra gräns. Vid Stockholm och Upsala samt midt inne i landet vid samma latitud är hon ännu tämligen allmän, men redan vid Gefle är hon högst sällsynt och åt norr derifrån är hon knappt sedd, om ej något utströfvande, förvilladt exemplar. Ungefär samma norra gräns tyckes hon ha i Ryssland. Hon skall äfven finnas i vestra delen af Siberien (till Irtysh och Altai, Pall.), men ej längre åt öster. Äfven i vestra Europa, såsom England, Holland och Belgien, samt (enl. Vieillot) i norra hälften af Frankrike, tyckes hon blott förekomma såsom accidentell, ehuru de engelske faunisterne uppräknat tämligen många exemplar, (Yarrell anför v. p. 20) som veterligen blifvit funna i hela Storbritannien under flera årtionden. Äfven hos oss skall hon vara sällsynt mot vester (i Bohuslän, enl. W. v. Wright). Mot söder är hon allmän i hela Europa och häckar i mängd i Grekland, Sicilien och södra Spanien. — Uti Afrika anföres hon såsom allmän i Algiriet, men thyvärr ej med närmare uppgift om årstiden. (Då likväl Malherbe säger att hon är allmän där "au mois d'Août notamment", tyckes man deraf kunna sluta att hon häckar i landet). I Egypten och Nubien lär hon blott finnas under flyttningstiderna. Äfven denna tyckes således tillbringa vintern långt ned i Afrika, t. o. m. ända ned i Cafferlandet, hvarifrån hon länge varit känd. De exemplar vi äga från Nubien äro i höstdrägt (men sakna uppgift på tiden). De som J. Wahlberg hemfört från Cafferlandet äro

en hanne, d. 24 Februari, i ruggning, och en hona, d. 9 Mars, i nästan ren sommarrägt. Men om man jämför med flyttningstiderna så inses, att dessa rätt väl kunna vara från Europa. — Till södra Europa ankomma de första exemplaren i början af April, men såsom vanligt anlända de flesta efterhand, något sednare; de flytta derifrån i September. I södra Sverige börjar hon visa sig i början af Maj och afreser vanligen i slutet af Augusti. Vid Stockholm är hennes vistande ännu något kortare.

Blåkråkan är en skygg och ostadig men grälaktig och bullersam fogel, som ej länge plägar hålla sig stilla. Hon flyger utmärkt lätt, men ojämnt, ehuru ej så ojämnt som Nattskärran. Under vackert väder får man se dem förlusta sig med att flyga uppåt, tämligen högt, tumlande om och liksom lekande, samt åter rätt ned, hvarunder de flitigt låta höra sitt vanliga, sträfvade läte: rack! rack! — Hon bebor endast glesa skogar, omväxlande med ängar eller fält och i hvilka finnas spridda större träd, isynnerhet Ekar som hafva torra eller föga löfrika, tjockare grenar, från hvilka är fri utsigt. På dessa, liksom på pålar o. d. sätter hon sig för att speja efter föda, som består af större insekter och larver, sniglar o. s. v., äfven små grodor. Hon blir aldrig länge qvarsittande utan flyger snart till en annan gren, eller ned på marken för att gripa sitt rof, allt under utstötande af sitt rack! rack! På marken går eller hoppar hon tämligen tungt och obehvämt, samt ej länge: blott för att fånga ett bestämdt rof. — Med sina samslägtingar ligger hon i ständig strid, liksom med roffoglar och kråkor; d. ä. med dem som lefva af någorlunda lika födoämnen som hon sjelf; de öfriga lemnar hon i fred. Men, besynnerligt nog, likväl bo och bygga nästan alltid flera par nära intill hvarandra. Dessa lefva aldrig i flock eller sällskap, utan hvarje par lefver för sig. — De bygga i ihåliga träd, såsom Ekar och Aspar, vanligen i hål med

liten öppning; någon gång i Gröngyllingbo. Här inlägga de blott en tämligen illa hopasatt bale af strå och stickor, löf o. d. öfverst med en och annan fjäder. Äggen äro rent hvita, till storlek och färg lika dem af Skogsdufvan (*Columba oenas*) men till antalet 4 eller 5, då Dufvan aldrig lägger flera än 2.

Det uppgifves att Blåkråkan mot hösten äter Ollon eller andra af våra frukter, hvilket dock torde bero på förväxling med Nöt-skrikan. Hos oss stannar hon väl aldrig qvar tills Ollonen bli mogna eller blott fullvuxna. I södra Europa skall hon då begärligt äta fikon.

Synonymi. *Coracias garrula* L.; Gloger Handb. 433; — Nilss. fn. 235; — *Galgulus* Briss. II, 64; — Vieillot Enc. 866.

BIÄTARESLÄGTET (*Merops*).

Fötterna ganska små med de 3 framtårna, från roten, långt hopvuxna: den yttre med 3 leder, den inre med hela första leden, förenade med mellantån. Näbben af hufvudets längd, jämnt bågböjd och smånin- gom afsmalnande uti den ganska fina spetsen.

Näbbens rygg är hvasskölad och dess sidor plattade, hvarigenom näbben i genomsnitt synes fyrkantig. Gapet är tämligen stort, klufvet midt under ögat, utan tydliga borsthår. Tungan lång och smal, men ej utsträckbar. Näsborrarne täckte af fjäderborst. — Vingarna ganska långa och spetsiga med 13 armpennor, af hvilka den första ej räcker till $\frac{2}{3}$ af vingen och de flesta äro i spetsen hjärtligt inskurna. Handpennorna 10: den första ganska liten; den andra längst. — Stjerten har 12 pennor: de 2 mellersta oftast med lång, smal spets. — De små fötterna äro nakna, liksom hos Vattenfoglarna, opp öfver häl-leden och på ändan af tibia. Tummen är bildad såsom hos *Coracias*, men med klon betydligt mindre än den på sidotårna.

Fjäderklädnaden är fast och prydd af rena, lysande färger, liksom hos Blåkråkeslägtet, med hvilket Biätarne visa mycken likhet. Liksom de föregående släktena (*Cuculus*, *Caprimulgus*, *Cypselus*, *Coracias*) tillhöra

dessas sednare hufvudsakligen den varmaste delen af gamla fastlandet men innefatta en typisk, ganska vidt utbredd art, som äfven visar sig långt opp i den tempererade zonen.

BIÄTAREN (*Merops apiaster*. 25). Pl. 70 fig. 1. Ofvan rödbrun, under grönblå med klart gul strupe, omgifven af svart. — Vinglängd omkring 150 m. m. Pannan är hvit, bakåt öfvergående i blått. Ryggen bakåt smånin- gom gulaktig. Ving- och stjertpennorna mörkt grönaktiga; de förra i spetsen svarta. Af stjertpennorna ha de 2 mellersta blott en ganska kort, smal spets, som öfverskjuter de följande. Iris röd. Hanne och hona lika.

Ungarne likna de gamla, men hafva dunklare färger och smutsigt grönaktig rygg samt brun iris. Äfven är stjerten jämn. Vinglängden v. p. 140 m. m.

Biätaren tillhör de varmare länderna, till v. p. 45° lat., eller något längre opp, i södra Europa och den närmaste (vestligaste) delen af Asien (till Jrtish Pall.) samt Persien. Men äfven i Afghanistan, Kaschmir och N.V. Indien skall han förekomma. Han synes vara talrikast i sydöstra Europa (Grekland) och i Mindre Asien, men förekommer äfven allmän i sydligaste Ryssland, Caucasion, och utmed Donau i Ungern. Derifrån, mot vester, blir han mindre allmän, så att han saknas i Alperna och blott finnes ganska spridd i södra Tyskland samt mellersta delen af Frankrike; men i södra Frankrike är han vanligare och i Spanien allmän, äfvensom i Italien och på de stora öarna. — Af norra Afrika bebor han under sommaren hela Algiriet i stor mängd. Utmed Nilen tyckes han blott fortplanta sig ned uti Sennaar (Heuglin), men icke i Egypten, hvarest han dock finnes ymnig under flyttningstiderna. Längre ned åt Afrika, t. ex. vid Senegal, är han visserligen funnen men det är obekant om han där fortplantar sig. Vi återkomma till denna fråga.

Då Biätaren är en af de foglar som flyga starkt och äro fallna för att ströfva vida omkring, så visar han sig ofta i trakter, som ligga utom, och ganska långt norr om det nyss beskrifna området, hvilket han egentligen bebor; men omständigheter måste finnas, oberäknadt höstkylan, som göra att han ej tyckes kunna bli hemmastadd där. Hans lysande färger och ovanliga utseende, samt hans sätt att öppet visa sig där han finnes, göra äfven att han synes mera än andra dylika foglar, som kanhända sprida sig utåt i lika stort antal. I större delen af Tyskland och i norra hälften af Frankrike skall han blott sällan förekomma; mest såsom ensam, förvillad fogel, men äfven flera tillsamman, dock utan att visa sig årligen eller på vissa bestämda ställen och jag känner ingen

säker uppgift att han häckat norr om Österrike. I Belgien och Holland tyckes han ej hafva blifvit anmärkt, men i Storbritannien har man samlat underrättelser om ett tämligen betydligt antal (v.p. 30), som tidtals visat sig sedan 1794, hvaribland ett ex. uti Irland. Några hafva förekommit i Danmark. Äfven hos oss hafva de blifvit antecknade; första gången, så vidt bekant är, i början af Juni 1816, då ett par visade sig i Nedraby, en mil norr om Ystad. Hannen blef skjuten och var en af de första foglar jag såsom gosse försökte att stoppa opp. — En erhöles i Augusti 1829 i Högsäters S:n af Dalsland och uppstoppades samt förvarades af Hofpredikanten O. Fryxell, som sedan skänkt exemplaret till Riksmuseum. — Vidare visade sig en liten flock af 6 stycken den 19 Maj 1858 vid Täfvelsås, nära Wexjö, hvarest de uppehölo sig 3 dagars tid i en Asp uti trädgården, och fångade Humlor; 2:ne blefvo skjutna af Kyrkoh. N. Wieslander, som skänkte det ena ex. till Riksmuseum, det andra till Lund. De öfriga försvunno från orten.

Biätaren är ganska ömtålig för kallt eller blott kyligt väder, hvarföre han flyttar ut om hösten från hela det område han bebor, inberäknadt Algiriet, för att tillbringa vintern längre ned i Afrika. Han säges utflytta från Södra Europa i September och återkomma dit i Mars samt under hela loppet af April. En betydlig del af dessa foglar tyckas komma ända ned till sydspetsen af Afrika, t. ex. omkring Capstaden, hvarest fogeln synes vara allmän i December—Februari, då den trakten har sin varmaste sommar. Alla de omkring Cap, i östra delen af Capkolonien och i Cafferlandet dödade eller sedda exemplar, för hvilka jag sett tiden uppgifven, hafva träffats där mellan den 18 November och den 11 Mars; de flesta dock i Januari (se Grill, Anteckn. af Victorin, Vet. Ac. H. II (1858) n:o 1, p. 46). Flyttningen sker flockvis, ofta af hundratal till samman, och öfverhufvud plägar fogeln alltid lefva i sällskap. Utom fortplantningstiden får man vanligen se en mindre flock sitta på de högre och tjockare, helst torra grenarna af ett träd, hvarifrån hvar för sig gör utflykter för att fånga de insekter, som han ser. Födan utgöres nämligen allenast af större insekter, helst Bi och Humlor, af de arter som samla håning, hvilka de svälja utan att skadas af gadden. De flesta insekterna tagas i flykten och bäras i näbben till trädet derifrån fogeln flög ut, hvarest de förtäras. Derunder låter han höra sitt nästan hvisslande och något skärrande läte, som ofta, vid hans återkomst, upprepas af dem som sitta i trädet; annars hör man dem sällan gifva ljud. Det vanliga lätet plägar i bokstäfver uttryckas med: sisikryi! Flykten är snabb och lätt, oftast med stilla vingar, ganska lik Svalor-

nas, kretsande och lekande med hastiga omkastningar, ömsom hög och låg. Deremot går han ganska dåligt och troligen aldrig på marken; men det påstås att han i de gånger, som leda in till boet, plägar springa baklänges. — Han vistas icke uti tätare skog utan helst bland mera spridda träd, i lundar eller trädgårdar omgifna af öppna fält och, framför allt, i backig mark.

Sina bon utgräfer han coloni-vis, ofta i ganska stort antal nära tillsammans, i branta backar af lös jord, eller i höga flodstränder, sanddyner vid hafvet o. s. v. De sägas bestå af en 3—6 fot lång, nästan horisontell, men något uppåstigande gång, som innerst har en liten utvidgning, hvarest äggen läggas på en obetydlig bale af mossor. Yttre öppningen säges vara mycket liten, föga öfver 2 tum i diameter; men sedan skall gången vara vidare, så att en knytnäfve eller arm lätt går in. Äggen äro 5 till 7, nära klotrunda, glänsande hvita och tämligen stora i förhållande till fogeln. — Om natten hvilar han äfven i hålor, i brinkar eller i klippor, murar o. s. v. eller i trädhål. — Det förtjenar anmärkas att Biätarens hud är ganska fast, liksom för att motstå bistygn, för hvilka han dock tyckes vara skyddad genom sin fjäderklädnad.

Synonymi. Merops apiaster Linn. et omn. — Gloger Handb. 437; — Nilss. Fn. 175.

KUNGSFISKARE-SLÄGTET (Alcedo).

Fötterna ganska små med de 3 framtårna vid roten långt hopvuxna (bildade alldeles som hos föregående släkte). Näbben lång, alldeles rät (men spetsad och nästan fyrkantig, såsom hos Merops. — Gapet är tämligen stort, långt klufvet, utan borsthår. Tungan ganska liten, plattad, ej utsträckbar. Fjäderklädnaden är lysande färgad, liksom den hos Merops; men kroppsformen är ganska olika: kort, tjock, med korta, rundade vingar och kort stjärt. Armpennorna 13. Handpennor 10: den första icke mycket kort. Stjärt pennor 12.

De hithörande arterna äro talrika i de varma delarna af gamla continenten. De egentliga Alcedines, som lefva af fisk, äro små med ganska liten stjärt och glänsande ljusblå bakrygg, som icke kan döljas af scapularfjädrarna. — Andra, sl. Halcyon m. fl., som äro ännu talrikare i samma trakter och mest lefva af insekter, äro något större, van-

ligen med glänsande ljusblå bakrygg, liksom hos de nyssnämnda; men scapularfjädrarne äro så stora och talrika, att de kunna fullkomligt öfvertäcka bakryggen, och stjerten är något längre, nästan medelmåttig, samt näbben tjockare. — En tredje hufvudform af Kungsfiskrarna är släktet *Ceryle*, hvaraf arter förekomma både i gamla fastlandet och i Amerika. Dessa hafva små scapularfjädrar och bakryggen dunkel, af lika färg med den öfriga ofvansidan: icke blå; vanligen mörkt grå eller grönaktig. Äfven dessa förtära till en del fisk. — Detta lefnadssätt, som tillhör en stor del af dessa foglar, nämligen att hufvudsakligen lefva af fisk, är märkvärdigt, då det föröfrigt icke förekommer hos andra foglar än Vattenfoglarna, de större Vadarna och några få Roffoglar. Man har anmärkt att det utgör en ny likhet mellan Kungsfiskrarna och Hägrarna, hvilka redan likna hvarandra genom hela bildningen af näbb och hufvud.

KUNGSFISKAREN (*Alcedo ispida*. 26) Pl. 70 fig. 2. Ofvan mörkt grönaktig med hela ryggen och öfvergumpen långsät, samt talrika tvärfläckar på hufvudet och mindre fläckar på vingarna, glänsande ljusblå. Undersidan roströd med hvitaktig strupe. Ett band genom ögat rostrött, slutar bakåt i en hvit fläck. Stjerten lysande mörkblå. Fötterna mönjeröda. Föga större än en Gråsparf: Vinglängd 76 mm. Näbb 35—33 mm. Honan har blott något mindre lifliga färger än hannen och obetydligt kortare näbb.

Kungsfiskaren är tämligen vidsträckt utbredd i mellersta och södra Europa samt i motsvarande delar af Vestra Asien och i Norra Afrika, men tyckes ej gå långt mot söder. I olikhet med de föregående arterna, uppgifves det, att nästan öfverallt, hvarest han årligen häckar kvarstanna åtminstone en del öfver vintern; men att en stor del flytta mot söder är tydligt deraf, att fogeln blir talrikare i södra Europa om vintern. I Afrika är han blott känd från Egypten, hvarest han allenast tyckes förekomma om vintern (Heuglin), samt från Algiriet, hvarest han skall vara allmän; (jag har ej funnit uppgifvet vid hvilken årstid, men sannolikt torde han dock finnas där hela året). I alla Europas sydligare länder och i mindre Asien skall han vara allmän under hela året, och han uppgifves regelbundet och årligen förekomma samt häcka i Irland och England, Holland, Norra Tyskland, mellersta Ryssland, samt utåt Asien till Altai och öfre Jenisei. Hans egentliga hemland torde alltså kunna antagas sträcka sig ungefär till 55° lat. (eller kanhända något längre i Ryssland?). Närmast Norr om denna gräns, såsom i Skottland, på danska öarna och i Estland uppgifves han väl ännu förekomma, till

och med häckande, men dock ej regelbundet eller allmänt. Äfven hos oss hafva exemplar flera gånger blifvit sedda, isynnerhet i Skåne, dit de sannolikt kommit från Danmark. Der sägas de några gånger hafva förekommit parvis; men det är dock ännu ej bekant att de fortplantat sig, och i alla fall hafva de ej bibehållit sig, hvarföre de ännu icke kunna betraktas såsom hörande till landet. Enskilda exemplar uppgifvas hafva blifvit sedda, en gång vid Halmstad, 1852, och ända opp vid Hörningsholm (på Mörkö vid Södermanland; Nilsson) samt vid Arendal och Christiania (Rasch). — I östra och södra Asien finnes denne fogel ej; åtminstone ej fullt sådan som i Europa; men han ersättes af en annan art eller climatisk varietet, *Alcedo bengalensis* Gm., som blott skiljes från den europeiska genom ännu något lifligare färger (dock med fullkomligt lika teckning och färgfördelning), mindre storlek (vinglängd 68—70 mm.) men längre näbb (38 mm.). Denne finnes i hela Indien, China, Japan och Amurlandet. De afrikanska arterna äro något tydligare skilda från vår.

Kungsfiskaren flyger ganska snabbt, men tungt och alltid lågt, med täta vingslag och ej långt åt gången. Han går högst dåligt och aldrig på marken. Han vistas endast vid vatten: omkring sjöar och åar eller små dammar, hvarest han plägar sitta orörlig, ofta hela timmar, på en påle eller gren öfver vattnet, för att lura på rof. Detta griper han med näbben genom att störta rätt ned i vattnet, hvarifrån han lika hastigt åter flyger opp. Hans föda utgöres isynnerhet af småfiskar, såsom Ellritzor (*Cyprinus phoxinus*) o. d., men äfven, i brist på fisk, af vatteninsekter och larver. Dessa sväljas hela, men fiskben o. d. uppkräkas sednare. Han ses alltid ensam och tyckes derföre ej någorstädes förekomma i mängd. Blott under flykten låter han höra ett kort, svagt läte, såsom tick! — Boet utgräfvos i en brant strand eller s. k. åbrink, vid vattnet och några alnar öfver dess yta. Det liknar Strandsvalans och Biätarens. Ingången är tämligen trång, omkring 3 fot lång, innerst utvidgad till en något större, rundad kammare. Ingen annan bale lär finnas än de uppkräkta fiskbenen; men emedan boet plägar begagnas flera år å rad kunna dessa bli rätt ymniga. Äggen äro 5—8 eller t. o. m. flera, glänsande hvita, nästan klotrunda. Hannen säges mata sin hona under liggningen, och båda gemensamt mata ungarna, först med större vatteninsekter, sedan med fisk, som uppkräkes ur matstrupen.

Synonymi. *Alcedo ispida* L. et omn. — Gloger Handb. 439; — Nilss. Fn. I, 172; — Yarrell Br. B. II, 223.

Denne fogel kan, såsom icke svensk, ej hafva ett eget svenskt namn, men man har ömsom kallat honom *Kungsfiskare*, efter det engelska

Kingfisher, och *Isfogel*, efter det tyska Eisvogel. Jag har valt det förra, som uttrycker det märkvärdigaste draget af fogelns lefnadssätt. Det sednare namnet kan tyckas vara orimligt för en fogel som älskar värmen och undviker isen; med det är ej härleddt af Eis (is), utan af Eisen (jern). Det har, enl. C. Gessner, under medeltiden äfven haft formen Eisenvogel och *Eyssengart*, af jern-rost-färgen på fogelns bröst. Detta sistnämnda tyckes betyda Jerngördel.

DUVE-SLÄGTET *) (Columba)

igenkännes lätt från alla andra genom den egna bildningen av de flesta kroppsdelar, och särdeles genom den starkt kullriga, tjocka och mjuka huden öfver näsborrarna (jämför sid. 135).

Näbben är tämligen liten och svag, vanligen knappt av halva huvudets längd, rät, midtpå liksom hopsnärjd av en tvärgående intryckning. Rothälften ovan till mjuk genom den tjocka, starkt kullriga hud, i hvars sidor näsborrarna öppna sig såsom smala, fullkomligt tillslutbara, långsgående springor. Överkäkens spets-hälft hård, upphöjdt kullrig med svagt nedböjd, något trubbig spets. Hakans vinkel räcker långt framom näsborrarna.

Huvudet är litet mot kroppen, såsom hos Höns och Vattenföglar, men med hög, tvärt uppstående panna och tämligen litet gap, emedan munöppningen ej är bred och ej kluven långt bakom näbbroten. Borsthår saknas. Hela huvudet med näbben (ut-

om näsborrarna) visar en icke otydlig likhet med det hos slägtet Charadrius.

Fötterna medelmåttiga, med kort tars; men starka, med de 3 framtårna fullkomligt skilda: mellantån betydligt längre än de nästan lika långa sidotårna. Baktån ej mycket kortare än sidotårna, och vid roten, genom den tjocka, mjuka huden, nästan bredare än de, samt ej upplyftad, utan ända från roten stödande mot marken. Alla tårna med bred, mjuk, småvårtig, men platt (ej knölig) såla. — Klorna något trubbiga, föga krökta; den bakre ungefär så stor som sidoklorna eller något större. — Tarsen ungefär så lång som mellantån utom klon, tämligen tjock, baktill och på sidorna mjuk, av de tjocka, köttiga tåmusklerna, som beklädas av en mjuk, vårtfull hud (liksom hos Vattenföglarna och en del av Hönsen. De föregående ha oftast små och tunna muskelbukar till tåsenorna och hård tarsbeklädning).

Vingarne räta, spetsade (oftast långa): andra vingpennan (eller 2 och 3) längst; den första ej mycket kortare. Armpennorna 12—14. Stjertpennorna 12 (eller 14), breda, medelmåttiga (eller hos några få arter långa).

Fjäderbeklädningen är högst egen: tät, med fjäderskaften, utom spetsen, ganska tjocka och mjuka (liksom svampiga, bestående av ovanligt stora celler) och fanet nedtill liksom ulligt eller dunlikt af de långa, mjuka småstrålarne. — Även huden är ovanligt skör, ehuru knappt tunnare än hos de flesta andra föglar. — Stor-

*) I svenskan skriva vi vanligtvis: *Dufva*, liksom *blifva*, *skrifva*, *lefva*, *hafva*, *af*, *knif*, *gif*, *haf*, *lof*, *skrâf*, *afvig* o. s. v. Men dessa och dylika ord uttalas ej så, ty det *f* som finnes uti dem höres icke och har troligen aldrig varit uttaladt. Det brukliga skrivsättet är således orimligt och felaktigt, och de nämnda orden borde rätteligen i skrift, liksom i tal, heta: *Duva*, *bliva*, *skriva*, *leva*, *hava*, *av*, *kniv*, *giv*, *hav*, *lov*, *skrâv*, *avig* o. s. v. — Detta riktigare skrivsätt ser illa och besynnerligt ut, nämligen i svenskan, för det ovanda ögat; men i andra språk, där det är vanligt, stöter det ej. Man läser och skriver i latinska ord: *novem*, *novus*, *levis* (ej *nohvem*, *nohvus*, *levis*); i fransyskan: *avaler*, *avoir*, *naval*, *novice*, *neveu* (icke *afvaler* — *neveu*). I danskan finna vi orden: *blive*, *skrev*, *kniv*, *lov*, *leve* for at *skrive* o. s. v. ganska riktiga, och i vårt eget språk finna vi ej *f* vara nödvändigt i sådana ord som: *bevis*, *använda* och en mängd ur andra språk upptagna, såsom: *nerv*, *november*, *navigation* (vi skriva ej *bevis*, *nohvember*, men ofta, orätt: *nerf*). — För att visa att även vi kunna skriva rätt, om vi vilja, har jag i denna avhandling, om Duvorna, utelemnadt det överflödiga *f* där det förekommer; men anmärker här, att då *f* bestämdt uttalas, bör det ock skrivas, även emot härledningen, såsom isynnerhet framför *t*, t. ex. i: *löfte*, *skrift*, *haft* (av *lova*, *skriva*, *hava*).

leken är ej betydlig: vår Ringduva hörer till de större arterna af egentliga Duvor; men flera arter finnas som äro föga större än Sparvar. Färgen är hos våra vilda arter blågrå; i de varma länderna ofta grön eller brun o. s. v. — Hanne och hona äro lika till det yttre och ungarne visa föga olikhet med de äldre.

Duvorna gå lätt och väl på marken, steg-vis, men aldrig hop-pande eller egentligen springande. De flyga även i allmänhet lätt och starkt och klappa med vingarna då de flyga opp. De vistas mycket, eller mest, på marken, hvarest de söka sin föda, som de plocka med näbben, utan att skrapa med fötterna såsom Hönsen. Deras föda utgöres nästan uteslutande av växtfrön, dels stora, såsom Ekollon o. d., dels små, såsom gräsfrön. Våra arter äta helst frön af ärtväxter. Blott i nödfall taga de bär, blad o. d., till och med små djur. Genom sin frödiet överträffa de ej blott Hönsen, som äro tämligen allätande, utan även sjelva Siskorna. Men födan uppmjukas, liksom hos Hönsen, i den stora krävan, innan den nedgår i magen. De dricka mycket genom att suga eller liksom pumpa in vattnet, och bada såväl i vatten som i sand.

I allmänhet leva Duvorna flockvis, i stora, tätt slutna skaror, spatserande på marken för att söka föda och sättande sig i träden för att hvila. Men under fortplantningstiden leva de parvis, då hanne och hona dela alla omsorger. De äro väl bekanta för sin inbördes ömhet och för hannens trägna courtise, då han kutt-rar för sin maka. En av deras vanligaste ömhetsbetygelser är att de mata hvarandra ur krävan, hvilket man plägar kalla näbbas eller kyssas. De bygga i träd, klipphålor o. d., alltid högt över marken. Boet är glest och illa hopsatt af qvistar m. m. samt nästan platt, utan särskild tätare bale; eller det består, liksom flera av de föregående, blott av en större, groft hopfogad bale. Derpå läggas blott 2, hvita ägg. Dock uppgives att somliga, mindre

arter även kunna lägga 3 ägg; andra, större, blott ett. Dessa ruvas skiftevis af makarna, hvilka icke hava liggfläckar, såsom de flesta andra foglar. De mata även ungarna gemensamt, nämligen först med ett eget, grötlikt, något mjölkartadt ämne, som börjar avsöndras ur krävan hos både hanne och hona vid liggningstidens slut; — det är en slags antydning till mjölkavsöndringen hos Däggdjuren. Snart få dock ungarne frö som blivit uppmjukade i föräldrarnas kräva.

Ungarne äro, då de kläckas ur ägget, liksom alla de föregående foglarnes, utbildade, blinda och nakna. Liksom Sångfoglarnes och Spitarnes ungar, måste de uppfödas någon tid i boet innan de kunna gå och flyga samt sjelve söka föda, hvarigenom Duvorna mycket skilja sig från Hönsen.

En av Duvornas egenheter är deras brist på läten. Om man undantager de små ungarnas pipande efter föda, får man knappt av dem höra annat läte, än det så kallade kuttrandet, hvilket de fullvuxne hannarne låta höra, blott under fortplantningstiden, såsom ett uttryck av passion och egentligen blott i makans närvaro, då han för henne betygar sin ömma låga eller då han tillkallar henne. Ofta får man väl höra samma läte av ensamt instängda hannar (t. ex. av Turtur- och Skrattduvor); men det åtföljes då av oro, och av rörelser som utmärka lidelsen. Det är således ej fullt jämförligt med fogelsången, som väl kan bero av fortplantningstiden, då den vanligen är starkare och livligare än annars, men som icke beror av ögonblickets passion, utan tvärtom endast yttras under lugna stunder, såsom ett uttryck av behovet att tillkännage sitt välbefinnande. Den avstannar alltid vid inträdet av lidelsen, som plägar åtföljas av andra, mindre tydliga, omelodiska läten. — Duvhannarnes kuttring är ett kort och starkt, kurrande, men vanligen välljudande läte, som ofta upprepas och som är väl igenkänneligt

för de olika arterna. Av de mindre (Turturduvorna) är det finare och starkare. Det bildas allenast i den nedre delen av luftstrupen (eller dess grenar?) utan att munnen dervid öppnas såsom vid de flesta andra foglars läten, men halsen böjes och utspännes, isynnerhet över krävan, hvilket antyder det arbete, hvarigenom luften, till frambringande av ljudet, prässas mellan lungorna och vissa delar av luftstrupen, utan att utgå genom munnen. — Utom detta läte får man av fullvuxna Duvor ej höra annat än ett svagt och och kort murrande, även med tillslutet näbb, såsom ett uttryck av förargelse eller ångest, dels då de gripas av en människa eller ett rovdjur, dels vid deras små inbördes oenigheter, hvilka dock blott mera sällan påkomma. Detta läte upprepas ej ofta, men det höres av båda könen. Duvorna låta utom det nyssnämnda, svaga lätet ej höra någon yttring av smärta, vrede o. d. samt ingenting som kan förliknas vid andra foglars locktoner eller sång eller vid de flesta andra, högre djurens skrik. Nästan det enda hvarpå man hör att en flock Duvor finnas i grannskapet, är det dem egna klappandet med vingarna då de flyga opp: och då de äldre, genom detta läte, kunna ge ett tecken åt de yngre, att fly eller följa sig, så skulle man kunna anse det såsom en slags ersättning för locktonerna. — Duvornas här omtalade brist på läten och derav följande vanliga tysthet, kan ej annat än för dessa foglar utmärka en lägre utbildningsgrad inom fogelklassen och man tycker sig häruti finna en likhet hos dem med de lågt stående, egentliga oceanfoglarna, Procellarinerna, hvilka, liksom Duvorna, i allmänhet flyga utmärkt väl och vackert men, åtminstone under sitt vistande på vida havet, aldrig låta höra något annat ljud än ett svagt murrande med tillslutet näbb, då de komma i strid om födan. (En del av dessa skola dock, om nätterna, under fortplantningstiden låta höra besynnerliga starka läten.)

Av Duvorna finnas arter utspridda i alla jordens länder utom de aldra kallaste, inom polcirkeln belägna. Nära 300 arter äro kända, och dessa alla likna hvarandra i form och levnadssätt så nära, att de blott tyckas utgöra ett enda stort naturligt slägte. Likväl har man, på det nu brukliga sättet, sökt fördela dem i flera slägten efter färgen och andra små olikheter som finnas; och det har gått här såsom vanligt då naturliga genera sönderdelas, att avdelningarna blivit många, men föga åtskilda och oftast utan tydliga skiljemärken. Bonaparte har antagit 87 slägten, till hvilka kommer ett, *Lophyrus* (eller „Goura“), som rätteligen bör avskiljas och som innefattar blott 2:ne, de största kända arterna, *C. coronata* och *C. victoriæ*, från Sundiska öarna och Nya Guinea. Dessa äro betydligt större än vanliga tama Höns och bära en praktfull, eget bildad tofs på huvudet. — Att Duvorna visa många betydliga olikheter med alla andra foglar, så att man ansett dem utgöra en egen ordning av fogelklassen, hava vi dels ovan anført (sid. 133 och 5), dels synes det av den nyss givna beskrivningen. Dock har man, kanhända derföre att de blott synas utgöra ett enda slägte, vanligen förenat dem med andra, och oftast med Hönsen, hvilket dock är uppenbart oriktigt och nästan blott tyckes vara föranledt derav, att den vanliga Duvan är en allmän tamfogel, som överallt ses i sällskap med tamhönsen och skötes jämte dessa. Föröfrigt är alla delars form, fjäderbeklädningen och hela levnadssättet högst olika med Hönsens, och ungarnes utveckling åtskiljer dessa båda fogelgrupper fullständigt. Blott några inre delar, såsom magen och krävan visa likhet, och hos båda är det vanligt att ryggvertebrerna sammanväxa (liksom hos sl. *Falco*); men föröfrigt är skelettet helt olika bildadt. Den övergång mellan båda, som man trott sig finna uti en afrikansk Duvas levnadssätt, är en av de många fabler som den bekante resanden Le Vaillant uppgjort. Likheten

med hönssläktet *Pterocles* beror allenast på detta släktes, bland Hönsen ovanligt långa och spetsiga vingar, hvilken form dock återfinnes inom alla fogelordningar. — Närmast synas oss Duvorna gränsa intill de näst förut, här beskrivna fogelsläktena, med hvilka de hava ungarnas utvecklingssätt, den enkla bobyggnaden, de hvita äggen m. m. gemensamt. Man kan även anföra att Duvorna likna de egentliga Gökarna genom fjäderklädnaden, *Coracias* genom fötternas form, flygten, äggen o. s. v. Dock blir släktskapen även här ej rätt tydlig. — Hos oss förekomma följande arter.

104. RINGDUVAN (*Columba palumbus*) Pl. XXXI fig. 2; blågrå med ett hvitt band längsåt vingens yttre kant, och (hos de äldre) en stor vit fläck nedpå halsens sidor. — Vinglängd 245 mm. Denna är den största av våra Duvarter och en av de största i hela släktet; men vingens handpennor äro, i förhållande, ej så långa som på de två följande, hvarföre den första armpennan räcker till nära $\frac{2}{3}$ af hela vinglängden. Stjerten något rundad. Tarsen något kortare än mellantån utom klon, och framtill, vid roten fjädrad. Yttre tån något längre än den inre. — Kroppens grå färg är ovan dunklare; buken nästan rent vit. Vingen har inga svarta fläckar, men de yttersta täckfjädrarnas yttre fan är hvitt. Handpennorna svartgrå, med smal, vit yttre kant. Halsryggens sidor med grön och violett glans, nedtill med en stor vit fläck. Dess fjädrar ligga fjäll-lik, i sneda rader. Framhalsen grå-röd (vinfärgad). Stjerten undertill svart med ett bredt, vitt tvärband midtpå. Fötterna ljusröda. Näbbet rött med blekgul främre hälft. Iris blekgul. — Ungen har dunklare färg och saknar metallglansen samt den hvita fläcken på halsen.

Ringduvan finnes tämligen allmän och häckar i större delen av Skandinavien. Hennes norra gräns tyckes infalla vid 64° eller

65° latitud. De nordligaste ställen hvarest jag med säkerhet vet henne vara funnen äro: Stördalen, norr om Trondhjem (Nilsson); Åhre i Jämtland (63 $\frac{1}{3}$ °; Meves); vid Ångermanelven (63°; allmän d. 20 Juli); Kajana i Finland (64°; vanlig häckfogel; Malmgren). I Ryssland sågs hon av Lilljeborg nära Archangel (64 $\frac{1}{2}$ °). — Från denna gräns förekommer hon och häckar i hela Europa, i de trakter, hvarest skog finnes; från Irland till Ural (allmän vid Kasan Pall), och från Spanien till Grekland; sannolikt ock i mindre Asien hvarest hon är funnen om vintern. Även i Algiriet uppgives hon förekomma under hela året; men i Egypten och föröfrigt i Afrika är hon icke känd. — Det är ovisst, huruvida Ringduvan i oförändradt skick förekommer öster om Ural. Pallas säger blott att hon uppgives vara sedd vid Jenisei af Messerschmidt, hvilket dock torde hava varit den varietet, eller närstående art, med rödgrå halsfläck (*C. caesioides* Bp.), som blifvit funnen i Tartariet, Cashmir och vestra Himalaya. — I Norden är Ringduvan bestämd flyttfogel. Hon kommer vanl. till oss i början av april, till och med i slutet av mars, då ofta snö och is ligga kvar, och lemnar oss i september eller oktober. I Södra Europa skola många bli kvar över vintern. I Grekland tyckas alla kvarstanna, men draga omkring i landet och på öarna, ty det är ej bekant att de flytta över till Egypten; men från Italien—Spanien flytta en del till Algier och Tunis, hvarest de bli talrikare om hösten.

Denne fogel vistas i skog och helst i barrskog. Blott om hösten, under flyttningstiden, då de samlas i flock, göra de besök på slätterna. Annars leva de spridda eller parvis och i allmänhet äro de ganska skygga eller varsamma. Vid uppflygandet smälla de starkare med vingarna, än de övriga arterna. Födan består huvudsakligen av växtfrön, som alltid sväljas hela: från ek- och bok-ollon till gran- och tall-frö. — Boet bygges tidigt om våren,

tämligen högt opp på trädens grenar; det är glest sammansatt av trädpinningar och innehåller 2:ne hvita ägg, först i Maj, sedan i Juli; men dessa övergivas av föräldrarna så snart de bli störda. — Denna arts läte eller kuttring har mycken likhet med tamduvornas; det är starkt och vanligen 5-stavigt, ungefär såsom: ruckuckukuku! som ofta upprepas.

Synonymi. *Columba palumbus* Linn. — Nilss. Fn. I, 554; — *Palumbus torquatus* Leach.; — Bonap. Csp. II, 41.

105. SKOGSDUVAN (*Columba oenas*) Pl. XXXI fig. 3; blågrå; vingen utan hvitt men med en liten svart fläck på hvardera av de sista 2 armpennorna och 3 à 4 större täckfjädrarna. — Vinglängd v. p. 200 mm. Första armpennan räcker föga över halva vinglängden. Stjerten nästan tvär. Tarsen som hos den föregående. Sidotårna lika långa. — Kroppen ovan smutsgrå, men hela bakryggen och buken blågrå. Huvud och hals ej mörkare än kroppen, men halsens sidor, hos de äldre, nedtill med stark grön och violett glans. Strupen rödgråaktig. Stjerten grå med bred svart ända; men yttersta pennans yttre fan, utom den svartaktiga ändan, gråhvitt. Fötterna blåaktigt ljusröda; Iris brun; näbb hvitgul med rödaktig näshud. — Årsungarne sakna den gröna glansen på halsen.

Denna, som ömsom plägar kallas Skogsduva och Vildduva, är i södra delen av landet den allmännaste arten, men blir norrut mindre talrik och finnes ej så långt mot norr som den förra. Hennes nordliga gräns tyckes infalla vid 60 till 61° N. lat. eller någorlunda lika med Eketrädet's norra gräns. Hon häckar vid Gefle samt i södra delen av Dalarna och av Värmland, men tyckes ej vara antecknad längre norrut. Likaså finnes hon blott i sydvästra delen af Finland (kring Åbo, 60½°) men ej längre mot norr. Ve-

sterut är hon ännu mera begränsad mot norden, ty hon är ganska sällsynt i Belgien och Holland, och säges inom Storbritannien blott förekomma på få ställen, i södra delen av England. Föröfrigt finnes hon i skog uti hela Europa, liksom den förra, ända ut mot Ural och Medelhavet, samt i Mindre Asien (Smyrna) med Kaukasus och Armenien (Erzerum); — men liksom Ringduvan synes hon icke vara funnen i Asien öster om Ural, och därifrån känner man ej en gång någon närstående art eller varietet. Inom Afrika förekommer hon, liksom den förra, blott i Algier och Tunis, hvarest hon häckar. — Äfven denna arts flyttning förhåller sig alldeles som Ringduvans. Till oss komma de ungefär liktidigt om våren.

Skogsduvan liknar den förra ganska mycket till levnadssättet; men hon är något mindre skygg, vistas mera på öppna fält och bebor företrädesvis sådan glesare lövskog, hvarest gamla, ihåliga träd, helst Ekar, finnas, ty hon bygger uteslutande i trädhål och helst tämligen högt opp. Lätet är kort och tvåtonigt, ungefär såsom: ruck-ku! eller ou-u! som hannen ofta upprepar, understundom långa stunder då han sitter stilla, hvarigenom lätet hos denna art får vida mera likhet med fogelsång, än hos tama Duvan.

Synonymi. *Columba livia* Gessner, Av. 307; — Biset (*Oenas et Vinago*) Bélon, Ois. 311; — (Biset Buff., in art. de Col. domestica; habetur ejus varietas fera). — *Col. oenas* (fera), Linn. S. N. X. (In ed. XII, post Brisson, cum livia confusa). — *C. oenas* Lath.; — Bechst.; — Temm.; — Nilss. Fn. I, 558; — Bp. Csp. II, 49.

KLIPPDUVAN (*Columba livia*. 27) Pl. XXXI fig. 1; blågrå med hvit bakrygg och två breda, svarta band över vingen; hufvud och hals mörka; halsen med stark grön och violett glans. — Nära lik den föregående men något större: vinglängd omkring 230 mm. Vingens och övriga delars form såsom hos föregående (se dess beskrivning). Strupens nedre

del (krävan) är mörkgrå med stark violetttröd glans. Framryggen och vingens utsida rent och vackert ljusgrå. Bakryggen hvit men stjärtfästet grått. Hela buken mörkgrå. Stjerten som Skogsduvans. Vingbanden utgöras av ett bredt svart band på yttre fanet av de 4 eller 5 sista arm-pennorna och nästan alla de största täckfjädrarna. Fötterna ljusröda. Näbbet mörkt rödaktigt med hvitaktig näshud. Iris gulröd. — Honan plägar vara något mindre än hannen.

Denna Duva, som är den vilda urstammen till Tamduvan, tillhör icke Sveriges fauna, och det är för jämförelsens skull, men egentligen orätt, att hon blivit avbildad bland våra vilda fogelarter. Hon finnes vild, så vidt man känner, blott på ett enda ställe i hela Skandinavien, nämligen på 3:ne små öar (enligt Nilsson: Rennesö, Ornö och Mosterö), belägna i Buckefjorden, 1 à 2 mil norr om Stavanger (59° lat.). Att hon icke är vidare utbredd hos oss, beror sannolikt derpå, att hon ej här finner för sig passande ställen; ty hon bygger endast i klippor av basalt och vissa sorter kalksten, hvilkas hål och remnor hava en för henne tjenlig form. Men då hon icke flyttar bort, utan qvarbliver i samma trakt under hela året och på sin höjd strövar omkring i grannskapet under vintern, så är hon liksom bunden vid de bergstrakter hvarest hon bygger. — Utom Skandinavien är hon tämligen utbredd i och närmast omkring Europa, på de ställen hvarest sådana klippor och berg finnas, som hon älskar. Nordligast finnes hon på Färöarna (64° lat.); vidare på Shetland (60°), på Orkneys och Hebriderna samt på Skottlands kuster; på några ställen uti Irland och sydliga England, men ävenledes blott vid hafskusterna. Särdeles allmän är hon omkring Medelhavets kuster, både på fastlandet och öarna, och finnes även i Algieriet samt på Canariska och Capverdiska öarna.

Uti Asien tyckes den egentliga, vilda *C. livia* ej vara funnen annat än i Mindre Asien samt vid Caspiska havet i Kaukasus (vid Tarku, Menetr.). Men dessutom finnes i hela Indien och Persien en varietet (*C. intermedia* Strickl.), som blott skiljer sig från *C. livia* genom grå bakrygg och något dunklare färg på framryggen, och som bebor pagoder och gamla hus lika väl som klipphål, även långt från större vatten. Dessa Duvor finnas överallt i stor mängd och äro dels vilda, dels mer eller mindre tama; man skulle nästan vara böjd för att tro de förra blott vara förvildade. Det bör ihågkommas att därstädes, bland både

tama och vilda finnas, ehuru mera sällan, exemplar med hvit bakrygg. Hit måste man även räkna dem, som finnas i Tartariet och Altai (vid Irtish Pall.), samt i Armenien (vid Erzerum). Till dessa Duvor, med vanligen grå bakrygg m. m. höra även de, som i otalig mängd bebo klippor och ruiner omkring Nilen, från Pyramiderna vid Cairo ända till södra Nubien, hvarifrån jag sett talrika exemplar. De skola även finnas i klipporna kring Röda hafvet och i öknen (Gloger). — Men hvarken vilda eller förvildade Klippduvor synas vara kända från mellersta och södra delarna af Afrika samt östra hälften af Asien.

Förvildade Duvor tyckas knappast finnas hos oss, då de som tidtals utflytta från duvslagen och bosätta sig i kyrkor och torn, väl oftast återgå, eller omkomma, under våra strängare vintrar; men i Tyskland äro de vanliga och sägas hava oftast grå, men även, ej sällan, rent hvit bakrygg. Utan tvivel är förhållandet lika med den *C. livia* som man uppgivit finnas i Ungern och Turkiska länderna samt i södra Ryssland*). Men nästan överallt hvarest Klippduvan finnes, tyckes hon vara mer eller mindre blandad med förvildade Duvor eller med sådana, hvilkas färg antyder en blandning med Tamduvor. En av de vanligaste bland dessa antydningar är, att vingtäckfjädrarne hava en svartaktig fläck i spetsen. Sådana finnas både bland dem med hvit och med grå bakrygg, samt med ganska olika antal och form af de svarta fläckarna, såväl i Indien och Egypten som i Europa. Hos oss ser man ofta sådana tama; i Tyskland äro de allmänna, även såsom förvildade. De skola likaledes förekomma på Färöarna (Gloger), och i England äro de ganska vanliga. Man får ofta se dem skjutna, i salubodarna i London, jämte äkta Klippduvor och annat vildt. För dessa har Blyth föreslagit namnet *C. affinis* (Drafts for a Fauna Indiæ, Journ. As. Soc. XIV, 862, Not). — En annan dylik varietet, som tyckes vara föga olik den asiatiska med grå bakrygg, är *C. turricola* Bp. från Italien.

Liksom förhållandet är med många andra fogelarter, finna vi utomkring gränserna för den egentliga Klippduvans område, flera något litet avvikande former, om hvilka det kan synas ovisst huruvida de äro att anse såsom blott lokala racer eller såsom egna arter. Sådana äro: Klippduvan från Senegal, *C. gymnocyclus* G. R. Gray (*C. livia* Hartl. W. Afr.), som är något mindre än den europeiska, med starkare färger och något grövre näbb samt bredare naken ögonkrets; allt skillnader,

*) Pallas' uppgift att *Klippduvan* skulle vara högst allmän i södra Ryssland, vid Don och Volga, och där bo i klippor vid stränderna samt i kyrktorn och flytta till Persien över vintern, beror säkert på förväxlingen mellan *C. livia* och *C. ænas*, hvilka båda P. ej åtskilde. Den beskrivning han lemnar av ett ex. från Volga, är av en *C. ænas* och uppgiften om levnadssättet är tydligen efter därvarande tama och förvildade Duvor. — I Fn. Pontica säger Nordmann sig icke känna, att den vilda *C. livia* finnes i dessa trakter.

som äro vanliga hos exemplar från varmare länder; — vidare, den från Abyssinien, *C. schimperi* Bp., som skall vara något större, men förövrigt ej tyckes mycket skilja sig från den nyssnämnda och således måste komma ganska nära *C. livia*. — *C. rupestris* Bp. (*C. oenas* var. *rupestr.* Pall.), som beskrives av Pallas, från Daurien, näst öster om Baikal, har ett hvitt tvärband över stjärten, men tyckes förövrigt vara lik den egentliga *C. livia*; — *C. leuconota* Vig. från Himalaja, har, utom stjärtbandet, hvit halsrygg och buk. Alla dessa uppgivas ha hvit bakrygg.

Tama Duvan härstammar, såsom förut nämndes, från Klippduvan. Hon har, liksom flera andra husdjur, blivit tamd ganska tidigt och långt före skrivkonstens uppfinning; hon omtalas i de äldsta sagor och berättelser som finnas, såsom i berättelsen om Noach, och hos Homerus. Även hava Tamduvorna ganska tidigt blivit vida kringspredda, åtminstone i södra Europa och Asien; nu torde de vara av Europeerna införda i jordens flesta länder. Dock skulle det vara av stort interesse att erhålla noggranna uppgifter över deras förekommande, ej blott i Amerika och Polynesien, utan till och med i Asiens östra länder, sjelva China inberäknadt, hvarest de nu sägas finnas i otalig mängd. Hos oss förekomma de över hela landet. De träffas till och med (åtminstone tidtals) på flera ställen inom Lappland, ävensom i sjelva Finnmarken (Hammerfest, Vadsö), samt vid de Danska colonierna på Grönland t. ex. Godthaab (64°), enl. Holböll. En av Tamduvans sednaste utflyttningar är den till ryska colonierna vid Amurflodens mynning, dit några få par, enligt Schrenck, fördes år 1855 från colonierna i Daurien. Hon fanns ej uti Chinesernas och Mandschuernas colonier i samma land. I Japan skola dock tama Duvor hållas och benämnas Phado (Pall.); sannolikt äro de ditkomna från China. (Troligen är det tama Duvor som i Temm. Man. IV omtalas såsom hemförda från Japan. I Fauna Japonica nämnas de ej.)

Man har ofta betvivlat att de mångfaldiga och ganska olika racerna af Tamduvor kunde härstamma från blott en enda, ursprunglig, vild art, och likväl synes detta vara det enda antagliga. Dels känna vi ingen annan art, än *C. livia*, från hvilken de kunde härstamma, utom de nyss anförda, hvilka sjelva torde vara varieteter af Klippduvan, då de nästan blott skilja sig från henne i färgen, och således likna henne vida mera, än en stor del av de tama racerna; — dels inträffa ett liknande förhållande bland de flesta andra husdjur, såsom hunden, fåret, tamhönsen o. s. v. Racebildningen har bland tamdjuren fortgått från uråldriga

tider, liksom nu, dels tillfälligtvis, dels med avsikt, genom urval av ovanligt eller efter önskan bildade individer till fortplantning. Den fortgår sålunda ännu, t. ex. i England, hvarest man söker bilda "fancy races" (fantasi-racer) lika väl av duvor som af hundar, hästar och andra hemdjur. Bechstein har till och med följt Duvans förändring i tama tillståndet, från de i Tyskland vanliga, halv-vilda fältduvorna, till flera, ganska mycket förändrade tamracer. — Att uppgöra en lista på dessa racer skulle bli alltför vidlyftigt; några av de utmärktare, som oftare förekomma, äro följande:

Kropperten eller Kroppduvan (var. *gutturosa*) som har förmågan att uppblåsa halsens främre, nedre del (krävan) till en oformlig storlek, ofta, till utseendet, större än den övriga kroppen, men som annars kan vara av ganska olika utseende och färg. Samma förmåga finnes i ringare grad hos alla Duvor och märkes under hannarnes kuttring. — *Bredstjertade Duvan* (var. *laticauda*; Pigeon paon; Shaker) kan slå upp stjärten i hjulform, liksom Kalkon och Påfögel. Denna stjärt är föga förlängd men har många, ända till 32 fjädrar, utbildade till likhet av stjärt pennor. — *Jakobinen* eller Kronduvan (var. *cucullata*) har fjädrarna i nacken och en rad nedåt hvardera sidan av bakhalsen, uppåtböjda. Denna rad fortsättes ofta frampå krävan. — *Fjösbenta Duvan* har fötterna befjädrade, isynnerhet på sidorna av tarsen, och ofta även av tårna. — Dessutom förekomma, mera i något varmare länder än hos oss, racer af ganska *olika storlek*: från Ringduvans till mindre än Skogsduvans storlek; — med betydlig olikhet i *näbbets längd*: från $1\frac{1}{2}$ till blott $\frac{1}{2}$ tum; — med bred, naken *ögonring*, — med *kluven stjärt*, till formen som på Husvalan o. s. v. — *Tummeletten* (var. *Gyratrix*), som flyger utmärkt snabbt och derunder tumlar om i luften, plägar ha ganska kort näbb och naken orbita. — Men dessa och mångfaldiga andra, äro dock icke bestämda, skilda former. Tvärtom kunna de fortplantas med hvarandra och frambringa blandad, fruktsam afföda, så att t. ex. en Kroppert kan tillika ha tofs och fjädrade ben; racen kan bibehålla sig ren, eller förändras vidare, efter människans vilja. Hos somliga racer blir t. o. m. lätet (kuttringen) förändradt jämte formen. De som ha ett bullrande, trumhvirvel-liket läte kallas i Tyskland *Trommeltauben* (Trumduvor).

I det sydligare Europa skiljer man mellan egentliga *Husduvor* (Pigeons de volière; Hoftauben), och *Fältduvor* (Feldflüchter; Pigeons des colombiers) som sägas »leva i ett halv-vildt tillstånd», emedan de helst söka sin näring ute på fälten. — De förra innefatta alla de racer, hvarav några nyss anfördes, som genom en, under många generationer fortsatt

skötsel och instängning i duvslag, samt genom urval av individer till fortplantning, blivit mest förändrade till seder, levnadssätt, färg, storlek, form m. m. Dessa flyga vanligen mera åtskilda och hålla sig vid husen, men fordra mera omvårdnad och måste födas hemma emedan de ofta ej förstå att sjelve söka sin föda. Flera av dessa racer, bland hvilka en del blott äro till färgen, andra även till formen förändrade, äro s. k. *Månadsduvor* (Pig. mondains), som fortplanta sig nästan en gång i månaden och ofta uppföda 9 kullar om året, hvardera av 2 ungar. Hos oss torde de dock sällan hinna att uppföstra så många. — De *sednare* (Fältduvorna) hållas i mellersta och södra Europas städer och byar uti duvhus, men äro dock mindre tama. De samlas helst i stora flockar som flyga omkring på fälten, och utflytta gerna till kyrkor eller ruiner, hvarest de åtnjuta full frihet. De äro till seder och form alldeles lika de vilda, eller blott föga förändrade, t. ex. med uppböjda fjädrar i nacken. Till färgen äro största antalet mer eller mindre förändrade, men bland dem som leva mest fria, bli ganska många nära lika den vilda Klippduvan: blågrå med glänsande hals och 2 svarta band på vingen, ehuru, även bland dessa, de flesta ha grå bakrygg. Likväl ser man även ofta dem som ha hvit bakrygg och fullkomligt likna Klippduvan. Sådana finnas till och med bland de verkliga Husduvorna. Hos oss tyckas de vara mindre allmänna. (Dock ser jag nu, sedan ett års tid, dagligen en sådan midt i Stockholm.) Dessa två huvudsorter, Fält- och Husduvor, äro naturligtvis ej bestämdt åtskilda utan kunna lätt övergå till hvarandra och en del kunna lika väl räknas till den ena sorten som till den andra. Här i Norden äro de väl ännu mindre skilda, än i sydligare länder.

Den vilda Klippduvans levnadssätt liknar den tammas. Båda skilja sig från de två föregående arterna deruti, att de aldrig sätta sig i träd, att de undvika skog och ej flytta. Den vilda bor, såsom nyss anfördes, blott i klippor, och hon tyckes helst bo nära hafskusten. Hon väljer endast de klippor, som högt upp ha djupa, otillgängliga hålor och klyftor. Men liksom andra foglar, som bo i klippor, tyckes hon gerna trivas i större byggnader, såsom kyrkor och stora ruiner, där hon får vara i fred. Den tamda bosätter sig gerna uti sådana, och både där och i klippor lever hon i god grannsämja med Kajor och Tornfalkar, som välja samma sort boställen. Bland de tama Duvorna är det hannen som ut söker platsen för boet och ditkallar honan, samt efter mycken ömhetsbetygelse och ställets behöriga invigning, börjar draga stickor och strå till balen, hvilken hoplägges af honan. Efter 8 dagars förlopp lägges (enl. Bechstein) första ägget och det andra 2:ne dagar sednare. Sedan

ruvas båda äggen 18 dygn. Dock uppgives det, att ruvningen kan vara en dag kortare eller längre, efter luftvärmans beskaffenhet. Honan ligger den mesta tiden, men hannen aflöser henne omkring kl. 9 f. m. och 3 e. m. och ligger 1 till 3 timmar åt gången. Då ungarne äro kläckte få de den första dagen ingen föda, sedan matas de, ungefär i 6 dagars tid, med det förr omtalade mjölklika ämnet ur föräldrarnas kräva, hvar efter de få av dessas vanliga föda, blott uppblötad i krävan. På 9:de dagen öppnas ögonen och strax derefter börja de stora pennorna utväxa. Vid 14 dagars ålder äro de tämligen fullfjädrade och börja lemna balen, men matas ännu inne i duvslaget. Vid 4 veckors ålder flyga de ut och börja sjelve äta; men först vid 4 månaders ålder äro de fullt utvuxne (Bechst.). — Föräldrarne börja ofta ånyo paras då ungarne äro 8 dagar gamla, och lägga ägg då de börjat lemna balen. Således åtgå ungefär $(18+1+14)$ 33 dygn eller något över en månad för hvarje par ungars uppföstran, och efter denna beräkning skulle 9 kullar upptaga minst en tid av 297 dagar, eller nära 10 månader, och blott 68 dagar eller ej fullt 10 veckor återstå av året. I fall dessa uppgifter äro riktiga för alla racer av Duvor, så synas knappt flera än 10 kullar om året möjliga, då väl någon hvila behöves. Aristoteles omtalar att Duvorna i Grekland uppfödde 10 kullar; men man kan knappt anse den uppgift för tillförlitlig, som han fått från Egypten, att de derstädes värpte 11 till 12 gånger om året. — De mindre domesticerade racerne sägas lägga 3, och den vilda Klippduvan blott 2 kullar om året. — Hannens väl bekanta läte är vanligen 3-stavigt, ungefär såsom: kurrkuruh! några gånger upprepadt; men även ofta något längre (4—5-stavigt) eller ock kortare. — Duvorna äro sällskapslika och högst fredliga. De bli nästan blott retade av svartsjuka och då man närmar sig deras späda ungar. Vid dessa tillfällen låta båda könen höra ett svagt kuttrande och slå med vingarna med en styrka som man ej skulle vänta hos dem. — Duvorna sägas kunna uppnå ända till 20 års ålder; men de flesta skola dock blott hinna till 10 eller 12 år.

Så väl den vilda, som de flesta racer av tama Duvor höra till de foglar, som äro utmärkta för snabb flykt. Detta jämte deras kärlek till maka och ungar har gjort att man tidigt påfunnit att använda dem som brevbärare emellan långt aflägsna ställen. För att bli rätt tjenliga för detta ändamål böra de först några gånger övas att söka sig hem från gradvis tilltagande avstånd; men inom blott några få mils avstånd skall detta knappt behövas. Man har gjort många försök för att utröna deras hastighet, hvilka tyckas visa att de kunna flyga 6 till 10 svenska mil i timmen, på en sträcka av 20 à 30 mil. Det vill säga att de flyga

en svensk mil på 10, till 6 minuter, eller med en hastighet av 30 till 50 alnar i sekunden*). De flyga dock icke så fort som Svalorna, för hvilka jag trott mig finna denna större hastighet (50 alnar i sekunden). Åtskilliga racer av *Husduvor* skola vara bäst att använda till brevbärare, emedan de ha mest kärlek till hemmet. Bechstein anser Fäldduvorna odugliga, och uppgifver att de ej komma hem från blott några få mils avstånd, hvilket dock låter föga troligt. I England och Holland har man utbildat en egen race till *Brevduvor* (Carriers), hvilka utmärka sig genom långt näbb och starka vingar. Bruket av *Brevduvor* omtalas av Plinius (från Antonii tid, kort före Chr. f.), men ej av Aristoteles (330 f. Chr. f.), hvilket dock icke bevisar att de voro okända på hans tid. De tyckas ha varit använda av Egyptierna från uråldriga tider, och finnas föreställda i en egyptisk sculpturtavla från 1300 f. Chr. f. (L. Adams, Ibis 1864, 26).

I fall den vilda europeiska Klippduvan antages vara artens urstam, så synes det som om hon skulle ha spridit sig från Europas medelhavskust åt *vester* utmed havskustens klipptrakter, både i Europa och Afrika, med bibehållande av färgen (såsom hvit bakrygg m. m.); samt åt *söder* och *öster* till Egypten och Asien, och här mera inåt continenten, med något mera färgförändring (racerna i Himalaja och Dauurien). Men den här allmänna blågrå bakryggen torde vara en följd av de härstädes, sedan uråldriga tider ymniga Tamduvorna. Genom studium av de vilda och halv-vilda racerna från andra länder, torde det bli möjligt att utreda denna fråga, liksom den, huruvida Duvan blivit ursprungligen tamd på flera ställen (t. ex. i Egypten, Persien, Grekland?), eller kring-spridd såsom tam från ett enda land.

Synon. Columba vet.; Gessner; Bélon (= domestica); — Pigeon fuyard Bélon Ois. 312 (fera et submansueta); — C. cœnas var. domestica Linn. S. N. et Fn. Su. — Biset, Col. livia, Briss. I, 82 (fera; non vero *Biset* Belonii et C. *livia* Gessn., quæ sunt C. cœnas L.). — C. domestica et C. romana Briss. I (illa = submansueta, hæc = Hoftauben Germ.). — C. domestica, cum Var. livia, Gm. et Lath. — Haustauben (C. domest. et livia) Bechst. N. G. III, 971. — C. livia (Biset) Temm. Man. II, 446; — C. livia auct., Gloger Handb. 482; — Nilss. Fn. ed. 3: I, 561. — C. livia, C. turricola et C. intermedia Bp. Csp. II, 47, 48 (de C. leuconota, rupestri et schimperi ibid., v. supra). — C. cœnas Pall. Zoogr. I, 559 (præter var. ad Volgam, p. 560, quæ est C. cœnas vera)."

TURTURDUVAN (Columba turtur; 28) Pl. LXX, fig. 3, 4. Övantill rödbrun, svartfläckig; stjerten starkt rundad, svart, med de flesta pennornas spetsar och den ytterstas yttre fan hvita; buken hvit. — Liten: vinglängd omkring 170 mm. Tarsen så lång som mellantån utan klo och vid roten alldeles ofjädrad; sidotårna lika långa. De äldre (fig. 3) ha ljusgrått huvud: bakryggen samt den betäckta kroppssidan och vingens undersida rent grå; framryggen mörkare brun; skulderfjädrarne och de flesta vingtäckfjädrarne midtpå svarta med ganska bred, gul- eller rödbrun brädd; men de yttre små och de flesta stora täckfjädrarna rent grå. Vingpennorna svartgrå. Vid halsens sidor står en stor tvärfläck av svarta fjädrar med smal, hvit ändkant. Strupen med krävan ljus rödgrå; buken hvit. Iris rödgul; fötter röda; näbb svartaktigt. — Ungen i första drägten saknar halsfläcken och har övantill dunklare färg, med de flesta små täckfjädrarna smutsgråaktiga (se fig. 4, som dock visar ett ex. i ruggning).

Turturduvan tillhör egentligen södra Europa med mindre Asien, samt hela norra Afrika; men hon är dock utbredd över hela mellersta Europa ända upp till södra hälften av England och till Östersjön, ej blott i norra Tyskland, utan även i södra Ryssland, nästan till Finska viken och till 58° lat. Det är ovisst huruvida hon förekommer i västra Asien längre än till Ural och Caspiska havet (allmän vid Lenkoran; Ménétr.); men i östra hälften av Asien saknas hon och ersättes av följande art. I Danmark är hon blott sedd såsom tillfällig, liksom i södra Sverige. Det är således förvånande att hon tyckes förekomma alltsom oftast och nästan reguliert i norra delen av Skandinavien. — De flesta tillfällen då denne fogel blivit antecknad hos oss finnas samlade i Nilssons Fauna Ed. 3, 1858. De äro följande: 4 gånger i Skåne (år 1813; oct. 1847; sommaren 1848 och 9); 1 ex. i Vestmanland, nov. 1838, ung; 1 vid Hudiksvall, aug. 1840; 1 ung vid Enontekis 1837, och 2 vid Qvickjock, hösten 1841. Dessutom underrättelsen att en liten flock plägar visa sig vid Qvickjock om hösten flera år å rad; samt att fogeln blivit funnen 3 gånger i Norrige (enl. Rash. Nyt Mag. IV, 170). — Sedan har uppgiften erhållits, att den funnits 2 gånger i Norrige (id. ibid. V, 41). I Närke erhöles 1 ex. i Sept. 1857, och ett par gånger ha sådana förekommit i Ostfinmarken (enl. Sommerfelt). Av de uppräknade exemplaren voro en del ungar i första drägten, såsom de från Vestmanland och Enontekis, hvilka nu förvaras i Riksmuseum.

*) Flera ex. anföras i Yarrells Brit. Birds; men uppgiften derstädes att en Duv hade flugit från Rouen till Gent, som i rät linea antages vara 150 eng. (= 27 svenska) mil på 1½ timma, måste bero på ett misstag.

Enligt alla dessa uppgifter ser det verkligen ut, som om några Turturduvor hade bosatt och fortplantat sig i Norden. Oftast hava de blivit sedda vid Qvickjock (67°), dit de uppgivas komma från N.V., genom den sänkning i fjäldhöjden, som där går ut till havet. Det tyckes alltså som om de kommit från Norrige och att man kunde vänta att där, kanske i trakten av Saltensfjord i Nordlanden (mellan 57 och 58° lat.), finna en liten coloni av denna art, liksom den av *C. livia* 100 mil sydligare. De flesta övriga, i Skandinavien sedda exemplaren kunna dels vara komma därifrån, kanske stadda på flyttning, dels vara blott förvillade. Dock må detta allenast vara sagdt såsom en lös gissning att vidare undersökas. Jag anser ej Turturduvan kunna upptagas såsom en nordisk fogel, förr än vi närmare lärt känna att hon verkligen så är och oavbrutet fortplantar sig i landet.

Turturduvan lever i glesare skog eller i mindre lundar, men vistas, utom fortplantningstiden, mest familjevis på slätterna. För övrigt liknar hon till levnadssättet närmast Ringduvan, och kan, liksom denna, väl tåmas, men icke fortfarande hållas såsom husdjur. Hon flyger, liksom de föregående, utmärkt väl, och är flyttfogel. De europeiska exemplaren tillbringa vintern djupare in i Afrika. De flytta bort från Medelhavsländerna i september och återkomma dit i april. Till och med i Algeriet och Egypten, där de äro allmänna vår och höst, tyckas de ej qvarstanna över vintern. Boet lägges på smalare trädgrenar och är glest sammansatt av torra qvistar. I mellersta Europa sägas de uppföda två kullar om året. Lätet varierar på åtskilliga sätt, men skall vanligast låta såsom: turr-turr, turr-turr etc., hvarifrån latinska namnet, turtur, härleder sig.

Synon. *Columba turtur* Linn. S. N. — Nilss. Fn. I, 567; — *Turtur auritus* Raj, Bp. Csp. II, 61.

STÖRRE TURTURDUVAN (*Col. orientalis*; 29), nära lik den föregående, men betydligt större, med undersidan, ända bakom fötterna, ljus rödgår. — Vinglängden omkring 195 mm.; kroppens storlek nästan lika med Skogsduvans, men stjerten är något längre. Hos både gamla och unga äro alla delars form och färgteckning (utom den nyss anförda på buksidan) lika med dem hos Turturduvan, hvarföre vi ej behöfva återupprepa beskrivningen. Även iris är gulröd. Dock är fjädrarnes färg överallt något mörkare än på Turturduvan, och kanterna på stjärtpenornas ändar, samt på halsfläcken, äro alltid blekt grå i stället för hvita.

Denna Duva, som blivit upptagen i vår fauna under det yngre, av Temminck givna namnet, *C. gelastes*, anses av många blott för en östlig form eller race av Turturduvan, hvilket väl torde kunna försvaras; men då tydliga olikheter finnas, är det rättare att här åtskilja dem. Den nu ifrågavarande ersätter Turturduvan i östra hälften av Asien, hvarest hon finnes, åtminstone från Dauurien (*C. turtur* var. major Pall.), ut till Ochotska havet (vid Stanovoibergen, 55° och något nordligare, Midd.) samt i Amurlandet och Japan. Även finnes hon i Himalaya. Mot söder förekommer hon, åtminstone om vintern, i hela Indien, och i östra indiska halvön, ända ned på Malacca (Blyth), samt i södra China, hvarifrån hon först blev känd genom Sonnerat. Riksmuseum äger ett ex., skjutet i trakten av Canton i December. — Hon är flyttfogel och kommer till Amurlandet omkring den 1 maj. Schrenck har derstädes noga studerat hennes levnadssätt, som alldeles liknar Turturduvans. Även lätet är detsamma (enl. Middendorf, samt det här uppfödda exemplaret).

Det var högst oväntadt att vid tvänne långt åtskilda tillfällen finna denna östliga fogel i norra delen av Sverige, isynnerhet som båda voro ungar, i första hösten. Det första fanns i dec. 1842 i ett fogellass från Herjeådalen; det andra blev i oktober 1850 fångadt i en skogstrakt, 1½ mil vester om Piteå, och sändes i Augusti 1851 levande till Stockholm, såsom skänk till Riksmuseum, av Skeppsbyggmästaren *J. Pettersson*. Här uppföddes det i bur av Hr *F. W. Meves*, ända till dess ruggningen om hösten 1853 var fulländad, då det dödades den 20 December, för att uppstoppas. — Då båda dessa exemplar voro unga ser det visserligen ut som om de varit födda i grannskapet; men man må dock ihågkomma med hvilken hastighet en starkt flygande fogel, såsom en Duva, kan förflytta sig, t. o. m. några hundra mil, om hon anstränger sina krafter, t. ex. då en liten flock blir jagad av rovfoglar och skingrad.

Synon. *Columba orientalis* Lath. Index, n:o 48 (ex Sonnerat It. Ind. II, 177); — Blyth Catal. 236. — *C. turtur* major, ex Dauuria, Pall. Zoogr. I, 565. — *C. rupicola* ibid. 566 (juv.); — Bp. Csp. II, 60. — *C. gelastes* Temm. Pl. Col. 550; — Fn. Jap. tab. 60 b.; — Sundev. V. Ac. Öfv. 1851, 183; — Nilss. Fn. I, 569; — Middend. Reise II, 189. — *Col. turtur* var. *gelastis*, Schrenck, Amur I, 389.

SKRATTDUVAN (*Col. risoria*; 30), ljus gulgrå med ett svart, blekkantadt tvärband på bakhalsen. — Något större än vanliga Turturduvan, men vingen något kortare, omkring 165 mm. Kroppen nästan enfärgad,

varierar mer eller mindre gråaktig. Vingpennorna svartaktiga. Undergumpen rent hvit.

Denna Duva anföres här, emedan hon ofta hos oss hålles i bur; hon plägar orätt benämnas Turturduva. I det sydligare Europa hålles hon allmännare tam, inne i rum, och fortplantar sig i fångenskapen. Man skall till och med understundom hålla henne i duvslag, då hon likväl måste väl skyddas för vinterkylan, för hvilken hon är ganska ömtålig. Det är ej med visshet bekant när eller hvarifrån hon ursprungligen kommit till Europa. Aldrovandus, som mot slutet av 1500-talet först avbildar henne, kallar henne Turtur indicus (Ornith. II, 510), men utan att särskildt redogöra för detta namn. I Indien finnes visserligen en ganska närstående vild art (*Columba risoria* fera Blyth), som dock är nästan helt och hållet brungrå, med mörkgrå undergump. Halsbandet är som hos den tama; stjärtpenorna undertill svarta, med lång hvit spets på alla utom de två mellersta. — Det synes mig dock sannolikare, att den tama Skrattduvan närmast härstammar från en liten Duva, som anses vara av samma art (*Turtur risorius* Rüpp. et Heugl.) och som tämligen allmänt bebor ruiner och öde hus i Egypten. Densamma finnes, sannolikt ursprungligen vild, i Nubien, Abyssinien och Arabien, men man tyckes hava försummat att närmare göra sig reda

för henne, då hon synes ha varit ansedd såsom förvildad. Denna är ovan till brungrå; ansikte, hals och bröst ljusare, vackert rödgrå; undergumpen hvit; stjärt som den indiska. — Men föröfrigt torde dessa båda blott vara att anse såsom lokala varieteter av samma art, och i allmänhet finnas, i hela Afrika samt i de varmare delarna av Asien, en mängd högst närstående former av Duvor, som hava halsband liksom Skrattduvan och något mörkare kroppsfärg samt äro dels något större, dels något mindre än den tama racen. — Uti europeiska Turkiet, i och omkring Balkan, skall även förekomma en av dessa arter, som är större och mörkare än den tama, ehuru fullkomligt vild (se derom Naumann i Wiegmanns Archiv 1837, 106; — Nordmann Fn. Pont. 216). Denna synes dock genom sitt läte och sitt utseende vara alltför mycket skild från vår tama art, för att kunna, såsom man förmodat, anses för dess urstam. Besynnerligt är att hon icke blivit funnen i de kringliggande länderna: Grekland, Ungern, Sydryssland.

Skrattduvan har fått namn av sitt oftast skratthlika läte, ungefär såsom: hihihirihri! Även honan låter höra dylika läten. De lägga 2 ägg, tre gånger om året, och ruva dem 16 dygn.

Synonymi. *Columba risoria* Linn. S. N. — Bechstein Nat. G. D. III, 1087; — etc. v. supra.

Tredje Ordningen.

ROVFOGLAR (Accipitres).

(Rapaces Cuv.)

Genom sitt blotta yttre utseende äro Rovfoglarna så utmärkta, att en hvar, även den icke övade, genast igenkänner dem såsom Rovfoglar, hvilket kan synas besynnerligt, då man ger akt på de stora olikheterne mellan de olika sorterna derav. Dag- och Nattrovfoglar, eller Hökar och Ugglor, äro nästan till hvarje del av sin kropp olika bildade. De inre delarne visa sig även så olika som de yttre, och likväl finnes någonting som ger dem en inbördes likhet och som gör, att de alltid varit sammanförda och tillhopa ansedda såsom en enda, naturlig fogelordning, samt att man ofta, av ovanda, får höra en Hök eller Falk benämnas Ugglor, eller tvärtom. Men denna inbördes likhet blir, då man börjar närmare undersöka dem, ej blott svår att inse, utan ju mer man jämför deras högst olika bildade delar, såsom huvud, ögon, näbb, vingar, fötter, fjäderklädnad, desto mer misströstar man om att finna någonting gemensamt hos dem, som kan tjena såsom kännetecken för hela Ordningen. Imellertid är det ej nog med det obestämda yttre intrycket, eller att åt hvars och ens naturliga känsla överlemna bestämmandet huruvida en fogel hör till Rovfogelsordningen eller ej: en verklig kännedom om foglarna fordrar, att vi med visshet må kunna bedömma detta. Vanligtvis anföres det starka,

krokiga och hvassa näbbet samt de lika bildade klorna såsom egna för Rovfoglarna; men då man vid jämförelsen finner, att lika starkt, krokigt och hvasst näbb finnes hos Papegojorna samt hos en del Finkar, Höns, Vattenfoglar m. fl. och lika stora samt ännu mera krokiga och hvassa klor hos många andra, t. ex. hos alla Klättrare, kan man lätt bli frestad att anse dessa delars form såsom alldeles icke utmärkande för Rovfoglarna. Likväl ser man, att starka och krokiga klor, tillsammans med starkt och krokigt näbb, redan blir en för dem nästan egen sammanställning, samt att man vid ett närmare aktgivande på dessa och några andra delars form, finner flera egenheter, som ensamt tillhöra Rovfoglarna. För denna fogelordning kunna vi alltså angiva följande såsom kännetecken: *Näbbet kort, ganska starkt bildadt, med lodrätt nedböjd spets och näst framom pannan beklädt av en hud (vaxhuden). Fötterna starka, med stora, krokiga, coniskt syllika och nästan trinda klor: av hvilka den inre är starkare och mera krökt än de övriga. Vingar och ögon stora.* — Det är alla dessa delars form som i förening giva åt Rovfoglarna det egna utseende, hvarpå man igenkänner dem. Dock torde en något närmare utredning av detta ämne behövas.

Näbbets styrka synes isynnerhet på dess tjocklek vid roten, så att det är åtminstone hälften så högt som cranium, och att näsborrarna stå långt åtskilda, samt att dessa, som alltid äro belägna tämligen högt upp över käk-kanten, i näbbets nakna, hårda del, äro rundtomkring, även mot ansiktet, omgivna av hårda delar, nämligen av ben, beklädt av hornslidan. Näbbet är alltid kortare än själva huvudet, orörligt fastväxt vid pannan och rätt framåt sträckt, så, att munspringan fortsättes rätt fram från cranii botten. (Hos Papegojor och Finkar är munspringan nedåt böjd.) Den långa, överhängande näbbspetsen är ganska stark, spetsig och undertill platt (icke urhålkad) samt lodrät mot munspringan. — Den s. k. *Vaxhuden* är en tämligen tjock ytterhud, som bekläder näbbroten, mellan och omkring näsborrarna, men som hos Ugglorna är ganska otydlig. En sådan finnes dock även hos Hönsen.

Rovfoglarnes huvud är i allmänhet stort, ehuru icke så, som Tättingarnes, men större än hos Höns, Vadare och Vattenfoglar av lika storlek. Såsom vanligt, är det mindre i förhållande till kroppen hos de större arterna. Minst är det hos de amerikanska Gamarna. — Ögonen äro i allmänhet större än hos andra lika stora foglar; hos de medelstora (Falkar, Hökar) är hornhudens utåt synliga diameter ungefär lika med $\frac{1}{4}$ av cranii längd. De stora arterna ha dem mindre och Gamarne minst; men Nattugglorna ha störst ögon bland alla foglar.

Vingarne äro alltid stora och starka, hvilket är väsendtligt för Rovfoglarna, som behöva flyga starkt. De hava liksom de följande Ordningarna talrika och stora täckfjädrar, som bekläda vingens yttre sida och betäcka vida mer än armpennornas halva längd. Handpennorna äro 10: den första lång, vanligen längre än den 10:de, men alltid kortare än en, eller 2 à 3 nästföljande. Armpennorna variera mellan 12 och 27: antalet är minst hos Ugglor-

na; störst hos Gamarna. — Efter armpennornas olika längd förekomma 2:ne olika former av vingarna, som göra att flykten blir ganska olika hos olika släkten. *En del*, och isynnerhet *Falkarne*, ha korta armben och ett mindre antal armpennor, som äro tämligen korta: de yttre räckta knappt till stjertroten, då vingen är hoplagd; men handpennorna äro långa, hvarigenom den utsträckta vingen blir lång och smal. Dessa arter röra vingarna med korta, starka slag och flyga oftast med stor snabbhet rätt framåt, men kunna föröfrigt, liksom Svalorna, flyga väl på flera andra sätt. — Hos *andra* är underarmen lång, med större antal armpennor, som äro betydligt längre, hvarigenom den utsträckta vingen blir både lång och bred. Sådane äro isynnerhet Gamarne, men även Örnar, Glador m. fl. Desse flyga vanligtvis jämnt och utmärkt vackert med nästan stilla vingar i stora kretsar, hvarunder de ofta stiga till en ganska betydlig höjd i luften för att speja efter rov. I dessa kretsar tyckas de singla långsamt framåt, emedan vi då se dem på stort avstånd; men det är dock tämligen lätt att finna, att de röra sig framåt med ganska stark fart, åtminstone omkring 20 alnar i sekunden, ty med mindre fart skulle de ej kunna fortfara att uppbäras av luften då vingarne hållas stilla; men oftast är farten vida starkare. De fleste, och isynnerhet Örnarne, kunna dock även med pilens hastighet störta sig från höjden ned på sitt rov.

Stjertpennorna äro 12, och aldrig färre; men hos *Pernopterus* alltid, och hos de övriga Gamarna ofta 14. — Hela *fjäderklädden* är hos Rovfoglarna fast och elastisk, och hos unga foglar i första dräkten äro fjädrarna i detta hänseende nära lika dem hos de äldre.

Fötterna stora och starka, med ganska starka muskler och tjocka senor, samt tjock, hård, ytterhud som hos många (såsom

Ugglorna) är tätt fjädrad; men hos de flesta är den fördelad i små, vårtlika stycken eller fjäll. Då tvärsköldar finnas på tarsen, äro de, liksom nästan alltid på tårna, korta och talrika. Tårna äro från roten åtskilda och utbredda; oftast med ett hudveck vid roten, mellan de två yttre. Ofta ha de stora, utskjutande mjuka knölar eller hud-dynor under mellersta och sista leden, och dessa äro större, ju mindre fötterne äro tjenlige för gåendet på marken. Näst-sista leden är ganska lång och den sista (kloleden) är starkt böjlig, så att klon kan helt och hållet böjas ned under tån, hvilket är eget för Rovfoglarna. — Baktån är vid roten smalare, och alltid kortare än framtårna, men föröfrigt ganska olika bildad. (Hos Ugglorna och de amerikanska Gamarna är hon vid roten något upplyftad.)

Klornas form utgör en av Rovfoglarnas utmärktaste egenheter, och visar blott ganska få undantag. Klorna äro oftast ej större, starkare eller hvassare än hos åtskilliga andra foglar, och vanligtvis äro de icke så krokiga som hos Hackspettar m. fl.; men de äro mera trinda, så att största bredden ligger midtpå sidorna, och emedan de alltid äro något hoptryckta, så blir genomskärningen oval eller eliptisk. Dock är intryckningen under klon (sålan) ofta icke smalare än klons största bredd; men hon är ej djup, vanligen platt, och saknas understundom (Pandion, Elanus). Dessutom avsmalna klorna jämnt och småningom från roten mot ändan och äro således ganska långspetsade. (Hos andra foglar ha klorna platta, ofta långsät intryckta sidor, och djupt intryckt såla, antingen de äro hoptryckta eller utbredda, och ändan avsmalnar mot spetsen starkare än det övriga av klon). Rovfoglarnes yttre framklo är betydligt mindre än de övriga; den inre är deremot starkare och krokigare, samt vanligtvis större än mellanklon och lika med den bakre, då denna är stor. (En dylik utbildning av denna klo åter-

finnes hos några Vadare och Vattenfoglar; t. ex. Grus och Mormon.)

Rovfoglarna äro i allmänhet stora. Till dem höra de *störste* bland de flygande foglarna, nämligen några av Gamarna: Condoren från Andiska bergen och den store californiske Gamen (Cathartes gryphus och C. californianus), hvilka hava omkring 6 alnars vingsträckning. Näst derefter komma ett par Gamar från Afrika (Vultur nubicus och V. auricularis) och sedan de europeiske Gamarne (V. monachus och V. fulvus). Något mindre äro våra Örnar. — *Minst* av alla äro Falco cœrulescens från Ostindien och Strix minutissima från Brasilien, båda av en Domherres storlek. Annars höra Sparvhöken och Tornfalken till de mindre. Duvhöken och Vråkarne kunna anses för medelstora. — Honorna äro betydligt större än hannarne, men ofta mindre vackra och utsirade till form eller färg.

Från de föregående två Fogelordningarna skilja sig Rovfoglarna väsentligen genom *ungarnes utveckling*. De kläckas nämligen ur ägget, liksom ungarne av alla de följande Fogelordningarna, fullt beklädda med tjockt dun på alla de kroppsdelar som sedan få fjädrar. Dunet är nämligen en början till fjädern som, då denne utväxer, sitter på hans ända, men snart derifrån avfaller. Dessa ungar ha tämligen fullbildade extremiteter och öppna ögon, men de kunna ej gå, utan måste, liksom ungarne av de två föregående Ordningarna, uppfödas i boet av föräldrarna tills de kunna flyga. Dock matas de ej såsom Tättingarnes och Spitarnes ungar; utan de taga sjelve och sönderstycka födan, som föräldrarna blott inlägga i boet. Således, ehuru de till sin utveckling bilda en övergång mellan de föregående och de efterföljande foglarna, så komma de dock närmast intill de följande (Höns, Vadare, Vattenfoglar) och likna de föregående (Spitar, Tättingar) blott deruti,

att ungarne icke kunna sjelve gå. De förhålla sig i detta hänseende alldeles såsom Storkar, Hägrar, Pelikaner m. fl., med hvilka de i de flesta hänseenden ha mera likhet, än med de två första fogelordningarna.

Liksom de nyssnämnde (Storkar etc.) visa Rovfoglarna ganska ringa konstfärdighet i sin bobyggnad. Deras bo är, då det sättes under öppen himmel, stort och illa hopfogadt, men ovanpå nästan platt; det tyckes allenast genom trampningen midtuti få en liten concavitet. Många, såsom en del av Ugglorna, tyckas knappt sjelve inlägga någon särskild bale. — Äggen äro till antalet oftast få: 2—4. De ruvas ensamt av honan, som av hannen förses med föda; men båda draga föda åt ungarna på sätt som nyss anfördes. De uppföda blott en kull ungar om året.

Genom sina starka vingar röra dessa foglar sig med största lätthet och hastighet genom luften, såsom nyss omtalades; men deras fötter äro, oaktadt sin styrka och utbildning, oftast nästan odugliga för att gå; de hoppa blott ovigt framåt, så mycket som möjligt med vingarnes tillhjälp. Dock kunna Gamarne gå tämligen raskt stegvis, ehuru de blott göra det i grannskapet av döda djur, hvarav de leva; och ett par mycket avvikande, långbenta släkten (Gypogeranus i Afrika och Dicholophus i Sydamerika) springa ganska starkt och lätt. Även skola några få långbenta arter, både av Hökar och Ugglor, gå eller springa tämligen färdigt. Deremot äro fötterna hos alla bildade för att gripa och bära eller fasthålla rovet, ävensom att upptaga och bära byggnadsmaterialerna till boet, hvilket är dem eget inom fogelklassen. De övriga foglarna taga och bära med näbbet, men Papegojorna taga födan och föra den till munnen med foten.

Namnet tillkännager dessa djurs föda. De kunna ej livnära sig av växtriket, utan förtära uteslutande djuriska ämnen; en del

taga helst levande däggdjur eller foglar; andra, amfibier eller fiskar; men några, isynnerhet mindre arter, låta sig nöja med insekter, sniglar, mask o. d. och Gamarne leva uteslutande av döda, större djur. Somliga arter förtära till och med helst dem som äro rutna; de synas vara till för att bortrensa dessa från jorden och förtära även exkrementer samt allehanda djuriska avskräden. — I allmänhet äta Rovfoglarna glupskt då tillfälle dertill gives, men de kunna ock svälta otroligt länge, ända till hela veckor, utan att betydligt lida derav. Denna förmåga är starkast hos de asätande Gamarne, av hvilka somliga sägas kunna uthärda svält ända till 6 veckors tid, men, då de få tillgång på föda, sluka i sig så mycket, att de ej förmå flyga upp förr än efter någon tids digestion. Här och andra ofördöjligen eller osmälta ämnen uppkastas av alla Rovfoglar såsom avlånga bollar, genom munnen, och denna uppkastning tjänar ej blott att bortskaffa odugliga ämnen ur kroppen, utan förorsakar tillika en för dem behöflig rensning av magen och matstrupen, hvarföre de må illa om de ej, jämte födan, få sådana ämnen, hvarav dessa bollar bildas, såsom hår, fjäder o. d. — I fritt tillstånd tyckas Rovfoglarna aldrig dricka, emedan de djuriska safter de förtära äro tillräckliga; ej heller bada de, utan överlemnna åt regnvattnet att rensa fjädrarna; men då de äro fångna hålla de tillgodo med båda delarna, ehuru ej så ofta som andra foglar.

Det är en vanlig mening att Rovfoglarna, liksom de kråkar-tade och andra som leva av as, skulle ha en utmärkt fin lukt, som huvudsakligen ledde dem till döda djur, och att de skulle kunna känna lukten derav på ganska långt, ja, ända till en mils avstånd! Vi kunna dock ej anse denna mening för riktig, utan äro övertygade att Gamarne, samt alla foglar, huvudsakligen rätta sig efter synen, som hos dem är starkare än hos andra djur, och att de blott i ringare mån samt på nära håll kunna följa luktsin-

nets ledning. Vi hänvisa föröfrigt till det vi yttrat om foglarnes lukt under Korpens historia, förut sid. 118, och tillägga att luktorganets form hos foglarna tydligen visar, att det är föga utbildadt. Det består av en ganska liten näscavititet som blott innehåller en obetydlig lamell för luktnervens utbredningar, och är tydligen långt ofullkomligare än hos samtliga däggdjuren. Dessutom se vi, att Örnar, Hökar, Korpar m. fl. om vintern finna nyss döda, ej stinkande djur lika lätt som rutnade djur om sommaren. De se dem nämligen från ganska långt avstånd; men oftast torde de stora Rovfoglarna bli uppmärksamma på stället derigenom, att de på långt håll se Kråkor eller Skator från närmaste grannskap, som redan börjat hålla måltid. Det är allenast för att speja efter as eller rov, som Örnar, Gamar m. fl. flyga i kretsar, ända opp bland molnen.

Från uråldriga tider har man besjungit och bepriset den styrka och det mod hvarmed Rovfoglarna mörda och plundra för att föda sig. Man har tyckt det vara en ståtlig hjeltebragd, att en Örn griper och dödar en hare eller hjortkalv eller annat stort vilbråd, som dock ej kan försvara sig. Man har beundrat Gamarnes, Örnarnes m. fl:s sköna kretsande flykt, högt opp över den region hvaruti andra jordens barn pläga vistas, och uppfinningen att dressera Rovfoglar till jagt i de förnämes tjänst har upphöjt deras anseende. Man hade således, redan på Homeri tid, uppfattat dem såsom „ädla“ djur, som intaga främsta platsen bland foglarna, då *Örnen*, den starkaste och rovgirigaste bland dem, ansågs för den förste och ädlaste bland alla. Det är dessa åsikter, från en tid, då mord, plundring och de svagares förtryckande voro ädla mänskliga idrotter, som gjort att man vant sig vid att alltid uppräknat Rovfoglarna först i fogelklassen, och vanans makt har gjort att de även av nyare naturhistorici varit ansedde såsom de fullkomligaste

och högst utbildade bland foglarna. Dock ha Ornithologerna brukat att, till följe av Gamarnes styrka och storlek, som blivit mycket berömda (t. ex. av Buffon), ställa dessa foglar främst, oaktadt deras mindre nobla levnadssätt. — I sednare tider ha andra åsikter gjort sig gällande och man har insett att Rovfoglarna hvarken framställa en bild av fogellivets och fogelformens högsta fulländning, eller visa en överensstämmelse med däggdjuren, som skulle kunna giva dem företrädet bland foglarna. Tvärtom finner man att flera drag av deras levnadssätt, såsom deras glupskhet och deras föda, utslutande av rov, samt deras förmåga att svälta länge, äro egenskaper som ge dem likhet med ormar och fiskar, samt att deras former, både yttre och inre, mest likna dem hos Vattenfoglarna, hvilken likhet ökas genom deras lifsyttningar i allmänhet, såsom bristen på sånglåten och konstfärdighet, samt genom ungarnes utvecklingssätt. Vi anse dem alltså blott intaga tredje rummet inom fogelklassen. Men enligt den åsikten, att Rovfoglarne äro „ädla“ i den mån de mera uteslutande föda sig av levande, varmblodiga djur, måste *Ugglor* nödvändigt bli de ädlaste av alla, och vi gilla denna åsikt såvida, att vi ställa dem främst inom Rovfogelordningen, icke just för deras högtidliga uppsyns skull, utan därför att de onekligen äro mest utbildade såsom rovdjur. Sist komma då Gamarne, hvilka äro de minst fullkomliga rovdjuren och mycket närma sig till de derefter följande Hönsen. Vi uppföra således:

1:o Nattrovfoglar (eller Ugglor; *Accipitres nocturni*), som ha ögonen riktade mer eller mindre framåt, hvarigenom de kunna se på samma föremål med båda ögonen; och

2:o Dagrovfoglar (*Accipitres diurni*), med ögonen, såsom vanligt hos foglarna, riktade utåt sidorna. Hit höra Falkar, Hökar, Örnar, Gamar.

Första Avdelningen.

Nattrovfoglar (eller Ugglor; *Accipitres nocturni*).

Ögonens riktning, mer eller mindre framåt, är bland foglarna alldeles egen för Ugglorna och beror på en lika egen bildning av skallen. Denne är bredast baktill och avsmalnar framåt näbbet, hvarigenom ögonhålen få en riktning snedt framåt, som än mera ökas genom fjäderbetäckningens och själva ögats egna bildning. Ugglorna få härigenom ett framåtvändt ansikte, som ger dem en sort menniskolikt utseende, hvilket förefaller oss ganska fult, emedan det, liksom andra sådana likheter (t. ex. hos Aporna) tyckes vara en caricatur av vår egen bild. Detta ansikte blir ännu tydligare derigenom, att det omgives av små, tättstående, fasta fjädrar, som vanligen äro utmärkte genom annan färg, och rundtomkring bilda en krets eller gräns (*limbus facialis*; även kallad krage, krans eller slöja). Denne *ansiktetskrets* är tydligast vid sidorna, på yttre sidan om öronöppningen, hvarifrån han går dels över ögat till näbbroten, dels under öga och näbb, för att förenas med den från andra sidan. — Själva ansiktet, eller kretsen omkring ögat (vanligen kallad ögonkretsen) betäckes, liksom örontrakten hos alla foglar, av fina, glest stråliga, men styva fjädrar, hvilka hos Ugglorna äro längre och utgå strålformigt rundt omkring ögat samt sluta mot ansiktsgränsen. Framtill betäcka de näbbets rot. — *Öronöppningen* är ganska stor, och vanligen högre än ögat. Han betäckes hos de flesta arter, från främre (inre) sidan, av en halvcirkelformig hudflik, som är en fördubbling av den hud, hvilken betäcker själva ögonglobens yttre sida, och bildar ett lock. På detta *lock* sitta de utåt riktade ansiktsfjädrarne. Det kan sluta tätt intill den hudfäll vid örats yttre sida, hvaruti ansiktetskretsens fjädrar sitta fästade, och således fullkomligen tillsluta örat. Dessa båda delar, loc-

ket och hudfällen, utgöra bräddarne av en *yttre öroncavitet*, som är betydligt större än själva öronhålet, och som, då locket öppnas, ytterligare utvidgas genom ansiktetskretsens fjädrar, hvilka nu bilda detta ut-öras yttre brädd, liksom öronsnäckan hos oss. Hos Nattugglorna är detta yttre öra ganska stort, och visar, inuti, hos flera arter, en besynnerlig olikhet på båda sidor, emedan själva öronhålan öppnas olika högt, och hos många finnes en mjuk, sned tvärlist, som på ena sidan ligger över, på den andra under själva öronhålet, hvilket i sanning är en ovanlig brist på symmetri hos ett av de högre djuren. (Så hos *S. flammea*, *otus*, *mexicana*).

Ugglornas huvud är ganska stort och synes ännu större genom de yviga fjädrarna. Många arter ha vid pannans sidor ett par fjädertofsar, som kunna nedfällas och uppresas, och vanligen benämnas öron eller horntofsar. De bestå av 8—10 fjädrar, som utgå något över ansiktetskretsen, och bilda en liten egen, tydlig rad ovanför yttre hälften av ögat. Denna rad omgives rundtomkring av ett litet fält utan fjädrar. — Själva ögongloben har en alldeles egen form. Den närmar sig ej till klotformen, utan liknar nästan en stympad conus, som i båda ändar är starkt kullrig och som har den coniska omkretsen starkt intryckt. — *Näbbet* är till en betydlig del doldt mellan borstlika fjädrar. Dess vaxhud är liten och saknar tydlig främre kant. — Hela *fjäderklädnaden* är mjuk och nästan silkeslen, emedan fjädrarne äro långa och ganska fina; men deras textur är dock ganska fast. — De stora *vingarne* ha särdeles lång underarm (jämf. under n:o 114) men blott 12—18 armpennor. Första handpennan är hos många ej längre än den 10:de, och hos många arter bildar yttre fanets brädd, på denna eller på ett par flera pennor, genom strålarnes böjning i spetsen, liksom en fintandad, mjuk frans. Alla vingpennorna äro, isynnerhet hos Nattugglorna, ovanligt mjuka, hvarigenom dessa foglar flyga utan att för-

orsaka ringaste ljud i luften och således kunna smyga sig på sitt rov om natten, utan att röja sig i förtid. — På de starka *fötterna* är, hos de flesta arter, och hos alla våra, ej blott hela tarsen tätt befjädrad, utan även tårna, ända ut till klorna; men i varmare länder äro tårna hos de flesta arterna blott beklädda av glesa, styva borst, liksom hos de 3 sydländska arter, hvilka här nedan beskrivas. Tårna äro tämligen korta, med den nästsista leden lång och de övriga ytterst små. Inre tån ej mycket kortare än den mellersta; *yttre tån* är (utom hos några australiska arter) betydligt kortare än den inre, och kan *vändas bakåt*, nästan som hos Gökar, Papegojor m. fl. Spitar. *Baktån* mycket mindre än de övriga och något upplyftad. — Inre klon är icke så mycket olik de övriga, som hos dagrovfoglarna.

Skelettet är liksom eget bildadt som de yttre delarne. Cranium, hvars yttre form nyss förut omtalades, består av tjockt och cellulöst, liksom svampigt ben, hvarigenom storleken betydligt ökas. Det har hög och kullrig hjessa, ofantliga ögonhål med blott ett litet orbital-utskott över ögats yttre sida. Nacken är bakifrån plattad och utskjuter åt sidorna med en benlamell, som baktill och utåt omfattar öronöppningen, hvarigenom nacken blir den bredaste delen av hela skallen! — Bröstbenet är ganska litet med 2:ne djupa utskärningar baktill åt hvardera sidan. Det yttre nyckelbenet (*furcula*; *gaffeln*) är ganska långt, smalt, svagt och föga böjdt; även det inre är långt och smalt. — Tårnas ovanliga bildning är nyss beskriven.

Ugglorna, och isynnerhet Nattugglorna, äro bland foglarna, hvad Katterna äro bland däggdjuren: de rovgirigaste av alla, hvilka så vidt som möjligt endast förtära rov, som de sjelve taga levande; blott i nödfall äta de döda djur. Dock äro de vida mera nyttiga än skadliga för oss, emedan deras mesta byte utgöres av

råttor och möss; men de förtära även foglar, amfibier, insekter o. s. v. Då de få mera rov än de behöva, undangömma de en del i mörka hål för kommande behov. — De äro, liksom Katterna, i allmänhet nattdjur, ty även de s. k. Dagugglorna äro mycket i rörelse under skymningen; Nattugglorna äro framme endast under mörkret, och blott då höras deras skrikande, ofta hemska läten, som ej sakna likhet med Katternas. Men Nattugglornas skrik höres ej blott under fortplantningstiden, utan under hela året, och oftast, såsom en liknelse till fogelsång, då de sitta stilla och sysslösa. Dessutom låta de ofta höra ett smällande eller knäppande med näbbet, som synes vara en yttring av förargelse. — Att de ha fin hörsel synes på deras utbildade yttre öron (se nyss förut). — De flyga vanligen rätt fram, lågt och något ojämnt, samt ej med ovanlig hastighet, men äro alldeles oskickliga att gå på marken.

Ugglorna fortplanta sig i allmänhet tidigt på våren, då honan, som ensam ligger, har en ganska stor liggfläck. Äggen äro hvita och nära klotrunda, och läggas av de flesta arter i träd- eller klipphålor på en ganska obetydlig bale, eller i övergivna bo av Kråkor, Skator o. d. — Ungarne komma ej sällan ut ur boet medan ännu dunet qvarsitter; men då detta avfallit ha de, av flera arter, i sin första dräkt ganska olika utseende med de äldre. Emellertid bära de denna dräkt blott en kort tid, hvarföre man mindre ofta får se dem i densamma; ty redan i juli eller början av augusti inträffar ruggningen, som föregår jämnt och hastigt, hvarefter de i allmänhet nära likna de gamla. Likaledes inträffar de äldres ruggning tidigt på året och avlöper ganska hastigt. — Av de flesta arter äro hanne och hona till det yttre lika, utom storleken; ty honan är alltid större än hannen.

Anmärkningsvärdt är, att ehuru Ugglorna ej kunna vara mera skadliga för andra foglar, än Hökar och Falkar, så synas de dock

vara långt mera hatade. Knappt kan en Nattuggla visa sig om dagen förrän hon anfalles av Kråkor och Skator. Dessa göra henne väl ej mycket ondt; på sin höjd kunna de ge henne ett eller annat föga farligt hugg, eller rycka ut någon fjäder; men de larma och skrika samt flyga och hoppa hotande omkring henne. Av deras larm ditlockas flera, även småfoglar, till och med Hökar, som tyckas dela den allmänna oviljan. Det är detta hat, som gör, att Ugglor med fördel kunna användas för att framlocka foglar, som man vill fånga eller skjuta, hvilket konstgrepp redan var väl bekant i forntiden och beskrives av Aristoteles. Man skulle nästan kunna föreställa sig, att Ugglans ovanliga utseende och egenskap av nattdjur uppväckte de andres nyfikenhet och förvåning, men att derjämte en känsla av hennes oskadlighet om dagen ingåve dem dristigheten att tillika yttra sin hämnd och sin förargelse mot det nattliga rovdjuret. Dock ser man att småfoglarna även hata och förfölja andra för dem skadliga foglar, såsom Hökar och *Lanius excubitor*.

Ugglorna visa sinsemellan ganska betydliga olikheter, på hvilka deras fördelning i talrika släkten blivit grundad, men då dessa olikheter i enskilda delars form, i hela yttre utseendet, i storlek och i levnadssätt, ej alltid motsvara hvarandra och dessutom finnas hos nästan hvarje art, hvarigenom fördelningarna bli ganska många, så föredraga vi att, såsom hittills varit öfligt i vår fauna bibehålla alla arterna i ett enda släkte. Om detta skulle fördelas, så måste de 13 arter, som finnas i Europa, åtminstone skiljas i 10 s. k. genera. Vi uppföra således endast

UGGLE-SLÄGTET (*Strix*),

hvars beskrivning och kännetecken upptagas i det näst föregående. Vi fördela det på följande sätt:

Svenska Foglarna.

1:o Nattugglor.

Yttre öroncaviteten är mycket högre än ögats tvärlinea och försedd med ett stort rundadt lock. Ansiktskretsen fullständig, gående högt opp över ögat. — De flesta hithörande arter se dåligt om dagen och äro i rörelse blott under skymningen samt under mindre mörka nätter, men draga sig undan i hålor eller på mörka, lugna ställen, både om dagen och under alldeles mörk, mulen natt, samt i oväder. Dock finnas några arter, som för formens skull måste hiträknas, ehuru de både kunna se och jaga om dagen.

a) Örat ganska stort (betydligt högre än huvudskallen). Hela pannan kölad av de hopgående, stora ansiktskretsarna, hvilkas fjädrar vid örat äro S-formigt böjda. Andra vingpennan längst; den första föga kortare; ingen i fanet inskuren. Inga horntofsar. — (De nyares sl. *Strix*).

TORNUGGLAN (*Strix flammea*) 31. — Ovantill klart grå, fint mörkprickig, med små hvita fläckar, omgivna av svart, och alla fjädrarne mot roten gulaktiga. Undertill vackert, blekt brungul eller vit, med små, spridda mörka fläckar. Ansiktet gråaktigt med brun omkrets och fläck vid ögat. — Vinglängd omkring 280 mm. — Undertill äro de *yngre* mera rödaktiga; de *gamle* blekare, hannarne till och med ofta rent hvita. Iris mörkbrun. Den korta stjerten räcker ej till vingarnes spets, men fötterna äro ganska höga: tarsen 63 mm. lång, kortfjädrad; tårna blott glest klädda av styva borst. Ansiktet är helt och hållet concavt samt ganska stort och något hjertlikt, men av föränderlig form.

Av denna Ugglan har veterligen blott ett enda exemplar blivit funnet i Sverige, nämligen på ett fartyg i Ystads hamn, i oktober 1834 (Nilsson); sannolikt stormdrivet eller överfördt från Tyskland. Hon tillhör således icke vår djurverld, men jag kan dock ej underlåta att här uppräknas henne först, emedan hon onekligen är den, såsom Ugglan, högst utbildade arten i hela släktet. Hon förekommer tämligen allmänt i hela södra och mellersta Europa, ända till Östersjön, ävensom i mellersta Asien, så vidt som hus och ruiner finnas, ty hon bebor helst dessa. Men även i Afrika, både norra och södra, i Ostindien och Australien finnas Ugglor, som blott tyckas skilja sig från den europeiska genom sin än

renare hvita undersida och derföre blivit ansedda såsom egna arter (Str. splendens A. Br. i Afrika; S. candida et S. javanica i södra Asien; S. delicatula i Austr.). Dock finnas i Afrika (Sennaar, Senegal) exemplar (troligen de yngre), som fullkomligt likna de europeiska. Likaså finnas i både norra och södra Amerika några ytterst närstående arter, som dock ha tydligen längre tarser (S. pratincola, perlata, furcata).

Tornugglan flyttar ej. Överallt där ordentliga hus finnas uppförda av människor, bebor hon uteslutande dessa, utan att låta sig störas av rörelse och buller, t. ex. av klockringningen i kyrktorn. I det sydligare Europa skall hon ofta bo inne i duvslagen, helt fredligt tillhopa med Duvorna, utan att skada dessa eller deras ungar, och man lemnar henne i fred, då hon huvudsakligen lever av råttor o. d. — Då denna Uggla sitter stilla, visar hon, i ännu högre grad än de flesta följande arterna, underliga och ganska ombytliga, ofta till utseendet putslustiga åthävor, såsom nickningar och bugningar, omväxlande med rak ställning, förändringar av ansiktets form m. m. Då hon sover eller hvilar plägar hon sammandraga ansiktet, så att det nedåt avsmalnar i en längre, trubbig spets; vid andra tillfällen kan det göras nästan rundt. Även lätet, som höres vid alla årstider, är mera ombytligt och ohyggligt än av andra Ugglor: än såsom ett oförmodadt och hastigt utstött skrän, än jammande, snarkande, stönande o. s. v. Allt detta ökar hennes redan i sig sjelf ovanliga och hemska utseende, och liksom hon, genom sin färg och sin fina teckning, samt genom sin silkeslena men likväl elastiska fjäderklädnad, är den vackraste bland Ugglorna, så är hon även, genom sin form och sina åtbörder, den besynnerligaste eller spöklikaste och från den vanliga fogelformen mest avvikande bland de europeiska arterna. Hon överträffas i detta sednare hänseende blott något av ett par arter från Afrika och Australien (S. capensis, S. tenebricosa o. s. v.).

Synon. Strix flammea L. XII; — Temm. Man. 91; — Gloger, Handb. 111; — Nilss. Fn. 133.

b) Örat mycket högre än skallen. Andra vingpennan längst, och i yttre fanet inskuren; den första föga kortare, i inre fanet, nära spetsen inskuren. (Horntofsar finnas). — (Sl. Asio Briss.; Otus Cuv.).

106. HORNUGGLAN (Strix otus). Pl. XXV fig. 1; — gulaktig med svartgrå längsfläckar och vågiga tvärstreck; horntofsar-

na långa. — Vinglängd omkring 290 mm. — Iris gul. Ansiktet gråaktigt, blott vid ögats inre sida svart. Vingarne räckta något över stjertspetsen. Vingpennorna brungula med svarta tvärband. Kroppen ovan till tätt mörkspräcklig.

Denna Uggla, som blir kvar i sin hembygd under hela året, är allmännare i södra delen av Sverige, men tyckes dock reguliert förekomma till 60 å 61° lat. (Gefle, Dalarna, Värmland). Norr om denna gräns är hon åtminstone ganska sällsynt, då jag ej finner någon uppgift om hennes förekommande där; men likväl äger Riksmuseum ett exemplar, som av J. Wahlberg skjöts vid Wittjärvi, nära Luleå, den 29 Juli 1835. Det är ock sannolikt, att en så bestämd Nattuggla som denna, ej gerna vistas i dessa nordligare trakter, hvarest ingen mörk natt finnes under 3 månader av året. — Likaså skall hon finnas, ehuru sällsynt, i Södra Finland vid nämnde latitud; men ett enstaka exemplar har dock blivit sedt ända opp vid Kuopio (63°). — Mot söder förekommer hon i hela Europa, till och med i Spanien och Grekland, samt i Algieriet och Mindre Asien. — I Egypten säges hon någongång förekomma om vintern; men föröfrigt saknas hon i Afrika. — Uti mellersta Asien är hon funnen i Himalaya samt ända ut vid Ochotska havet (vid Amurs utlopp och Udskoj, 50—55°). — I större delen av Nordamerika finnes en art, som, att dömma efter beskrivningarna, ej synes skild från S. otus, men som dock av nyare amerikanska författare uppföres under ett eget namn: *Otus wilsonianus*.

Hornugglan uppehåller sig endast i skog eller på trädbevuxna ställen. Hon är något trög och sömnaktig samt ganska ömtålig för starkt ljus och döljer sig om dagen i täta snår eller trädkronor. Om vintern strövar hon omkring i små flockar och föredrager då barrskog, som vid den tiden lemnar mörkare skydd mot ljuset. Möss o. d. utgör hennes huvudsakliga föda. Under sin jagt ses

hos någongång i skymningen hålla sig stilla på ett ställe, fladdrande med vingarna liksom Tornfalken. Lätet är ett starkt, mot slutet något höjdt hu-uk! Vid fortplantningstiden låter hon dessutom höra ett ännu starkare ljud, såsom vumb, vumb! hvilket höres på ganska långt håll. Hon lägger i April 4—5 ägg i gamla bo af Kråkor, Ekorrrar o. d. eller i trädhål, men besvärar sig knappt med att ditlägga en ny bale. — Under parningstiden antager hon ett alldeles eget sätt att flyga: långsamt, liksom taktvis hoppande, då hon vid hvarje höjning smäller med vingarna, såsom duvorna (Gadamer, Naum. 1852, hft. 3, p. 12). Fångad såsom unge blir hon ganska tam.

Synonymi. *Strix otus* L. — Temm. — Nilss. Fn. I, 115. (Typ för sl. *Asio* Briss. *Otus* Cuv.).

107. JORDUGGLAN (*Strix brachyotus*) Pl. XXV fig. 2; gulaktig med svarta, på ryggsidan stora och tätt stående längsfläckar, utan tvärstreck. Horntofsarne ganska små (synas blott då de uppresas). — Vinglängd omkring 300 mm. Iris höggul. Ansiktet gråaktigt med svarta ögonkrets: det är inåt smalt, åt yttre sidan bredare. Handpennorna brungula med svarta tvärband, men den första till $\frac{2}{3}$ utan svart. Vingarne räcka ungefär jämnt med stjerten.

Ehuru en bland de till formen utmärktare Nattugglorna skyr denna ej ljuset och ser rätt väl om dagen, då hon likväl helst håller sig stilla. Hon är märklig såsom den enda verkliga flyttfogel bland våra Ugglor och såsom en av de vidsträcktast utbredda foglar på jorden; ty hon förekommer i alla verldsdelarna utom Australien. Hennes egentliga sommartillhåll tyckes vara norden, ovanför skogsgränsen, i de s. k. vide och snöregionerna, hvarest hon är tämligen allmän, från Finmarken till Jämtlands och Norriges fjäldtrakter. Hon förekommer således ända till ishavet, och är funnen häckande vid Karasjok (70°). Uti de sydligare trakterna av Skandinavien finnes hon nästan blott under flyttningstiden, men har

dock även någon gång, ehuru sällan, blivit sedd midt under sommaren på slättbyggden, hvarest hon möjligen kan ha häckat, hvilket dock ännu ej är säkert bekant. Ungefär lika synes förhållandet vara i mellersta och södra Europa, hvarest hon dock uppgifves oftare häcka, såsom i Tyskland, Ungern, Frankrike, i Sicilien på höjderna o. s. v. Om vintern blir hon allmän i Algieriet samt i Nilländerna, ända ned i Nubien och Abyssinien; men en delsägas dock qvarstanna redan i Tyskland och ännu flera i Södra Europa. — Utåt Asien är hon funnen ända till Ochotzka havet, samt både vinter och sommar i Indien. — Även i Amerika finnes en art, hos hvilken jag ej finner någon bestämd olikhet med Europeiska exemplar. Denna är allmän i Nordamerika, hvarest hon av de nyare kallas *Brachyotus cassini*. Densamma finnes ock i Sydamerika (Brasilien, Chili). Till och med på Sandvichsöarna skall hon vara funnen.

I motsats till den föregående, undviker Jordugglan skogsbyggden och vistas helst på slätterna, på låglänt, fuktig mark eller nära vatten. Hon plägar där sitta på marken, bland tuvor, gräs eller små buskar och flyger, då hon uppskrämmas, mera likt en hök, ofta längre bort eller rätt opp i luften, till betydlig höjd, hvarifrån hon fortsätter i stora kretsar såsom en Glada eller Kärrhök. Enligt Nilsson skall hon, sannolikt vid boet, flyga högt opp och åter sänka sig lodrätt ned, under det hon klappar genom att slå vingarne tillhopa under sig. Lätet, som då och då höres under flykten, liknar det av en hök eller glada, ungefär såsom tjäu! tjäu! eller nästan skällande såsom vau-au-au. Ett dylikt läte skall, enligt Lövenhjelm, även höras av *S. otus* och *S. bubo*. Födan består, utom möss, till en stor del av insekter, särdeles Gräshoppor. — Äggen läggas på en tuva, bland gräset på marken, nästan utan vidare underlag.

Synonymi. *Noctua major* Briss. I., 511. — (Ej beskr. av Linné; blott nämnd i Fn. Sv. 73, efter Rudbecks »*Strix tota flammean*»). — *Strix brachyotus* Forster, Phil. Tr. vol. 62 p. 384. — Lath. Ind. N:o 11; — Temm. Man. I, 99; — Gloger Handb. 119; — Nilss. Fn. I, 117. — *S. ulula* Lath. N:o 27 (nec Linnæi); — Tengm. Vet. Ac. H. 1793, 277; — Pall. Zoogr. 322; — *S. palustris* Bechst. N. G. D. II, 906; — *Brachyotus pal.* Bonap. Csp. 51. — *S. ægolius* Pall. Zoogr. I, 309. — (Typ. för *Sl. Brachyotus* Gould. Bp.)

c) Örat ungefär av skallens höjd; inga horntofsar. Första vingpennan kortare; 3, 4 eller 5 längst. — Stjerten räcker ut över vingspetsarna. — (De 3 första arterna äro större, med stor, fullständig ansiktskrets; första vingpennan så lång som den 8:de eller 10:de; de 5 första i fanen inskurna).

108. KATTUGGLAN (*Strix aluco*) Pl. XXV fig. 4; gråaktig (eller rödaktig), över och under med nästan lika tätt stående, svarta längsfläckar och vågiga tvärstreck; ansiktet grått, utan svart. Stjerten svagt rundad; räcker något utöver vingarna. — Vinglängd 260—280 mm. Iris mörkbrun. Ansiktets fjädrar tecknade med små, föga märkbara, mörkare fläckar, som bilda 4—5 otydliga ringar kring ögonen. Ansiktskretsen tätt småfläckig. På vingens yttre sida stå några stora, hvita fläckar, hvilka dock även finnas på de följande arterna. Kroppens grundfärg är hos oss oftast smutsgrå, men understundom rödaktig (såsom figuren), hos både hannar och honor. I sydligare länder skall den rödaktiga färgen visa sig oftare, och starkare röd än hos oss.

Denna, den allmännaste av våra Ugglearter, finnes ännu vanlig vid Gefle, i Dalarna och Wermland samt sunnanfjälls i Norrige; eller, liksom Hornugglan, ungefär till 60—61° lat.; men tyckes icke vara träffad längre åt norr därifrån, ävensom icke i hela Finland. — Vidare finnes hon åt söder i hela det övriga Europa: från England till Ural (dock ej i Irland) och från Spanien till Grekland, samt

i mindre Asien och i Algiriet. — Hon är ej känd från Asien, öster om Ural och Caspiska havet, och finnas säkert icke längre ned åt Afrika eller i Amerika. Hon är således en av Europas mest egna djurarter. — Hon flyttar ej, utan stannar i hemtrakten hela året och tyckes ej ströva mycket omkring om vintern. — Hon vistas i skog, och mindre lundar, även glesare, allenast där finnas ihåliga stammar och täta skuggiga kronor. Ofta besöker hon om vintern trädgårdar på slättbygden och kommer fram till husen, om blott enstaka träd finnas däromkring. Hon är den enda av våra Ugglor som någongång, om dagen samt midt på natten, döljer sig i kyrktorn, lador eller uthus; om aftonen, till sent på natten är hon ute i rörelse, eller hvilar på en gren. Det är då som hon låter höra sitt väl bekanta, obehagliga skrik, eller sin Ugglesång, ungefär såsom kivitt! eller klä vitt! hvilket bland vidskepligt folk varit ansedt för ett olycksbud och ett råd att *kläda* med *hvitt*, såsom till begrafning. Om våren vid fortplantningstiden, låta hannarne höra sitt icke vackrare tjutande: hu! hu! huhuhu...! — Födan är såsom de förres, och om denna, så väl som de, någongång skulle förgripa sig på en Rapphöna, eller till och med på en utestängd Kyckling eller Duva, så är dock den nytta de göra genom jagt efter råttor och möss vida övervägande. — Äggen läggas i större trädhål med ringa underlag.

Synon. *Strix aluco* L. Fn. Sv. et S.N. (var. cinerea). — *S. stridula* L. (var rufescens). — *S. aluco* Temm.; — Gloger; — Nilss. Fn. 126. — (Typ för sl. *Syrnium* Sav.)

109. LAPPUGGLAN (*Strix lapponica*) Pl. XXIV fig. 1; askgrå med svartaktiga längsfläckar och tvärvågor; ansiktet något mörkare grått, med 8—9 tydliga, mörka, concentriska ringar omkring ögat och, vid insidan, med en svart halvmåne, framåt om-

given av hvitt. — Stor: vinglängd 460—490 mm. Iris gul. Näbbet gulaktigt. Hakan svartaktig, med ett hvitt tvärband åt sidorna. Stjerten starkare rundad och längre än på den förra. Denna och den följande ha ansiktesytan större, men ögonen mindre, i förhållande till huvudets storlek, än de föregående arterna.

Denna ståtliga Uggla tillhör hos oss blott Lapplands barrskogsregion och den närmast därintill belägna delen av Norrland (Vesterbotten, norra Ångermanland). Hon är till och med sällsynt i den högre delen av tallregionen (såsom vid Karesuando $68\frac{2}{5}^{\circ}$) och saknas fullkomligen i björkregionen. Från detta hemland strövar hon ut, somliga vintrar, så att man funnit enstaka exemplar ända ned i Södermanland, Närke, Wärmland o. s. v. Även i Norrige och Finland tyckes hon leva under lika förhållanden som i Sverige. — Man har uppgivit att hon åter förekommer och fortplantar sig längre åt söder, nämligen i Lithauen (omkring 55° ; Tyzenhaus, Revue Zool. 1851, 575), och några få exemplar hava blivit funna där samt i det närgränsande Ostpreussen. Likväl behöver denna uppgift ny bekräftelse, då de funna exemplaren möjligtvis blott varit utvandrare från Norden. Utom Europa finnes Lappugglan genom hela Siberien och i Kamtschatka (Pallas); men sannolikt blott norr om 60° (hos Jakuterna, Pall.). Vidare finnes i hela norra delen af Nordamerika en art, *Strix cinerea* Gm., som väl blott kan anses för en geografisk varietet av Lappugglan, men som dock skiljer sig från henne genom något mörkare färg, mörkgrått i stället för hvitt framom ögat och blott 6 ringar omkring detsamma. Denna säges i Canada fortplanta sig ända ned vid 45° (Montreal) och någongång ströva ut till 40° .

De flesta underrättelser vi äga om denna Uggla tyckas förskriva sig från Nordamerika. Pallas lemnar högst få uppgifter om

den Sibiriska och nyare resande nämna henne knappt. Hon skall leva af möss (Pall.) och av foglar (Gloger; M. v. Wright). Att hon föga besväras av dagsljuset är tydligt, då hon tillhör norden, som ej har mörkt om sommaren. Hr Aptekaren Dyhr i Skellefte har meddelat, att en familj af 5 stycken, mot slutet av Augusti 1851 uppehöll sig uti ett skogbevuxet myrland, $\frac{1}{2}$ mil från Skellefte. De satte sig helst på stubbar, sällan i träd och aldrig i toppen. Lätet liknade nästan en hundvalps skällande. (Från Amerika uppgifves lätet ungefär såsom: hu hu hu hu huh). Dyhr skjöt 2:ne af ungarna d. 25 Augusti, hvarefter de övriga försvunno från orten. Dessa ungar, som benäget överlemnades till Riksmuseum, voro ännu i första drägten såsom synes på några små lemningar av dun; men de äro dock nästan lika med de gamla. De ha blott en obetydlig blekgul insprängning i färgen, och ansiktsfjädrarne äro ännu tämligen korta med blott 7 à 8 mindre tydliga ringar. Den svart och hvita fläcken vid ögat finnes redan, ehuru mindre än hos de äldre. Enligt uppgift af v. Seth meddelar Nilsson att hon bygger ett ganska stort näste i ett högt träd eller på en hög stubbe, samt att äggen äro 2, smutshvita och ovala. Tyzenhaus säger att boet är glest, byggt av grenar (buchettes) utan inre beläggning. (Om den Amerikanska uppgives att hon bygger i toppen af de största barr- eller lövträd).

Synonymi. Den *Amerikanska*: *Strix cinerea* Gm; Lath N:o 22 (ex Arct. Zool.); — Svainson, Fn. bor. Am.; — Audubon; — Surnium cin. Baird. Report. 1858, p. 56. — Tyzenhaus Rev. Zool. 1851, 571.

Den *Eur. Asiatiska*: *S. lapponica* Thunb. V. A. H. 1789, p. 184; — Retz. Fn. 1800, 79 (ex Mus. Carlss. fasc. V, adhuc non edito); — Nilsson, Orn. Sv. I, 58; — Temm. Man. I, 54; — Nilss. Sk. Fn. ed. 3: I, 120; — Tyzenh. l. c. — *S. barbata* Lath. n:o 34 (ex Syn. Supl. 50; Pennant; descr. manca, forte ex auditis vel litteris Pallasii?); — Pall. Zoogr. 1811:

I, 318: — Gloger Handb. 110. — (Typ. för sl. *Ulula* Bp. Csp. 53; men ej *Ulula* Cuv.).

110. SLAGUGGLAN (*Strix uralensis*) Pl. XXIV fig. 2; ljusgrå med svarta längsfläckar, nästan utan tvärvågor. Ansikts-
ytorna grå med fina, mörka fjäderskaft, men utan fläckar. Stjerten
längre, gradvis tillspetsad. — Stor: vinglängd 360—370 mm. Iris
mörkbrun. Näbb gult. — Ungen i första dräkten är helt och hållet
mörkt rödbrun med svartbrun teckning (Fritsch).

Samma geografiska utbredning i Europa som den förras, tyckes
äfven tillhöra denna; men hon är allmänare i Norden och torde
oftare än den förra ha bosatt, t. o. m. fortplantat sig, på ett eller
annat ställe längre åt söder. Inom Skandinavien och Finland före-
kommer hon alldeles såsom den förra: icke hland klippfulla berg,
utan i den stora, jämna landsträcka uti Lappland och närmast
däromkring, som är bevuxen av barrskogar, och hon anföres såsom
stannfögel uti Gouv. Wologda (60—64°). Utom dessa norra trakter
av Europa, har man uppgivit, att hon skall finnas, icke sällan, i
Estland och Lifland (Meyer), i Polen (Gl.) och Galizien samt i Norra
Ungerns skogiga bergstrakter (Kornh.) Fritsch uppgifver henne
bestämdt såsom häckande i Böhmerwald samt avbildar en unge
i första dräkten därifrån. Pallas, som upptäckte denna Uggle, såg
henne blott d. 30 Sept. 1769 i Ural, kring Sterlitamak vid Kama,
54° lat. Hon var där ymnig, men alla voro utsvultna. (Männe
stadda på en utvandring från norden?). — I Asien är hon allenast
känd från den östligaste delen, vid Ochotzka havet, hvarest Mid-
dendorf och Schrenck om vintern funnit 3:ne exemplar mellan 50
och 60°; hvilka dock voro något mindre än de europeiska, och
hade starkare, renare färger. I Amerika är hon ej funnen.

Till levnadssättet är denna ännu mindre känd än den förra;
troligtvis likna de hvarandra mycket i detta hänseende. Slagugglan

skall vara ganska skygg och flyga snabbt samt se väl även om
dagen. Hon säges med djerfhet anfälla andra större foglar, såsom
Hökar och Hägrar, och uppgives bygga i klipphålur eller ihåliga
trädr (Gl.).

Synon. *Strix uralensis* Pall. Reise (1771) I, 455; — Gm. 295;
— Pall. Zoogr. I, 319; — Temm. Man.; — Fritsch. Eur. 62 (Syrnium). —
S. funerea var *uralensis* Lth. n:o 35. — *Strix liturata* Tengmalm Vet.
Ac. H. 1793, 267 (ex Mus. Grill. Catal. Mscr. p. 4.); — Nilss. Orn. Sv.; —
Skand. Fn. 124; — Gloger p. 98. — (Typ för sl. *Ulula* Cuv; *Ptynx* Bp.
Csp. 53).

111. PERLUGGLAN (*Strix tengmalmi*), Pl. XXV fig. 3; —
övantill mörkbrun med talrika, hvita, runda fläckar; under hvit och
brunfläckig; ving- och stjärt pennor av kroppens färg med parvis
stående, hvita tvärfleckar. — Vinglängd 160—180 m.m. Liten,
med amiktskretsen över ögat avbruten, och mindre hög. Första
vingpennan = 6; blott 1—3 i fanen inskurna. Stjerten medelmät-
tig, nästan tvär. Fötter och tår yvigt hvitfjädrade. Iris gul. An-
sikte ljusgrått med svart fläck vid inre ögonvrån och tätt småfläc-
kig yttre gräns (utanför örat; på figuren för mycket svart). De
hvita fläckarna på huvudet små; på ryggen större, men nästan
dolda under de bruna fjäderkanterna. Undersidan varierar betyd-
ligt; på de äldre hannarna hvit, föga fläckig.

Liksom de två föregående, finnes Perlugglan ej öfver Lapplands
barrskogsregion; men hon fortplantar sig vida sydligare än de, näm-
ligen åtminstone i hela Svea land, såsom vid Stockholm och på
Kolmorden, hvarifrån Riksmuseum äger en unge, skänkt av Jägm.
Lundberg. Hon tyckes dock överallt förekomma mindre allmänt,
men är, såsom nattdjur och liten, svår att observera. Om vintern
strövar hon ut, såsom det tyckes, långt från hembygden. Hon har
då blivitt skjuten vid Qvickjock, norr om sitt vanliga hem, och

ofta kommit i betydligt antal till Skåne (se Nilss. Fn.). — Vidare uppgives hon stundom förekomma i Tyskland och i Ungern, samt någongång om vintern hava förvillat sig ända till norra Italien. I Rysslands skogstrakter skall hon finnas ända ut mot Ural (Wologda, 60°), samt långt mot söder (Charkow, 50°); men i Asien tyckes hon ej vara funnen. I Nordamerika finnes en art, *Nyctale richardsoni* (S. tengmalmi Aud.), som ganska nära liknar denna, och kanhända bör anses dermed likartad. (Uppgiften att den amerikanska skulle ha längre stjärt, lär vara falsk, enl. Kaup.)

Perlugglan vistas mest i skog, men kommer om vintern ut till lundar och trädgårdar på slätten (såsom i Skåne). Hon är trög och håller sig gömd om dagen i hål, eller åtminstone i trädens kronor. Hennes klagande eller smått skällande läten äro ej särdeles utmärkta. Hon värper i trädhål. Ett sådant bo fanns d. 2 Maj 1841 av Studeranden Häggblad, vid Järfva, $1\frac{1}{2}$ mil norr om Stockholm, uti ett djupt hål i en asp, hvaruti en Skogsduva haft ägg året förut. Äggen voro 6, hvita ovala, av något olika form (men såsom vanligt, ej ovata; ett är 33 m.m. långt, 27 m.m. i diam.). De lågo nedbäddade i mylla, trädspån o. d. med v.p. 1 tum dylik jord över äggen, och derovanpå lågo 12 st. Sorices utan huvud. Embryo var i 3ne av äggen betydligt större än i de 3 övriga. Honan, som togs i boet, hade hela buksidan, från anus till långt fram på bröstet, naken. Äggledaren var ganska stor. Inom kroppen hade ett ägg över 20 m.m. i diameter, 6 à 7 andra, omkring 5—8 m.m. — Hr Meves sköt i Jämtland en gammal, stadd i ruggning d. 9 Augusti. — I Danmark skall man flera gånger ha funnit denna art i kyrkor.

Synonymi. *Strix tengmalmi* Gm. p. 291 (ex Tengm. Act. Stockh. 1783, 46); — Temm. Man. I, 94; — Nilss. Sk. Fn. ed. 2: p. 104; —

ed. 3: p. 129. — *Strix dasypus* Bechst; — Glog. Handb. 107. — *S. funerea* L. S. N. X (ex Fn. Sv. ed. I, n:o 51: descr. mala, potius *Str. nisoriam* exhibens; sed ex *Icone Rudbeckii* fol. 170, »*Noctua major irid. pall. luteis*» inscripta, desumta; quæ, teste Nilssonio, hanc sp. ostendit. Nec *S. funerea* L. XII, quæ = *nisoria*). — Nilss. Orn. Sv. I, 66; — Sk. Fn. ed. 1824: 101. — *S. noctua* Tengmalm. Act. Stockh. 1793, 287: — Retz. Fn. Sv. 84. — (Typ. för sl. *Nyctale* Br.).

Det är nödvändigt att alldeles förkasta namnet *Strix funerea*, som först hos Linné är ovisst och sedan av honom sjelv blivit förväxladt, samt följaktligen av sednare förf. blivit brukadt på olika sätt. Det har dessutom råkat användas för 2:ne arter, för hvilka det minst passar. — Jämför under n:o 115.

2:o Dagugglor.

Öronöppningen ungefär av ögats höjd, utan tydligt lock (men kan dock tillslutas, såsom en långs-springa). Ansiktskretsen liten, mindre tydlig än hos de föregående; den fortsättes upptill, blott genom en ögonbryns-kant, tätt över ögat. — De flesta se tämligen väl om dagen; men några äro lika ljusskygga som flera bland de föregående.

a) med horntofsar.

Stjerten lätt rundad; räcker ej långt ut över de stora vingarna.

DVÄRGUVEN (*Strix scops*). 32. — liten, grå, fint mörkspräcklig, med smala, svartaktiga långsstreck, som på undersidan äro starkare. Långsät hvardera skullran står en rad klart gulaktiga, bakåt svartbräddade fläckar. — Vinglängd omkring 150 m.m. Iris gul. Horntofsar långa, av kroppens färg. Tår nakna. — Till formen är denna Ugglan nära lik Berguven, men liten, fin och nätt. Dock är första vingpennan = 5; 2 = 3; blott 1—3 inskurna. Underkäken saknar nästan den hos andra Ugglor vanliga, djupa inskärningen vid spetsens sidor.

Ehuru denna lilla, vackra Ugglan icke blivit funnen hos oss eller i vårt grannskap, upptager jag henne dock här, såsom en ganska märklig europeisk art. Hon finnes allmän i hela södra Europa och förekommer ända opp i mellersta Frankrike, södra Tyskland, Ungern och södra Ryssland; — samt i Västra Asien, till ungefär lika bredd, och i Indien; även-

som i hela Norra Afrika. Spridda exemplar äro funna i England och mellersta Tyskland. — Från de flesta anförda trakterna flyttar hon om hösten, och antalet skall då betydligt ökas i Nordafrika; men en stor del skola dock qvarstanna i medelhafsländerna. — Hon uppehåller sig helst i trädbevuxna bergstrakter, och lägger ägg sednare än andra Ugglor, eller knappt förr än i Juni, uti klipp- eller trädhål, utan särskild bale. Hon blir lätt tam och skall då vara ganska nöjsam genom sina besynnerliga och lustiga uggle-åtbörder. Vårtiden låter hon om aftnarna höra ett klagande, men ej obehagligt läte, ungefär såsom chiu! chiu! — Hon skall vara ganska skygg för dagsljuset.

Strix scops Linn.; — Lath. 18; — Pall. Zoogr. I, 310; — Gloger p. 114; — Malh. Sic. 46; — *Scops Zorca* Bp. Csp. 47. — (Typ för sl. *Scops* Sav., *Ephialtes* Keys. et Bl.).

112. BERGUVEN (*Strix bubo*), Pl. XXIV, fig. 1; — gulaktig med tätstående svarta längsfläckar och fina, mörka tvärvågor; horntofsarne stora, svarta, inåt gulaktiga. — Störst och starkast bildad i hela släktet: vinglängd 430—480 m.m. Iris brandgul. Översidan mörk med föga gult. — En stor, vit tvärfläck på strupen. Stjerten räcker utöver vingspetsarna. Första vingpennan lika med den 6:te; 3:dje längst; 1—4 i fanen inskurna. Ansiktet något större än på de följande arterna; smutsgrått. Dess omkrets förenas, ett stycke under näbbet, med den motsatta.

Berguven, som ock kallas *Hornuv* eller vanligast blott *Uv*, har en ganska vidsträckt utbredning. Han förekommer häckande uti Lapplands barrskogsregion, samt därifrån ända ned i Skånes större och ödsligare skogstrakter. I Finmarken har han blott någongång blivit sedd enstaka, om vintern, sittande vid havsstranden. Vidare förekommer han i hela Europa och uppgives finnas både vinter och sommar i hela Spanien, Sicilien, Grekland o. s. v., ävensom i Algieriet; men blott om vintern skall han visa sig i nedre Egypten. — I hela norra Asien är han allmän, men har där blivit ansedd såsom en skild art (*Bubo sibiricus* Eversm.; *B. cinereus*

Gray), emedan exemplaren därifrån varit blekare, med hvitaktig eller blekgrå grundfärg, i stället för den gulaktiga i Europa. Dock ha nyare resande funnit att många exemplar, ända ut vid Ochotska havet, fullkomligt likna de europeiska. Sannolikt är det de äldre som bli blekare genom klimatets inverkan; en likartad förändring märkes hos de flesta fogelarter, som finnas både i Europa och Siberien. — I Indien finnes en annan närsläktad, men bestämdt åtskild art (*Bubo bengalensis*), som är mindre, med starkare rödgul färg. — I Amerika saknas *Uven* fullkomligt, liksom i största delen av Afrika. Det är den indiska arten som orätt blivit, under namn av *S. bubo*, ansedd vara från Sydafrika.

Större, glesare och helst bergiga skogstrakter utgöra *Uvens* närmsta tillhåll; men han vistas gerna hvar som helst, blott där finnas antingen träd eller klippor. Ofta träffar man honom på de nakna, klippiga öarna i Norriges och Bohusläns skärgårdar, hvarest han sannolikt uppehåller sig för att fånga sjöfogel eller till och med fisk; ty man har uti, eller vid *Uvens* bo, funnit lemningar, som visa att fisk utgör en del av hans vanliga föda. Denna består annars av narar, större foglar, såsom Gäss, Orrar, Rapphöns o. d. ävensom Kråkor, hvilka väl känna sin fiende, och om dagen, mot honom yttra ett raseri, som kommer dem att nästan glömma sin vanliga försiktighet. Han föraktar ej heller råttor och möss. Schrenck berättar, att Amurlandets invånare pläga skaffa sig levande *Uvar*, som hålla jagt på råttorna i och omkring deras hus. Om vintern ser man *Uven* ej sällan gå på as, i brist på bättre föda. — *Uven* ser ganska väl om dagen och tyckes ej vara besvärad av ljuset, åtminstone i skuggan eller då det är mulet. Han varseblir derför andra rovfoglar och Kråkor på långt håll, så snart de visa sig, samt håller sig tydligen beredd till motvärn, och flyr undan för jägaren, som han ser på avstånd. Men likväl håller han sig mest

stilla om dagen och jagar morgon och afton, till och med då det är tämligen mörkt. I folkrika, väl odlade och föga skogiga länder måste en så stor rovfogel snart bli utrotad; men då Uven, liksom de flesta andra ugglor, utan att vara egentlig flyttfogel, strövar vida omkring, höst och vinter, infinner han sig snart från andra håll, och träffas derföre ännu, till och med häckande, här och där i mellersta Europa. — Boet sammansättes av löst och illa hoplagda grenar, betäckta av finare qvistar, mossar o. d. Det lägges antingen bland klippor, eller, då sådana ej finnas, på avbrutna, tjockare träd, till och med på gamla stenmurar. Äggen läggas i April. — Under parningstiden låter han om nätterna höra sitt dova läte, som, utan att vara skrikande, höres på långt håll, ungefär såsom uhu! blandadt med hvarjehanda mera gnisslande eller bullrande ljud.

Synonymi. *Strix bubo* Linn.; — Nilss. Fn. I, 110. — *Bubo maximus* Sibb. Keys. et Bl. n:o 52. — *B. atheniensis* Bp. Csp. I, 48. — (Typ för sl. *Bubo* Dumeril, Cuv.).

113. FJÄLDUGGLAN (*Strix scandiaca* eller *nyctea*) Pl. XXIV, fig. 3, ♂; — hvit; honan och de yngre med mörkbruna tvärfäcker, men ansiktet alltid rent hvitt. Horntofsarna ganska små. — Stor: vinglängd 410—440 m.m. Iris gul. Ansiktskretsen liten; går tvärtöver, tätt under näbbet. På vanligt ställe finnas några små fjädrar som kunna uppresas och som på ett nyss dödadt exemplar igenkännas såsom motsvarande Uvens horntofsar, här äro de dock knappt längre än pannans fjädrar. Stjerten rundad, räcker föga över vingspetsarna. — (Fig. * visar en hona, sedd på avstånd. På unga honor sammanflyta de mörka fläckarna nästan till tvärband). — Denna är den enda av våra arter, som blott har ett par inskränningar i bröstbenets bakre ända.

*) Av den år 1861 härifrån utgångna expeditionen till Spetsbergen hemfördes därifrån ett exemplar, som dock sannolikt blott varit dit förvilladt från annat håll, då det knapt är möjligt att denna Uggla kan livnära sig därstädes. Andra resande ha ej heller sett henne där. (Se Malmgren Vet. Ac. Öfv. 1863, 114.).

Svenska Fågeln.

Den hvita färgen utmärker denna Uggla såsom en invånare av den kalla höga norden. Hennes hemvist är, om sommaren, blott det trädlösa, mest snöbetäckta landet ovanför all skog, men rundt omkring hela kalla zonen; således, i Skandinavien, allenast den höga fjäldplatåen ovanför skogsgränsen, från Ostfinmarken till Dovre fjäld och än längre ned i Norrige. — I norra Asien och i Nordamerika bebor hon det låga landet norr om skogsregionen, ända opp till ishavet, och hon finnes i hela Grönland, som alldeles saknar träd och skog, ehuru det sträcker sig ned till 60° latitud. Även på det skoglösa Island skall hon finnas i ringare mängd *). — En del qvarbliva om vintern i dessa kalla och vid den årstiden mörka trakter; men årligen ströva då många ut, till kringliggande orter, hvarest de huvudsakligen uppehålla sig på större, öppna fält. Somliga år, dels då Fjäldmössen utvandrar, och sannolikt dels då de sjelve altför starkt förökadt sig, flytta de om hösten ut i stor mängd och komma ända ned till Skåne, samt någongång, till och med över havet, till norra Tyskland. Utan tvivel är det efter sådana utflyttningar som man funnit Fjäldugglan i Est- och Lifland, i södra delen av Sibirien samt i Tartariet o. s. v. På dessa sydliga orter fortplantar hon sig ej och det är icke bekant att hon bosatt sig i Alpernas snöregion. Men det synes ej heller troligt, att de så långt utvandrade exemplaren återvända till hemhygden. De äro förvillade och irra sannolikt omkring tills de omkomma, hvilket tyckes ske ganska snart.

Födan utgöres av små däggdjur, huvudsakligen rått-arter; men även harar. I fångna tillståndet äter hon gerna fisk; men rör icke foglar, om ej i största nödfall. Det synes till och med sannolikt, att hon alldeles ej sjelv fångar foglar. Pallas fann aldrig lemnin-

gar av Ripor, utan blott av möss, i ett stort antal, som han i Siberien undersökte. — Dagsljuset är för denna Uggla icke besvärande; hon ser rätt väl om dagen, men jagar ej blott då, utan även i skymningen. Hon flyger lågt och rätt fram samt flyttar efter som Fjældmössen förekomma, hvarföre hon ofta hastigt blir allmän på ställen där hon förr varit sällsynt, eller tvärtom. — Genom flera sammanställande iakttagelser har det blivit bekant, att hon lägger många ägg: åtminstone 6, men vanligen 8 till 10. (Nils-son; Sommerfelt). De äro mera avlånga än andra ägg av släktet och värpas omkring början av juni. Boet består blott av en obetydlig fördjupning i marken, på en kulle, utan annan bale än några strån. De gamla försvara boet modigt. (Se Liljeborg, Vet. Ac. Öfv. 1844, 212).

Synonymi. *Strix scandiaca* Linn. S. N. X (ex Fn. Sv. 46, et ibi ex Icone Rudbeckii, *Bubo Scandianus* inscripta, cristis arrectis); — Fn. Sv. Ed. 2; — S. N. XII; — Gm.; — Lth. n:o 6.

Strix nyctea L. X etc. — Lth. 22; — Temm. — Nilss. Fn. I, 96. —

S. nivea Thunberg Vet. Ac. Handl. 1798, 184, ♂; — et *S. nivea* Daudin Traité. 1800 (ex Le Vaill. Afr. 45, ♂); — Gloger Handb. 97. — *Nyctea nivea* Bp, Csp. 36.

S. candida Lth. Suppl. Ind:s (ex *S. nivea* Daud.). — (Typ för sl. *Nyctea* Steph., Bp.).

Anm. Det vanligen antagna namnet *Strix nyctea*, som betyder nattuggla, är för denna art särdeles opassande och har av flera förf. blivit utbytt mot det mera passande, men vida yngre namnet *S. nivea*. Då det likväl är upplyst, att Linnés *S. scandiaca* verkligen är denna Uggla, bör detta namn äga företrädet, såsom lika gammalt med namnet *S. nyctea*.

b) Egentliga horntofsar saknas.

Stjerten räcker längre ut över vingarna, som äro mindre i förhållande till kroppen, än hos de föregående, med 3:dje eller 4:de pennan längst. — De hithörande arterna kunna uppresa de fjädrar,

som bilda ansiktskretsens yttre vinkel, över ögat, och som äro något längre än de närgränsande, men som icke utgöra avskilda tofsar, såsom på de näst föregående arterna.

114. SPARVUGGLAN (*Strix passerina*), Pl. XXV fig. 6, — ovan till brun med små, hvita, runda fläckar; under hvit med smälare bruna längsfläckar; tårna tätt fjädrade. — Minst bland våra Ugglor och föga större än de aldra minsta kända arterna: Vinglängd omkring 100 m.m. Iris gul. Ansiktet litet, brunt och hvitfläckigt utan tydlig omkrets; hakan bredt hvit. Stjerten svagt rundad, brun med 5 hvita, hela, smala tvärband. Vingarne, i förhållande till kroppen, mindre än på våra övriga Ugglor, med betydligt kortare överarmsben: dessa räcka på skelettet blott till bäckenets framända; hos de övriga till eller utöver lårets ledskål. — Tarsen är föga längre än mellantån utom klon.

De nordligaste ställen där Sparvugglan blifvit funnen tyckas vara Lycksele ($64\frac{1}{2}^{\circ}$), hvarifrån Riksmuseum erhållit flera exemplar, samt Cayana i Finland (64°) hvarest hon skall vara ganska sällsynt. I det egentliga Lappland tyckes hon ej förekomma; ty Lycksele, som i politiskt hänseende diträknas, har åkerbruk och granskog, och tillhör Norrland genom hela sin naturbeskaffenhet. Därifrån mot söder, samt ända ned i södra Småland och sannolikt även Blekinge, förekommer hon både vinter och sommar, ehuru, såsom det synes, överallt sparsamt. I Skåne är hon hittills, blott mera sällan sedd om vintern, men ända ned i södra delen (t. ex. i Dec. i skog vid Högestad, en mil norr om Ystad m. fl. st.). — I mellersta och vestra Europa tyckes hon knappt finnas, men något längre mot söder, såsom på Alperna, i Steyermark och Ungern t. o. m. i Grekland, liksom i Ryssland och i Caucasus, skall hon reguliert förekomma. Sannolikt finnes hon ock genom hela mel-

ersta Asien, ty hon är funnen nära Ochotzka havet, både i Siberien och i Amurlandet (50—60°).

Sparvugglan uppehåller sig i skog och är, åtminstone om vintern, i rörelse om dagen, så väl som i skymningen; hon tyckes blott vara besvärad av klart solsken. Hon är mera livlig och rörlig än de flesta andra Ugglor, samt, för sin storlek, ett starkt rovdjur. Hon fångar och förtär småfoglar som ej äro mycket mindre än hon själv, såsom Sparvar, Talgoxar o. d. och är även i stånd att bära en sådan i flykten; — dessutom fångar hon möss och större insekter. Likväl blir hon såsom fången lätt tam och visar då ett mildt och vänligt lynne, samt blir genom sin nätta figur och sina tokroliga, men behagligt utförda vändningar och åthävor, ett litet trevligt och roande sällskap för en fogelälskare. Om fortplantningen uppgives att hon lägger v.p. 5 ägg, i trädhåll, utan särdeles underlag. — Lätet skall vara ett gnisslande h̄y eller h̄ö, något likt det av ett osmordt hjul. Det höres i skymningen, morgon och afton.

Synonymi. *Strix passerina* Linn. Fn. Sv. et S. N. (cum synonymis paucis *S. noctuæ*); — Nilss. Fn. I, 107; — Bp. Csp. 36. — Lundberg. Jäg. Förb. Tidskr. 1863, 175. — *S. acadica* Temm.; — *S. pygmaea* Bechst. — Gloger Handb. 101. — (Typ för sl. *Glaucidium* Boie).

MINERVAS UGGLA (*Strix noctua*), 33. — Brun, hvitfläckig; undertill hvitaktig, tätare brunfläckig; tårna glest besatta med borstlika fjädrar. — Liten: vinglängd 150—160 m.m. Iris gul. Ansiktet litet, med otydlig omkrets, brunt eller mörkare grått; men hakan och trakten under ansiktskretsen hvita. Stjerten tvär, brun, med hvitaktiga, avbrutna tvärband. — Till storlek och yttre utseende liknar denna art mest *S. tengmalmi* (n:o 111), men till form och färg, den näst föregående (114). Hon har varit förväxlad med dessa, men skiljes lätt från dem båda genom sina nästan pakna tår. Tarsen är högre än hos alla de föregående: nära dubbelt så lång som mellantån utom klon. Stjerten räcker ej långt utöver vingarna.

I hela södra och mellersta Europa ända till Östersjön och i södra hälften av Ryssland är denna Ugglan allmän. Hon skall vara vanlig på Jutland och Fyen; men är sällsynt på Seland och har, så vidt bekant är, blott blivit funnen en enda gång i Skåne, nämligen i Lomma kyrka, belägen vid sundet, $\frac{1}{2}$ mil från Lund, i början av 1800-talet. I Grekland och hela norra Afrika (sannolikt ock i flera sydliga länder) har hon en något mera rödaktig färg, hvarföre exemplaren därifrån av många anses utgöra en särskild art, (*S. meridionalis* Risso). — I Asien finnes hon till Afghanistan och Himalaya, men icke i Indien (Blyth). — Hon flyttar ej och är en av de foglar som stadigast förbliva i hembygden, hvilket synes derpå, att helt smala vatten hindra hennes utbredning, såsom i Danmark. I Holland är hon ganska allmän, men i England finnes hon blott sällan och tillfälligtvis. Hennes flykt är dock tämligen snabb, men hoppande, nästan som hackspettarnas.

Denna Ugglan är en av dem, som mest vistas på bebodda ställen, och ehuru hon visserligen träffas bland klippor eller i glesare skogar eller på andra ställen, hvarest låga, ihåliga träd finnas, så uppehåller hon sig dock helst i kyrkor, ruiner och uthus, och är ofta allmän inne i städerna. I Athen skall den därstädes förekommande varieteten ha varit ganska allmän, fordom liksom nu. Hon kallades där *Glaux* (γλαυξ) och var den åt Minerva helgade Ugglan, som tillika utgjorde en sort vapen för staden. Det är ovisst hvilka gamla vidskepelser och folksägnar som kunna ha legat till grund för denna utmärkelse; men hennes vistande i husen och i templen, såsom en slags frivilligt husdjur, ungefär såsom Svalan, samt hennes underliga, ömsom högtidliga och putslustiga upptåg och åtbörder, ha utan tvivel dertill bidragit, genom att från äldsta forntiden ge henne ett slags anseende i folkets ögon. — Till levnadssättet liknar hon Nattugglorna. Om dagen håller hon sig stilla, ehuru hon ej är mycket ömtålig för ljuset, utan ofta visar sig framtittande i gluggar och fönster; men hon säges endast jaga och vara i rörelse under mörkret samt i skymningen, då hon skall visa sig rätt livlig och ganska ofta, även utom fortplantningstiden, låta höra sina läten. Dessa äro vida mindre starka och skrikande än de större Nattugglornas läten, men ha dock likhet med dem och äro ganska ombytliga. — Det uppgives att hon fångar små foglar och insekter; men huvudsakliga födan utgöres av råttor och möss, hvilka hon, även då hon är mätt, säges döda, liksom för ro skull, och låta dem ligga. — Hon värper 4—7 ägg inne i hål eller på vindar, kyrkhvalf, bjelkar o. s. v. utan underlag.

Synonymi. *Noctua* (*Glaux* Græc.) Gessn., Aldrov., Bélon. — *Noctua*

minor Briss. I, 514. — Typus generis *Athene* Boie; *Noctua* Sav. et Vet. nec Linn.

Strix noctua Scop. Ann. I; 21 n:o 15, et — Lath. 31 (Descriptio pessima, vix agnoscenda; quæ vero inter *Striges* europæas, nullam præter hanc, antiquitus *Noctuam* vocatam et »in Carniolia vulgarem», designare potest. Non est *S. aluco*, ob »staturam columbæ et irides flavas»; non *S. brachyotus*, »in sylvis frequens»; reliquæ minime). — *S. noctua* Licht. Verz. 1823, p. 60 (cum cit. *S. noctuæ* Retzii, de qua mox infra). — Nilsson Sk. Fn. 1825, 82; — Gloger Handb. 103.

Strix passerina Lath. n:o 45 (nec *S. pass.* Linn.); — Temm. Man. 92.

Noctua glaux Savigny, Descr. de l'Égypte; Ois: p. 105 (1810).

Strix nudipes Nilss. Orn. Sv. I, 68 (1817; nec *S. nudipes* Lath.), cum cit. descr:s Retzii, *Str. noctuæ*, in Fn. Sv. 1800, p. 84; quæ vero est descr. *S. tengmalmi*, »digitis ad ungues fere plumosis», sed synonyma 4 posteriora sunt hujus. — *Strix psilodactyla* Nilss. Sk. Fn. 1824, 88; et Ed. 1858, 104.

115. HÖKUGGLAN (*Strix nisoria*) Pl. XXV fig. 5, — ovan till brun, vitfläckig, under vit med smala, svarta tvärstreck. Ansiktet blekgrått, vid örat omgivet av ett brett, svart band från hjessan till strupen. — Vinglängd 230—250 m.m. Iris gul. Stjerten tämligen lång, gradvis tillspetsad, med smala, hvita, böjda tvärstreck. Tarsen kortare än hos andra Ugglor: betydligt kortare än mellantån utom klon.

Lapplands skogstrakt, både Björk- och isynnerhet Tall-regionen, utgör Hökugglans egentliga hem. Det är ovisst huruvida hon fortplanter sig längre nedåt Norrland eller i ännu sydligare trakter, annat än på de ställen som ha subalpinsk natur, såsom norra Jämtland och fjäldsiddorna i Norrige; men, i början av Juli, så snart ungarne flugit ur boet, börjar hon stryka omkring familjevis. — Nedåt mellersta och södra Sverige visar hon sig blott sent på hösten och om vintern. Hon kommer väl ej dit alla år, men dock oftare än de övriga lappländska arterna. Man har förmodat att

hon skulle stanna kvar och fortplanta sig, till och med i norra Skåne, men ännu finnes, så vidt jag känner, intet bevis derför. Då hon utvandrar komma ofta enstaka, och någongång, men sällan, talrika exemplar ända ned till Tyskland och Böhmen, till och med till Ungern. — I norra Ryssland och utåt hela Siberien samt i Nordamerika är hon allmän. I dessa länder, som äro kallare än Europa, fortplanter hon sig sydligare än hos oss; t. ex. i Stanovoi-bergen vid Ochotzka havet, vid 55—60° lat. (Midd.).

Utan att besväras av dagsljuset är Hökugglan mest i rörelse om dagen och gömmer sig ej, utan sätter sig ofta i trädtopparna eller på torra grenar, hvarifrån utsikten är fri; men hon jagar dock även i skymningen. Hon är livligare och flyger starkare än alla de föregående, och liknar under flykten mera en Sparvhök eller Falk än en Ugglan; men på kortare sträckor, såsom mellan träden, flyger hon ryckvis eller hoppande. Hon uppehåller sig i skogar och mindre lundar, och kommer ej in till husen. Vanligtvis är hon föga skygg, emedan hon, i de ödsliga skogar hvarest hon är uppfödd, ej haft tillfälle att göra bekantskap med människan, och knappt med andra lika farliga fiender. Hennes föda är densamma som de föregående. Lätet, som blott höres om dagen, uppgives vara ett icke synnerligen starkt krikri krikri...; eller av ungarna, medan de stryka omkring med föräldrarna, ett klagande eller jammande ljud. — Från äldre författare uppgives, att Hökugglan någongång bygger själv, i högre träd, men att hon oftast lägger sina 2—3 ägg i övergivna skatebon. Meves träffade vid Åreskutan, i norra Jämtland, d. 11 Juli, en familj av 4 eller 5 stycken, och fällde 2:ne av ungarna, som redan då voro stadda i stark ruggning till höstdräkten.

Synonymi. *Strix ulula* L. S. N. X; — Fn. Sv, ed. 2, p. 26 (descr. bona); — S. N. XII, 133 (c. synonymis *S. brachyoti confusa* et Descr. omissa); — Nilss. Orn. Sv. I, 64, — et Sk. Fn. 1824, 85, — Bonap. Csp. 36.

S. funerea L. S. N. XII (sed non *S. fun.* X. Conf. sub n:o 111); — Lath. n:o 35; — Nilss. Skand. Fn. ed. 2, 80, — et ed. 3, 101; — Temm. Man. I, 86.

S. nisoria Mey. Estl. 31; — Gloger Handb. 100; — Kaup. Monogr. — Lundberg, Jäg. Förb. Tidskr. 1863, 177.

S. doliata Pall. Zoogr. I, 316. — Typ för sl. *Surnia* Dum.

Av denna synonymi inses, att det äldsta systematiska namnet för denna art är *Strix ulula*, hvilket derföre borde användas för henne; men att Linné sjelv, i Syst. Nat. XII, förbytt detsamma på ett sätt, som gjort, att hon av sednare författare blivit kallad *S. funerea*, och att namnet *S. ulula* blivit användt för *S. brachyotus*. Då härtill kommer, att namnet *Ulula* egentligen, och alltid hos äldre författare tillhör någon av de äkta Nattugglorna (t. ex., hos Brisson, *S. aluco*), och således av Linné blivit högst illa användt, för den egentligaste av alla dagugglor, samt att den av honom gjorda förväxlingen sedan förorsakat den största oreda, så finnes ingen annan utväg, än att för denna art antaga det nyare, men väl kända och av alla rätt använda namnet *S. nisoria*, samt att förkasta det illa och för flera arter använda namnet *S. ulula*. Att detsamma måste ske med namnet *S. funerea* nämndes förut, sid. 187, under n:o 111, *S. tengmalmi*.

Rovfoglarnes Andra Avdelning.

Dagrovfoglar (*Accipitres diurni*).

Uti Rovfogelordningens allmänna beskrivning hava vi anfört mycket av det som Natt- och Dag-rovfoglar ha gemensamt, både i anseende till form och lifsytringar; här kunna vi blott anföra det viktigaste eller mest synliga av det, hvarigenom de sednare skilja sig från de förra.

Svenska Foglarna.

I hela sin bildning visa dagrovfoglarna en vida större överensstämmelse, än Ugglorna, med den vanliga fogelformen. Ögonen sitta, såsom på alla andra foglar, vända ut åt sidorna och sjelva ögat är nära klotrundt; huvudskallens sidor äro någorlunda parallela och nacken är utstående samt vida smalare än skallens mellersta del. Härigenom blir deras ansikte ej så platt och framåtvändt, som Ugglornas, och i allmänhet se de mest åt båda sidor på en gång. Likväl kunna de fleste se rätt framåt, på samma föremål med båda sina starkt kullriga och utstående ögon, då de sänka munnen nedåt och se öfver näbbet, hvarvid fjädrarne på huvudets sidor något utspärras och hela ansiktet får ett ganska ugglelikt utseende. En ansiktskrets, som liknar den hos Dagugglorna, finnes hos några få släkten (isynnerhet hos *Circus*; otydligare hos *Falco*; men horntofsar äro ej kända hos någon Dagrovfogel. Öronöppningen är såsom hos de flesta foglar, mindre än ögat och kan icke, såsom hos Ugglorna, tillslutas.

Näbbet är vid roten beklädt av en tydlig vaxhud, hvars främre kant alltid är bestämd och väl synlig, men de hårlika fjädrar, som hos Ugglorna betäcka näbbet, eller åtminstone dess rot, saknas här och ersättes blott av några få, tilltryckta, åt olika håll riktade borst mellan näbb och öga. Endast hos Alpgamen (*Gypaetus*) ligga borsten nästan som hos Ugglorna.

Vingarnes olika bildning är redan till en del anförd under rovfoglarnas allmänna beskrivning, med avseende på olikheterna i sättet att flyga; ytterligare måste den omtalas vid hvarje släkte. — Här omnämna vi blott en av Wilh. von Wright anmärkt egenhet, att några av de första, bland de stora armtäckfjädrarna, alltid äro större än de följande, och tyckas bilda en liten särskild rad, som ger åt den utbredda vingen ett ovanligt utseende. Hos våra arter

lära dessa fjädrar i allmänhet vara 6 (såsom hos Duvhöken), eller 8 (såsom hos Örnarna). De kunna endast med säkerhet räknas på en utbredd färsk vinge. — Vid fötterna anmärka vi här, blott att tårna alltid, och tarserna oftast, äro nakna, samt att den yttre tån icke är vändbar och vanligen är längre än den inre.

Skelettets olikhet med Ugglornas är ganska märkbar. Om skallens allmänna form talades nyss; dess benmassa är tunnare än hos Ugglorna, men hård och fast, och pannan höjer sig knappt över näbbroten. Från de flesta övriga foglars skalle utmärker sig dagrovfoglarnas, genom ett ganska stort och långt orbital-utskott (tårbenet?), som utgår över främre ögonvrån och sträcker sig snedt bakåt, över ögat. Här bildar det en hos de flesta dagrovfoglars ganska märkbar, utstående ögonbrynskant, som ger ett eget, bestämdt karakters-uttryck åt dessa foglars ansikte. Dock är denna kant ej utstående hos de egentliga Gamarna (*Vultur fulvus* m. fl.), hvarigenom deras ansikte synes karakterslöst. — Bröstbenet är stort, med stark hvälvning och stark kam samt blott *ett* par inskärningar (eller hål) baktill. Båda nyckelbenen äro korta och starka, och det yttre (gaffelbenet) utmärker sig isynnerhet genom sin styrka och sin rundade böjning.

De flesta Dagrovfoglars äro tysta och låta blott sällan höra sina läten, som äro starka och skrikande, men entoniga, eller mindre varierande än Ugglornas. Dock finnas några, såsom Tornfalken, Buteo och Gladorna, som skrika mycket, isynnerhet under fortplantningstiden, både vid boet och då de flyga. Man har uppgivit att en Afrikansk art, *Melierax musicus*, närsläktad med vår Duvhök, skulle ha en angenäm sångstämma; men denna uppgift, som ej tyckes vara bekräftad av nyare resande, synes mig vara en bland de många fabler, hvarmed Le Vaillant riktat ornithologien. — Om Rovfoglarnes bon talades uti Ordningens allmänna beskrivning.

Dagrovfoglarna bygga i allmänhet ganska stora bon, som äro något bättre än Ugglornas och sammansatta av hoplagda grenar, qvistar o. d. De begagnas vanligen många år å rad och ökas då årligen med ett nytt lag, hvarigenom de ofta växa till en ganska betydlig storlek. Äggen äro få till antalet, ej fullt så runda som Ugglornas och vanligen mer eller mindre röda eller brunfärgade eller fläckiga, men med otydliga fläckar och ej så vackert tecknade som Tättin-garnes. Honan har under liggtiden 2:ne stora liggfläckar.

Ungarne av de flesta arter äro, i den första fjäderdräkten, ganska olika de äldre, och de behålla denna dräkt länge. Ruggningen börjas väl om hösten, men avslutas sällan då, utan fortsättes vanligen långsamt och högst oregelbundet under hela vintern och följande vår. Många arter bibehålla ännu efter första ruggningen, eller till och med ytterligare ett år, mer eller mindre samma färgdräkt som första året, och i detta fall är det vanligt att de fortplanta sig innan de erhållit den utbildade färgen. Men somliga individer bibehålla ungfärgen eller ungfjädrarna vida längre än andra av samma art. Även de äldres ruggning går oregelbundet liksom de yngres. Dagrovfoglarna äro häruti ganska olika med Ugglorna och visa, liksom i flera andra hänseenden, en anmärkningsvärd likhet med Fiskmåsar (Larus).

Om Falkjakten.

En egen märkvärdighet hava dagrovfoglarna erhållit derigenom, att man funnit på att använda dem, liksom *Hunden* bland de fyrfotade rovdjuren, till jakt. Det är isynnerhet de egentliga *Falkarne* (sl. *Falco*) som, genom sin rovgirighet, sin snabba flykt, och sin, i förhållande till storleken, betydligare styrka, äro

dugliga såsom jaktfoglar och som derföre blivit på detta sätt begagnade. Av dem har denna sort jakt fått namnet *Falkjakt*; men dessutom har man, för densamma, ganska mycket använt de egentliga *Hökarna* (sl. *Astur*, *Nisus*), hvilka i duglighet föga eftergiva *Falkarna*. Även andra rovfoglar, såsom *Vråkar* och isynnerhet *Örnar*, sägas ha varit begagnade till jakt, hvilket väl kan vara möjligt; men de få uppgifter härom, som finnas, tyckas ej höra till de säkrare, och i alla händelser har deras användande ej varit allmänt. De hava ej kunnat vara rätt tjenliga, då *Vråkarna* äro för litet dristiga och hellre taga paddor och möss än foglar och större villebråd; *Örnarne* äro alltför stora för att med lätthet handteras. Likaledes finner man i äldre skrifter anfördt, att *Korpar*, *Kråkor* och *Varfoglar* (*Lanius*) blivit inövade och brukade för samma ändamål, ehuru man kan ha skäl att tvivla på dessa uppgifters riktighet. — Det är isynnerhet de till jakt bruklige rovfoglarne, *Falkar* och egentliga *Hökar*, som under medeltiden kallades *ädla*; de övriga kallades *oädla*, såsom ej brukliga eller dugliga för den ädla jakten. Men *Örnen* räknades dock till de ädla, i anledning av hans från den äldsta forntiden beundrade och beprisade styrka och rovgirighet samt höga flykt.

Den egentliga *Falkjakten* bestod deruti, att en inövad rovfogel, som jägaren förde med sig, buren på handen, släpptes, för att gripa en fogel eller ett mindre däggdjur, som redan var i sikte, t. ex. en *Häger* som man såg komma flygande, eller en av jägaren eller hans hund uppstött *Rapphöna*, *Hare* o. s. v. Då *Falken* släpptes avtogs en huva eller mössa, hvarmed man annars betäckte hans huvud för att hindra honom från att se och derigenom hålla honom stilla.

Under denna jakt hände det visserligen ofta, att ett sådant villebråd som *Rapphöns* o. d. hvilka ej ha stark flykt, blev fångat

ganska snart, eller innan det hunnit utom jägarens åsyn, och i detta fall kunde denne utan synnerlig svårighet komma efter och taga bytet. Men i många eller de flesta fall gick rovet gripande ej så fort och lätt. Vid sådana tillfällen bar det af långt bort, ofta milslångt eller utom ögnasikte, över berg och slätter, kärr och åar, buskmark och skogar, eller in uti dessa sednare, och med en hastighet sådan som fogelns flykt eller harens språng. Här var det ej möjligt att följa med, och knappt att kunna komma riktigt efter till fots. Men det är angeläget att komma snart för att taga både rovet och *Falken* sjelv; ty denne må vara huru väl dresserad som helst, så återkommer han dock ej sjelvmant till jägaren och bär ännu mindre det fångade villebrådet till honom, även i fall det är ett mindre djur, som han förmår bära. Tvärtom dröjer det ej länge innan han börjar äta derav och om jägaren ej infinner sig snart så återtager han sin frihet efter att ha ätit sig mätt. Såsom vand vid folk, hus och buller är han visserligen ej särdeles skygg, och beger sig ej genast långt bort eller till vildmarken, hvarföre det ofta vid sådana tillfällen lærer kunna lyckas att söka rätt på honom, ännu efter ett par dagars förlopp. Om han då lockas av en *Falkjägare* som han kan känna och som medför sådant kött som han tycker om, så plägar han åter kunna fångas. För att vid dylika händelser kunna lättare återfinna *Falkarna* eller göra dem bemärkta av personer, som kunde lemna underrättelser om dem, plägade man sätta en liten bjellra på deras ena fot; men likväl lära dock *Falkar* ofta ha gått förlorade vid sådana tillfällen. För att ej förlora nöjet av jakten och dessutom mista både *Falken* och villebrådet är det således nästan nödvändigt att vid *Falkjakt* vara till häst. Men blott den omständigheten att de bättre jaktfoglarna ej alltid äro lätta att få samt isynnerhet, att deras dressering är ganska svår och långvarig och fordrar mycken övning och skick-

lighet, gör att en sådan dresserad fogel måste bli ganska dyr och att han i alla händelser är svår att förskaffa sig, även i fall han är av en allmännare art. — Falkjakten behöver alltså en större tillrustning, och är kostsam, utan att kunna inbringa mycket villebråd. Den är således icke ett passande yrke för den fattige jägaren och har sannolikt ej mycket varit utövad blott för att erhålla villebråd. Åtminstone har den ej blivit bibehållen och utbildad för detta ändamål, för hvilket man alltid haft vida enklare och tjenligare medel, såsom snaror och nät, jakt med skjutgevär, till och med i form av pil och båge, jakt med hundar o. s. v. — Deremot var falkjakten så mycket mera egnad att utgöra en förlustelse för de rika och mäktiga, och såsom sådan har den spelat en ej obetydande roll i världen.

Falkjaktens första uppkomst är och skall alltid bli obekant, då den utan tvivel skett, liksom så många andra uppfinningar, till följe av en händelse; men med visshet kunna vi uppgiva att den härstammar från något av Nomadfolken i mellersta Asiens stepp-länder, eller de s. k. Tartarerna, de gamles Scyther. Den äldsta av alla kända underrättelser derom är av Ctesias, en grek, som omkring 400 år f. C. f. vistades vid Persiska hovet såsom läkare hos Artaxerxes Mnemon. Xenophon berättar (Anab. I, 10, 18) att han var med Artaxerxes i slaget vid Cunaxa (år 401) och att han läkte det sår som Konungen där fick i bröstet av sin yngre broder Cyrus. Uti sitt arbete om Indien har denne Ctesias omtalat att Pygmeerna, ett folkslag i Indiens grannskap, brukade jaga med Örnar, Hökar o. s. v. och han har beskrivit dessas dressering någorlunda så, som den ännu i sednare tider skedde i Europa.

Men Heeren visar (Ideen, I, 1, cap. 3) att man med namnet Pygmeer förstått invånarna i Lilla Thibet och länderna däromkring, och flera omständigheter göra att Ctesias berättelse måste anses för den första till Europa komna underrättelsen om ett bruk bland de Tartariska nomaderna, som sedan oavbrutet bibehållit sig bland dem. Dessa folkslag bebodde då, liksom nu, Turkestan och de vidsträckta steppländerna norr om lilla Thibet, och utbredde sig redan i äldsta tider långt inåt Europa, samt innehade just de trakter, steppländerna öster om Kaspiska havet, som äro Hästens fädernesland. Dessa hava varit de första som tamt detta djur och gjort det till husdjur. Bland dem blev hästens bruk tidigt allmänt, och i äldsta tider voro de, liksom ännu, allmänt ryttare. Från dem har den tama hästen kommit till Europa; nämligen först till Thracien, och det har varit en därifrån till Thessalien invandrad folkstam, hvilken i den gamla grekiska sagan kallas *Centaurer*, Hästmenniskor *), och som omtalas i nämnde land långt före Trojanska kriget, och före Herrules; således över 1200 år f. C. f. — Men just i dessa samma länder finnas åtskilliga till jakt dugliga rovfoglar, och deribland en av de bästa (Falco sacer. Schl.; Ssakar Arab.), och det kunde ej fela att jakten med Falk, så snart den genom en tillfällighet blivit uppfunnen, skulle bli ett välkommet och passande nöje för dessa beridna och kringsvärmande, nästan sysslösa halv-vildar, hvilka med passion älska äventyrliga företag och stark kroppsrörelse. Den har sednare spridt sig till alla nomadfolken i mellersta Asien, såsom Mongoler, Mantschuer och Araber, så att då Europeerna, under medeltiden, först lärde känna dessa folk och dessa länder, idkades falkjakten där allmänt och i en så

*) Ordagraunt översatt, *oxsporrare*, d. ä. oxryttare, ty i äldsta tider var hästen obekant för Grekerna. De lärde först känna den genom Centaurerna och tyckas i början ha ansett honom för en slags oxe (taurus).

storartad skala att ingenting sådant förekommit i Europa, t. ex. av Gengiskan och hans efterträdare, hvilka foro ut på jakt med hela armeer och betraktade dessa övningar såsom den bästa skola för sina krigare.

Mellan nomaderna i mellersta Asiens steppländer och de kringboende, åkerbrukande folken i det sydligare Asien, rådde från uråldriga tider det bittraste hat, den oförsonligaste fiendskap. Nomaden är alltid färdig att bryta in på grannens område för att plundra samt för att afbeta hans åkrar och ängar, hvarföre han alltid av denne är avskydd och ansedd såsom vilddjur, missfoster, trollkarl o. s. v., som ej förtjenar annat än att utrotas från jorden. Mellan sådana grannar finnas knappt andra meddelanden än av dödsbygg och de lära ingenting av hvarandra, om ej att plundra och mörda. Härigenom blir det förklarligt, att en sysselsättning som var så passande för de jaktälskande persiska magnaterna, och som borde ha varit så välkommen bland dem, dock var dem i äldre tider alldeles obekant. Om den hade varit känd och utövad i Persien, så hade Ctesias icke berättat derom såsom om en besynnerlighet, egen för ett folk bortom Indien, och vi hade dessutom säkert fått underrättelser derom genom Grekerna, t. ex. genom Xenophon, som sjelv var en ivrig jägare och med förkärlek omtalar Persernas jakt, eller genom dem som till en stor del utgjorde Alexanders och derefter Seleucidernas armee och hovfolk. Dock har falkjakten i något sednare tider, och långt före 1200-talet, spridit sig både till Persien och andra åkerbrukande länder i Asien, troligen genom de nomadiska eröfrarna. I China skall den, enligt Schlegels uppgift efter inhemska källor, ha varit införd redan 6 à 700 år före C. f.; men för Araberna torde den knappt ha blivit bekant förr än de, under Khaliferna, på 6 och 700-talet efter C. f., kommo i beröring med mellersta Asiens folkslag. Under Muhammeds tid tyckas de ej hava

känt den, ty Koranen (författad 622—632) nämner intet derom. Ett ställe deruti (Sura 5, vers 6) som varit ansedt för att ha avseende derpå, talar endast om små rovdjur (Vesslor och *Mustela furo*) som man ännu brukar för att taga kaniner o. d. — Med Araberna blev sedan falkjakten utbredd över hela norra Afrika, hvarest den ej förr varit känd. De gamle Egyptierne kände visserligen ganska väl den hos dem allmänna Falkarten och höllo honom i religiös vördnad samt avbildade honom överallt i skulptur, målning och skrift; men att använda honom till jakt förstodo de icke, såsom man velat antaga av en eller annan misstydd målning från dem. — Till och med i Amerika var falkjakten utövad då Europeerna upptäckte denna verldsdel; nämligen i stor skala hos Mexikos Furstar och i mindre skala uti Peru, hvarest den ännu skall fortfara bland infödingarna. Sannolikt hade den även kommit till Amerika från Asien.

Vid hvilken tid falkjakten börjat i *Europa* och hvarifrån den kommit, är något ovisst. Vi kunna blott med säkerhet uppgiva, att den icke varit allmännare känd eller utövad här i början av 300-talet, men att den derefter kan spåras uti några få, föga bestämda yttranden i skrifter från medeltidens början. Thyvärr äro dock underrättelserna både få och torftiga från denna mörka tid, då litteraturen avstannade och den gamla grekiskt-romerska bildningen hotades med undergång genom de från Asien och från Norden inbrytande råa eller halv-vilda folkslagen och då där herrskade ett allmänt upplösnings-tillstånd, hvarifrån en ny verldsordning och ny bildning först efter lång tids förlopp skulle utgå. En ny litteratur, som närmare berörde detta ämne, började först under korstågstiden (sannolikt ej före 1200-talet, hvarom mera nedan); men de författare som då skrevo befattade sig icke med ämnets historia, hvilken de ej kände, och de som i sednare tider började forska

derefter, kommo fram med de mest oriktiga uppgifter, grundade på missförstådda ställen i den gamla, dem då tillgängliga litteraturen, såsom, att Ulysses lärt känna Falkjakten i Troja, att den omtalas på ett ställe hos Profeten Baruch o. s. v. Andra antogo att den först blivit uppfunnen under korstågen. Det är först under detta århundradet, sedan den gamla litteraturen blivit mera känd och noggrannare genomsoekt, som man lyckats komma sanningen närmare på spåren. Vi skola här meddela de hittills kända uppgifter, av hvilka man kan sluta till tiden för falkjaktens början i Europa. Liksom andra dylika källor äro de i sitt ursprungliga skick ej utan interesse för kännedomen om den tid då de nedskrevos.

Utom den nyss anförda berättelsen av Ctesias, finnes i den gamla Europeiska litteraturen före 4:de århundradet, blott ett par otydliga uppgifter som tyckas angå falkjakten. Aristoteles omtalar nämligen (Hist. An. IX. 24, 4; omkr. 330 år f. C. f.) att invånarne i det fornda Cedropolis i Thracien jagade småfoglar i sällskap med hökarna och delade bytet med dem. De uppskrämde foglarna ur vassen vid en liten sjö, då dessa av hökarna drevos tillbaka ned i samma vassbänkar, hvarest de blevo dödade med käppar. Detta är tydligen en missförstådd anteckning efter en illa framställd berättelse om en fogelfångst med tillhjälp av hök, sannolikt av samma beskaffenhet som den, under en något sednare tid i Italien brukliga, hvarom vi tala här strax nedanför. — Vidare berättar Plinius (X, 5; — död 69 år e. C. f.) att en Örn (tro-

ligen Hök eller Falk) blivit uppfödd av en jungfru i staden Sestos (vid Hellesponten), och sedan av tacksamhet fört till henne småfoglar och annat villebråd o. s. v. Utan tvivel har detta yttrande avseende på en verklig falkjakt, sannolikt härstammande från nomadlandet, hvilken dock ej blivit fortsatt, emedan man ej förstått att fånga och dressera nya rovfoglar.

Fogelfångst med tillhjälp av en hök finnes omnämnd uti några få andra yttranden hos Författare mellan Plinius och 300-talet. Martialis, som vistades i Rom och sedan i Spanien, hvarest han dog år 100 e. C. f., 60 år gammal, säger i ett av sina Epigrammer (XIV, n:o 216): "Höken, rövaren bland foglarna, *nu fogelfångarens tjänare*, bedrager dem som fångas och förebrår sig ej derföre". — Derefter förekommer, i Oppiani Cynegetica (jaktbok), som anses vara skriven i början av 200-talet, följande strof: "Fogelfångarens sysselsättning är angenäm, ty på jakten bär han ej svärd; ej lie, ej spjut; men honom följer till skogen en hök (*κίρκος*) och långa snören samt det gula, fuktiga limmet och långa rörkäppar" (Cyneg. I, v. 62—5). — Hvad som menas på dessa två ställen upplyses fullständigt uti ett 3:dje dylikt arbete, nämligen Dionysii Ixeutica (Fogelfångeri), som är skrivet något sednare *). Deruti säges, I, 6: att en del Hökar äro raska till att jaga och förstöra isynnerhet Duver;.. etc. . . "andra deltaga i människors jakt, fängslade, men injagande fruktan hos de foglar som jagas; desse fånga mest lärkor och svalor" (de äro således små arter); — samt, III, 5, hvarest beskrives huru fogelfångaren sätter

*) Detta lilla arbete om foglarna, i 3 böcker, har förr varit känt blott genom stympade Manuscript, och under namn av Ixeuticum varit tillskrivet Oppianus, kanhända emedan flera likheter finnas med hans arbete; t ex III, 1, hvarest det nyss anförda stället ur Cynegetica finnes med någon förändring återgivet. Men en uppgift i början och i slutet av ett fullständigt, sednare funnet Mscr. upplyser, att det är författadt av en Dionysius, och skrivet till en "Cæsar et Imperator", "hela jordens beherrskare", alltså en romersk Kejsare. Av det som i slutmeningen säges till denna gynnare, ser man att han ej varit Kristen, utan dyrkare av de gamla grekiskt-romerska Gudarna, och således antingen varit en av Cæsarerna före år 310, eller Julianus Apostata, 360—363. — I Firmin Didots Græc. XXII, 1856, upptages arbetet först såsom "Oppiani de Aucupio"; sedan, i Pars 2, 1851, efter det fullständigare manuscriptet, såsom "Dionysii de Avibus".

sin medförda Hök vid ett träd, då småfoglarna i trädets krona, förfärade av hökens åsyn, ej våga röra sig och blott se på honom samt sålunda lätt fångas (med limspö, nät o. s. v.) — Här är således icke fråga om en av höken själv gjord fångst — Fogelfångst med lockfogel, med limspö, nät o. s. v. samt med Ugglas, omtalas redan, såsom vanlig, av Aristophanes, Aristoteles. m. fl. 3 å 400 år f. C. f.

Näst efter nyssnämnda skrifter förekomma ett par hithörande yttranden av Julius Firmicus Maternus från Sicilien, uti hans arbete: *Matheseos libri Octo*, som skall vara författadt åren 336 och 7, men som ej innehåller Mathematik, utan är ett utförligt arbete över Astrologien, hvilken på den tiden i Rom kallades "mathesis". Uti detta arbete uppgives (Lib. V. cap. 7), att den som födes då Venus finnes i Aquarii constellation "skall bli begiven på jakt och fogelfångst, men förövrigt lat, melankolisk, oduglig" etc. "Han skall beflita sig om att uppföda hökar ('alere Accipitres, Falcones, Astures, Aquilas') och dylika foglar, samt hästar till jakt". — Vidare förekommer i samma arbete, V, 8: de som födas då Mercurius är i Jungfrun, bli starka, företagsamma, kloka; uppföda hästar, hökar till fogelfångst, jakthundar. ('nutritores equorum, accipitrum, falconum, cæterarumq. avium quæ ad *aucupia* pertinent, similiter et canum . . , qui sunt ad venationes accommodati'); — samt, VIII. 14, att "den som födes vid Svanens uppgång, skall fånga foglar eller handla med dem, eller med skicklighet lära foglar att sjunga efter människosång, eller med omsorg uppföda åtskilliga sorter foglar eller Duvor (palumbes)"; men om hökar och jakt finnes här ingenting. — Ännu ett annat ställe i samma arbete har genom felskrivning varit citeradt såsom innehållande antydningar om falkjakten, nämligen VII, 4, hvarest dock hvarken foglar eller jägare nämnas; det innehåller blott horoscop för slavar. — Det första av

dessas ställen är märkvärdigt såsom det äldsta, hvarest namnen *Falco* och *Astur* förekomma (Du Cange l. c.). Det har även av alla nyare författare varit ansedt såsom det äldsta otvivelaktiga bevis att falkjakten då var känd, och så ser det visserligen ut; men då rovfoglar lika väl kunna *uppfödas* (ali, nutriti) blott för en sådan fogelfångst som den nyss förut omtalade, synes det mig vida sannolikare att dessa ställen endast ha avseende på denna.

Annorlunda är förhållandet med några yttranden, som förekomma i en samling brev, skrivna av C. Sollius Apollinaris Sidonius, född i Lyon 428, av förnäm Gallisk släkt; under sin medelålder använd såsom statsman och krigare både i Gallien och i Rom; Biskop i Clermont i Auvergne år 473 och död 484. Han säger (Epistolar. IV, Ep. 9) om Vectius, en annan förnäm Gallier, som han nyligen lärt känna, att denne ej stod efter någon uti att dressera, undersöka och föra hästar, hundar och hökar ('in equis, canibus accipitribus instituendis, spectandis, circumferendis nulli secundus'). Här talas om att dressera hökar (eller falkar), hvilket ej kan ha varit för annat än jakt, och sysselsättningen med dem framställes såsom en ridderlig idrott, passande för en förnäm man. Här är således, utom allt tvivel fråga om verklig falkjakt. — Uti ett annat av dessa brev (III epistola 3) skriver Sidonius till sin svåger Hecdicus, en högt ansedd man av förnäm gallisk släkt från Auvergne, som blev romersk Patricius, sedan han avslagit Vestgöternas anfall mot nämnde provins, och som var son av Avitus, hvilken år 455—6 var romersk Kejsare. S. uppfordrar denne att komma landet till hjälp mot Göterna, och yttrar dervid: "Här (i Auvergne) lekte du först (såsom gosse eller yngling) med boll, *hök*, hund, häst, båge" . . .; av hvilket ställe man trott sig kunna sluta, att H. infört falkjakten i Gallien (Busch, *Erfind.* IV, 2 p. 14, art. Falkenb.), hvilket dock icke kan vara hän-

delsen, ty det visar snarare, att den redan var allmänt i bruk då H. var en yngling; d. v. s. efter medlet av 400-talet, (troligen något före 470; ty hans far, Avitus, var jämnårig med Sidonius, enl. Epist. 1, Lib. III, hvilket Sid. skrivit såsom Biskop, på 470-talet, liksom det nyssnämnda, Ep. 3, Lib. III). Detta bekräftas deraf att samme Sidonius, i sitt lovtal över Avitus (Sidon. Carm. VII, vers. 202 et seqq.) prisar dennes skicklighet i falkjakten.

Enligt en annan berättelse skulle Frankernes Kung *Merovæus*, som år 451 var i förbund med Rom och sedan erövrade en del av Norra Gallien, ha vistats en längre tid sysslolös på Abtey i Tours, då *Gonderan*, en hans följeslagare, tillsagt honom, att de borde taga sina foglar, hästar och hundar och ge sig ut på jakt (*Falconaria a Carolo d'Arcussia*, . . . Tysk övers. av L. Jennis, Frankf. a. M. 1617, Cap. 26; — ur Gregor. Turmensis Hist. Francorum V, Cap. 14, 191).

Vid denna tid började de götiska och germaniska folken antaga något av den romerska bildningen och att erhålla skrivna lagar, som till en del lära härstamma från slutet av 400- och början av 500-talet; såsom den av *Gundibald*, Konung i Burgund, hvilken uppgives vara från år 505; den Frankiska (*Lex Salica*) som säges härstamma ända från 420, m. fl. — Uti dessa lagar nämnas Falkar eller Hökar (*Accipiter*, *Acceptor*, *Sparverius*) såsom jaktfoglar av stort värde, ty betydligt ansvar, böter eller annat straff, stadgas för att stjäla eller döda dem, hvarav man kan sluta att dresserade rovfoglar menas. Dessutom anföras, i ett par av dessa lagar, namn, hvarav detta tydligen synes; såsom i *Lex Baivariorum*, som skall höra till de äldre. Tit. 20, L. 1, bestämmer plikt för att döda "den hök, som kallas *Cranch-ari*" (*Kranich-aar*); — L. 2 dets. för *Ganz-hapuch* (*Gänsehabicht*), — L. 3, för *Anat-hapuch* (*Enten-h.*, *And-hök*), o. s. v. Det skall dock ej vara säkert

att dessa namn och bestämmelser härstamma ända från lagarnes första redaction. — Det obetydliga som anföres om foglar m. m. i *Justiniani* lagverk (såsom: *Digesta* Lib. 43, Tit. 24, i slutet av § 22) publiceradt år 533, synes blott ha avseende på den äldre brukliga fogelfångsten, med eller utan hök.

Föröfrigt tyckas inga uppgifter om Falkjakten vara kända från 5 och 600 talen; men några förekomma från 700-talet, då vi finna att den varit fullt utbildad och i stort för såsom furstligt nöje. Konungen i Kent i England, *Athilbert* (eller *Hedilbert*, lat. *Athebaldus*) sände ett brev jämte en silverbägare till Biskopen i Maintz *Bonifacius*, som dog år 754, och bad honom skaffa sig 2:ne Falkar, som voro övade på Tranor (menades kanhända Hägrar?), emedan man ej kunde få sådana i England. *Bonifacius* svarade att han sände honom en hök och två falkar ("unum accipitrem et duos falcones"). *Du Cange* III, 191, art. *Falco*, ur *Bonif. Epist.* . .). — Tvivelaktig förefaller deremot en uppgift, som finnes i flera böcker, avskriven från den ena till den andra, men utan uppgift av den ursprungliga källan, (t. ex. i *Ersch et Gr. Enc. l. c.*), att *Beda* i England, som dog 735, skulle ha skrivit något derom. — Uti de Frankiska Konungarnes förordningar (*Capitularia*), som ännu finnas i behåll, talas flera gånger om detta ämne och först i *Karlomanni Principis* (*Carl d. stores farbrors*) Capit. 1, datum a:o Chr. 742. I *Caroli Magni* Capit. a:o 769, Cap. 2, förbjudes presterskapet att jaga med Falkar ("accipitres et falcones non habeant interdicimus"); hvilket förbud förnyades vid kyrkomötet i Tessin 850 (*Syn. Ticin. Cap. 4*: "non canibus aut accipitribus vel capis, quos vulgus falcones vocat, per se venationes exerceant"), hvilket visar att de andlige jagade så, att det väckte uppseende. Jakt med hundar hade redan förr blivit dem förbjuden på flera kyrkomöten, ända från 500-talet. I andra av *Carl d. Stores* Capi-

tularia omtalas, såsom ordinarie embetsmän, "Falconarii nostri", hvaraf synes att han hade flera, och i ett brev av Carl till hans son Pipin (Kung i Italien, död 810) nämnas de även (Du C. l. cit. art. Falconarius, Falconeria, p. 191, 192).

Av det här anförda synes, att den första säkra uppgift om verklig Falkjakt (den av Sidonius) härstammar från medlet av 400-talet, med hvilken en annan, ehuru mindre säker (den om Kung Merovæus) är någorlunda samtidig; att flera bekräftande uppgifter tyckas förekomma från 500-talet och att flera säkra underrättelser derom finnas från 7- och 800-talet, men att alla äro från Frankrike eller dess grannskap. Den tyckes altså ha kommit i bruk något före medlet av 400-talet, i nämnda land, hvilket ger mycken sannolikhet åt den av Schlegel, (i *Traité de Fauconnerie*) framställda gissningen, att den blivit införd i Europa med Hunnerna. — Desse voro ett nomadiskt folk från Asien, av Tartarisk eller Finsk stam, närslägtadt med de n. v. Kirgiserna och Turcomanerna, såsom deras avkomlingars, Magyarernes eller Ungrarnes språk tydligen utvisar. De inbröto i Europa år 375 och anföllo Götterna som bodde vid norra sidan om Svarta havet; då en del av dessa, Östgöterna, mellan Don och Dniepr, blevo underkuvade och fortforo att vara det, dock under sina egna Konungar, så länge Hunnernas välde ägde bestånd, ehuru de undertiden flyttade vester ut. Vestgöterna deremot flydde undan till södra sidan om Donau, hvarest en del Göter, som antagit kristendomen genom Ulphilas och derföre blivit utdrivna, redan hade bott i 20 år. De kommo snart i strid med Romerska väldet, inföllo först i Grekland, sedan i Italien, samt utflyttade därifrån år 410 till södra Frankrike och till Spanien, i hvilka länder de stiftade det Vestgötiska riket med Toulouse till huvudstad. Såsom ganska visst kan man antaga att en mängd Östgöter hade flytt undan Hunnerna och

följt med sina vestliga anförvandter, samt att en ständig samfärdsel ägde rum mellan Öst- och Vestgöter, även efter skilsmessan. Det blir således ganska troligt att Falkjakten genom dem kan ha blivit först känd i Frankrike och att den ursprungligen kommit till Europa med Hunnerna. Desse hade inga förbindelser med södra Europas övriga länder, utan stodo i fiendtligt förhållande till alla kringboende folkslag.

Från 10:de och följande århundraden finnas åter sådana uppgifter från mellersta Europa som från Carl den stores tid. Man får uti dem göra bekantskap med Protohieracarier, eller chefer för de kungliga Falkenärerna o. s. v. Huru högt ansedd Falkjakten var synes derav att Kejsar Fredrik II av Hohenstaufen sjelv skrev ett arbete deröver. Fredrik II blev Kejsare år 1209 vid 15 års ålder; företog ett korståg 1228 och dog 1250. Det nämnda arbetet, som har titeln: *De arte venandi cum avibus* (Om konsten att jaga med foglar), synes vara till största delen skrivet förr än han begav sig till Orienten, men avslutadt efter återkomsten därifrån, ty nästan blott slutet derav innehåller underrättelser från Österlanden, och nära slutet (II, cap. 78) säges att, "falkarnes dressering i det föregående var beskriven sådan som den sedan gammalt varit bruklig i Europa ("antiquior penes nos"), men nu följer beskrivningen på ett bättre, av Araberna uppfunnet sätt, nämligen att dressera dem med huva eller mössa (capellus), hvilket var det bästa han i Orienten hade lärt rörande Falconeriet. — Detta sätt blev snart allmänt i Europa; förut hade man brukat att hopsy Falkens ögonlock för att hålla honom blind under början av tämjandet, hvilken method ännu i vår tid skall brukas hos Tartarerna. — Kejsar Fredriks arbete är ett av de äldsta bekanta över detta ämne och ett av de bästa. Deruti urskiljas noga de olika arterna af både stora och små rovfoglar som då begagnades, hvilka be-

nämnas: "Girofalco, Sacer, Peregrinus, Gentilis, Lanarius, Astur, Nisus och Sparverius." Den förstnämnde innefattar både den isländska och den norrska varieteten (*F. gyrfalco* L.) och var redan då väl bekant från båda ställena; den grönländska kunde då knappt vara känd. Om Falkjaktens äldre historia finnas i Kejsar Fredriks arbete inga uppgifter och namnens förklaring är i allmänhet oriktig.

Falkjaktens utövning fortfor alltjämt att vara lika allmän bland de förnäma och rika; men själva falkonerarekonsten eller konsten att fånga och dressera rovfoglarna, fortfor såsom en sort frimureri eller ett skråyrke inom vissa orter och familjer. Den fortplantades, liksom annan jaktkonst, samt handtverk och yrken i allmänhet under medeltiden, blott genom tradition och övning, och erhöll, liksom dessa, sin egen vidlyftiga terminologi, i det hvarje dithörande föremål och handling, ända intill foglarnas kroppsdelar, föda och förplägning, fick en från allmänna språkbruket avvikande benämning, som var obegriplig för allmänheten. Av skrifter kunde denna konst ej inhemtas, ty ehuru många arbeten deröver utkommit efter Kejsar Fredriks tid, så voro böcker dock länge både sällsynta och dyra, och konsten att läsa var icke allmän, t. o. m. sedan boktryckerikonsten på 1500-talet börjat mera sprida sig. Dessutom äro åtskilliga små konstgrepp att iakttaga, som icke omnämnas i böckerna och som blott kunde läras genom övning. Det är t. ex. ej möjligt att utan våld sätta huvan på en Falk, förr än man får lära att göra en liten, knappt märkbar rörelse med handen, hvarpå foggeln sitter, så att dennes uppmärksamhet derav upptages, då huvan lätt påsättes om rätta ögonblicket iakttages. Men då Falkjakten alltjämt bibehöll sig i lika anseende vid alla Furstehov och bland den rika adeln, så utgjorde kännedomen om allt dithörande en väsentlig del av en ädlings uppfostran, liksom fäkta, rida, dansa m. m. Först under de sednare 300 åren har konsten att läsa, och

sednare, att skriva, kommit till en lika ära. Mest ansedd och utövad torde Falkjakten ha varit i Frankrike, ända till Ludvig XIV, vid hvilkens hov torde ha förekommit de största och praktfullaste tillställningar av detta slag, som blivit sedda i Europa; men efter skjutgevärens betydligare förbättring under de två sednare århundraden har denna sort nöje småningom avlagit i vår verldsdel, så att det numera (1860) knappt någorstädes idkas i stort, ehuru Falkonärer på stat ännu finnas qvar vid flera av de Kungliga och Furstliga hoven, t. ex. i Haag uti Holland, hvarest Falkjakter ännu för några årtionden sedan skola ha varit i bruk. Sednast i början av 1840-talet skola sådana ha blivit tillställda därstädes av ett för detta ändamål bildadt sällskap. som dock nu tyckes ha slutat sin verksamhet.

En rovfogels dressering sker med tillhjälp av svält och mörker, i det han under hela lärotiden knappt får äta sig någorlunda mätt annat än då han riktigt utfört det som han för tillfället skulle lära, och han hindras genom huvan från att se, hvarigenom han hålles stilla och avhålles från att rymma. Huvan avtages endast då han behöver se för undervisningens eller jaktens skull, eller om natten, för att ge honom tillfälle till behövlig hvila samt att uppkasta hår- och fjäderbollar efter födan. Ty även då han matas med en deg av hackadt rent kött, hvilket är det vanliga, måste man, på det han må bibehålla helsan, uti denna föda inblanda fjäder, hår eller blånsuddar, genom hvilkas uppkastande, i form af bollar, han kan rensa magen. Detta hindras av huvan emedan hon tätt omsluter svalget, näst under näbbet. Under lärotiden får han såsom belöning, hvarje gång han gjort rätt, en liten munsbit föda, men långt ifrån nog att han derav kan bli mätt, förr än övningen för dagen är slutad. Detsamma måste iakttagas även sedan han är full-lärd, då han skall jaga flera gånger samma dag.

Men något måste han hava hvarje gång, ty han förrättar det honom förelagda allenast för att få mat, och icke såsom hunden, för att utöva eller visa sin konst och av tillgivenhet för sin herre, med hvilken falken aldrig blir en förtrolig vän och följeslagare. Då han gripit och till jorden nedslagit rovet, måste Falkonären såsom förut nämndes skynda till stället medan han hvilar efter jakten, bjudande honom omtyckt föda, som för de stora falkarna bör vara en levande duva, då han lemnar rovet för att förtära denna. — Det omtalas ofta i nyare skrifter att man, för att tämja en äldre rovfogel, måste under någon tid hindra honom från sömn och hvila, genom att endast giva honom ett ej fastgjordt hjul att sitta på, så att han ständigt måste hålla sig uppe med vingarna. Detta sätt lärer också ha varit försökt, men i sednare tider har det allmänt blivit förkastadt och anses blott onödigtvis förstöra hans krafter och helsa. Tvärtom bör han behandlas med vänlighet och alltsomoftast smekas eller avputsas med en duvevinge, ty beröring med fingrarna är skadlig för hans fjädrar.

En fångad fullvuxen Falk av de större arterna dresseras på följande sätt. Sedan klopetsarne blivit avklippte övas Falken först under 4 à 5 dagars tid att sitta på Falkonärens hand, som är beklädd med en läderhandske, samt att där emottaga föda. Under hela denna tid får huan icke tagas av, hvarför den tämligen knappa födan måste bestå av rent kött, utan inblandadt hår o. d. hvarav bollar skulle bildas; men sedan fogeln blivit tam, och lugnt äter på handen, behöves ej mera detta försiktighetsmått. *Derefter* bäres han under en veckas tid flitigt omkring på handen för att vänjas vid buller och rörelse, människor, hästar, hundar o. s. v. och då han ej mera visar sig rädd, avtages huan ofta, att han även må lära att ej sky för hvad han ser. *Sedan* läres och övas han under 2 à 3 veckors tid att komma då han kallas och sätta

sig på handen, dit han naturligtvis i början måste lockas genom mat. *Vidare* åtgå en à två veckor att öva honom att inne i rummet taga en levande duva, som i början är fästad vid ett kort, sedan vid ett allt längre snöre. Då han tagit duvan får han förtära henne, hvarav han blir mätt, hvarför detta blott kan företagas en gång om dagen. *Derefter* fortsättes samma övning ute i fria luften, först med duva, sedan med höna, och slutligen får han anfälla en tupp, som skriker och försvarar sig, hvarigenom de flesta Falkar i början skygga tillbaka och somliga behöva fortsätta denna övning flera veckor, ända till ett par månaders tid. — *Hittills* har både Falken och hans rov varit fästade vid ett långt snöre; men nu företages åter övning på duva, då falken får flyga alldeles fri och alla föregående övningar genomgås ånyo, hvarefter man plägar öva 2:ne falkar att gemensamt anfälla ett rov. — Hela denna lärokurs, från första början, plägar upptaga 4 à 5 månader. — *Derefter* återstår att lära falken jaga den sort djur eller fogel, för hvilken man huvudsakligen vill begagna honom, såsom *Häger, Glada, andra rovfoglar, Skata, Kråka, Fasan, Rapphöns, Änder, Hare, Kanin* m. fl., hvartill fångade levande exemplar begagnas. Undervisningen för dylik jakt, isynnerhet på de större arterna, måste länge fortsättas och i allmänhet måste jaktfoglar hållas i ständig övning och vana att lyda, samt flitigt och dagligen bäras på handen; ty de glömma ganska snart hvad de lärt och bli olydiga samt återtaga snart sin naturliga vildhet om de någon tid lemnas i ro. — Till jakt på Häger och Hare äga blott de största Falkarterna erforderlig styrka, och tvänne böra begagnas tillhopa, emedan en ensam ofta misslyckas. Båda dessa sorter jakt fordra ganska lång övningstid. — Harjakten är svår att inlära, emedan Falkarne ej gerna av egen naturdrift anfälla djur på marken. Man måste dervid, efter hela den här ovan beskrivna lärokursens genom-

gående, ånyo börja inne i kammaren med ett uppstoppadt har-skin, som sedan användes ute och släpas med långt snöre först mindre hastigt, sedan av en person till häst i firsprång, hvarefter en tam levande hare användes. Då Falken tagit denna får han en levande duva till belöning.

De större Falkar som blivt tagne i boet och uppfödde hemma, tåmjas vida lättare, men äga ej förr än efter ett eller ett par års ålder tillräcklig styrka att användas på större villebråd. De små arterna, såsom *Falco æsalon* och *Astur nisus* tåmjas aldra lättast. De bli vanligen dresserade på 2 å 3 veckor, men kunna endast användas på småfoglar, eller på sin höjd på Rapphöns. — Även *Duvhöken* (*Astur palumbarius*) är vida lättare dresserad än de stora Falkarna, men han brukas endast på Kanin, Rapphöns, Fasan och mindre vildt. Han kan ej flyga så snabbt som Falkarne, men har den fördelen framför dem, att han kan göra hastigare vändningar under flykten och således även kan jaga i skog eller buskmark, hvarest t. ex. Fasanen gerna vistas, samt att han af egen drift griper sitt rov på marken. Vid dresseringen får han blott bära huvan oavbrutet under de två första dagarna, och det huvudsakliga är att mycket och ständigt öva honom att sitta på handen, komma dit då han kallas (genom hvissling o. d.) samt att tåla buller och rörelse av folk, hundar m. m. Derefter övas han genast på en viss sort villebråd, hvarvid levande exemplar strax kunna användas.

Den mest ansedda falkjakten har sedan äldre tider varit den på *Häger*, ty dels är denna en av de vackraste och mest underhållande, dels kan den bättre än de flesta andra på förhand anordnas, så att man ej behöver fara ut förgäves att söka villebråd. Vid all falkjakt består det egentliga nöjet uti att se och följa alla de försök som göras, å ena sidan att anfalla och besegra, å den andra att undvika och t. o. m., i nödfall, att försvara sig, hvarvid både

den anfallande och den anfallne ofta visa en oförmodad slughet och oväntade drag av beräkning eller instinkt. Men Hägern äger uti sina stora vingar och sin starka flyktförmåga, goda medel att göra Falkens seger svår och striden långvarig. Det är märkvärdigt att se huru rovfogeln och den anfallne tyckas väl känna hvarandra. — Hägern så väl som andra foglar, betar sig olika för att undgå olika sorter rovfoglar, och dessa använda helt olika sätt för att anfalla olika sorter villebråd, såsom Häger, Trana, Svan, Rapphöns, andra rovfoglar o. s. v., och dessa planer av anfall och försvar iakttagas ända från början. Hägern ser Falken, även på stort avstånd, ifrån det ögonblick då denne släppes, och börjar genast stiga mot höjden, emedan han vet, eller känner, att Falken allenast anfaller ovanifrån samt att han ej har någon ting att frukta så länge han kan hålla sig över honom, och för att lätta sig och kunna flyga fortare, uppkastar han den fisk som han vanligtvis bär i krävan för att ge åt sina ungar. Falken deremot flyger aldrig rakt emot Hägern, utan liksom helt likgiltig, ut åt sidan för att på avstånd vinna höjden. Han vet sig dock alltid kunna upphinna Hägern då tillfället blir gynnande; men snart närmar han sig och den mest omväxlande tävling begynner. Då nu äntligen Falken hinner högt över och med all sin kraft samt hela sin tyngd störtar ned på Hägern, för att gripa fast honom med klor och näbb samt med detsamma nedslå honom till jorden, gör denne en lätt och skicklig vändning, hvarigenom han undviker slaget, då Falken far långt förbi och kommer djupt ned innan han är i stånd att hejda sig, hvarefter han åter måste höja sig och ånyo söka att komma över. Detta förnyas vanligen många gånger å rad och om blott en enda Falk användes, så händer det lätt, att denne antingen blir utmattad av de talrika fåfänga försöken, eller att Hägern räddar sig i en skog eller i vatten, hvaruti han lodrätt nedstörtar, eller att

båda de stridande avlägsna sig så långt bort att de rentav förloras ur sikte och ej kunna följas, då även Falken går förlorad. Man har derföre vanligen brukat att släppa två Falkar tillhopa, hvilka då i början flyga åt hvar sin sida och sedan omväxla med anfällen, hvilka ändock Hägern en lång stund plägar kunna undvika.

Det är denna jakt som vanligast kallas den stora eller ädla falkjakten och som mest blivit idkad av jordens stora, och den är så beskaffad att den endast kan idkas av dem som äga vidlyftig jordrymd av passande beskaffenhet att fritt disponera. Dertill behöves en någorlunda jämn hed av åtminstone en och annan svensk mils vidd, utan åkrar, ängar och andra odlingar som kunde nedtrampas och förstöras, utan stängsel eller åar och större kärr, som skulle hindra jaktens framfart, men på ena sidan gränsande till en skog, hvaruti en hägerkoloni bygger bo, och på den andra sidan till vatten, dit hägrarne dagligen komma för att fiska. Mellan dessa ställen inväntas de överflygande hägrarne. — Denna jakt kan nästan blott företagas i Juni och Juli, eller under den tid då hägrarne ha ungar, hvilka de mata i boet. Sedan rugga falkarne, då de äro oskicklige att jaga. Bästa tiden på dagen är efter midnatten, kl. 4 till efter solens nedgång, då hägrarne återvända hem med föda åt ungarna. Då jakt tillställles medföras vanligen flera falkar, för att efter hvarandra användas. De skötas endast av sina Falkonärer, hvilka måste vara till häst för att kunna följa jakten och återtaga falkarna jämte rovet. Alla övriga personer äro blott åskådare; men vid dessa tillställningar pläga ofta hundradetals personer, damer och herrar, vara inviterade att deltaga i nöjet, hvilka dels äro till häst, för att på närmare håll kunna följa med, dels placeras de på höjder och andra ställen hvarest fältet kan väl öfverskådas. Då man har tillfälle att välja sin plats, bör man ställa sig så, att vinden kommer från det håll, dit Hägern ämnar sig; och Falkarne

böra ej släppas förr än Hägern är några hundra steg förbi, hvarigenom Falkarne få förmånen att flyga mot vinden. — Understundom komma Falkarne sinsemellan i strid om rovet; men då de alltid ha avtrubbade klor och näbbspets samt näbbtänder, pläga de ej göra hvarandra mycken skada; ej heller kunna de av samma skäl spänna sig hårdt fast i rovet. Hägern äger väl i sitt starka hvassa näbb ett mäktigt försvarsvapen, hvilket han dock ej kan begagna förr än han kommit ned på marken och således har ett fast stöd, men då kan han ofta vara farlig för Falkarna och även Falkonären, som skyndar sig fram för att taga honom och för att ge falkarna hvar sin duva, måste väl akta sig för hans hugg, som pläga riktas mot ögonen. — En för denna jakt utmärkt tjenlighet, som ända till vår tid varit begagnad dertill, finnes i Holländska provinsen Geldern vid slottet Loo, v. p. 3 sv. mil norr om Arnheim. Den har flera svenska mils utsträckning och nära midten derav finnes en liten skog hvarest årligen mera än 1000 par hägrar bygga bo, på en eller flera mils avstånd från de vatten i hvilka de fiska.

Jakten på *Glada* är lika underhållande som den på Häger och hörer till den stora jakten, men då Gladan lever mera enslig och aldrig förekommer i större antal på hvarje ort, inträffar tillfället att jaga henne mindre ofta och jakten kan ej med säkerhet på förhand bestämmas. — En av de foglar som är särdeles nöjsam att jaga med falkar, är vanliga *Skatan*, som väl ej har stark flykt, men som med en utomordentlig slughet och väl avpassade, oförmodade vändningar, förstår att undvika och förvilla sina förföljare, och derigenom skall lemna ett högst underhållande och nöjsamt skådespel. Om skog eller träd, eller häckar, eller blott buskar finnas i grannskapet, så flyr hon dit och förstår så väl att dölja sig eller att undfly åt motsatta håll mellan grenarna att hon ofta befriar sig. En

Falk lärer icke kunna gripa henne på sådana ställen och då flera begagnas skall ofta en biträdande person behövas, som driver henne ut ur det tätare buskaget. — Vi kunna ej här beskriva de olika sorterna falkjakt och enskiltheterna dervid, ejheller en mängd sådana som tillhöra dresseringen och denna jakt i allmänhet; men den som önskar närmare upplysning häröver kan finna den i Sv. Jägare-Förbundets nya Tidskrift 1864, sid. 3 och 106, hvarest isynnerhet berättas utförligt om anordningarna för falkjakten här i Norden; — vidare i slutet av samma årgång; samt isynnerhet uti det förut citerade, stora arbetet av Schlegel et Verster van Wulverhorst: *Traité de Fauconnerie*, Leyden 1846, m. figg. (stor regal-folio; ursprungliga priset 56 $\frac{2}{3}$ Thl. = 153 Rdr Rmt).

2. FALKSLÄGTET (*Falco*).

Näbbet kort, med en stark, spetsad tand (eller vinkel) i överkäkskanten, näst bakom den nedböjda spetsen (se Pl. 26, fig. 1, b). *Näsborrarne* runda med en liten, hård knöl, såsom en prick midtuti. *Vingarne* långa, spetsiga, med andra vingpennan längst. *Tarserne* korta med huden på alla sidor tätt, nätformigt delad, utan större sköldar.

Genom denna beskrivning äro Falkarne väl skiljde från alla andra rovfoglar, ehuru hvarje kännetecken för sig förekommer hos andra släkten: näbbtanden finnes hos sl. *Harpagus* i Sydamerika; pricken i näsborrarna hos *Polyborus* i samma land; andra vingpennan är längst hos sl. *Elanus* i varma länderna, hvilket, liksom flera andra rovfoglar, har sådan hud på tarserna, som Falkarne;

men endast hos dessa förekomma de anförda kännetecknen tillhopa. Utom näbbtanden ha Falkarne den hos flera andra rovfoglar förekommande utböjningen midtpå överkäkskanten. Deras iris är mörkbrun. De leva, i fria tillståndet, av varmblodiga djur som de sjelve fånga levande, och mest av foglar hvilka de nästan ensamt gripa i flykten, i det de ovanifrån störta sig på rovet; men de mindre arterne fånga även insekter. Endast i nödfall tillgripa de döda djur. De flesta Falkar höra till de mest snabbflygande foglar, så att de till och med överträffa Svalorna. Men de äro mindre skickliga än flera andra att under flykten göra oförmodade hastiga vändningar, hvarföre väl flygande foglar, t. ex. Duvor, länge kunna freda sig för dem. De hava i allmänhet för sed att, sedan de dödat sitt rov, flyga bort dermed för att förtära det på ett annat ställe, såsom en kulle, klippa o. d. — Äggen äro rundade, smutshvita, och mer eller mindre fläckiga av rödbrunt. De fleste arterne lägga dem på otillgängliga klippor, eller ock i klipphålor, utan, eller nästan utan underlag, eller på bara marken; men helst torde gamla bo av andra, större fogelarter begagnas, hvilka äro genast färdiga och bekväma; ty sjelve tyckas de ej förstå att bygga eller bädda åt sig. — Ruggningen börjar tidigt, i Augusti, och föregår mera fort och reguliert än hos de följande släktena. — Falkarter förekomma i alla verldsdelar och climat. De hålla sig mest på öppna ställen eller bland enstaka och spridda träd och jaga aldrig uti tätare skog.

VANLIGA JAKTFALKEN (*Falco communis*) Pl. XXVI fig. 2. Tämligen stor: 15—18 verktum lång; ovan till svartgrå, under hvitaktig, svartfläckig. Under ögat nedgår, från munvinkeln, en stor, svart fläck, som är betydligt bredare än ögat och v.p. 3 gånger så lång. — Första vingpennan är något längre än den 3:dje. — Blott den första är i inre brädden, nära spetsen, inskuren, och blott den

andra i yttre kanten, mot ändan, urnupen. Mellantån (utom klon) lika med, eller något längre än tarsen. — Dessa sednare anförda kännetecken äro egna för denna och ett par närslägtade, utländska arter samt den lilla Lärkfalken (n:o 119) och några, dess utländska samslägtingar. Likaledes är det för alla dessa eget, att handens täckfjädrar äro betydligt längre än de yttre armpennorna (hvilket tydligt synas på figg. 2 och 4).

Hos *hannen* är vinglängden omkring 310 mm, hos *honan* v.p. 350 millim. (12½ och 14 verktum). Hela kroppslängden utgör från 15 till 18 tum (370—450 mm). Den äldre *hannen* har genast efter första ruggningen, huvud och hals ovan till svartaktiga; ryggen och vingarnes utsida vackert grå med tätt stående, svartaktiga tvärfäckar och svarta streck utåt fjäderspolarna. Stjerten grå med svartare, ej begränsade tvärband och hvit spetskant. Kroppen är undertill hvitaktig; främst på strupen rent hvit; derefter och på bröstet med svag, blekröd anstrykning och små, svarta längs-streck. Fläckarne på buken bredare, rundade eller hjertlika. På kroppssidorna, som äro vackert blekgrå, samt under stjerten, bilda de smala, svarta tvärband. Fötterna gula.

Honan liknar hannen men har större svartaktiga fläckar både på övre och undre sidan och den vackra rödaktiga samt blekgrå anstrykningen undertill saknas eller är mindre tydlig. Den saknas även på något yngre hannar.

Årsungen är ovan till svartbrun med gulbruna fjäderkanter, men blott ganska få, dolda, gulbruna fläckar. I pannan och nacken äro de ljusa fjäderkanterna bredare och blekare, så att pannan vanligen är smutshvit och nacken har stora bleka fläckar. Undertill är kroppen gulbrunaktigt hvit med stora, tätt stående, breda, svartaktiga längsfläckar, men främst på strupen blott med fina streck.

Fläcken vid munvinkeln är ofta blekstrimmig. Stjerten svartbrun med gulbruna parfläckar och bredare hvit spetskant.

Ehuru denne Falk är betydligt mindre än den följande, uppföra vi honom först i ordningen, såsom den högst utbildade av alla dagrovfoglar och i förhållande till sin storlek en av de starkaste. Det var denne, som allmänast begagnades till jaktfogel, emedan han finnes i alla länder av Europa och emedan han, genom sin läraktighet och sitt mod är en av de bäste för detta ändamål och allenast står efter de stora falkarna genom sin ringare styrka, beroende på mindre storlek. Det var alltså denne, som huvudsakligen kallades Falk, Falco, och som i Frankrike uteslutande benämndes Faucon; alla övriga rovfoglar som användes hade andra namn. Dennes vanliga namn i Tyskland var Schlecht-falke, hvilket på medeltidens språk icke betydde dålig falk, utan "rätt och slätt falk", egentlig falk. Då han förekom nästan över allt kunde han anskaffas utan att bli så omåttligt dyr, som de store falkerne från höga Norden, hvilka endast kunde hållas av Furstar och de rikaste enskilda personer. Emellertid har han ingenstädes visat sig egentligen allmän, utan förekommer överallt blott spridd och fåtalig. Redan på 1200-talet hade han fått namnet peregrinus (främmande, resande), emedan man ej rätt visste hvar han hade sitt egentliga hem. De som erhöles, fångades till en stor del under den kallare årstiden, då dessa falkar dels flyttade från Norden, dels lemnade bergstrakterna och således visade sig allmännare i det sydligare Europas slättbygder samt ansågos komma från andra trakter. Men en stor del togos även såsom ungar i Alperna och andra bergstrakter, hvarest falkjägarna rätt väl visste att denne fogel årligen fortplantar sig. — Hos oss finnes han spridd i alla landskap, ända inom polcirkeln. De nordligaste mig bekanta ställen i Sverige, der han häckar, äro Njunnats

fjäld vid Qvickjock (67°), enl. Löwenhjelm, och Juckasjärvi (nära 68°) hvarifrån Riksmuseum äger en hona, skjuten av Malm d. 17 maj. Enligt Sommerfelt äro ägg funna ända opp i trakten av Sydvaranger i Norrige (c:a 70°) och fogeln visar sig understundom, om hösten, ännu nordligare i Finmarken. I Norriges klippfulla kustland och skärgårdar, såsom i Lofoden, träffas han utan tvivel lika nordligt; ty han tyckes helst hålla till i berg och skärgårdar nära havet och vid sjöar. Även i Skåne häckar han på ett och annat ställe, såsom i den steniga höjden invid Odensjön, vid Röstånga Gästgifvaregård och i landthöjden vid Wram. — Mot söder finnes denne Falk såsom häckfögel i de högre, bergiga trakterna, ända ned mot Medelhavet (i Grekland, Sicilien, Spanien). Han skall även tämligen allmänt förekomma i Norra Afrika, men det synes ovist om han där häckar eller blott infinner sig såsom flyttfögel, ty han flyttar regelbundet. Från oss avreser han tämligen sent om hösten och återkommer redan i Mars. Mot öster förekommer samma art genom hela Siberien och på Japan, samt i Indien, hvarest dock ett par varieteter, som igenkännas på små olikheter i färgen, såsom mörkare, svartaktig översida samt rödare strupe och bröst o. s. v. äro vanligare, liksom på Java och Nya Holland. *Falco melanogenys* Gould., från Australien, anses af Schlegel blott för en tillfällig varietet av vår Falk. Slutligen finnes genom hela Amerika, från Canada till Magellans sund, en falkart som ej genom någon märkbar olikhet kan skiljas från vår, ehuru man ansett honom såsom skild och givit honom namnet *F. anatum*. — Denne falkart finnes således över nästan hela jordklotet och torde kunna anses för den, i oförändradt skick, vidsträcktast utbredde bland alla fögelarter. Endast den form derav som tillhör Södra Afrika (från Cap, åtminstone till s. tropiken), är märkbart skild och oftast igenkännelig, men blott genom sin mindre storlek: vinglängden är hos

hvardera könet v.p. 2 tum (50 m.m.) mindre än hos europeiska exemplar. Det är dock ganska vanligt att de exemplar av en art, som bo i ett betydligt olika klimat, visa betydliga olikheter i storleken, och oftast att de från ett varmare klimat äro mindre. Således, då inga andra tydliga, constanta skiljemärken finnas, kan man svårligen anse den sydafrikanska formen för annat än en varietet. Hon benämnes dock *Falco minor* eller *F. communis minor* Schl. —

Jaktfalken lever av sådana föglar som vistas på öppna ställen, och mest av Änder samt andra Vattenföglar, hvilka oftast stå honom till buds och alltid gripas i flykten. Liksom andra falkarter lemnar han oftast skogsfogeln i fred då den flyr in uti skogen. Vanligen säges han blott äta det bästa köttet av sin fångst, men icke inelvorna, om ej i nödfall; men det är orätt då man sagt att han aldrig ånyo besöker ett rov hvarifrån han blivit bortjagad. Man har anmärkt att han gerna viker undan och lemnar sitt byte åt Vråkar, Glador och andra dylika rovföglar, som äro honom vida underlägsna i styrka, då de komma för att dela med honom; hvilket i sanning är en besynnerlig eftergivenhet. — Äggen läggas på otillgängliga klippor eller någongång uti övergivna större fögelbo på nakna trädstammar, utan att ny bale inlägges. — De äro omkring 4, smutsigt hvitaktiga, mer eller mindre rödaktigt fläckiga. Ett par begagnar gerna årligen samma bo.

Synonymi. *Falco communis* Gm. p. 270; — Lth. n:o 67 (efter Brisson, sp. 4, *Falco*: ung fögel); — Cuvier, Tabl. Elem. 1798, et Regne An. 1817 et 29; — Schlegel, Krit. Üb. 11; — Vogels v. Nederl. p. 6; — Traité de Fauconn. p. 24, pl. 7, äldre; 8, ung. — Musée du Pays bas, *Falco*, p. 1. —

Falco peregrinus Gm. p. 272; — Lath. n:o 72 (Briss. sp. 6, äldre) Bechst. Naturg. II, 745 (1805); — Temm. Manuel. I, 22; — Nilss. Fn. I, 21; — Gloger Handb. p. 38.

Ända från Bechsteins tid och isynnerhet genom Temmincks Manuel (1820), har det föga passande namnet *peregrinus* blivit allmänt antaget för denna art; i det föregående ha vi redogjort för dess uppkomst. I dess ställe antaga vi det av Cuvier, redan 1798 valda, i alla avseenden mera passande namnet *communis*, hvilket såsom systematiskt namn är lika gammalt, ty båda härstamma såsom sådana från Gmelins upplaga av Syst. Naturæ (1788; se här strax förut). Namnet *communis* har egentligen avseende på denna arts allmännare förekommande och begagnande i Falconeriet, men kan även antyda dess gemensamhet för alla verldsdelarna. Linné har ej benämnt denna fogel, som var honom obekant, men har ansett de äldre beskrivningarna derav tillhöra andra arter som han kände, såsom *F. gyrfalco* och *F. palumbarius*.

117. STORA JAKTFALKEN (*Falco gyrfalco*), Pl. XXVI fig. 1.
— Stor: nära alnslång; översidan svartgrå med hvitaktiga kanter och fläckar vid fjädrarnes brädd; undersidan hvit, tätt svartfläckig. Den svarta fläcken vid munvinkeln liten eller otydlig.

Denne falkart har de 2 första vingpennorna i inre brädden, samt andra och tredje i den yttre, närmare spetsen, utskurna. Handtäckfjädrarne räcka på vingen knappt längre än de yttersta arm-pennorna, och mellantån är något litet kortare än tarsen. (Lika-dant är förhållandet hos de 2 följande arterna och flera utländska).
— Vinglängden är hos hannen omkring 350 mm, hos honan omkring 400 mm. — *Årsungen* är på hela översidan mörkt gråbrun med ganska smala, ljust gulbruna fjäderkanter och nästan utan bleka fläckar. Stjertens ljusa tvärband äro avbrutna och bilda brun-gulaktiga parfläckar. Kroppen undertill smutshvit med stora, tätt stående, breda, svartaktiga fläckar, som blott överst på strupen saknas eller bilda smala streck. Nacken har några hvitaktiga fläckar. Den svarta fläcken under ögat hopflyter med den mörka färgen på huvudets sidor. — Hos *de äldre* är hela översidan, med inbegrepp av huvudet, svartgrå; på rygg och vingar med små, rundade, askgrå fläckar som bilda 2 eller flera avbrutna tvärband på

hvarje fjäder. Stjerten har ungefär lika breda, svartaktiga och askgrå tvärband, 13 av hvardera färgen, och hvit spetskant. Hela undersidan hvit med svarta, mindre fläckar, som på strupen äro helt små, såsom små streck; på kroppens sidor äro de breda, tvärstående. Den svarta fläcken vid munvinkeln är tydlig, men mycket smalare än ögats bredd. Näbbet är blåaktigt, i spetsen svart; fötterna grönaktiga.

Vanligen är huvudet, på de äldre, ovanpå mörkgrått med hvitaktig panna och förövrigt utan hvitt. Men en gammal *hona*, om hösten fångad i norra Ångermanland (64°), har breda hvita sidokanter på alla huvudets fjädrar, så att det svarta blott kvarstår såsom smalare streck. Undersidans svarta fläckar äro betydligt mindre än vanligt och ryggens samt vingfjädrarnes fläckar äro nästan hvita. Fläcken vid munvinkeln består blott av några fina svarta streck. M. e. o. hela teckningen är fullkomligt sådan som hos äldre exemplar från Island, men storleken öfverensstämmer med de svenska exemplarens.

Av denna fogel finnas några avarter som blott skilja sig genom den oftast tydligt olika färgen hos de äldre, samt genom något olika storlek. De äro följande:

1:o *Hvita falken* eller Grönlandsfalken (*Falco candicans* Gm., — Schlegel), störst av alla: vinglängd, ♂ 370, ♀ 420 mm; såsom äldre, rent hvit, blott på rygg och vingar mer eller mindre svartfläckig; näbb gul men fötterna ofta blekt blåaktiga. — *Årsungen* liknar något den ovanför beskrivna, men har smalare fläckar på undersidan, hvitt huvud med svartaktiga längsfläckar, samt smutshvita fjäderkanter och tätt stående småfläckar på rygg och vingar. Fläcken under ögat är tydlig, men smal; stjerten såsom hos en ung *F. gyrfalco*; näbb och fötter blåaktiga. Hela teckningen är således någorlunda lik den på en äldre Islandsfalk; men grundfärgen är brunaktig och stjerten olika.

Denna form är, genom sin färg, mest avvikande och uppföres verkligen av Schlegel såsom egen art; men rättast synes oss att blott betrakta den såsom en climatisk eller lokal race, jämte de följande. Den

är huvudsakligen känd från Nordgrönland (norr om polcirkeln), hvarifrån dock många om vintern flytta ut till Sydgrönland, till och med till Island. Men samma hvita Falkrace finnes utmed ishavet genom hela Nordamerika, samt på Kamtschatka och i Ost-Siberien. Schrenck beskriver ett ex., fångadt i Mars månad vid Nertschinsk. (Vögel d. Amurl. 228).

2:o *Islandsfalken* (F. gyrfalco islandicus Schl.); — knappt mindre än Grönlandsfalken. Den äldre fogeln har hvitt, tätt svartstrimmigt eller svartfläckigt huvud; svartgrå rygg och vingar med hvita fjäderkanter och små tvärfläckar av samma form som hos svenska exemplar. Stjerten såsom hos dem; hela undersidan vit med mindre, svarta fläckar, som dock betydligt variera i form och storlek såsom hos alla dessa avarter. De äro dock alltid minst uppåt strupen, störst och tvärstående på kroppssidorna. Näbbet blåaktigt. — Årsungen liknar, till färgen, fullkomligen den skandinaviska, och är blott något större. — Denna form finnes blott på Island, men lär vara tämligen allmän.

3:o *Sydgrönlandsfalken* (F. gyrfalco groenlandicus Schl.); föga mindre än de båda förra; till färgen nära lik den nästföregående; är blott känd från Sydgrönland, men tyckes knappt vara väsentligen olik den isländska formen.

4:o *Norriska* eller *Skandinaviska racen* (F. gyrfalco auct.; — F. gyrfalco norvegicus Schl.); minst och mörkast färgad av alla; nyss beskriven under n:o 117. Egentliga skillnaden från Islands-racen skulle, utom storleken, vara den, att de äldres huvud, är ovanför svartgrått, utan hvita fjäderkanter; att de små fläckarne på rygg och vingfjädrar icke äro hvita, utan smutsgråaktiga, och att undersidans fläckar äro mindre; men att detta icke alltid slår in, tyckes den förut, sid. 209, beskrivna honan utvisa. — Denna race är blott väl känd från Skandinavien, hvarest han om sommaren uteslutande bebor fjäldbygderna, ovanför skogsregionen, även inom Svenska gränsen, från Wardöhus till sydliga delen af Norrige. Allmännast skall han vara i Ost-finmarken. Dock torde den stora falkrace som finnes i norra Ryssland, i Ural och utåt norra Siberien samt i Altai vara lik den norrska. Middendorf såg den ända opp vid ishavet, i Tajmyrlandet (75° lat.), men redogör ej närmare för densamma. I östra delen av Siberien vidtager, såsom nyss nämndes, en vit race. (Uti mellersta Siberien kan således en övergångsform vara att förmoda).

Dessa olika racer, eller avarter, bo alltså under tämligen lika förhållanden, inom polcirkeln och i dess grannskap, rundtomkring jorden i båda continenternas nordligaste, kalla och skoglösa delar;

men på Spetsbergen träffas ingen av dem. De föra överallt samma levnadssätt, och föda sig huvudsakligen av Ripor, hvarföre den Norrska falken av Lapparna kallas Riefsak-falle (Ripe-falk); men vid kusterna leva de mest av vattenfoglar och försmå ingalunda andra fogelarter. — Om vintern ströva många av dem ut, åt söder, för att söka föda, och visa sig då på slättbygderna; men långt hemifrån tyckas de ej ofta gå. Hos oss förekomma de då någon gång i Norrland och vida mera sällan i södra Sverige; man skall till och med ha sett någon i Tyskland (Gloger), samt i Holland (Schlegel), och det uppgives att man i England och Skottland erhållit exemplar av både den norrska och isländska formen. Den nord-grönländska visar sig ofta om vintern på Island samt än oftare i Sydgrönland, och även från Siberien ströva de ut mot söder (såsom till Nertschinsk, 50° lat.).

De olika racerna av stora jaktfalken ha sedan äldre tider varit använda såsom jaktfoglar, och de ha alltid varit, för sin styrka, högre värderade, än andra sådana. Sannolikt blev den norrska racen först känd, och redan i början av 1200-talet tyckes det länge ha varit vanligt att Falkjägare reste till Norrige, för att på Dovre eller andra fjäldtrakter fånga Falkar. Fångsten skedde med slagnät, som Falkjägaren bevakade, gömd i en närbelägen, väl övertäckt jordhytta, hvarifrån gingo dragtrådar till nätet, till lockfogeln, som var en duva o. s. v. Dessutom hade han en Varfogel (*Lanius excubitor*) som genom sina olika rörelser och anskri gjorde honom uppmärksam på ankomsten av olika sorter rovfoglar. Ännu i sednare tider har man sett Falkjägare återvända från Norrige med 40 à 50 falkar. — Men redan på 1200-talet, voro Islandsfalkar kända och begagnade. Kejsar Fredrik nämner, i sitt förut omtalade arbete (II, cap. 4) "Girofalco" från höga norden och isynnerhet från Island. Det tyckes dock som om dessa sednare på hans tid ej varit

länge och till större antal i bruk; ty man gjorde ingen skillnad mellan dem och de norrska. Men i en sednare tid åtskildes de noga av falkjägarna, då de isländske värderades betydligt högre, dels såsom större, och derigenom starkare, dels emedan de äro av ett lugnare och mildare lynne, och således lättare att handtera. De av norrska racen, hvilken bibehöll namnet Gyrfalco, Gierfalke, Gerfaut, ital. Girofalco, äro obändiga och elaka sinsemellan samt mot andra Falkar *). — Med de isländska följde understundom hvita falkar, hvilka nämnas redan av de äldre författarna. Sannolikt voro de tagne på Island, om vintern. Det är ej troligt att de under medeltiden kunde vara tagne i Grönland, ehuru man vet att förbindelse fans mellan colonierna därstädes och Island samt Norrige, från Grönlands upptäckt, 982, till början av 1400-talet. Derefter tyckes denna förbindelse ha avstannat, tills den åter började på 1720-talet, genom Egede; men även efter denna tid tyckes ingen anledning vara att tro falkfångst ha blivit idkad på Grönland. Emellertid erhöill man i Europa ett mindre antal "hvita falkar", som värderades högst av alla för deras sällsynthet och vackra färg; men förövrigt ha Falkjägarne aldrig ansett dem utgöra en skild race från Islandsfalken, med hvilken de ha lynne och alla egenskaper gemensamma. Zoologerne hava i allmänhet ansett dem blott såsom gamla exemplar av *F. gyrfalco* och först i sednare åren (efter 1840) har de olika racernas inbördes förhållande och natur blivit utredd, huvudsakligen genom Schlegels skrifter.

Synonymi. 1:o *Vanliga racen*: *Falco gyrfalco* Linn. S. N. X. (ex Fn. Sv. et Rajo); XII; Gm.; Lath. 68 (Pl. Enl. 210); — Keys. et Blas. Av, sp. 9; — Schlegel Krit. Üb. p. II et 5; — Traité de Fauconnerie, Gerfaut, p. 15, pl. III et IV. — *F. gyrfalco norvegicus* Schl. Mus. Pays bas I.

2:o *Islandsfalken*: *Falco islandicus* Gm. 275 (ex Briss.): — Lath. sp. 69 (cum *F. candic.* Gm.); — *F. candicans islandicus* Schl. Krit. Üb. p. I et 1; — Faucon d'Isl. Traité de Fauc. p. 13, pl. II; — *F. gyrfalco islandicus* Schl. Mus. Pays bas I.

3:o *Hvita falken*: *F. candicans* Gm. 275 (ex Brisson etc.); — Keys, et Blas. sp. 8; — Schlegel Krit. Üb. p. 1; — Traité de Fauc. p. 9 pl. 1 (Faucon blanc). — Mus. d. Pays b. I. — *F. groenlandicus* Hancock, Athenæum 1838, 613.

4:o *Sydgrönlandsfalken*: *F. arcticus* Blasius, Naumannia 1857, 838; — Forts. zu Naumanns Vögel D. 1860, p. 19; — *F. gyrfalco groenlandicus* Schl. Mus. Pays bas I p. 13.

5:o *Alla racerna tillhopa under ett namn*: *F. islandicus* Temm. Man. I, 17. — *F. gyrfalco* Nilss. Orn. Sv; I, 38; — Skand. Fn. (Ed. 1858) p. 6. — *F. candicans* Gloger Handb. p. 41.

Jämf. dessutom Blasius, i tilläggen till Naumann; — flera Afh. i Naumannia 1855: av Wallengren p. 247; — Schlegel, 251 (alla kända arter av *Falco*); — Kjærbølling p. 489.

TARTARISKA JAKTFALREN (*Falco sacer*) 34; ovan till mörkt gråbrun med smala, gulbruna fjäderkanter, men nästan utan fläckar. De mellersta stjärt pennorna nästan enfärgade, brungrå med blott $1\frac{1}{2}$ par brungula fläckar närmare ändan. — Ett i Sverige erhållet exemplar har: Vinglängd 320 mm. ($12\frac{3}{4}$ verktum). Kroppen undertill vit med talrika, svartaktiga längsfläckar. Fläcken vid munvinkeln tydlig, svart, men smalare än ögats bredd. Huvudet har ovan till svartbruna fjädrar med ljusa fjäderkanter, som bakåt bli bredare, så att nacken är blekt rödbrun med blott smala,

*) De anförda namnen, *Gyrfalco* m. fl. voro redan på Kejsar Fredriks tid så mycket brukade och så gamla att deras rätta betydelse var förlorad. Han ansåg dem härledda antingen från *gyrus* (krets; såsom flygande i krets) eller från grekiska orden *hieros* (helig) eller *kyrios* (herre), men ingendera av dessa gissningar är antaglig. Dessa namn äro säkert endast förändringar av *Gier-falke* (snål-falk, rov-falk) eller av Geyer, hvilket ord nu användes blott för *Gamarna* (Vultur), men fordom har varit ett allmänt namn för alla rovfoglar, utmärkande deras glupskhet (girighet; Gier). Att det varit brukligt även för jaktfoglarna synes av flera ställen i gamla skrifter, t. ex. tyska redaktionen av det förut omtalade förbudet vid mötet i Ticino, 750, mot jakt "mit... Geyern oder Capis, die man gewöhnlich Falken nennt". — Dessa namns härledning från det persiska namnet på samma art: *Djure* eller *Gjure*, är ej sannolik. Snarare är detta namn härleadt av *Gyrfalco*, och har följt med fogeln dit. — Uti det nyss förut anförda lappska namnet *Riefsak-falle* är slutordet, *falle*, enligt uppgift av Sommerfelt, en lappsk förändring av det svenska och norrska namnet *Falk*. Denna förändring beror på Lapparnes mjuka, välljudande språk och derav följande oförmåga, eller ovana, att uttala två consonanter (lk) tillhopa.

svartare streck. Panna och ögonbryn hvitaktiga. Stjertpennorna äro gråbruna med hvitaktig spets och ett mindre antal bleka, rundade fläckar, som dock på inre fanet äro breda på tvären. Mellersta pennorna ha blott mot ändan en yttre och 2 inre fläckar; på de följande bli desse småningom flere, så att den yttersta har vp. 12 par fläckar. På bakre delen af scapularfjädrarna står, på hvardera sidan, en större, rund, smuts-hvit fläck. De undre vingtäckfjädrarna äro på rätsidorna brunsvarta med större, runda, hvitaktiga parfläckar (men de störste, o m v ä n d e fjädrarne, synas såsom vanligt, på den utåt vända sidan, blott ljusgrå med bleka fläckar). Alla delar äro till formen lika med dem hos föregående art.

Denna beskrivning är gjord efter det enda exemplar som veterligen erhållits i Sverige. Det skall, enligt berättelse, i början av detta århundrade (före 1810) ha blivit genom en snöstorm, på senhösten, kastadt emot Lunds Domkyrka så våldsamt att det nedföll till marken. Det blev då upptaget och överlemnadt till dåv. Bot. Demonstratorn, sedan Zool. Professorn C. F. Fallén, som uppstoppade det. Från honom kom det till den på sin tid stora Paykullska naturaliesamlingen och med denna till Naturhistoriska Riksmuseum i Stockholm, hvarest det nu förvaras. Det tillhör en art som förekommer i sydöstra Europa (Ungern, Galizien, Grekland, södra Ryssland) samt i stora Tartariet och Arabien, och ända ned uti Nubien. — Denne Falk skiljer sig från alla andra bekanta arter genom det ringa antalet fläckar på stjerten och derigenom, att den äldre fogeln bibehåller samma teckning och nästan samma färg som årsungen. Vårt exemplar är ovanligen litet, ty alla mig bekanta beskrifningar uppgiva större dimensioner (♂ 360, ♀ ända till 380 mm. vinglängd) och dermed överensstämma de mig bekanta, utländska exemplaren. Men Pallas säger sig känna 2:re varieteter, nämligen en större (*»quam Sacrum auctorum puto»*), från Ural, och en mindre, som är ganska allmän i hela Tartariet; det är alltså troligt att det i Sverige erhållna exemplaret är en ung hanne av denna sednare race. — För Falkjakten har denne fogel varit ansedd ungefär lika i värde med vanliga jaktfalken, och han är den som huvudsakligen begagnas af Tartarer, Kalmucker, Araber m. fl. i Asien. Av Europas falkjägare har han sedan äldre tider varit bekant under namn av *Sacre*, *Sakerfalke*, *Falco sacer*, hvilket namn icke betyder helig, utan är detsamma som det arabiska *Sakr* (hök), hvilket utmärker rovfoglar i allmänhet och som redan på 1200-talet hade kommit med denna art från Orienten. Kejsar Fredrik omtalar honom under namnet *Sacer*. — Likväl har han aldrig blivit allmän i Europa och var derföre föga känd av Zoologerna, samt förväxlades tildigt av dem med andra arter. Bélon (på 1500-talet) tyckes vara den

ende zoolog som känt honom, men allenast såsom jaktfogel; ty det som han säger om dess Naturalhistoria är uppenbart falskt, beroende på förväxling; t. ex. att han skulle finnas allmänt vild i Frankrike. De följande Zoologerne ha blott avskrivit Bélon, eller hvarandra, ända till Buffon, Gmelin och Latham; men Linné har förbigått *F. sacer*, såsom isynnerhet obestämmd, utan att nämna honom. — Bland nyare Zoologer var Pallas den förste som kände denna fogel, och som kände honom väl, från hans hemland; men tillfölje av de äldre, dåliga beskrifningarna ansåg han fogeln vara densamme som medeltidens *Lanarius*, *Falkjägarne* *Lanier*, *Lannerfalke*, hvilken är en helt annan art, och kallade honom *F. lanarius*, hvilket namn derefter antogs av Naumann och Temminck och har sedan blivit allmänt bibehållet. Men sedan 1840-talet har Schlegel, som noggrannt studerat hela Falconeriet, visat det här nämnda förhållandet och sökt åt de gamla arterna återge deras gamla namn, hvilka av Zoologerna blivit misskända och förväxlade, och vi anse oss böra följa en så väsentlig rättelse. — Att Schlegels och vårt användande av namnet *sacer* är riktigt synes till en del av Pallas's framställning och synonymi. Men hvad som till en god del tyckes ha bidragit att bibehålla den nyare, av oss för oriktig ansedda benämningen är, att Linnés beskrifning av *F. lanarius* (i Fn. Sv. och S. N.) tämligen bra passar på denna art. Nilsson har först beskrivit det Svenska exemplaret och bestämt det efter Linné såsom *F. lanarius*. Emellertid visar en närmare undersökning, att Linnés ursprungliga beskrifning (i Fn. Sv. Ed. 1746, sp. 61) är så kort och ofullständig, att den tyckes vara nedskriven ur minnet eller efter någon ganska lös uppgift; — vidare att beskrifningen i Syst. Nat. 1766 är betydligt förändrad (sannolikt efter Brisson), samt att ingen uppgift finnes i Fn. Sv. över denna fogels förekommande i Sverige, såsom vid alla andra rovfoglar, för hvilka anföres atm. stället eller svenska namnet. Men dessutom synes det mig tydligt, att Linnés beskrifning passar bättre på årsungen av den rätta *Falco lanarius* från Afrika, som beskrives här strax nedanför och som är Falkonärernes *Lannerfalke*, *Lanier*, *Lanarius*. Denne är såsom ung nära lik den art vi här avhandla (*F. sacer* Schl.), men åtskiljes derigenom att han har fläckar längsät hela stjerten och hvitaktigt huvud med svarta längsfläckar, såsom Linnés beskrifning uppgiver. Det synes mig alltså, som om Linnés *F. lanarius* verkligen varit av den afrikanska arten och ej av den tartariska; men att Linnés hela kännedom derom berott på en kort och ofullständig, muntlig eller skriftlig uppgift. Schlegel har begått ett stort misstag uti att förklara både Linnés och Nilssons *F. lanarius* för unga ex. av *F. gyrfalco*. — Efter antagandet av de här framställda rättelserna, få vi för denna art följande synonymi:

Sacre, Sakerfalke, Falco sacer Falconariorum et Veterum (Bélon; Gessner, et ex his Brisson, Buffon). — F. sacer Gm., — Lath. 75 (male ex Briss.)

F. lanarius Pallas Zoogr. I, 330; — Naumann Vög. D.; — Temm. Manuel; — Nilsson, Ornith. Sv. I (1817), 44; — Skand. Fn. Ed. 1—3; — Keys. et Blasius, Wirb.; — F. lanarius Gloger Handb. 40. — (nec F. lanar. Vet. et Linnéi).

F. sacer Schlegel Traité de Fauconn. 17, pl. V; — Abhandl. III, 17: — Revue Crit. p. II et 9; — Musée des Pays Bas I, 16 (»saker»); — Fritsch, Vög. Eur. p. 32, tab. 2 f. 6, 7.

Den nyss omnämnde Europeiskt-Afrikanske arten som blivit förväxlad med den här beskrivna, och som har sin egen, ej så ringa historiska märkvärdighet, bör benämnas Falco laniarius, eller för den gjorda namnförväxlingens skull, kanhända bättre: F. barbarus. Han skiljer sig från F. sacer i följande: De äldre ha en teckning och färg som är ganska olik ungarnas och en av de vackraste bland rovfoglarna: Rygg och vingar gråbruna med rödgrå, bredare fjäderkanter; ryggen främst svartaktig; mot stjärtroten ljusare blågråaktig med svartare fläckar; på vingen med grå och svartaktiga tvärband. Undersidan vitaktig med ljus gråröd anstrykning och små svarta fläckar; huvudets övre del ljus rödaktig med fina, svarta längs-streck, som äro flera framtill; pannan vit; fläcken under munvinkeln smal, svart; stjärten mörkgrå med 12 ljus rödgrå tvärband. — En ung fogel är ovan till mörkt gråbrun med ljusa fjäderkanter, undertill brungulaktigt vit med stora fläckar; huvudet, i ny dräkt ljus brungulaktigt, i äldre, sliten dräkt, urblekt, vitaktigt; alltid med svarta längsstreck eller smala fläckar, tätt stående i pannan, som framtill är vit; svart fläck vid munviken; stjärt pennorna svartaktiga med v.p. 11 par rödaktigt hvita tvärfläckar, men blott på ytterfanet av de mellersta, och vitaktig spets. Storleken såsom Falco sacer, eller något mindre. — Allmän i norra Afrika; men finnes även i Dalmatien och Grekland. Den hölls helig av de gamla Egyptierna sannolikt för sin vackra färgs skull och finnes i mängd balsamerad samt avbildad bland deras målningar och hieroglyfer samt såsom särskilda sculpturarbeten. I antiqvariska beskrifningar därifrån plägar han kallas »Sparvhök». Han användes förr i Europa och ännu av Araberna till Falkjakt. — En del exemplar (från Tunis; men ock från Algier och Nubien) visa talrika små, mer eller mindre bleka fläckar på rygg och vingfjädrar, liksom F. gyrfalco, och ha ansetts utgöra en egen art, eller varietet; men denna olikhet synes dock blott vara individuell, liksom flera andra olik-

heter i fläckarnas storlek, form och antal, samt i färgen, ty denne Falk varierar rätt betydligt. — Artens synonymi blir följande:

Lanarius, Lanier, Lannerfalke Falconariorum et Veterum: Bélon et, ex eo, Brisson. Lanerius Imp. Freder. II. — Falco lanarius Linn. Fu. Sv. et Syst. Nat. (v. mox supra); — Schlegel, Krit. Üb. p. II et 11; — Traité de Fauc. 19 t. VI (Lanier). — Fritsch Vög. Eur. p. 33, t. 5, f. 1, 2; — F. lanar. græcus Schl. Mus. P. B. p. 15. — (Non vero F. lanar. Pall., Nilss., Temm. etc.). — F. feldeggi Schl. Abh. III p. 3, t. 10 et 11 (sed emendatum: F. lanarius, ibid. p. 16); — Susemihl Eur.

Varietas: Faucon. alphanet ou tunisien Falconar.; — Schlegel Tr. de Fauconn. pag. 23 (fig. 0). — Falco barbarus Linn. S. N. X et XII (ex Alb. III, 2 t. 2: tunetanus); — Lath. n:o 71. — F. tanypterus Licht. (in Mus. Berol.), Schl. Abhandl. III p. 8 et 16, t. 12, 13; — et F. lanarius alphanet ibid. p. 16 t. 14. — F. lanarius nubicus Schl. Mus. des P. B. 15. — Obs. Nomen F. barbarus, recenter, male adhibitum est pro F. peregrinoide Temm. = F. puniceus Le Vaill. jun.

118. DVÄRGFALKEN (Falco aesalon), Pl. XXVI f. 3; — liten, gråaktig, fläckig; blott haka och frambals rent hvita; huvudets sidor vitaktiga, tätt svartstreckade, med blott ett smalt, svartaktigt streck från munvinkeln. — Vinglängd hos hannen 195, hos honan 215 millim. (eller omkring 8 verktum. Hela längden omkring 15 tum). Denne kan sägas vara en miniatyr-bild av Stora jaktfalken; han har alla dess former och nästan även dess färg. Tårna, vingpennornas utskärningar, och handtäckfjädrarne äro sådana som de beskrivas vid nämnde art; stjärten är, såsom hos den, tämligen lång, och räcker 30—40 mm. utöver vingspetsarna. Dvärgfalken avviker dock däruti, att första vingpennan är knappt så lång som den 4:de, och den andra obetydligt längre än den 3:dje. Dessutom är, hos de yngre (men ej hos de äldre), 3:dje vingpennan intill svagt inskuren. — Färgen är hos äldre hannar på hela oversidan askgrå med svarta fjäderspolar; undersidan ljus rödbrun med smala svarta längsfläckar; blott framhalsen vit. En stor fläck på

bakhalsens sida av bröstets färg. Stjerten grå med lång, svart ända (35--40 mm.) och liten hvit spetsfläck, samt v.p. 6 smalare svarta tvärband, mest på inre fanen. Näbb svartaktigt; fötter gula. — *Honan* har hela översidan ljusare brungrå, med mörka streck och brungula fjäderkanter; undersidan och halsen, nästan rundtomkring, hvita eller blekt gulbrunaktiga, med bruna fläckar. Stjerten gråbrun med 7 blekt gulbruna, eller grå, hela tvärband. — *Ungen* såsom honan, men ovan till mörkt gråbrun med rödbruna tvärfläckar och fjäderkanter. Stjerten mörkbrun med rödbruna fläckar (6 à 7 par) och hvitare spets.

Dvärgfalken bor om sommaren nästan blott i trakten av polcirkeln (t. ex. på högre berg i norra Jämtland (63½°) samt längre åt norr, ända opp i Finmarken. Men på några få trakter är han då funnen även längre mot söder, såsom på Gottland (Lilljeb. V. Ac. H. 1850, 271) och i Bohusläns skärgård (Wright, Göteb. Handl. 1850, 71). Även bebor han Island och Shetland samt Skottland, och uppgives vara funnen häckande på flera ställen i England, i Savoyen, t. o. m. i Grekland. Utom Europa häckar han utåt hela Siberien, och fanns av Middendorf ända bort vid Japanska havet (Aldan, Udscoi; 55° lat.). Han skall t. o. m. finnas i nordligaste delen av Amerika; men i Förenta Staternas område ersättes han av en annan, högst närsläktad art (*F. columbarius*). — Mot vintern flyttar han hemifrån och visar sig isynnerhet då uti södra Europa samt i Norra Afrika, ända ned uti Sennaar. — Han lever huvudsakligen av småfoglar och i nödfall av möss eller större insekter: men han har stort mod och säges understundom anfälla vida större djur och foglar, t. o. m. Gäss. Han är den ende av de små Falkarna som varit brukad till jakt, men detta har skett ganska mycket, för fångst av Lärkor, Trastar o. d. till och med av Rapphöns. Han är av mildt lynne och läraktig och skall kunna dresseras på

mindre än 14 dagars tid, till och med utan att huva behöver användas. Kejsarinnan Catharina II i Ryssland lät, enl. Pallas, årligen dressera sådana falkar åt sig men släppte dem åter lösa efter jakt-tidens slut. I Orienten skall Dvärgfalken ha varit begagnad att jaga Tranor, då många, ända till 30 à 40 stycken släpptes på en gång. — Denne Falk lägger ofta sina ägg såsom de föregående, på klippor eller träd, men även ofta på bara jorden, bland ljung, hvilket skall vara det vanliga i Britannien. — Äggen äro omkring 4, rödbruna, brunfläckiga, tämligen lika Tornfalkens; men de uppgivas ock såsom smutshvita, fläckiga av rödbrunt. (Jämf. Schlegel *Traité*; Yarrell; Sommerfelt, Ostfinn.).

Synonymi. Denne är åter en av de arter som Linné ej känt och som blivit av andra illa framställd. Gmelin och Latham anförde honom efter Brisson såsom 2:ne arter under namnen *Falco lithofalco* (♂ vetus) och *F. aesalon* (♀ et juv.). Men emedan man snart fann, hvad falkjägarna länge känt, att dessa båda hörde tillhopa, kunde blott det ena namnet användas, då Cuvier, i *Tabl. Elem.*, 1798, begagnade det sednare, *F. aesalon*, hvilket derefter blivit autaget av nästan alla Ornithologer i Europa, utom Skandinavien. — Men hos oss infördes av Retzius, i *Fauna Sv.*, 1800, namnet *F. lithofalco*, hvilket blivit användt i Nilssons arbeten och derifrån av alla förf. i Sverige, Norrige och Danmark. Emellertid anser jag tillbörligt att vi här rätta oss efter flertalet, isynnerhet då Cuviers namngivning är äldre än Retzii, hvilket är orsaken, att jag åter här begagnar ett i vår fauna nytt namn.

För dem, som vilja efterse denna fogel hos andra författare, anföras här några få, de huvudsakligaste:

F. aesalon Cuv. *Tabl. Elem.*; — *Regne Anim.* 1817 et 29; — Pallas *Zoogr.* 1811; — Temm. *Manuel*; — Naumann; — Gloger *Handb.*; — Yarrell *Brit. B.*; — Keys. et Blasius; — Schlegel, *Rev. Crit.*; — *Traité de Fauc.*; — *Musée des Pays bas*; — Fritsch, *Vög. Eur. I.*, 1858. — Såsom vanligt har fogeln fått flera olika slägtamn: *Falco*, *Hypotriorchis*, *Æsalon* o. s. v.

F. lithofalco Retz. *Fn. Sv.*; — Nilsson, *Orn. Sv.* 1817; — Skand. *Fn.* 1824, —35 och —58; — Kjärbölling, *Danm. Fugle* 1852, och talrika andra skrifter.

119. LÄRKFALEN (*Falco subbuteo*), Pl. XXVI fig. 4; — liten, svartaktig; undertill vit, svartfläckig; byxor och undergump (hos de äldre) rödaktiga; huvudets sidor under ögat och en stor fläck från munvinkeln svarta. — Vinglängd 250—270 mm., men hela kroppslängden ej mycket över 300 (12 tum). Vingarne äro alltså i förhållande till kroppen betydligt längre, än hos de föregående, och räckta något utöver stjärtändan. Liksom Dvärgfalken nära, men i mindre skala, liknar *F. gyrfalco*, så synes denne nästan såsom en förminskad upplaga av *F. communis*. Alla former (såsom tårnas, handtäckfjädrarnas och vingpennornas proportioner och dessa sednares inskränningar) äro såsom hos den, och färgteckningen avviker föga. — De äldre äro på rygg och vingar rent svartgrå med svarta fjäderspolar; byxor och undergump starkt och klart brunröda; stjärtpennorna mörkgrå, inre fanet stötande i rödbrunt, med 12 mörka, undertill svartare tvärband. — Honan har dock ofta (sannolikt i första nya dräkten) mindre ren färg: ovan mera svartbrun; stjärten mera lik de yngres o. s. v. — Ungen, i första dräkten, har hela översidan svartbrun med blekt rödaktiga fjäderkanter; hela undersidan gulaktigt vit med stora svarta fläckar och baktill knappt eller ej mera rödaktig, men blott med smala svarta streck; stjärtpennorna svartbruna med 12 avbrutna, brunröda tvärband och vit spets.

Lärkfalken går ej mycket långt mot norden, men finnes dock i låglandet till v.p. 63 å 64°, i Medelpad och Ångermanland samt lika långt opp i Finland, vid Kuopio och Kajana. I Norrige skall han ej finnas nordligare än i Hedemarken (61 å 62°, näst söder om Dovre fjäldhöjd). Föröfrigt är han allmän i hela Europa samt utåt norra Asien ända till Kamtschatka. Han häckar ännu i Spaniens högre bergsbygder, i Savoyen och i länderna näst norr om

Grekland, men knappt i låglandet ända ned vid Medelhavet. Det blir härav troligt att han ej fortplantar sig i Algieriet, hvarest han dock uppgives vara ganska allmän; men sannolikt blott om vintern. Överallt flyttar han nämligen bort på hösten för att återkomma tämligen tidigt på våren; men tyckes ej sträcka sina vandringar långt åt söder. I Egypten visar han sig då, men ej allmänt. Även vet man att han om vintern kommer till China och Nepal i mellersta Asien. — Han uppehåller sig helst på öppna fält, där spridda träd finnas, i hvilka han gerna sitter; men även i glezare skog, helst under fortplantningstiden. — Genom sina långa vingar och sin starka byggnad flyger han snabbast bland rovfogelarna och bland alla europeiska fogelarter. Han överträffar betydligt de större Falkarna och är den ende som förmår att gripa Svalan, till och med Tornsvalan (*Cypselus*) i flykten. Derför är han ock den ende rovfogel för hvilken Svalorna ha respekt. De flyga helt lugnt och utan fruktan i grannskapet av en hök eller stor Falk och förfölja ofta dessa; men visar sig blott en Lärkfalk, om även på avstånd, så få de brådtom, låta höra sitt varningsläte, hvarmed de eljest äro sparsamma, och skynda att fly åt alla håll eller att gömma sig i vass och på andra säkra ställen. — Han lever huvudsakligen av småfoglar, hvilka han, såsom andra Falkar, griper i flykten, hvarför Lärkorna, då de se denna sin fiende, skynda att slå ned och trycka sig tätt intill marken bland gräs o. d. då de äro i säkerhet. Men han fångar ock större Insekter. Han blir lika lätt dresserad som Dvärgfalken, men duger föga såsom jaktfogel och har blott undantagsvis blivit begagnad, emedan han ej iakttagit jaktreglorna, utan ofta under förföljandet av ett villebråd lemna detta ur sikte och roar sig med en liten utflykt för att fånga en förbiflygande Ållonborre eller annan större insekt. — Boet läg-

ges på större träd men består väl oftast av ett gammalt kråkbo, som utan vidare inredning begagnas. Äggen äro smutshvita eller blekt gulbruna, brunfläckiga.

Synonymi. *Falco subbuteo* Linn. Fn. Sv. et Syst. Nat.; — Lath. sp. 114; — Pall. Zoogr. I, 332; — Nilsson Skand. Fn. I, 25; — Gloger Handb. 36; — Schlegel Traité de Fauc. p. 33; — Fritsch Eur. p. 37. — Typ för sl. *Hypotriorchis* Boie.

AFTONFALKEN (*Falco vespertinus*) 35; — liten; hannen mörkgrå, utan fläckar, undertill något ljusare; byxor och undergump brunröda, stjärten enfärgad, svart; — Honans huvud och hela undersida blekt rödaktiga; rygg, vingar och stjärt grå, tätt svartbandade. — Vinglängd 240—250 mm., men hela kroppslängden blott omkring 280; de långa vingarne räcka något utöver stjärten. På båda könen äro näbbroten, den nakna ögonkretsen och fötterna gulröda, men på torra ex. bli de gula. Hannen har de stora vingpennorna utåt vitgrå, inåt utan fläckar. Honan har talrika, hvita fläckar på deras inre fan. Hon har vidare en yttre, svart ögonkrets; hvitaktig panna och framhals samt en ljus rödbrun antydning till den vanliga fläcken nedom munvinkeln, och svarta streck eller fläckar undertill, på sidorna.

Denne Falk, den minste i Europa, är märklig, både för sitt levnads-sätt och för den nyss beskrivna, betydliga olikheten i båda könen färg och teckning. Han är ganska sällskaplig, tvärtemot det hos andra rovfoglar vanliga. Gamarne ses väl oftast många tillhopa, men blott emedan de samlas kring en åtel; Aftonfalken söker deremot samqväm med sina likar, och, i brist derpå, med tornfalken. Vanligen samlas många, 20—30 stycken, i en tät flock som gerna slår ned i ett träd och därifrån gör sina utflykter. Under flyttningen samlas de till hundradetal. De äro mest i rörelse om aftonen, efter solens nedgång tills fullt mörker inträffar, hvilket även är denna art eget, och låta mycket höra sitt läte, som liknar de övriga små Falkarnes samt hackspettarnes, men är mera välljudande. Födan utgöres huvudsakligen av större insekter, och blott sällan av någon liten fogel, jordråtta, ödla o. s. v. Denne Falk är således fullkomligen oduglig till jakt. — Han bygger under tak, nämligen i trädhål, och inlägger sjelv en liten bale av mossor, hår o. d.; men han tycker än bättre om dem som redan äro färdiga, inredda av andra foglar, såsom Skator, och Kajor, och säges ofta erövra deras bon genom att fördriva de rättmätiga ägarna. — Äggen sägas vara ljus rödaktiga med rödbruna småfläckar. — Arten tillhör Östra Europa, från Grekland

till v.p. 63° lat. i Ryssland (nära Archangel), och Vestra Siberien, samt finnes därifrån, sannolikt, genom hela mellersta Asien. I Amurlandet är han åter allmän (c:a 50° lat. — Schrenck). Från Ungern skall han ej sällan komma till Tyrolen och Schweitz, men i Europas övriga, mellersta och Vestliga länder ses han blott undantagsvis såsom förirrad. Detta är förhållandet redan i Finland, och ännu mera hos oss. Han har dock blivit antecknad 3:ne gånger såsom sedd, nämligen vid Upsala, vid Nyköping och i Skåne (Jfr. Jäg.-Förb. tidskr. 1862, 75 Not.). Ymnigast tyckes han vara i södra Ryssland, men sannolikt fortplantar han sig ej sydligare än i norra Grekland. Över vintern utflyttar han i stor mängd från Grekland och visar sig då i Nilländerna, ända ned i Abyssinien.

Såsom oduglig att jaga har denne Falk alltid varit förd, jämte följande art, bland de s. k. oädla falkarna; men det är dock tydligt att han, till hela sin form, närmare överensstämmer med de föregående och isynnerhet med *F. subbuteo*, hvilken hannen nära liknar till färgen. Yttre tån är något litet längre än den inre; mellantån är föga kortare än tarsen och leddynan midt under tårna är ganska stor. Blott första vingpennan är i inre, och blott den andra i yttre fanet, urnupna. Men vingar och stjärt äro längre än på de föregående, och handtäckfjädrarne äro knappt längre än första armpennan.

Synonymi. *Falco vespertinus* L. Syst. Nat. XII (descr. orig.); — Pall. Zoogr.; — Temm. Man.; — Nilss. Fn. I, 32; — Schlegel, Mus. P. bas, 32; — *Erythropus vesp.* Fritsch Eur. 39. — *Falco rufipes* Beseke Vög. Curl. 1792; — Gloger Handb. 32; — Kjörbölling Danm. F. 28.

120. TORNFALKEN (*Falco tinnunculus*) Pl. XXVI fig. 5, 6; — översidan klart brunröd, svartfläckig; vinglängd 240—250 mm. — Den äldre hannen har rygg och vingar ljus brunröda med blott få, ganska små svarta fläckar; huvud, bakrygg och stjärt klart blågrå; stjärten med bredt, svart bälte vid ändan och kort hvit spets. Hela undersidan vackert, blekt gulröd, med små, svarta långsfläckar. Fläcken vid munviken är smal, svartaktig; de stora vingpennorna utåt svartbruna, ofläckade. — Honan har hela översidan, med huvud och stjärt, brunröd med svarta tvärfläckar; undersidan blekare rödgul, svartfläckig; stjärtens tvärband 11 smala och ett bredt vid den hvita ändan. — Årsungen liknar honan

men har större svarta fläckar. — Från alla de föregående skiljer sig denne derigenom, att sidotårna äro lika långa och mellantån, utom klon, betydligt kortare än tarsen (blott $\frac{3}{4}$ av dess längd). Av vingpennorna äro 1 = 4 och 2 = 3; 1 och 2 intill inskurna, 2 och 3 utåt urbuktade. Stjerten rundad och längre än hos de föregående.

Tornfalken är för de flesta väl bekant, då han är en av de foglar som gerna slå sig ned i människans grannskap. Han trives, liksom Kajan, obeskrivligen väl uti större, helst förfallna stenhus, kyrkor och torn, magaziner o. d. uti hvilka finnas hål i väggarna eller under taket, hvarest han kan bosätta sig under sommaren, även inne i större städer, och han föredrager dessa ställen, då de finnas att tillgå, framför de klippor eller ihåliga träd, hvarest han han haft sitt ursprungliga hem och hvarest han ännu på många orter bor kvar. En gång bosatt, t. ex. i en kyrka, lever han fredligt tillhopa med Kajorna; men på de ställen hvarest han ej vanligen bott, blir ett nykommet par, som vill söka sig en boningsplats, vanligen fördrivet av dem; ty Kajorna äro icke benägna för införandet av nyheter. Tornfalken tillhör isynnerhet fruktbarare slättbygder men bebor även ofta bergstrakter och plägar vara allmän där han finnes, samt är en av de vidsträcktast utbredda foglar. Han tyckes hos oss förekomma mera allmänt utspridd till omkring 60° lat.; men finnes dock på många ställen vida längre mot norr där lokalen är passande, såsom i Jämtland, till och med i Lappland; enl. Löwenhjelm vid Arjeplog (66°), Tjeggelvas, och vid Wihrijaur (67½°) — samt isynnerhet i Norrige: uti norra delen av Gudbrandsdalen och, utmed kusten, ända opp vid Tromsö (69½°). Här bygger han i bergsklipporna (Lilljeborg). I Finland skall han vara allmän och häcka ännu vid Uleåborg (65°; Malmgr.). — Söderut är han en allmän sommarinvånare i hela Europa, ända till

Medelhavet; men överallt flyttar han bort över den kallaste delen av vintern (i Spanien Nov.—Febr.); ehuru många sägas qvarstanna, t. ex. i Grekland (kanhända av dem som kommit från norr?). I norra delen av Afrika, ända ned i Sennaar och Kordofan samt vid Senegal finnes han, alldeles sådan som i Europa; men vi sakna uppgifter, till och med för Algier, huruvida han är häckfogel eller blott kommer dit över vintern. — Utåt Asien finnes Tornfalken åtm. till Nepal och Dauurien, men har på sednare stället något blekare färg än hos oss. Middendorf träffade honom ända opp vid Boganida (71° lat.), hvarest han visade något mörkare färg. Deremot finnes han sådan, som i Europa, uti hela Indien och på Ceylon, men blott såsom vinterfogel. Ovisst är ännu om han förekommer i Ostsiberien; men i Japan och China finnes allmänt en varietet med något mörkare färg och större svarta fläckar. Flera andra, något mera tydligt skilda racer förekomma i Gamla Verldens övriga länder, (F. moluccensis i Malayasien; cenchroides i Australien; punctatus på Madagaskar; rupicola och rupicoloides i Sydafrika) och i hela Amerika förekommer en series av dylika, föga skilda varieteter av den högst närsläktade F. sparverius.

I olikhet med de föregående arterna griper Tornfalken sitt rov helst på marken. Han lever mest av Möss, Ödlor Sniglar och större insekter, särdeles Gräshoppor, och fångar även fogelungar, men blott sällan äldre små-foglar, hvilka han icke kan taga i flykten. — Han är således för oss mera nyttig än skadlig och bör helst lemnas i fred. Han blir lätt tam, men en dressering till jakt kan ej gerna komma i fråga. Då han ser ett rov på marken, plägar han hålla sig stilla midtöver på en punkt i luften, starkt fladdrande med vingarna, till dess han lodrätt nedstörtar för att gripa sitt byte, hvilket bland rovfoglarne är eget för denna och de nyssnämnda, närsläktade, samt för F. vespertinus. — Äggen äro till antalet

vanligen 3 à 5, rödbruna eller gulbruna och tätt brunfläckiga, men variera ganska mycket. De läggas oftast inne i hålor, under tak, men även ofta på klippavsatser eller i gamla kråkbo o. d. Uppgiften att han stundom bygger ett eget bo på trädens grenar torde behöva bekräftelse, men oftast synes han ej stort mera än andra falkar besvära sig med att samla materialier, blott till en ringa bale.

Synonymi. *Falco tinnunculus* L.; — Temm. Man.; — Nilsson Fn. I, 34; — Gloger Handb.; — Schlegel Mus. P. B. I, 25; — *Tinnunc. alaudarius* Fritsch, 41. — (Gen *Cerchneis* Boie; *Tinnunculus* Vieill. etc.).

3. HÖKSLÄGTET (Astur).

Vingarne korta, rundade: räcka föga över halva stjertens längd; med 4:de pennan längst. Fötterna starka, långa: själva fotstycket (tarsen) omkring $\frac{1}{4}$ av vinglängden, samt både framtill och på baksidan (fotsålan) beklädd med tvärsköldar (hvilka dock ofta sammanväxa till en odelad hud, såsom en stövel).

Desse äro, i förhållande till sin storlek, de rovgirigaste, och starkaste bland rovfoglarna, jämte falkarna, och de äro djervare än dessa samt föda sig, liksom de, blott av levande rov, hvilket de dock mest gripa på marken, eller, under låg flykt, nära marken, hvarföre de i Falconeriet kallas lågt flygande, Oiseaux de bas vol. Dock flyga de ofta rätt högt, i stora kretsar. — De ha stark byggnad: näbbet är något hoptryckt och mindre starkt än falkarnes, med en stor rundad utbuktning eller flik på sidokanten, men utan tandvinkel framtill. Näsborrarne avlånga. Den korta vingen har ej mycket mera än hälften av hela kroppslängden. Första vingpennan är ungefär lika med 7:de—10:de; de 5 första (1—5) i inre

kanten urnupne och 2—6 i den yttre något urbuktade; handtäckfjädrarne mycket kortare än första armpennan. Tår långa: den mellersta (utom klon) betydligt längre än halva fotstycket; den yttre längre än den inre; den yttre och den mellersta med tämligen stor dyna midtunder. Iris är gul. Fötterna gula.

121. DUVHÖKEN (*Astur palumbarius*), Pl. XXVII: fig. 2, gammal; 3, ung. — Stor: vinglängd 320—370 mm. — Äldre hanne: på övre sidan tämligen rent mörkgrå; huvud gråsvart, med hvita ögonbryn och nackfläckar. Undertill vit med tätstående, svartaktiga tvärstreck. Stjerten mörkgrå med 6 breda, svartaktiga tvärband (hos de äldre förkortade, såsom stora fläckar). — Honan likadan, men färgen ovan till gråbrun. — De yngre, på översidan gråbruna, med fjädrarnes ända mörkare, rot och sidokanter bleka, isynnerhet på hals och nacke. Hela undersidan gulvit med smala, svartaktiga längsfläckar. Stjertens tvärband bredare, med en inre, svartaktig och en yttre, blek, nästan hvitaktig, buktig gräns. Ofta äro blott 4 tydliga på övre sidan; men 6 på den undre.

Duvhöken, som även kallas Hönshök eller Slaghök, är i kroppen så stor som de största falkarne; hela längden utgör omkring en aln. Fötterna ha alltid tydliga tvärsköldar både framtill och på sålan av fotstycket. De äro ovanligt grova och starka samt beväpnade med de, i förhållande till kroppen, största klor bland alla våra rovfoglar. Allt visar att denne är en stark rövare och man kan gerna säga att han är den skadligaste av alla våra rovfoglar. Han är ock, jämte Uven och Örnarna, en av dem, för vilkas dödande svenska jägeristadgan av år 1864 bestämt skottpenningar, nämligen 2 Rdr. Han lever av allahanda foglar, från Gås och Tjäder, ända till småfoglar, såsom Talgoxar o. d., samt

av mindre däggdjur: harar — möss, men tyckes framför andra föredraga Hönsfoglar och Duvor. Helst griper han sitt rov på marken, men även i träd eller i flykten. Ehuru han ej kan flyga så fort som Falkarne, och häruti ej mycket överträffar Duvorna, så tager han dock dessa lika bra som de, emedan han kan göra korta och hastiga vändningar, vida bättre än Falken, och ihärdigt förföljer Duvan samt kan anfalla henne även från sidan. Denna hans vighet i flykten, gör att han kan jaga nästan lika bra i skog, till och med i tämligen tät skog, som ute på fältet. Vanligen sitter han dold, lägre ned i en trädkrona för att speja efter rov, eller söker han derefter flygande, och smyger sig på detsamma med en utmärkt list och beräkning, genom att flyga dold bakom stängsel, häckar o. d. tills han är helt nära. Det är ganska vanligt hos oss att en Duvhök på kort avstånd följer en jägare till dess dennes hund stöter upp en Rapphöna eller annat villebråd, då Höken strax är framme och griper rovet midt för jägarens åsyn och flyger bort dermed. Ofta visar han en nästan otrolig djervhet uti att anfalla Höns, Duvor o. d. inne på bebodda ställen och i människors grannskap. — Såsom vi förut omtalat blir han tämligen lätt dresserad till jaktfogel, och han är den ende som har kunnat löna sig att hålla, såsom sådan, för en mindre rik person. Då han kan släppas på Rapphöns, Orrar, unga Harar m. m. och i sydligare länder på Fasaner, Kaniner o. d., sträcker sig jakten sällan så långt bort att icke jägaren kan följa med.

Duvhöken är ännu tämligen allmän hos oss, i alla större skogstrakter, och häckar till och med i Skånes skogar, ehuru väl i mindre antal. Han finnes så långt mot norr som hög skog växer och saknas således blott i den egentliga Finmarken över 70°, eller kommer blott dit någongång, på kortare besök. Mot söder blir han sällsyntare, men finnes dock häckande ända ned i södra Europas

bergstrakter, såsom i Spanien, t. o. m. i Andalusien, på Sicilien och i länderna näst norr om Grekland. Om vintern förekommer han oftare i dessa länder, då särdeles de yngre flytta ut; men de flytta ej långt och blott få lära visa sig i Algieriet samt än färre i nedre Egypten. De gamle bli mest, eller till en stor del, kvar i hembygden över vintern, till och med högt upp i Lappland. — Likaledes finnes han utåt hela norra Asien, ända till Ochotzka havet och i Kamtschatka; men i dessa östra trakter skall han oftast vara blek eller mer och mindre hvit till färgen, hvilken variation även understundom ses hos oss. I Nordamerika förekommer han ock, och är därstädes, såsom ung, fullkomligt lik den europeiska; men äldre exemplar få något svartare huvud och något finare, mera vågiga tvärband på bröstet, hvarföre man åtskilt dem såsom egen art: *Falco atricapillus* Wils. — Överallt bor han om sommaren blott i större skog och föredrager barrskogen. Boet lägges i större träd, och det påstås dels att han alltid själv bygger eller åtminstone årligen påbygger och förbättrar det, dels att hvarje par plägar ha flera bo som de omväxlande begagna olika år. Dessa bo äro byggda av grenar och omkring 3 fot i diameter. Äggen läggas tidigt på våren. De äro stora som hönsägg, gröngrå — hvitaktiga och mer eller mindre brunaktigt fläckiga. Kläckningstiden uppgives vara 3 veckor. — Duvhöken fångas lättast i hökbur, som kan vara helt enkelt gjord, av starkare trädspjelar, eller bättre av ståltrådsnät, med fall-lock; v.p. 2 alnar i fyrkant. Den bör ha en nedre avdelning hvari ett par höns sättas såsom lockfoglar,

Synonymi. *Falco palumbarius* Linn. — Gloger Handb. 47; — Astur pal. Keyserl. et Blas. sp. 34; — Nilss. Fn. I, 39; — Schl. Tr. de Fauc. p. 38 (Autour), pl. X, XI; — Lindblad, Jäg.-Förb. Tidskr. 1863, 244: utförligt om fogelns jakt och fångst. — (Genus: *Astur* Bechst. — *Dædalion* Sav.).

122. SPARVHÖKEN (*Asturnisus*) Pl. XXVIII, fig. 1 (äldre). — Liten: vinglängd 200—235 mm. — Äldre hanne: översidan renare mörkgrå, med vanligtvis dolda, hvita fläckar på skullran och nacken. Undersidan vit med talrika, svartaktiga (till en del rödbruna) tvärstreck, och åt sidorna mer eller mindre, blekt rödbrun. Stjerten har 6 mörka tvärband, som vanligen på översidan äro otydliga. — Honan lika tecknad, men oftast: ovan till brungrå, med större hvita fläckar i nacken; undertill ej eller föga rödbrun; stjärtbanden mörkare och tydliga; — De yngre ovan gråbruna med gulbruna fjäderkanter och gulaktiga nackfläckar; undertill gulhvita med bröstets tvärband bredare och böjda, nästan såsom hjertlika tvärfläckar, samt gulbruna med mörka kanter.

Till färg och teckning liknar Sparvhöken den föregående nästan lika mycket som till form och levnadssätt, men han är flera gånger mindre, och skiljer sig betydligt genom fötternas form. De äro ganska smala, men starka. Hos de yngre är fotstycket (tarsen) ofta beklädt av större fjäll, som på hela framsidan, men blott på en mindre del av baksidan, äro större och bilda tvärsköldar; men dessa fjäll sammanväxa snart till en odelad, hård hud. Tårna synas genom sin smalhet oformligt långa. Övriga delar såsom den förres. Stjerten räcker omkring 100 mm. (4 tum) utöver vingarna.

Sparvhöken är, liksom Duvhöken, ganska vidsträckt utbredd. I Skandinavien finnes han så långt opp som skogen räcker, ty han bygger och bor endast i skog, och helst i barrskog, men han skall någongång om sommaren ses ovanför den större skogens gräns i Finmarken; något mera söderut blir han allmän. I hela det övriga Europa är han likaledes häckfogel, ända till medelhavet, och det är sannolikt (ehuru ej säkert bekant) att han såsom sådan finnes i Algieriet; men i hela norra Afrika blir han om vintern all-

män. Han bebor även hela norra och mellersta Asien, ända ut på Japan och i Nepal; men till det egentliga Indien kommer han blott om vintern. Uti Sydafrika och i hela Amerika ersättes han av några former, som knappt kunna anses för annat än obetydliga färgvarieteter, t. e. *A. rufiventer* från Sydafrika, med något mera rödaktig färg undertill; *A. madagascariensis*, knappt skild från vår; *A. fuscus* i hela Amerika, med någon liten olikhet i fläckarnas form på bröstet; men från alla dessa ställen, Cap—Brasilien, får man ock exemplar som ej visa den ringaste olikhet med vår art. — Även av denna stannar ett mindre antal kvar i hembygden över vintern; men de flesta flytta ut från alla kallare länder. De komma derföre om hösten i stort antal till slättbygderna mot söder, såsom i Skåne, Tyskland o. s. v. — Han är lika djerv samt, i förhållande till storleken, lika stark som Duvhöken, och flyger kända ännu något starkare. Han slåss modigt med Kråkor, Korpar och andra Hökar, och är en förskräckelse för alla småfoglar, utom Svalorna. Ofta ses han, på bebodda ställen och i människors grannskap, eller inne i städerna, oförmodadt störta ned bland en flock gråsparvar, samt gripa och bortföra en, och det är om denna som man ofta får höra berättas att han förföljt och tagit Sparvar ända in i husen, genom fönster eller dörrar. Hans litenhet gör att han måste hålla sig till mindre rov, men likväl angriper han understundom Duvor eller yngre Rapphöns, hvilka han dock ej kan flygande bära bort. Även förtär han mycket Möss. — Denne fogel har varit använd till jakt på Vaktlar m. m. Om dresseringen ha vi förr talat.

Boet lägges på större barrträd i skog. Det är sammansatt av tätt lagda qvistar och tämligen stort; inre diametern v.p. 9 tum (Jämf. Meves, Vet. Ac. Ö. 1860, 189). Äggen äro 3 till 6, grönaktigt smutshvita, åt större ändan mer eller mindre brunfläckiga.

Synonymi. *Falco nisus* Linn.; — Gloger Handb. 49; — *Accipiter fringillarius* Auct.; — *Acc. nisus* Pall.; — Fritsch. Eur. 44; — *Astur nisus* Auct.; — Nilss. Fn. I, 43. — Schl. Traité de Fauc. p. 40, pl. XII.

4. KÄRRHÖKSLÄGTET (*Circus* Bst.).

Fötter, vingar och stjärt ganska långa. Fotstycket (*tarsus*) smalt och så långt som huvudskallen med näbbet samt både fram och baktill beklädt av större tvärsköldar. Näbbet litet, svagt, mera hoptryckt, med nästan jämna käk-kanter (utan tand eller tydligt utstående flik) och utan inskränning vid underkäkens spets.

Dessa arter utmärka sig genom sin smala kroppsbyggnad, med långa extremiteter, och skilja sig från föregående släkte genom det svagare näbbet och de långa vingarna; från det följande huvudsakligen genom längre, smalare fötter och smalare, mera långsträckt form. Den svagt rundade stjärten är något längre än kropp och huvud tillhopa (då halsen hålles i vanlig ställning), och vingarne räcka till stjärtspetsen, eller nära till densamma. Handtäckfjädrarne, hvilka, liksom på de flesta foglar, sluta vid halva vinglängden, räcka något över stjärtroten; (hos de egentliga hökarna räcka de ej ut till stjärtroten). Tredje vingpennan är längst och den första är lika med den sjette, eller något litet längre eller kortare. Tvärsköldarne på fotstyckets baksida (svarande mot fotsålan) äro vanligen blott hela och tydliga på en sträcka nedanför midten av detta stycke; nederst (över baktån) äro de alltid fördelade, och ovanför midten samt överst, på själva hälen, äro de delade till små, runda eller sneda fjäll. Hela fotstycket är något längre än mellantån med klo, och dynorna eller hud-

knölarne under mellersta tålederna äro tämligen stora, men blott kullriga; ej förlängda såsom på Hökar och Falkar. Klorna äro smala och föga krökta.

Vidare äro Kärrhökarne utmärkte av en halskrage eller ansikteskrets, alldeles sådan som hos Dagugglorna. Han består av små, tätt sittande, smala och böjda, mera täta och spänstiga fjädrar; börjar ett stycke rätt bakom ögat, bildar en halvcirkel omkring öronöppningen och fortsättes vanligen tvärt över strupens övre del. Hos somliga arter är han dock framtill, eller helt och hållet, mindre märkbar. (På Pl. 28, fig. 3 är han tydligare utmärkt genom mörka streck). Denna bildning är ganska ovanlig, ty den finnes knappt tydlig på flera än de två anförda fogelsläktena; men den utvisar dock ej mera en närmare släktskap mellan dem, än andra dylika fjäderbildningar; t. ex. tofsar på huvudet, kluven stjärt o. s. v. Tvärtom utgöra Kärrhökarne en motsats mot Ugglorna genom sin smärta bildning och sina långa, smala extremiteter, samt isynnerhet genom den bland rovfoglarne ovanliga, ganska betydliga olikheten i färg och teckning mellan hannar, honor och ungfoglar. Dock ha Kärrhökarne, nästan som dagugglorna, något större öronöppningar än de övriga dagrovfoglarne. — Fjäderdräktens färg ändras hos hannarna åtminstone två gånger, så att de ej få utbildad färg förr än i tredje året, eller än sednare; honorna få den redan i andra året (efter första ruggningen), hvilket dock torde förhålla sig något olika hos skilda arter.

Av Kärrhökarna finnas arter spridda kring hela jorden, utom i de kallare länderna, och de äro, åtminstone i de tempererade climaten, ordentliga flyttfoglar. De undvika bergiga och klippfulla trakter samt tätare skog och vistas helst på slättbygder, nära vatten. — De flyga vanligen jämnt, men icke särdeles hastigt, svävande framåt med stilla vingar, eller liksom simmande genom luf-

ten, oftast helt lågt, blott få alnar över marken, då de speja efter föda. Denna består mest av grodor, ödlor, möss, större insekter, sniglar o. d.; men de förtära även gerna harungar och mindre foglar, till och med Rapphöns, ifall de kunna överrumpla dessa då de ligga stilla, ty att gripa dem i flykten förmå de icke. Även sägas de fånga fisk i grundt vatten. Särdeles skadlige skola Kärrhökarne bli under fortplantningstiden derigenom, att de framför allt annat synas eftertrakta fogelungar, såsom av hönsfoglar, änder, snäppor o. d., samt ägg, hvilka de erhålla genom att jaga bort liggande fogelhonor av de arter, som värpa på marken, till och med av de större andarerna. — Understundom ser man dem flyga högt, svävande i kretsar, nästan såsom Gladan, och de äro i rörelse långt ut på aftonen, under skymningen; men midt på dagen tillbringa de mycken tid med att sitta stilla och hvila. De sitta då mest på marken, dolda bland spridda buskar eller högt gräs, i sädesåkrar o. s. v.; eller på kullar, stenhögar och andra, föga upphöjda föremål; men sällan eller knappt någonsin i träd. Ehuru mycket de vistas på marken, så gå eller spatsera de hvarken ofta eller ledigt; de sitta mest stilla och hoppa blott då och då några steg, eller även en längre sträcka framåt, för att gripa ett av sina vanliga rov. — Deras bo utgöres blott av några strån, pinnar o. d. såsom bale, och läggas, liksom hönsens m. fl. på bara, platta marken, och ej på upphöjda ställen, klippor, träd o. s. v. såsom de övriga rovfoglarnes. Äggen äro hvitaktiga, vanligen utan fläckar.

Släktets 4 europeiska arter kunna på följande sätt karakteriseras:

a) de 4 första vingpennorna i inre fanet djupt inskurna; 2—5 i yttre fanet inbuktade. (De första armpennorna räcka betydligt ut över handtäckfjädrarna: 1 tum eller mera. Första pennans inskärning ligger jämnt vid handtäckfj:s spets).

C. æruginosus, vingarne räcka till stjertspetsen; färgen mörk.

C. pygargus, vingen räcker föga över $\frac{3}{4}$ av stjertens längd.

b) blott de 3 första vingpennorna inåt, och 2—4 utåt, inbuktade. (De första armpennorna ej längre än handtäckfjädrarne. Vingen är således hos dessa ganska smal).

C. pallidus, vingen räcker till stjertspetsen. Första vingpennans inskärning ligger jämnt vid handtäckfj:s spets. Färgen blekare.

C. cineraceus, vingen räcker till eller utöver stjertspetsen. Första vingpennans inskärning ligger något över 1 tum (c:a 30 mm.) bakom handtäckfj:s spets.

123. KÄRRHÖKEN (*Circus æruginosus* L.) Pl. XXVIII, fig. 4, 5; — (Artens kännemärke, se näst ovanför). Vinglängd, ♂ 400, ♀ 430 mm.; — tars 80—85. — *Ungfögel* (fig. 5), mörkbrun, huvud ovan till och haka gulbruna (eller urblekta, ända till hvitt). Hela vingen undertill svartaktig med kort, blek rot på handpennorna. Stjertens översida svartbrun med blek spets; stjertfäste nästan av kroppens färg. Översidans fjädrar ofta med rödbrun spets. Kragen otydlig, ej fläckig. Iris mörkbrun. — *Gammal hanne* (3 år, eller äldre) översida mörkbrun; huvud, hals och strupe hvita eller gulaktiga med svartaktiga streck; kragen tydlig, blek, svartstreckad, fram till fullständig. Vingen utåt mer eller mindre grå; handpennor undertill svarta med vit rot; undre täckfjädrar hvitaktiga. Buk och byxor mörkt rödbruna; stjert askgrå, pennorna inåt och i spetsen mer och mindre smutsrödaktiga, men med inga eller smala, otydliga tvärband. Iris gul; ben gula. — *Honan* antager, såsom äldre, liksom hannen i andra året, mer eller mindre av den äldre hannens dräkt, och säges vid högre ålder bli honom nära lik; men iris förblir mörk. — Färgen varierar föröfrigt; man får t. ex. se yngre ex. med hela huvudet mörkt. — Näbbet är hos denna art något större, men vid roten mindre högt än hos de följande, hvarföre näbbryggen är nästan parallel med munspringan och näbbet synes, liksom Örnarnes rakt, blott i spetsen krökt.

Kärrhöken tyckes mera än de övriga arterna av släktet hålla sig vid vatten. Hos oss förekommer han blott spridd och tämligen sällsynt i södra hälften av Sverige, såsom i Skåne, på Öland, vid Göteborg och i Östergötland, samt i Mälaretrakten, nära Stockholm, hvarest han häckar; men redan vid Upsala skall han blott mera sällan förekomma och längre norrut tyckes han ej vara sedd. — I Norrige har blott ett enda exemplar hittills blivit funnet, nära Christiania (Collett). — I Danmark och i det övriga Europa förekommer han oftare, såsom i England och isynnerhet i södra Ryssland. Enskilda par sägas häcka på Sicilien samt i norra Italien och norra Grekland, men om vintern blir fogeln allmän i södra delarna av dessa länder, då han för en kortare tid helt och hållet utflyttar från de nordligare länderna, och i stället visar sig i norra Afrika, ända ned i Nubien. I Siberien skall han enligt Pallas vara allmän, men omtalas ej därifrån av nyare resande. (Sannolikt finnes han blott i vestra Siberien som föga blivit undersökt av de nyare). Deremot skall en till färgen föga olika varietet vara allmän i Himalaya och Indien (Blyth, Catal.; Jerd. Ind.). I södra Afrika ersättes han av en närstående art, *C. ranivorus*. — Äggen läggas i Maj, på en ringa bale på marken, nära vatten, eller även på större tuvor i kärr. De äro 5—6, grönaktigt smutshvita; men skalets insida är renare och starkare grön. Medan honan ligger på äggen skall hannen ofta tumla omkring ganska högt i luften, omkring boet, då han mycket låter höra sitt skrikande läte.

Synonymi. *Falco æruginosus* L. Fn. Sv. et S. N. (junior); — Lath. n:o 53; — Nilss. Fn. Ed. 3, 82. — *Circus ærug.* Keys. et Bl. sp. 39. — *Falco rufus* Gm.; — Lath. n:o 51 (senior); — Retz. Fn. 65; — Gloger Handb. 89; — *Accipiter circus* Pall. Zoogr. I, 362.

124. BLÅHÖKEN (*Circus cyaneus*) Pl. XXVIII fig. 1, 2; — (Artkännetecken, se under släktets beskrivning). Vinglängd: ♂ omkr.

340 mm.; ♀ 370; tars. 70—80. Ansikteskretsen är alltid fullständig och går tvärtöver strupen; vingen räcker blott till v.p. $\frac{1}{4}$ av stjerten (är v.p. $2\frac{1}{2}$ tum kortare än den). Av vingpennorna är 1 = 7; 4 nästan = 3; övergumpen alltid hvit. — *Gammal hanne*: ljust blågrå, hela buken hvit. Stjerten grå; de 3 sidopennorna med hvitt inre fan; de fleste pläga ha omkring skaftet 6 till 7 grå fläckar eller vinkliga tvärstreck. Handpennor svarta, blott vid roten, undertill hvita. Iris klart gul. — *Äldre hona* och ej fullt utbildad (2 à 3-årig) *hanne*: översidan mörkbrun, blekfläckig; undersidan hvit, tätt längsfläckig av brunt. Ansikteskretsen hvit och tätt brunfläckig (hvarje fjäder midtåt svartbrun, på sidorna hvit). Stjerten ljus med 6 reguliera, mörkbruna tvärband: det första smalt; det sista, (vid spetsen) bredast: nära 2 tum. Iris brungul. Handpennor undertill hvita, med breda, mörkbruna, sneda tvärband. — *Årsunge*: mörkbrun med brungula fläckar och fjäderkanter; undertill ljust brungul med mörkbruna längsfläckar. Ansikteskretsen starkt fläckig. Stjert och handpennor såsom honans; blott något mörkare, mera brungula.

Denne är än mera sällsynt hos oss än den föregående och tyckes knappt häcka i södra hälften av Sverige, hvarest han blott varit funnen under flyttningen, höst och vår; men han häckar i Norrland. Riksmuseum äger en hanne, skjuten 1835 av J. Wahlberg ovanför Luleå, vid boet, hvaruti funnos nykläckta ungar (dagen är ej antecknad), och han uppgives vara sedd vid Muonioniska (68°; — "nicht selten"; A. v. Nordmann, Übers.). I Norrige är han ej med säkerhet träffad (Collett); men i Finland är han anmärkt, under flyttningen, vid Kuopio (63°). I Ryssland är han allmän och uppgives såsom häckfogel från Archangel till Svarta havet. Likså i mellersta Europa, särdeles i Holland samt i hela Britannien. Den skall t. o. m. häcka på Jutlands ljunghedar (Kjærb.)

Mot söder anses han fortplanta sig i länderna norr om Grekland, men skall blott visa sig under den kallare årstiden i Europas sydligaste delar och i norra Afrika. Uti Siberien skall han vara allmän (Pall.), och har blivit funnen långt öster ut. Middendorf uppgiver ett ex. från Nertschinsk, och Schrenck ett, från Amga (biflod till Lena c:a 60°), båda funna i slutet av April. Om vintern infinner han sig i norra Indien. I största delen av Amerika finnes en hökart, *F. hudsonius* L., *F. uliginosus* Gm., som blott skiljer sig från denna genom något litet högre fötter, men ej till form och färg, och som knappt kan anses för en skild art.

Äggen läggas, liksom de övriga arternas, på en föga utmärkt bale; men oftare på torra landet, längre från vatten, såsom i sädesåkrar, bland ljung eller småbuskar på fält och hedar o. s. v. De likna den föregående och äro, såsom hans, inuti klart gröna, men visa oftare otydliga, mörka fläckar på ytan. Man har anmärkt att hannen deltagar i äggens ruvning. Om levnadssättet se föröfrigt under släktets beskrivning.

Synonymi. *Falco pygargus* L. S. N. X (ex Albin. II, t. 5 et III t. 3; ♀ v. jun.); — et XII (Briss. Edv. Non in Fn. Sv.); — Retz. Fn. Sv. 64 (♂, ♀); — Gloger Handb. 91. — *F. cyaneus* L. XII (ex Edv. 225, ♂); — Lath. sp. 94 (♂, ♀); — Temm. Manuel; — Keys. et Blas. sp. 36 (*Circus*); — Schlegel; — *F. strigiceps* Nilss. Orn. Sv. I, 22; — Skand. Fn. Ed. 3, p. 90 (*Circus*).

Anm. Ett bestämdt svenskt namn torde knappt finnas för denna sällsynta art; — namnet Blå hök föreslås här efter den äldre hannens färg. Namnet Sumphök torde här vara mindre lämpligt.

STEPHÖKEN (*Circus Pallidus*) 36. Pl. XXVIII fig. 3 (ung ♀). — Kännetecknen anföras nyss förut). Vinglängd: ♂ 325—350 mm.; ♀ 360—370; — Fotstycket 70, 80 mm. Ansiktskretsen är väl fullständig, men ofta fram till mindre tydlig. Av vingpennorna är vanligen 1 = 6 och 4 betydligt kortare än 3. — Den gamle hannen liknar mycket den föregående, men plägar vara något blekare blågrå och kan även under flykten urskiljas från honom genom vingarnes mera hvita undersida. De flesta handpen-

norna äro nämligen grå, undertill hvita; blott 3—5 med lång, svart spets (2 har kortare svart spets). Stjerten grå: sidopennorna hvita med v.p. 8 bredare, grå tvärband. — *Gammal hona*: översida mörkt gråbrun, med huvud, hals och vingar blekfläckiga; undertill vitaktigt rödgul med bruna längsstreck och fläckar. Ansiktskretsen blek, tätt mörkfläckig; stjerten brun, sidopennorna bleka; alla med v.p. 4 breda, mörka tvärband. Handpennorna undertill hvita, snedt svartbandade. — *Hannen i mellandräkt* liknar honan, men har hvitare, tätt brunstreckad undersida; varierar föröfrigt betydligt genom ruggningen och har delvis de äldres eller yngres dräkt. — *Årsungen* är ovan till mörkbrun med brungula fjäderkanter samt bleka fläckar i nacken och frampå vingen. Ansiktskretsen brungul eller blekare, ej fläckig. Hela undersidan ljus brungul, nästan utan fläckar. Stjerten mörk med 5 breda, än mörkare tvärband (sidopennorna mellan banden bleka). Handpennorna såsom honans.

Denne hökart tyckes mest tillhöra *stepper*, eller större gräsbevuxna slätter i mindre kalla klimat, såsom i mellersta Asien och södra Ryssland, kring Wolga, hvarest han lär vara allmän och fortplanta sig i betydligt antal, och derför har han av Naumann blivit benämnd *Steppenweihe*, hvilket namn vi här upptaga i brist på annat svenskt namn. I allmänhet lever och vistas han sydligare än den föregående; men i hela mellersta Europa finnas de tillhopa, ehuru denne är sällsyntare. I Tyskland har han dock blivit funnen häckande. Han tyckes vara en av dessa vidt omkring strövande foglar, som oftare visa sig långt från sitt egentliga hemland, kanhända ock någon gång häckar, men åter försvinner. Hos oss ha flera exemplar blivit funna och tillvaratagna. Tvänne från gamla Paykullska samlingen, tyckas, efter uppstoppningsättet, vara härifrån, men de ha varit förväxlade med föregående art, såsom ofta varit händelsen. En äldre hona blev av J. Wahlberg skjuten vid Djupady på Gottland d. 9 Maj 1834, och ansågs länge för *C. cineraceus*, som finnes omnämnd i Nilss. Fn. 1835. Vidare har en hona (enl. Nilsson) blivit skjuten vid Lund 1834, och en nära Göteborg d. 3 Juni 1853 (beskriven av Malm), samt en hanne, vid Norrköping d. 16 April 1863, av Jägmästaren Lundborg. Alla om hvilka uppgifter finnas, träffades på våren och åtminstone en (från G.borg) hade uppehållit sig flera dagar i trakten; men ingen säker uppgift är mig bekant, att någon av dem häckat. De kunna således rätt väl ha varit blott tillfälliga resande, och vi äga ingen säkerhet att arten kan anses tillhöra landet. — I Indien skall denne hök vara ganska allmän om vintern (Oct.—April), men han ses ej där om sommaren (Jerd.); sannolikt kommer han blott flytande dit från Tartariet. Likaså tyckes han förekomma tämligen allmänt

i hela Afrika. Riksmuseum äger många exemplar från Nil-länderna genom Prof. Hedenborg samt från Cafferlandet genom J. Wahlberg, hvilka alla äro dödade i December och Januari, hvarav man skulle kunna föreställa sig att de vore utflyttade, över vintern, från östra Europa. I Algieriet finnas de ock, men årstiden uppgives ej. — Äggen skola likna de föregående arternas, men sägas oftare, eller oftast, ha obestämda, mörka fläckar eller prickar. — (En äldre hona är nu avbildad. Pl. LXXII, fig. 4).

Synonymi. *Circus pallidus* Sykes, Zool. Pr. 1832, 80; — Keys. et Blas. sp. 36; — Schlegel, Revue Crit. p. VI; — Naumann, Vögel D. XIII, 154; — Blasius, ibid. XIII, 2, p. 31—34. — Nilss. Fn. I, 85. — *C. swainsonii* A. Smith, Illustr. S. Afr. 43, 44; — Malm, Götheb. Handl. 1853, 54; — Jerdon, Ind. I, 96.

ÄNGSHÖKEN (*Circus cineraceus*) 37, Pl. LXXII, fig. 2, 3. — (Artmärke, se under slägtet). — Vinglängd 330—370 mm. Vingarne äro hos denna, genom armpennornas korthet, lika smala som hos den föregående, men de äro betydligt längre i förhållande till kroppen, som är mindre; 4:de pennan betydligt kortare än 3:dje; 1 = 6; 2 = 4. Ansikteskretsen framtill otydlig. — Äldre hanne, askgrå; buken hvit med starkt brunröda längsstreck. Vanligen är ryggen mörkare och hela översidan något mörkfläckig samt armpennorna med 1 eller 2 mörka tvärband. Handpennornas hela undersida svart. Iris gul; (den uppgives vara brun hos honan och de yngre). — Äldre hona (ej avbildad) mörkbrun, något blekfläckig på huvud, hals och vingar. Undertill blekt rödgul med brunröda längsfläckar. Ansikteskretsen blek och mörkfläckig. Handpennor undertill hvitaktiga, snedt svartbandade. Stjerten brun med v.p. 5 mörkare tvärband; sidopennorna inåt rödhvita, med breda, rödaktiga tvärband. — Hannen i mellandräkt lik honan, men undertill hvitare med smalare, mörkare streck; ryggen har svartaktiga fjädrar o. s. v.; varierar betydligt. — Ung fogel, översida mörkbrun med rödbruna fjäderkanter och fläckar; bleka fläckar i nacken; undertill starkt brunröd, nästan utan fläckar. Mellersta stjertpennorna svartbruna; de på sidorna brunröda med mörka, breda tvärband, som dock ofta saknas på den yttersta.

Nilsson anför i Skand. Fauna några exemplar som erhållits i Skåne, höstetiden (Aug, Sept.); men föröfrigt är det obekant att denne fogel förekommit hos oss. Han tyckes annars finnas överallt tillhopa med den föregående: i mellersta och södra Europa, mellersta Asien, Indien (om vintern), samt i norra och södra Afrika, hvarifrån vi äga flera exemplar skjutna vintertiden. I södra Ryssland skall han vara ganska allmän och

säges stanna qvar där hela den kalla årstiden (dock sannolikt blott till en del?); i England och Irland, Holland och vissa delar af Frankrike är han även tämligen vanlig och säges häcka på ängar eller hedar bland gräset eller bland buskarna av *Ulex europæus*, som där tyckes intaga samma plats som Enet hos oss. Äggen äro smutshvita, oftast utan fläckar, på insidan ljusgröna. Denne flyger, till följe av sina långa vingar, starkare än de föregående, men säges föröfrigt likna dem till levnadsättet och, liksom de, ofta vistas vid vatten.

Synonymi. *Circus cineraceus* Montagu, Orn. Dict.; — Linn. Trans. IX, 188; — Gloger, Handb. 90; — Naum. Vög. D. XIII, 166, et ibid. 2, 32 (Wiesen-Weihe); — Nilss, Fn. I, 87; — *Strigiceps cinerascens* Bp.; — Fritsch. Eur. 48; — *C. montagui* Vieill.; — Yarr. Brit. I, 114. — Det här givna svenska namnet är, liksom den föregående, en översättning av det i Tyskland antagna.

5. VRÅKSLÄGTET (*Buteo*).

Näbb tämligen litet och mindre starkt, utan tand eller flik i käkkanten. — Vingarne räcka nästan till stjertspetsen; första armpennan mycket längre än handtäckfjädrarne. — Fotstycket ej långt, men långsät hela baksidan beklädt av reguliera tvärsköldar (även då det är fjäderklädt.

Hit höra medelstora eller större rovfoglar, som äro tjocka i kroppen, med lång, yvig fjäderklädnad och ganska stora, breda vingar. Första handpennan är tämligen kort, = 8; 4 längst (eller 3—5 nära lika); 1—4 i inre fanet, 2—5 i det yttre, utskurna. Näsborrarne långs-ställda, avlånga. Underkäken har vid spetsens sidor en rundad inskränning. Stjerten svagt rundad med breda pennor. Unga och gamla samt båda könen likna hvarandra tämligen nära till färgen. *Iris* är vanligen brun. — Dessa foglar äro i allmänhet tröga och sitta vanligen länge stilla på jordhögar, stenar,

kortare stolpar, låga träd o. d. för att speja efter rov, som består av möss, reptilier, sniglar, större insekter o. d.; men även understundom, ehuru mindre ofta, av Höns eller andra foglar, hvilka de dock ej kunna fånga i flykten. Möss utgöra deras käraste spis och emedan de äro glupska, ständigt hungriga storätare, göra de mycken nytta genom deras förödande, hvarföre de i allmänhet böra skonas. Deras flykt är jämn och tyst, och liknar Kärrhökarnes. Oftast flyga de rätt fram, ej högt över marken, med stilla vingar; stundom, mest under fortplantningstiden, flyga de i stora präktiga kretsar, till ganska betydlig höjd.

125. ORMVRÅKEN (*Buteo vulgaris*). Pl. XXVII fig. 4; — fotstycket naket; blott från hasleden till $\frac{1}{3}$ beffjädradt. — Vinglängd från 370 till 420 mm. Färgen svartbrun, gråbrun eller rödaktigt brun, oftast mer eller mindre hvitfläckig, isynnerhet på undersidan. Vanligen är hakan vit, svartstreckad, samt undergumpen vit och svartbandad eller fläckig. Buken har oftast flera hvita tvärband eller fläckar. Stjerten har alltid 10—11 ljusare (bruna, grå, rödgrå eller hvita) tvärband och hvitaktig spetskant. Näbb svartaktigt; fötter gula; iris gulbrun. — Ofta är den hvita eller bleka färgen betydligt mera utbredd, särdeles på undersidan, och huvud så väl som rygg derav fläckiga. Varieteter med övervägande eller nästan helt och hållet vit eller vitaktig färg, äro ej sällsynta. *De yngre* pläga ha gulaktiga eller rödbruna fjäderkanter och fläckar. Man har anmärkt att färgfördelningen (av mörkt och blekt eller hvitt) kan, genom ruggningen betydligt förändras, och de yngre ha vanligen mera hvitt än de äldre. Man finner ock ganska olika tecknade makar, eller ungar av samma föräldrar.

Ormvråken bor allenast i skog, men ej blott i stora, utan även i små skogstrakter, hvarifrån han gör besök utåt åkrar och

fält för att söka föda. Hos oss är han, från Skåne till Norrland, en av de allmännaste rovfoglarna och finnes i låglandet, eller granskogsregionen, ända opp till Lappmarksgränsen, men knappt inom densamma. Sjelv har jag i September sett honom i det lägre landet, söder om Muonioniska (nära 68° lat.) och i Norrige förekommer han allmänt sunnanfjälts. Han bebor vidare hela Europa och vestra delen av Siberien, och säges fortplanta sig ända ned i Grekland, Italien och Spanien, men lär i hela södra Europa vara mindre allmän, eller sällsynt, om sommaren. Han säges förekomma i hela Algieriet; dock ovisst vid hvilka årstider. I Egypten skall han blott visa sig om vintern (Heuglin). Deremot skall en högst närstående, men mindre art (*B. minor* Heugl.) finnas i Nubien och Abyssinien. Likaså finnes i östra Siberien, China och Japan en närstående art (eller kanhända två), med fotstyckena fram till fjädrade något över midten (*B. japonicus* Schl.). I Nordamerika förekommer även en fogel (*B. svainsonii*), som föga skiljer sig från den europeiska. — Från oss utflyttar Ormvråken över vintern (Oktober—Mars), ehuru en och annan, någon gång kan stanna kvar. I mellersta Europa är detta mindre sällsynt och i hela södra Europa blir han om vintern allmännare. Förr än vi få närmare under rättelse om förhållandet i Algieriet, kan man ej bedömma huruvida något större antal flytta över Medelhavet.

Vid flyttningen, isynnerhet om hösten, samlas flera tillhopa, ofta 30—50, som följas åt, ej i slutet flock, utan i spridda sällskaper. De slå då ned om nätterna, i skogslundar, eller, på slätterna, i spridda träd, många tillsammans i hvarje träd, då man lätt kan fånga dem med blotta händerna, genom att under blåst eller oväder, sedan det blivit fullt mörkt, tyst och försiktigt kliva upp i trädet och gripa dem om fötterna samt vrida halsen av dem. Denna jakt skall idkas på flera ställen i södra Europa, men hos

oss, veterligen, blott vid Skanör och Falsterbo, dit de komma i mängd, i October, för att flytta över, men ofta bli uppehållna något av vädret, då de hvila om nätterna uti pilträden som finnas i tämlig mängd i och vid dessa små städer. Nilsson uppgiver (i Sk. Fn.) att två personer som biträda hvarandra, på en natt kunnat fånga 30—40 stycken, eller flera, och att flera hundrade pläga fångas årligen. Någon gång skola 20 st. blivit tagna i ett enda träd. De sålunda fångade användas till föda, färska eller insaltade och äro rätt välsmakliga. — Från Skanörstrakten avflytta de helst under vestlig vind (sannolikt över Danska öarna och Holstein eller Mecklenburg?) — Denne fogels föda består isynnerhet av möss och grodor, men han förtär ock ormar m. m. och i fortplantningstiden, understundom harungar, fogelungar, eller någongång t. o. m. Rapphöns, Orrhöns o. d. som kunna överkommas. — Boet är ganska stort, 2 fot bredt, eller mera, men dock så väl doldt, att det ofta är svårt att se. Det lägges på stora träd i skog, vid stammen eller på de största grenarna, men är ofta blott ett utvidgadt och påbyggdt Kråkbo, samt, såsom alla rovfogelbo, ej mycket urhålkadt midtuti. Äggen äro vanligast 3, grönaktigt smutshvita, mer eller mindre brunfläckiga. I boets grannskap låter han ofta under flykten höra sitt gälla, jamande eller klagande skrik, ungefär såsom hiäh . . . , hvilket föranledt namnet Q v i d f o g e l; annars är hans vanliga namn i södra Sverige M u s v å g, liksom i Danmark och Norrige. Jag känner ej huruvida namnet V r å k begagnas i folkspråket.

Synonymi. *Falco buteo* L.; — Lath. 47; — Gloger Handb. 74. — *Buteo vulgaris* Bechst. — Nilss. Fn. I, 70; — Fritsch, Eur. 21; — *F. albidus* Gm. (specim. latius albopictum). — *Buteo cinereus* Bp. Csp. 18 (ex Gm.; sed falso; nam *F. cinereus* Gm. = *F. gyrfalco*, ex Edv. 53).

126. FJÄLDVRÅKEN (*Buteo lagopus*), Pl. XXVII fig. 5; — fotstycket tätt befjädradt ända till tårna; stjerten från roten till över

hälften hvit. — Vinglängd 420—460 mm. Färgen mörkbrun, mer eller mindre brokig av hvitt eller gulaktigt. Varierar ganska mycket; vanligen har översidan blott hvita eller gulaktiga fjäderkanter och fläckar; huvud och hals bleka tätt brunfläckiga; strupe och bröst mer eller mindre bleka. Bröstets sidor äro mörkbruna eller svarta, hvilken färg, isynnerhet hos gamla hannar, ofta är starkt utbredd, nästan över hela bröstet. Hos *unga* foglar är stjertens bakre hälft gråbrun, enfärgad; efter första ombytet får den 3 à 4 svartare tvärband. De *yngre* ha mera hvitt i färgen; de *äldre*, särdeles *hannarne* bli mörkare. Ögonringen är gulaktigt brun. — Näbb och fötter äro hos denna art mindre än hos den föregående, ehuru kroppen är något större. Fotstyckena äro ända till tårna tätt beklädda av korta, hvitaktiga fjädrar; men hela baksidan är naken, med huden bestående, liksom hos föregående art, av talrika tvärsköldar, utan fjädrar.

Denne rovfogel bebor om sommaren allenast den högre norden, nämligen, i Skandinavien, hela fjäldsträckningen ända från Nordkap till långt ned i södra Norrige, ovanför den större skogens eller åtminstone tallskogens gräns. Han är i norra Ryssland mera sällsynt och i Siberien allmän vid högre latitud, hvarest dock ännu träd växa (t. ex. *Pinus larix*), samt ända opp mot ishavet. Ovisst är om han finnes i östliga delen af Siberien. — Om hösten, i October, flyttar han, reguliert mot söder och infinner sig då tämligen talrik på Skånska slätten, hvarest han uppehåller sig en kort tid, innan han besöker Tyskland och andra delar av mellersta Europa. Till Europas södra länder kommer blott sällan en eller annan under snörika vintrar; i Mars och April återvända de till norden. Vid Christiania ser man dem blott om våren, icke under höstflyttningen. En och annan av de äldre stannar qvar hela vintern i sin kalla hembygd, till och med i Finmarken. Detta är tämligen van-

ligt bland flyttfoglar, och man borde ej, såsom ofta sker, anse en vanligen flyttande fogelart stationär derföre, att man sett ett eller annat exemplar derav om vintern. — I Nordamerika finnes en högst närsläktad art (*B. sancti Johannis*) som huvudsakligen skiljer sig genom något starkare näbb och fötter. Han vistas till en del något sydligare, eller inom skogsregionen, och har i allmänhet mörkare, mindre vitblandad färg, vanligen med svart bröst, såsom hos några få hannar i Europa. De Siberiske äro oftast mera vitfärgade än våra. — Enligt en äldre berättelse skall Fjälldråken ha häckat någongång på Rügen, och nyligen uppgives detsamma från Jutland (Kjærböll. Danm. F.); ävenledes från Scarborough i England, hvarest fogeln eljest lärer högst sällan visa sig (Yarrell); men i fall dessa uppgifter äro sanna, så höra de till de ovanliga undantagen. Man har ej förmärkt att denne art stannar på mellersta Europas högre berg. Dock har man allmänt trott Le Vaillants uppgift att han finnes i Sydafrika, men detta är bestämdt en av denne resandes många osanningar. (Jfr. Vet. Ac, Handl. 4:o, 1857: Le Vaill. Ois. d'Afr. n:o 18).

Denne fogel flyger vanligtvis nära över marken, då han igenkännes på sin mot roten hvita stjärt. Hans föda utgöres huvudsakligen av Möss (jämf. under släktets beskr.), och han torde vara den rovfogel, som mest av alla hindrar fjäldmössens alltför starka förökande. Dessutom gör han under sina vinterresor samma nytta i de länder han då besöker, och förtjenar således i alla hänseenden att beskyddas. Det var alltså ett fel då man i Norrige (ännu på 1860-talet) hade bestämt skottpenningar för alla dödade rovfoglar; hvilket hade till följd att norrska hökjägare genomströvade fjäldlandet, även inom svenska området, och fångade ungar och gamla i stor mängd, huvudsakligen av denna art, som var allmänast och lättast åtkomlig. (Jämf. Meves Vet. Öfv. 1860, 190). De skott-

penningar som erlades för dessa, uppgingo till betydliga summor. Enligt Rasch's, Norges Rovdyr og Rovfuglestatistik (i Vidensk. Selsk. Forh. Christiania 1861) utbetaltes i Norge, under åren 1846—1860, 27,251 Spd. 84 Skill. (d. ä. v. p. 109,000 Rdr Rmt) för 24,303 stycken rovfoglar, nämligen Ugglor, Örnar och Hökar tillsammans; men en betydlig del av denna summa var utgiven ej blott utan nytta, utan till verklig skada. — Boet skall vara stort, 2—3 fot i diameter, och sammansatt av ris och qvistar av dvärgbjörk o. d. samt inuti nästan platt, sparsamt belagdt med grässtrån och några fjädrar. Det lägges på klippavsatser, eller på träd: Middendorf fann flera bo uti förkrympta lärkträd högt upp i Siberien. Äggen läggas i Juni. De äro 3, och uppgivas vara smutshvita med högst variabla, gulgrå eller bruna fläckar, samt på insidan grönaktiga. Fogelns namn är i Norrige *Fjeldvaag*, i Jämtland *Skenvåg*.

Synonymi, *Falco lagopus* Brünn.; — Lath. 33; — Gloger Handb. 73; — Nilss. Fn. I, 75; — Fritsch, Eur. I, p. 20. — (Typ. för släktet *Archibuteo* Br.)

6. ÖRNSLÄGTET (*Aquila*).

Fotstyckena tätt fjädrade ända till tårna, även på baksidan. Fötterna ha inga andra tvärsköldar än 3 eller 4 på hvarje tå, näst över klorna. Näsborrarne tvärstående.

Örnarne äro stora foglar, de fleste äro mer än alnslånga, starkt byggda och tjocka, med yvig fjäderklädnad. Näbbet är ganska starkt, knappt längre än halva huvudskallen; tjockast vid roten och derifrån avsmalnande. Överkäkens kant nästan rät ända till spetsens böjning, utan tand eller märklig rundad flik. Under-

käken ej urnupen vid spetsen. — *Vingarne* ganska stora: de räcka till, eller nära stjertspetsen; första pennan = 8 eller 7; 3—6 nära lika långa, men 4 eller 4,5 kunna anses längst; 1—6 intill, 2—7 utåt inskurna. Armpennorna, omkring 15, ganska långa: den första räcker till $\frac{2}{3}$ av hela vingen; de bakre till $\frac{3}{4}$. — Stjerten är rundad, tämligen kort. Fötterna ganska starka, med mycket stora, ej hoptryckta klor; blott tårna äro ofjädrade, och klädda av vårtlikt fördelad, gul ytterhud. Iris brun. Fjädrarne på nacke och hals äro smala, spetsade, tämligen långa. Hanne och hona till färgen lika men honan något större. — De bo i skog, men jaga på öppna fält och leva helst av däggdjur som de sjelve fånga; dock även av foglar, och i nödfall av Amfibier eller as.

127. KUNGSÖRNEN (*Aquila chrysaëtus*), Pl. XXX fig. 1, (ung). — Svartbrun; nackens och bakhalsens fjädrar långspetsade, brun-gula, i ändan blekare; stjerten hvit eller hvitaktigt brokig, med ändan, till $\frac{1}{3}$, svart. — Vinglängd något över en aln: hos hannen omkring 600 mm., hos honan v.p. 660. — Hela kroppslängden $2\frac{2}{3}$ till 3 fot; vingsträckning $3\frac{1}{4}$ — $3\frac{3}{4}$ alnar. Kroppens flesta fjädrar äro vid roten hvita. Strupen svartaktig, utan fläckar. Fotstyckenas fjädrar, på de yngre hvita, på de äldre brungula. Dessutom ha de äldre starkare och mörkare färg, med hela undersidan betydligt mörkare och nästan svart strupe. De yngre äro nära lika över och undertill, med brunaktig strupe. Av stjerten är alltid sista tredjedelen svart; det övriga är antingen rent hvitt, eller gråaktigt med stora, brunaktiga fläckar, som vanligen sammanflyta, men på flera ställen åtskiljas af hvitaktiga flammor.

Denna olika teckning av stjerten har varit ansedd för att utmärka tvänne skilda arter: *Ac. chrysaëtus* med mörkfläckig och *Ac. fulva* med rent hvit och svart stjärt; men den övriga fullkom-

liga likheten i alla hänseenden visar, att detta icke kan vara händelsen. Dessutom förekomma båda sorterna, så vidt man känner, överallt tillhopa, ehuru den med mörkare stjärt överallt synes vara sällsyntare. Man hade sednare antagit att den mörkare stjerten antydde en högre ålder; hvilket dock icke är förhållandet, emedan både äldre och yngre individer finnas av båda slagen. Den anförda olikheten synes således vara rent av individuell, så att den under hela levnaden tillhör olika individer, hvilket bestyrkes derav, att man på fångna Örnar, som varit instängda i 10—20 år eller längre, aldrig fått se en förändring av stjärtens färg. Detta blir dock icke ett säkert bevis, emedan färgförändringen väl skulle kunna utebli under fångna tillståndet. Imellertid är frågan: huruvida stjärtens olika färg utmärker två skilda arter, eller tillhör olika individer av samma art, ännu icke med visshet avgjord; ty vi sakna alldeles de enda iakttagelser som skulle kunna upplysa den, nämligen iakttagelser vid boet, om både makarne och ungarne alltid äro i detta hänseende lika, eller stundom förekomma blandade.

Kungsörnen eller den egentlige, store Örnen, finnes i de flesta bergiga eller skogiga trakter af hela Europa, norra och mellersta Asien samt nordligaste delen av Amerika; men han finnes överallt i ringa mängd, då hvarje par av en så stor och glupsk rovfogel, för att kunna föda sig, behöver ett ganska stort område. I större delen av Europa och i andra, tätare bebodda länder, söker man på allt sätt att förstöra denna, den största och starkaste samt derigenom för oss skadligaste av alla rovfoglar. Då hans storlek alltid gör honom snart bemärkt, så blir han vanligen snart fälld genom tillhjälp av giller, skjutgevär m. m. och de stora boen, som ej gerna kunna bli länge obemärkta, bli vanligen snart förstörda. I mellersta Europa skulle han således längesedan ha varit fullkomligen utrotad, om ej, då och då, nya, under vintern kringströvande

exemplar från Norden, infunne sig där. Dock lär han ännu häcka på många ställen i Europa. Hos oss sker detta här och där i de skogiga och bergiga landskapen, och isynnerhet, såsom det tyckes, i de inre nordliga delarna av landet, så långt upp som stor skog finnes; alltså ända till Finmarken. Han uppgives till och med nyligen (omkring 1850) hava haft bo på Jutland i trakten av Limfjorden (Kjærbøll.). I Böhmen, Schweitz och Savoyen träffas understundom bon, liksom i Spanien, Sicilien och Grekland. Även i Algiriet är han sedd, men jag har ej funnit någon säker uppgift att han där häckat.

Örnen är ej egentlig flyttfögel, men om vintern strövar han vida omkring, mest mot söder. Det är då han infinner sig i Skånes skogstrakter, hvarest nästan årligen ett icke obetydligt antal pläga fällas på luderplatser, fångas i sax o. s. v. — Hans föda består, så vidt möjligt är, av levande mindre däggdjur, och isynnerhet harar, men han tager även hjortkalvar, rävar, katter o. d. samt foglar, såsom Trana, Orre och Rapphöns, t. o. m. Kråkor, och synnerligen Änder. Dessa sistnämnda söka att rädda sig under vattnet, men jagas till dess de ej längre förmå att dyka. I nöd-fall, och särdeles om vintern går han dock gerna på döda, till och med rutna djur. De däggdjur, som söka att försvara sig med tänderna gripas alltid med ena foten i kroppen och den andra omkring nosen, hvarigenom de bli fullkomligt oskadliga. Fisk lär han alls icke fånga eller i fria tillståndet förtära.

Ehuru Örnen helst vistas i stor skog eller på berg bland klippor, och endast bygger där, så jagar han dock nästan blott på öppna fält, mången gång flera mil från boet. Han lever vanligen parvis, så att båda makarna ej äro långt åtskilda och jaga gemensamt, men föröfrigt träffas aldrig flera tillsamman, om ej möjligtvis 2 à 3 som om vintern slagit ned på ett dödt, större djur. Under

jakten flyger Örnen ganska högt i stora kretsar och då han varse-blir ett rov, sänker han sig småningom, kretsande, tills han med hoplagda vingar störtar rätt ned, griper detsamma, och bär eller släpar det ett stycke bort samt börjar äta derav. Det lär dervid understundom hända att båda makarne råka i slagsmål om bytet. De företaga regelbundet en jakt-tur hvarje förmiddag, då de dagligen, vid samma tid, ses kretsa över samma ställen i sitt område. Derefter hvila de länge, och pläga åter närmare aftonen fara ut på jakt. Tvärtemot de äldre uppgifterna försäkrar Brehm att Örnen i fria tillståndet både dagligen dricker vatten och gerna badar deruti.

Boet beskrives såsom ganska stort, 5 till 6 fot i diameter, platt och sammansatt av grenar, som ofta äro nära armstjocka, samt överst, såsom bale, av finare risqvistar och andra mjukare ämnen. Det lägges på stora träd, eller på branta, höga klippor, och begagnas med någon tillbyggnad årligen, hvarigenom det inom få år blir ganska högt. Liksom i många andra stora foglars bon, pläga Sparvar eller andra småfoglar, bygga mellan grenarne i boets undre del och i ostörd ro uppfostra sina ungar. Äggen som värpas i Mars eller April, äro 2, högst 3, smutshvita, mer eller mindre brunfläckiga, och tämligen små, knappt större än Ank-ägg, omkring 66 mm. i längd. Det är en gammal mening att Örnen har 3 ägg, men aldrig uppföder mer än 2 ungar; ibland finnes blott en unge i boet. Honan anses ensam ruva äggen i 5 veckors tid, då hannen förser henne med föda; men båda föräldrarna draga ymnig föda åt ungarna, hvilken lägges rundtomkring dem i boet, hvarest de ofta ha större förråd än de, oaktadt sin glupskhet förmå att förtära. Men såsnart de kunna flyga, hvilket inträffar något efter Midsommar, upphör föräldrarnes ömhet. Desse drifva då ut dem, ej blott från boet, utan från hela sitt vanliga jaktområde, som väl

oftast lärer innefatta en vidd av flera mil, hvarefter ungarne irra omkring i vida världen, sannolikt under flera års tid, tills de sjelve börja bygga och fortplanta sig.

Örnens mod och styrka samt rovlustnad, hans ädla hållning, stolta blick, och vackra flykt, ha sedan uråldriga tider, t. ex. redan hos Homerus, utgjort föremål för poeternas beundran, och man finner ännu, sannolikt mest såsom ett arv från fordom, lovtal över dessa hans "goda egenskaper" hos de nyare författarna, hvilka eljest pläga bemöda sig att blott lemna en skildring av djurens levnadssätt, t. ex. hos den allvarlige och ingalunda poetiske Gloger. Men det är ej blott i Europa som detta händt. Örnen står, liksom andra, ungefär lika starka och rovgiriga arter, i lika högt eller än högre anseende hos nästan alla, såväl halv-vilda som mer eller mindre civiliserade folkslag i hela det stora område hvarest dessa foglar finnas. Denna beundran tyckes dels bero på den hos ett stort antal människor inneboende böjelsen för grymhet och rovgirighet, dels derpå, att man alldeles oriktigt jämför hans mod med det mod som tillhör den utmärkte krigaren, hvilket trotsar de största faror och besegrar öfvermakten; hvilket mod är den enda sort av själsstorhet som lätt ses och uppskattas av den stora massan. Uti Örnen ser man den ädlaste av alla foglar emedan han är den störste, starkaste och rovgirigaste; hans beprisade hjeltedater: att döda en hare, ett får eller en hjortkalv, hvilka ej kunna försvara sig, eller till och med en räv, som är honom vida underlägsen i styrka och vapen, äro dock ej av annan beskaffenhet, än de som utövas av Törnskatan, då hon fångar en humla eller torndyvel, eller av grodan som slukar en insekt eller en daggmusk.

I sammanhang med denna beundran för Örnen ha uppgifterna om hans styrka blivit mycket överdrivna. Under fortplantningstiden kan han väl taga unga harar och flygande bära dem direkte till

ungarna i boet; men svårligen lärer väl hvarje Örn förmå att bära en fullvuxen, stor hare, så länge den är hel, annat än helt korta sträckor, upplyftad över jorden; föröfrigt blott släpa de haren efter marken till dess de fått äta derav, utriva inelvorna o. s. v. Jag har sjelv haft tillfälle att derom övertyga mig vid ett par tillfällen och isynnerhet en gång då jag, såsom 13 års gosse jämte en kamrat, båda väpnade med stora påkar, springande förföljde en illa skadskjuten hare. Det var i Januari månad och på fullt snöbetäckt mark, i södra Skåne, nära den skogstrakt som börjar v.p. en mil norr om Ystad. Det hände då att en Örn, på 2 à 300 stegs avstånd från oss, störtade ned såsom från himmelen och tog haren midt för vår åsyn, samt flög bort med den, släpande honom efter marken, till dess han kom till en liten dal, kanhända 20 alnar bred, över hvilken han bar haren. Men så snart han kommit över den, släpade haren åter. Han hade nu kommit ett betydligt stycke längre från oss och satte sig ned på haren samt högg hål i dess sida. Men då vi med ökad ansträngning, springande och skrikande, åter närmade oss, släpade han haren ett nytt stycke, men släppte honom snart och flög bort, så att vi kommo i oqvald besittning av bytet. Man torde alltså utan betänkande kunna såsom fabler anse alla de berättelser som finnas, att Örnar bortrövat barn, av 2 à 3 års ålder, och burit dem till sina ungar. Då det tillägges, att sådana barn åter blivit funna levande, t. o. m. oskadda, så är dikten fullständig. Örnen spänner alltid sina ofantliga klor djupt in i sitt rov, då han griper det, och han dröjer icke länge att hugga ett stort hål i dess kropp. Men att Örnar kunnat anfalla och döda ensamt liggande, späda barn, samt äta derav, är ganska troligt.

Hvad Örnens kretsande flykt beträffar, så är den visserligen både hög och vacker, men dock knappt till samma grad som Gladans och Gamarnes och visst icke högre än deras. Örnen är dock

alltid vida mera sällsynt och synes långt mindre än dessa, hvarföre det är sannolikt att de gamle författarnes beundran över Örnens flygt, "som är högre än alla andra foglars", och som "förskaffat honom namnet gudomlig", till större delen berodde på betraktandet av kretsande Gamar. För de gamla voro nämligen dessa foglar föga bekanta; sjelva Aristoteles kände uppenbart skillnaden mellan Örnar och Gamar blott genom jägares eller herdars berättelser och poëterna kände dem säkert ännu mindre.

Man uppgiver vidare att Örnen blir tamare än andra rovfoglar och isynnerhet lär sig att väl känna vissa personer samt fattar stor tillgivenhet för dem. Men han lär dock alltid bibehålla lusten att återtaga sin frihet, hvarföre han måste hållas väl instängd eller fastkedjad. Dessa foglar leva dock ganska länge i fångenskap. Uti Wien ha Kejsarne av Habsburgska huset ända sedan 1200-talet haft för sed att ständigt hålla levande Örnar, hvilken fogels bild utgör denna familjs vapen och paraderar nu i det Österrikiska vapnet. Dervid har man antecknat flera som uppnått en ganska hög ålder och isynnerhet en som var 105 år i fångenskap, nämligen från 1615 till 1720. Det är alltså sannolikt att de i fria tillståndet normalt uppnå mera än 100 år.

Pallas berättar att denne Örn av Kirgiserna dresseras till att fånga anteloper (saiga), vargar och rävar, samt att en sådan örn föres ut till jakten med täckta ögon på en stång mellan 2:ne Falkonärer som äro till häst. En dresserad Örn skall värderas lika med 2 Kameler. Detsamma skulle, enligt Eversmann, brukas bland Bashkirerna; men sannolikt är detta bruk ej allmänt.

Synonymi: 1:o hvardera formen särskild: *Falco chrysaëtos* Linn. X. (ex Fn. Sv. et Will.); — ed. XII; — Lath. sp. 8; — *Aq. chrys.* Pallas Zoogr. I, 341.

F. fulvus L. X. (ex Will.); — Lath. sp. 4; — *F. canadensis* L. X. (ex Edw. 1). — *Aq. nobilis* Pall. I. 338.

2:o. Båda tillhopa: *F. fulvus* Temm. Man.; — Gloger Handb. 65; — *Aq. chrysaëtos* Keys. et Blas. sp. 27; — Blasius, Naum. Naturg. XIII, Forts. p. 7; — Fritzs. Eur. p. 8; — Nilss. Orn. Sv. et Sk. Fn. Ed. I (*F. chrys.*); — Sk. Fn. Ed. 3, 47 (*Aq.*); — *F. fulvus* et *F. chrys.* Nilss. Sk. Fn. ed. 2, pag. 38 & 44.

SKRIKÖRNEN (*Aquila clanga*) 38; mörkbrun eller gulaktigt brun; stjerten av kroppens färg eller mörkare, enfärgad eller med 8 à 9 mörkare, smala, böjda eller fläckiga tvärband. Vingpennorna svartaktiga; alla, även de största, ha på inre fanet blekare (ofta föga tydliga) tvärband eller fläckar och stänkprickar. Näbbet tjockt och starkt, föga hoptryckt. — Betydligt mindre än den föregående: vinglängd omkring 20 tum, (500—530 mm.); stjärt 250—270; tarsen omkring 80. Näbbet har samma yttre form som den förres och varierar på samma sätt, men är knappt mindre; således i förhållande till kroppen något större. Isynnerhet är den av vaxhud beklädda näbbroten tjockare och kullrigare: vaxhuden räcker från pannvinkeln, långsät näbbryggen, 19 mm. framåt, och tyckes, då den ses ovanifrån, upptaga lika stor yta som hela den övriga näbbspetsen. Näbbborrarna tydligen avlånga, tvärstående, med övre ändan något framåtlutande och hela främre brädden kantad, samt jämnt rundad. Munvinkeln ligger midt under ögat (längre än på föreg.). — Kroppsfärgen varierar betydligt och blir i Afrika ofta urblekt från gulbrun, till nära hvit (*A. albicans* Rüpp.). Huvudet har vanligen lika färg med ryggen, men stundom har fjädrarne i nacken, på en mindre fläck, gulaktiga ändar. Iris gul. — Denne Örn har fått namn av det ängsliga och genomträngande skrik han ganska mycket låter höra i fångenskapen, ungefär såsom tjeff, tjeff, tjeff...; men även såsom fri säges han skrika ganska ofta, både flygande och stillasittande. Han finnes i sydöstra Europa, till och med Polen och Ungern, och säges förekomma i vissa delar af Tyskland. Vidare bebor han mellersta och södra Asien samt hela Afrika, överallt såsom stannfogel. (Riksmuseum äger flera ex. från Cafferlandet och Nubien). — Någon gång förvillar han sig utom sina egentliga gränser och ett exemplar, som nu förvaras i Lund, skall vara skjutet i Skåne i September 1842. Arten har i allmänhet varit förblandad med den följande, som han mycket liknar och med hvilken han har nära lika levnadssätt;

men han är mera rovgirig, såsom synes av det starkare näbbet. — (Denna och följande art afbildas ej, emedan de vida bättre kunna igenkännas på beskrivningen än genom figurer. Till yttre utseendet likna de någorlunda kungsörnen.

Synonymi. *Aq. clanga* Pall. Zoogr. I, 351; — Naumann, Naturg. d. V. D. XIII, 40; — Blasius, ibid. Forts. p. 10. — Lilljeborg, Orn. Bidrag, i Ups. Årsskr. 1860. — *Aq. nævia* Nilss. Sk. Fn. Ed. 3. — *Aq. rapax* Temm. Pl. Col. 455. — *Aq. nævioides* Kp. — Schl. Mus. P. B.

MINDRE SKRIKÖRNEN (*Aq. nævia*), 39; mörkbrun, stjärt och vingpennor svartaktiga, enfärgade, och utan stänkfläckar; dock har stjärt pennorna ibland otydliga, något ljusare tvärband. — Storleken plägar vara något mindre än den föregående, men fötterna något längre. Vingen 480—500; tars nära 90 mm. Näbbet är deremot mycket mindre och svagare, samt hoptryckt. Isynnerhet är näbbroten hoptryckt och ej bredt kullrig, såsom den föregående. Vaxhuden synes upptaga knappt hälften så stor yta som näbbets hornslida och räcker, från pannvinkeln, blott v. p. 15 mm. framåt. Näsborrarne nästan runda, snedt ställda, med främre brädden kantad och midtpå inbuktad. Munvinkeln ligger midt under ögat. Iris gul.

I Europa är denne art allmännare än den förre. Han finnes i länderna mot sydost och ända upp i flera av Tysklands skogstrakter, såsom i Pommern, Meklenburg, Hartz m. fl. st., samt i Savoyen, men knappt längre vester ut. (Ett par exemplar, som uppgivas vara funna i England, kunna möjligtvis ha varit av föregående art). Dessutom bebor han mellersta och södra Asien, men icke Afrika, annat än norra delen, om vintern, såsom flyttfögel. Ett exemplar i gamla Paykullska samlingen, uppgavs vara från Lappland, hvilket möjligtvis kan vara sannt; men uppgiften är dock ej säkrare än den från samma museum erhållna, att den brasilianske *Falco urubitinga* var från Lappland. Emellertid har han sedan paraderat i vår fauna såsom en äkta svensk fögel! Exemplaret, som ännu fanns kvar vid Riksmuseum omkring 1840, var högst dåligt, men säkert av denna, och ej av föregående art. — Han är bestämd flyttfögel och säges under flyttningen samlas i små flockar av 5 à 6, hvilka dock ej flyga tätt tillsamman. — Fågeln är trögare och mindre skygg än de flesta andra rovfoglar, och säges leva huvudsakligen av Grodor, Ormar, möss o. d. men tar även gerna harungar ävensom foglar, t. ex. änder. Han skriker liksom den föregående, eller kanhända ännu mera,

under det han söker röv. Boet lägges på större träd. Det är omkring 3 fot bredt, hopsatt av grenar och qvistar, med bale av torra löv, ljung o. d. Äggen, blott 2, uppgivas vara föga mindre än den stora Örnens; hvitaktiga med rödbruna fläckar. De ruvas 26 dygn (Bailly).

Synonymi. *Falco nævius* Gm.; Lath. 18 (Briss. sp. 4, ex aliis auct.); — Temm. Man. I, 42; — Gloger Handb. 68; — Nilss. Orn. Sv. I, 7. — Sk. Fn. 1824, p. 45; — *Aq. planga* Vieill. Enc. 1190 (cum præc. conf.); — Bailly, Savoie, I, 96.

7. HAVSÖRNSLÄGTET (*Haliaeetus Sav.*)

Stora foglar med långa, breda vingar, som räcka nära till stjärtändan. Fötterna grova med nätlikt, fint fördelad hud; blott framtill med en rad något större sköldar och blott i övre ändan, till hälften eller $\frac{1}{2}$, fjädrade. Näbbet större än på andra rovfoglar (utom Gamarna): från pannan, något längre än halva cranium, och jämnhögt, knappt nedsluttande förr än över den nedböjda, långa spetsen. (Figurerna äro i detta hänseende ej fullt correcta; men icke ringa olikhet ses hos olika individer av samma art). Näsborrarne ovala, snedt stående, rundt omkring med hård, skarp kant. Stjärten tämligen kort, rundad. Klorna av vanlig form och det vanliga hudveckat mellan tårna stort, tydligt. Käkarnes kanter såsom hos *Aquila*.

Vår art av detta släkte är nästan större än Kungsörnen och kallas Orn lika väl som den. En annan art, från nordligaste delen av Stilla havet, *H. pelagicus*, är ännu något större, och störst bland de egentliga rovfoglarna (näst efter några Gamarter)*); men de fleste hithörande arter äro betydligt mindre, t. o. m. mindre än

*) Ett exemplar af denna präktiga och sällsynta Havs-örn blef skjutet vid Kamtschatka av Koopvardikaptenen Verngren från Malmö under hans första jordomsegling och vid hemkomsten, 1846, jämte talrika andra dyrbara naturalier, föräradt till Riksmuseum i Stockholm, hvarest det nu utgör en prydnad.

Glada och Ormvråk, och närma sig, både till form och lefnadssätt, så mycket till Gladorna, att de rätt väl kunde förenas med dem i ett släkte. Detta är ett huvudskäl hvarföre man, då de föregående och följande rovfogelslägtena uppföras såsom åtskilda, icke väl kan förena vår Havsörn med det egentliga Örnslägtet. Ett annat skäl finnes i fötternas och näbbets olikheter.

128. HAVSÖRNEN (*Haliaëtus albicilla*), Pl. XXX, fig. 2, 3; — mörkbrun med vit, hos de yngre svartspräcklig, stjärt. — Vinglängd något över 1 aln: 600—700 mm. Vingsträckning $3\frac{1}{2}$ —4 alnar; kroppslängd 35—39 verkum. Stjärten, hos de äldre omkring 300 mm., hos de yngre omkr. 350; fotstycket omkring 100. Äldre fogel (åtminstone 3 à 4 år) gråbrun med blekare, gulgråaktigt huvud och hals; alldeles vit stjärt; näbb, fötter och iris gula. — Ung, gulaktigt brun med fjädrarna i spetsen svartaktiga, på roten hvita; huvudet ovanpå och bakhalsen till större delen svartaktiga; stjärt-pennorna i inre fanet hvitaktiga, svartspräckliga, i det yttre och mot ändan svartaktiga. Näbb svartaktigt; iris gulbrun. — Hos de något äldre, i andra till tredje året, blir stjärten mera vit och kroppsfärgen ändras småningom genom fjäderväxling och urblekning. — Olikheten i färg och den, hos de yngre, betydligt längre stjärten ha gjort, att man länge ansett de äldre och yngre för två skilda arter, *F. albicilla* och *F. ossifragus*. Nu vet man dock med säkerhet, att de blott skilja sig till åldern, men att färgförändringen går både långsamt och oregelbundet.

Havsörnen finnes både vinter och sommar i hela Europa, från Nordkap till Medelhavet, men nästan blott omkring havskusterna eller i grannskapet av större insjöar eller av de största floderna. På samma sätt finnes han genom hela norra och mellersta Asien, ut till Stilla havet, men icke i södra Asien. I Grönland är han ej

ovanlig, men i hela Nord-Amerika saknas han, och ersättes av den blott till färgen något skilda *H. leucocephalus*, hvilken såsom äldre är svartaktig med vitt huvud och hals samt vit stjärt. Denne bor dock mera sydligt och säges icke finnas ända upp till polcirkeln, samt är något mindre än den europeiska arten; men även vår Havsörn är något mindre i södra Europa än i det norra och i Grönland. I Afrika finnes han ej; blott en och annan ses om vintern i Egypten, och i Algieriet lär han blott förekomma tillfälligtvis. — Överallt där han reguliert finnes, tyckes han vara allmänare, eller mindre sällsynt än Landtörnen. Till lefnadssättet visa de båda betydlig olikhet. Havsörnen är vida trögare och flyger hvarken så starkt eller vackert kretsande eller så högt. Flykten synes tung och fortsättes med ofta upprepade, men små och ej hastiga vingslag. Födan utgöres av mindre däggdjur och av vattenfoglar, ungefär som Landtörnens, men dessutom lever han till en betydlig del av större fiskar som fångas med klorna, ur vattnet. Då tillfälle gives rövar han gerna fisk från Fiskljusen (*Pandion*). På döda djur slår han ofta ned, även under den blidare årstiden, och visar derigenom, såsom genom sin näbbform och hela sitt utseende, en ej ringa likhet med Gamarna. — Han tyckes leva i en gifte och makarne jaga gemensamt, hvarunder de, liksom skrikörnarne, ej sällan låta höra sitt gälla skrik, ungefär såsom kri! kri! kri! ..., både under flykten och då de sitta stilla, hvarvid de luta kroppen starkt framåt, sträcka halsen och öppna vingarna till hälften. Under fortplantningstiden sägas hannarne understundom slåss förtvivladt. Boet förhåller sig såsom det av andra större rovfoglar och finnes lika väl på klippor och på träd. Hannen deltagar i ruyningen af äggen, som äro två eller tre, hvita eller gråaktiga eller mer och mindre brunfläckiga och värpas i April. De sägas kläckas sent och ungarne bli länge i boet, samt hvila där om

nätterna, jämte föräldrarna ännu några veckors tid sedan de kunna flyga. Sedan de lemnat boet ströva de omkring ett eller annat år innan de sjelve fortplanta sig, och visa sig då inuti landet, långt från större vatten, hvarest de äldre aldrig ses.

Synonymi. *Falco albicilla* L. S. N. X (Fn Sv., Brünn); — L. XII (Vultur alb.); — Lath. (Falco) sp. 2; — Temm. Man. I, 49; — Gloger Handb. 61; — Nilss. Fn. I, 63 (Aqv. alb.); — Fritsch, Eur. 15 (Hal. alb.).

Junior: *F. ossifragus* L. XII (Descr. orig. »in Suecia»; Brünn., Gessn.); — Lath. sp. 7; — Nilss. Sk. Fn. ed. 1 & 2.

8. GLADESLÄGTET (Milvus).

Stjerten lång och kluven. — Gladorna äro medelstora rovfoglar av rödaktig färg med smala, spetsiga fjädrar på huvud och hals. Näbbet såsom hos föregående släkte, men något mindre. Näbbborrarna snedt ställda, avlånga, från övre kanten halvtäckta av en mjuk hud. Fötterna korta, mindre tjocka: fotstycket på övre ändan fjädradt, blott framtill beklädt av tvärsköldar, förövrigt av fint nätlikt delad hud. Klorna af vanlig form; ej stora. Vingarne längre än på alla våra övriga rovfoglar; de räcka till eller nära den långa stjertens båda spetsar; 3:dje och 4:de pennorna längst; första armpennan något längre än handtäckfjädrarne. — Dessa foglar tillhöra gamla continenten och Australien, men saknas i Amerika. De leva mest av avskräden och små djur, flyga utmärkt väl och vackert, i kretsar, större delen av dagen, hvarunder de ofta skrika, men liksom de fleste rovfoglar gå de blott ovigt på marken.

129. EGENTLIG GLADAN (*Milvus regalis*), Pl. XXIX, fig. 4; — ljusare rödbrun, fläckig. Stjertklyften djup (omkring 3 tum); stjert-

pennorna rödaktiga med 10 à 12 mörka fläckar vid skaftet, på infanet, (i stället för tvärband); de yttre pennorna mot ändan mörka, den yttersta i hela yttre fanet svartbrun. — Äldre: Vingen omkring 500 mm.; stjerten v. p. 320; men hela längden v. p. 640 (något över 1 aln); vingsträckning nära 5 fot (något över 1500 mm.). Fjädrarne på ryggsidan rödaktiga, med blek kant, midtpå bredt svartaktiga; på undre delarna, midtåt bleka med svart skaftstreck, åt båda sidor bredt brunröda; på huvud och hals gråhvita med smala, svarta skaftstreck. Iris gulvit. Näbb svart; vaxhud blekgul. — Ung, nästan likadan, men huvudets fjädrar midtpå svartaktiga, med kortare hvitaktig spets.

Gladan finnes såsom häckfogel i nästan hela Europa, från Sicilien, Sardinien och Spanien, till omkring 60° latitud, eller utmed Östersjön ännu något nordligare (Gefle, nära 61°), men den saknas i Finland, liksom i hela Norrige, utom den sydostliga delen, utmed Sveriges gräns. Likaså tyckes hon icke häcka i Grekland, hvarest hon dock blir allmän om hösten och vintern. Då kommer hon även till nedre Egypten och i stor mängd till Algieriet (hvarest det är ovisst huruvida hon häckar). Hos oss är hon borta ifrån October till Mars. Under flyttningen, särdeles om hösten, resa flera i sällskap; man har i södra Europa sett dem ända till 50 och flera tillhopa. — Pallas uppgiver att Gladan skulle (om vintern) finnas ända ut kring Volga, hvilket dock torde vara ett misstag, ty nu skall hon ej en gång finnas i östra delen av Ryssland, t. ex. vid Charkow (50° lat., norr från Azowska sjön). Vid Ural, i Caucasiiska länderna och i hela Asien är hon alldeles okänd. Hon är alltså en av de foglar som nästan uteslutande tillhöra Europa. Det bör dock härvid anföras att Gladan, som nu saknas i Irland var ganska allmän där, ännu för 100 år sedan, men blivit utrotad. Ut Smiths History of Cork, 1749, säges att Gladan fanns hela året

om och var så allmän att hon ej behövde av honom beskrivas (Thompson Fn. of Ireland).

Gladan är, överallt där hon förekommer, en väl bekant fogel, som visar sig mycket, svävande omkring i stora präktiga kretsar, med stilla vingar, flera timmar oavbrutet och ofta till en höjd hvarifrån hon knappt mera synes för blotta ögat; få andra foglar torde flyga med lika liten ansträngning. Hennes flykt synes ganska långsam, emedan vi vanligtvis se den på stort avstånd; men en närmare uppskattning derav visar, att hon åtminstone rör sig framåt med en hastighet av mera än 10 alnar i secunden, d. ä. 2 svenska mil i timmen. Hon är dock ganska trög och hvilar mycket, helst i träd; men om dagen ser man henne ofta sitta timtals på en sten. Ofta ses hon gå eller hoppa tämligen ovigt på marken. Under flykten låter hon ofta, under fuktigt väder, höra sitt gälla, långdragna skrik, såsom: hiäh, hiäh-hi-hi-hi-hiäh! Skånska Bonden säger att "Gläntan" mår illa mot regn och skriker: det sviiii-der. — Födan består mest av grodor, möss, sniglar o. d. ävensom avskräden och döda, ruttnande djur; men under fortplantningstiden trakterar hon gerna, då tillfälle gives, både sina ungar och sig sjelf med små fogelungar, såsom av gäss, höns, o. s. v. Emellertid är den skada, hon härigenom förorsakar, obetydlig, isynnerhet som hon oftast låter lätt avskräcka sig från anfall, t. o. m. blott genom den gamla gåsen eller hönan. — Boet lägges endast i större eller mindre skogar, på toppen av tjocka träd. Det liknar de övriga större rovfoglarnes, och samma bo torde väl kunna begagnas, under olika perioder, ömsom av flera arter, såsom av Glada, Fiskörn, Havsörn och Stork; men vanligen plägar hvarje bo under en lång följd av år begagnas av samma art. Boet tillökes årligen av det par som vill där bosätta sig för sommaren, och Gladan använder

dertill gerna tygtrasor, i smutsigaste tillstånd. Gladans ägg pläga vara 3, smutshvita med spridda brunaktiga fläckar.

Synonymi. *Falco milvus* Linn. S. N. X (Fn. Sv.). — Lath. 37; — Gloger Handb. 81; — *Accipiter regalis* Pall. Zoogr. 355. — *Milvus regalis* Ranz. (ex Bellon., Briss.); — Keys. et Blas. sp. 32; — Nilss. Fn. I, 66. — *M. iclinus* Sav. Egypte.

BRUNA GLADAN (*Milvus ater*), 40; — mörkbrun, ryggsidan knappt fläckig; undertill mera rödaktigt brun med svarta skaftstreck, omgivna av ljusare färg. — Huvud och hals vitaktigt grå med bredare, svarta skaftstreck. Hela stjärten mörkbrun (ej rödaktig); på inre fanen med v. p. 10 smala, otydliga men nästan hela, mörkare tvärband. Stjertklyften ej djup, 25—35 mm. Näbb svart; vaxhud och fötter brandgula; iris gulgrå. Något mindre än föregående: vinglängd omkring 440 mm.

Denne fogel har väl ännu aldrig veterligen blivit anträffad i Sverige; men han finnes oss så nära, att det skulle vara mindre underligt om en sådan visade sig här. Imellertid skiljer södra delen av Östersjön, hvilken fogeln är alltför trög att utan tvingande yttre omständigheter överfara. Denna art Glada finnes i hela södra och mellersta Europa och, ehuru tämligen sällsynt, ända opp till Östersjön, samt i norra Afrika och vestra hälften av Asien, på det sydligare Europas bredd. — I hela östra och södra Asien, Australien och Afrika förekomma några högst närstående former, som dock skilja sig genom obetydliga olikheter i färgen. — Hon flyger lika lätt som egentliga Gladan och förer nära nog samma levnadssätt; men hon skriker vida mera, med ett gnäggande läte, håller sig nästan uteslutande vid vatten och lever mera av fisk och ruttna djur, samt avskräden av alla slag, hvarföre han ofta kommer till bebodda ställen. Sjelf säges hon sällan fånga levande rov; men hon uppgives ha för sed att anfalla Falkar och Hökar, som gripit sig ett djur, och att flyga skrikande omkring dem, då de släppa sitt byte, hvilket hon tillegnar sig. Isynnerhet skall den afrikanske *Milvus parasiticus*, som blott skiljer sig från denna genom sitt gula näbb, huvudsakligen leva på en sådan snylt-jakt.

Synonymi. *Falco ater* Gm. Lath. 38 (ex Briss.); — Gloger Handb. 82; — *Accipiter Milvus* Pall. l. c.; — *Milvus niger* Keys. & Blas. (nomen ex Briss. ubi descr. falsa vel alius sp.); — Fritsch Eur. 26.

9. VESPHÖKSLÄGTET (Pernis).

Trakten mellan öga och näbb tätt beklädd av små, rundade tilltryckta fjädrar, utan borst. — Detta kännetecken är ensamt tillräckligt för släktets igenkännande, då alla övriga rovfoglar ha borstlika, glesa fjädrar, ställda nästan i en hvirvel, mellan öga och näbb; men flera andra goda kännemärken tillkomma. Fötternes hud är fjäll-lik delad, utan tvärsköldar på fotstyckena, som äro på roten fjädrade. Intet hudveck mellan tårna (hvilket finnes på alla de föregående). Klor långa, föga böjda, med stor, bred intryckning undertill. Näbb tämligen stort, men svagt, med jämnt utrundad överkämskant, utan tecken till flik eller utvidgning. Näsborrar (såsom Gladans) sneda, ovanifrån täckta av mjuk hud. Vingar stora, såsom hos Vråkar och Örnar. Stjerten rundad, räcker föga utöver vingspetsarna.

130. VESPHÖKEN (*Pernis apivorus*), Pl. XXIX, fig. 2, 3; — (igenkännes bäst på de nyss anförda slägtkännetecknen). Ryggsidan är mörkbrun, och stjerten gråbrun med 3 (eller 5) bredare, svartbruna och väl begränsade tvärband, samt flera mellanliggande, smälare, ljusare och mindre tydliga. De två sista svarta banden pläga stå ganska långt åtskilda. Alla kropps fjädrarne vid roten hvita; föröfrigt är färgen högst ombytlig. Undersidan är stundom mörkbrun med svarta skaftstreck, men vanligare vitfläckig eller vit med stora bruna fläckar, eller nästan rent vit. Huvudet varierar på samma sätt: brunt, fläckigt — hvitt, ofta med en stor svart fläck omkring ögat (se fig. 3). — Dessa olikheter tillhöra icke olika kön eller åldrar utan kunna förekomma hos hanner och honor, gamla och unga; men de äldre hannerne igenkännas på huvudet, som ovan till och på sidorna är askgrått. Iris hos de äldre hög-gul;

hos de yngre gulgrå. Storlek ungefär som Ormvråkens: vinglängd omkring 400 mm.

Vesphöken förekommer hos oss till trakten av polcirkeln; han är funnen häckande nära derintill, liksom i mellersta Sverige och i Skåne. Mot söder säges han häcka till Alperna samt i Böhmen och mellersta Ryssland; men i Europas sydligare länder är han dels okänd, dels uppgives han såsom blott sällsynt sträckfögel, höst eller vinter (t. ex. i Sydryssland, Ungern, Toscana och Sicilien). I norra Afrika tyckes han alls icke förekomma, ty Rüppels uppgift, att han skulle träffas i Egypten och Arabien, bestrides av de nyare resande. Dock finnes ett exemplar på Museum i Leyden, som är dödadt ända ned i Guinea, på Guldkusten, i Augusti 1842. — Mot öster finnes han genom hela mellersta Asien, sannolikt blott i ringa mängd, samt på Japan; men i Indien och hela Sydasien är han okänd. — Från hela det område han om sommaren bebor, säges han utflytta över vintern, October—April, liksom från Sverige; hvarvid han samlas i små sällskaper. Men då han ingenstädes mot söder säges allmännare förekomma under denna tid, så är det ovisst hvarest han tillbringar vintern. Exemplaret från Guldkusten visar att han kan ströva vida omkring, och man skulle kunna föreställa sig att han flyttade långt in uti Afrika. Men sannolikt stannar han även på närmare håll. Överallt synes han förekomma ganska sparsamt, hvarföre blott ett mindre antal kan förekomma om vintern i hvarje land mot söder, och ifall dessa leva vidt kringsspridda så måste de föga bemärkas, isynnerhet som de sannolikt ofta blivit förväxlade med *Buteo vulgaris*.

Det som mest utmärker denna hökart, är att hans huvudsakliga föda utgöres av Bi och isynnerhet Getingar samt dessas larver och puppor. Med mycket och ihärdigt arbete säges han ur jorden uppgräva Getingbon, hvilka, med larver och puppor fyllda kakor,

han dels sjelv urplockar, dels bär till sina ungar. Nyare författare påstå, att han aldrig förtär eller ens fångar eller dödar Getingar, och säkert är att han icke skulle kunna taga dem i flykten; men det är dock vanligt att i hans mage finna ymniga lemningar av dessa steklar; möjligtvis av sådana fullvuxna, men ännu ej utflugna Getingar, som han tagit ur kakorna. Han förtär ock bi och humlor samt allahanda insekter och synnerligen fjärl-larver, samt dessutom sniglar, amfibier, möss, fogelungar o. d. liksom de förut uppräknade, ehuru de sednare i mindre mängd. Han kan således sägas göra ingen skada, men mycken nytta. Även tyckes han, såsom föda, på eftersommarn äta bär, liksom Sångfoglarna; men i hans mage finnes vanligen ymniga granbarr, löv, blomhängen o. d. hvilka han torde förtära av samma orsak, för hvilken andra rovfoglar behöva svälja fjädrar, hår m. m. — Boet lägges på träd; det liknar andra rovfogelbon, och säges inuti, eller rättare ovanpå, beläggas med friska lövqvistar. Äggen skola värpas sent, i Maj eller Juni, och vara 2 till 3, rödgula eller blekare, mer eller mindre fläckiga av rödbrunt. Han uppgives lätt bli ganska tam, då han gerna lever av mjölk och bröd, söta frukter o. d.

Synonymi. *Falco apivorus* L. X (Fn. Sv.); et XII; — Lath. 52; — Gloger Handb. 78; — *Pernis apiv.* Cuvier R. A.; — Nilss. Fn. I, 73.

10. FISKIJUSESLÄGTET (*Pandion* Sav.).

Stora arter med trinda klor, utan intryckning undertill, 3:dje vingpennan längst. — Klornas bildning är tillräcklig för att skilja släktet från våra övriga rovfoglar, som alla ha klorna undertill urgröpta, eller åtminstone platta, med 2 kanter. Ett sydländskt

släkte, *Elanus*, har dock trinda klor såsom *Pandion*; men dess arter äro små, med andra vingpennan längst. Fiskljusarne ha dessutom några för sig mer eller mindre egna bildningar. Liksom på föregående släkte äro fötterna tjocka, med fjälligt delad hud utan större tvärsköldar och utan hudveck mellan tårna; men de äro nästan så föga befjädrade som på en del vattenfoglar: fjädrarne på skenbenet (*tibia*) äro ganska korta och fotstycket (*tarsus*) är blott frampå roten svagt fjäderklädt. Yttre tån kan vändas starkt utåt, eller nästan bakåt, såsom Ugglornas, och de små vårtor, hvarav huden under tårna består, äro taggspetsade, eller försedda med en liten, hvass, något böjd hornspets, hvarigenom dessa foglar lättare kunna fasthålla de hala fiskar, hvarav de leva. Klorna äro stora, alla av nästan lika storlek och svagt hoptryckta; — den mellerste har, på inre sidan, vid ryggen, en intryckt, skarpkantad rand. — Näbb och näsborrar alldeles såsom på föregående släkte; näbbet är blott något större och starkare. Vingarne ganska långa; de räcka något utöver stjertspetsen, men tämligen smala: första armpennan betydligt kortare än handtäckfjädrarne. Stjerten tvär.

131. FISKIJUSEN (*Pandion haliaëtus*), Pl. XXIX, fig. 1; — mörkbrun; hela undersidan hvit, på strupens nedersta del brunaktig eller fläckig. Huvud och bakhals hvita, svartfläckiga eller strimiga; ett bredt svartaktigt band genom ögat nedåt halsens sidor. Stjertpennorna ha på infanet 6 bleka eller hvita, breda tvärband. Näbb svart; iris gul; fötter grå. Vinglängd 450—510 mm. — De yngre ha ryggsidans fjädrar hvitkantade, och 6 à 7 hela, mörka tvärband på stjerten. — Fläckarne på huvud och kräva äro mindre på äldre hannar, eller försvinna till en del fullkomligt.

Fiskljusen, som ock benämnes Fiskhök eller Fiskörn, är åter en av dessa verldsborgare, som finnas kringspredade i alla jordens

delar. Han förekommer häckande i hela Europa, så långt skog finnes, ända från Finmarken till Medelhafsländerna, samt från Irland till Kamtschatka och Japan. Vidare finnes han i hela Afrika, ända ned i Cap-colonien, samt i Indien, på indiska öarna och i Australien; samt i hela Amerika, från Canada till Brasilien och än sydligare. Man har visserligen trott sig böra urskilja flera arter, och visst är, att de som bo i varma länder, vid lika ålder och av samma kön ha vida mindre svart eller brunt på huvudets och nedre strupens fjädrar; men denna olikhet tilltager småningom efter klimatet, så att ingen gräns kan uppdragas. — I alla något nordligare länder är han regulier flyttfogel, och är borta från hemorten ungefär från September till April. I sydligare länder strövar han sannolikt vida omkring under samma tid, men redan i södra Europa skola många bli kvar över vintern. Han lever enslig: makarne vistas blott under fortplantningen tillsamman. Hans föda utgöres endast av fiskar, som han sjelv fångar i insjöar, kärr eller floder med klart vatten. Då han ser en fisk något nära ytan, stannar han och håller sig en stund fladdrande över den, nästan såsom Tornfalken, samt nedstörtar i något sned riktning med framåtsträckta fötter, för att gripa fisken med klorna. På betydligt djup kan han ej fånga den, sannolikt knappt vid mer än en fot under vattenytan; dock säges han dervid stundom komma helt och hållet under vattnet, men med några starka vingslag är han strax åter uppe, och emedan han håller sina fjädrar väl avputsade med fett ur den ovanligt stora svanskörteln, så bli de ej våta, utan äro strax befriade från allt vatten blott genom en lindrig skakning. Det är tydligt att han oftast måste misslyckas i sin fångst, och således måste vara i ständigt verksamhet midt på dagen, för att ej bli utsatt för svält. Med

sina stora klor och tår kan han naturligtvis ej gripa småfisk, hvarföre hans föda utgöres av fiskar ungefär från $\frac{1}{4}$ skålp. till 4 à 5 skålp., såsom Gäddor, Id, Laxöring, Ål o. s. v., och i sydligare länder Karp. Då han vågar sig på betydligt större fiskar lærer det understundom hända att han blir neddragen under vattnet och drunknar. Varmblodiga djur rör han icke och sannolikt icke heller, eller blott i nödfall, Amfibier. Till och med i fångenskapen lærer han helt och hållet vägra att äta kött. Med Vattenfoglarna lever han alltså i fullkomlig fred, hvarföre de alldeles icke frukta honom, men veta väl att skilja honom från Örnarterna, av hvilka de hava allt annat än ett vänligt bemötande att befara. — Boet ligger alltid på stora träd i skog, ofta långt från vatten. Det liknar Gladans m. fl. större rovfoglars bo och har 3 till 4 fots bredd, samt ofta än större höjd. Äggen äro 3 till 4. De läggas i Maj—Juni och äro hvitaktiga med större rödbruna fläckar och prickar. — Invändigt är skalet vackert grönt. — Av fogelns levnadssätt synes att han ej kan bli egentligen skadlig för oss annat än där som finnas anlagda dammar för fisk och isynnerhet Karp; men i dessa kan han göra betydlig förödelse, hvarföre han i Tyskland hatas och förföljes. Han är dock ganska varsam och svår att åtkomma. Bäst fångas han uti slagjern, lagda under vattnet, med fisk till bete. — Han lærer ej kunna bli tam och torde böra anses i alla hänseenden för en av de lägst stående Rovfoglar.

Synonymi. *Falco haliaetus* Linn. S. N. X et XII (Fn. Sv. etc.); — Lath. sp. 30; — Gloger Handb. p. 56; — *Pandion fluviialis* Savigny, Egypt.; — *Pand. hal.* Cuv.; Keys. & Blas. sp. 18; — Nilss. Sk. Fn. I, 62; — Fritsch. Eur. p. 18. — *P. carolinensis* et *cayanensis* (Gm); — *P. leucocephalus* Gould (Australia).

Fjerde Ordningen.

HÖNSFOGLAR (Gallinæ).

Rasores Ill.

Liksom rovfoglarne utgöra Hönsen en ganska naturlig ordning och äro lätt igenkänneliga, genom sitt hela yttre utseende, ehuru man snart finner att flera av de hithörande fogelslägtena äro till sina flesta delar ganska olika bildade, hvarföre det blir svårt att lemna en kort och bestämd difinition för hela ordningen, igenom hvilken denna lätt igenkännes och noga avskiljes från alla andra fogelordningar. — Imellertid blir den tämligen väl och uteslutande bestämd genom följande kännetecken:

Huvudet är i förhållande till kroppen ganska litet, med kort, svagt näbb, hvars öfverkäk är hvalvlik och har trubbig, något nedböjd spets. Fötterna starka med från roten utspärrade (ej hopvuxna) tår, beklädda av hårda, hornlika sköldar och försedda med trubbiga, föga böjda klor. Dessutom ha fjädrarne en egen hårdhet och glatt-het och äro mindre elastiska samt kännas mindre lena än på andra foglar.

Det lilla huvudet är ett av de drag, som mest utmärker hönsen. De överträffas ej häruti av andra foglar, men många bland släktena av lägre ordningar ha det ej större, såsom Gäss, Hägrar och andra långhalsade Vadare samt Vattenfoglar. Till och med Duvorna, några amerikanska Gamarter och Lyrfogeln (Menura) bland

sjelva Tättings-ordningen, ha det knappt större än Hönsen. — Näbbet är alltid kortare än huvudet, kullrigt, med böjd rygg och något böjd munspringa, men tämligen rät undersida. Det är svagt till följe av de stora näsborrarna, som äro belägna framom näbbroten och gränsa nära intill näbbkanten, emedan käkbenet där är ganska smalt. De äro alltid mer eller mindre övertäckta av en mjuk hud, som dock ofta är fjädrad. Underkäken är alltid ganska svag. Överkäkens ända är alltid nedböjd samt kullrig, med rundad och något bred spets, som skjuter fram över underkäken. En vaxhud ovanpå näbbroten förekommer ofta, liksom hos Rovfoglarna.

Fjädrarne synas vara mindre utbildade än hos de flesta foglar, men kännas, då de vidröras, hårdare och glattare än hos andra. Fanet består av temligen grova strålar; men både dessa och själva fjäderskaftet ha ringa styrka och spänstighet, så att de lätt slå veck i stället för att böjas, och vid något hårdare medfart brytas de temligen lätt. Småfjädrarne äro härigenom mindre tjenliga, än de av andra foglar, att begagna såsom fyllnad i dynor och bolstrar, hvilket dock sker ganska mycket hos oss, hvarest man (åtminstone i Stockholm och norrut) har godt om fjäder av våra vilda hönsarter, Tjäder, Orre och Ripa. Då pennröret är ganska litet och dess-

utom, liksom hela fjäderspolen, skört, duga de stora vingfjädrarna icke till skrivpennor. Bifjädern, som på kropps fjädrarne utgår under pennrörets navel, på skaftets undersida, är hos de flesta Höns-slägten större än vanligt hos foglarna. På en Ripa är den så lång som $\frac{3}{4}$ av den egentliga fjädern, men smalare.

Vingarne äro, hos de flesta Höns, korta, rundade och ganska kullriga av de starkt böjda flygpennorna, och äro således tämligen dåliga flygredskap. Några släkten ha dem dock långa och mera spetsade, såsom Sandhönsen (*Pterocles*, *Syrhaptes*). Men ganska allmänt hos Hönsen är det, att täckfjädrarne äro talrikare och större än hos de flesta andra foglar, så att de vanligen, på den hoplagda vingen, betäcka största delen av armpennorna, hvilka på de flesta Höns äro större i proportion, än på Vadare och Vattenfoglar i allmänhet. — Alla Höns ha 10 handpennor, av hvilka dock den första är tämligen kort. Armpennorna äro 12 till 20.

Stjerten är högst olika bildad, lång eller kort, spetsad, rundad, tvär eller kluven o. s. v. Hos de flesta Hönsen består den av flera än 14 pennor och hos åtskilliga har den 20, eller flera än hos andra foglar; men några (sl. *Penelope*) ha blott 12 stjärt-pennor liksom de högre foglarne.

Fötternes form är ganska ombytlig, såsom synes här nedan av beskrivningen på Ordningens olika avdelningar. Några släkten (*Thinocorus* m. fl.) som man väl svårligen kan skilja från Hönsen, ha till och med nedre ändan av skenbenet (*tibia*) naken, liksom Vadare och Vattenfoglar. Baktån är hos en del (*Megapodius*) nästan så stor och till det yttre så beskaffad som hos Tättingarna; hos andra är den ganska liten och upplyftad över marken, eller saknas alldeles. På alla äro de tre framtårna från roten väl åtskilda, ehuru oftast förenade genom ett kort, löst hudveck, men icke, såsom vanligt är hos de högre foglarna, tätt hopbundna eller hopvuxna.

Svenska Foglarna.

Hela tån avsmalnar småningom från roten mot spetsen och har första ledstycket längst. Det sista (kloleden) är litet och föga rörligt.

Alldeles egna för Hönsen äro de *sporrar* som hos en betydlig del av arterna förekomma på fotstyckets baksida. Vanligen är det blott hannarne som ha dem utbildade; men på alla de arter, hos hvilka sporrar förekomma, ser man dem antydd, även hos honorna och ungarna, genom ett hudfjäll eller en liten hornsköld, som är större och högre än de kringliggande och som igenfinnes på samma ställe, hvarest hannens sporre sitter, hvilket är nedom midten, något åt insidan på fotstycket. Sporren är ursprungligen en utbildning av detta hornartade hudfjäll, som uppväxer i form av en kägla, hvilken består av hornämne och blir uddhvass genom nötning, liksom boskapens horn. Men liksom hos dessa, utväxer från det underliggande benet (*tarsus*) ett benutskott, som fyller sporrrens (liksom hornets) ihållighet. — Dessa sporrar äro goda vapen, som mest pläga begagnas vid hannarnes inbördes strider, men även understundom tjena till försvarsvapen mot andra djur.

En betydlig del av Hönsen utmärka sig dessutom genom egna utbildningar av huden på eller omkring huvudet i form av nakna, mjuka eller nästan läderartade fläckar eller utväxter, t. ex. vanliga Hönstuppens kam och hänghudar, Kalkonens hängande slöre över näbbet samt hänghud på strupen, och nakna, köttartadt knöliga hud på huvud och hals; de nakna kinderna på Höns- och Fasan-slägtena m. fl. Dylika hud-utbildningar finnas dock även hos flera andra foglar, såsom hos några Andsorter, hos några Tranor och Storkar, hos de amerikanska Gamarna, samt inom Tättings-ordningen hos flera av familjen *Sturnina* (*Gracula*, *Sturnus carunculatus*, *Creadion*), hos någre *Meliphaginer*, *Chasmorhynchus* m. fl. De äro i allmänhet röda eller annars vackert färgade och förekomma antingen endast hos hannarna, eller mera utbildade hos dem.

Hönsfoglarnes vanligaste och liksom normala färg är simpel: gråaktig och mörkspräcklig. Nästan alla honor och ungar av denna Ordning äro så färgade och största antalet hannar äro föga olika. Men av en del arter prunka hannarne med de grannaste färger och utmärka sig dertill genom stora och ovanliga utbildningar av fjädrar eller hud (såsom Påfögel, Fasan och Hönsslägtena). Överhuvud finnas knappt bland andra foglar så betydliga yttre könsskillnader som bland dessa; ty ehuru skillnaden i färger, till och med i fjädrarnes former, kan vara lika stor hos några släkten av andra ordningar*), så tillkommer hos Hönsen en vida betydligare olikhet i storleken, emedan hannarne ofta ha nära dubbelt så stor volum, eller vikt, som honorna (t. ex. vanliga Höns, Kalkon, Tjäder, Orre m. fl.). — Av alla Höns äro års-ungarne lika tarvligt utstyrde som honorna, eller än mera gråaktiga, men ofta äro de dock ganska olika med dem.

De inre delarne visa, liksom de yttre, åtskilliga likheter med Rovfoglarnes, men i de flesta fall en alldeles motsatt bildning. Det svaga näbbet förmår ej att sönderdela eller krossa födoämnen, hvilka derföre nedsväljas hela. Men de komma först ned uti *Krävan*, som är en stor, hudartad säck vid matstrupen, belägen under huden, framom gaffelbenet, men till sin function motsvarande de idislande däggdjurens våmb. Uti denna uppmjukas födoämnen och komma deretter, genom slutet av matstrupen, ned uti Muskelmagen, hvars cavität, såsom hos andra växtätande foglar, är tämligen trång, men utanpå, åt båda sidor, beklädd med ganska hårda och tjocka muskler, och, inuti, med en hård, läderartad hud. Här söndermalas de hårdare ämnena genom de båda motsatta musklernas verkan, av den hårda maghuden med tillhjälp av grov sand eller småstenar, som dessa

foglar begärligt nedsvälja med födan, samt beredas sålunda för upplösning av körtelmagens saft och i tarmen, samt i de 2 stora blindtarmarna, hvarmed Hönsen äro försedda. — *Skelettet* är tämligen lätt igenkänneligt på det lilla huvudet med svaga ansiktesben och näbb; hopvuxna ryggkotor, hvilkas taggutsnitt äro förenade till en hel köl längs åt ryggen; stort bäcken med starka bakre extremiteter och i förhållande små vingar; men isynnerhet genom det alltid svaga gaffelbenet, hvilka båda grenar äro föga böjda och ligga nära intill bröstbenet, samt genom det stora bröstbenet, som hos de flesta släkten är ovanligen långsträckt bakåt, med långa, smala, frångilda bakre (eller sido-)utskott, och med den ganska höga kölen, som börjar långt bakom benets framända. Vingbenen äro ganska korta, och båda benen i underarmen (cubitus) äro nära lika tjocka, men starkt böjda och ha således ett större mellanrum. De räcka ej fram till ändan (Proc. coracoideus) av det stora bakre nyckelbenet. På fötterna är första tå-leden längre och vida tjockare än de övriga. — Vingarnes och fötternes muskler ha alltid flera bensenor, men till olika antal hos olika släkten. Sådana finnas dock även hos flera Rovfoglar, Vadare och Vattenfoglar, ehuru vanligen ej så många som hos Hönsen. Musklerne äro i allmänhet stora och köttiga, samt fullständigare än hos alla andra foglar; ty ingen muskel, bland dem som tillhöra fogelklassen, saknas, men några, som annars pläga saknas eller blott vara ofullständiga, äro här stora och fullt utbildade (t. ex. subclavius, framom pectoralis minor, mellan stora och lilla nyckelbenet). Även de båda bröstmuskelparen äro ovanligt stora, såsom synes av den höga bröstbenskölen. Då dessa utgöra de egentliga flygmuskelnerna, skulle de tyckas förutsätta en ovanligt stark flygförmåga, och i sanning utveckla Hönsen en ganska stor kraft

*) T. ex. Vidua, Coliostruthus och Euplectes m. fl. bland de Sparvartade; Malurus, Nectariniæ, Ptilorynchus; Pholidauges et Calornis, Paradiseæ et Epimachi; de amerikanske så kallade Ampelis-arterne, Pipra, Rupicola; — Trogon, Trochili; — Anas Linn.

under sin flygt; men sjelfva flygredskapets, vingens, ofullkomliga utbildning gör, att denna kraft, hos de flesta arter åtgår till en hastig vingrörelse och icke kan bli länge uthållande. Flygten blir sålunda bullrande men ej långvarig.

Hönsen äro mest medelstora foglar, i allmänhet något mindre än rovfoglarne, men större än Spitarne. Tjädern, Kalkonen och Påfogeln äro de största av alla; flera sydländska Vaktel-arter av en Lärkas storlek och isynnerhet sl. Hemipodius (som sakna baktå), äro de minsta hithörande. Tamhönsen och Rapphöns-arterna höra till de medelstora inom Ordningen.

Arter av dessa foglar finnas i alla jordens länder och saknas blott på de små öarna i Polynesien. Men de flesta äro ej vidt utbredda, utan tillhöra uteslutande ett enda, tämligen litet område och i hvarje land eller trakt pläga ej finnas många arter. I hela Europa finnas blott 15, bland hvilka endast Vakteln och vår vanliga Rapphöna äro utbredda över hälften, eller något mera, av hela denna minsta bland verldsdelarna. Av våra 7 arter finnas i det egentliga Sverige (utom Lappland) blott 3 arter i större delen av landet (Orre, Tjäder, Rapphöns); 2 andra (Hjerpe och Vaktel) blott i vissa inskränkta trakter, och en (Dalripan) blott vid och nära Lapplands eller fjäldbygdens omkrets. Norra hälften av Skandinavien har 5 arter. Grekland, med hela landet söder om Balkan, tyckes, liksom Italien, blott ha 8 eller 9 arter. — De flesta av dessa foglar hålla sig vid hembygden under hela året utan att ströva omkring då de finna födan där. De flesta flyga dåligt eller åtminstone tungt och ej gerna eller ofta, annat än då de uppjagas. blott ganska få bland dem äro reguliera flyttfoglar; bland de europeiska flytta allenast Vakteln och de i södra Europa förekommande Sandhönsen.

Största antalet Hönsarter tillhöra de fruktbara fälten i de varma climaten, men sådana finnas, till och med talrika, i alla sorter

land: i öknar och steppländer leva *Sandhönsen* (*Pterocles*, *Syrhaptes*); i skog, *Orfogelslägtet* (*Tetrao*) m. fl.; på höga, snöbetäckta bergshöjder och i polarländerna, *Riporna* (*Lagopus*) o. s. v.

De fleste vistas blott på marken, och ega förmågan att springa ganska starkt. Många hvila dock äfven i träd, såsom Orren, eller tillbringa där största delen av sin tid, såsom de amerikanska Jaku's (*Penelope*). I allmänhet undvika de våt och sumpig grund.

Till Hönsens egenheter hör att de icke bada i vatten, utan i torr sand eller lös jord, som de uppriva och inskaka mellan sina fjädrar, för att derifrån bortrensa främmande ämnen och avfall samt ohyra, hvarav de stundom äro mycket plågade. Vid annalkande fara, såsom då en rovfogel eller människa närmar sig, är det vanligt att de »trycka sig» tätt utmed jorden med indraget hufvud och något utbredda vingar, liksom medvetande att de då likna en jordklimp och således lättast undgå sin fiendes uppmärksamhet. Detta gäller isynnerhet om de gråaktigt och fläckigt färgade arterna, hvilka utgöra största antalet, samt om de likaså färgade ungarna och honorna; hvaremot de mera lysande och grannare färgade hannarne av en del arter måste använda andra medel att undslippa faran. Samma, av instinkten beroende sed återfinnas bland flera andra gråaktiga, fläcktecknade foglar, t. ex. *Lärkorna*, hvilka även bada allenast i sand, icke i vatten. Sparvarne bada både i sand och i vatten.

Alldeles egen för Hönsen är deras sed att *krafsa* i marken, för att med klorna uppriva hvarjehanda smått som tjänar till föda, både åt dem sjelva och åt ungarna. Man anser dem vanligtvis för växtätande; men de äro i hög grad *allätande* och livnära sig ömsom av insekter, larver, mask och sniglar samt av frö och frukter jämte växternas stjelkar och blad. Även med köttbitar hålla de stundom till godo, såsom man ständigt ser på våra Tamhöns, då de slåss om avfall från köken. Ofta äro Hönsarter inskränkte till blott

de hårda, ständigt grönskande, eller åtminstone qvarsittande, bladen av vissa små växter, såsom Riporna och Orrfoglarne under vintern, och de stå sig godt på denna magra kost, likom de idislande däggdjuren på bara halm; men liksom dessa, behöva de mycket vatten och dricka mera än de flesta andra foglar. All föda måste sväljas hel, då de väl kunna avrycka ett blad m. m. men icke förmå att vidare sönderdela det erhållna; hvilken brist dock ersättes av deras starka muskelmage och det ymnigare förtärandet av grus och småsten.

En stor del av Hönsen leva i månggifte, hvilket isynnerhet gäller om de större arterna, hvilkas hannar äro grannt färgade eller mycket större än honorna, såsom Fasaner och Tamhöns, Påfoglar, Kalkoner o. s. v.; men de fleste leva i engifte, som till och med bland många tyckes vara för lifstiden (t. ex. Rapphönsen). Hannarne taga ingen del i äggens ruvning eller ungarnes värmande; ehuru de som leva i engifte troget följa honan och ungarne samt hjälpa till att skydda dessa. Hönsen uppföda blott en kull ungar om året, men de fleste lägga många ägg, överhuvud flera än andra foglar; 12 till 20 stycken är ingenting ovanligt. Många arter lägga dock ett vida mindre antal, t. ex. Sandhönsen 3 å 4, Påfogeln ofta blott 5 å 6. Imellertid är Hönsens fortplantning i allmänhet stark, hvilket väl behöves, då de åtgå i stor mängd till föda åt rovdjuren och rovfoglarne, samt åt människan. — De fleste bygga inga bon, utan lägga äggen på blotta marken, hvaruti honan på sin höjd kraf-sat en liten fördjupning, som stundom kan vara betäckt av det på stället växande gräset. Dock påstås det att några amerikanska arter, sl. *Penelope* och *Craux*, värpa i träd, på hvilkas grenar de sägas lägga en bale av qvistar m. m. Men inom denna Ordning förekommer den märkligaste av alla olikheter i fortplantningen med samtliga övriga foglar, i det att några arter i Australien och på dithörande öar icke ruva sina ägg, utan värpa dem uti stora hö-

gar af blad och jord, hvilka de sammankrafsat och hvarest äggen kläckas av solvärmens samt, enligt uppgift, av den värma som uppkommer genom färska växters sammanhopning, liksom i en nyuppsatt hö- eller halmstack. De arter, om hvilka detta gäller, äro de, som i nedanstående öfversigt av Ordningen uppföras under »Cohors 3». — Denna utveckling av äggen, som tyder på en likhet med reptilierna, visar, liksom flera drag av kroppsbildningen och lifsyttningarna samt den fullkomliga bristen på konstdrift, att Hönsen höra till de minst utbildade, eller lägst stående, bland foglarna.

På honorna av de mera kända Hönsarterna, och sannolikt hos alla dem som ruva äggen, blir hela buken under liggningstiden naken, såsom en enda stor *liggfläck*. Detsamma ha vi redan anmärkt hos några Rovfoglar, t. ex. Perlugglan. — Äggen behöva tämligen lång tid ruvas eller värmas innan de kläckas. Tamhönsen ruva dem 21 dygn; Orren och Rapphönsen lika länge; Vakteln 18 till 20, Påfogeln 30 dagar. Men *ungarne* äro, då de komma ur ägget, vida mera utbildade än alla andra fogelungar. De ha öppna ögon, äro betäckta av tätt dun och kunna genast springa samt söka födan och förstå att trycka sig vid fara; men de behöva dock skydd och hjälp av modren, samt isynnerhet att värmas och torkas under hennes vingar och kropp. Efter några få dagar börja vingpennorna att utväxa, då ungen genast börjar flaxa med vingarna och snart kan flyga något litet; men den följande utbildningen går vida långsammare än hos arterna av de föregående Ordningarna, så att Hönskycklingen väl behöver ett par eller flera månader för att bli fullt utvuxen och fullbildad. — Hela denna utveckling, liksom nästan allt som hör till fortplantningen, har en så stor olikhet med förhållandet hos Duvorna, att det tydligen visar, att dessa foglar icke kunna anses närsläktade med Hönsen.

Då ungarne mot hösten äro nära fullvuxne inträffar deras första

ruggning, då hela fjäderklädnaden ombytes och de betydliga olikheter visa sig, som hos många arter finnas mellan könen (t. ex. av Orren). Ombytet går dock långsamt, liksom de äldres ruggning. Hos några släkten, såsom Tetrao, Perdix m. fl. förekommer en särskild sommardräkt, som anlägges efter parningstidens slut och quarsitter till höstruggningen. Denna dräkt, som endast tyckes förekomma hos en del Höns, Vadare och Vattenfoglar, är vanligtvis blott partiell och intager allenast vissa delar av huvudet och kroppens frandel; men stundom är den mera utbredd och hos några Änder (t. ex. de egentl. Gräsändernas hannar) är den nära fullständig. Då denna dräkt förekommer utan vårruggning, består högtids- eller vårdrägten av samma fjädrar som vinterdrägten, hvilket är det vanliga hos de nordiska Hönsen och Änderna. Men hos Riporna, som även rugga om våren, förekomma alla de tre drägterna, och vi få, under detta slägte, tala mera derom. Mest torde sommardrägten tillhöra de anförda Ordningarnas nordiska arter, hvilka äro utsatta för en längre kall än varm årstid och för en ganska stor olikhet i dessa årstiders värma. Här är denna dräkt gråaktig och mindre prydlig än vinterdrägten; — i varmare trakter är antingen sommar- och vinterdräkt lika, eller bestående af samma fjädrar; eller, om en olikhet finnes, så är den om våren anlagda drägten den vackraste och mest utbildade. Detta är även förhållandet med de arter af de högre fogelordningarna, som rugga två gånger om året, hos hvilka blott vår- och vinterdräkt, men ingen sommardräkt tyckes förekomma.

Sterila honor, eller sådana som genom sjukdom i äggstocken, kanhända även genom sin ålder, blivit ofruktsamma, förekomma oftare bland Hönsen än bland andra foglar. De äro kända bland alla tama och bland de flesta allmänna, vilda arter. Dessa ho-

Svenska Foglarna.

nor förändras då genast, vid första fjäderombyte, och antaga, både till färg och form, ett utseende, som mer eller mindre närmar sig till hannens, samt efterapa mer eller mindre väl hans läte. De sterila honorna av hvarje art äro sinsemellan ganska olika; en del avvika föga från honornas vanliga utseende; andra kunna äga en förvillande likhet med gamla, fullt utbildade tuppar, hvilket tyckes bero dels av den tid steriliteten fortfarit: om ett eller flera år; dels av den ålder vid hvilken den började, hvilket kanske ganska tidigt. Den är iakttagen efter första ruggningen, då fogeln blott är några månader gammal, och har befunnits kunna vara övergående. (Jfr Sundev. Zool. årsb. 1843 et 4, pag. 181). Sannolikt står denna sjukdoms vanlighet i nära förbindelse med den starka fortplantningsdrift och förmåga, som tillhöra dessa foglar.

Man är väl ej vand att tillskriva Hönsen en verklig sång; men likväl förekomma bland dem rätt vanligt läten, som helst tyckas böra få detta namn. Sådana äro t. ex. Orrens spel och Vaktelns slag, hvilka båda äro egna för hannarna och fortsättas länge samt upprepas ofta, såsom verklig sång; men de äro mera beroende av parningen och upphöra hos hvarje individ, så snart han fullgjort sina officia, utan att såsom hos sångfoglarna fortsättas till en slags förnöjelse under äggens ruvningstid. Höns- tuppens galande och Kalkontuppens buller kunna väl fortsättas under större delen av året, men äro i andra hänseenden egna, och alla dessa läten äro mera skrikande eller bullrande och mera beroende av vrede eller andra sinnesaffekter, än som tillhör en verklig sång.

Hönsordningen utgöres av några ganska naturliga huvudgrupper, nämligen:

COHORS 1. *Tetraoniformes*, med fjäderbetäckta näsborrar, som kunna tätt tillslutas av den mjuka huden, samt mer eller mindre fjäderbeklädda fötter, utan sporrar.

Fam. 1. *Pteroclinæ* (Sand- och Stepphöns) med ganska korta och svaga fötter samt långa och spetsiga vingar. — Från gamla continentens varmare öken och steppländer. — Sl. *Pterocles*, *Syrrhaptēs*.

Fam. 2. *Tetraoninæ* (Orfoglar) med starka, medelmåttigt stora fötter, och korta, rundade vingar. — I norra delen av båda continenterna. — *Tetrao*; *Lagopus*.

COHORS 2. *Phasianiformes* (Fasanartade) med nakna näsborrar, övertäckta av ett kullrigt, glatt och hårdt hudlock eller fjäll, som icke tätt tillsluter öppningen; starka och någorlunda stora fötter med tämligen liten, vid roten starkt upplyftad, eller ingen baktå, hvars klo är mindre än framklorna, som äro medelmåttigt stora och vanligen något nedtryckta. Tarserne oftast försedde med *Spörrar* (som allenast tillhöra denna Huvudavdelning och hvarom vi talat förut, sid. 241). Vingarne kullriga, rundade.

Fam. 3. *Phasianinæ* (Fasaner och egentliga Höns) med hoptryckt stjärt, som vanligen föres något upplyftad. Sporrar finnas alltid, och oftast nakna hud-bihang på huvudet (tuppkam, hänghudar) samt nakna kinder. De tillhöra blott den varmare delen av Asien med Sundaöarna. — Sl. *Gallus*, *Phasianus*, *Argus*.

Fam. 4. *Pavoninæ* (Påfoglar) med platt, något lång stjärt. Sporrar finnas alltid; ofta 2 par. Ofta nakna ställen på huvud eller hals, men inga eller blott små hänghudar, (dock horn hos Tragopan). Mest stora arter, från samma land som de förra. — *Pavo*, *Polyplectron*, *Lophophorus*, *Ithaginis*, *Tragopan* Cuv.

Fam. 5. *Perdicinæ* (Rapphöns) med platt, kort stjärt. — Sporrarne saknas hos nära halva antalet men finnas hos de öfriga och äro hos många 2 par, liksom hos de föregående. Arterna mest medelstora eller små; från nästan alla varma eller tempererade världstrakter. — (De ha vanligen blivit sammanförda med *Tetraones*; men högst orätt, då de föga skilja sig från Påfoglarna och sammanfalla med dem genom tydliga mellanformer, samt endast skilja sig genom stjärtens längd). — *Perdix* (med *Franco-linus*), *Ortyx*, *Cryptonyx*, *Coturnix*.

Fam. 6. *Tridactylæ* (Tretåiga), sakna baktå. — Blott små arter från gamla continentens varmare delar och Australien. Alla utan sporrar. Föröfrigt som de förre. — Sl. *Hemipodius*.

Fam. 7. *Gymnocephalæ* (Barhuvade), med till större delen nakna huvud och hals, prydda med hvarjehanda hudutväxter. — Vi sammanställa här 2:ne ganska eget bildade släkten, som väl sinsemellan synas mindre närslägtade, men som båda synas visa ett närmande till Gamarna (*Vultur*, *Cathartes*). Egentligen torde de böra räknas till Familjerna 4 och 5.

Gallopavo Gessn. Briss. från Amerika, hvarest de företräda sl. *Pavo* (försedde med sporrar).

Numida Linn., från Afrika; närmast sl. *Perdix* (utan sporrar).

COHORS 3. *Macronyches*: Fötterna ganska stora med stor, föga upplyftad baktå (knappt smalare än framtårna); alla tårnas klor stora, starka, föga böjda, och den bakre nästan så stor som mellanklon. Sporrar saknas. Näsborrar nakna, öppna. Vingar korta, rundade. — Alla arterna från Australien och kringliggande öar. De äro märkvärdige såsom de enda foglar, hvilka ägg icke kläckas genom ruvning, hvarom se nyss förut (sid. 244). Ungarne komma fjäderklädd ur ägget.

Fam. 8. *Catheturinæ*, med hoptryckt stjärt, liksom Fasanerne och tamhönsen, till hvilka de mycket närma sig. Tjockt, kullrigt näbb; en stor del av huvud och hals nakna. — Sl. *Catheturus* (Talegallus!), *Megacephalon*, *Lipoa* (»Leipoa»).

Fam. 9. *Megapodiinæ*, med kort, platt stjärt, smalare näbb och fjädradt huvud. Klorna äro längre och rätare än de föregåendes. — Sl. *Megapodius*.

COHORS 4. *Arboricolæ* (Trädhöns), med tämligen lång, platt stjärt av blott 12 pennor. Fötterna starka med tämligen stora, hoptryckta och mera böjda klor; bakklon ej mycket mindre än mellanklon. Inga sporrar. Näsborrar nakna (utom hos *Oreophasis*). Vingar rundade. — De tillhöra blott den varmare delen av Amerika och leva i skog, hvarest de mest vistas bland trädens grenar, på hvilka de bygga enkla, platta bon av qvistar och dylikt.

Fam. 10. *Cracinæ* (Hocco's) med högre tarser och föga hoptryckta klor; tjockt hoptryckt näbb, på roten beklädt av en vaxhud och oftast med en knöl i pannan, samt hela huvudet ovan till beklädt av uppräta, i spetsen framåt böjda fjädrar. — *Crax* L.

Fam. 11. *Penelopinæ* (Jaku's) med något kortare tarser, tydligt hoptryckta klor, smalare näbb o. s. v. — *Oreophasis*, *Penelope*.

COHORS 5. *Struthioniformes* (Strutslika höns) med smalt, något långsträckt näbb och munöppningen kluven ända bakom midten av ögat. Fötterna nakna, starka, utan sporrar, med ganska liten, högt upplyftad baktå, som icke räcker ned till marken. Stjerten är ganska liten, ofta dold; vingarne korta, rundade; näsborrar nakna. De äro blott mindre eller medelstora arter, som

springa starkt men flyga dåligt och i sitt utseende visa mycken likhet med Strutsarna samt ha benen i gommen och huvudskålens botten bildade såsom hos dem; men de skilja sig derifrån genom fjädrarnes beskaffenhet, genom vingar som äro tjenliga för flykt, hög köl på bröstbenet m. m. De tillhöra det tropiska och sydliga Amerika, och utgöra blott en enda naturlig familj.

Fam. 12. *Crypturinæ*: Sl. *Crypturus* (Tinamus Lath.), *Nothura*, *Rhynchotus*.

COHORS 6. *Subgrallatores*, med långa, spetsiga vingar och korta fötter, som äro nakna ända opp på spetsen av tibia (såsom på Vadarna, till hvilka de utgöra en tydlig övergång). — Sporrar saknas; baktån ganska liten; näbb kort, tjockt; näsborrar nakna.

Fam. 13. *Thinocorinæ*, grå, fläckiga (Lärk-färgade) med mjuk hud kring näsborrarna. — I södra delen av Sydamerika, hvarest de ersätta gamla continentens Sandhöns. — Sl. *Thinocorus*, *Attagis*.

Fam. 14. *Chionidinæ*, hvita med en hård och något rörlig vaxhud, såsom en slida, på näbbroten. — Från öar i södra ishavet. — Sl. *Chionis*.

De släkten och arter, som kunna uppföras i Sveriges fauna, äro följande:

1. ORHÖNS-SLÄGTET (Tetrao).

Näbbroten beklädd av en mjuk, tätt befjädrad hud, som bildar ett lock över näsborrarna, hvilket kan tätt tillslutas. Vingarne kullrige, rundade: 4:de pennan är en bland de längsta.

Fotstyckena (tarserna) fjädrade ända ned till tårna. Tårna nakna.

Över ögat finnes alltid en naken, vårtfull, röd hudstrimma, såsom ett ögonbryn, som blir större och mera högröd under fortplantningstiden och som alltid är betydligt mindre hos honorna och om vintern. Ofta är den inviken och dold under fjädrarna. Förövrigt är huvudet tätt befjädradt. — Långs under sidorna av hvarje tå finnes en kam-lik rad, eller *frans*, av längre utvuxna hornartade hudvårtor, hvilka avfalla om våren, då parningstiden slutar, men återväxa om sommaren.

De hithörande arterne sitta ofta i träd och leva mest i skog, hvarföre de, jemte Hjerpen, i mellersta och norra Sverige vanligen kallas *Skogsfogel*, hvilket namn dock icke passar såsom slägtnamn; dels emedan det även innefattar Hjerpen, som vi anse oss böra avskilja, dels emedan största antalet foglar äro skogsfoglar. Det här ovanför antagna namnet *Orhöns* eller *Orfogel* har sannolikt i forna tider varit ett gemensamt namn för dem hos oss, liksom i Tyskland och Schweitz. C. Gessner kallar, på 1500-talet, Tjädern och Orren: grosser och kleiner Orhan, och Albertus Magnus ger, på 1200-talet, samma namn åt Tjädern; nu, i Tyskland, Auerhahn. Dessa namn ha nästan samma betydelse som Skogsfogel, och härleda sig, såsom Nilsson anmärker, från det gamla namnet *Or* eller *Ur*, eller ännu i Skåne *Ora*, som betecknar gammal skog (vild, stenig, ej upprepensad; d. ä. Urskog). Namnet Orre är blott en förkortning av Orfogel, som ännu i flera svenska landskap är Orrens vanliga namn, liksom Aarfugl i Norrige. Urogallus är en latinisering av Orhahn. — Vi anmärka här blott att en nordamerikansk art, *Tetrao cupido*, icke lever i skog, utan blott på skoglösa hedar.

Den så kallade Skogsfogeln, eller Orhönsen, Orre och Tjä-

der, tillhopa med Hjerpen, utgöra, jämte Dalripor och stundom ett ringa antal Fjäldripor, en ganska betydlig exportartikel för Norrland och Dalarna. De fångas där om hösten och vintern i stor mängd med snaror och uppköpas av fogelhandlare, som inpacka dem hårdt frusna uti egna, dertill inrättade slädar, för att införas till städerna och isynnerhet till Stockholm, hvarest naturligtvis största avsättningen blir. En sådan släda plägar, om den fylles med blott en sort fogel, rymma v.p. 100 par Tjäder eller 200 par Orrar, eller omkring 800 stycken av Ripa eller Hjerpe. Oftast finnas dock flera arter tillhopa i en släda. — Det har icke lyckats mig att erhålla noggranna uppgifter på antalet av de till Stockholm införda fogelslädorna; men efter egen iakttagelse under flera år och efter förfrågningar i de två s. k. Helsingegårdarne vid Hötorget, hvarest dessa fogellass, sedan äldre tider, plägat uteslutande taga in, tror jag mig kunna uppgiva att något flera än 100 lass, eller slädor, kan antagas såsom årligt medeltal. Detta antal är dock ganska skiljaktigt under olika år, efter den olika tillgången på fogel, hvilken mest torde bero på väderlek, efter som den varit mer eller mindre gynnande för fortplantningen och för ungarnas utveckling, eller t. o. m. blott för fångsten. — Då Orrarne utgöra största antalet, eller åtminstone tyckas upptaga halva rummet i lassen, och de dessutom till storleken stå midt emellan de övriga arterna, kan deras antal i ett lass uppgivas såsom medeltal för alla lassen. Vi få då över 100 lass à 400 eller 500 foglar, hvilket utgör 40 à 50,000 stycken, som kunna anföras såsom ett ganska lågt beräknadt medeltal av årligen hitförd skogsfogel, nämligen blott från Norrland. Men dessutom hitföres från Dalarna och andra mindre avlägsna trakter, ett mindre, ehuru icke obetydligt antal, som vanligen hitkomma ofrusna tidigare på hösten, ofta redan i Augusti. — Priset på

Norrlands-fogel plägar i Stockholm vara: för Tjäder, 5 à 6 Rdr paret, eller något mera då blott ensamme tuppar tagas; för Orre, 3 à 5 Rdr paret; för Hjerpe, 1 à 1½ Rdr för stycket; för Ripa, 50 à 75 öre stycket. Men då tillgången varit mycket ymnig eller långvarigt mildväder inträffat, samt mot våren, har priset ofta varit betydligt lägre, liksom det kan ökas under motsatta förhållanden. Ett betydligt antal fogel lärar vanligtvis alltid blivit fördt härifrån söderut, med skjuts; och nu, sedan jernvägarne mot söder blivit öppnade, säges ett än större antal årligen utföras. — En likartad handel med dessa foglar lärar bedrivas även i Norrige och Finland, samt i Ryssland. Från Norrige skall en dylik stor utförsel, huvudsakligen av Ripor, årligen ske till England (Yarr.).

Dessa foglars historia är huvudsakligen utredd av Nilsson (Skandin. Fauna), mest efter samlade uppgifter av svenska Jägare, och så utförligt beskriven, att icke mycket är dervid att tillägga.

Orhönsen visa flera egenheter. De äro större arter, av hvilka båda könen äro ganska olika. De leva i månggifte och spela, samt hålla under parningstiden s. k. lek, hvarom vi tala mera under Orrens och Tjäders beskrivning. — Alla arterna ha mer eller mindre tydlig sommardrägt. Stjertpennorna äro 18.

132. ORREN (*Tetrao tetrix*), Pl. 33 fig. 1—3; fötterne fjädrade ända till tårna; stjerten kluven, med mellersta pennorna kortare än halva vingen och kortare än de undre täckfjädrarna.

Den fullt utbildade hannen (fig. 1) är svart med stark blå glans isynnerhet på hals och bakrygg. Armpennorna hvita, med 1½ tum bred svart spets och smal hvit ändkant. En liten hvit fläck synes oftast framom vingen, av några utskjutande, undre

täckfjädrar. Undergumpens fjädrar hvita; några äro längre än de mellersta stjertpennorna. Ögonbrynen stora, ½ tum breda, tätt besatta med sylrika, röda hudvårtor. Stjerten starkt kluven, med de 6 mellersta pennorna breda och något kortare än halva vingen, de 3 yttre på hvardera sidan, med lång, mjuk, cirkelformigt utåtböjd spets. — Hela längden v.p. 480 m.m.; vingen nära 250; mellersta stjertp. 120; Tars 42.

Yngre hannar, efter första ruggningen, ha ving- och skulderfjädrarna samt huvudet något litet fläckiga av brungult, och stjertens sidopennor mindre böjda.

I sommar dräkten (från midsommarstiden till början av September) får hannen på huvud och hals nya fjädrar, som äro tvärbandade av brungult och svart. Strupen blir upptill hvit med täta svarta streck. Skulderfjädrarne och de sista armpennorna vattrade av brungult och svart. Tarsen blott framtill kort och tätt fjädrad.

Honan (fig. 2) är betydligt mindre än hannen; gulbrun, stundom mera gråaktig; med täta, svarta, något vågiga tvärband och fläckar; stjerten såsom kroppen; undre stjerttäckare långa, hvita med böjda, svarta tvärband; armpennorna från roten till midten (doldt) hvita. Stjertens sidopennor icke böjda; knappt ett tum längre än de mellersta. Dessa, liksom hos hannen, ej fullt av vingens halva längd. Hela längden omkring 410 m.m.; vingen 225; mellersta stjertp. 110; den yttersta v.p. 20 m.m. längre.

Sterila honor bli mörkare och få ofta mycken likhet med tuppen (se fig. 3); men de som mest närma sig till hannens färg igenkännas alltid på den mindre storleken, en fint gulprickig vattring på större delen av kroppen och ett hvitt, svartfläckigt tvärband på strupen. Stundom skilja de sig från vanliga Orr-

honor blott genom en något mörkare färg med gulbruna fläckar i stället för tvärband, obetydligt längre sidopennor i stjerten och hvit, föga fläckig undergump.

Ungarne i sin första fjäderdrägt, likna till färgen hönan, men skilja sig genom blekt gulaktiga streck längsät spolarna på alla vingtäckfjädrarna; hvit, svartaktigt fläckig strupe; stjerpenorna äro ganska smala och mjuka; brungula, svartbandade, de mellersta kortare. Fotstycket är, redan på den nykläckta, dunklädda ungen, framtill befjädradt, ända till tårna.

Orren är väl ej den störste arten i släktet, men han är den livligaste, modigaste och till hela sitt utseende samt till sättet att föra sig, den ståtligaste av alla. Han har utmärkt syn och hörsel samt är alltid vaken och uppmärksam; hvarföre han är svår att åtkomma; han springer ganska starkt, flyger lättare och starkare än de övriga Hönsarterna, utom Sandhönsen, och hans spel, eller sångstämma, står långt framom alla de övrigas. Han förtjenar således främsta rummet bland våra arter och torde böra anses såsom den till sina djuriska förmögenheter högst utbildade i hela Ordningen. Många, såsom Fasaner och Påföglar, lysa visserligen med en större färgprakt, men de äro underlägsna till sinnesförmögenheter, och Hönstuppen, som i detta hänseende tyckes komma honom närmast, står efter i flygförmåga.

Orren tillhör norra och mellersta Europa från Lappland till och med Karpatherna och Alperna, ända in uti norra Italien samt mellersta Frankrikes bergstrakter; men i det egentliga södra Europa finnes han icke nu och tyckes aldrig ha funnits där. Mot norr går han knappt opp över granskogen; således i Sverige blott till polcirkeln, eller, i den lägre sträckningen omkring Torne elv, ända till Muonioniska (68° lat.); men ingenstädes till Finmarken. Något längre söderut skall han dock förekomma ända

opp i björkregionen. Utåt Siberien finnes han inom nära samma latitudszon som i Europa: ungefär 45°, till något över polcirkeln, samt ända ut till v.p. 50 å 100 mil från Stilla havet. — Alla, även de nyare resande, uppgiva att Orren i Siberien är likadan som i Europa och omtala icke en form derav, som blivit beskriven såsom egen art: *Lyrurus derbyanus* Gould, hvilken till färgen liknar en föga förändrad steril höna, men hvars stjert har nästan samma bildning som hos en gammal Orrtupp. Denne fögel, som huvudsakligen lärar varit funnen i norra delen av europeiska Ryssland, och hvarav ett exemplar derifrån finnes i härvarande Museum, synes mig icke vara annat än en form av sterila honor, hvilket är så mycket troligare, som en härvarande steril höna från Finland, ett minne av Wilh. v. Wright, fullkomligt liknar det ryska exemplaret. Märkvärdigt är imellertid att de sterila hönorna österut allmänt tyckas få hannens form på stjerten, medan de ännu bibehålla honans färg både på kropp och stjert. I Sverige har det tyckts blott vara de aldra mörkast färgade, som få hannens stjertform.

Orren vistas mest i skog som består av björk eller andra lövträd, eller är blandad av löv- och barrträd samt är något gles och här och där har släta eller föga trädbevuxna ställen samt torvjords botten eller igenvuxna skogskärr. — Han sitter ofta i träd, men säges dock tillbringa natten på marken. Han undviker hög och tät skog och älskar framför allt en mark, som mellan träden är bevuxen med småbuskar och risväxter, såsom Ene, Lingon och Blåbärsris, Pors, Kråkbär o. d. och isynnerhet hög Ljung. Han bebor t. o. m. ofta skoglösa trakter, hvarest marken är tätt betäckt med dylika, höga och frodiga växter, såsom ljung-hedar i Sverige, Jutland och Tyskland, samt stepper i Ryssland och Siberien. Av dessa vistelseorters beskaffenhet följer, att han

icke kan vara allmän i mycket befolkade och odlade trakter. Dock finnes Orren i mindre antal uti nästan alla Skånes, liksom Tysklands och Frankrikes skogstrakter, hvarest han skyddas; och han behöver där, liksom i mångt skogrikt, men mera befolkadt land, t. ex. Småland, skydd av ordnade jagtlagar, utan hvilket han snart skulle bli utrotad genom jagt med skjutgevär och isynnerhet genom fångst med snaror och giller.

Denne fogels *föda* är, såsom alla andra hönsarters, ganska blandad (se förut, sid. 243). Om vintern får han ofta intet annat än bladen av lingonris o. d. samt knopp av björk och andra lövträd, ljung m. m. Om frusna bär, såsom lingon och de då mogna enbären kunna åtkommas för snön, så höra de till läckerheterna, och allehanda bär förtäras begärligt så länge de finnas, liksom insektlarver, sniglar, myrägg o. d. hvilka utgöra ungarnas mesta föda. Färska blad och svällda knoppar av lövträden utgöra dock alltid en huvudsaklig föda för Orren. Han förtär även sädeskorn då de träffas, men säges icke söka dem.

Orrarne stanna väl mest qvar i hembygden under hela året; men på senhösten och vintern samlas de ofta i små flockar som ströva omkring och stundom företaga utvandringar på flera mil, hvilket mest torde ske för födans skull, och således oftast inträffar i norden och på fjäldsiddorna. Under dessa strövtåg flyga de ofta både högt och starkt. De fleste återvända väl mot fortplantningstiden, i slutet av vintern; men stundom slå de sig ned på passande ställen, och sprida sig derigenom till avlägsna trakter hvarest Orrarne blivit utrotade eller icke förr funnits. Detta lärers väl oftast ske av enskilda, äldre tuppar, som i sitt nya hem, om de ej bortskjutas eller ledsna och flytta, kunna få vänta länge på en maka, och bli s. k. *squalt-orrar*: ensamma hannar i trakten. — Då starkt snöfall med sträng köld inträffar pläga Orrarne,

sedan de ätit något knopp, hastigt gräva sig djupt ned i snön. (W. v. Wright, Götheb. Handl. 1850, 78). I Siberien sägas infödingarne passa på att fånga dem medan de sålunda ligga stilla, hvilket dock ej torde vara länge sedan vädret åter blifvit bättre.

Orren lever i månggifte, utan annan förbindelse mellan könen, än den ögonblickliga och å ömse sidor tillfälliga, och fortplantningen föregås av *lek* med *spel*. Redan mot slutet av vintern, eller stundom redan i Februari, börja Orrtupparne spela, och i de trakter, hvarest de äro allmänna, börja de snart samlas på lekplatserna, som äro större mossar, eller andra mindre trädbevuxna ställen, hvilka årligen på samma sätt besökas. Detta börjas i mellersta och det något sydligare Sverige vid dagjämningstiden, strax efter medlet av Mars, då vanligtvis snön ännu ligger qvar; men dock något olika efter årets väderlek. Vid första tecken till daggryning, hos oss nästan ett par timmar före solens uppgång, komma de tämligen samtidigt flygande in på lekplatsen, ofta 20 å 30 stycken, och der de äro rätt talrika sägas stundom öfver 100:de komma tillsammans. Här börja de genast under det daggryningen småningom ökas, springa omkring, spela och blåsa, samt, efter hvarje blåsning, hoppa, ofta mer än alsnö högt, eller resa sig rätt opp och flaxa med vingarne, slå ut stjärten som ett hjul och göra de befängdaste krumsprång. Somliga springa fredligt förbi kamraterna, andra rusa på dem de möta, då båda resa sig opp och stöta samman samt huggas så att fjädrarne ryka omkring, men utan att tillfoga hvarandra svårare skador. En och annan stark översittare griper sin svagare motståndare med näbbet om nacken och leder honom några slag omkring, liksom vi ofta se kalkonerna göra, men med mindre ilska än dessa och liksom blott för att visa sin överlägsenhet. I allmänhet skiljas de stridande snart nog, och den övervunne börjar

ofta ånyo spela och dansa lika väl som segraren. Somliga bli dock rent bortdrivne eller hindrade att närma sig hönorna, som imellertid ha kommit med, lockade av spelet, och springa omkring, dels inne på lekplatsen, dels utomkring den. Om ett skott avlossas från en på förhand anlagd skjutkoja, eller en person kommer gående, så är leken i ögonblicket slut och alla Orrarne borta; men då allt åter blivit lugnt komma de snart tillbaka och börja ånyo, hvarföre man stundom skall kunna skjuta 4 å 5 gånger på en lek. Men då dagsljuset vid solens uppgång hastigt ökas, flyga alla tupparne opp och sätta sig, hvar i sitt träd, hvar est de då »spela på topp» en stund. Dock återvända de snart och fortsätta leken en stund på marken, der hönorna stannat kvar, hvarefter de lemna stället och sprida sig till sina vanliga stamhall. Parningen föregår sedan leken fortfarit någon tid samt vid dess slut på morgonen, mest i trakten omkring lekplatsen.

Så fortgår leken dagligen, naturligtvis icke alltid så regelbundet som den här måste beskrivas, till dess de i trakten varande individerna fått uppfylla det ändamål som dermed är avsedt; den plägar fortfara till i början av Maj. Längre mot norr måste den börja och sluta senare; mot söder tvärtom. Men emedan hvarje tupp är tillräcklig för flera hönor, sannolikt 5 å 6 eller flera, och de äldre, starkare tupparne söka hindra de yngre och svagare från att närma sig hönorna, så inträffar det ofta att flere bli övriga, som haft otur vid leken, och desse fortfara länge, sedan de lyckligare lottade slutat, att åtminstone spela och att dermed förgäves kalla på en maka. Sådane »*Svalt-orrar*» borde t. o. m. alltid förekomma talrikt, enär ungefär lika många hannar som honor finnas bland ungarna och således även borde finnas bland de äldre. Men vanligen bli vida flera tuppar än hönor undanskjutna; hvilket icke skadar, blott de ej för starkt medtagas.

Sjelfva spelet är enkelt och nästan entonigt. Det består huvudsakligen av ett starkt kuttrande eller upprepande av en något varierad stroph, som ungefärligen kan uttryckas med: kurr! kurr! kurr! kurrkuruu! kurriku! kurrui! — kurr! kurr! . . . o. s. v. en kort stund, hvarefter följer en stark blåsning, ungefär såsom: tschå-i! och derefter ny kuttring. Stundom börjas med blåsningen. Kuttringen hålles ungefär i de lägre diskanttonerna *d, e, f*, och är så stark att den godt höres på 1000 stegs avstånd; under gynsamma omständigheter kan den höras ända till $\frac{1}{4}$ mil. — Detta läte är alltför starkt att på nära håll vara behagligt; men det är rent och klangfullt, hvarföre det i skog, på något avstånd, om ock blott 100 steg, blir i hög grad välljudande. Det blir liv i skogen då Orren spelar och detta meddelar sig åt åhöraren, från den muntra, högt ljudande sången, som av många föredrages framför all annan fogelsång.

Inom en timma efter solens uppgång slutar leken, och under den övriga tiden av dygnet lär man väl, så länge leken fortgår, knappt få höra något Orrspel; men efter dess slut, i Maj, höres det vanligen även om aftnarna, hvilket torde komma från svalt-orrarna eller dem som ej blivit tillfredsställda vid leken. Under den egentliga sommaren, då sommar- och sedan höstruggningen föregår (Juni—Augusti) upphör allt spel, men på hösten höres det åter, ehuru ej fullt så livligt som på våren. Instängda Orrar spela flitigare än de fria både på våren och hösten, och i de orter, hvarest vilda Orrar finnas, samlas, om vårmorgnarna, på deras kallelse, hönor omkring dem, hvilka åter flyga bort, såsom vanligt, efter solens uppgång. — Orrhönan har blott svaga, pipande eller smackande läten, olika såsom locktoner till ungarna, på leken o. s. v.

I de trakter, hvarest även Tjädrar eller Ripor finnas, komma

dessas hönor ej sällan på orrlekarna, hvarav de hybriditeter uppstå, som här nedan beskrivas. Detta sker, enligt erfarna jägares försäkran stundom, ehuru tuppar af de nämnda arterna finnas i trakten. Det ser nästan ut som om den muntre Ortuppen och hans klangfulla spel skulle äga mycket behag för skogens fjädrade Nymfer.

Då Orrhönan blivit befruktad, lemnar hon leken och söker snart bland buskar, ljung o. d. ett ställe att lägga sina ägg. Dessa äro till antalet 8—12, ljus gulaktiga med mörkbruna prickar och fläckar, något mindre än vanliga hönsägg. De läggas i en ringa håla, nästan på bara marken, och sägas behöva 3 veckors ruvning. De kläckas i Maj eller början av Juni, då ungarne genast äro färdige att springa och följa modern, som ömt vårdar dem. De få snart fjädrar och i Juli—Augusti, vid ungefär 2 månaders ålder, innan de i kroppen äro utvuxne, börja de rugga, hvarefter de helt och hållet skilja sig från modern. Hannarne få då sin svarta dräkt och på båda könen bli armpennorna då från roten till eller över midten hvita.

Fångade Orrar bli icke rätt tama och uthärda icke länge, såvida de ej ha stort utrymme med buskar m. m. att röra sig uti. Instängde i bur leva de väl aldrig ett år. Små ungar kunna fås av Orr-ägg som utkläckas av tamhöns, men de äro ganska ömtåliga och dö oftast snart. Det säges dock någon gång ha lyckats att uppföda dem. (Om Orrens uppfödande och domesticering kan läsas v. Greiff's Anteckn:gr p. 96; — Sv. Zool. hft. 7, Orre; — Nilss. fn.; — Jäg. Förb. nya Tidskr. 1866, sid. 111).

Orren är alltför varsam och skygg att låta jägaren närma sig ända till vanligt skotthåll; åtminstone kan detta endast sällan ske, genom att krypa dold bland buskar o. d. Man begagnar således flera andra jagtmethoder hvarigenom dessa foglar dödas

i mängd. Men ehuru orrsteken smakar ganska väl då den erhålles, skola vi icke uppehålla oss och läsaren med att noga beskriva sättet att erhålla den, utan anföra blott att Orrar skjutas från skottkojor, både på lek och vid andra tillfällen, eller genom lockning eller för hund, samt att de fångas i åtskilliga slags snaror och giller. Vi önska blott att dessa medel icke måtte användas så flitigt i vårt kära fädernesland, att den ståtliga fogeln blir utrotad, hvilket lättast skulle kunna ske genom bruket af snaror och giller; samt att enhvar må anse sig förpligtad att tillse de gällande jagtlagarnes efterlevnad; hvartill hör att icke ofreda fogeln eller dess ägg och ungar under hela fortplantningstiden och ända till dess ungarne blivit någorlunda utvuxne. Enligt nuv. Jagtstadga är Orren fredlyst från d. 16 Mars t. o. m. d. 10 Augusti, under hvilken tid det är synnerligen viktigt att icke tillåta dess utbudande till salu, och att lägga beslag på alla som utbjudas.

I Tyrolen äro Orrens krökta stjärtfjädrar en av de mest eftersökta hattprydnader bland befolkningen, och enligt Brehm skall en derstädes gängse folksaga innehålla att hin onde, då han visar sig såsom jägare, hvilket ej sällan skall inträffa, bär sådana i hatten, då han likvisst igenkännes derpå, att de sitta på högra sidan och icke på den venstra såsom hos kristeliga jägare.

Synonomi. *Tetrao* s. *Urogallus minor* Gessn. Av. 454; — *Tetrao tetrrix* Linn. X (Fn. Sv.); — Lath. Index II, 635; — Svensk Zool. hft. 7; — Nilss. Skand. Fn. Ed. 3, II, 61. — Gloger Handb. p. 508; — *Lyrurus tetrrix* Swains. Fn. bor. Am. — Brehm, Ill. Thierl. IV, 348. — *Lyrurus derbyanus* Gould, Zool. Pr. 1837, 132 (steril ♀; se förut sid. 250).

Vi uppföra här på ett ställe de hos oss bekanta hybriditerna, eller blandfoglarna af Orre och andra hönsarter; de härstamma sannolikt alltid från Orrtupp och höna av annan art.

1:o RACKELHANE (*Tetrao urogallo-tetricides**), Pl. XXXIV fig. 1 ♂, 2 ♀; — unge av Orrtupp och Tjäderhöna. — Tårna från roten nakna, tvärsköldade; stjerten svagt kluven, med mellersta pennorna något längre än halva vingen och längre än de undre täckfjädrarne. Armpennorna, hos båda könen, från roten till över midten hvita, såsom hos Orren.

Äldre *hanne*: svartaktig med hela framhalsen, isynnerhet nedtill, purpurglänsande (violett). — Skullror och vingar fint och tätt brunprickiga; buk och undergump hvitfläckiga. Längd omkr. 630 m.m. Vingen 320; mellersta stjärt pennorna 200; de yttre 30 m.m. längre, icke böjda.

Hona: till färgen nära lik Tjäderhönan (med brungul strupe m. m.), men stjerten svagt kluven. Storlek ungefär som Orrtuppen: längd 480 m.m. Vingen 250; mellersta stjärt p. 140; de yttre 12 å 15 m.m. längre.

En äldre *hona* har mörkare färg, med några violetta fjädrar framom bröstet och flera andra tecken till likhet med hannen. Även stjerten är betydligt längre (sidopennorna 200 m.m.) hvar igenom hela kroppslängden blir v.p. 45 m.m. större än hos vanliga honor (520 m.m.), medan alla andra dimensioner äro lika med deras. Det är obekant huruvida denna förändring alltid förekommer hos äldre honor, eller är en följd av sjukdom i äggstockarna; men det förra blir sannolikt derav, att dessa honor, såsom blandfoglar alltid äro sterila.

Rackelhanen förekommer överallt där Orre och Tjäder finnas tillhoppa i samma trakt, men den är allestädes sällsynt. I Stockholm kan man dock få tillfälle att se tämligen många bland

det förut uppgivna stora antalet skogsfogel som hitföres från Norrland, utgörande sannolikt vida över 20,000 ex. årligen av Tjäder och Orre tillhoppa, bland hvilka troligtvis hvarje år några Rackelhanar finnas. Även i mellersta Sverige och Småland förekomma de någongång, då de visa sig på orrlekarna, så att de äro väl bekanta för många jägare, liksom de varit sedan äldre tider, ehuru de sent blivit kända av Zoologerna. Den äldsta publicerade uppgift derom är av Rutenschjöld i Vet. Ak. Handl. 1744, hvarifrån fogeln upptogs av Linné och derefter av Brisson (1760). I början trodde dessa förf. sig finna beskrifningar derav hos C. Gessner från midten av 1500-talet; men de citerade namnen höra ej hit, utan tillhöra tjäder- och orrhöna samt Moripa, såsom Linne redan i Fn. Sv. 1761 riktigt uppgiver. Rackelhanen tyckes således icke ha varit väl känd av jägarne i mellersta Europa, ehuru han otvivelaktigt funnits även därstädes. I Skottland saknades han fullkomligt i början av detta århundrade, då tjädern där var utrotad; men omkring 1840, sedan Lord Breadalbane planterat Tjäder på sina skogar, hvarest Orre redan fans, visade han sig snart åter (se Zool. Årsb. 1843, 181). — Redan i den nyssnämnda äldsta beskrifningen (1744) anföres att fogeln var, under namn av Rackelhane, väl känd av jägare, som ansågo honom härstamma från Orrtupp och Tjäderhöna, hvilket ännu är den allmänna meningen. Likväl har en annan åsigt blifvit framställd av Hofjägm. H. Falk i Värmland, som (i Jäg. Förb. Tidskr. 1834, 797) sökt visa att Rackelhanen oftare måste härstamma från Tjädertupp och Orrhöna. Men ehuru hög auctoritet Falk är i dylika fall, kunna vi ej antaga hans mening,

*) Nilsson har för dessa blandfoglar antagit namn, bildade efter de latinska nomina patronymica på *ides* eller *ades* (urogallides, lagopides) hvilka dock måste bildas efter fadrens eller stamfaderns, och icke efter moderns namn (t. ex. Danaïdes, Pelides, Æneades = ättling av Danaus, Peleus, Æneas). Uti uppl. av Skand. Fn. 1835 står urogalloides, lagopoides, hvilket är tryckfel. Jag har här försökt att fullständigt utföra den givna idéen.

som till betydlig del stödes på antagandet, att 2:ne olika sorter Rackelhanar finnas, såsom nödvändigt skulle vara händelsen i fall de kunde uppkomma på de två anförda olika sätten. Men detta antagande är tydligen föranlett av andras uppgifter och grundadt på den tro, som var rådande förr än Nilssons arbeten blevo allmänt kända, att de sterila hönorna voro en sort Rackelhanar. Man kan nu med säkerhet uppgiva att blott en sort finnes, då alla av samma kön och i samma dräkt äro hvarandra lika. Från år 1839 ha för Riksmuseum blifvit inköpta 59 exemplar, (derav 7 år 1842); hvartill komma 5 som förut funnos i samlingen; tillhopa 64, bland hvilka blott 2 äro hönor, de övriga tuppar. Men alla dessa tuppar ha tydligen varit av blott en enda sort. Derjämte finnas flera säkra uppgifter att ung Rackelhane blivit sedd eller skjuten i tjäderkull; således kläckt av en tjäderhöna; och det är en ganska vanlig iakttagelse att tjäderhönor visa sig på orrlek. Bland Riksmusei samlingar finnes en, av framl. Adv.-Fiskal *Abr. Roman* förärad Rackelhane, som är kläckt av ett ägg, hvilket jemte 7 andra togs från en vild tjäderhöna och lades under en tamhöna. Alla de ägg som kläcktes gävo hannar av Rackelhane, men blott en av dessa levde tills han var fullt utbildad. Denne dödades efter ruggningen och överlemnades till Museum den 22 Sept. 1835, hvarefter han blev uppstoppad. — Om detta ämne kan vidare jämföras Nilssons *Fauna och Jäg.-Förb. Tidskr.* för 1866, 229, samt 1864, 95. — Vi tillägga här blott en anmärkning om det osannolika i Falks mening då man besinnar den högst betydliga olikheten i storlek mellan Tjadertupp och Orrhöna; den förre är till volym och vikt 5 å 6 gånger så stor som den sednare. Deremot är Tjäderhönan icke betydligt större än Orrtuppen. Rackelhanen lär i fritt tillstånd ej ofta varit iakttagen annat än på orrlekar, eller såsom ung, följande med

modern. Hans föda och levnadssätt liknar utan tvivel närmast tjäders; men han har ingen egen lek och är, såsom de flesta blandade djurarter ofruktsam. Hannen infinner sig visserligen på orrlekar, hvarest han springer omkring och anfaller de spelande orrtupparna, hvilka han fördriver, emedan han genom sin storlek är betydligt starkare än de; men han närmar sig icke hönorna, om ej för att hugga dem. Han skingrar och förstör således den lek som han hedrar med sitt besök. Härvid låter han höra ett eget slags spel, som har en avlägsen likhet med Orrrens och består av ett groft, rosslande eller grymtande läte, ungefär såsom arr-arr-arr... efterföljdt av en ganska stark blåsning. Det uppgives att han även visar sig på tjäderlek, hvarest han, genom sin av fadern ärvda oförfvägenhet, till och med skall fördriva de vida större tjädertupparna.

Synonymi. *Rackelhane*, Rutenschjöld Vet. Ak. Handl. 1744, 181. — *Grygallus* Linn. S. N. 1748, p. 28; — *Urogallus minor* punct. Brisson I, 191; — *Tetrao hybridus* Linn. Fn. Sv. 1761, 73; — *T. medius* Meyer, Berl. Mag. V. (1811); — Temm. Man. II, 459; — *T. urogallides* Nilss. Skand. Fn. Ed. 1, hft. 3, 1828; — Ed. 3: II, 73; — *T. hybridus ex urogallo et tetrice* Glog. Handb. 512; — *T. medius* Brehm Ill. Thierl. IV, 354.

2:o RIPORRE (*Tetrao lagopodi-tetricides*) Pl. XXXIV fig. 3, ♂; 4, ♀; — av Orre och Dalripa. — Stjerten svagt kluven; tårna fjädrade (till hälften; sedan klädda av hornringar, vanligen övertäckta av fjädrarna); klor som på Ripan.

Äldre hanne i vinterdräkt: hela översidan svart med fint gråspräckliga fjäderspetsar; undertill hvit; hakan, nedre delen av strupen och kropps-sidorna, samt trakten omkring låren svarta eller svartfläckiga. Vingarne svarta med stora hvita fläckar och fina hvita skaftstreck. Stjerten svart med hvita ändkanter. Längd 430 m.m.; vinge 250; mell. stjertp. 140; de yttre 25 m.m. längre,

föga böjda. Hannen har, liksom Orren, breda, röda och vårtfulla ögonbryn, hvilka dock vanligen sammanfalla och döljas på uppstoppade exemplar.

Hona i vinterdrägt: hvitaktig, brokig av svart, gulbrunt och hvitt. — Hela översidans samt strupens och kroppssidornas fjädrar tvärbandade av svart och gulbrunt, med bred vit spets. På rygg och bakrygg äro dessa spetsar längre, vitgrå svartprickiga. Buken vit. Stjertpennor svarta med bredare vit spets och utåt tätt spräckliga av gulbrunt, mest på de mellersta. Längd 380 m.m.; vinge 120; mellersta stjertp. 115; de yttre 10 m.m. längre.

Riporren är blott känd av ett ringa antal exemplar, erhållna i Sverige och Norrige på hösten, efter eller under ruggningen, således i ny vinterdrägt. Sommardräkten är alltså obekant; men av qvarsittande sommarfjädrar synes på de flesta att honan, liksom de yngre hannarne, om sommaren är brungul och svartfläckig. De flesta exemplaren visa någon liten olikhet, hvarav det synes som om de hvita fjädrarna ökades under vintern, eller vore, liksom hos Riporna, olika hos skilda exemplar.

Att fogeln är barn av Orre ♂ och Dalripa ♀ synes dels av det blandade utseendet, och upplyses för övrigt derav att hönor av Dalripan ofta, i fjäldbygderna, infinna sig på orrlekarna. Han finnes naturligtvis blott i, eller nära till de trakter, hvarest båda arterna sammanträffa, nämligen isynnerhet i tall- och björkskogsregionerna. Dock är en kull fullvuxna ungar träffad ända ned vid Hedemora i Dalarna, hvarigenom man lärt känna att fogeln sätter sig i träd och har ett groft läte som liknar tjäderns (se Levin, Vet. Ak. Öfv. 1847, 201).

Synonymi. Den äldsta kända underrättelse är av 1788: *Tetrax tetrax mas, varietas*, Mus. Carlss. 65 (då hybriditeten icke tyckes ha varit anad). — *T. tetrax var.* ("hybrid av Orre och Ripa"), Thunberg, Vet. Ak. Handl. 1808,

195, tab. 3. — *T. hybridus* a *Tetrice* patre et *T. subalpino* ♀, Nilss. Orn. Sv. I, 303; — *T. lagopides*, Riporre, Nilss. Skand. Fn. ed. 1; et ed. 3, II, 87. — Collett, Christiania . . Orn. 171. — *Honan*, Vet. Ak. Öfv. 1844, 80.

133. TJÄDER (*Tetrao urogallus*) Pl. XXXII, fig. 1 ♂; 2 ♀; 3 steril ♀; — stjerten starkt rundad, mycket längre än halva vingen; armpennorna icke hvita mot roten.

Äldre hanne: svartaktig, ganska fint och tätt grå- eller svartprickig, med en stor, rent grönglänsande fläck framom bröstet. — Näbb gulaktigt. De röda, vårtfulla ögonbrynen mindre breda än hos Orren. Hakans fjädrar långa, hängande, svarta. Halsen grå, svartprickig; vingar och skullror bruna, svartprickiga. Stora hvita fläckar på sidorna, bakom benen. Stjertpennorna svarta, med ett par små hvita fläckar bakom midten. Längd 850 m.m. Vinge 380; mellersta stjertp. 320; den yttersta 75 m.m. kortare.

Hona, brokig av gulbrunt och svart. Översidans fjädrar svarta med 2 å 3 gulbruna tvärband och gulbrun, svartprickig ända; buken gulbrun, svartfläckig, med hvitaktiga fjäderändar; hela strupen, isynnerhet nedtill, mot bröstet, brungul, föga svartfläckig. Stjert brungul, svartbandad. Längd 600 m.m.; vinge 315; mell. stjertp. 210, sidopennor 10 å 25 m.m. kortare.

Hos båda könen förekommer en sommardrägt, som består i kortare, smutsigt färgade och något glessiråliga fjädrar på huvud och hals, hvilka äro något mera tecknade eller brokiga av gulbrunt, än vinterfjädrarne.

Ungarne likna till färgen modren, men skilja sig genom gulaktiga streck längsät skaften på vingfjädrarna och vitgråaktig underhaka.

Sterila hönor tyckes proportionsvis oftare förekomma av Tjäder än av Orre. De äro stundom till färgen så lika tupparna,

att man blott igenkänner dem på den betydligt mindre storleken. Dock är näbbet mycket mindre och överkäken mörkgrå med blott gulaktig kant. Ofta, men ej alltid, ha vingtäckfjädrarne breda, hvita spetskanter. Vanligen äro stjerttäckfjädrarnes ändar mycket bredare hvita, än på hannen, och stjertpennorna sakna midtpå de hvita fläckar, som finnas hos honom. Stjertpennornas längd är stundom lika med den vanliga hönans, stundom betydligt större, hvilket icke alltid rättar sig efter den mörkare färgen. På ett ex. är mellersta stjerth. 255 mm.; den yttersta 195.

Tjädern är både åt norr och söder något vidsträcktare utbredd än Orren. Han finnes i Skandinavien så långt mot norr som Tallen bildar skog, ända opp i Finmarken vid 70° lat. Söderut finnes han ännu i Pyreneerna, inåt spanska sidan (enligt Brehm Ill., samt Jaubert et La Pomm. R. Zool. 1862, 385). I Alperna är han mera känd, men lär knappt finnas inåt Italien. Enligt Linder Mayer och v. d. Mühle skall han förekomma tämligen allmänt i Grekland: uti Akarnanien, t. o. m. Livadien och på Euboea, samt troligtvis även i Anatolien. — I Frankrike och de flesta länder i mellersta Europa lär Tjädern vara längesedan utrotad, utom på de skogiga bergshöjderna och på enskilda gods, hvarest han blivit skyddad eller åter inplanterad efter att ha varit utrotad; såsom i Britannien. (Om Tjäderns återinförande i Skottland, se Jäg. Förb. Tidskr. 1868, 53). Så är även förhållandet i Skåne; men i de flesta övriga svenska landskaper, hvar-est större barrskogstrakter finnas, tyckes han förekomma här och där; dock nästan blott i Norrland mera allmänt.

Utåt Siberien tyckes Tjädern även vara mindre allmän än Orren, ehuru han förekommer ungefär lika vidsträckt, till Stanovoi bergen eller kanhända ännu längre ut. Det uppgives nämligen av flera resande: Steller, Kittlitz, Middendorf, Schrenck, Radde,

att i Amurlandet och utmed Ochotzka havet samt i nordöstra Siberien och Kamtschatka ersattes han av en betydligt mindre art, som av Middendorf beskrives under namn av *Tetrao urogalloides*. Denne skall utmärka sig genom mindre kropp och isynnerhet mindre näbb, men längre, starkare rundad, eller graderad stjert: sidopennorna uppgivas vara 4 å 5½ eng. tum (117—162 mm.) kortare än de mellersta, men hela längden (näbb—stjert) 2¾ eng. fot (836 mm.). Dessutom finnas större, rent hvita fläckar i spetsen av ving- och stjert-täckfjädrarna, m. m. Derjemte uppgiver samme förf. att denna mindre art eller varietet även finnes, jämte den vanliga, på bergshöjder i det övriga Siberien och sannolikt i Europa, hvarest en liten tjäderart, *T. maculatus*, blivit beskriven af Brehm sen:r (Handb. 1831). Vidare säges att stjertens längd och fläckarnes storlek variera högst betydligt, så att vissa exemplar i dessa hänseenden likna den egentliga *T. urogallus*, hvilket allt visar, att en del av dessa foglar måste nära likna våra mest tupp-liknande sterila hönor, på hvilka Middendorfs beskrifning och figurer fullkomligt passa i allt, utom stjertens längd (thy värre äro måtten icke väl uppgivna). Härtill kommer att hönan och äggen sägas till både färg och storlek icke märkbart skilja sig från de europeiska. — Det synes mig således högst sannolikt, att ett misstag här egt rum och att sterila hönor blivit ansedda för små tuppar. Då det imellertid skulle vara högst besynnerligt om alla de nämnda resande i östra Asien endast hade fått sterila hönor och ingen hanne, torde man väl *tills vidare* få antaga att Tjädern där är mindre och har längre stjert. Men mig synes det högst sannolikt, att de anförda variationerna i fläckarna och i stjertens längd, till en stor del härröra från iakttagelser på vestsibiriska exemplar, och att dessa samtliga varit sterila hönor. Detsamma synes mig vara händelsen med

den lilla race av Tjädrar, som stundom skall visa sig i Norrige.

Tjädern uppehåller sig mest i större barrskogar, helst av tall med blandning av lövträd och nära vatten. Hans föda består, liksom Orrens, i allehanda bär, blad och knopp, men dessutom, om vintern, huvudsakligen av tallbarr samt mot våren af de unga skotten, s. k. tallstrunt, genom hvilken föda Tjäderns kött oftast får en svag smak eller lukt av kåda. Tallbarr lär dock under större delen av året utgöra ett av tupparnas förnämsta födoämnen. Ungarne skola mest förtära myrägg, insekter, larver, mask o. d. — Denna fogel är tung och mera trög; hans flykt är bullrande och vida sämre än Orrens, och han qvarstannar i sin hembygd utan att flytta, annat än om vintern, något litet, liksom Orren. Hannarne slå sig då tillsammans i flockar, som ströva omkring, stundom på flera mils avstånd, men som vanligen återkomma före våren. Man har sett sådana flockar av över etthundra stycken. Numera lära de dock i södra hälften av Sverige oftare bestå av blott ett ringa antal, 5 å 6, kanhända högst 20 å 30. Hönorna leva deremot alltid spridda och ensamma, liksom tupparna om sommaren. — Om dagen vistas Tjädern mest på marken, så länge den är bar; men då djup snö faller, som hindrar honom att där söka föda, flyttar han sig upp i träden. Tjäderflockarne sägas då slå sig ned uti en tallskog och qvarsitta i samma träd, dag och natt, till dess de förtärt större delen av lättare åtkomliga barr och ämnen till nya skott, då de flytta sig till ett annat träd. Stundom skola 5 å 6 stycken sitta i ett träd. Vid sådana tillfällen lär man tämligen lätt kunna smyga sig närmare intill dem och nedskjuta 2 å 3 stycken ur ett träd,

den ena efter den andra, utan att de övriga flyga bort, allenast man iakttagert att alltid fälla den understa. Då denne faller titta de övriga efter honom, liksom undrande hvad han tager sig för. Denna jakt måste dock ske med lodbössa, dels emedan man väl sällan lyckas komma nog nära för hagelskott, dels emedan haglen träffa flera grenar och således göra något buller i trädet. — Även uppgives det att Tjädern, liksom Orren, då det är djup snö och kallt väder, plägar gräva ned sig i snön för att där tillbringa natten; men föröfrigt sitter han över natten i större barrträd, på de nedre, tjockare grenarna. — Tupparne äro både ganska starka och till lynnet ilskna. Man har flera berättelser om dem som förföljt djur, till och med människor, som kommit inom deras område, och de som hållas tama bli alltid mer eller mindre folkilskna.

Fortplantningen börjar med lek, liksom Orrens. Denna föregår årligen på samma ställen, som äro vissa skogstrakter med större, glesare träd och någorlunda slät mark. Dit komma först äldre tuppar från trakten omkring, i slutet av vintern, vid eller efter dagjämningen, då vädret börjar bli mildare, och spela en tid ensamme, hvarigenom hönorna något senare lockas fram. Själva spelet har ej på långt när den styrka och klang som Orrens och höres knappt på ett par hundra alnars avstånd. Det sker med framstäckt hals, nedfällda vingar och upprest, utbredd stjärt, och består först i några smackande ljud, ungefär såsom: pellep-pellep-pellep*), hvilka av våra jägare kallas knäppningarna, och som upprepas hastigare mot slutet, tills han »slår klunken», som är ett starkare ljud, ungefär såsom: klickop! hvarefter följa flera hväsande toner, något lika dem som höras då ett eggjern

*) För att i trogen korthet kunna framställa vårt ämne nödgas vi här, såsom ofta, ordagrant upprepa den goda beskrivning som blivit lemnad av Nilsson eller andra författare. Det vore svårt att finna andra, lika riktiga uttryck.

slipas; av jägare kallade »sisningarna». Under det han låter höra dessa sistnämnda ljud, är han fullkomligt döv och tyckes även vara blind, emedan han vrider ögonen uppåt och således icke kan se utåt sidan. Jägare bruka derföre att närma sig en spelande tjäder derigenom, att de stå fullkomligt orörliga till dess han slagit klunken, då de under sisningen springa ett stycke framåt, men tvärstanna orörliga så snart dessa sluta. Om man under sisningen skjuter bom, så märker han icke skottet, hvilket kan förnyas. Under den övriga delen av spelet är han, liksom vid alla andra tillfällen, ganska skygg och varsam. Sedan hönorna infunnit sig vid leken, är han dock vida svårare att nalkas, emedan de varna honom genom egna, hårdare läten, som han förstår. Annars låta hönorna under leken blott höra svagare näsljud, hvarmed de giva sig tillkänna. Genom försök på instängda tjädrar har man funnit, att han under sisningen ser rätt väl och avbryter spelet om man räcker handen *över* hans huvud.

Under lektiden sätta tupparne sig, efter solnedgången, i vissa större träd, hvar och en i sitt. Somliga låta höra ett eget ljud när de sätta sig, hvarefter de sitta tysta och stilla hela natten tills i gryningen, då de börja spela i trädet, hvarmed de fortsätta till nära solens uppgång. Då tystnar Tjädern och flyttar sig ofta till toppen av ett annat träd, där han spelar något litet, hvarefter han slår ned på marken och fortsätter ofta spelet därstädes för att kalla hönorna till sig, samt dansar omkring och gör förtvivladt höga språng under det han dessemellan trampar hönorna, den ena efter den andra. Då flera tuppar komma på samma lek uppstå häftiga strider hvarvid de illa tilltyga hvarandra. Stundom finnes någon gammal stark tupp, som bortjagar alla de övriga och gör sig till ensam herre på stället. De sålunda fördrivne, vanligen yngre tupparne, som ej heller sednare få tillfälle

att uppfylla sin naturdrift, spela sedan länge, ända fram i Juni månad. — Under den senare delen av lektiden höres stundom spel även om aftonen, och spel på hösten, i September, efter slutad ruggning, är ej ovanligt, ehuru det då icke dagligen förnyas, såsom om våren.

Äggen, som äro smutsgula, tätt brunprickiga, läggas mot slutet av April eller än senare, i en liten fördjupning på bara marken, under en buske eller bland örter och gräs. Yngre honor sägas lägga blott 5 å 6; de äldre ända till 15 å 16. De läruvas nära en månads tid. Ungarne börja rugga i Augusti, innan de äro fullvuxne, och tupparne lemna modern något sednare; hönorna följa henne längre tid. Under ungarnes ruggning ombytas de stora vingpennorna 2 gånger, så att först den 3:dje uppsättningen blir qvarsittande. (Jfr Meves, Vet. Ak. Öfv. 1860, 214).

Tjädern är nästan lika svår att uppföda i fångenskap som Orren, både då han fångas såsom äldre och då ungar utkläckas av tagna ägg. Att göra dessa foglar till husdjur är således väl icke möjligt; även derför att de sakna den sällskaplighet och det lugna lynne som äro nödvändiga vilkor för husdjur. Men då Tjäderns uppfödande kan, liksom Orrens, i flera hänseende vara interressant och upplysande, anföra vi här att närmare under rättelser deröver kunna erhållas i Nilssons Fauna och uti de därstädes citerade avhandlingarna av Adlerberg, i Vet. Ak. Handl. 1787, 201, och av Julin, Vet. Ak. Handl. 1801, 241; vidare i Brehms uppsats härom i Acta Ac. Cæs. Leop. XXI, (1846), samt i Lloyds Game Birds, 1866, hvarur uppsatsen om Tjädern finnes avtryckt i Jäg. Förb. nya Tidskr. 1868, 51. — Anmärkningsvärdt är, att de späda ungarna av både Orre och Tjäder, som blivit utkläckte av en kalkon- eller hönshöna, icke lyssna

till fostermoderns locktoner, men genast lyda lockningen av en anskaffad höna av deras egen art.

Synonymi. *Urogallus major* C. Gessn. Av. 490; — *Coq de bois ou Faisan bruant* Belon, sid. 249. — *Tetrao urogallus* L. S. N. X (Fn. Sv.); — Lath. Ind. II; — Nilsson, Skand. Fn. ed. 3: II, 45; — Gloger Handb. 515; — Brehm, Ill. Thierl. IV, 335; — De Gland & Gerbe Eur. II, 44.

HJERPESLÄGTET (*Tetrastes* Keys. & Blas.).

Fotlederne fjädrade blott till halva längden, eller något längre på sidorna. Stjerten rundad, med ett svart band vid ändan.

Näsborrar och näbbrot, ögonbryn, vingar, tårnas sidokammar m. m. fullkomligt som på föregående släkte (*Tetrao*), med hvilket Hjerpen vanligen pläгат förenas. Likväl torde hans av många författare redan gjorda avskiljande såsom ett eget släkte, vara fullkomligen rättfärdigadt, dels genom de anförda kännetecknen, dels, och isynnerhet genom ett betydligt olika levnadssätt, i det att Hjerpen lever i engifte utan allmän lek före fortplantningen. Dessutom äro båda könen nästan lika till färg och storlek. Ruggningen förhåller sig som hos Orhönsen. — Till detta släkte kan, utom Hjerpen, föras en art, *T. umbellus*, i Nordamerika, som liknar Hjerpen och har sådan stjärt, med svart band, men av 18 pennor, och som är nästan så stor som Orren, med fjädrarna nedpå halsens sidor stora, nedhängande såsom en kappkrage; sannolikt ock ett par andra, senare beskrivna arter.

134. HJERPE (*Tetrastes bonasia*) Pl. XXXIII fig. 4 ♂; 5 ♀; — fotstyckena på nedre hälften framtill beklädda av hornaktiga tvärringar, utan fjädrar; stjerten av 16 pennor, rundad, grå, svartprickig, med ett svart tvärband vid spetsen.

Hjessans fjädrar långa, bilda en tofs. Stjerten mer än $\frac{3}{4}$ av vingens längd; de 2 mellersta pennorna utan svart band. Fotstyckena framtill på övre hälften, på sidorna något längre ned, beklädda med tätt hvitaktiga fjädrar, som vanligen äro så långa att de betäcka den nedre, nakna hälften. Kroppen brokig av grått, gulbrunt, svart och hvitt; med svarta tvärband framom fjädrarnas ändar, som på ryggsidan, framtill, äro gråaktiga; på bakyggen alldeles grå, något svartprickiga; på buken hvita. Kroppsidornas fjädrar rödbruna med svart tvärstreck. Vingtäckfjädrarne ha hvit fläck i ändan och fina hvita skaftstreck.

Hannen har svart överstrupe, omgifven af ett bredt, rent hvitt band, som fortsättes över pannan. Längd 340 m.m. Vinge 155; stjärt 130.

Honan liknar hannen nästan i allt, utom det att överstrupen icke är svart, utan blek, fläckig, mot näbbet smutshvit; omgiven av ett orent, något fläckigt, hvitt band. Längd 320 m.m.; vinge 150; stjärt 120.

Sommardrägten (i Juli, Augusti) sträcker sig, liksom hos de föregående, blott till huvud och hals, som få kortare, orent färgade fjädrar, även på strupen, i stället för det svarta och hvita hos hannen. Fjädrarne på fotstyckets övre hälft korta.

Ungarne i första fjäderdräkten skilja sig från de äldre genom de bredare vitgulaktiga skaftstrecken på vingfjädrarna; stjerten är mycket kortare, gulgråaktig, något svartspräcklig, utan svart tvärband, o. s. v.

Hjerpen har ungefär samma utbredning som Orren. Hos oss är han allmän i hela Norrland samt Dalarna och Värmland, men går mot norr blott till polkretsen, eller på ett och annat ställe något längre, såsom utmed Torne elv, till 68° lat. I mellersta Sverige förekommer han mera spridd och i Götaland blott i några

få trakter norrut, såsom i Dalsland och norra hälften av Bohuslän, i Östergötlands norra och södra skogstrakter och i några delar av Kalmar län. I det övriga södra Sverige saknas han; men i mellersta Europa, till och med mellersta Frankrikes bergstrakter, Alperna och Karpatherna finnes han i många för honom passande trakter; i Frankrike skall han t. o. m. på flera ställen vara allmän; men han saknas i hela Britannien med Irland. Om han finnes längre söderut är ovisst. Riksmuseum äger visserligen ett ex. som erhöles 1833 i byte av den bekante Ornithologen, Major Feldegg, och som uppgavs vara från Dalmatien, hvilket dock möjligen kan bero på ett misstag. — Utåt hela Siberien skall han vara allmän ända till Ochotzka havet och ned i Mandshuriet samt i Amurlandet och på ön Sachalien. Mot norr fins han där lika långt som hos oss, men saknas i Kamtschatka. (Pall.).

Tät skog, helst på berg, klippfull och stenig, utgör Hjerpens huvudsakliga tillhåll. Han finnes lika väl i stor, tät barr- eller lövskog, som i blandad eller mindre skog och i täta snår; men icke, eller sällan i gles skog, och visar sig aldrig eller blott tillfälligtvis utåt slätten. Då han gerna döljer sig och söker skydd både mot vädret och mot fiender, flyttar han om vintern in uti barrskogen och helst bland gran, som ger bästa skyddet; men så länge lövskogen har sina blad i behåll vistas han helst uti den. Hasselskog anses i mellersta Europa utgöra hans käraste tillhåll; men han föredrager den endast i egenskap av tät småskog, såsom synes derav att han är allmän i Norrland och i Siberien, hvarest hasselbusken fullkomligt saknas. Liksom Tjädern vistas han om dagen mest på marken, men sätter sig alltid i träd då han blir uppskrämd, och säges även tillbringa natten i träd. På marken trycka de äldre sig icke, såsom fälthönsen, men i träd förstår han att med största skicklighet dölja sig. Här sitter han

nästan alltid på större grenar midt i kronan eller lägre ned och gerna nära stammen. Flykten är bullrande och aldrig långvarig, men ganska snabb; vanligtvis flyttar han sig blott till ett annat träd på ett å tvåhundra alnars avstånd. I hembygden qvarbliver han troget under hela året och strövar ej betydligt omkring om vintern.

Födan består, liksom Orrens, i knoppar, blommor och blad av lövträd och mindre växter samt bär. Ungarne förtära myrugg, insekter, mask jämte blad o. d. Barrträden tyckas knappt lemna denna fogel någon näring.

Fortplantningen skiljer sig såvida från de föregående arternas, att Hjerpen lever i engifte och icke håller allmän lek. Redan om vintern, före Jul, skilja Hjerparne sig parvis, hvarefter hanne och hona troget hålla sig tillhopa, och mot våren, i April, Maj, höres hannen ofta spela, eller sjunga i en trädkrona, då honan sitter i ett annat närbeläget träd. Detta spel är blott svagt och består i en något rikare utveckling av det vanliga lätet, locktonen, som låter ungefär såsom: ti, ti, tititi-ti eller ti-ti-titi-diri o. s. v. Båda könens läten ha mycken likhet, men urskiljas lätt av dem, som ofta hört dem. Parningen föregår på marken. — Omkring slutet av Maj söker honan sig ett undangömdt ställe och lägger der på marken, utan bale, sina 8 till 12 ägg, som äro gulaktiga brunprickiga, något större än duvägg. Hon ruvar dem 3 veckor, nästan oavbrutet, till nära midsommarstiden, då ungarne kläckas och genast äro färdiga att springa och söka föda. När honan är färdig att värpa lemnar hannen henne och strövar omkring ensam, ända till dess ungarne, i Juli—Augusti äro nära flygfärdiga, då han återkommer och följer med kullen, som håller tillhopa såsom spridd flock till senhösten eller vintern då den åtskiljer sig parvis.

Emedan Hjerpen döljer sig skickligt och flyger bort oförmåddt uti den täta skogen, är han vanligtvis svår att skjuta. Men när en kull ungfoglar om hösten eller vintern satt sig tillhopa i ett träd, skall det stundom lyckas att smyga sig på dem och nedskjuta flera stycken, den ena efter den andra, blott man alltid faller den som sitter nederst. Annars bruka jägare locka honom till sig med en pipa, hvarmed fogelns läte kan ganska noga återgivas. Han jagas och fångas mycket för stekens skull, som värderas ganska högt, möjligtvis derför att köttet, och isynnerhet det i bröstet, är hvitt, till följe derav att fogeln gerna håller sig stilla och ej mycket brukar sina vingar. Många finnas dock som sätta mera värde på orrstecken.

De Hjerpar, som bebo mellersta Europa, ha ofta livligare färger och mera rödbrunt samt mindre grått i sin dräkt, än de nordiske och siberiske, hvarför de blivit uppförde såsom egen art, *T. sylvestris* L. Brehm. Skillnaden tyckes dock ej vara bestämd eller åtföljd av andra olikheter, utan blott antyda en sådan färgvariation som förekommer hos de flesta fogelararter genom inflytandet av olika klimat.

Synonymi. *Tetrao bonasia* L. S. N. X (Fn. Sv.) — Lath. n:o 15; — Nilss. Fn. ed. 3: II, 40; — Lindblad, Jäg. Förb. n. Tidskr. 1864, 181 (utförlig leverneshistoria); — *Tetrastes bonasia* Keys. & Blas. Vögel N:o 277. — *Bonasia sylvestris* Brehm, Ill. Thierl. IV, 356; — *Bonasa betulina* G. R. Gray, List of . . Gallinæ 1867, 89.

3. RIPSÄGTET (*Lagopus*).

Näbbrot, näsborrar och vingar såsom föregående släkte. Fotstyckena och tårna, utom den sista, korta leden, fjädrade.

Riporna tillhöra den högre norden och finnas dessutom på några höga fjäld, som gå till eller nära snöregionen. De likna

Orhönsen i de flesta hänseenden. Liksom dessa ha de näbbroten betäckt av korta fjädrar, som dölja näsborrarna, och korta, rundade, starkt kullriga vingar, i hvilka 3:dje eller 4:de pennan är längst. — De nakna, röda ögonbrynen sakna vårtor, men ha i övre kanten en hög, kamlikt tandad brädd. Stjerten är medelmåttig (något kortare än $\frac{2}{3}$ av vingen), svagt rundad; med 16 pennor, som äro svarta, utom de 2 mellersta, som ha kropps fjädrarnas färg och bli något längre. — Fötterna äro starka, men icke långa: tarsen har knappt $\frac{1}{5}$ av vingens längd; beklädda av täta, dunlika fjädrar. Inga sporrar finnas. Blott det sista, lilla tåstycket saknar fjädrar och beklädes av 3 hornartade halvringar. Den största delen av tån, som saknar ringar, blir, då fjädrarna avfalla, tätt prickig efter deras fästen. Tårnas sidovårtor utväxa föga och bilda icke tydliga kammar, såsom på sl. Tetrao; blott vid den nakna kloleden äro de något utskjutande.

Klorna äro ganska eget bildade: långa (ungefär lika med själva tån), nästan räta, nedtryckta, med rundade ändar och utbredda sidokanter. De fällas årligen om sommaren, då en ny klo, som redan sitter färdigbildad inuti den äldres rot, hastigt utväxer och undantränger den gamla. Den nya klon är i början smal, trind, med inböjda kanter; men hon utvecklar sig efterhand och antager den normala formen. Om en klo på en Ripa, dödad under våren, klyves försiktigt, så får man se att den gamla klon ganska lätt skiljer sig från den nya, som redan då sitter inuti och såsom en tunn hornlamell omgiver klobenet. Klofällningen sker midt i sommaren, mellan vår- och sommarruggningen, men, liksom dessa, vid något olika tid hos olika individer; oftast i Juli, men stundom något före eller efter denna månad, hvarigenom den först ansågs föregå, liksom fjäderfällningen, två gånger på sommaren. Stundom qvarsitter hela den gamla klon på den nya, tills

hon genom dennas utväxande blir ett litet stycke skild från tån, men vanligen avfalla klorna förr, nära samtidigt, eller efterhand under en kort tiderymd; eller avfjällas de på ytan och avfalla styckevis såsom andra foglars klor och såsom horn- och epidermisbildningar i allmänhet*). På en *Lagopus alpinus* ♂, som jag sköt i Finmarken d. 1 Sept. 1838, satt den gamla mellanklon på ena foten fast ungefär 5 millim. från tåspetsen, midtpå den nya klon, som hon omslöt så hårdt att en intryckning syntes deruti; hvilket dock kom derav att den nya klons sidokanter icke kunnat utbreda sig på det ställe hvarest de omslötos av den gamla klon, men väl bakom detta ställe.

De nordiske Riparterne tyckas vara de enda bland alla foglar som ha 3:ne nära fullständiga fjäderdräkter om året, nämligen: 1:o den på senhösten anlagda, hvita *vinterdräkten*, till hvilken stjert- och vingpennor höra, hvilka äro de första av denna dräkt som utväxa; — 2:o *vårdräkten*, som erhålles på våren, före fortplantningstiden, i April—Juni, och är grå eller brunaktig, fläckig och brokig. Den omfattar alla fjädrarna, utom de stora ving- och stjertpennorna, men träffas (hos oss) knappt någonsin fullständig; ty då de sista vinterfjädrarne avfalla börjar redan höstfjädrar att skjuta fram. Dessutom tyckes det som om buken, midtpå, hos en del exemplar eldrig erhöles sommarfjädrar. — 3:o *sommardräkten*, som småningom börjar på sommaren efter äggläggningen,

*) Se härom Meves, i Vet. Ak. Öfv. 1860, 216 (Jemtlands Ornith.) under *Lag. alpina*, samt förut sid. 213—14, under *Tetrao bonasia* och *urogallus*, hvarest en nära likadan kloffällning beskrives hos dessa arter. — Under förutsättning att kloffällningen icke vore allmän hos *Riporna*, har Prof. E. Bonsdorff, i Upsala Årsskrift I, och sedan i Vet. Ak. Öfv. 1862, 77, på anatomisk och fysiologisk grund sökt visa, att den endast är ett sjukdomsfall, föranledt derav att *Riporna*, då de liksom andra hönsfoglar krafsa i marken efter föda, ofta stöta emot med klorna, hvarigenom en inflammation uppkommer i dessas rot, som gör att de avfalla. Klornas fällning hos dessa foglar är dock alltför vanlig för att bero på en så tillfällig orsak. Dessutom avfalla alltid alla klorna, hvilket väl ej skulle hända om yttre skador vore orsaken; även baktåns klo, som väl minst blir utsatt för stötar, fälles.

**) Nilsson har, fullkomligen riktigt, efter Plinius brukat namnet *Lagopus* såsom femininum (*L. alpina*, *subalpina*); men då det även kan begagnas såsom masculinum, och detta faller sig lättare, både för ändelsen på *us* och för det oförändrade bruket av de gamla artnamnen från sl. *Tetrao* (*alpinus lapponicus*, *albus* etc. etc.) och dessutom nyare författare mer och mer antagit detta bruk, så tror jag det vara rätt att detsamma bibehålla.

men ej blir allmännare utbredd förr än på hösten, i September—Oktober, och ofta delvis qvarsitter än längre samt således, här, egentligen blir en *höstdräkt*. Den blir, hos *Riporna*, successive lika fullständig som *vårdräkten* och ersätter denna efterhand överallt, under en ständigt fortgående ruggning, så att samma fjäder flera gånger tyckes fällas och återväxa och är här i Norden nästan alltid blandad med nya, hvita vinterfjädrar. Den skiljer sig från *vårdräkten* genom finare vattrade eller prickiga fjädrar, hvilka under en längre tid småningom utbytas mot de hvita.

Det är här ganska lätt att övertyga sig om att icke blott alla dessa dräkter verkligen bestå av olika fjädrar som efterträda hvarandra; utan ock att nästan hvarje fjäder i samma dräkt kan undergå en flerfaldig förnyelse, då han hvarje gång börjar att utskjuta såsom blodpinne, och får ett något litet olika utseende med den föregående. Sannolikt är det denna successiva förändring som föranledt antagandet att hvarje fjäder skulle, qvarsittande, förändras från vinter- till sommarfärg eller tvärtom. Det är ganska vanligt att finna dylika mellanfjädrar, t. ex. stjerttäckare, som äro sommarfärgade, men till en del hvita. (Jfr Meves, l. c.).

135. FJÄLDRIPA (*Lagopus alpinus***) Pl. XXXV fig. 1—4; flygpennorna hvita; näbbets höjd 8—9 mm.; vinterdräkten hvit.

Då vingpennorna äro fullständiga är vanligen den 3:dje längst;

2:dra lika med 4:de eller åtminstone betydligt längre än 5:te; stundom är dock 4:de lika med 5:te. Handpennornas skaft äro vanligen svartaktiga, åtminstone mot spetsen, men stundom hvita, isynnerhet om sommaren. Alla stjertpennornas rot ett kort stycke hvit, med bestämd gräns; något längre hos honan. Näbb svart.

Hannen är alltid svart framom ögat. Hela längden 360 mm.; stjert 120; vinge omkring 200; tars 31; näbbets höjd vid roten 8—9 mm. — *Vinterdräkten*: hela kroppen och de mellersta stjertpennorna hvita; ett bredt svart band från munvinkeln till, och något bakom ögat. De svarta stjertpennorna med hvit ändkant. Klorna utvuxna, utplattade, bleka.

Vårdräkten (fullständig i Juli, Augusti): hela ryggsidan med skullrorna, halsen och bröstets sidor svarta, något litet blekspräckliga. Överstrupen hvit. Huvudet ovan till med gulaktiga, halsen med hvita tvärfläckar; bakhalsen ned till och hela strupen svarta med bredare, hvitaktiga tvärband på en del av fjädrarna, som mest sitta fördolda. Ryggens fjädrar ha 2 eller flera smala, vågiga, blekt gulgrå tvärstreck. Vingen hvit med några svartaktiga täckfjädrar. Buken hvit. Klorna svarta.

Höst- (eller sommar-)dräkten (Septbr): ryggen, nedre delen av strupen och kroppens sidor ha rent grå (n. blågrå), ganska fint och tätt svartprickiga fjädrar. De som först framkomma (i Augusti) äro mot roten svarta. Huvud och hals som i vårdr., dock med tydliga, något bredare, gula och hvita tvärband. Vinggar och buk hvita. Ving- och stjertpennorna ombytas redan nu.

Honan är framom ögat blekt färgad eller hvit. Något mindre än ♂: Längd 340 mm.; stjert 100; vinge något över 180; tars 30; näbbets höjd 8 mm. — *Vinterdräkt* som hannens, men utan svart på huvudets sidor.

Vårdräkt svart, brokig av blekt, brungult och hvitt. Fjädrarne

svarta: på huvud och hals med en gulaktig fläck i ändan; överstrupen och huvudets sidor gulhvita med små, tätt stående svarta fläckar. Ryggens fjädrar, och en del vingtäckfjädrar, ha smala, men tämligen räta, gulaktiga tvärband och smal hvit ändkant. På stjertens täckfjädrar, nederstrupen och bröstets sidor äro de gulaktiga banden bredare och rätare. Buken hvit, med inblandade svart- och gulbandade fjädrar. De nya klorna mörkgrå.

Honans höstdräkt av blågrå, fint vattrade fjädrar på kroppen, alldeles som hannens. Huvud och hals som i vådräkten, men, liksom hos ♂, med större bleka tvärband.

Ungen i första fjäderdräkten har någon likhet med modren, men är mörkare. Han är även mörkare än följande arts ungar, nästan utan hvit fläck i fjäderspetsarna på ryggen; med mycket finare, mera tvärsgående brungula streck och punkter, hvilket isynnerhet är märkligt på stjerten. Nederstrupens svarta tvärband äro nästan bredare än de ljusa, brungrå. De grå, finprickiga höstfjädrarne börja visa sig tidigt, i Augusti, då ungen är blott halvvuxen.

Denne fogel är en av dem som blott triyes i de aldra kallaste, för de flesta andra levande varelser otrevligaste trakter av jorden, bland ständig snö och is. Han finnes i Skandinavien på hela fjäldhöjden i Norrige och något inåt Sverige, men blott på dess högsta del, ovanför all skog. Där bebor han de vidsträckta, kala, av lavar och krypväxter fattigt betäckta bergfälten — fjällden, och uppehåller sig helst på de berglika, genom vittring uppkomna stenhögar (»stenören» Barth) som där finnas överallt. Här träffas han vanligen springande omkring eller ofta liggande utsträckt på marken bland stenar eller på en snödriva. Under vintern och fortplantningstiden bebor han dock vanligen denna regions något lägre del, närmare intill och bland dvärgbjörken eller

videt. Om vintern skall han t. o. m. ofta flytta sig ända ned i skogsregionen. Längst i norr kommer denna Ripa ända ned till hafskusten. — Utom Skandinavien förekommer hon sällsynt i Ryska lappmarken; mera allmän i norra Ural, ända ned till 61° lat. (Brandt, Bemerkungen . . Ural; utan årtal!); vidare på Taimyrlandet i Siberien, häckande kring Taimyrfloden, 74° lat., och åt norr derifrån; men flyttar över vintern (Sept.—Maj, i vinterdräkt) söderut ända till 66° lat. (Middend.). Sannolikt finnes hon än längre österut vid ishavet, och Radde har funnit henne på bergen i södra Siberien (S.V. och S.O. från Bajkal) vid 8 å 10 tusen fots höjd. — Mot vester förekommer hon på de högsta bergen i mellersta och norra Skottland samt på Hebriderna och Orkneys (Yarr.). Hennes sydligaste hemvist äro Alpernas och Pyreneernas snöregioner, hvarifrån exemplar stundom sägas komma nedåt Italiens samt Asturiens och Galiziens berg. — På Island, Grönland och Spetsbergen ersättes hon av andra, ganska närstående, men dock tydligt skilda arter, eller varieteter*); men det är möjligt, t. o. m. sannolikt, att både *L. rupestris* Sw. och *L. americanus* Aud. från Amerikas aldre nordligaste trakter, icke äro skilda från vår *L. alpinus*. Jag har icke lyckats att få se dem.

Denna arts utbredning är ganska märkvärdig, emedan de flesta områden han bebor äro så långt åtskilda genom varmare,

väl bevuxna länder, eller av hav, att en förflyttning från det ena till det andra nuförtiden ej är tänkbar. Sannolikt lever fogeln på alla dessa ställen qvar, ända sedan de, under den s. k. istiden, varit åtminstone successive förenade med hvarandra.

I de trakter där Fjälldripan lever är ej alltid godt om föda. Dock finnes där om sommaren insekter för ungarna samt blad, knopp och blommor av fjäldväxterna, kråkbär o. d. Om vintern finnes kråkris (*Empetrum*) samt knopp, qvistar och de qvarsittande bladen på åtskilliga krypväxter: *Salix*-arter, *Saxifraga* m. fl. hvilka icke alltid behöva uppsökas under snön.

Här i Norden lærer ruggningen icke börja förr än i slutet av April; och det tyckes som om honans ruggning skulle föregå hastigare än hannens. Vårdräkten blir nästan färdig i början av Juni, men ännu finnas talrika vinterfjädrar att ombyta och redan i slutet av följande månad börja höstfjädrar framskjuta, så att en nära ständig ruggning fortgår under hela sommaren. Vinterdräkten tyckes bli färdig i Oktober. — I början av Juni infaller parningstiden och snart läggas, på bara marken, de 6—12 äggen, som äro rödaktigt gula med täta bruna fläckar. Ungarne kläckas i första hälften av Juli och tillväxa i början hastigt. Dock torde de knappt bli fullvuxna förr än mot början av September, då de likna de äldre i höstdräkt och börja få vinterfjädrar. Intet annat spel föregår fortplantningen, än att hannen låter vid dess början,

*) Alla dessa likna ganska nära vår Fjälldripan, och deras hannar ha liksom hennes en svart fläck genom ögat. De tyckas även ha samma levnadssätt och läten som vår art, och i Grönland synas de ha en vårdräkt som liknar den skandinaviska artens (Holböll, Ornith. Beytr.). Men på Spetsbergen tyckes vårdräkten icke komma fram, utan det ser ut som om den hvita vinterdräkten genast efterträddes av höst- (eller sommar-)dräkt? — Denna höstdräkt har på alla de anförda foglarna en fin svart vattring, liksom hos vår *L. alpinus*; men grundfärgen är gulgrå i stället för blågrå. Dessutom skilja de sig något litet sinsemellan: den isländska (*Tetrao islandorum* Faber) säges ha något bredare svart på huvudets sidor och även något hos gamla honor? — Den grönländska (*Lag. reinhardtii* Brehm, Holböll) är redan nämnd; hon föreställes på Pl. LXXIII fig. 2. — Den Spetsbergiska (*L. hyperboreus* Sundev. Malmgren; *L. hemileucurus* Gould) är betydligt större och har mera hvitt på stjertroten. — Utan tvivel måste vi nu uppföra åtminstone en del av dessa såsom skilda och för vår erfarenhet constanta arter eller varieteter; ehuru svårigen den förmodan kan undertryckas att de haft ett gemensamt ursprung. Den isländska och grönländska torde dock alldeles sammanfalla.

om morgnarna, höra sitt enda och vanliga läte, som är knarrande och tämligen svagt, ungefär såsom: errrrrr, hvilket sedan höres ofta under hela sommaren, dels då han flyger opp, dels då han springer omkring eller då han sitter och blir uppmärksam på något ovanligt. Uppgiften att han alltid skulle flyga opp tyst, hvilken förskaffat honom namnet *Lagopus mutus* (den stumme) är ej riktig, liksom att lätet skulle kunna höras tusen alnar. Honans lockton, som är fint pipande, kan återgivas med: i-ack! i-ack! Hon lockar dermed hannen till sig och jägare bruka efterapa hennes läte för att locka och döda honom.

Om de sydeuropeiska Ripornas levnadssätt och läte hava vi blott ofullständiga underrättelser, men besynnerlig är den av Schinz lemnade uppgiften att *L. alpinus* på Alperna under dimma eller mot regn och snöfall skulle oupphörligen skrika såsom: krögögögöögrö! eller önö-göö, önö, göö, och vid andra tillfällen låta höra andra ljud. Sannolikt är här ett misstag begånget.

Nilsson uppgiver att hannen qvarstannar i honans grannskap så länge hon ligger på äggen; men övergiver henne så snart ungarne kläckas. Detta skulle vara ett högst besynnerligt drag av fogelns levnadssätt; men det bestrides av Barth (jfr synon.), som säger sig ha iakttagit att hannen, liksom bland många andra hönsarter, lemnar honan när hon börjar ligga, då han drager upp mot den än högre delen av fjäldet. Här vistas hannarne på de förr omtalade stenhögarne, dels ensamme, dels samlade i mindre flockar eller sällskaper; men så snart ungarne bli flygfärdige, i Augusti eller början av September, komma honor och ungar efter och slå sig tillsamman med hannarna, hvarefter de följas åt familjevis. Fram på vintern samlas de dock åter i flockar, som

mera ströva omkring. Denna Ripa flyger ganska starkt och lätt, nästan utan buller med vingarna, men men hon flyger icke ofta av egen drift, utan brukar hellre fötterna, springande, vanligen med indragen hals. Anmärkningsvärdt är att hon är ganska skygg under fult väder, regn och bläst, men icke under vackert väder.

Synonymi. *Lagopus* Plin., Gessn. Briss. (Helvetia). — (*Tetrao lagopus*) "varietas *alpina* minor" Linn. XII, 274 (in fine descr:s). — Hinc: *Tetrao alpinus* Nilsson Orn. Sv. I, 311; — Gloger Handb. 533; — *Lagopus alpina* Nilss. Skand. fn. (ed. 3; II, 103); — Meves, Vet. Ak. Öfv. 1861, 216; — Barth, Jäg. Förb. Tidskr. 1867, 1 (med fig. och utförlig historia). — *Lag. alpinus* Keys. & Blas. Vögel N:o 274; — Middend. Reise, Vögel p. 191; — Radde, Ostsib. II, 295; — Brehm Ill. Thierl. IV, 376.

Tetrao mutus, "Lappis Keron", Montin, Physiogr. Sällsk. Handl. 155 (Lund 1776—86); — *Lag. mutus* Leach; — Gray List. of . . Gallinæ 91; — Degl. & Gerbe, Eur. II, 40.

Tetrao vulgaris Vieill. N. Dict. — *Lag. vulg.* Jen.; — Yarrell Brit. B. ed. 3: II, 372. — *Tetrao lagopus* Temm. Man. II, 468 (nec Linn.).

136. DALRIPA (*Lagopus lapponicus*), Pl. XXXV fig. 5, 6*); flygpennorna hvita; näbbets höjd 12—14 mm.; vinterdräkten hvit.

Bland vingpennorna är n:o 2 vanligen kortare än 5, eller nägongång lika dermed. N:o 4 plägar vara längst och 3 föga kortare, hvilket dock stundom förhåller sig på motsatt vis. Vingpennornas spolar äro, såsom den föregåendes, vanligen svarta, men dock stundom till en del, eller helt och hållet hvita. Stjertpennorna såsom hos föregående art.

Hanne: längd 390 mm.; stjert 140; vinge 210; tars 39; näbbets höjd omkring 14 mm. Vinterdräkten lik den föregåendes men utan svart på huvudets sidor. Klor bleka, nästan räta, långa (den mellersta 16—18 mm.).

*) Figuren av honan (mot venster) har de svarta fläckarna tecknade efter vårdräkten (i Juni, Juli); men den rödbruna färgen har, vid färgläggningen, på ett stort antal exemplar råkat bli lika med hannens färg, hvarföre figuren fått mera likhet med en hona i höstdrägt.

Vårdrägt rödbrun; huvud och hals ovan till tätt svartfläckiga; strupen nästan fullkomligt utan fläckar; ned till och frambröstat med helt små, mörkgrå fläckar; kroppssidorna och buken med svarta tvärband och hvita spetskanter. (Bukens tyckes alltid vara blandad med hvitt). Ryggen samt ving- och stjärt-täckfjädrarne svarta med fina vågiga rödbruna tvärstrecker och smal hvit spetskant. Fötternes fjädrar hvita (ombytas nu); de nya klorna (Juli, Aug.) brungrå.

Höstdrägt (Sept.—Dec.) nära lik vårdrägten, men består av andra fjädrar, som äro något litet blekare rödbruna och snart bli blandade med hvita. På strupen ha de nya fjädrarne en smal, brungrå ändkant; på ryggen och stjärttäckarna äro de tätare och finare vattrade eller prickiga av rödbrunt, med mindre tydliga tvär linier. Stjärt och vingpennor ombytas nu. Fötternes fjädrar bli yvigare.

Honan något mindre: 370 mm.; stjärt 120; vinge 187; tars 35. — Vinterdrägt fullkomligen lik hannens.

Vårdrägten (färdig vid midsommar) brokig och tvärfläckig av svart, gulaktigt och hvitt; på hvarje del fullkomligt lika med den hos föreg. arts hona, så att dessa båda foglar knappt kunna efter färgen åtskiljas och att samma beskrivning passar för båda. På Dalripan äro blott de gulaktiga fläckarna och de hvita ändkanterna något bredare. Hos båda varierar färgen något litet: blekare eller starkare.

Honans höstdrägt är märkligare än hittills tyckes ha varit iakttaget. Efter att under fortplantningstiden ha burit en drägt som liknar ungarnes och antyder en vida lägre hudutbildning än hannens, får honan nu, på hösten, en drägt som liknar hannarnes höstdrägt och som således är föga olik deras vårdrägt. Hon får då rödbruna fjädrar, som på huvud och hals, ända ned till

bröstat, likna de äldre hannarnes; men på ryggsidan ha de, liksom på de under året födda av båda könen, en något grövre, icke finprickig teckning samt, isynnerhet utåt vingarne och bakåt, samt över stjärt, gulaktiga, tämligen tydliga tvärstrecker. Nedre strupens fjädrar äro rödbruna med små, till en del tvärstående, svarta fläckar. Även föregående arts hona har en höstdrägt som liknar hannens, men som icke liknar hans vårdrägt.

Ungens första fjäderdrägt liknar tämligen honans vårdrägt: ryggsidan svartaktig med mera långsgående gulaktiga fläckar och liten hvit spetsfläck på hvarje fjäder; undersidan gulaktig med svarta tvärband, som äro något smalare än de gulaktiga. De först utskjutande vingpennorna äro gråbruna med gulaktiga fläckar på yttre fanet; men redan då ungen är halv vuxen får han hvita pennor. Senare på hösten är ungen fullvuxen och får en höstdrägt som fullkomligt liknar modrens.

Dalripan finnes i Skandinavien från ishavets kust i Finmarken, nedåt, på hela höjd- och fjäldsträckningen ända ned i Dalarna (ungefär till Siljan) och i Norra delen av Värmland samt i Norrige, på och omkring fjälden än längre ned. Att hon någon gång är träffad längre söderut i svenska låglandet, är blott tillfälligt. Hennes vistande högt upp över dvärgbjörksregionen, är även blott kortare, på sommarbesök. Inåt Sverige förekommer hon allmän i hela det egentliga Lappland, inom björkskogsregionen, samt på höjder, belägna inom barrskogsregionerna, t. ex. i Lycksele, Åsele, Ångermanland etc., liksom i Dalarna och Värmland; men knappt lär hon väl någonsin träffas ända ned till Östersjön. Detta är anmärkningsvärdt då samme fogel i Finland och Ryssland tyckes gå betydligt längre mot söder i låglandet, och då han är allmän söder om finska viken, hvarest inga betydliga höjder finnas, i Estland och Lifland, t. o. m. i Curland,

ända ned omkring 57° lat. Längre söderut finnes hon icke; men väl genom hela Siberien och Nordamerika. Hon saknas på Grönland och Island. Inom Siberien fann Middendorf henne i Tajmyrlandet ända opp till 72° lat. samt vid Lena, norr om Bajkal, ända ned vid 58°. I södra Siberien är hon allmän på Sajanska berget vid 5—6000 fots höjd (Radde), samt omkring Amurfloden och på norra delen av ön Sachalien (Schrenck), allt omkring 50° lat. eller något nordligare; ävensom på Stanovojbergen vid Ochotzka havet. Sannolikt är det denna art som, enligt Steller, finnes på Kamtschatka och Aleuterna. I Amerika finner jag dess gränser ej uppgivna, men hon tyckes där ej finnas söder om Canada, omkring 50° lat. och säges blott sällan (tillfälligtvis) vara sedd inom Förenta staternas område.

Det är bland buskar och snår eller bland högre ljung med små buskväxter, som Dalripan helst vistas, eller i någorlunda gles björkskog och nära vatten, t. ex. bergsbäckar. I Lifland etc. skall hon företrädesvis leva på sumpiga ställen med torvjord, bevuxna med ljung och småbuskar, hvarföre hon der kallas Morasthuhn, och i norden väljer hon gerna sådana ställen på landthöjden medan ungarne äro små. Födan liknar den föregående, men utgöres något mera av bär, som ymnigare finnas i hennes region, såsom mjölon (*Arbutus*), blåbär, lingon m. fl. samt frön av Ripegräset (*Polygonum viviparum*) som även mycket förtäras av Fjäldripan. Liksom hos föregående art är krävan (åtminstone om vintern) alltid full av små, v.p. 5 mm. långa stycken av sjelva riset eller grenarna av blåbär, kråkris o. d. Sannolikt är det barken på dessa som tjänar till föda. Denna Ripa måste ofta om vintern, liksom den föregående, gräva sig djupt ned i snön för att finna föda; men båda göra detsamma för att få skydd mot köld och oväder, och den urgamla berättelsen att de stundom gräva

sig gånger under snön lär verkligen vara sann. — Dalripans flykt är bullrande och ojämn samt vida sämre än den förras, men hon är livligare än denna och springer än starkare, vanligen med utsträckt hals. Hon begagnar således mest fötterna, även på längre utflykter, hvilka dock ej ofta förekomma: blott mot hösten uppåt fjäldet och om vintern än mera nedåt skogen; mest vistas hon i födelsetrakten. Stundom sätter hon sig i träd. Då hannen flyger opp plägar han oftast låta höra sitt vanliga skrattande och starkt ljudande läte, ungefär såsom: errrackackackah! hvilket dock icke alltid inträffar och, märkeligt nog, skulle det, enligt Meyer, aldrig höras i Lifland och Estland, om annars iakttagelsen är riktig. Linné m. fl. likna det vid ett gapskratt («cachin-nus»). Då han sätter sig höres hans andra vanliga läte: kavau! kavau! hvilket enligt Nilsson på hvarjehanda sätt tolkas av de kringboende olika folkslagen. Honans vanliga läte är ett svagare njau! eller dji-ah! Dessutom får man höra ett varningsläte som liknar tamhönsens glock! glock!

Vårruggningen börjar med April (efter dagjämningen) men fortgår långsamt, så att vårdräkten knappt synes bli färdig förr än mot midsommar, men först hos honan. Fortplantningen måste således föregå medan dräkten är ofullständig och i ruggning. Redan i början av April börjar hannen om morgnarna låta höra en slags spel, som består av hans vanliga läten: prrr pack prrr och kavau, hvarmed han lockar honan, som svarar med sitt njau, då han springande, och stycketals flygande, närmar sig henne, hvarunder han någongång låter höra ett gu gu gu gurr och tidtals, med bakåtböjd nacke och fällda vingar slår upp och utbreder stjerten, nästan som en kalkontupp. Genom härmning av honans läten kan han då lätt lockas inom skotthåll. — Äggläggningen säges börja redan i Maj månad, men oftare torde äggen

läggas vida sednare, i Juni, ty vid midsommar och långt derefter äro nykläckta ungar vanliga. Äggen äro 13—14, gulaktiga, tätt svartprickiga eller småfläckiga av mörkbrunt. — I Lifland skall vårruggningen börja i Mars. Så snart ungarne äro kläckte följa de modern som visar dem den aldra ömmaste omvårdnad och utsätter sig för de största faror för att locka rovdjur eller människor bort från dem, hvarvid hon med en utmärkt förställningskonst visar sig såsom lemmalytt och oförmögen att undfly. Även hannen qvarstannar i honans grannskap under liggningen och förenar sig med familjen då ungarne bli kläckte samt deltagar ömt i deras vård. Liksom alla arterne av Orhöns- och Ripeslägtena, trycka ungarne sig i gräset vid påkommande fara, men de gamle av båda könen trycka sig icke. Mot hösten i Augusti—September äro ungarne fullvuxne och anlägga, liksom de gamle, en rödbrun höstdrägt, hvilken småningom, i September—December, utbytes mot den rena hvita vinterdräkten.

Stundom erhålles midt under vintern hannar, i hvit vinterdräkt och sannolikt ganska gamla, som på flera ställen av kroppen, och mest framtill, ha mörkt rödbruna fjädrar, lika dem i vårdräkten, men mörkare och till en del hvitkantade. Särdeles vacker är denna dräkt då hela halsen, ända ned mot bröstet, samt huvudet äro rödbruna och den övriga kroppen nästan rent hvit. Nedtill plägar halsen då omgivas av svartbrun färg. Det är högst sannolikt att dessa rödbruna eller mörkare fjädrar, såsom Meves antagit (se Synon.), utvuxit redan på hösten i stället för hvita vinterfjädrar och att de utvisa en benägenhet hos Dalripan att, liksom Moripan, få den rödbruna dräkten redan om hösten. Annars plägar denna dräkt börja på halsen med några svartbruna fjädrar.

Synonymi. *Tetrao lagopus* L. X et XII (ex Fn. Sv. "terrefactus cachinnos edit"; cet. citt. ad sp. præced. referendæ). — *T. lagopus* Lappis Rehusak, Montin, Physiogr. Sällsk. Handl. p. 155 (c:a 1780. — Descr. pessima; melius definitus ibid. p. 151: Rehusak).

Tetrao lapponicus Gm. p. 751 (1788, ♂ æstiv; ex *T. lagop. Montinii*). — Lath. N:o 12.

T. albus! Gm. p. 750 (♀ hab. vernali ex America, ex Edw. 72); — Lath. 10; — Meyer, Vögel Liv & Esthl. 152; — *Lag. albus* Audubon, Syn. 307; — Baird, N. Am. Birds (Report) p. 633; — Middendorf, Reise, Vögel 190; — Gray, List. of ... Gallinæ, 90.

T. cachinnans Retzius, Fn. Sv. 210 (1800).

T. subalpinus Nilsson, Orn. Sv. I, 307 (1817); — *Lag. subalpina* Nilss. Skand. Fn. 1828; et 1858, II, 93; — Lilljeborg, Vet. Ak. H. 1850, 319; — Meves, Vet. Ak. Ö. 1860, 215.

T. saliceti Temm. Man. II, 471; — Gloger, Handb. 529.

MORIPA (*Lagopus scoticus*) 41, — Pl. LXXIII fig. 3, ♂; — flygpennorna och fotledernas framsida gråbruna; näbbets höjd 13 m.m. Ingen hvit vinterdräkt.

Hannen. Vinterdräkten fullt svarande mot vår Dalripas vårdräkt, men anlagd i December, mörkt rödbrun, med täta svarta punkter och smala, vågiga tvärstreck. Färgen mörkast framom bröstet; på hela buksidan ha fjädrarne hvita ändkanter. Strupen överst och midtpå klarare rödbrun, utan fläckar. Oftast finnes en hvit fläck vid underkäken och hvita punkter i ansiktet. Ögonbryn, näbb, klor såsom Dalripans; vanligen ock vingpennornas förhållande; men de äro av mörk färg. Storlek fullkomligt såsom föregående (vinge 210 mm.).

Sommardräkten fullt svarande mot Dalripans höstdräkt, men småningom utvuxen tidigt på sommaren (jag finner ej tiden uppgiven vidare än att den skall bäras »hela sommaren och hösten»), säges vara ljusare och ha talrika fjädrar med gul (»yellow») ändkant.

Honan är föga mindre. Hennes vinterdräkt skall vara ljusare och derigenom synes mera brokig (av svarta tvärfläckar och ljust rödbruna ändar?)

Sommardräkten (jfr hannens) brungul; översidan samt hals och frambröst med svarta tvärband och gula fjäderspetsar; huvud och övre halsen med blott få svarta fläckar; kroppsidorna tvärbandade av svart och gult, »såsom på Dalripan.»

Denna Ripa är en av de djurarter som har det minsta området av jorden att bebo, och i detta hänseende överträffar hon alla övriga europeiska foglar, ty hon finnes blott på de Brittiska öarna: sydligast i Wales (vid 52° lat.) och Irland (Yarr), samt i Derbyshire (England, 53°) och derifrån hela vägen norrut, samt på Hebriderna och Orkneys; men icke på Shetland. — Inom varma zonen finnas dock, i synnerhet på öar, såsom i Vestindien och än mera på de Ostindiska och Polynesiska öarna, talrika arter, som tillhöra ett ännu mycket mindre område och allenast finnes på en enda liten ö, mången gång vida mindre än Skåne eller blott såsom Bornholm. Likså finnas på continenterna i heta zonen flera foglar, som äro inskränkta till en enda bergshöjd av ringa omfång, såsom Oreophasis i Mexico; flera Trochilus-arter som hvardera blott tillhöra ett enda av vulkanbergen i Anderna o. s. v.

Moripan vistas huvudsakligen på något sumpiga, morasiga ställen med torvjord och på ljunghedar i låglandet. Det uppgives ej om hon träffas högt uppåt bergen i norr, där dessa räcka opp inom snöregionen; men uti det milda Irland skall hon långt norrut (58° lat.) vara allmän vid 1600 fots höjd, hvilket dock ännu är långt från snögränsen. Av de torftiga uppgifterna hos de Brittiska faunisterna tycker man sig kunna sluta att denna art till levnadssättet nära liknar Dalripan, ehuru fortplantningen och sommar-ruggningen, till följe av det blidare klimatet, inträffa långt tidigare. Det skall vara vanligt att äggen redan äro lagda i början av Mars; de sägas vara såsom hos Dalripan, omkring 15. — Thompson uppgiver att denna Ripas vanliga läte i Irland, utom varningslätet *kok* (glok), ganska väl plägar återgivas med orden: *go go go go-back, go-back* (gå din väg!), men intet knarrande läte anföres. — I de trakter där fogeln finnes lär han vara ganska ymnig, så att »ett otroligen stort antal» årligen avsattes i London och andra brittiska städer, från medlet av Augusti till början av Mars, då jagten är tillåten. Under denna jagttid lär det ej vara ovanligt att en enda jägare på en dag roar sig med att mörda omkring 100 stycken, och en jägare skall ha berömt sig över att på en månad (31 dagar) ha fällt 1600 stycken. Likväl synes ej antalet avtaga, emedan man strängt iakttagit att icke ofreda fogeln under hela den förbudna tiden (1 Mars — 12 Aug.).

Långt värre än av jagten skola Moriporna stundom medtagas av en pestartad sjukdom, som vissa år rasar bland dem och uppgives vara en slags lever-sjuka, åtföljd av intestinalmaskar. Man har ansett fåren, som hållas betande på ljunghedarna, för orsak till denna sjuka. Ripan lär nämligen ha avsky för fåren.

Ett försök har blivit gjordt att inplantera denna Ripa i S.V. delen av Vestergötland, i det att Hrr O. och J. J. Dickson i Göteborg, åren 1861 och 1862 från Skottland införskrevo ett betydligt antal exemplar, som utsläpptes i trakten av Bokedal och Jonsered, 1 à 2 mil öster om Göteborg. I Augusti 1863 sågs

en kull af 5 ungar och sedan dess lära åtskilliga ha blivit iakttagna, ävensom ett betydligt antal flera foglar blivit införskrivna (se härom Jäg.-Förb. n. Tidskr. 1863, 46 och 223, samt 1868, 64 och 213). Dock kan fogeln ännu icke sägas vara, eller med säkerhet bliva en svensk art, hvarföre han här uppföres i enlighet med denna åsigt.

Man har bråkat mycket med frågan huruvida Moripan vore en självständig djurart eller blott en artförändring av Dalripan, uppkommen genom det blida och fuktiga hafsklimatet i Britannien. Gloger som sökte visa detta sednare, har t. o. m. framställt den förmodan att Moripan kunde vara en av Norrmännen, på 700- till 1000-talet, från Norrige införd Dalripan, som sedan den tiden hade förändrat färg och ruggning. Vi tro väl icke detta vara förhållandet utan förmoda att hon lever kvar i Britannien sedan vida äldre tider; men vi betvivla alldeles icke att dessa båda fogelarter kunna hava haft samma ursprung och sedan blivit olika, och tillägga blott att detta ännu icke kan bevisas. Man kunde väl häremot anföra, att Dalripan i Estland och Lifland icke förändrats och icke förlorat den hvita vinterdräkten; men dels äro dessa länder belägna lika nordligt som den nordligaste delen av Skottland och ha en vida strängare och långvarigare vinterköld; dels kunna andra, icke kända orsaker i Britannien ha verkat till en förändring. Likväl få vi här bestämdt förklara, att vi anse Moripan böra uppföras såsom en egen art, skild från Dalripan och att detta borde ske om än vi kände att de hade gemensamt ursprung. De bestämda olikheterna i färg och ruggning synas oss vara tillräckliga grunder för denna åtskilnad, liksom vi ansett rätt att från Lag. alpinus avskilja en del bland de under denna art omtalade högnordiska Riporna, och vi tro en lika åtskilnad böra göras över allt hvarest constanta och tydliga för våra yttre sinnen lätt uppfattliga olikheter finnas mellan båda könen och vid alla årstider. (Det torde dock vara rätt att något annorlunda betrakta de, ofta betydliga men ärftliga olikheter, som uppstått i tama tillståndet). Men vi gilla icke bruket att såsom artskillnad anse hvar och en liten, obetydlig, ehuru till utseendet constant olikhet; t. ex. en något skiljaktig, blå eller grönaktig glans på fjädrarna, eller en blekare eller hvitare färg och bredare hvita fläckar eller fjäderkanter hos nordiska exemplar, samt det motsatta hos de sydliga, hvilket allmänt förekommer; eller en ringa skillnad i kroppens, eller blott i det högst variabla näbbets storlek o. s. v. — Dessa små olikheter böra visserligen iakttagas och antecknas, men blott såsom skillnader mellan artförändringar, varieteter av arter, hvilka måste tagas med i beräkningen. Skillnaden mellan arter och varieteter blir visserligen alltid högst obestämd, så att en person ser artskillnader, der en annan blott ser varieteter; men så måste det alltid bli, ty i naturen finnes ingen bestämd gräns eller skillnad mellan dessa två begrepp, som vi måste åtskilja, för att ej nödgas driva artskillnaden alltför långt och ända ned till individerna.

Synonymi. *Gallus palustris*, Mürhan, Gessn. av. 231 (ex Boëthio Hist. Scot.). — Red Game, Moorcock; Will. — Raj. — *Bonasa scotica* Briss I, 199 et Attagen, I, 219 (descr. nec Synon.). — *Tetrao lagopus* γ et δ Gm (ex Briss.).

Tetrao scoticus Lath. N:o 15; — Temm. Man. II 465. — Thompson B. of Ireland, Ann. Nat. H. XII (1843), 31.

Lagopus scoticus (Red Grouse) Yarr. Br. B. ed 3, II, 364. — Wood Ill. Nat. H., Birds 639. — Jäg. Förb. n. Tidskr. 1864, 117, m. Pl. (Lindblad); — Keys. et Blas. N:o 272; — De Gland et Gerbe, II, 37.

Schottische Schneehuhn, Gloger Handb. 530 (not under Tetr. saliceti); — Brehm Ill. Thierl. IV, 375 (under Lag. albus).

4. STEPPHÖNS-SLÄGTET (Syrrhaptēs).

Vingarne ganska långa, spetsiga; fötterna ganska korta, med korta, oformligt tjocka (hopliggande) tår, ludna ända till klorna. Baktå saknas. (För övrigt se förut, sid. 246, Fam. Pteroclinæ).

STEPPHÖNA (Syrrhaptēs paradoxus) 42. — Pl. LXXIII fig. 4, ♀.

Hanne: grågul; hela ryggsidan med täta, korta, svarta tvärband; ett bredt, svartbrunt tvärbälte över buken. Huvudets sidor och pannan brungula med grå fläck på örat; överstrupen brungul, (nedtill knappt begränsad av ett svart streck). Framom bröstet ett tvärbälte av flera smala svarta tvärstreck med hvitaktiga mellanrum. Vingpennorna gråaktiga; den första längst, med ganska lång spets, som räcker ut över stjärtändan. De största vingtäckarnes yttre fan, mot ändan mörkt rödbrunt. — Stjertpennorna inåt svartbandade, med hvit ändkant; de två mellersta med lång, syllik spets. — Längd (utom den långa stjärtspetsen v. p. 280 m.m.; vinge 260; fotstycket 19.

Honan liknar hannen, men saknar tvärbältet framom bröstet och har i stället den gulaktiga överstrupen nedtill begränsad av ett fint svart streck. Hela ryggsidan har, i stället för tvärband, böjda, svarta tvärfläckar, som även betäcka nedre strupens sidor och vingarna. Den gulbruna och rödbruna teckningen ljusare. Första vingpennans spets mycket kortare, räcker ej ut över stjärtändan. Hela längden v. p. 260—270 m.m.; vinge 230—240.

Genom bildningen av sina tår gör denne fogel ett märkligt undantag, ej blott från alla övriga Höns, utan även från alla andra foglar. Tårna äro nämligen korta och ganska tjocka, och båda sidotårna, som äro helt korta, äro, genom den ovanligt tjocka, vårtiga fotsålan, tätt förenade med den mellersta.

Denne besynnerlige fogel bebor om sommaren de Kirgisiska stepperna i

mellersta Asien, ungefär mellan 40° och 50° lat. och från Caspiska havet till Mongoliet (enl. Eversmann, ungefär till en meridian genom utloppen av Ganges och Jenisei, men sannolikt än längre mot öster). Om vintern flyttar han ned åt söder, mot Himalaya (v. p. 30° lat.), men tyckes knappt överstiga denna bergshöjd, ty han är icke funnen inåt den indiska sidan derav.

Från sitt egentliga hemland göra Stepphönsen tidtals utvandringar, liksom Fjäldmössen, sannolikt då de förökat sig alltför starkt. Dessa utvandringar lära ofta ske åt öster, till China, enligt hvad vi fått veta under de sednare åren, hvarföre fogeln är väl bekant derstädes, såsom en främling »från Stepplandet utanför stora muren», och han fångas i stor mängd så snart han visar sig där. Mot vester tyckas utvandringarne ske mindre ofta, eller blott i mindre antal, och ehuru det kan vara både möjligt och sannolikt att större eller mindre flockar ofta nog infunnit sig i Europa, så äga vi dock inga underrättelser att han blivit sedd här förr än nu, under de sednare åren. Först d. 9 Juli 1859 blevo 3:ne exemplar sedda på vestra kusten av Wales (i Cardiganviken) av en åkerarbetare, som sköt ett av dem (enl. Moore, Ibis 1860, 105 m. god fig. av ♂). Tvänne visade sig d. 23 Juli i trakten av Hobroe vid Marjagerfjorden i n. Jutland, av hvilka ett erhöles (Moore l. c. ur Vidensk. Meddel. 1860, Reinh.); hvarefter 2:ne, i slutet av Augusti samma år, syntes på Sanddünerna vid havet nära Haarlem i Holland, hvarest de uppehölo sig till dess det ena, en ♂, i slutet av October blev skjutet, då det andra övergav stället (Schlegel Jaarbookje 1860, 183). År 1861 sågs i södra Norrige, vid Mandal, i Augusti, en flock av 14 à 15 st., hvarav 2:ne blevo skjutna och förvarade, och något senare i samma månad erhöles 2:ne ex. från sjön Öjeren, öster om Christiania. Vidare sågos samma sommar, i Norrige, flockar av denna fogel i Söndfjord (vid kusten nära 62° lat.), nära Bergen, hvarest 2:ne ex. blefvo tillvaratagna, och nära Stavanger (Collett Christiania...fugle, 176). — Samma år visade de sig i stor mängd i norra China (Swinhoe, Ibis 1861, 341).

Dittills tyckes blott ett mindre antal ha visat sig i Europa, men år 1863 i Maj, kommo de i tusental, och utbredde sig över större delen av denna verldsdel. De iakttogos först i Mähren d. 6 Maj, och 8—14 dagar derefter i Vestpreussen, Schlesien, Sachsen och Danmark; samt straxt derefter vid havet i Holland, England, Irland, Färöarna m. fl. st. I stor mängd stannade de qvar en längre tid utmed hela vestra kusten av Jutland och Schlesvig; samt på Borkum, en liten ö norr om Holland, hvarest de uppehölo sig 5 m:dr (Maj—Sept.) och försvunno först i October efterhand, hvarefter de visade sig i Tyskland. På våren hade en flock varit sedd vid Pesth och vid Wien, och derefter, i Maj, en i Böhmen. — Dessutom hade de blivit sedde vid Brody i Galizien (50° lat. Newton l. c.; tiden obestämd) och i södra Frankrike i Juli, i norra Frankrike i October (Olph Galliard, Cab. Journ. 1863, 390). I Italien hade ett ex. blivit

skjutet vid Rimini, i Juli 1863, och ett vid Novara i Piemont, i Februari 1864 (Salvadori, Ibis 1864, 228). — Även över Sverige hade dessa foglar dragit fram år 1863. I Juli blevo 2:ne ex. skjutna vid Sandsjö nära Filipstad och d. 10 Nov:b. visade sig 3:ne st. vid Gräsgård på östra kusten av södra Öland, av hvilka ett blev skjutet av Hr C. G. Kindberg. Dessa 3 erhållna ex., som alla äro honor, finnas uppstoppade på Riksmuseum. Ett ex. hade erhållits på Gottland (Reinh.) och ett par flera nämnas i Jäg.-Förb. Tidskrift 1864.

Efter 1863 tyckes ingen ny invandring vara iakttagen, men under större delen av 1864 träffades i Tyskland, Polen m. fl. st. strödda exemplar, som torde ha varit qvar sedan förra året, och ämnat sig hemåt, men ej funnit vägen. Det synes knappt troligt att ännu några exemplar finnas qvar levande i Europa. — I sitt hemland hade, mot slutet av 1850-talet, fogeln blivit funnen i mängd och dess levnadssätt blivit närmare undersökt av Radde, som just år 1863 publicerade den Ornithologiska delen af sin resa. Från detta år börjar alltså vår närmare kännedom om denna fogel, hvaröver i Europa, i synnerhet erhöles goda underrättelser av Reinhardt från Danmark, och av Altum, från Borkum, (se nyss förut). Vidare av Bolle, Holtz, Homeyer, Brehm, Newton (se Synonymien).

Stepphönsen uppgivas av alla som sett dem i fritt tillstånd, såsom en av de starkast flygande bland alla foglar, ehuru flykten i första början lärer vara något tung. — Vid uppflygandet sägas de klappa med vingarna, liksom Duvorna. Utom under fortplantningstiden leva de flockvis, ofta 100:de-tals tillhopa, och flyga i tätt sluten och väl begränsad flock, nästan som Charadrius apricarius. — Deremot springa de mindre starkt och blott trippande med små steg, såsom en följd af deras korta klumpiga fötter, och av samma orsak bli de, liksom de närslägtade Pterocles-arterna, hindrade av ganska små föremål som ligga i deras väg, såsom små stenar eller en käpp som blott är ett par tum upplyftad över jorden. Dock vistas de mycket på marken, dels trippande omkring att söka föda, dels liggande och badande sig i sanden eller hvilande i solskenet uti en liten utgrävd håla. Uti nyfallen, lös snö, måste de plöja sig fram, så att en stor fåra bildas i snön av kroppen, och det lärer vara vanligt att de låta nedsnöa sig. — De fördraga sandig, föga beväxt mark, som är salthaltig och frambringa åtskilliga saltväxter, såsom Salsola, Salicornia m. fl. hvilkas blad, stjelkar frö m. m., tyckas utgöra deras käraste föda. De äta dock även blad och frö av gräs och andra växter. De tyckas vara bildade för mellersta Asiens saltstepper och deras smak för saltväxter och salt vatten(?) är utan tvivel orsaken dertill, att de vid sitt besök i Europa endast qvarstannade en längre tid på hafskusterna, hvarest bådadera finnas. Liksom andra höns dricka de ganska mycket och nedsvälja mycket grus i magen. — Lätet är svagt och lika av båda könen; enl. Bolle och Brehm, antingen såsom Gelük! Gelük! eller såsom Kürr! Kürr! men det uppgives annorlunda av Altum. — De leva alltid parvis; även i

de stora flockarna hålla sig hanne och hona nära tillhopa. Fortplantningstiden börjar redan i Mars, då de eljest fromma hannarne, liksom av andra hönsarter, bli stridlystne, ehuru striderna väl aldrig bli blodiga. Men även då leva dessa foglar i små flockar tillhopa, och några par lägga ägg tätt tillsammans, i lika enkla reddar som de flesta andra höns. Äggen läggas i April eller Maj; de äro nästan lika avrundade i båda ändar och ljust brunaktiga, med täta mörkare bruna fläckar. Antalet har i Europa alltid befunnits vara 3, liksom hos Pterocles-arterna; hvilket kunnat iakttagas vid tämligen många tillfällen, både i de zoologiska trädgårdarna och i fritt tillstånd, såsom på flera ställen i Danmark hvarest många värpte i Maj, Juni, vid första invandringen (Reinh.). Men Radde, som sett dem i Asien, uppgiver bestämdt att äggen där äro 4 i hvarje redde.

Stepphönan visar en märklig olikhet med andra höns deruti, att hannen deltagar i äggens ruvning. Föröfrigt är förloppet av utvecklingen ej väl känt. Sannolikt är det i det närmaste lika med det hos Sandhönsen (Pterocles), hvilka tyckas ruva äggen tämligen länge, (något över 3 veckor?) och hvilkas ungar äro tätt dunklädda samt genast kunna springa, men [för de korta fötternas skull?] ej så raskt som de av andra höns (Bartlett, Z. Proc. 1866, 78). — Det uppgives vidare, både från Asien och Europa, att ägg ofta träffas långt fram i Juli, hvarav man slutat att Stepphönsen skulle uppföda 2 kullar ungar om året. Emellertid är detta så olika med förhållandet hos andra höns, att det måste uppväcka tvivel och önskan att det måtte noga undersökas, även hos Pterocles-arterna. Sannolikt kan den senare äggläggningen bero derpå, att den första blivit förstörd. Ungarnes utveckling och tillväxt samt hela ruggningen återstå likaledes att undersöka hos dessa märkvärdiga foglar, som äro verkliga höns, men visa betydliga olikheter med alla de övriga.

Synonymi. *Tetrao paradoxus* Pallas. Reise II, app. 111, tab. F; — Zoogr. II, 74; — Lath. N:o 20. — Genus *Syrrhaptēs*, Ill. Prodr. 1811; — *S. parad.* Ill. Cuv. R. A. — *Syrrh. pallasii* Temm. Gall; — *S. heteroclitus* Vieill. Gal. pl. 222.

Syrrh. paradoxus, Eversm. Bull. de Moscou 1848 (och derifrån i Cab. Journ. 1853, 292); — Radde. Ibis 1862, 382 (utdrag av Beytr. zur Kenntn. des Russ. Reiches, Vol. 23, 1861); — Id. Reise, II (Ornith.), 287 m. 2 pl.; — Reinhardt, Vidensk. Meddel. 1863 (övers. mit Zusätzen von Altum, Cab. Journ. 1864, 339); — Bolle, Cab. Journ. 1863, 241; — Altum, ibid. 248, 332, 387, 392; — Fritsch, ibid. 296; — Olph Galliard, ibid. 391 (litteratur). — Jäg.-Förb. Tidskr. 1864, 251 m. planche (Lindblad). — Dessutom flera avh. i Cab. Journ. 1864, och flera, här förut citerade.

Newton, Ibis 1864, 185—222 (samlar föreg. avh.gr); — Brehm, Illustr. Thierleben IV, 322 (1867).

5. KAMHÖNS-SLÄGTET (*Gallus*).

Näbb tämligen smalt med naken rot och nakna näsborrar. *Huvudet* ovan till beprydt av en vertikal, fastare hudlamell (kam). *Huvudets sidor*, under ögat, nakna, med tjock, fastare hud. En eller två hänghudar (Slören).

Stjerten hoptryckt, med 14 stjärt pennor, liggande mot hvarandra i två sidoplaner; de mellersta något kortare än vingen, de övriga gradvis kortare. Hos hannarne äro några täckfjädrar vida längre än pennorna och bågformigt böjda, hängande utöver deras ändar. Stjerten bäres alltid något upprest. *Fötterna* ha sporrar. *Vingarne* korta, starkt kullriga och rundade. Halsens fjädrar långa, eller breda, yviga.

På Honorna äro kammen och hänghudarne oftast små, eller saknas alldeles då huvudet plägar vara mera bekläddt. Stjertens täckfjädrar äro korta, och av sporrarna finnes blott det förut beskrivna ämnet. — Släktet tillhör sydöstra Asien.

EGENTLIGA HÖNS (*Gallus alector**), 42; — Pl. LXXIII, 1: vild tupp. — Kammen röd med blott få (5 à 6), stora sågtänder; slören 2, halvrunda: ett från hvardera av underkäkens grenar.

Vild *hanne*. Fjädrarne på hals och bakrygg långa, smala, spetsade, mjuka, glänsande gulaktiga; de nedre halsfjädrarne ljusare gula med svartaktiga skaftband. Undertill svart; strupen och bröstets sidor rödbruna, fläckiga. De mindre vingtäckarne rödbruna; de största svarta, grönglänsande; armpennorna utåt gulbruna, men intill och vid skaftet svarta. Hand- och stjärt pennor svartaktiga. De långa stjärttäckarne svarta, grönglänsande. Vinglängd 215; tars 72 m.m.

Vild *höna*. Kam och hänghudar vanligen otydliga, Kroppen ljust gråbrun med fina, hvitaktiga fjäderspolar. Rygg och vingar fint svartvattrade. Bakhalsens fjädrar spetsade, tämligen långa, med bredare, gulaktig, glänsande brädd. Vinge 185 m.m., tars 63.

Den vilda urstammen till våra vanliga tamhöns är i Ostindien ganska vida utbredd och på många orter allmän. Han finnes i det egentliga Indien från Himalaya till nedåt halvön, ungefär vid 20° lat., men ersättes sydligare av andra orter. Vidare finnes han på östra halvön, Malacca, Sumatra, Java — Timor, (Borneo?) och Philippinerna. Han uppehåller sig dels uti stor, tät skog, dels och isynnerhet i täta snår (Jungles; icke »Dschungles») av Bambu eller busk-

växter och från dessa ställen ses han ofta i flockar av 10—20 stycken (en tupp med sina honor?), besöka närgränsande odlade fält. Det uppgifves att fortplantningstiden räcker från Januari till Juli och att äggen blott pläga vara 8—12, av gulhvit färg, med lika obetydlig redde som tamhönsens. Tuppens sång eller galande läte, hvarmed han är lika frikostig som tamtuppen, skall likna dennes, men vara betydligt kortare eller mindre utdraget. Denne fogel tyckes ha en bestämd, partiell sommarträkt, emedan Jerdon uppgiver att hannen »ofta efter fortplantningstidens slut faller de långa halsfjädrarna, som ersättas av andra, korta och svartgrå fjädrar».

I tamtillstånd ha hönsen tidigt blivit utspridda över större delen av gamla continenten, till de flesta åkerbrukande folkslag. Märkvärdigt är att de funnos på söderhavsoärne, ända ut på Nya Zeeland, Taiti, Havaji till och med på Påskön, då dessa öar upptäcktes av europeerna; men till Amerika kommo de först från Europa på 1500-talet. De lemna oss alltså goda anvisningar över folkracernas utbredande över jorden. — Hönsens kringspidande har skett före historiens tid, och deras tämjande, som naturligtvis har skett i deras hemland, Indien, tillhör utan tvivel människans äldsta tider, liksom tämjandet av Hund, Oxe, Får och flera av våra viktigaste husdjur. Detta tämjande har säkert icke skett efter en förutfattad beräkning av nyttan; utan nyttan har blivit en följd av tämjandet. Människan har fordom haft ungefär samma böjelser som nu, och så snart hon fäst sig vid ett hem samt börjat idka en sort åkerbruk genom skötseln av matväxter, har hon, till följe av samma böjelse som ännu alltid finnes kvar, blott för nöjes skull eller såsom ett litet sällskap, börjat hemföra och uppföda unga djur som tillfälligtvis erhöles, liksom vi ännu alltjämt hemföra unga Kråkor, Starar, Tranor m. fl. foglar, Hjort och Elgkalvar o. s. v. I varma länder samla man omkring sig Papegojor, Apor, Antilopkalvar m. m. och likaså har människan gjort i alla tider. Tusentals djur ha blivit hemförda och uppfödda, hvilka icke trivts väl hos människan, utan rymt bort eller dött, eller åtminstone icke fortplantat sig i fångenskapen (såsom ännu Orre, Tjäder, Rapphöns, Elg); men en och annan gång har man träffat på djur som, tillfölje av sin naturliga beskaffenhet, funnit sig väl i människans sällskap, kunnat leva av där befintliga födoämnen, till och med föredragit de mänskliga husen och inrättningarna framför allt hvad vildmarken hade att erbjuda, och äfven fortplantat sig där. Bland dem har en del befunnits kunna bli till nytta, antingen såsom föda, t. ex. svin, höns m. fl.; eller såsom last- och arbetsdjur: Häst Oxe, Elefant (ehuru denne

*) *Alector* (*αλεκτωρ*), Väckaren: som kallar folket ur sängen; ett av Tuppens gamla namn. Det här anförda namnet, *Gallus alector*, har varit förr användt och jag har sedan 30 à 40 år vandt mig dervid, men kan ej nu finna hvem som begagnat det. Ett ovanligt namn har visserligen här blivit användt, och en hvar kan välja ett annat, som anses bättre, bland de många som varit begagnade; men knappt lärers väl något annat djur finnas, hvars systematiska namn är så obestämdt, enär ett stort antal sådana blivit föreslagna, såsom synes här nedan av synonymien, utan att något annat blivit allmänt erkändt, än Linnés *Phasianus gallus*, hvilket dock ej kan användas sedan man överenskommit att *Gallus* bör anses för ett särskildt släkte.

icke fortplantar sig i fångenskapen); eller i andra eller flera hänseenden, såsom Hund, Får m. fl.; och dessa ha blivit våra egentliga och bästa husdjur. Säkert ha pojkar, som lekt med en tillfälligtvis fången ung häst, först funnit på att rida och att föröfrigt begagna hästens, för våra behov utmärkta egenskaper. Ungefär liksom har det gått med Åsnan, som visst icke ersätter hästen, men som i andra hänseenden är användbarare än han. Av några andra hästarter ha unggar säkert lika ofta blivit fångna; men de ha ej ägt de egenskaper som göra dem tjenliga såsom husdjur, eller blott tjenliga att vistas hos människan och under dess herravälde, och följaktligen ha de icke blivit husdjur. Man kan vara övertygad att människan på sin första bildningsgrad, såsom åkerbrukare, men ännu jägare och fullt förtrölig med den vilda naturen, träffat på alla de djurarterer som kunna bli mest gagneliga och passande såsom husdjur och att ingen synnerligt nyttig efterskörd är för oss att göra. — Jag vill icke härmed ha sagt att de bemödanden som nu göras i stor skala för att acclimatisera och domesticera djur äro fruktlösa. Utan tvivel skola de betala sig väl genom den ökade kännedom om djurlivet som de förskaffa oss, eller på annat sätt, som ingen nu anar, även i fall inga nya husdjur skulle vinnas. Vi ha fått våra husdjur utan att förut beräkna eller veta det; de ha kommit oss till godo på samma sätt som de flesta framsteg i vetenskap och i konst, hvilka i allmänhet blott äro följder av den lugna, oegennyttiga forskningen, som började såsom ett litet nöje och fortsattes för att tillfredsställa enskilda personers vettgirighet, men oftast skedde utan ringaste beräkning på, eller aning om en blivande nytta, förr än denna stod nära färdig att erhållas.

Den hönsart vi här avhandla är utan tvivel ett av de djur, som aldramest egna sig till husdjur och säkert har den blivit tam redan vid några av de första tillfällen då den råkade i fångenskap. Man berättar oss att i Nubien, Abyssinien och andra halvciviliserade länder i Afrika finnas tamhöns i ymnighet, liksom hundar, hvilka äga all möjlig frihet och knappt ha någon bestämd ägare samt i allmänhet leva i ett halv-tamt eller halv-vildt tillstånd och kunde när de ville bli fullt fria och vilda. Men de föredraga att vistas i människans grannskap och att mer eller mindre stå i beroende av henne samt fortfara att leva i ett halvtamt tillstånd och att när som helst kunna bli fullkomligt tama. Helt olika är förhållandet med fångade Orrar, Tjädurar, Rävar, Elgar, Kronhjor-

tar m. fl. hvilkas naturliga egenskaper göra, att de icke passa till husdjur och aldrig skola bli det *).

Genom hönsens domesticering har människan förskaffat sig ett av de nyttigaste tilläggen till sitt hushåll och dessutom ett ståtligt djur till sitt sällskap. Tuppen är en utmärkt vacker fogel som genom sitt välbekanta, glada och klangfulla kuckeliku! kallar oss till verksamhet om morgonen eller helsar den framlysande solen eller ett börjande omslag till vackrare väder samt ofta dermed tillkännager sin närvaro och sitt välbefinnande. Han galer dock även i motsatta fall. Under en längre sjöresa med ett litet segelfartyg, utsläpptes några medförda höns på däck en dag, då det efter flera dagars oväder blev varmt och alldeles lugnt, för att få värma och torka sig i solskenet. En stund derefter varseblev jag en högst besynnerlig sjöfogel, som simmade på havet strax bakom fartyget, men knappt hade jag fått ögonen på honom, förr än fogeln sträckte upp halsen, flaxade med vingarna, sjöng kuckeliku! och försvann i djupet. Han gol då fjädrarne voro genomvåta och han kände sig börja att sjunka. — Genom sin stolta hållning och raska gång, sin stridbarhet och sin ständiga, livliga vaksamhet samt sina väl utpräglade sinnesförmögenheter intager tuppen ett utmärkt rum bland foglarna, och såväl derigenom, som genom den förvånande kraft båda könen ådagalägga vid fortplantningen, framställer han sig såsom den egentlige typen för hela hönsordningen.

I tama tillståndet ha hönsen undergått många förändringar till storlek, form och färg. Man har Jättehöns (från Ostindien) som äro till vikt och volum åtminstone 3 gånger så stora som de vanliga, och Dvärghöns, som äro nästan lika många gånger mindre. Man har racer utan stjärt (s. k. Gumphöns, som sakna sista stjärtvertebern); andra med 5 tår, med på många sätt utbildad kam, o. s. v. och i synnerhet av ganska olika färger. Den största och märkvärdigaste avvikelser, ej blott från det vanliga hos hönsen, utan från hela den vanliga fogelformen, är dock den som finnes och är ärftlig hos de s. k. tofshönsen, som sakna kam, men i dess ställe ha en stor fjäderbuske, sittande på den högt upphöjda, knölformiga hjessan. Denna missbildning härrör av en ännu större sådan i själva hjernan, hvars hemisphärer ligga helt och hållet framom de s. k. corpora quadrigemina och äro högt uppdrivna, hvarigenom hjessknölen bildas. De äro dessutom sneda och olika stora, utan att en så stor missbildning i hjer-

*) Vi hava här sökt att tydligen utföra vår egen åsigt, som icke fullt överensstämmer med den som tyckes vara den vanligaste, enligt hvilken husdjuren skulle ha blivit tända för att göras till husdjur; att de blivit mera fullkomligt tama i förhållande till det derpå nedlagda bemödandet, och att man genom fortsatt, ihärdigt bemödande skulle kunna göra hvilken djurart som helst till husdjur. — Denna åsigt är väl icke egentligen framställd uti den bästa avhandling vi äga över detta ämne, nämligen Is. Geoffroy St. Hilaire's, om husdjurens ursprung (i Hist. Nat. Gen. des regnes org. 1862; — Översatt i Tidskr. för populäre Fremstill. av Naturv., Kjöbenh. 1865); men den motsäges icke där och kan lätt anses vara den deruti rådande. Till det vi förut sagt i ämnet lägga vi här, att vi, av flera djurarter, blott anse en del, men visst icke alla fångna exemplar, ha kunnat bli nog tama för att utgöra stammen för en husdjursart, t. ex. av Hund, Oxe.

nan synes ha utövat någon märkelig förändring i fogelus sinnesfunctioner och övriga egenskaper (Hagenbach, Müll. Arch. 1839, 311). — Men av många varieteter förekomma ofta inivider som tydligt påminna om vildhönsens form och färg. De som förr vanligast förekommo hos oss och i många andra länder äro av ungefär samma storlek och form med dem, och bland dem som äro uppfödda på landet, samt i någorlunda frihet, förekomma nästan överallt individer, som så nära likna vildhönsen, att man ofta ej har lätt för att finna tydliga olikheter. Hos oss har man dock efter 1830- till 40-talen allmänne infört sydländska hönsracer och i synnerhet ett par indiska som äro stora och uppdragna för äggproduction samt derigenom degenererade: både mindre vackra och mindre livliga än de förr vanliga. De lägga något flera ägg, som äro betydligt större, med ganska tunna och bräckliga, gulaktiga skal och en något fadd smak.

Genom urval av individer till fortplantningen, ymnig föda m. m. har hönsens fruktsamhet i tama tillståndet i allmänhet blivit i hög grad förökad. En tupp är vanligen tillräcklig för 20 à 25 honor. En höna säges i sydligare länder värpa omkring 20 ägg i en kull; men här i Norden betydligt mindre: i Skåne vanligen blott 12 à 13 och en höna anses där icke kunna ligga på flera än 15. Om en del av äggen efterhand borttagas, så att antalet icke blir fullt, kan hon, även i Skåne, värpa ända till 80 à 90 stycken på en sommar, och de av vissa racer, ända till 100. Vanligen värper hon 2 dagar å rad och hvilar den 3:dje, hvilket dock varierar. — Äldre honor pläga vanligen, även i södra Sverige börja värpa omkring medlet av April; men de unga, som äro födda tidigt, såsom i Maj, lära ofta, då de hållas i en något uppvärmd lokal, börja att värpa midt i vintern, t. o. m. vid jul eller nyårstiden. För att värpa 12 à 20 ägg åtgå 3 till 4 veckor, och när hönan tycker antalet vara fullt yttrar sig hos henne ett starkt och tydligt begär att ligga på dem, hvilket hon uttrycker med ett eget kacklande läte, då hon bör få följa sin naturdrift. Med ruvningen blir hon nu oavbrutet sysselsatt i 3 veckor (21 dygn), då ungarne kläckas inom ett par timmars tid. Dessa följa sedan modren omkring 5 à 6 veckor, så att hönan är härav upptagen omkring 3 månader, eller från Mars till midsommarstiden. — Det är ganska vanligt, även hos oss, att hönsen åter börja värpa v. p. 3 veckors tid sedan de blivit fria från ungarna, och att de fortsätta dermed tills ruggningen börjar, på hösten. Det är t. o. m. vanligt att de utligga en ny kull, om de få behålla äggen; men sent födda kycklingar uthärda ej gerna över vintern. För att få friska och starka kycklingar i andra kullen bör man låta den första kläckas tidigt och sedan taga ungarna från modren vid en månads ålder. Utomlands skall det vara brukligt att taga dem från henne redan vid 2 à 3 veckors ålder och lemna dem åt en annan höna eller åt en Kapun (castrerad tupp) som lätt skall kunna lära sig att uppföstra kycklingar. För denna dubbla fortplantning behöver dock hönan riklig föda av

säd, och dessutom tillgång på djurisk (qvävehaltig) föda, såsom daggmask, insektlarver o. d. eller något litet köttavskräde. — Driften att lägga ägg är hos hönsen så stark att de värpa lika bra, fastän ingen tupp finnes i grannskapet; men av dessa ägg bli naturligtvis icke ungar. Det skall t. o. m. inträffa, att unga höns, uti eldad rum, börja värpa i slutet av November, efter ruggningen, och få ungarna kläckta vid jultiden. — Under hela ruvningen håller hönan en jämn värme av omkring 40° C.; den kan dock mot slutet utan skada sjunka ned till v. p. 36° eller än längre. I Egypten har man sedan uråldriga tider inrättat kläckugnar uti hvilka hundrade- eller tusendetals ägg inläggas i torr sand och hållas vid en någorlunda jämn värma av nämnda gradtal, samt kläckas lika reguliärt som av höns.

Då kycklingen kommit ur äggskalet kan han genast springa, och vingpennorna börja utskjuta efter 2 à 3 dygns förlopp. Vid knappt ett par veckors ålder börjar han försöka att bruka vingarna, men han är dock ej fullt fjädrad förr än vid 4 veckors ålder, då ungtupparne redan börja slåss och försöka att gala. Ruggningen säges börja med stjärtpenornas växling efter 5:te veckan, hvarefter följer ombytet av vingpennorna, hvarmed de lära vara färdiga vid omkring 12 veckors ålder, då ruggningen av kroppsfjädrarna börjar. Denna skall sedan fortfara länge, ända till flera månader. Detta förlopp torde dock betydligt förändras efter olika årstid, värma, föda m. m. Fullkomligt utvuxna och färdiga lära kycklingarne icke bli förr än vid ungefär ett års ålder. Även de äldres ruggning går långsamt. Den börjar om hösten, i September, och fortfar till i början av November, dock olika; hvilken tid är den enda på året, då tupparne fullkomligen upphöra att gala och ingen fortplantning är möjlig. Tuppen ruggar något senare än hönan, men hos oss tyckes man ingenstädes ha förmärkt ett utbyte av hans långa, vackra halsfjädrar mot korta, gråa, såsom uppgives om den vilda. (För kännedom om anförda, nuvarande förhållanden i södra Sverige, står jag i förbindelse hos Professor F. Wahlgren i Lund, som benäget lemnat sådana från flera håll i Skåne).

Stundom inträffar det att en höna, yngre eller äldre, börjar gala och antaga en större eller mindre likhet med tuppen: hon har förlorat förmågan att värpa, eller blivit steril, såsom förut är omtaladt, sid. 245. Denna förändring synes vara allmänne på vissa orter, t. ex. hos oss i Bohuslän, hvarest man givit ett eget namn, *Turr*, åt honor, och derefter åt andra djurarters honor som undergått en sådan förändring. (Jämf. härom Vet.-Akad:s Översigt 1845, sid. 130—31).

Synonymi. Genus Gallina L. 1735, — corr. Gallus L. S. N. 1740; — Briss. 1760; — Ill. Prodr. 1811.

Gallus gallinaceus L. 1748 (ex Gessn., Aldrov., Willoughb., Raio etc.); — Keys. et Blas. N:o 279.

Alector gallinaceus Klein Syst. Nat. II, 154 (1754); — *Phasianus gallinaceus* Pallas, Zoogr. II, 88.

Phasianus gallus L. S. N. X et XII; — Fn. Sv.; — Gm.; — Lath. N:o 1; — Cuv. Tabl. Elem. — et R. A. ed. 1 et 2; — Lenz, Gemeinn. Nat. G. II, 223; — Troschel et Ruthe Handb. etc. etc.

Gallus versicolor et *Gallus domesticus* Briss.

Tetrao ferrugineus Gm. = *Perdix ferr.* Lath. N:o 26 (ex Lath. Gen. Syn. II, 766, tab. 66, ♀ fera. Sp. huc citata: Grande Caille de la Chine, Sonn. Voy. Ind. II, 171, male descr., vix huc referenda); — *Gallus ferr.* Blyth. Cat. 242; — G. R. Gray, List of . . . Gallinæ, p. 37; — Jerdon, Ind. III, 537.

Alector gallus domesticus Bechst. N. G. Deutschl. III, 812 ("Ex Paula Schranck, Fn. Boica"); — "*Alector, Gallus!*", Gloger Gem. nütz. Handb. 384.

Gallus bankiva Temm. Gall. III, 654 (ferus. Bankiva est vox javana); — Nilss. Sk. Fn.; — Brehm. Ill. Thierl. IV, 442; — *Phas. bankiva* et *Ph. gallus*, Oken, Allg. Naturg. Vögel, 604.

Gallus gallorum! Lesson, Tr. 491; — V. d. Hoeven, Handb. II, 439.

Levnadssätt, skötsel m. m. jfr. Buffon, Hist. Nat.; Ois. II, 116 (et ed. in 8:vo, III, 69), *Coq*; — Bechstein, Lenz, Oken, Brehm. II. ctt. — Närmare om de vilda, se Jerdon, Blyth, Brehm I. c.

Utom den här avhandlade hönsarten, finnas i sydöstra Asien några andra arter av detta släkte, hvilka även varit ansedda såsom stamföräldrar till tamhönsen. De äro:

1:o. *GALLUS LAFAYETTI* Less. Tr. (1831; *G. stanleyi*? Gray Ind. III. II; 1832, ♀); ganska nära lik den egentliga vildtuppen, men något mindre; *hannens* kam har flera och mindre sågtänder; fjädrarne på hals, rygg, bröst och buk gulaktiga med bredt svart skaftstreck. Vingtäckarne sakna den rödbruna färgen och armpennorna äro helt och hållet svarta; stjerten och en stor fläck midtpå strupen violettglänsande. *Honan* uppgives vara föga olik den förre. — Finnes blott på Ceylon, där denne art benämnes *Junglehöns*, liksom den förre i Indien. Sannolikt hålles han ofta tamd. Tuppens galande läte skall mycket likna vanliga tamtuppens, ehuru det av engelsmännen återgives med namnet: George-Joye! — Man har uppgivit att Gumphönsen skulle härstamma från Ceylon, hvilket väl ej alltid torde vara rätt, enär de ofta tydligen tillhöra arten *G. alector*; men att de dock även kunna uppstå av den ceyloniska arten synes mig sannolikt derav, att jag sett 2:ne tuppar, som genom sina halsfjädrars färg, sina även utåt svarta armpennor m. m. tycktes nära likna denna.

2:o. *GALLUS SONNERATI*, Temm. Finnes blott på indiska halvön, söder om den egentliga Vildtuppen. De sammanträffa dock omkring 20 à 21°

lat., hvarest hybriditeter ofta lära förekomma. Denne har, liksom de förre, 2 hänghudar vid underkäken; kammen har flera (omkring 12) smala, sylrika sågtänder. Halsens fjädrar tämligen långa och smala, i ändan trubbiga; svarta med 2:ne vitgula, hornartade fläckar, som äro utbredningar av fjäderpolen, av samma natur som sidensvansens röda fläckar (jfr förut, sid. 83); den nedre fläcken sitter i själva fjäderändan. Vingtäckarne långa, med skaftet på samma sätt utvidgadt i spetsen, till en gulbrun hornfläck. Kroppsfjädrarne äro mörkgrå; på ryggsidan med smala, på buksidan med breda, vitaktiga kanter och skaftstreck. Armpennor svarta. Stjerten svagt violettglänsande. Storlek som *G. alector* eller något större. — *Honan* saknar fullkomligt de utvidgade hornfläckarna; är ovan till gulaktig, tät och fint svartprickig, med hvita fjäderspolar omgivna av svart. Bakhalsens fjädrar smala, trubbiga, svartaktiga med bredare gulgrå kanter och skaftstreck. Bröstets fjädrar vitaktiga, svartkantade. — Förr än de egentliga Vildhönsen voro närmare kända ansåg man denna art, som blev beskriven och avbildad i Sonnerats indiska resa, 1782, för stammen till tamhönsen. Dock tyckes ingen tam race visa närmare likhet med denna och det är ej sannolikt att någon derifrån härstammar. Han säges ock vara vildare än den andra och svårare att tämja. Hans sångläte uppgives av Jerdon vara ett »brutet och besynnerligt tuppläte som är omöjligt att beskriva». Men att det har likhet med tamhönsens tyckes man kunna sluta av namnet *Katukoli* som fogeln erhållit nägorstädes i Indien.

3:o. *GALLUS VARIUS* (Shaw); *G. furcatus* Temm. — bebor Java (trotligen ock Sumatra) på de högre bergen, omkring 3,000 fot och deröver. — *Hannen* har helbräddad, blå kam med violett kant, och blott en hänghud, midt under övre strupen. Halsfjädrarne mindre långa, men i ändan tvära och ganska breda, blå och brunglänsande, svartbräddade. Ryggens fjädrar till färgen som de förre, men småningom mera tillspetsade; de bakre långa, hängande. Undertill svart. Stjerten grönglänsande. Är något mindre än de förre. — *Honan* saknar kam och hänghud och har strupen samt huvudets sidor till större delen fjädrade. Halsfjädrar brungrå med otydlig eller ingen teckning; i ändan rundande. Ryggfjädrar svarta, med gulgrå fjäderspets och kant; dessutom baktill och på vingarna med gulgrå tvärband. Bröstets fjädrar brungrå med svart kant och något ljusare fjäderspole. — Denne hönsart har sannolikt aldrig blivit husdjur, men många försök äro gjorda att tämja honom. Han lär dock vara ganska svår att få tamd och ungarne, även utkläckte av tamhöns, vilja gerna rymma bort. Sånglätet säges vara tvåstavigt och låta såsom Kuckry! Kuckry!

6. FASANSLÄGTET (*Phasianus* L.).

Stjerten hoptryckt (som föreg. slägte), men de egentliga stjertpennorna betydligt längre än vingen; de mellersta gradvis mycket längre, knappt böjda, och icke med hängande spets. — *Huvudets sidor* mer eller mindre nakna, men hela strupen fjädrad. — Huvudet saknar kam, men är ovanfyllt beklädt av långa fjädrar, som oftast bilda en liggande tofs, eller 2 små, som utskjuta vid nackens sidor. Näbbet smalt. *Sporrar* finnas. Vingarne som förra slägtet.

Hannarne grannt färgade med ganska lång stjärt. Honorna gråaktiga; betydligt mindre. — Hela släktet tillhör södra och mellersta Asien.

EGENTLIGE FASANEN (*Phasianus colchicus* L.), 43; — Pl. LXXIV, 2 ♂; — utan egentlig tofs, stjerten rät. — *Hannen*: huvudet och halsen, till nedom midten, mörkblå, till en del grönglänsande, (utan vit ring). Hela kroppen glänsande gulbrun, något svart och gulfläckig, med blekt purpurskimmer. Rundt omkring halsens nedre del ha de gulbruna fjädrarne en tämligen (1—2 m.m.) bred svart kant och äro i spetsen urnupna med den svarta kanten inlöpande i en vinkel, hvarigenom de synas W-formiga. Ryggfjädrarne ha en vitgul, svartkantad, V-formig linea och bred, ljus violett skiftande brädd. Buksidornas fjädrar med stor, svart tvärfläck i spetsen. Stjerten med många smala, svarta tvärband. Handpennorna askgrå, med hvitaktiga fläckar på yttre fanet. — Storlek ungefär som orrens; vinge 250 m.m. Stjärt omkring 500; tars 70. På nackens båda sidor stå fjädrarne ut såsom korta, trubbiga tofsar eller knölar. Den nakna ytan på huvudets sidor icke stor, röd, knottrig, med en fjädrad fläck under ögat.

Honan mindre (vinge 220 m. m., tars 60; stjärt 300); gulgrå, överallt tätt svartfläckig, med huvudets sidor nästan alldeles fjädrade. Handpennorna såsom hannens.

Vi uppföra denna präktiga fogel här emedan man försökt att införa honom såsom halvtam i landet och emedan han mycket omtalas i böcker. Hans hemland är trakten omkring Caspiska havet, såsom i Caucasiën och Armenien, samt även åt östra sidan av samma sjö, i mellersta Asien. Han anses vara förd av Argonauterna till Grekland, från Colchis på östra kusten av svarta havet, vid floden Phasis, hvarav han fått namnet Phasianus. Från Grekland har han efterhand blivit kringstridd i hela södra Europa, hvarest han nu träffas förvildad, eller liksom i mellersta Europa: Tyskland, Frankrike, Storbritannien, hålles i s. k. Fasanerier, som äro större eller mindre parker med buskväxter och nödiga hus eller skjul samt omgivna av en någorlunda hög mur, som den tröge fogeln ej gerna överstiger; men husdjur är han ingenstädes och han är alltför vild och skygg att kunna bli det. Även i Danmark har det lyckats ganska väl att göra

honom förvildad på ön Amager vid Köbenhavn, hvarest han sednare blivit inskränkt inom ett Fasaneri. Här ha 5 à 600 stycken kunnat skjutas om året, hvilken framgång dock huvudsakligen torde vara den ovanligt skicklige föreståndarens, Hr Fredriksens förtjenst (Se Jäg.-Förb. Tidskr. 1864, 21; 1865, 81; 1868, 164). I Sverige har man några gånger försökt att anlägga Fasanerier, men misslyckats, både vid ett par herregårdar i Skåne och då försöken blivit gjorda vid Stockholm, hvars klimat synes lägga allt för stora hinder i vägen. (Se anf. tidskrift, 1863, sid. 4).

Fasanen lever i lundar och småskog, nära öppna fält, som han ofta besöker. Han springer starkt, men flyger ogerna och sällan av egen drift; men uppskrämd plägar han sätta sig i träd, hvarest han ock tillbringar natten. Flykten är i början tung och bullrande, men då han genom fortsatt förföljelse blir tvungen att taga höjden flyger han ganska starkt och med ringa vingrörelse. Imellertid sker detta icke ofta och blott i nödfall; mest vistas han på marken hvarest han helst håller sig dold bland snår och buskar, hvilket ock är behöfligt för hans bibehållande, ty Fasanen uppgives vara en ganska dum fogel, som icke förstår att undvika rovdjur och som är lätt att fånga. Han är rädd för allting, men vid hastigt påkommande fara säges han alldeles förlora fattningen, så att han använder de aldri olämpligaste och mest förvändera sätt att rädda sig. Det uppgives t. ex. att han icke förstår undfly en hastigt påkommen översvämning, utan snarare springer ut i vattnet och drunknar. — Han har intet tuppläte, men hannen låter ofta höra ett starkt och groft *Kock! Kock!* Honans läte är svagare. De leva i månggifte ungefär som tamhönsen. Äggen säges vara 6—12, gröngrå, något mindre än hönsägg. Honan betäcker dem då hon lemnar dem för att söka föda, och ruvar dem omkring 24 dygn.

Synonymi. *Phasianus colchicus* L. X. (Albin) et XII; — Lath. N:o 4; — Pall. Zoogr. II, 83; — Gloger, Handb. p. 499; — Nilsson Skand. Fn. II, p. 11. — Brehm Ill. Thierl. IV, 456.

Bland de talrika Fasanarterna, hvilkas hannar alltid äro praktfullt färgade, äro flera som man oftare plägar föra till Europa såsom prydnader, ehuru de icke blivit inhemska. Sådane äro:

Ringfasanen (*Ph. torquatus* Temm.) från China och Mandschuriet, som ganska nära liknar den vanliga, men har en vit ring kring halsen, nedom den blå färgen, samt flera andra, små, men tydliga olikheter: de W-formige fjädrarne nedomkring halsen ha härfin svart kant, som blott från den inskurna spetsen inlöper i en starkare spets; bakryggens fjädrar äro i spetsen grå o. s. v. (*Ph. colchicus*, var *mongolica*, Pall. Zoogr. II, 83).

En varietet av denna är den Mongoliske Fasanen, som huvudsakligen

tyckes skilja sig från Ringfasanen genom bakryggens fjädrar, hvilka i spetsen äro violetta m. m. Han lever i Mongoliet och i Altai ända upp vid 50° lat. och skulle möjligtvis vara väl passande att införa i nordligare länder. (Ph. mongolicus Brandt, Bull. de Petersb. III (1844) p. 48, — Schrenck, Amur, 403).

Guldfasanen (Ph. pictus) som varit hitförd från China, men hvars egentliga hemland lär vara Turkestan och Mongoliet, ända opp i Dauurien, och som i färgprakt öfverträffar de flesta andra foglar, är betydligt mindre än egentlige Fasanen. Hannen har hela undersidan högröd. Huvudets fjädrar långa, findelta, ljusgula, bilda en nedliggande, stor tofs. Nackens fjädrar långa, breda, tvära, brandgula med svarta tvärband, hänga ned till ryggen såsom en stor halskrage. Ryggen framtill grön, glänsande; baktill gul. De mellerste stjärtfjädrarne långa, svagt böjda, svarta med små, rundade, tätt stående gula fläckar o. s. v. — Honan är jämnt grågul med täta, tvärstående svarta fläckar. Överstrupen smutshvit; ingen tofs. — Hannen av denna art har någon gång i forntiden visat sig i Egypten och i trakten av Medelhavet och tyckes ha gifvit anledning till sagan om fogeln Phoenix, av hvilken blott en enda ansågs finnas åt gången, nämligen i Arabien. Han troddes leva 500 år, hvarefter han dog och en ny uppväxte ur hans kropp. — Denne flög då med sin faders lik till Egypten, för att begrava det i Soltemplet i Heliopolis. — Fogeln skulle alltså blott visa sig hvar 500:de år. — En annan version är att han brände sig sjelv, då en ny uppväxte ur askan. Den av Plinius lemnade beskrivningen på Phoenix passar väl på Guldfasanen, liksom den av Pater Lactantius, på Constantin den stores tid.

Silverfasanen (Ph. nycthemerus L.) från China, som visserligen icke är så grannt färgad som många av samslägtingarna, men som genom den enkla och smakfulla fördelningen av färgerna, icke tyckes eftergiva dem i skönhet. Han är något större än vanlige Fasanen. Huvudet betäckes av en stor, liggande, svart tofs. Hela övre delen av kroppen, med vingar och stjärt, är hvit med fina, svarta, concentrisk fjäderstreck; hela undersidan, från näbb till stjärt, svart, blåglänsande. Större delen av huvudets sidor, från näbbet omkring ögonen, äro nakna, röda, och bilda nedtill en liten hänghud. — Honan är brungrå, buk och stjärt vattrade med hvitt. Huvudets sidor nakna, såsom på hannen. Tofsen mera platt, men tydlig, brungrå, i ändan svartaktig och utstående.

7. PÅFOGELS-SLÄGTET. (Pavo L.).

Större arter med en hög, upprätt tofs av räta, styva fjädrar, som utgå från en liten fläck näst bakom hjessan. De egentlige stjärtfjädrarne 18; bilda en

platt, starkt avrundad, nästan tillspetsad stjärt, som är ungefär av vingens längd. — På den alltid grannt färgade hannen äro stjärtens täckfjädrar ganska talrika och mycket längre än stjärt pennorna, så att de tyckas bilda den egentliga stjärten, samt vid ändan försedda med lysande, 3-färgade ögonfläckar. Hela denna stora och tunga, dubbla stjärt kan uppresas och utbredas såsom ett hjul, hvar till fordras ganska starka stjärtmuskler. Desse ha ock en ovanlig storlek och bäckenet är för deras vidfästning större och grövre i förhållande till kroppen än hos alla andra foglar. Huvudets sidor äro på båda könen nakna med ett kortfjädradt svart band snedt över ögat. Näbb, vingar, sporrar m. m. som på Hönssläktet. Arterne tillhöra endast Ostindien. De leva i månggifte liksom Fasaner och Höns.

VANLIGE PÅFOGELN (Pavo cristatus) 44; Pl. LXXIV, 1, ♂; — tofsens fjädrar lika långa, blott i spetsen med en tät, rundad, blågrön fjäderskiva. För öfrigt äro de, hos båda könen, ytterst glesstråliga, så att de se ut såsom nakna. Till antalet äro de omkring 24.

Man kan med säkerhet uppgiva, att Påfogeln är den praktfullaste, grannast utstyrde, i hela den på praktfullt färgade arter rika fogelklassen. Detta företräde gäller väl närmast om den Malayiska arten (P. spicifer) som här nedan omtalas; men mig har det förefallit som om denne, genom ett övermått av grannlåt och guldglans, vore mindre vacker än den vanlige. — *Hannen* av vanliga Påfogeln har huvud och hals mörkblå, skiftande i grönt; buken svart, grönglänsande. Hela ryggen har korta, rundade, gröna, starkt guldglänsande fjädrar med fin, mörkt glänsande kant. En stor del av vingen, längs utmed ryggen (näml. de små täckfjädrarne, skulderfjädrarne och de sista armpennorna) blekt gulgrå, vågigt tvärstrimmig av svartgrönt. Långt ifrån att misspyda, lemnar denna grå del av vingen en hvila för ögat, som gör att man bättre uppfattar den övriga prakten. Vingens mellersta del svart, grönglänsande. Handens pennor och täckfjädrar brungula. Stjärt pennorna (dolda under täckfjädrarna) mörkgrå. Stjärtens täckfjädrar, som utgöra den praktfullaste delen av hela fogeln, bilda en stor, övre stjärt, som kan bli fullt dubbelt så lång som den egentlige stjärten, eller v. p. 4 fot. De synas vara över 100, till största delen vid ändan pryddes av en 20—40 m.m. bred ögonfläck, som innerst har en blå-svart, rund, framtill inskuren pupill, omgiven av en ljusblå, grönglänsande ring. Denne sitter uti en något avlång, metalliskt gulbrun ögonkrets, som åter omgives av en grön, guldglänsande färg och av långa, fria, metalliskt färgade strålar. De fjädrar som bilda stjärtens yttre kant och spets äro utåt franslika och sakna oceller. Det nakna på huvudets sidor är hvitt (blir på en torkad hud rödaktigt). Vinglängd 450 m.m. tars 105.

Honan är något mindre (vinglängd 400 m.m.); brungrå med gröngläns-

sande hals; bröst och överstrupe hvita; skullror och en del av vingen svart och gråspräckliga; stjerten svartaktig med korta, grå, fint mörkspräckliga täckfjädrar, utan oceller.

Sterila honor bli efter ett par års förlopp nära lika hannen, men halsen är grön (icke blå. Jfr närmare härom Nilsson l. c.).

Påfogeln bebor i vildt tillstånd hela det egentliga Indien, från norra högländerna (Nepal, Assam etc.) till och med Ceylon. Han är där alldeles sådan, som vi ännu, oftast se honom i tama tillståndet, ty ehuru många färgförändringar (hvita, brokiga etc.) som uppstått under den långa fångenskapen, så bibehålla dock de flesta, (genom urval till fortplantningen) den präktiga ursprungliga teckningen. — Av några ställen i Bibelns historiska skrifter (1 Kon. bok., cap. 10, v. 22; 2 Krön. b. 9, 21; jämförda med 1 Kon. b. 9, 28; 10, v. 11 m. fl. st.) synes att Påfoglar omkring 1000 år f. C. f. blevo förda med Salomos phoeniciska skepp från Ophir (Indien) till hamnarna Eloth och Eziongeber vid norra delen av röda havet, och vidare till Jerusalem. Sannolikt hade Phoenicierna redan förut hemtat sådana från Indien, I Grekland där Påfogeln kallades Taos (ταως), var han känd långt före Alexander den stores tid, men icke allmän, såsom synes av Aristophanes komedi »Foglarna» (v. 269), som är skriven under peloponesiska kriget (omkring 400—420 år f. C. f.). Utan tvivel kom han då genom mindre Asiens handelsstäder eller Persien. Under Alexanders tid och möjligtvis genom hans indiska fälttåg (328—326 f. C. f.), eller kanske redan under hans far Philippus, blev Påfogeln allmän, såsom synes av Aristoteles noggranna kännedom om denna fogel och dess skötsel. I Rom var han ganska allmän under kejsaretiden. Under medeltiden har han blivit vida kring-spridd i det sydligare Europa och ända upp i Tyskland. Men han är dock ingenstädes i Europa förvildad, utan hålles överallt såsom husdjur, till prydnad, men knappt för att begagnas till föda, emedan steken är vida sämre än den av höns, kalkoner och fasaner. Ännu i Skåne är han lätt att uppföda, men i Stockholms klimat tyckes han behöva alltför mycken omvårdnad. — Vilda Påfogeln är i vissa av Indiens mindre befolkade bergstrakter ganska allmän och bebor där högre eller lägre skog med täta snår (jungles), nära vatten och belägen ej långt från släta, bördiga fält, hvarest han ofta visar sig i flockar av 30—50 stycken. Han är nämligen därstädes mycket fredad, enär Hinduerne icke döda djur; men engelska tourister lära till tidsfördriv roa sig med att nedskjuta påfoglar liksom andra djurarter de påträffa. I samma trakter finnas vanligen även Tigrar och man säger i Indien att dessa båda djursorter alltid finnes tillhopa.

Påfogelns föda är densamma som hönsens och fasanernas. Dock är han än mera begiven på djurisk föda: insekter, mask, kött. Han säges t. o. m. gerna döda ormar och till en del förtära dem. Han flyger tungt och bullrande, samt ogera och ej långt. Deremot springer han så mycket bättre, och vistas

mest på marken; men tillbringar natten i träd, dit han ock ofta undflyr då han uppskrämmas av hundar eller andra större rovdjur, för hvilka han har mycken fruktan. Hannen låter ofta höra sitt ganska starka, obehagliga skrik: mia-o! mia-o! Han har ganska goda sinnesegenskaper och är icke dum, såsom Fasanen, men han är tydligen egenkär och fåfång och tyckes vara fullt medveten av sin grannlåt och sitt praktfulla utseende, hvilket han på allt sätt bemödar sig att visa då man betraktar honom. Han uppslår då stjerten såsom ett hjul, vänder sig åt alla håll, krummar sig och synes vara trakterad av att bli beundrad. Då stjerten är uppslagen rycker han ofta på stjertmuskulerna så att hela den stora skärmen skakas. Vid ruggningen om hösten fällas stjertpennorna redan i September, och de nya bli ej fullständigt utvuxna förr än fram på våren; i Mars—April. Då inträffar fortplantningstiden. Äggen äro 8—12, i vilda som i tama tillståndet; gulaktiga, brunprickiga och fläckiga; de ruvas 28 till 30 dygn. I tama tillståndet låter man dem ruvas av vanliga höns, såsom redan Aristoteles uppgiver, eller av kalkoner. Den unge hannen liknar honan och får först i 3:dje året sin fulla prydnad.

Av Påfogelslägtet äro 3 arter kända nämligen, utom den allmänna:

2:o. *Svartvingade Påfogeln* (*Pavo nigripennis*), sannolikt från Malayiska länderna eller öarna. Han liknar ganska nära den vanliga arten, och ansågs för den egentliga, vilda Påfogeln (*P. cristatus fesus*) innan den rätte blev väl känd. Han skiljer sig huvudsakligen från denna genom bristen på den grå, vattrade trakten längsät vingen. Hela denna trakt är svart med gröna fjäderkanter, liksom på följande art. — Man har haft tillfälle att förvissa sig om att han icke är en blandning av dessa båda arter. Honan liknar även den vanliga påfogelhonan, men är vida blekare till färgen.

3:o. *Malayiske Påfogeln* (*Pavo spicifer*), från östra Indien: Arracan, Birma, Malacca, (Sumatra?) och Java. Båda könen igenkännas lätt på sin tofs som består av olika långa, ända från roten tätt stråliga, gröna fjädrar. — Han är något större än den föregående och har i synnerhet högre fötter (fotstycket: ♂ 140, försedt med sporrar, ♀ 130 m.m.). Huvudets sidor har en mycket större naken hud än den föregående, hvilken upptill är ljusblå med ett svart band från näbbet, snedt genom ögat; nedtill klart gul med svart öronfläck. Halsen och kroppens frامdel gröna, starkt guldglänsande; fjädrarne vid roten svarta med en blå fläck. Det övriga nära så som hos föregående art. — *Honan* är vida grannare färgad än de båda förra arternas, och har mycken likhet med hannen, men har dock blott korta stjerttäckfjädrar, utan oceller. — Alla arternas levnadssätt skall vara nära detsamma.

Synonymi. Vanlige Påfogeln: *Pavo cristatus* Linn. X (Fn. Sv.; Gessn. — Rai); — XII (Briss); — Lath. (Buff. II); — Temm. Gall. III, Index, 651, domesticus; — Bechst. N. G. D. III, 4096; — Nilsson Sk. Fn. II, p. 4 (dome-

sticus); — Jerdon Ind. III, 506; — Blyth, Ibis 1867, 152; — Brehm Ill. Thierl. IV, 472.

2:o. *Pavo nigripennis* Selater Z. Proc. 1860, 221, et 1863, 123; — Blyth et Brehm II nuper citt. — *Pavo cristatus primus* [ferus] Temm. Gall. III, Index, 650; — Nilsson l. c.

3:o. *Pavo muticus* L. XII (ex *P. japonensi* Aldr. Jonst. c. figg. ♂ ♀ malis, ubi calcaria omissa; unde nomen "muticus", rejiciendum); — Lath sp. 2 (c. cit. Buff, "Spicifère"); — Temm. Gall. III, 632; — Selater Z. Pr. 1863, 123 (patria) et Blyth (sub *P. crist.*) Ibis 1867, 151; — *P. javanicus* Horsf.; — *P. spiciferus* Shaw. Nat. Misc. 641; — Vieill. Gal. 202; — *P. muticus* vel *spicifer*, Brehm. Ill. Thierl. IV, 472.

8. KALKONSLÄGTET; Gallopavo Gessn. Briss.

(Meleagris Linn. *).

Huvud och en stor del av halsen nakna, med svampigt knölig och skrynklig hud, blott betäckt med glesa, korta borst. Ett långt, smalt slöre på näbbroten, bakom näsborrarna.

Vingen kort, kullrig, rundad. Stjerten starkt rundad, av 18 pennor; kan uppresas och utbredas som ett hjul. Kroppsfjädrarne i ändan breda, tvära. Sporrarne oftast små. — Tre arter äro kända från Nordamerika med Mexico. Hos 2 av dessa ha de fullvuxne hannarne näst framom bröstet en stor tofs av grova hår, såsom häst-tagel, fästad på en liten knöl, som även finnes hos honan. Dessa äro de störste bland Hönsfoglarna.

TAMA KALKONEN (*Gallopavo domesticus*), 45; Pl. XXIV fig. 4; — Stjerten ej fullt $\frac{4}{5}$ av vingens längd, med tumsbred vit ända, och därefter ett bredt svart band. Hannen har tofs framom bröstet**).

Den hemtamde Kalkonen härstammar från Mexico, hvarest han, före Europeernas ankomst dit, fans tam hos infödingarna, och därifrån eller från Vestindien

blev han före 1524 förd till Europa. En spansk författare, Fernando de Oviedo, som vistades i Mexico 1521 (alltså näst efter landets upptäckt och erövring genom Cortez, 1519—21) berättar i sin Historia över Vestindien (Sevilla 1535; Salamanca 1547), att »i Nya Spanien [d. ä. Mexico] fanns en sort stora och välsmakliga Påfoglar, hvarav många blivit förda till öarna och till Castiglia del Oro [nuv. Venezuela och Carthagena] hvarest de uppföddes i de kristnes hus.» Han lemna derefter en beskrivning av dem, hvori man tydligen igenkänner tama kalkonen. — Av Gyllius (i hans upplaga av Ælianus, 1533, Lib. 14 Cap. 32) omtalas och beskrives kalkonen såsom kommen från »Nya världen»; likaså av flera andra författare från den tiden. — Strax efter kalkonens upptäckt i Mexico, har han blivit översänd till Spanien, och derifrån, redan år 1524, till England (enl. Lath. G. Syn.) samt kort derefter till Frankrike. Han kallades då allmänt Indisk tupp, Coq d'inde, Indischer Hahn o. s. v. emedan Amerika då oftast benämndes Indien, och han fortplantade och förökade sig samt kringspredades med en så förvånande hastighet, att han redan före 1550-talet allmänt tyckes ha varit ansedd såsom en vanlig och i södra Europa, sedan forntiden bekant husfögel. Till och med några av den tidens förnämsta Ornithologer, hyste denna mening, t. ex. Bélon i Frankrike och Aldrovand i Italien hvilka båda sökte bevisa att Kalkonen var den fögel från Afrika, som i forntiden kallades Meleagris, hvilken dock är vår Perlhöna (*Numida meleagris* L.). I Tyskland, och norrut, har han dock länge varit åtminstone sällsynt. Conrad Gessner i Zürich, som var samtidig med de nyssnämnda, skilde honom väl från de gamla Meleagris och kallade honom först *Gallopavo*, samt uppgav, efter ett par äldre författare, att han var kommen från Amerika; men den anförda oriktiga tron fortplantades dock från Bélon och Adrovand till sednare författare, t. o. m. Rai (död 1707), som tyckes ha trott att fögelvaren vore förvildad i Nordamerika. Detta föranledde sannolikt Linné att (i S. N. ed. 2, 1740) ge honom det oriktiga namnet Meleagris, hvilket Linné sedan bibehöll, ehuru han redan 1746 (i Fn. Sv.) kände att fögelvaren var från Nordamerika. Enligt en gammal berättelse, hvars ursprung jag icke känner och hvars trovärdighet synes tvivelaktig, skulle kalkonen först ha blivit förd till Kalikut i södra Indien och därifrån till Europa,

*) Det som anföres i början av texten till Tama Kalkonen, samt i Synonymien och under Perlhönan, visar att det av Linné givna namnet, *Meleagris*, är nog oriktigt för att bära här förkastas såsom från gamla tider tillhörigt den afrikanska, fordom liksom sedan, väl bekanta Perlhönan. Således, ehuru detta namn nu är, och länge varit brukligt för Kalkonen, har jag likväl här vågat att utbyta det mot ett annat, *Gallopavo*, som ensamt tillhör honom och som hade tillhört honom två århundraden förr än han fick det nya, oriktiga namnet. OKEN har längesedan gjort, icke blott denna rättelse, utan även använt släktnamnet *Meleagris* för Perlhönsen, hvilket sednare dock icke synes vara behöfligt och lätt kan leda till förvillelse och oreda. (Jfr i Synonymien till *Gallopavo* och till *Numida*).

**) Vi omtala här blott den tama kalkonsort som finnes hos oss och som tyckes vara densamma hvilken allmänt förekommer i större delen av Europa. Men genom brev från Mr G. R. Gray i London erhåller jag nu, då denna avhandling snart måste tryckas, underrättelsen att i England finnas 2:ne sorter tama kalkoner: en som kallas *Turkey of the Midland counties* hvilken synes vara densamme som vår, samt en annan som kallas *Norfolk Turkey*, hvilken av Gray anses vara av en skild art och härstamma från den nordamerikanska Gall. sylvestris. Denna sednare tama sorten är mig alldeles obekant.

hvarigenom han fått namnet »Kalekuttisch Hahn, Gallus calecutensis», hvilket redan förekommer hos C. Gessner, (Icones Av. 1555—60), och hvarifrån svenska namnet Kalkon härleder sig. (Anm. de flesta som omtala denna historia, nämna Kalkutta i st. för Kalikut, hvilket dock är orimligt, emedan Kalkutta, i Bengalen, först omkring 1710 blev en handelsstad).

Bland de tama Kalkonerna ha uppstått flera färgförändringar, liksom bland alla tama djurarter, och dessa torde ha uppkommit redan i Mexico, före fogelns införande i Europa ty redan Gyllius omtalar (1533) hvita Kalkoner. Nu förekomma de ofta hvita, eller brungula; men de flesta äro dock svartaktiga, och bland dessa ser man ganska ofta dem, som sannolikt nära likna den vilda urstammen. Sådana *tuppar* äro ganska vackra. Fjädrarne äro över hela kroppen svartaktige, med stark metallglans, skiftande mellan grönaktigt och rödaktigt, samt med den tvära ändkanten svartaktig, knappt märkbar på halsen; tydligare, men smal, på framrygg och bröst; mycket bredare (3—7 m.m.) på vingtäckfjädrar, bakrygg och kroppssidor. Stjertens övre och undre täckfjädrar svarta med gulbruna tvärstreck, och ett brett, lysande brungrönt bälte, samt derefter ett svart tvärband, före den breda, hvita ändan. Stjertpennorna nästan liksom färgade: svarta med tätt stående, rödbruna, svartprickiga tvärstreck, och ett mer än tumsbrett svart, på yttre fanet 2-deladt tvärband fram om den nästan tumsbreda hvita ändan. De stora vingtäckfjädrarne likna kroppsfjädrarna men ha en något brungulaktig färg. Vingpennorna brungrå med hvita pennspolar och många, små, rundade, obestämda hvitaktiga fläckar på inre fanet. De flesta armpennorna med bred, vit yttre kant; några, de sista, i ändan hvita. — Hos oss förekommer Kalkonen knappt över 3 1/2 fot lång; vinge 440 m.m.; stjert 330; (sidopennan 63 m.m. kortare); tars 132. Vigt ända till 20 skålp. — *Honan* är mycket mindre: hvarje dimension v. p. 1/8 kortare. Färgen liknar hannens, men är mindre ren och lysande. — Även på hvita och gulbruna kalkoner plägar den beskrivna teckningen, isynnerhet på stjertens och dess täckfjädrars ända, mer eller mindre tydligt kunna urskiljas. Till formen tyckas kalkonerna i tama tillståndet alls icke ha blivit förändrade, ty i alla länder synas de vara lika, utan sådana betydliga förändringar som bland tamhönsen. Man omtalar blott en varietet med fjädertofs på huvudet, hvilken dock måste vara ganska sällsynt. Det är alltså skäl att tro dem ännu i tama tillståndet finnas fullkomligt sådana som i det vilda, hvarom mera straxt nedan.

Liksom andra sydländska djur älskar kalkonen stark värma och baddar sig gerna i solskenet; men han tåler dock ganska stark köld blott den ej är alltför långvarig. Det är en lång vinter och kort sommar som fördärvar detta så väl som andra sydliga djur. I Sverige tyckes kalkonen derföre endast väl kunna trivas i Skåne, hvarest han i någorlunda stor mängd uppfödes. Han är endast nyttig för köttet, som är hvitt och mycket värderadt, ehuru mången finner det

något torrt. I valet av föda är han icke nogräknad, utan förtär allehanda växtämnen och dessutom, med begärlighet, små djur, såsom grodningar, ödlor, mask, insekter o. d. ävensom köttbitar. Han undviker fuktiga och smutsiga ställen och behöver för att trivas väl, både såsom ung och gammal, att om dagen få vistas på ett någorlunda stort och jämnt, med gräs och allahanda örter, eller ock med träd bevuxet fält, som är torrt, men har tillgång på dricksvatten. Om natten behöver han, liksom tamhönsen, sitta högt, i lägre träd, eller på stänger, anbragta i hönshuset vid 3 till 6 alnars höjd. I sina rörelser är han tung och trög. Han kan visserligen springa tämligen starkt; men uthåller ej länge dermed, utan spatserar vanligtvis med långsammare, avmätta steg, och flyger ogera samt vida sämre än de flesta andra hönsarter. Dock sätter han sig ofta i lägre träd. Om han, såsom äldre, kastas i vatten, eller faller deruti, så simmar han rätt bra, långa sträckor, stundom ända till 100 alnar eller mera. — Mest bekant är Kalkonen för sin utomordentliga dumhet och för tupparnes besynnerliga åtbörder. De pösa opp kroppsfjädrarna, slå hjul med stjerten, lägga nacken på ryggen och trippa gravitetiskt fram med vingarna skrapande på marken (se fig. 5), hvarvid de ofta framsträcka halsen och låta höra sitt starka, bullrande läte. Detta allt tillhör väl närmast fortplantningstiden, men kan dock upprepas när som helst, under hela året, utom på senhösten under ruggningen, och blott man betraktar dem visa de sig gerna på nämnda sätt, i all sin prakt och med en fåfånga som icke efterger Påfogelns. Äldre tuppar bli vanligen argsinta och anfälla såväl människor som tama djur, men mot hundar och allahanda rovdjur äro de modlösa och rädda. Mot andra tuppar äro de högst ilska, hvilket även ofta gäller om hönorna och ungarna sinsemellan.

Fortplantningen, som hos större djur plägar vara ringare, är hos kalkonen lika stark som hos tamhönsen eller än mindre arter, och driften dertill tyckes, åtminstone hos hönorna, yttra sig med stor häftighet. En tupp omgiver sig med en seralj av 12 eller flera honor, hos hvilka han vistas tills de lemna honom för att värpa och även sedan ungarne blivit något vuxne. Hönan lägger vårtiden 12—20 ägg, som äro hvitaktiga med små tättstående, runda, rödaktiga prickar. Då hon har frihet att springa omkring, läggas dessa vanligen på ett något avlägset, bland höga örter, ris o. d. väl undangömdt ställe, hvarest de äro svåra att finna. Stundom lägger hon äggen strödda, ett här, ett där, hvilket väl oftast torde inträffa med dem som äro mera instängda. I alla händelser gömmer hon dem väl för tuppen som, om han finner stället, lätt kan söndertrampa dem vid sina enträgna besök. Hon har tydligt behof att ligga på äggen och ruvar dem i 27 dygn med den största ihärdighet, hvarunder hon även förstår att ganska väl trycka och dölja sig sjelv. Under denna tid visar hon sig blott en kort stund hvarje dag, för att äta, då hon betäcker äggen med gräs, löv o. d., men mot slutet tyckes hon alls icke lemna dem. Om ungarne

någorlunda tidigt tagas ifrån henne värper hon ånyo, liksom hönshönan, och kan liksom denna utkläcka och uppfostra en ny kull ungar mot hösten; hvilket dock, åtminstone hos oss, föga lärer vara värdt att försöka, enär de sent födda ungarne icke hinna bli nog utbildade före vintern. Om äggen skattas under värpingen så lägger hon ett stort antal, men icke så, som hönshönan, emedan behovet att ligga förr blir oemotståndligt och i fall inga ägg finnas att ruva, så lägger hon sig på en sten eller hvad som helst är att tillgå och då ingen kläckning följer, uppgifves det att hon kan bli liggande flera månader och slutligen dö derav.

De nykläckte ungarne äro i början ganska svaga och behöva jämnt värmas av modren. Snart bli de dock qvicka och springa omkring men växa långsamt. Vingpennornas utveckling går fort, ty innan ungen uppnått 2 veckors ålder är första uppsättningen derav färdig, då de kunna flyga upp på en några fots höjd; kroppen är dock ännu dunklädd. Under första sommaren äro de ganska ömtåliga för väta, t. ex. morgondaggen i gräset, och för nässlor, av vilkas bränning de svullna och dö. Sjelve äro de alltför dumma att kunna akta sig för sådant, eller för att falla ned i hålor, brunnar o. s. v. och modren förstår lika litet att avhålla dem från dessa och dylika faror som att skydda dem för andra sådana. Hon är visserligen högst öm om dem och värmer dem flitigt under sin kropp, men den tama kalkonhönans fintlighet och slughet tyckes vara slut med ruvningen. I början äro ungarnes huvud och hals tätt dunklädda, liksom kroppen; men vid 10 à 12 veckors ålder bli de nakna hos tupparna, som då börja slå upp stjerten och skälla. De nakna hudknölarne och slöret, som först saknas, börja redan förut visa sig. Första hösten hinna ungarne föga över halva den blivande volumen och de uppgivas då icke rugga, men ving- och stjertpennor äro då mer än en gång ombytta. Fullvuxne bli de egentligen ej förr än derpå följande höst.

De nu bekanta vilda kalkonarterna äro följande 3:ne:

1. *Gallopavo mexicanus* (Gould) som sannolikt är urstammen till vår vanliga tama kalkon. Han beskrives av Gould så nära lik det nyss beskrivna tama exemplaret, att man svårigen kan tvivla på deras nära släktskap. Dock är den Mexikanske kalkonen *mycket* större än de hos oss förekommande tama. Han är v.p. $4\frac{1}{3}$ fot lång; vinge ($22\frac{1}{2}$ engl. tum =) 560 m.m.; stjert ($16\frac{1}{2}$ t.) 412; sidopennan (2 t.) 50 m.m. kortare; tars ($6\frac{1}{4}$) 170 m.m. Dessa mått äro mig benäget meddelade av Mr G. R. GRAY i London, efter ett ex. (♂) i British Museum, detsamma som Gould beskrivit och ett bland de få som finnas i europeiska samlingar. (I Norwich skall, enl. Gould finnas ett annat). Nedre kroppsidornas fjädrar sägas dessutom ha bred hvit ända liksom stjertens täck-

fjädrar, hvilket jag ej sett hos tama kalkoner, ehuru det väl torde kunna finnas hos en del av dem.

Denne Kalkon, den störste bland Hönsfoglarna, skall ännu finnas vild i det egentliga Mexico (söder om vändkretsen). Sannolikt är det samma art som även finnes åt norr derifrån, i Nya Mexico (omkring södra delen av Klippbergen, $30-40^{\circ}$ lat.?), hvarifrån Baird i Washington erhållit några exemplar (hvarav en ♀). Enligt de alltför korta beskrivningarna (l. c.) visa dessa exemplar några små olikheter med det nyss omtalade från gamla Mexico, såsom: att stjertens pennor, samt övre och undre täckfjädrar och kroppssidornas fjädrar äro i ändan blekt brungulaktiga och icke rent hvita; hvilket dock torde härröra av kön och ålderskillnad. Ehuru det ännu icke är bevisligt att våra vanliga tama kalkoner härstamma från den mexikanska arten, så blir dock detta högst troligt, då man väl måste antaga att Mexikanerne tamt den art som fanns vild i deras land, och det synes mera sannolikt att tama tillståndet förorsakat de små olikheter som finnas mellan vilda och tama exemplar, än att 2:ne vilda, nära lika arter skulle ha funnits i Mexico och Vestindien, såsom man även velat antaga.

2. *Gallopavo sylvestris* Briss. förekommer vild i Nordamerika och är att anse såsom en egen art. Han är mindre än föregående men något större än vår tama kalkon och skiljer sig från båda genom sin betydligt längre stjert med gradvis, starkare avtagande sidpennor: ♂, längd v. p. 4 fot; vinge 530 m.m.; stjert 430; sidopennan 102 m.m. kortare; tars 145. Till färgen skiljer han sig från den beskrivna tama deruti, att stjertens pennor och täckfjädrar helt och hållet sakna hvitt och blott ha en smalare (10—15 m.m. bred) mörkt rödbrun ändkant. De 4 à 6 mellersta stjertpennorna äro icke tvärbandade, blott tätt prickiga av rödbrunt, och alla ha näst före spetsen ett v. p. 30 m.m. bredt, svart tvärband. De störste stjerttäckarne äro mot ändan ett långt stycke (60—80 m.m.) mörkt rödbruna, utan tydligt tvärband. De nästföljande fjädrarne framåt, ha mot ändan ett bredt, starkt rödaktigt metallglänsande band mellan 2 smala svarta tvärband. De stora vingtäckfjädrarne till färgen fullt lika med kroppsfjädrarna. Vingpennorna tätt tvärbandade av svart och hvitt. Dessutom äro de svartaktige ändkanterne på kroppsfjädrarna betydligt smalare än på den tama, och fötterne i proportion något högre. — *Honan* är betydligt mindre (vingen 460 m.m.), men förövrigt nära lik hannen, blott något mindre lysande. Stjertens form som hannens.

Denne Kalkon fanns förr i hela nuv. Förenta Staternas område, öster om Mississippi och även något vester derifrån; men, enligt Audubon, icke ända bort till Rocky mountains. Likså uppgives han bebo Canada [ehuru sannolikt blott dess aldra sydligaste del?]. Ännu på 1820- och 30-talen var han högst ymnig i alla mindre befolkade och något skogiga trakter, och ännu lära många

finnas kvar; men hans förödande skall hastigt fortgå i den mån landet blir mera bebodt, och säkert skall det icke dröja länge att han blir inskränkt till vissa ställen där han skyddas. — Till levnadssätt, läte m. m., som utförligen beskrives av Audubon, liknar han ganska nära vår tama kalkon, men springer starkare och hönorna tyckas vara mera fintliga och mera skickliga att skydda ungarna. Att dessa kalkoner dock icke äro mycket klyftigare än deras tama släktingar, synes av det i N. Amerika vanliga sättet att fånga dem i mängd. Ett litet hus uppbygges av glest liggande stockar, täckt med ris, och med en ingång nedtill, som öppnar sig något innanför väggen. Utanför dörrn och inuti huset strös lockmat, som gör att de i långa rader krypa in. Men sedan förstå de icke att gå ut samma väg, ehuru ingången står öppen, utan följa väggarna och sticka halsen mellan stockarna för att komma ut, hvilket dock icke lyckas. — Om hösten flytta de från högre och nordligare ställen söderut, hvilket sker helt och hållet till fots, i stora flockar, då tupparne vandra i särskilda flockar, skilda från honor och ungar. De flyga endast då de anfallas av rovdjur; men, ankomna till en flod, uppsöka de höga strandbräddar, eller än bättre träd, hvaruti de flyga upp, och besinna sig en eller flera dagar på den betänkliga överfarten. Slutligen flyger dock hela flocken åstad, hvarvid de äldre lätt komma över; men många av de yngre falla i vattnet, om det är något bredt, då de likväl fortsätta simmande och nästan alltid komma riktigt till andra stranden. Vid framkomsten till en rikare trakt, i November, blanda sig tuppar och honor, unga och gamla tillhopa och fördela sig i små flockar som draga omkring. I Mars, då de återflytta, börjar fortplantningen, som förhåller sig så som hos tama kalkonen.

Det anfördes i noten till tama kalkonens beskrivning, att en tam kalkonrace finnes i England som kallas Norfolk Turkey och som torde härstamma från *G. sylvestris*.

3. *Gallopavo ocellata*, den 3:dje kända arten av släktet, finnes i Centralamerika (Honduras etc.) Han är mindre än de föregående, knappt över 3 fot lång, och i allmänhet ganska lika dem, även till färgen; men med vida starkare glänsande fjädrar, som skifta i blått, rött och grönt, så att hela fogeln är nästan så lysande som påfogeln, med hvilken han, såsom Cuvier säger, tävlar i prakt och skönhet. Huvudet och en något kortare del av halsen äro nakna utan så många hudknölar och veck som på de förra. Blott huvudets övre del har en hop, tämligen stora, rundade och mera åtskiljda hudknölar. Slöret är något mindre och tofsen framom bröstet saknas alldeles. Dess levnadssätt synes vara föga känt. — *Meleagris ocellata* Cuv. Mem. du Mus. VI, t. 1. — Gray List of . . . Gall. 42; — Temm. Col. 112, ♂. — Brehm. Ill. Thierl. IV, 485, fig. ♀.

Synonymi. Tama Kalkonen: *Gallopavo* Gessn.; — Aldrov. Orn. II, 35; — Johnston; — Willughby; — Rai Av. 51 et 182; — Brisson Orn. I, 158 (1760). — *Gallopavo americanus* Oken Allg. Naturg., Vögel, 616 (god avh.).

Coq d'inde, Meleagris, Gibber, Belon Ois. 248.

Meleagris Linn. Fn. 1746, et S. N. II, 1748; — *Mel. gallopavo* L. X (1758) et XII; — Lath. (Dindon, Buff.); — Temm. Gall. III, 676; — Bechst. N. G. D. III, 112; — Nilsson, Sk. Fn., ed. 3, II, 17; — Brehm Ill. Thierl. IV, 484.

Mexikanska Kalkonen: *Meleagris mexicana* Gould Z. Pr. 1856, 61; — *Mel. gallopavo* G. R. Gray List of . . . Gallinæ, 42; — Baird, B. of N. Amer. 618 (an dist?).

Nordamerikanska arten: *Gallopavo sylvestris Novæ Angliæ* Rai Av. 51; — *Gall. sylv.* Catesb. I, App. — Brisson I, 158; — Le Conte, Philad. Proc. 1857, 179. — *Gall. amer.* Oken l. c.

Meleagris americana, Bartram, Trav. 1791; — *Mel. fera* Vieill Diet; — Gal. 201. — G. R. Gray List of . . . Gallinæ 42.

Mel. gallopavo primus Temm. Gall. III. 676; — *Mel. gall.* Audubon Orn. Biogr.; — et Synops. 197; — Baird, N. amer. p. 616; — Brehm l. c.

9. PÄRLHÖNSSLÄGTET (*Numida* L).

Huvud och övre delen av halsen nakna. Stjerten kort, nedböjd, bestående av mjuka, avsmalnande fjädrar. Sporrar saknas.

Pärlehönsen tillhöra ursprungligen allenast Afrika, hvarest v. p. 12 arter äro kända. Några få bland dessa äro mera eget färgade, men de flesta likna hvarandra ganska mycket och ha en ovanlig, men utmärkt vacker teckning: hela fjäderklädnaden är svartaktig, tätt beströdd av små rundade, hvita fläckar, såsom små mjölkdroppar. Näsborrar, vingar och fötter äro bildade såsom på de nästföregående, Fasanartade foglarna (jämf. förut sid. 246). — Dessa foglar ha varit väl bekanta i forntiden. Aristoteles anför (ca 350 f. C. f.) namnet *Meleagris* såsom allmänt känt, men endast på ett ställe, hvarest han blott säger att äggen äro prickiga. Kort derefter har Clytus Milesius lemnat en beskrivning på fogeln, som obestriddligen visar att *Meleagris* var en Pärlehöna, hvarjemte han anför att den uppföddes av presterna i Parthenon uti Athen. Vidare har Varro i Rom beskrivit *Meleagris* (ca 70 à 80 f. C. f.), och Columella omtalar (ca 50 à 70 e. C. f.) två slag derav: en med röda hänghudar (troligen *Numida meleagris*) och en med blå (sannolikt *N. ptilorhyncha*). Vid den tiden voro dessa foglar högst allmänna både i Grekland och Italien, hvarest de värderades såsom god stek och kunde fås för ganska billigt pris, så att fattigt folk plögade använda dem till offer. — Anledningen till namnet: »*Meleagers fogel*» är väl ej bekant, men tyckes stå i nära sammanhang med en saga, hvilken be-

rättas av Ovidius (Metam. VIII, 544), att då Meleager (som deltog i Argonautiska tåget, c:a 1300 f. C. f.) dog, voro hans systrar otröstliga och blevo förvandlade till foglar, hvilkas fjädrar överallt buro märken av deras tårar. Möjligtvis har dock namnet avseende på en nyare Meleager.

VANLIGA PÄRLHÖNAN (*Numida meleagris* L.) 46; Pl. LXXIV fig. 3; — svartgrå, tätt hvitprickig; halsen framtill ljust rödgrå, utan fläckar. — Något större än en vanlig hönstupp: vingen 260 m.m. tars 60. Halsens översta fjädrar smala, svarta; på hjessan finnes hos de äldre en hög, hvitaktig, benhård knöl. Den nakna huden på huvudet blågrå; hals- och hänghudar ljusröda (figuren är färglagd efter uppstoppadt, torrt exemplar). Hanne och hona lika.

Denna, som är den vanliga hemtamda Pärlehönan, är ursprunglig från Västra Afrika: från hela Guineakusten och uppåt till Senegambien, möjligtvis än längre mot norr. Derifrån har hon, redan på slutet av 1400-talet, blivit förd till Europa och kringsspridd såsom tam; och kort efter Amerikas upptäckt har hon blivit dithörd samt snart förvildad, både uti flera trakter av fastlandet och på de större öarna i Vestindien. Även i Södra Asien skall hon här och där vara förvildad.

I Södra Afrika ersättes denna Pärlehöna av en annan, ganska närsläktad men något större art, *N. mitrata* Pall., hvars strupe är grå, något prickig (icke rödaktig); hänghudarne längre, smalare, högröda med violett basis. — En tredje, närstående art, *N. ptilorhynchus* Licht., är allmän i Abyssinien och södra Nubien. Den har halsen baktill tätt svartfjädrad, och framtill grå, icke rödaktig, samt utmärkes isynnerhet av en tofs av tjocka, hornartade 5—10 m.m. långa trådar över näsborrarna. Hänghudarne äro större än på de övriga och ljusblå. Denna tyckes ha varit en av dem som Columella beskriver, och sannolikt även den som först blev bekant i Grekland.

De skilda arterna av Pärlehöns likna hvarandra till levnadssättet lika mycket som till utseendet. De äro oroliga, skygga varelser, som leva i stora, slutna flockar, springa ganska starkt med nedböjd framkropp och hals, och äro nästan ständigt i rörelse på marken, löpande och smygande bland buskar, stenar och gräs; men sitta i träd om natten, många, tätt tillhopa. Anfallna av rovdjur, sätta de sig ock i träd. De flyga ogerna och dåligt och ha ett genomträngande starkt, obehagligt, kacklande eller knarrande läte, som ofta höres och hvar med de göra ett förfärligt larm då de bli skrämde. De vistas helst på stenig och ojämn, men med buskar och örter rikt bevuxen mark och icke ogerna på sumpiga ställen. Deras föda är lika blandad som kalkonens och de flesta hönsarternes. De bli ganska lätt tama såvida, att de lätt vänja sig vid ett hem hvar est de få mat och skydd, och komma om aftonen dit tillbaka; men om dagen löpa de vida omkring och visa ingen tillgivenhet för personer eller ställe, samt

äro ondsinta och trätgiriga. Honorna lägga 12—20 ägg på undangömda, ofta avlägsna ställen, hvarifrån de efter 3 veckors ruvning oförmodadt komma fram med en hel flock ungar. Dock vilja de i tama tillståndet, till och med i varma länder, sällan ligga ut äggen utan springa ifrån dem, hvarföre man måste uppsamla äggen och lägga dem under tama höns. För stark och isynnerhet långvarig köld är Pärlehönan ganska ömtålig; dock lyckas man någorlunda väl att uppdraga den i Skåne blott hon om vintern får tillräckligt skydd. De äro endast nyttiga för köttet och äggen, men kunna lätt bli skadliga i trädgårdar och planteringar.

Synonymi. *Meleagris* Antiq. et Gessn. — Briss. — *Gallina guineæ* Aldrov. — Gall. *numidica* al. — *Gallus vertice corneo* L. 1748; — *Phasianus meleagris* L. 1758; — *Numida meleagris* L. 1766; — Gm. — Lath. et rec. — Bechst. N. G. D. II, 1142; — Nilsson, Skand. Fn. II, 24; — Brehm. Ill. Thierl. IV, 478; — Gen. *Meleagris*: *M. numidica*, Oken, Allg. Naturg. Vogel, 602.

10. RAPPHÖNS-SLÄGTET (*Perdix*).

Huvudet med näbbroten (oftast) tätt befjädradt, blott med en liten, knottrig, naken fläck bakom och under ögat; utan hänghudar o. d. *Näsborrarne* nakne med stort, kullrigt, läderartadt lock, som nästan fullt kan tillsluta öppningen. *Fötterne* alldeles nakne, med väl utbildad bak-klo (hos vår art utan sporrar). *Vingar* kullriga, rundade, med 3:dje och 4:de pennan längst. *Stjerten* platt, kort: knappt längre än halva vingen, svagt rundad.

Detta släkte har ganska talrika arter; man känner omkring 60, utspridda i hela gamla continenten, utom i dess kallaste del ungefär från 60° N. lat. De amerikanske arterne, hvarav något över 30 äro kände, avskiljas såsom släktet *Ortyx*, hvilket dock ganska föga skiljer sig från *Perdix*. — Av Rapphönsarterna äro de fleste försedde med sporrar; de övriga sakna dem fullkomligt. — Bland de förra ha största antalet något långsträcktare form, något längre näbb, stora, hvassa sporrar, stundom 2 par o. s. v.,

och pläga, efter den enda europeiska arten (*P. francolinus*) kallas Frankoliner. Större delen av dem kunna, om så behagas, sammanfattas under slägtnamnet *Pternistes* Wagl. — De övriga äro något rundare i kroppen, med kortare fötter och blott små, trubbiga, vårtlika sporrar. De ha vanligen hvit strupe, omgiven av ett bredt, mörkt band, och ha blivit benämnda *Caccabis* Kp. — De arter som sakna sporrar äro till utseendet tämligen olika, men kunna dock sammanfattas såsom en avdelning av slägtet. Hit hör vår art, *P. cinerea*, som fått slägtnamnet *Starna*. — Dessa tre avdelningar av Rapphönsfamiljen, eller slägtet, utgöra dock knappt naturliga, underordnade grupper; men för att få sådana, har man i senare tider sönderdelat sl. *Perdix* i nära 20 smågenera. De Rapphöns, som av de gamla grekiska och romerska författarna omtalas under namnet *Perdix*, voro icke av vår nordiska art, utan de voro de 3:ne, i södra Europa allmänne arterne, *P. saxatilis* (eller *græca*), *P. rufa* och *P. petrosa*, hvilka tillhöra nyssnämnda avdelning *Caccabis*, som derföre rätteligen borde bibehålla namnet *Perdix*. Vår art, *P. cinerea*, som även, ehuru sparsammare, finnes i södra Europa, tyckes dock av *Aristoteles* anföras under namnet *Attagen*; men detta namn användes av *Plinius* för helt andra arter, nämligen för *Ripan* på *Alperna* (*Lagopus alpinus*) och för en obestämd art, möjligtvis *P. francolinus*?

Rapphönsarterne likna hvarandra i allmänhet nära till levnadssättet: de tillhöra mindre skogen, än de med högt gräs eller buskväxter rikare bevuxna trakterna; dels släta fält, åkrar o. d. dels klippiga och steniga bergstrakter. De sätta sig icke i träd, flyga dåligt, äro i hög grad allätande, leva i engifte och lägga talrika ägg, samlas i flock om vintern och hålla sig vid hembygden, utan att reguliert flytta.

137. VANLIGA RAPPHÖNAN (*Perdix cinerea*), pl. XXXI, fig. 5; — stjertpennorna, utom de mellersta, brunröda. — Sporrar saknas.

Bland de svenska hönsarterna är stjertens färg ensam tillräcklig såsom kännetecken för Rapphönan; men några utländska arter ha den lika färgad. — *Hannen* av vår art är askegrå, vattrad med fina, vågiga, svarta tvärstreck och dessutom, på översidan, med brunaktiga bredare tvärband. Vingtäckarne och skullertrakten med hvitaktiga, svart infattade skaftstreck. Ansiktet (panna, ögonkrets och ögonbryn) samt överstrupen brun-gula. Kroppssidorna med stora, rödbruna tvärfläckar och hvitaktiga skaftstreck. Stjerten lätt rundad, med 18 pennor, hvarav de 4 mellersta, liksom täckfjädrarne, grå, spräckliga; de övriga klart brunröda, utan fläckar; dock de närmaste intill de mellersta med grå kant. Vingpennorna svartgrå med bleka fläckar på båda fanen. På bröstet finnes en stor, svartaktigt rödbrun tvärfläck, som är omgiven av hvitt och baktill inskuren. Längd omkr. 12 tum; vinge 155 mm.; stjert 85; fotled 37. — *Honan* liknar hannen: är knappt mindre, men den stora bröstfläcken saknas, eller finnes ofullständigare hos gamla honor; de rödbruna fläckarna äro dunklare eller mera gråaktiga och saknas alldeles på rygg och skullror, hvarest de ersättas af svartaktiga. — *Ungen*, i första fjäderdräkten, är överallt, utom på buken, mörkare brungrå med långa, hvitaktiga skaftstreck. Stjerten rödbrun med de 4 mellersta pennorna mörkfläckiga. Redan vid första ruggningen får han de äldres utseende och är blott något mera gråaktig. — *Sommardräkten* tyckes tillkomma såsom ett slut på höstruggningen och består endast i smala, bleka och mjuka fjädrar, hvarmed huvudet och halsens övre del på hösten beklädas (i October; W. v. Wright, Götheb. Handl. 1850, 78).

Hos oss finnas Rapphönsen reguliert t. o. m. på Uplands-slätten och möjligtvis ända till Gefle, eller i låglandet något över 60° lat. Men tidtals draga de sig något nordligare efter den tilltagande odlingen och kunna t. o. m. under gynsamma år betydligare föröka sig där tills några svårare vintrar förstöra dem. De ha visat sig talrika i Helsingland och södra delen av Dalarna (Jäg. Fb. Tidskr. 1863, 118); men det synes oss ovisst om de utan biträde av människan kunna där bibehålla sig. Någon gång ha små flockar visat sig i södra delen av Herjedalen, såsom i Svegs s:n (62°), hvarifrån Riksmuseum erhållit 2:ne exemplar (♂), tagna i Febr. 1831 och Dec. 1833, jämte uppgiften att de varit alldeles obekanta för invånarna, som dock allmänt äro jägare. Även i övre Medelpad, till och med i Norrbotten ha förirrade exemplar visat sig (Jäg. Fb. Tidskr. 1868, 190). — I Norrige tyckas Rapphönsen, enligt Collett, förekomma periodiskt genom invandringar från Bohuslän, då de likväl i Christianiatriakten (60° lat.) och hela sydvästra Norrige kunna föröka sig rätt ansenligen och hålla sig många år, till dess de oförmodadt försvinna och visa sig på långt avlägsna orter, såsom norr om Dovrefjæld, i Trondhjems-trakten (63°), hvarest de väl kunna lägga ägg, men sannolikt icke länge hålla sig. Collett omtalar (l. c.) sådana invandringar åren 1744—6 och 1811 (samt 1864?), sedan de förut varit någon tid försvunne från orten. — Även i Finland förekomma Rapphönsen allmänna i södra delen (60—61°) och visa sig blott ganska sällan vid Kuopio (63°) och Kajana (64°) utan att där förökas. — I hela mellersta Europa äro dessa foglar allmänna från Britannien, t. o. m. Ryssland; men i det egentliga södra Europa förekomma de blott sällan eller spridda på vissa trakter, såsom i södra Frankrike, norra Spanien (Lilford, Ibis 1866, 383), norra Italien samt i Grekland ända ned i Thessalien, till grän-

sen af Hellas. — Österut finnas de i mellersta Asien till trakten omkring Jenisei och Altai, samt vidare i Dauurien, öster om sjön Bajkal, hvarest de dock äro något litet förändrade till utseendet: de äro något mindre; ansiktets gula färg är blekare och hos hannen utsträckt längre nedåt strupen, ofta ända till bröstfläcken, som är renare svartaktig (utan rödbrunt: Radde). — Dessutom ser man en tydlig olikhet mellan sydeuropeiska, tyska och nordiska exemplar. Färgerna äro hos de sydliga vida intensivare och det röda mera utbredt; de nordliga ha blekare och mindre rödaktiga färger.

Man har uppgivit att Rapphönsen icke äro ursprungliga i Sverige, utan att de först vore hit införda på 1500-talet (i början derav enl. Nilsson). Då jag icke finner grunden för denna uppgift anförd, så är den mig obekant, såvida den icke kan vara ett brev från Johan III (av 1579; se "Fornskrifter" af Styffe, i Vet. Ak:s Öfv. 1849, 101), deruti 8 st. Rapphöns sägas vara erhållna från Tyskland till Kalmar, men 100 st. vidare anbefallas till införskrivning. Imellertid synes det mig ej sannolikt att Rapphönsen skulle vara så nya här i landet. De tyckas vara alltför allmänt utspridda och ha tydligen här sin naturliga norra gräns, i överensstämmelse med förhållandet i Finland och Ryssland. Dessutom tyckes invandringen hit i alla tider ha varit lätt och öppen för dem: över Danmark, ifall man icke vill antaga det högst sannolika, forna sammanhanget av Skåne med Tyskland. Det synes oss altså troligt att de funnits i Danmark och Skåne sedan äldsta tider, och att de därifrån spridt sig uppåt Sverige redan före den historiska tiden, liksom nu i Norrige; men med den skilnad att de i Sverige snart kommit till orter, som voro för dem ganska väl passande och hvarest de således för alltid kvarstannat, såsom Vester- och Östergötland, Södermanland, Up-

land m. m. Det synes ock troligt att de i senare tider förökat sig betydligt mera än förr i dessa landskap, liksom i Småland m. fl. st.; hvilket dock icke behöver antyda deras inflyttning kort förut, utan möjligtvis blott kan vara en följd af jordens tilltagande odling både på slätten och i risbygden. Det är alltså möjligt att de ännu på 1500-talet kunnat vara vida mindre talrika än nu i de gamla svenska landskapen, så att man mindre känt till dem och mindre förstått att fånga dem, samt att man först vid den tiden från utlandet lärt värdera dem för de förnämes bord, eller icke vetat, att de som funnos här voro av samma sort som de hvilka utomlands värderades. Det torde förhålla sig med Rapphönsen i Sverige liksom med Kräftorna, hvilka (i nyss anförda "Fornskrifter") uppgivas vara till Danmark införda af Peder Oxe, mot slutet av 1500-talet. Även hos oss utgav Johan III, en befallning, år 1574, om Kräftors införande från Tyskland, ehuru de säkert på den tiden voro lika allmänna som nu i Sveriges såväl som Danmarks åar och sjöar. Att de få år senare voro allmänna vid Upsala och i Södermanland (Rekarne), upplyses uti nyssnämnda "fornskrifter". — Vi hoppas att genom den öppna framställningen af våra tvivel på den förra uppgiftens riktighet, kunna bidra att framkalla nya bevis för eller emot densamma. Att ben av Rapphöns ännu icke blivit funna i Danmarks "Kjøkkenmøddinger", bevisar ingenting. Ben af Orre och Hjerpe tyckas icke heller vara funna där. — Likaledes tro vi icke att den nyss anförda, äldsta antecknade invandringen i Norrige verkligen varit den första. Sannolikt ha många sådane föregått, ehuru de icke blivit antecknade, då blott få tillfällen fordomdags gåfvos för dylika anteckningar. — Möjligtvis föregå tidtals ut och invandringar i de svenska landskapen, ungefär såsom i Norrige, ehuru det i större delen av Rapphönsens egent-

liga område mindre märkes, då desse foglar där äro mera allmänt och jämnt utbredd; men man känner dock överallt att deras mängd är ganska ombytlig, och även i Tyskland omtalas deras förflyttningar i större skala mellan olika trakter på obestämda tider.

Rapphönan tillhör de fruktbara slätterna och vistas gerna bland högre gräs eller andra växter som lemna skydd, såsom i sädesfält, potatesåkrar o. s. v. Allrabäst trives hon dock bland buskväxter; men hon undviker större och tät skog. I träd sätter hon sig aldrig, eller blott undantagsvis; hon vistas ständigt på marken springande omkring familjevis, nämligen ett par gamla med sina ungar, hvilka under höst och vinter hålla sig tillhopa i en liten tätt slutet flock. Mest äro de i rörelse morgon och afton, då de söka föda, men ligga midt på dagen gerna stilla. De sova ock sittande tätt tillhopa på marken. Flykten är i början bullrande och tung, men längre fortsatt blir den både lätt och tyst. Vanligen är den blott helt kort, då hela flocken plägar följas åt, så vida den ej genom förföljelse blir tvungen att sprida sig för en stund, till dess den av familjefadern åter sammankallas. Under flykten igenkännas de lätt från andra hönsarter hos oss på den utbredda stjertens röda färg. På senhösten och vintern draga de stundom något längre omkring och flera familjer kunna då någongång förena sig till en större flock; men de återkomma och hålla sig vanligtvis ej blott vid hembygden i allmänhet, utan nästan vid födelsestället, eller det fält hvarest de äro födda. De torde allenast till en del övergiva hembygden vid de tidtals påkommande utflyttningarna, som sannolikt inträffa då de förökat sig starkt i en trakt, hvilket även tyckes vara händelsen med andra djurarter, som äro kände för att utvandra, såsom Fjäldmöss, Sidensvans, Nötkråka, ävensom Flogmyror, Libellulæ m. fl.

Födan är av ganska många olika slag: allahanda frö och korn, bär, hvaribland om vintern enebär; gröna blad, örter och knoppar samt ganska mycket smådjur, såsom sniglar och mask, myror och s. k. myrägg, samt allahanda insekter och deras larver, som utgöra ungarnas föda. Om vintern måste Rapphönsen ofta gräva sig ned genom snön för att åtkomma något att äta; men då marken är djupt och jämt betäckt med snö, eller då hårdare skare bildar sig derpå kunna de ej gräva sig igenom, och omkomma ofta av svält. Man har uppgivit att detsamma skulle inträffa vid långvarig barfrost, då de icke förmå att uppkrafta den hårdt tillfrusna jordytan för att deruti söka föda. Men detta kan endast vara händelsen då de sakna tillgång på rågbrodd eller andra växter, som för dem utgöra den bästa vinterfödan. I lös snö gräva de hastigt ned sig eller störta sig ned från flykten för att undgå rovfoglar, eller såsom skydd mot kölden. Under snörika vintrar händer det ofta att hela flockar, under yrväder, bli insnöade under broar eller på andra gömställen, hvarest de sökt skydd mot vädret, men icke kunna åter arbeta sig ut derifrån, utan svälta ihjäl på stället. Sådant händer oftast på större slätter, såsom i Skåne, t. ex. vintern 1813—14 och flera senare år; men även i norra Tyskland skall detsamma stundom inträffa. I busktrakter, eller där blott strödda buskar eller häckar finnas, stå de sig bättre, då mera skydd kan fås och någon föda oftare kan vara åtkomlig. Stundom bli de räddade genom Haren, som genomgräver snön för att sjelf finna föda, då Rapphönsen senare kunna fortsätta på samma ställe. Men att de i allmänhet skulle bättre motstå vintrarna i de norra, mera skogiga landskapen, än i Skåne, är en alldeles oriktig föreställning (Jfr. Jäg. Fb. Tidskr. 1868, 183). — Båda könens vanliga läte är ett skärlande: Girrick! som höres både då de flyga och då de sitta på

marken, samt oftast är sig likt och blott vid ovanligare tillfällen något varierar. Ett svagare kurr kurr! utväxlas stundom från föräldrarna, mot de fullvuxna ungarnas kurruck! kurruck!

Mot våren fördela flockarne sig parvis, då vanligen strider uppstå mellan ungtupparna; det är anledning förmoda att de ingångna förbindelserna i allmänhet vara för lifstiden. Äggen börja läggas i Maj, men äro väl sällan hos oss färdiga till ruvning förr än i början av Juni. De äro 10—20 stycken, t. o. m. flera, enfärgadt gulgrå, och läggas, såsom vanligt bland hönsen, utan egentlig bale samt ruvas 3 veckors tid. Ungarne kunna således kläckas omkring midsommarstiden; men då dessa äggen ganska ofta bli förstörda av rovdjur och rovfoglar eller annan åverkan, och nya måste värpas, så träffar man vanligen ägg eller nykläckta ungar vida senare, ända fram i Augusti; dock torde så sent kläckta ungar knappt hinna bli nog utbildade för att uthärda en svår vinter. Vid en sådan omvärpning läggas alltid ett mindre antal, blott 6 till 9 ägg. Klöverfält utgöra ett av Rapphönsens älsklingstillhåll och där värpa de gerna, men till sin skada, emedan dessa fält ganska tidigt avmejas, medan ännu de flesta hönorna ligga på äggen, då det stundom händer att de bli dödade av lian. I fall äggen bli bemärkta utan att de eller modren skadas, bör man kasta en handfull örter och gräs över dem, då hönan återvänder, i fall hon hade ruvat dem länge. Ungarne växa fort; de äro nära fullvuxne på 2 månaders tid och i September—October rugga de samt bli nära lika de gamla. Under tillväxten lida de ganska mycket av väta, hvarföre de under regniga och kalla somrar till en stor del dö ut (t. ex. 1866—67). Hannen vistas under hela liggtiden i honans grannskap och så snart ungarne äro kläckte börjar han deltaga i deras vård. Det uppgives till och med att han, då modren blir dödad, skall en-

sam kunna uppfostra dem. Så länge flocken håller tillhopa är han en ständig väktare, som är uppmärksam på alla faror, under rättar familjen derom och leder dem på flykten. Båda föräldrarne äro mästare i förställningskonst då det gäller de späda ungarnes skydd, i det de, för att locka rovdjur eller jägare att förfölja dem sjelve och således avlägsna sig från ungarna, låtsa sig vara sjuka eller skadade, så att de knappt kunna springa eller flyga. Under tiden ligga ungarne orörlige och något spridde, till dess faran är förbi och föräldrarne åter kalla dem tillhopa. När ungarne bli äldre trycka sig både unga och gamla vid de tillfällen då detta sätt att undgå faran passar. Det är ock anmärkt att föräldrarne stundom, då de bli oroade, på en kort stund flytta alla äggen långt bort.

Rapphönsen äro utsatta för ett större antal fiender än de flesta andra foglar, emedan nästan alla, både stora och små rovdjur och rovfoglar gerna förtära dem sjelva eller deras ägg eller små ungar. De mest skadlige för både Rapphöns och annat mindre vildt äro Duvhök och Räv, samt tama katter, som fått vanan att ströva omkring på fälten, hvilka man derföre rätteligen alltid borde döda. Det ofta anförda botemedlet för denna vana, att avklippa kattens öron, då dagg och regnvatten från växterna rinner in i öronöppningarna, är ganska godt, men lärers sällan användas. Såsom förstörare av ägg och ungar kunna ock anföras Vessla, Igelkott och allehanda mindre rovfoglar, till och med Korp, Kråka och Nötskrika. Under en sträng vinter har jag sjelv sett Korpen döda och börja förtära en gammal Rapphöna. Mest förödande kan dock alltid den av krypskyttar anställda jakten bli, isynnerhet då den förrättas genom fångning med nät.

Det är i allmänhet svårt att tämja Rapphöns. Exempel saknas visst icke på dem som, infångade såsom äldre, blivit högst

tama och tillgivna vissa personer; hvilket tydligen är en följd av deras naturliga böjelse för samfundslivet; men man har icke fått ungar av dem i tama tillståndet. De späda ungar som infångas, om ock tillhopa med modern, pläga snart dö, och även de som blivit utkläckte av tamhöns ha vanligtvis ej levat länge. Dock har detta stundom lyckats tämligen bra, och det är anmärkningsvärdt att dessa ungar lyda fostermoderns lock, hvilket icke ungar av Orre och Tjäder göra. Såsom högst upplysande i detta hänseende, liksom över dessa foglars levnadssätt och natur i allmänhet, kunna vi anförä en utmärkt avhandling av TH. V. NACKREIJ, i Jäg. Fb. Tidskr. 1867, 193, hvarav fortsättning är högeligen att önska. Derav tyckes det som om Rapphönsens domesticering, ehuru önskvärd den än vore, knappt skulle vara möjlig till följe av deras oroliga lynne samt derav, att de icke vilja hålla sig till något visst sovställe, och derföre icke bry sig om att om aftonen återvända hem, utan slå sig ned för natten hvar som helst, der de överraskas av mörkret och således ständigt är utsatta för att bli ånyo förvildade. En nödvändig egenskap, som icke kan saknas hos något husdjur, är utan tvivel böjelsen att även utom fortplantningstiden hålla sig till ett visst sovrums, eller ett hem, dit det gerna återvänder hvarje afton. Det är ännu obekant huruvida möjligtvis bristen på denna böjelse hos Rapphönsen kan övervinnas, ifall man lyckas få dem att fortplanta sig i tamt tillstånd.

Synonymi: *Tetrao perdix* L. 1735 et deinde; — *Perdix cinerea* Lath. sp. 9 (ex Briss.); — Gloger Handb. 544; — Nilss. Sk. Fn. II, 26; — Brehm, Ill. Thierl. IV, 397; — Gray List of.. Gall. 56; — Collett, Christiania.. Orn. 173. — *Starna cinerea* Bp. Comp. List. (1838).

Särskildt om skydd för vilda Rapphöns, se Jäg. Fb. Tidskr. 1863, 105; — 1866, 255; — 1867, 93, 95 och 152. — Om deras uppfödande och tämjande, i samma Tidskr. 1865, 210; — 1867, 93 och 193.

11. VAKTELSLÄGTET (*Coturnix*).

Vingen mindre kullrig, spetsad, med första eller andra pennan längst. *Stjerten* liten, mjuk, bestående av blott 12 pennor och nästan dold av gumpfjädrarna. Sporrar saknas. Allt övrigt såsom hos Rapphönsen; men arterna äro betydligt mindre. De finnas blott i gamla contineten och Australien.

138. VAKTELN (*Coturnix communis*) pl. XXXI, fig. 4; — hela översidan brungrå med hvitaktiga skaftstreck och svarta fläckar; ett smalt hvitaktigt streck längs åt huvudet samt ett bredare sådant över hvardera ögat; alla långt bakåt utdragna.

Denne, den minste av våra hönsarter, liknar nära en halvfärdig Rapphönsunge, men skiljes lätt derifrån genom stjerten, som icke är röd. Hela längden är v. p. 7 tum; vingen 102 mm.; tars. 25. Hanne och hona lika stora. De bleka skaftstrecken äro på största delen av kroppen bredare och innefattade av en fin svart gräns; de på vingarna smala. Mellan skaftstrecken har hvarje fjäder svarta fläckar och 2:ne fina, ljusa tvärstreck. Buken hvitaktigt gulgrå. Vingpennor mörkgrå, i yttre fanet blekfläckiga; den *andra* är vanligen något längre än 1 och 3. Stjertpennor helt smala och små, svartgrå med bleka spetsar och tvärstreck. Iris gul; näbb brunt; fötter bleka.

Hannen har överst på strupen en svartbrun, nedåt bredare fläck, som är omgiven av gråhvitt och har ett svartaktigt streck, utgående nederst från hvardera sidan, mot örat. Nedre delen av strupen plägar vara mer eller mindre rödbrunaktig med hvita skaftstreck; men strupens teckning varierar något. — *Honan* har strupen överst hvitaktig; nedtill gulgrå, småfläckig av svart. — Sydländska exemplar, ävensom de äldre nordiska, få livligare och isynnerhet mera rödbruna färger.

Vakteln finnes såsom sommarfogel i större delen av Europa, åtminstone tidtals till nära 60° lat., samt ända ut på Irland och i Medelhafsländerna. Även i Algieriet lär han i mindre antal fortplanta sig; men i Egypten och övriga delar av norra Afrika tyckes han blott vara vintergäst. Utåt hela mellersta Asien finnes han ända till Chinesiska och Japanska sjön, samt i norra China och Japan; men såsom det vill synas, uti en något litet sydligare zon än i Europa, och han häckar ännu i norra delen av Indien (Ajmeer, Bundelkund; Jerdon). Allmännast skall han vara i Polen, Sydryssland och vissa trakter av mellersta Asien; eller överhuvud vid 50° lat. och något söder derifrån. Längre mot norr finnes han mera sparsamt utspridd och i Skandinavien måste han betraktas såsom en sällsynt fogel, hvilken dock tidtals inflinner sig på ett och annat ställe i de fruktbarare sädabygderna från Skåne till och med Södermanland, Upland och Nerike samt sydvestra Norrige, närmast Sverige; fortplantar sig och förökas stundom tämligen starkt på flera av dessa ställen, för att efter flera eller färre års förlopp åter bli sällsynt eller försvinna. Under och före 1820 och 30 talen hörde man honom aldrig omtalas hos oss och jag sjelv, som vid nämnda tid mycket ströfvade omkring i Skåne hade aldrig tillfälle att där höra hans lätt igenkänneliga läte eller att höra honom omtalas såsom känd av jägare. Det kan förtjena här anföras, att då Tegnér år 1822 i ett mindre skaldestycke hade skrivit strophen: "Vakteln slår på lummig strand" så förstod man i allmänhet, i Lund och i hela landet, icke hvad dermed menades. Men då detta såsom alla Tegnér's stycken omfattades med stort interesse och det obegrip-liga stället ofta omtalades, så blev i en tidning infördt, att med Vaktel här menades sångtrast, utan att någon rättelse derpå syntes. Sedan har Vakteln visat sig uti de nyss anförda landska-

pen samt mellanliggande, och säges under 1850—60talen ha varit någorlunda allmän på flera ställen, t. ex. i Skåne, vid Upsala, Örebro, Christiania. Utan tvivel har han många gånger förr varit på lika sätt utbredd, ehuru vi sakna noga kännedom derom; men Linné kände honom dock (redan 1746) såsom funnen i Sverige och i Fischerströms arbete om Mälaretrakten (tryckt 1785) anföres han såsom där förekommande. — De som bo längst österut, i Japan och Mandschuriet, äro något olika med de europeiska, i det att hannen om sommaren har vida mera och starkare rödbrun färg och den svartbruna teckningen på strupen saknas eller är ofullständig: fjädrarne ha nämligen breda hvita spetsar, som mer eller mindre dölja det svarta. — Även i Sydafrika finnes allmänt en Vaktel, hvilken, liksom den östlige och indiske, skiljer sig från den europeiske genom en något starkare och mera utbredd rödaktig färg på hannens bröst, strupe och kinder, och som har den svartbruna teckningen på strupen nästan än starkare än vår Vaktel. Olikheten är ofta tillräcklig för att visa, att fogeln icke är från Europa, men vanligen icke tillräcklig för att göra honom igenkänd såsom sydafrikansk. Då han dessutom träffas där under alla årstider och fortplantar sig i samma land, måste han antagas vara där qvarboende, och kan svårigen betraktas annorlunda, än såsom den vanlige Vakteln, som förvillat sig ända ned till Sydafrika, men qvarstannat och förökat sig därstädes. Man känner ej att han bebor mellersta delen av Afrika. — Av det anförda synes att Vakteln är en ganska vidsträckt utbredd fogel, hvilket även gäller om våra övriga hönsarter, och här må anföras hvad som blev uteglömdt förut (sid. 243) att just de hos oss förekommande 7 hönsarterne äro de vidsträcktast utbredda i hela Hönsordningen, då båda Riporna tyckas finnas rundt omkring hela jorden i den kallare zonen, och de övriga

bebo en stor del av både Europa och Asien. Vakteln är dock den mest utbredda av alla.

Såsom förut anfördes är Vakteln en af de få verkliga flyttfoglarna bland hönsen, och hans flyttning utmärker sig genom åtskilliga egenheter. I allmänhet utflyttar han mot söder tämligen tidigt; mest i September, dock ofta förr eller senare; och återkommer sent, under Maj månad, eller i södra Europa redan i April. Hannarne komma först och fångas i stor mängd utan blandning med honor. Flyttningen sker om natten, eller börjar åtminstone då. — Vakteln tillbringar vintern i norra Afrika, men går långt ned, såsom i Nilländerna ända ned i Sennaar och Abyssinien; i Vestafrika till Gambia (Casamanze Verr.) och Capverdsöarna. De asiatiska draga då ned åt södra delarna av samma verldsdel, såsom Indien, och södra China, t. ex. omkring Canton, hvarest de lära vara allmänna i December. Några stanna dock långt förr, såsom i södra Europa, i norra Indien o. s. v. Till och med i södra England skola några få qvarstanna; men märkvärdigt är att de sägas till en del övervintra i södra delen av Siberien vid 50° och något högre latitud, hvarest vintern är både ganska sträng och tämligen långvarig, såsom i Dauurien (Radde) och kring Jenisei, norr om de tidigt snöbetäckta Altaiska och Sajanska bergen hvilka de, enl. Pallas, icke förmå överstiga. De skola där gräva ned sig under snön och ofta finnas stelnade av köld. Möjligtvis kan dock denna uppgift vara grundad på iakttagelser av ett mindre antal svagare ungfoglar, som ej förmått flytta? I denna trakt äro de ganska allmänna om sommaren och börja, enl. Radde, komma tidigt på våren, redan midt i Mars; men han såg dem ej i stort antal förr än mot slutet av April. — Om hösten tyckas Vaktlarne i alla länder avflytta då ungarne blivit färdiga, hvilket inträffar vid ganska olika tid och

hannarne tyckas draga åstad så snart fortplantningsdriften hos dem upphör. En del avresa således redan i Augusti, andra ej förr än i October; men de fleste i September. För flyttningen samlas de icke i flock, utan en hvar avtågar för sig; men då alla resa åt samma håll, så sammanträffa många under vägen, och slutligen komma de tillhopa i otalig mängd, isynnerhet där bredt vatten hindrar dem, såsom vid Medelhavet. — På sådana ställen samlas de så mycket talrikare som de oftast måste vänta någon tid på passande väder och lagom motvind, som de behöva för att kunna flyga lätt, och sedan uråldriga tider ha invånarne på dessa ställen lärt sig att draga nytta härav. De fånga dem, mest i nät, i ofantlig mängd; man har t. ex. uppgivit att omkring 100,000 stycken blivit fångade på en enda dag blott utmed kusten av Neapel. Men redan långt förut samt även under vårflyttningen äro de utsatta för stora nederlag; t. ex. i södra Frankrike, hvarest de inläggas för att kringsändas åt flera håll. Yarrell uppgiver att under en flyttningstid kunna omkr. 3,000 dussin derifrån införas av Vaktelhandlarna blott till London. I Spanien, Grekland, öarna i Archipelagen, Sydryssland etc. fångas de i ofantlig mängd; ön Capri är beryktad för sin vaktelfångst, som utgjort förnämsta inkomsten för en där boende Biskop, och överallt drives betydlig handel med dem. Deras flyttning och fångst beskrives redan av gamla författare: Aristoteles, Plinius, Varro m. fl. och i Bibeln omtalas huru Israëliterna, under sin vandring i Sinaitiska öknen tidtals levde på vaktlar (2 Mos. XVI, 13; 4 Mos. XI, 31, 32; Ps. 78 v. 27). — Ebräiska namnet var Selav; detsamma som det nuv. arabiska Selvi. Nyare författare ha visserligen velat tyda detta på en Pteroclesart, eller på *Perdix hayi*; men den förre låter icke taga sig lätt, som vaktlarne, och den sednare kommer aldrig i så stora flockar. — Från Eu-

ropa flytta de ut genom Spanien, Italien, Grekland och Krim, samt över öarna i Medelhavet, för att få så kort sträcka vatten som möjligt att överfara. Ty ehuru de flyga bättre än de flesta andra höns, så är dock deras flykt både tung och föga uthållig samt låg: de hålla sig blott 5 à 10 alnar över vattnet. De bli derföre alldeles uttröttade av en så lång flykt som t. ex. från Cypern eller Candia till Afrika, eller över Svarta havet o. s. v. Nyligen har man, genom Collett (l. c.), lärt känna att de, under dessa längre resor över vattnet, stundom kasta sig ned och hvila en stund genom att simma på vattnet, hvarefter de fortsätta resan flygande, hvilket Prof. L. Esmark i Christiania hade sett under en resa på hösten 1849 i Spanska sjön och Medelhavet; detsamma har säkert ofta förr varit observeradt, ehuru icke omtaladt. Framkomna till Afrika har Brehm sett hela flockar kasta sig uttröttade ned på stranden, tätt utmed vattnet, och ligga der en stund för att få någon hvila; men det dröjer ej länge förr än en bland sällskapet reser sig och börjar löpa, då hela flocken snart bryter opp och fortsätter resan till fots, springande inåt landet. Han säger sig ha anledning tro att de sedan icke, eller blott vid få tillfällen taga vingarna till hjälp, utan färdas hufvudsakligen till fots, ehuru de gå åtminstone ett par hundra svenska mil nedåt Afrika. Flyttningen mot norr torde väl ske på lika sätt. Om vintern leva de icke flockvis, utan sprida sig snart och irra ständigt omkring hvar för sig.

Vakteln är en äkta fältfågel, som endast vistas på öppna åkrar och fält, och undviker all skog. Han är livlig och orolig samt ständigt i rörelse. Han flyger icke illa men, utom vid flyttningen högst ogerna och sällan, vida mindre än Rapphönan, samt blott ganska lågt, ett par fot över marken. Mest springer han, hvilket sker med nedtryckt kropp och indraget huvud,

nickande för hvarje steg samt med en, för en så liten fogel nästan otrolig snabbhet. Han är ovänlig och egensinnig: en hvar lever för sig utan att bry sig om sällskap. Isynnerhet äro hannarne ofördragsamme och ligga under hela sommaren i ständig strid med hvarandra om de träffas. Mot honorna äro de nästan lika elaka, men av motsatt anledning: av ren och överdriven kärlek. Fortplantningsdriften yttrar sig nämligen hos dem med en ytterlig häftighet under större delen av sommaren, hvilket givit forntidens fogelkännare anledning till den sägen att Vakteln t. o. m. sökte behandla sköldpaddan såsom sin maka. Det är under denna tid som hannen låter höra sitt högst egendomliga, starkt ljudande läte, det s. k. vaktelslaget, hvilket man plägar återgiva med: pick vervick! eller bück den Rück! (det kunde ock uttryckas med tupp tu rupp!), hvilket upprepas 4 å 5, men stundom ända till 10 å 12 gånger efter hvarandra, med ett förutgående hest och skärrande svagare läte. Fogelns latinska namn, Coturnix, torde vara bildadt efter hans läte. Det höres mest under aftonen och framåt natten. Båda könen låta dessutom höra andra, helt svaga locktoner såsom: prickrick! eller bybivi! eller kurrkurr! o. s. v. — Högst märkelig är Pallas's iakttagelse, som bekräftas av Radde, att i Dauurien och åt öster derifrån höres aldrig Vaktelslaget, utan blott det förutgående svagare, skärrande lätet. Men samma författare upplysa att fogeln, helt nära derintill: kring Jenisei's källor och sedan i hela vestra Asien, slår alldeles såsom i Europa, och Jerdon uppgiver detsamma om den som träffas i Indien.

Av Vaktelns nära släktskap och likhet med Rapphönan har man slutat, att han skulle leva i engifte; men verkliga förhållandet lär vara att han är i aldra högsta grad polygam, då tupparne om sommaren uppsöka så många hönor de kunna finna,

Svenska Foglarna.

utan att särskildt hålla sig till någon av dem och utan att följa med någon kull av kläckta ungar. Fortplantningstiden börjas strax efter Vaktlarnes ankomst till sin sommarstation, men äggen lära sällan vara färdiga till ruvning förr än i Juli månad, hvilket även säges gälla för Tyskland. De måste vara ganska mycket utsatta för att bli förstörda av små rovdjur, kanhända ock sönderslagna av de närgångna och överkära tupparna, ty i hela Europa är det vanligt att träffa ägg eller helt små ungar i Augusti och September. Äggen äro 8 till 14, grågulaktiga med svarta och bruna prickar och fläckar, men av ganska ombytlig teckning; de ruvas 18 till 20 dygn. Ungarne växa fortare än andra hönskycklingar, men följa dock modren inemot en månads tid och äro vid 5 å 6 veckors ålder färdige till flyttning. De som kläckas så sent att de icke uppnått denna ålder medan ännu ett mildt och vackert väder är rådande, förgås utan tvivel samma höst eller vinter. Hos oss är Vaktelns förökelse vida mindre stark än längre söderut. Dr J. W. LINDBLAD, som ganska ofta träffat Vaktelkullar i Upland, åren efter 1855, har aldrig sett flera än 3 till 5 ungar i en kull.

Vaktelns föda liknar helt och hållet Rapphönan; den utgöres av frö och korn, gröna blad, mask och insekter, o. s. v. Han är ganska lätt att uppföda i bur eller annars inomhus och märkvärdigt nog blir denne, i vilda tillståndet så osällskaplige fogel, såsom fången, ganska lätt tam och vänlig både mot personer och mot husdjur. I något sydligare länder är det vanligt att hålla vaktlar i bur, liksom näktergalar m. fl. för sångens eller vaktelslagets skull, hvilket instängda hannar låta höra långt flitigare än de som leva fria. Det berättas även vara icke ovanligt där, att landtfolket har dem såsom tama inomhus, då de ofta skola lägga ägg; men ungarne sägas vanligen snart omkomma.

Under en bättre ordnad skötsel, i någorlunda stort utrymme, skall det dock vara lätt att få dem fullvuxna. Likväl torde de, såsom flyttfoglar och föröfrigt högst oroliga djur, svårligen kunna bli tjenlige såsom husdjur?

De egentlige Vaktlar som fortplanta sig i Sydafrika måste visa flera olikheter med dem som bo norr om æquatorn, till flyttning, fortplantning och ruggning, men vi känna ej mycket härom. Det är bekant att de börja allmänt komma till Capcolonien (utmed Afrikas sydkust) mot slutet av Augusti, hvilken tid där motsvarar våren hos oss, och att de sednare värpa och fortplanta sig samt avflytta efter flera månaders förlopp; men många qvarstanna dock över vintern (Maj—Augusti), t. ex. på den lilla, föga fruktbara ön Robbenisland, strax utanför Tafelbay vid Cap. J. Wahlberg träffade dem i mängd i Natallandet och hemförde

exemplar, skjutna den 1 Maj, den 13 Aug. och i Oct., hvilkas rödaktiga färg visar att de icke äro nordliga vinterexemplar. De förtjena synnerligen att där noga studeras.

Synonymi. *Ortyx*, antiq. græc.; — *Coturnix*, antiq. latine; — Gessn. — Rai.

Tetrao coturnix L. (1735—66); — Pall. Zoogr. II, 80; — Oken, Allg. N. G. Vögel 578.

Perdix coturnix Lath. n:o 28; — Temm. Man. II, 491; — Gloger Handb. 549; — Nilss. Sk. Fn. ed. 3: II, 36; — Jäg. Fb. Tidskr. 1863, 127; — Collett, Christiania... Orn. 175.

Coturnix communis Bonnat. Enc. Meth. Orn. I, 216; — Hartl. W. Afr. 203; — Jerdon, Ind. III, 586; — Degl. et Gerbe, Eur. II, 80; — Brehm Ill. Thierl. IV, 423; — G. R. Gray List of... Gall. 59.

Cot. vulgaris Jard. — Yarr. Brit. B. II, 413. — *Cot. dactylisonans* Meyer, Liv & Esthl. 167; — Temm. Gall. III, 740; — Layard, B. of S. Afr. 274. — *Ortygion coturnix* Keys. & Blas.; — Radde, Ostsibir. II, 306.

Femte Ordningen.

VADARE (Grallæ Linn.)

Desse foglar igenkännas i allmänhet lätt på sina *långa fötter med nedre ändan av skenbenet* (tibia) *naken*.

Alla vadare ha, liksom hönsen, ganska litet huvud, men näbbet är ganska olika, hos de flesta långt, hos andra kort, såsom närmare synes under slägtenas beskrivning. Halsen är lång och synes vanligtvis smal, då den ej är beklädd med långa fjädrar, såsom hos Rördrommen och många bland de mindre arterna, eller bäres starkt böjd, såsom hos dessa. Dess längd beror dels på halsvertebrernas antal, men ännu mera på deras form, då de hos de mest långhalsade äro ganska långsträckta. Halskotornas antal är hos Vadarna 13 till 17, nämligen hos Tranan och Hägrarna 17; dernäst, hos de Storkartade, 15. — Det kan vara skäl att här anföras, att då halskotorna hos alla Däggdjur äro bestämdt 7, så variera de betydligt till antalet hos Foglarna, som ha minst 11 (hos Ugglor och Alcedines); högst 23 eller 24 (hos Svärnerna). Vanligaste antalet är 12 (hos de flesta arter av första och andra ordningarna; Tättingar och Spitar, med Duvorna). Hos Dagrovfoglarna 13, men hos Gamarna 1 å 2 flera; hos Hönsen äro de 13; hos Vadare och Vattenfoglar 13 eller flera. Det synes härav att största antalet finnes hos de lägre bildade fog-

larna. — Ännu större olikheter förekomma hos *Reptilierna*, då Sköldpaddorna ha 6 å 8 halskotor, Krokodilerna 1, övriga Ödlor 6—3, ehuru svåra att bestämma, då de vanligen äro försedda med mer eller mindre utbildade revbens-rudiment, liksom de nedre hos foglarna. Hos Grodor, Ormar m. fl. kunna, liksom hos Fiskarna, ofta knappt flera sägas finnas, skilda från ryggkotorna, än en enda, som bär huvudet.

Sjelfva bålen är väl stundom hos Vadarne rätt tjock till följe av de stora bröstmuskulerna och den höga bröstbenskammen, men den är alltid från sidorna hoptryckt, hvilket dock icke hindrar dessa foglar från att simma; ty de flesta kunna detta, åtminstone till någon grad, dock Hägrarne sannolikt minst? Simsnäpporna och en del av Sumphönsen vistas i vattnet och simma såsom Änder. — Vadarne ha i allmänhet kort *stjert*. *Vingarne* äro av ganska olika form hos olika familjer; men vanligast starka och långa; dock äro de vida kortare hos Sumphönsen, bland hvilka en art, som ännu torde finnas på Nya Zeeland, *Notornis mantelli*, icke tyckas äga förmågan att flyga. Det enda exemplar av denna fogel som blivit tillvarataget, eller överhuvud känt såsom levande, och nu finnes uppstoppadt i England, blev taget av hundar år

1849 vid Dusky bay på södra ändan av Nya Zeeland. Några till samma familj hörande arter av släktet *Ocydromus*, som ännu finnas på samma ö-land, tyckas ej heller äga synnerlig förmåga att flyga.

Av Vadarnes fötter är alltid skenbenet (tibia) betydligt längre än halva bålen; hvilket till och med inträffar hos de kortbentaste av alla: Morkullan och Simsnäpporna. Hos många är tibia längre än bålen. Tarsen är alltid längre än halva tibia och stundom nära så lång som den. Tårna äro dock ofta korta. De äro dels alldeles skilda, dels vid roten förenade med ett hudveck, och blott hos *Recurvirostra* försedda med hel simhud, som dock ej räcker till tåspetsarna. (Flamingo, som ock har simhud, hörer genom hela sin bildning till Andfamiljen). Dessa, liksom de flesta andra kroppsdelar, äro bland Vadarna ganska olika, ej blott hos arterna av Ordningens olika huvudavdelningar, utan ock hos olika familjer och släkten. Men alla Vadare föra fötterna under flykten sträckta bakut, under stjerten, som de vanligen överskjuta i längd.

Ruggningen tyckes hos alla de nedan anförda, *starknäbbade* Vadarna, samt hos de större *kortvingade* (*Sumphönsen*), vara blott enkel: höstruggning. Likaså hos några bland de långvingade (*Tranor* och *Trappar*, samt släktena *Recurvirostra*, *Numenius* och *Scolopax*; — men hos de övriga släktena av de båda artrikaste familjerna, *Charadrier* och *Snäppor*, samt hos de små och fläckiga *Sumphönsen*, föregår även en ruggning om våren, hvilken dock ej sträcker sig till de stora ving- och stjertpennorna. (Jfr. Meves, Vet. Ak. Öfv. 1854, 258). — Liksom hos Rovfoglarna behåller ungfogeln sin första fjäderdräkt över första vintern.

De flesta Vadare uppehålla sig vid och omkring vattnet och tillbringa en betydlig del av sin tid med att *vada* deruti på

grunda ställen, hvarest de mest hemta sin *föda*, som huvudsakligen består av mindre djur: maskar, insekter, sniglar m. m. De större förtära även fisk, grodor, till och med ormar, fogelungar och ägg, möss o. s. v. Men dessutom ser man att några, såsom *Tranan* och *Sumphönsen*, isynnerhet mot hösten, livnära sig av växtämnen, t. ex. frö och bär samt andra mjuka växtdelar. Detta torde till och med vara allmännare än bekant är. — Imidlertid äro de fleste vadare, både genom sin vistelse vid och uti vattnet och genom sin föda, av små djur, beroende av klimatet, så att de icke kunna tillbringa vintern i ett kallare land, ehuru de vanligen rätt väl tåla kölden. De avtaga starkt i antal mot polerna: på Spetsbergen finnas blott 2 årligen dithörande arter: *Tringa maritima* och *Phalaropus rufus*, hvilka dock, sannolikt alla, flytta ut om vintern, till Norrige och vidare nedåt, hvarest de finna öppet vatten vid havskusten. De övriga här funne vadarne tyckas blott varit tillfälliga besökare. I tempererade klimat och ända opp i Lappland äro de mindre arterne om sommaren ganska talrika, der ej träskens uttappning och odling samt trafiken vid floder och sjöar förjagat dem; men de äro överhuvud flyttfoglar. Hos oss flytta alla Vadare bort över vintern och de flytta ganska tidigt, redan i Augusti och September, eller så snart fortplantningsbestyret är överståndet. De tyckas i allmänhet flytta djupt ned i Afrika, liksom de insektätande småfoglarna; och de flyga ännu starkare än de flesta bland dessa. Snäpporna kunna ej långt ifrån mäta sig med Svalorna; Storkar, Hägrar, Tranor m. fl. med Örnar och andra rovfoglar. Blott *Sumphönsen* tyckas ha svag flykt; men våra arter draga dock åstad ända ned i Afrika, först över Östersjön, sedan över Medelhavet, hvilket tvivels utan endast blir möjligt derigenom, att de stundtals kunna hvila på vattenytan, liksom Vaktlarne (jfr. sid. 292).

Framkomne till Afrika sägas, åtminstone flera bland dessa, flytta till fots, springande. Men alla Vadare ha ganska starka fötter och kunna springa eller gå starkt, ehuru på något olika sätt, hvarom mera längre fram. Endast Hägrarne röra sig trögare till fots och stå mest stilla på marken eller i vattnet, lurande på rov.

De flesta arter av Vadare bebo ganska vidsträckta områden, och några, såsom *Höttringen* (*Strepsilas*) och *Sandlöparen* (*Calidris*) förekomma i alla verldsdelar. Andra finnas i hela gamla Continenten, såsom *Drillsnäppan* (*Actitis*), *Glutten* (*Totanus glottis*) och *Kopparsnäppan* (*Limosa rufa*). Men det är blott de som ha rätt stark flygförmåga, hvilka äro så vidt utbredda. De flesta kortvingade Sumphönsen bebo vida mindre områden och tillhöra mest de varmare climaten, hvarest de ej behöva flytta. De äro där ganska talrika, men blott några få arter visa sig i de tempererade climaten till 55 å 60° latitud, och dessa äro vidsträcktare utbredde. Blott *Kornknarren* går ända opp inom polcirkeln.

Då man betraktar sommardrägterna av vissa arter från södra tempererade klimaten, som föröfrigt fullkomligt likna de i Norden förekommande, t. ex. *Totanus glottis*, så finner man snart att de visa någon liten olikhet med samma drägter hos nordliga exemplar, men blott i färgen eller fläckteckningen, och man kommer lätt på den tanken, att de härstamma från nordliga stamföräldrar, som under flyttningen stannat qvar i söder och där fortplantat sig, hvarvid ruggnings- och fortplantningstiderna flyttat sig till följe av olikheten i årstiderna, som äro fullkomligt motsatta på de båda sidorna om heta zonen, hvilket åstadkommit någon liten förändring i fjädrarnas färg. Detta är särdeles märkbart hos flera sydliga arter Snäppor och Charadrier; utan tvivel har samma orsak under längre tiderymder åstadkommit än större förändringar.

Det är icke lätt att finna passande svenska namn för alla de mindre Vadarna, i synnerhet emedan flera namn länge varit givna i böcker, hvilka dock av en eller annan orsak icke synas rätt lämpliga. Men då jag redan på plancherne 36 t. o. m. 47, som alla utkommo åren 1862 och 1863, i detta hänseende något skilt mig från det som föregående faunister antagit, och nu (1870—71), efter att under de sednare åren ha lärt närmare känna flera bland dessa namn, ytterligare anser mig böra ändra några som då begagnades, så torde jag här på en gång böra redovisa för dessa benämningar och de grunder efter hvilka de äro bildade. För det biträde jag vid detta arbete haft av D:r J. W. Lindblad, utgivaren av Sv. Jäg. Förb:s nya Tidskrift, får jag härmed tacksamt erkänna min förbindelse.

Det är tydligt att namnen så litet som möjligt böra uppgöras vid skrivbordet utan, så mycket som ske kan, böra hemtas från folkets mun: från jägare, fogelfångare, arbetare på åkern; från skogens invånare, fiskare, kustboar o. s. v. Men då man här söker efter namn på fogelarterna, och deribland, på de små Vadarna, så finner man snart att flera bland dessa icke ha egna namn, utan på sin höjd innefattas uti allmänna, obestämda benämningar: *Snäppa*, *Strandfogel* m. m. samt att namnen på de allmänna eller mera utmärkta arterna, stundom äro högst olika på skilda trakter eller t. o. m. flera i samma ort. T. ex. *Charadrius pluvialis* (eller *apricarius*) kallas i Skåne: *Ljungvipa*, *Åkerhöns*, *Brockfogel*, *Ljungspole* m. m., bland hvilka namn de flesta återfinnas i andra landskap eller äro därifrån komna; i Småland *Myrpytta* m. m., på Öland, *Alvargrim*; i Södermanland, *Lerbena*, o. s. v. Det händer dervid att samma namn användes för flera arter, såsom det nyssnämnda: *Åkerhöns*, hvilket ock utmärker *Rapphönan*; *Kovipa* som varit brukadt både för *Vanellus*

och för *Numenius arquata*. Flera sådana exempel finnas vid många arter. Man måste således ofta välja bland flera namn, och detta val måste ske med hänsyn till alla övriga arters namn; först då inga brukliga, tjenliga namn finnas att tillgå blir det nödvändigt att uppfinna nya. — För detta ändamål måste man i första rummet ha klart för sig huru dessa namn böra vara beskaffade för att bli väl tjenliga i dagligt tal. De namn, som äro brukliga i folkspråken, äro lätta att uttala, överensstämmande med språkets lynne och ljud, vanligen korta, samt, i fall de äro sammansatta, lätta att förstå och karakteristika; t. ex. back-svala, biätare, flugsnappare; ärla, gök, hök, lo, björn, räv, mygg, fluga o. s. v. Sådana äro djurnamnen i alla folkspråk och icke sämst hos de s. k. vilda, eller obildade folken, såsom Negrer, Araber, Lappar, och sådana måste de namn vara, som nybildas, i fall de skola bli tjenliga att ingå i dagliga talet, i vårt folkspråk. För att bli allmänt brukliga, på alla orter samt i både tal och skrift, måste de tillika vara väl skilda och olika för hvarje art, hvilket icke alltid är händelsen med dem som förut finnas i folkspråket, hvarföre det stundom blir nödvändigt att bilda nya namn för arter, som redan äga namn i en och annan landsort. Det skulle visserligen vara en fördel om de svenska namnen alltid kunde bli systematiska liksom de latinska, så att hvarje släkte hade sitt egna namn, som genom behöriga tillsatser bleve utmärkande för arterna, och man har visserligen redan många sådana, bildade i böcker; t. ex.: *Sångtrast*, *Dubbeltrast*, *Koltrast*, *Ringtrast*; men detta har ofta endast kunnat ske, dels med förkastande av allmänt brukliga namn som redan funnos i folkspråket, t. ex. det brukliga *Snöskata* (för *Turdus pilaris*) som måst utbytas mot det nya: *Björktrast*; — dels med uppofterande

av de nyssnämnda egenskaperna som äro outhärliga för orden i det talade språket. Man har då, även hos oss, fått sådana "halvannanfotslänga" namn, som en stor del av de i tyska böcker vanliga, t. ex. Bogenschnäbeliger Strandläufer (*Tringa subarquata*); Vielfarbiger Kampfäufer (Brushanen) o. s. v., hvilka visserligen kunna vara ganska användbara i böcker, men icke i dagligt tal och minst i folkspråket. Imellertid kunna de ofta bli bättre, hvilket är att recommendera för dem som bildas nya; men de gamla, allmänt bekanta djurnamnen äro i alla språk bildade, hvart och ett för sin art, utan allt avseende på de närsläktade; t. ex. för Hundsläktet: *Hund*, *Varg*, *Räv*; — för Trastsläktet: *Trast*, *Klådra*, *Snöskata*, *Solsvärta*; — för sl. Tetrao: *Orre*, *Tjäder*, *Hjerpe*; — för Totanus: *Glutt*, *Rödbena*, *Kärrensäppa*; — för Andsläktet: *And*, *Vildand*, *Kricka*, *Årta*, *Brunnacke*; *Knipa*, *Vigge*, *Svärta*, *Åda* och *Gudunge* (Ejder), *Alfogel*. Sådana namn kunna ej förkastas eller ändras för att erhålla systematiska namnföljder.

Innan vi avhandla flera bland de små Vadarearternas särskilda namn, är det skäl att närmare bestämma det begrepp som i vårt språk bör fästas vid namnet *Snäppa*, som tillägges många av dessa foglar. Detta namn är detsamma som T. *Schnepfe*, och Eng. *Snipe*, hvilka i likhet med det Sv. *Snäppa*, härleda sig från orden: näbb, snibb eller snip (vinkel, spets) Schnabel, liksom det fransyska *Becasse*, *Becassine*, av bec. Ursprungligen beteckna alla dessa namn: långnäbbade foglar och isynnerhet små vadare med långt näbb. Det tyska och de fransyska namnen ha redan under medeltiden blivit använda mera speciellt för sl. *Scolopax* (med *Telmatias*): *Waldschnepf*, *Becasse* = *Sc. rusticula**); *Herrschnepf*, *Becassine* = *Sc. major* et *gallinago*. Men i

*) Det vanliga skrivsättet: *rusticola*, är oriktigt och borde vara: *rusticola* (en som vistas på landsbygden, landbo); men såsom namn för fogeln har Plinius och efter honom C. Gessner m. fl. bland Patres: *rusticula*, som är ett feminint diminutiv av *rusticus*, och kan översättas med lilla bondkvinnan, bondflickan.

Sverige och England, hvarest *Sc. rusticula* fått bestämda, egna namn: *Morkulla*, *Woodcock*, ha de anförda namnen fått en något vidsträcktare betydelse. Det engelska *Snipe* har dock huvudsakligen blivit begagnadt för två bland de mest långnäbbade släktena: *Telmatias* (alla tre arterna) och *Limosa* (båda sp.). Det svenska, *Snäppa*, har deremot blivit ett vida mera allmänt namn, som tydligen varit begagnadt för alla de små, långnäbbade vadare, som man särskildt ville utmärka, men som icke hade andra, egna namn. *Limosa rufa* kallas vid Skånes östra kust *Augustisnäppa*, i mellersta Sverige, *Kopparsnäppa*. *Kärrensäppa* är ett vanligt namn för *Totanus glareola*; *Drillsnäppa* för *Actitis hypoleucos*. Sjelv har jag, först omkring 1817, hört namnet *Mosnäppa*, av en gammal och skicklig jägare (Bruse i Baldringe, 1 mil norr om Ystad), användas för *Tringa alpina* L., och några år senare, av en annan (vid Abusa, 2 mil från Lund), samma namn, för *Tr. temminckii*, hvaremot denne kallade *Tr. alpina* *Kärrensäppa*. Dessutom synes ordets allmännare betydelse av namnen: *Simsnäppa* (*Phalaropus*), *Rörsnäppa*, *Hårnsnäppa*, *Dysnäppa* o. s. v. Vi kunna således med full säkerhet antaga namnet *Snäppa* såsom en allmän benämning för samtliga de små, långnäbbade Vadarna: *Scolopacinae*, *Tringariae* eller *Totaninae*, såsom de ömsom varit kallade.

Likväl har, sedan Nilsson år 1835 (i Sk. Fn. II, sid. 212) antagit detta namn såsom särskildt slägtnamn för genus *Totanus*, den åsikten börjat göra sig gällande, att namnet uteslutande tillhörde detta släkte. Såsom av det föregående synes, bestrida vi denna åsikt, ehuru namnets begagnande på anförda sätt kan förvaras dermed, att Totani verkligen utgöra ett slags medelform bland Snäpporna. Men då dels intet svenskt namn finnes för detta släkte särskildt, dels samtliga arterna antingen ha andra,

egna namn, eller alldeles sakna sådana, och namnet Snäppa blott ingår i ett enda äldre namn, för en bland dess arter (*Kärrensäppan*, Tot. *glareola*), samt icke rätt väl synes kunna användas för arterna på det sätt som hittills skett, så anse vi för rättare att i ett provisoriskt slägtnamn, som icke upprepas för arterna, inlägga detta släktes egenskap av medelform bland Snäpporna. Vi kalla det altså t. v. *Mellansnäppsläktet*, *Mellansnäppor*, då det av sig sjelv förstås, att de största arterna: av sl. *Numenius* och *Limosa*, bli *storsnäppor*, och de minsta, *Tringæ*, bli *småsnäppor*; hvilka uttryck dock icke torde behöva användas såsom namn, i fall brukliga och bättre stå att finna. Vi skola här genomgå de Svenska namn som arterna av sl. *Totanus* erhållit.

1 *Glutt*. Enligt den mening som D:r LINDBLAD benäget meddelat, blir det högst sannolikt att detta namn verkligen är ett äkta svenskt och germaniskt namn för *Totanus glottis*, bildadt efter det klart ljudande läte, som denne fogel vid uppflygandet plägar låta höra, och som kan uttryckas med: *glutt! tudutt! tudutt! tudutt!* — Detta namn finnes redan hos C. Gessner på 1500talet, såsom brukligt i Tyskland för vår Tot. *glottis*. Han hade nämligen, från Lucas Scham, en skicklig målare och jägare i Strassburg, erhållit 12 st. färglagda fogelbilder, hvaribland denna art fans, betecknad med namnet *Glutt*. — Hos oss anföres namnet *Glutt* först av Linné såsom svenskt namn för n:o 142 i Fn. Sv. 1746, hvilken i hans sednare arbeten får namnet *Scolopax glottis* och är vår Tot. *glottis*. Sedan förekommer det i Fischerströms beskrivning över Mälaren samt i alla faunistiska arbeten, och är tämligen allmänt bekant bland jägare. Jag har hört det under formerna *Storglutt* och *Trädglutt*; dock torde det helst böra bibehållas utan tillägg, såsom ett gammalt och godt svenskt namn. Sjelv har jag förr varit böjd för den tron att

att namnet härstammade från Aristoteles, som helt kort omnämner en fogel: *Glottis*, hvilken flyttade med Vaktlarna och hade en långt utsträckbar tunga. Om denna fogel, som säkert endast varit bekant för Aristoteles genom någon fogelfångares berättelse, och som han icke igenkänt, finnes ingen vidare upplysning, hvarken hos honom eller andra gamla författare, hvarföre de nyare icke förstått hvad som dermed menades. C. Gessner jämförde honom med Tyskarnes Glutt; men uppenbart blott för namnens likhets skull. *Glottis* kan dock ej ha varit någon annan än *Göktytan*, *Lynx torquilla*, som var väl bekant för Aristoteles och av honom beskrives under namnet *Lynx*. (Jfr. Sundev. Arist. Djurarter, foglar n:o 89, 90).

2 *Strandryttare* är en av mig (pl. 40) inventerad översättning av det fransyska "Chevalier", för *Totanus fuscus*, som icke tyckes ha något svenskt namn, annat än det förr brukade "svart-grå snäppa". Det fransyska namnet, och derefter det svenska, ha avseende på fogelns höga ben och sätt att gå, stolt och högt upplyftad, liksom till häst. Möjligtvis kan ett bättre finnas brukligt i någon av våra landsorter.

3 *Rödbena* är det i både södra och mellersta Sverige vanliga, karakteristika namnet på *Tot. calidris*. Genom förseelse har det på pl. 40 blifvit ändradt till Rödbening.

4 Namnet *Strandlöpare*, utsatt på pl. 41 för *Totanus glareola*, är ett bland dem, som i likhet med *Strandstrigel*, i mellersta Sverige varit begagnadt ömsom för nämnda art, för *Actitis hypoleucos* och för arter av sl. *Tringa*. Då likväl det av Nilsson begagnade namnet *Kärrensäppa*, enligt hvad senare blivit mig bekant, är ett bland jägare i mellersta Sverige skäligen allmänt brukligt och dessutom ganska godt namn för *Tot. glareola*, så bör detta bibehållas, då ett annat namn måste antagas för *Tringa*

alpina, som fått detta namn på pl. 41, efter en här, nyss förut omtalad jägares bruk, (t. ex. *Sumpsnäppa*).

5 *Gropsvala* är ett namn som jag sjelv under flera årtionden i tanken begagnat för *Totanus ochropus*, för hvilken icke något eget, brukligt, svenskt namn tyckes finnas. Denne fogel, som mest lever ensam, och oftast träffas under flyttningstiden, plägar sitta i torvgravar eller andra vattengropar eller i bäckar med höga bankar, så att han icke synes förr än man kommer honom helt nära, då han hastigt och oförmodadt flyger ut, hvarvid han, såsom ofta blivit anmärkt, får mycken likhet med en Hussvala (*Hir. urbica*). Det anförda namnet bör dock rätteligen, såsom redan skett av Holmgren, ändras till *Gropsnäppa*, som synes vara ganska passande.

6 *Drillsnäppa* är ett karakteristiskt, samt både bland Jägare brukligt och av föregående Faunister använt namn för *Totanus (Actitis) hypoleucos*, hvilket bör bibehållas för denna art. Namnet *Strickla*, hvarmed den efter bruket bland en och annan jägare blivit betecknad (på pl. 41), har även varit begagnadt för *Streptilas* och tyckes vara en förändring av det nyss förut (mom. 4) nämnda *Strand-strigel*, men bör på detta stället utgå.

Efter denna mönstring av Mellansnäppornas namn komma vi i naturlig ordning till namnen för de större och mindre Snäpporna. De största bland dessa äro arterne av *Spovsläktet* (*Numenius*) som redan ha sitt bestämda namn och såsom bågnäbbade m. m. något skilja sig från de övriga. Näst dessa i storlek kommer släktet *Limosa*, som av Nilsson fått namnet *Långnäbba*, hvilket är ganska betecknande för släktet; men såsom artnamn måste väl de användas, som verkligen finnas, nämligen *Kopparsnäppa* för *L. rufa*, och *Rödspov* (Gottl. Rös-poe) eller *Fåvita* för *L. melanura*, som hos oss blott finnes på Gottland

och Öland. *Brushane* och *Simsnäppa*, som redan äga bestämda namn, behöva ej vidare omordas. — Vid namnet *Skärfläcka* (*Recurvirostra*) må blott anmärkas att det på pl. 38 blivit orätt skrivet: *Skärflicka*. Det bör så mycket säkrare skrivas med *ä*, som det vanligen uttalas med en liten dragning på detta *ä*. Sannolikt har namnet avseende på fogelns *skära*, rena, men dock brokiga, eller *fläckiga* färger. Av skär, skärgård, kan det icke komma.

Efter Totani följer ett annat tämligen artrikt slägte, *Tringa*, som behöver ett nytt svenskt namn. De dithörande små, oansenliga arterna höra till de för jägare i allmänhet minst kända foglar, och för den stora allmänheten kunna de ej äga något intresse. De största bland dem (*Tr. canutus* och *subarquata*) fortplanta sig i Norden och visa sig, i större delen av Sverige, blott under flyttningstiderna, då de stryka fram längsåt havskusterna. De minsta arterna flytta väl genom landet, och en enda (*Tr. alpina*) fortplanter sig där, men alla äro för litet kända, att hava fått egna namn. De förblandas derföre sinsemellan, och med andra små, obestämda Vadare under de allmännare benämningarna: *snäppa*, *strandfogel*, *enkel beckassin*, *strandstrigel* o. s. v., hvar under även de små Totani, eller t. o. m. de större arterna kunna inbegripas. — Slägtet *Tringa* har visserligen i böcker, sedan 1835, blivit kalladt *Strandvipa*, men detta namn är just ett bland dem, som isynnerhet tyckas behöva ändring. Namnet *Vipa* tillhör egentligen blott *Vanellus cristatus* och har dessutom i folkspråket ej fått något annat allmännare användande, än i namnet *Ljungvipa*, för *Charadrius apricarius*, som är en av den rätta Vipans närmaste slägtingar. För det nu varande slägtet *Tringa* har det endast kunnat bli användt derigenom, att Linné, till följe av bristande speciell kännedom om de små Vadarna, sammanförde de arter, som nu kallas *Tringa*, med *Vipan* och med flera

andra, ganska olika former (såsom *Brushane*, *Rödbena*, *Höttring*, *Simsnäppa*, *Kustpipare*) uti sitt stora och av alltför olikartade beståndsdelar sammansatta genus *Tringa*. Inblandningen av *Vipan* gjorde denna, som var den mest bekanta bland alla, till en slags typ för slägtet, ehuru hon vid dess delning icke fick behålla namnet.

För vårt slägte *Tringa* måste vi se oss om efter ett annat svenskt namn att begagna tills vidare, eller intill dess en lycklig händelse möjligtvis framdrager ett för dem passande namn som torde finnas brukligt, men undangömdt i någon landsort. Då de, såsom vi förut sökt visa, verkligen äro Snäppor, finnes intet egentligt hinder att i behöriga sammansättningar använda detta namn för arterna derav, t. ex. *Kustsnäppa*, *Spovsnäppa*, *Sumpsnäppa*, o. s. v. Hela slägtet kan även kallas *Småsnäppeslägtet*, *Småsnäppor*, så vida icke ett mera uttrycksfullt namn kan påfinnas. Ett sådant synes oss vara det nyss förut anförda namnet *Stråndstrigel*, som stundom av jägare begagnas för allahanda små, obestämda eller obekanta Vadare, och deribland både *Tringæ* och andra. Detta namn betyder strandstrykare, en som stryker omkring på stränderna, och passar således synnerligen väl för de flesta arterna av *Tringæ* i större delen av Sverige. Man får även höra det under form av *Strickla*. Uti Rietz "Sv. Allm. språket", anföres det under ordet *Strandstrek*, som uppgives i Helsingland vara namnet på *Sandrullingen*. Även på andra ställen användes namnet *Strandstrigel* mera enskildt för denna fogel. — Efter att hava anført detta kunna vi uppskjuta den närmare bestämningen av namnen till dess slägtet *Tringa* kommer att avhandlas.

Om namnet *Brockfogel*, som vanligen begagnas för *Charadrius pluvialis*, må särskildt anföras, att det icke är svenskt, utan

är en förändring av det tyska *Brachvogel*, som icke är egentligt namn för någon särskild art, utan i allmänhet betyder: en fogel som vistas på trädesåkrar (*Brachfelder*). Bechstein använder det för sl. *Numenius*; andra för *Charadrius pluvialis*, eller *Ch. squatarola*, eller på annat sätt. Vi använda det ej för någon enskild art eller för ett slägte, utan, i brist på annat, tjenligt namn, för hela familjen *Charadriinæ*, hvilka i allmänhet, åtminstone under flyttningen och vintern, eller största delen av året, vistas på trädesåkrar, sandiga stränder och andra föga bevuxna ställen och således då äro "Brockfoglar". Detta gäller till och med i viss grad om *Vipan*, som dock utgör det förnämsta undantaget. (Se i slutet av sidan 304, om Vadarnes indelning).

Utom den förut omtalade rikedomen på namn för *Charadrius pluvialis*, brukliga i folkspråken, har denne fogel sedan 1835 fått namnet *Ljungpipare*, som tyckes vara en sammansättning från de 2ne bland landfolket brukliga namnen *Ljungvipa* och *Ljungspole*, med namnet *Regnpipare*. Jag känner icke huruvida detta sista namn varit brukligt i tal eller blott är bildadt efter det tyska *Regenpfeifer*; det förekommer i Linnés Syst. Nat. 1740 och 48, men icke i någondera upplagan av Fn. Sv. eller uti hans nyare skrifter. Linné torde möjligtvis ha fått det från Rudbecks vida äldre, men aldrig publicerade plancheverk över Svenska foglarna ("Rudb. pict." L. Fn. Sv.), hvarest det förekommer i en liten nota, skriven av Rudbeck sjelv och fästad vid pl. 192. — I samma planchesamling få på lika sätt *Ch. hiaticula*, pl. 188, och *Ch. minor*, pl. 189, namnet "*Strandpieper*"; hvilket sedan förekommer såsom svenskt namn ("*Strandpipare*") på *Char. hiaticula* i Linnés nyssnämnda arbeten samt i båda upplagorna av Fn. Sv. Namnet *Pipare*, som sannolikt var hemtadt från det vida äldre, tyska "*Pieper*", är således i skrift ett gammalt slägt-

namn för *Charadrius* och har blivit bibehållet såsom sådant av Nilsson och nyare faunister, hvarföre skäl kan vara att ytterligare bibehålla det, åtminstone för de arter som tyckas sakna namn i svenska folkspråken: *Kustpipare* (*Ch. squatarola*) och *Fjäldepipare* (*Ch. morinellus*). Det torde även av mången anses böra begagnas, såsom redan skett, för de övriga arterna; men i detta arbete använda vi hellre ett par bland landtfolket, åtminstone i vissa landskap, allmänt brukliga namn: *Ljungspole* för *Ch. pluvialis*, och *Sandrulling*, för de tre små arterna, som utgöra en egen avdelning av slägtet. (Om detta sednare namn, se pl. 37, samt texten längre fram, under "*Pipareslägtet*" *Charadrius*). Ett annat sätt att beteckna de två namnlösa, större arterna vore det som i skånska folkspråket är användt i namnet *Ljungvipa* för *Char. pluvialis*. De kunde då kallas *Kustvipa* och *Fjäldevipa*, hvarjemte även *Ljungvipa* borde anses för det rätta namnet, hvilket skulle gå an för dessa, Vipans närmaste släktingar. Vi omnämna detta här såsom ett exempel på namnbildning, utan att göra vidare bruk derav.

Vid namnet *Ljungspole* kan man vara oviss huruvida det är en förändring av *Ljungspov*, eller kanske snarare att *spole*, som här alltid uttalas med en starkare tungrörelse eller tungsmäll för det sista *l*, är bildadt efter det ljud som ofta höres från en större flock som kommer flygande, då man, i det av mångfaldiga, om hvarandra ljudande, något olika höga stämmor, sammansatta ljudet, särdeles mot regnväder, tycker sig höra ett vackert klingande: spiolifolispioli etc. — Det synes t. o. m. troligt att namnet *Spōv* ("Spof") är en för skriftspråket gjord ändring av ett något liknande namn, som varit bildadt efter fogelns läte. Så vidt jag känner säges ingenstädes bland allmogen *Spōv*, men väl *Spōe*; t. ex. på Gottland, *Rödspōe* för *Limosa melanura*,

och ännu mera i andra landskap: *spole*, uti *Vindspole* (för Num. arqvata). På isländska heter det *Spōi* (Num. phæopus). Rietz, Sv. Allm. spr., har *Spove*, *Vass-spove*, hvilket sednare jag hört på Öland för en Limosa.

Höttring är ett långs efter Östersjökusten, i Kalmarlän—Roslagen, kanhända längre, brukligt namn för *Strepsilas*, härledt av *Hötter* som betyder Havstång (*Fucus vesiculosus*), bland hvilken fogeln springer på stranden och gräver för att söka små Crustaceer, mask, snäckor o. d. Oftast utsäges detta namn förvridet på många besynnerliga sätt, som icke äro lätta att begripa och härröra derav att folket icke alltid sjelve fatta dess betydelse. Man får således höra: *Hötrick*, *Vittring*, *Viträck*, *Kveträck* o. s. v.; möjligtvis kan det norrska namnet *Kutterutt* (Act. Nidros. III, 574), som jag dock ej sjelv hört, komma av samma rot. — Det namn som genom Ekström fått insteg i svenska faunan, *Roskarl*, skall brukas i Mörkö skärgård, men dock utsägas: *Rospigg*, hvilket är ett allmänt och väl bekant öknamn på Roslagsboarna; fogeln anses nämligen komma dit från Roslagen. Man torde gilla att vi utesluta detta namn. Besynnerligt är att denne fogel icke tyckes ha något enskildt namn i Bohuslän; åtminstone har jag efter flera förfrågningar icke lyckats där få reda på ett sådant.

Namnet *Ängknarr* är ett bland dem som vi här anse oss böra utdömma, ehuru det på pl. 45 blivit använt efter bruket i böcker. Men då det icke är ett verkligt, i tal brukligt namn så bör det icke heller i skrift bibehållas, och då fogeln har flera bland Allmogen och i dagligt tal brukliga namn: *Kornknarr*, *Ängsnärpa*, *Ängskära* m. fl. så bör det allmännast brukliga bland dessa, hvilket vi anse vara det förstnämnda, upptagas även i

i skrift. — Detta anföres här särskildt såsom exempel på ett, såsom det tyckes, vanligt sätt, hvarpå dessa boknamn uppkomma. Namnet *Ängknarr* synes oss nämligen vara en förment rättelse eller förbättring av de nyss anförda namnen och ha uppstått till följe av den thy värr! bland våra s. k. bildade folkklasser vanliga motviljan att upptaga någonting så simpelt som ett ord ur folkspråket eller ur en landskapsdialekt: ett sådant ord måste ändras och förbättras innan det blir dugligt att ingå i de bildades skriftspråk! Flera av de här förut anförda namnen bära tydligt märke av samma skeva begrepp om bildadt språk. Följden av ett sådant förfarande måste bli betydliga olikheter mellan skriftspråket och talspråket, hvarpå svenskan kan visa många prov. — Ett annat exempel på en förändring av samma art är det förut, sid. 57, omtalade namnet *Näktergal* i stället för *Nattergal*, förändradt efter Tyskan. Denna ändring tyckes redan ha skett före 1745, då Linnés Gottländska resa trycktes, ty i denna omtalas Nechtergahl. Mången skall anmärka att ordet Nattergal låter illa, och så tyckes det för dem som ej äro vanda dervid, ty vanan, modet, är allt för mängden av folk. Men Danskarne, som upptagit ordet i sitt skriftspråk och äro vanda dervid, finna det ganska vackert, liksom vi, då vi läsa det i dansk poësi. Det har den stora fördelen att innehålla ett vackert begrepp (nattens sångare), hvaremot allt begrepp blivit bortstavadt ur det svenska "Näktergal".

Vi indela Vadarna på följande sätt*):

1mo. Svagnäbbade Vadare (*Grallæ debilirostres*): näbbet hos en del ganska kort, då det är mera fast och hårdt; oftast är

*) Ett utkast till denna fördelning publicerades först av mig uti "Lärobok i Zoologien" 5te uppl. 1858, dock i något olika ordning; sedan ändradt, i upplagorna 1860 och 1864.

det längre än huvudet och tunnt; alltid med stora näsborrar, sittande lägre ned, eller *under* överkäkens halva höjd, i en stor *näsgrop*, som blott betäcket av mjuk hud utan underliggande ben.

Näbbet är således vid roten blott förenadt med cranium genom ett något bredare ben upptill, i näbbryggen, och en smal benspjäle, i käkkanten; båda beklädda med hårdare, hornartad hud; men på överkäkens sidor är, vid roten, mellan nämnde ben en stor öppning, som endast betäcket av mjuk hud, hvaruti de stora näsborr-öppningarna sitta. Genom denna bildning blir näbbet mer eller mindre svagt eller vid roten böjligt. — De flesta hithörande arterna äro små; dock finnas även några stora, såsom Tranorna.

COHORS 1. Ralliformes (Sumphönsartade Vadare) med fastare, på ändstycket hårdt, oftast kort näbb; långa tår, samt korta, rundade vingar, hvilkas mellersta pennor äro föga kortare än de sista, och dessa ej betydligt kortare än handpennorna. (Undantag: med längre, något spetsade vingar, några av första familjen; — med längre näbb och vingar, sl. Eurypyga).

Fam. 1. Rallinæ (Sumphöns) utan fjädrar över näsborrarna. Tårna långa: mellantån med klo $\frac{1}{3}$, stundom hälften av vinglängden (oftast längre än fotleden, då denne ej är förlängd). Baktån är även betydligt längre än på de följande. — En stor del av dessa foglar och isynnerhet de siste, äro verkliga Vattenfoglar, som tillbringa sin mesta tid med att simma i vattnet. Deras likhet med Hönsen är blott apparent. De borde rätteligen ställas sist bland Vadarna, då ordningen mellan huvudavdelningarna (Cohors 1—4) bleve omvänd mot den här framställda, hvilken blivit sådan den är till följe av bearbetningens tillfälliga fortgång;

a) med smalare näbb, av huvudets längd eller mera, och tår utan hudkanter: Parra, Notherodius, *Rallus**), Ortygarchus;

b) med kortare, vanligen tjockare näbb och enkla tår: *Ortygometra*, *Phalaridium*, *Gallinula*, *Porphyrio*, *Ocydromus*, *Notornis*;

*) De till vår fauna hörande slägtena utmärkas med *cursiv* stil.

c) med bred, läderartad hudkant (simhud) längsät tårnas båda sidor: *Fulica*, *Heliornis* (Podoa).

Fam. 2. Eurypyginæ; näbb längre än huvudet, smalt, rakt, utan fjädrar över näsborrarna; stjerten lång (nästan som cubitalvingen), bred, rundad. Vingen stor, rundad, bred; handpennorna tämligen långa. — Blott sl. Eurypyga, från Guyana; en högst egendomlig form, även till levnadssättet.

Fam. 3. Rhinochætinæ med fjädrar över näsborrarna; medelmåttigt långa tår och korta, rundade, kullriga vingar. — Ett par eget bildade släkten från heta zonen i Australien sammanställas t. v. här: *Rhinochætus*; *Pedionomus*.

COHORS 2. Tringiformes (Snäppartade Vadare) med långa vingar, hvilkas mellersta pennor (de första armpennorna) äro ganska korta och sneda (kortare, eller ej mycket längre än handtäckfjädrarne). De följande armpennorna bli småningom längre, så att några bland de sista räcka till vingspetsen. — Vingarne äro, med få undantag spetsade, med första eller andra pennan längst; tårna medelmåttiga eller korta. (Undantag, med rundade vingar, dels korta: *Psophia*; dels långa: *Grus*, *Vanellus*).

Fam. 1. Gruinæ (Tranor): Stora foglar med ganska långa ben och hals; tämligen korta, ej tjocka framtår med smala, spetsiga klor bland hvilka den *inre är starkare* och vida mera krökt än de övriga, liksom hos rovfoglar. — Baktån liten. Munöppningen liten: icke kluven långt bakom ansiktets fjädergräns. Vingarne stora med rundad spets, hvarföre desse foglar flyga med stilla vingar, seglande på luften liksom Örnar, Glador, Storkar. De följande (Fam. 2—4) flyga skarpare, med hastiga, kraftiga vingslag. — Sl. *Grus*, *Psophia*.

Fam. 2. Otidinæ (Trappar): mest stora foglar med mindre förlängda ben och hals; ganska korta, starka tår, med korta, tjocka, trubbslitna klor; utan baktå. Näbb kortare än huvudet, vid spetsen inskuret; munöppningen längre kluven: till nära under ögat. Färgen spräcklig. — De leva på torra hedar och fält, eller i sandöknar, i gamla continenten. — Sl. *Otis*, *Tachydromus*.

Fam. 3. Charadriinæ (Brockfoglar): små eller medelstora foglar med hög panna, smalt näbb utan inskarining och utan nedböjd, vanligen något trubbig spets. Rotstycket (utmärkt av näsgropen) vanligen något längre än

ändstycket. Då näbbet är långt är det detta ändstycke som är förlängdt. Baktå saknas eller är ganska liten. — Pannan tvärt uppstigande, ganska hög över näbbryggen. Munöppningen liten, ej kluven bakom ansiktets fjädergräns. — Sl. *Strepsilas*, *Vanellus*, *Charadrius*, *Hæmatopus*, *Himantopus*.

Fam. 4. Totaninæ (Snäppor): små eller medelstora arter med liten munöppning, såsom de nästföregående; men långt, smalt, något böjligt näbb, hvars rotstycke är betydligt längre än ändstycket. Då näbbet är mycket långt är det den av näsgropen fårade rotdelen som är förlängd. Färgen är oftast grå, tätt småfläckig.

a) tårna vid roten förenade med ett hudveck, och huden på tarsens framsida nätlikt fördelad. — Sl. *Recurvirostra*, *Numenius*.

b) tårna vid roten förenade av ett hudveck; tarsens framsida delad av tvärsömmar. — Sl. *Limosa*, *Machetes*, *Totanus*, *Actitis*, *Macrorhamphus*, *Phalaropus*.

c) tårna ända till roten åtskilda (längre eller kortare än tarsen). — Sl. *Eurynorhynchus*; *Calidris*; *Tringa*; *Telmatias*; *Scolopax*.

2do. Starknäbbade Vadare (Grallæ fortirostres): näbb stort, starkt, alltid längre än huvudet och benhårdt; med små näsborrar, sittande *högre* upp, närmare mot näbbryggen, tätt omslutna av fast ben. — Näbbet är således med en vida fastare rot av breda ben förenadt med cranium. Vanligen är det även tjockare och äger derigenom en betydligare styrka än hos de föregående. Vingarne äro alltid stora och starka, i spetsen bredt rundade.

COHORS 3. Pelargi (Storkartade Vadare): med liten, vid roten högt upplyftad baktå, försedd med helt liten klo. — Hit hörer blott:

Fam. 1. Ciconiinæ (Storkfoglar). — De ha pannan något upphöjd och kullrig. Munöppningen är, liksom hos de föregående, icke långt kluven, och ansiktets sidor, framom ögonen, vanligen fjädrade; men nakna då pannan är naken. Tårna medelmåttiga, vid roten förenade av hudveck; klorna korta, oftast trubbiga; mellanklon med hel kant, eller blott föga inskuren. Den långa halsen föres under flykten rätt framåtsträckt.

Svenska Foglarna.

a) Näbbet med hel yta och rät spets (icke krokbojd): *Ciconia*, *Tantalus*, *Platalea*, *Ibis*.

b) Näbbets hornyta delad av fogningar (sömmar); spetsen bildar en avskild, starkt böjd klo: *Scopus*; *Balæniceps*.

COHORS 4. Herodii (Hägerartade Vadare), som ha stor, ända till roten stödjande baktå, hvars klo är större än mellantåns klo.

Blott en Fam.: Ardeinæ (Hägrar). — Desse foglar ha ett lätt igenkänneligt utseende och många egenheter i delarnas bildning såsom i synnerhet: pannan är nedtryckt, plattad, knappt upphöjd över näbbryggen; ansiktets sidor framom ögonen äro nakna. Näbbet är alltid rakt, med munöppningen kluven ända bort under ögat. Mellantåns klo kamlik, med den breda, inre kanten fint fördelad i reguliera kantänder, som stå tätt tillhopa, vinkelrätt mot klons medellinia. — Den ganska långa halsen föres under flykten böjd, dubbel, så att blott näbbet överskjuter nedre böjningen. Näsborrarnes begränsas alltid ovanför av ett smalt, läderartadt hudlock, ungefär så långt som själva öppningen; men nedtill begränsas de av hårdt, hornbeklädt ben. De sitta, hos de mindre arterna, nästan midt på överkåkens höjd; hos de större, alltid närmare näbbryggen. Baktån är, såsom av ovanstående diagnos (för Cohors 4) synes, till det yttre bildad alldeles som hos sångfoglarna, men han är proportionsvis icke så stor som hos dessa, och icke fri, utan, liksom hos alla andra foglar, utom första Ordningen, är kloledens böjsena förenad med motsvarande senor från alla de övriga tårna. — Hit höra blott släktena *Ardea* och *Cancroma*.

Alla de arter som höra till första huvudavdelningen (Svagnäbbade Vadare) likna till sin fortplantning Hönsen: de bygga intet, eller blott ett mera konstlöst bo. De fleste lägga äggen uti en liten fördjupning på bara marken, möjligtvis med underlag av det på stället växande gräset, och ungarne kunna, så snart de äro utkläckta, springa omkring och söka föda. — Desse foglar kunna alltid springa ganska starkt; men ofta ser man de större arterna, såsom *Tranan*, spatsera långsamt framåt marken.

De starknäbbade Vadarnes fortplantning liknar deremot Rovfoglarnas. De bygga alltid ett öppet och föga djupt, stundom nära plattadt bo av grenar och strå, högt opp i träden eller lägre

ned, t. o. m. på själva marken, liksom Kärrhökarne, och ungarne matas i boet till dess de kunna flyga. — Desse foglar röra sig ock mera trögt på marken.

Följande släkten och arter ha blivit funna hos oss:

I. Sumphönsartade Vadare (Ralliformes).

Kännetecknen, se förut sid. 304: *Svagnäbbade Vadare*, Cohors I, och Fam. I. Sumphöns (Rallinæ).*)

1. KNARRSLÄGTET (*Ortygometra* Linn.).

Näbb kortare än huvudet, vid roten något tjockare än tarsen; tarsen både fram och baktill beklädd av tvärplåtar.

Det är i synnerhet genom tvärsömmarna på tarsens baksida (såla) som detta slägte skiljer sig från de övriga s. k. Ralli och Gallinulæ, och Kornknarren synes nästan vara ensam i detta hänseende. Men i andra hänseenden skiljer han sig från familjens övriga arter, såsom genom kortare tår, genom färg och levnads-sätt samt isynnerhet genom sitt utmärkta, alldeles egna läte. Tillräckligt skäl blir altså att avsöndra honom såsom eget slägte bland de ganska talrika och enformigt bildade Sumphönsen.

Slägtet *Ortygometra* bildades av LINNÉ, för *Kornknarren* ensam, i Fn. Sv. 1746 pag. 59; men i Syst. Nat. VI, 1748, tillade han ännu en art, "Ort. alis fuscis", som är WILLOUGHBY'S *Rallus aquaticus*, hvilket namn Linné upptog i S. Nat. X, 1758, och i Fn. Sv. 1761. Således måste, i den Linnéiska nomenclaturen, *Ortygometra* alltid komma att tillhöra *Kornknarren* och *Rallus* bli slägtnamn för *R. aquaticus*, ehuru Linné själv senare ändrade det

förra (till *Rallus crex*). — Slägtnamnet *Ortygometra* upptogs vidare av LEACH, med *crex* såsom typ, och med tillägg av ett par arter, i Catalogen över Brit. Museum 1816 och sedan av flera andra; men alldeles orätt av Keyserl. & Blasius, som avskilde *crex*. — Detta namn härstammar från gamla Grekland och anföres av ARISTOTELES, som omtalar *Ortygometra* såsom en bland de foglar hvilka flyttade samtidigt med Vaktlarna.

Deremot hade BECHSTEIN, som ej kände LINNÉ'S äldre skrifter, i Ornith. Taschenb. II, 1803 bildat slägtet *Crex*, och kallat arten *Crex pratensis*, hvilket bibehölls i hans "Naturg. Deutschl." IV, 1809. *Crex* är således blott ett yngre synonym till *Ortygometra* och bör bortfalla.

Vidare har *Gallin. porzana* Lath. blivit uppförd såsom eget slägte, "*Porzana*", av Vieillot (1816), m. fl. — och *G. pusilla* (Gm) Bechst. (minuta Pall) fått namnen "*Zapornia*"! Leach 1816, *Phalaridium* Kaup 1829, och *Rallites* Pucher. 1845. — Bland dessa namn är *Porzana* ett nyare, Italienskt ord, som ej kan upptagas i Linneiska nomenclaturen; *Zapornia*! är en av Leach, på nyss anf. ställe, av bokstäverna i ordet *Porzana* gjord omflyttning, som saknar allt begrepp och blott förtjenar att förkastas. Det dernäst förekommande namnet *Phalaridium* kunde väl önskas något annorlunda, men måste dock antagas för de små arterna, om man vill skilja dem från *Rallus* och *Gallinula*. Då nu detta fränkiljande av de små arterna blivit gjordt, även i vår fauna, och har goda grunder för sig, så bör det bibehållas; men det fränskilda slägtet kan dock icke få namnet *Ortygometra*.

139. KORNKNARREN (*Ortygometra crex*), pl. XLV, fig. 2 (Ängknarr); gulgrå, fläckig med rödbruna vingar.

Såsom hos alla Sumphöns äro halsen och fötterna mindre förlängda, och näbbet något hoptryckt och svagt, med stor näsgrop. Näbbryggen slutar bakåt med en smal spets (pannvinkel), som inskjuter bland pannans fjädrar. Vingarne äro korta och kullriga, med breda pennor, av hvilka 2 och 3 äro längst, 1 = 5. Första armpennan räcker knappt till $\frac{2}{3}$ av vingen; de sista äro

*) Namnet *Sumphöna*, *Sumphöns*, har av Nilsson, först i Sk. Fn 1835, blivit användt såsom gemensamt namn för alla de arter som då, efter Latham, sammanfördes under sl. *Gallinula*. Vi behålla det här i en ännu något mera utvidgad betydelse, så att det även omfattar sl. *Fulica* eller hela denna familj av foglar (Rallinæ). Fördelningen av sl. *Gallinula* i 3ne genera, gjorde en förändring i de svenska namnen nödvändig, hvilken, i samråd med Dr J. W. Lindblad blivit så utförd, att släktena fått benämningar, som bättre överensstämmer med deras levnadssätt och andra omständigheter. Namnet *Rörhöna* (Rohrhuhn) som i Tyskland blivit användt för arterna av sl. *Phalaridium* (*porzana* och *parvum*), passar alldeles icke för dem, som undvika alla Rör- och Vassbänkar, men uppehålla sig i kärr bland kort gräsvegetation, hvaremot det är ganska betecknande för *Gallinula chloropus*, som helst vistas bland rör och vass. Namnen äro härefter antagna: *Kärrhöna* för *Phalaridium*; *Rörhöna* för *Gallinula*.

betydligt längre, och skulderfjädrarne, åtminstone om våren, så långa att de räcka till vingspetsen. Stjerten helt liten, av 12 mjuka, smala pennor, hvarav de mellersta längst, de övriga gradvis kortare. Fötterna äro tämligen korta och starka; tarsen har tvärsömmar både fram och baktill; mellantån med klo knappt längre än tarsen; utom klon betydligt kortare än den; baktån med klo föga mer än $\frac{1}{4}$ av tarsens längd. Utseende och storlek som en halv-vuxen Kyckling eller Rapphöna: ♂ vinglängd 135 mm.; tars 36; mellantå med klo 38. ♀ något mindre.

Färgen är på hela övre sidan gulgrå med svarta fläckar, men vingarne rödaktige. Huvudets sidor med hela ögonbryns-trakten, hos äldre *hannar*, blågrå; strupen dunklare grå; underhakan och buken hvitaktiga; kroppssidorna med gulbruna och hvitaktiga tvärband. Näbb och fötter blekfärgade. — *Honan* har något dunklare färger och gulgråaktig strupe. — *Ungen* i dun-dräkt är svart, men de nya fjädrarne få genast någorlunda de äldres färg.

Kornknarren bebor större delen av Europa; i låglandet till, och något över polcirkeln; i något sydligare trakter går han ofta högt upp åt fjäldet. Hos oss förekommer han till 68° lat. (vid Muonioniska); i Norrige uppgives han vara hörd nära 70° (vid Tromsö). I det egentliga södra Europa (Spanien, Italien, Grekland) torde han knappt finnas annat än under flyttningen. I Afrika tillbringa han vintern; men han går långt nedåt denna verldsdel och det är t. o. m. sannolikt att han flyttar ända ned till Cap, ehuru otroligt detta kan synas, då han flyger både svagt och ogera. J. WAHLBERG hemförde 2ne exemplar, skjutna i December och Mars, i trakten av Limpopo (S. O. Afr. 24 å 25° S. lat.), av hvilka det sednare tydligen är i ruggning. Enligt en uppgift av GURNEY, i Ibis 1863, 331, skulle han förekomma täm-

ligen allmänt inåt landet vid Port Natal, men "blott under sommarmånaderna", hvarmed väl sannolikt menas Europas vinter-månader; och LAYARD säger ett exemplar vara funnet helt nära Capstaden (B. of S. Afr. 338). I Asien finnes Kornknarren blott åt vester, ovisst huru långt, men sannolikt blott närmast intill Europa. Han finnes icke uppräknad bland Indiens foglar.

Denne fogel vistas, olika med alla de följande, nästan blott på det torra, helst på åkrar och ängar bland säd och högt gräs. Sällan träffas han på sumpiga ställen, aldrig i vattnet och aldrig i skog. — Födan utgöres, liksom alla de små Vadarnes, av små djur och till en del av växtämnen, t. o. m. mycket av gräsfrön. — Det mest utmärkande draget av hans historia är det, för ett så litet djur, förunderligt starka lätet, som han idkeligen låter höra från sin ankomst, i Maj, till långt fram på sommaren, vid nästan alla tider på dygnet, utom under stark värme midt på dagen; dock mest morgon och afton i skymningen. Det är en verklig fogelsång, som blott tyckes tillhöra hannen under fortplantningstiden, eller så länge ännu äggen äro okläckta. Detta för alla bekanta, hårda *arrp-snarrp! arrp-snarrp!* som höres på ganska långt håll är, oaktadt sin strävhets och enformighet, ett av dessa muntra naturljud som gerna höras av alla och som sätta liv i slättbygdens föga omväxlande natur, liksom Lärkans sång, hvilken nästan alltid höres på samma ställen som Knarrens. Ofta tycker man sig vara den sjungande eller knarrande fogeln helt nära, blott på 10 å 15 alnars avstånd, men han synes dock icke och få äro de som riktigt fått se honom i fritt tillstånd, ty han äger en verkligt stor talang att springande dölja sig bland gräset. Då någon fått skjuta honom har det vanligen blott varit genom en ögonblickligt märkbar rörelse i gräset, eller då det lyckats att få honom att flyga. Men detta är ganska svårt och lyckas

ej alltid för blott en ensam hund: Knarren springer med mycken snabbhet omkring i krokar och bukter så, att han utmattar och förvillar hunden i fall denne ej är av rätt god sort, så att han till slut måste överge försöket att gripa fogeln, som dock icke flyger opp, utan fortsätter sin väg springande. En god hund kan dock alltid lyckas att uppstöta honom, då han flyger helt lågt och knappt över 50 à 100 alnar långt.

Knarren återkommer till oss, från sin långväga vinterresa, sent, eller först långt fram i Maj, sedan all vinterkyla är väl förbi, och han tyckes flytta bort tidigt, redan i Augusti och September, eller så snart ungarne äro flygfärdige. Äggen värpas sent; knappt förr än midsommar, nästan på bara marken i sädesåkrar eller bland högt gräs. De äro talrika: 9, 10 eller flera, hvitaktiga med täta rödaktiga fläckar, och sägas ruvas 3 veckor. Stundom träffas de i rågåkrar, ända fram i Augusti, då säden avmejas, hvilket dock torde härröra derav att första kullen blivit förstörd, då en ny måst läggas. Fogelns brunstighet och hannens förhållande till honan samt ungarna, tyckas nära likna det samma hos Vakteln, liksom fogeln till sitt levnadssätt och sitt oroliga lynne har mycken likhet med denne. Ungarne springa och följa modren så snart de äro kläckte och äga genast förmågan att väl gömma sig.

Synon. Jfr. näst upptill, under släktet. — *Rallus crex* L. S. N. ed. X; — Vieill Enc.; — *Gallinula crex* Lath.; — Temm. Man.; — Nilss. Fn. 1858, II, 280; — *Crex pratensis* Bechst.; — Keys. & Blas sp. 297; — Gerbe, Degl. II, 253; — Holmgren Handb. II, 893. — Sv. namn: Kornknarr; Sk. Ängsnärpa, Ängskära, m. fl. — Om namnet Ängknarr se förut, sid. 303.

2. KÄRRHÖNESLÄGTET (*Phalaridium* Kp.).

De hithörande arterne likna nära Kornknarren och ha näbb, vingar och stjert bildade såsom den; men de skilja sig derifrån

genom tarsens baksida (såla) som är fint nätlikt fördelad; alla tårna äro längre och ha längre klor: mellantån utan klo är fullt så lång som tarsen eller något längre; baktån är, med klo, längre än $\frac{1}{2}$ av tarsen; färgen är betydligt mörkare, gråbrunaktig.

140. EGENTLIGA KÄRRHÖNAN (*Phalaridium porzana*), pl. XLV, fig. 3 ("Gall. porz."); mörkt gråbrun, halsen med strupen ända nedåt bröstet, tätt vitfläckig. Ryggen, och vingarne utåt, något mera brungulaktiga med hvita vinkliga streck och små fläckar, innefattade i svart; men flygpennorna svartgrå. Kroppssidorna mörkbruna med hvita tvärband; buk vitaktig. — *Hannen* har, i vårdräkt, hela ögonbrynstrakten och underhakan askegrå. — Näbb och fötter grönaktiga. Vinglängd 120 mm.; tars 31; mellantån med klo 39; baktån 12. — *Honan* är nära lik hannen. — *Ungen* i dundräkt är kolsvart och ganska lik Ängknarrens, men igenkännes lätt på tarsernas nätlikt delade baksidor.

Kärrhönan bebor hela mellersta och södra Europa, samt vestra Asien, men är icke funnen utåt östra delen av denna verldsdel. Hos oss tyckes hon finnas tämligen spridd, här och där i södra och mellersta Sverige; ovisst huru långt norrut, men sannolikt föga över ekegränsen. Vid Stockholm och Upsala höres hon dock stundom. Om vintern lär hon vara allmän i Indien, och träffas då även i Afrika, men i Sydafrika är hon icke funnen. — Hon vistas mest på sumpiga och våta ställen, helst med dybotten och gungvall, bland tätt Starrgräs (*Carex*, *Eqvisetum* o. d.), men undviker rör och vassbänkar, hvarföre det tyska namnet Rohrhuhn ej är passande. I vattnet simmar hon både väl och ofta, nickande med huvudet, men hon träffas även stundom på fast ängsmark, till och med i åkrar. Till sin föda liknar hon Knarren, men i förmågan att springa och dölja sig i gräset över-

träffar hon honom. Även uppgives hon blott värpa på sumpiga ställen och lägga en bättre bale under äggen, som äro grågula med mörka fläckar och punkter. Lätet säges vara ett tämligen hårdt, hastigt hvisslande *huit! hu-it!* som mest höres afton och morgon.

Synon. (Jfr. under sl. Ortygometra); — *Rallus porzana* L. XII; — Vieill. Enc. 1062; — *Gallinula porz.* Lath.; — Bechst. — Temm. Man. II, 688; — Nilss. Fn. 1858, II, 284; — Lindblad, Jäg. Förb. Tidskr. 1869, 251. — *Ortygom. maruetta* Leach Catal. 1816; — *Crex porz.* Naum. Vög. D. IX, 523; — *Ort. porz.* Keys. Blas. sp. 298; — Holmgr. Handb. II, 898; — *Porzana maruetta* Gray; — Gerbe, Degl. II, 256.

LILLA KÄRRHÖNAN (*Phalaridium parvum*) 47. Pl. LXXVI, fig. 5, ("Gallin. pusilla"); översidan gulaktigt brun, på ryggen med få, stora, hopflytande svarta fläckar och några få smala, hvita streck. På hannen i vårdräkt äro huvudets sidor med ögonbrynstrakten, samt hela strupen med underhakan och hela bröstet klart blågrå. Bukens bakre del gulbrun med talrika, avlånga hvita fläckar, hvardera framtill begränsad av en mindre, svartaktig fläck. Näbb och fötter grönaktiga. Vinglängd 103 m. m.; tars 31; mellantån 35, med klo 43. — *Honan* är något mindre och har strupen till en stor del hvitaktig, men nedtill med hela bröstet gulgrå. — I *höstdräkten* är undersidan vit, med gråbruna fläckar på bröst och sidor. — (På vår planche har figuren av denna art råkat bli ganska illa färglagd).

Denne fogel tyckes till utbredning och levnadssätt nära överensstämma med den föregående; men han är funnen vida längre öster ut i Asien. Hos oss äro blott ett par exemplar erhållna, på Gottland och i Calmar län, men skäl kan finnas att tro honom oftare förekomma, och till och med kunna upptagas såsom en verklig svensk fogel, ehuru han, liksom de föregående, ytterst sällan blir sedd. Hans läte skall vara starkare och ofta klinga ungefär såsom kick! kick!

Synon. *Rallus parvus* Scop. Ann. I (1769) pag. 126. Vi upptaga här detta äldsta av alla åt denna fogel givna artnamn, hvilket anföres av GERBE, men, besynnerligt nog, icke användes, ehuru man derigenom kan komma ifrån den för densamma rådande namföbistringen. — *Rallus minutus* Pall. it III, 700; et Zoogr. II, 155; — *Ort. min.* Keys. Blas.; — *Porzana min.* Gerbe, Degl. II, 259. — *Rallus pusillus* Gm.; — Lth, sp. 24; — *Gall. pus.* Bechst.; — Temm. Man.; — Nilss. Fn. 286; — *Crex pus.* Naum. Vög. D. IX, 547. *Ortygom. pus.* Bp.; — Holmgr. Handb. 899.

Svenska Foglarna.

Anm. I samma trakter som denne fogel, samt ända ned i Sydafrika förekommer en annan art, *Rallus bailloni* Vieill (Phal. pygmæum Kaup), som ganska nära liknar den nyss beskrivna, men skiljer sig genom små, mörka fläckar på hjessan, flera och större hvita fläckar på ryggen samt genom buakens bakre del med undergumpen, som är svart med hvita tvärband. Den anföres här, då den möjligtvis även kan träffas hos oss.

3. RALLSLÄGTET (*Rallus* L.).

Detta släkte skiljer sig icke genom någonting annat från det nästföregående, än genom näbbet, som här är tydligen längre än huvudet. Båda kunde derföre rätt väl sammanslås såsom ett släkte under det äldre namnet *Rallus*.

141. VATTENRALLEN (*Rallus aquaticus* L.), pl. XLV, fig. 1; hela översidan, med vingarnas täckfjädrar, gulaktigt brun, svartfläckig; huvudets sidor, strupe och bröst rent grå; kroppssidorna och buakens bakre del svarta, vitbandade. Underhakan vit. Näbb rödt med näbbrygg och framända svartaktiga. Fötterna brunaktiga. — ♂ Näbb fr. pannan 40 mm.; vinge 115; tars 41; mellantå 41, med klo 51; baktå 17. — *Honan* är betydligt mindre (vinge 103 mm.), men till färgen såsom hannen. — *Ungen* i första fjäderdräkten har strupen upptill vit, nedtill och hela bröstet gråaktiga, mörkfläckiga.

Denna art är lika vidsträckt utbredd över gamla continenten som de föregående. Han är allmän i hela mellersta och södra Europa samt uppgives vara funnen i östra Sydsibirien, i Indien, i Sydafrika o. s. v. — Hos oss är han erhållen på många ställen i södra och mellersta Sverige, ända till Gefle, till och med om vintern. Sannolikt är han vida mindre sällsynt än vi känna, men hans sätt att dölja sig bland gräs och säv, liksom de föregående, gör att man sällan får se honom. Dessutom tyckes han icke ha något utmärktare läte hvarigenom hans närvaro röjes och blott

mindre ofta låta höra sitt nästan hvisslande: huit! huit! som man liknat vid ljudet av ett spö, hvarmed man slår i luften. Han vistas mest vid och i vattnet; levnadssätt och fortplantning likna nära Rörhönans; han skall ännu mera än de föregående stanna kvar över vintern i södra Europa, t. o. m. i större delen av Frankrike, hvarest han är vida allmänare än Ängknarren och väl bekant för landtfolket, som fånga honom i snaror utmed vattenpölar och dyiga bäckstränder, der han helst uppehåller sig, även om dessa ställen äro bevuxna med buskar.

Synon. (Jfr. under Ortygometra); *Rallus aquaticus* L. et omn. — Namnet *Rall* är egentligen fransyskt, sannolikt ursprungligen bildadt för Kornknarren, men sedan urminnes tider även vanligt för denna. BÉLON beskriver, på 1500talet, *Rallus aquaticus* under namn av *Rasle* (sedan *Râle*) *noir*, och Knarren under namn av *Rasle rouge* eller *Rasle de Genet*, emedan han gerna vistas bland *Genista* (*Genet*) som till växtsättet liknar Ljung, men är frodigare. Vi bibehålla här och tills vidare namnet *Rall*, som blivit begagnadt av föregående faunister, då fögelu väl aldrig fått något eget svenskt namn. Man skulle annars kunna föreslå ett sådant som Snäpphöna eller annat.

4. RÖRHÖNESLÄGTET (*Gallinula* Lath.).

Tårna sakna simflikar. Näbb kort. Näbbryggen utvidgas i pannan till en större, hård och plattad skiva.

Denna skiva, eller pannplåt, finnes visserligen alltid, men är hos ungarna föga märkbar, blott såsom en helt liten, plattad utvidgning, ända tills de äro fullt utvuxne. Även hos de äldre blir den betydligt mindre om vintern och är mindre hos honan än hos hannen; störst är den hos gamla hannar i varmare länder. — Vidare skiljer sig detta släkte från det förra genom sin ännu kortare stjärt, som blott är något avrundad och består av fastare, något bredare pennor; — tårna äro ännu längre och baktån längre än halva tarsen; färgen är dessutom mörkare och jämn, icke fläckig. Men liksom på de föregående äro tårna skilda ända till

roten, tarsens hud baktill nätlikt fördelad, framtill försedd med böjda tvärsömmar, och vingarne bildade alldeles såsom Kornknarens. Ruggningen är liksom hos *Fulica* enkel, blott om hösten; alla de föregående rugga även om våren.

142. RÖRHÖNAN (*Gallinula chloropus* Lath.), pl. XLV, fig. 4; — svartgrå; rygg och vingar mörkt brungrönaktiga; några avlånga hvita fläckar på kroppssidorna. Undergumpen på sidorna hvit. Näbbspetsen gul, rotstycket och pannplåten röda. Fötterna grönaktiga med höggula smalbensringar (ovanför hasleden). ♂: vinglängd 165; tars 50; mellantå 60, 75; baktå med klo 30. — Honan något mindre, annars lik hannen. — Ungen i första fjäderdräkten är ovan till mörkbrun, undertill mörkgrå, vitblandad; strupen upptill vit; näbb med pannplåten och fötter grönaktiga. — Dunderäkten kolsvart; näbb och en liten pannplåt röda; igenkännes lätt på baktåns längd.

Rörhönan har en ganska vidsträckt utbredning. Hon tillhör egentligen mellersta och södra Europa till v. p. 55° lat., samt vestra Asien; men hon skall dock, enligt Collett, ej så sällan häcka i södra Norrige samt ända opp omkring Trondhjemsfjorden (v. p. 65°); och vid Bodö (v. p. 68°) skall hon vara funnen. I Sverige äro blott några få enstaka exemplar erhållna på vidt åtskilda ställen: i Skåne, vid vestra kusten och senast, enligt underrättelse från Hr C. G. Löwenhjelm, våren 1871 i St. Malms socken av Södermanland. Man kan således med rätta draga i betänkande att anse henne för en verkligen svensk fogel. — Utom Europa finnes hon i norra Afrika, åtminstone om vintern. Uti Sydafrika, ända ned i Capcolonien, är hon allmän under våra vintermånader (Nov.—April), men tyckes dock icke vistas där blott på vinterbesök. J. Wahlberg har hemfört exemplar

från Cafferlandet; Victorin från Södra kustlandet (se Grill, Victorin, Anteckningar), och av Layard (S. Afr.) anföres hon. — I Indien skall hon vara allmänt utbredd och fortplanta sig i Aug. — September (enligt benägen uppgift av D:r Lindblad, ur The Field, 1869, 254). — I östra Sibirien synes hon ej vara funnen, men väl på Japan och Sundaöarna (*Gall. orientalis* Horsf.) samt i China (Swinhoe). På Oahu bland Sandwichsöarna är hon funnen av Peale (Explor. Exp., se Hartl. Wieg. Arch. 1852, 93). I Australien förekommer en art, *Gall. tenebrosa* Gould, som blott skiljer sig från den europeiska genom bristen på hvita fläckar på kroppssidorna. Även Madagaskar har sin varietet (*G. pyrrhorrhoa*), och i hela det varma och tempererade Amerika ersättes vår art av *G. galeata* Licht. som vanligtvis har något längre tarser och tår samt större, baktill tvär pannplåt. Alla de anförda varieteterna eller s. k. arterne övergå dock sinsemellan genom mellanformer så, att det ej blir möjligt att uppgöra bestämda gränser, hvarföre flere nyare ornithologer anse sig blott böra antaga en enda art.

I nordligare länder, såsom ännu i Tyskland, är Rörhönan flyttfogel, men redan i det sydligare Europa qvarstanna de flesta över vintern. Hon börjar komma tidigt på våren, de äldre först; och draga bort i september och oktober. Det är med säkerhet känt att hon flyttar flygande (ej till fots); hon har ock starkare flyktförmåga än de förra. Hon är dock än mera vattenfogel, som uppehåller sig i små sjöar och dammar med andmat (Lemna), säv och vassbänkar, i hvilka hon gerna döljer sig, hvarföre hon väl gör skäl för namnet Rörhöna; i hafsvikar träffas hon aldrig. Hon är mest i rörelse om dagen då hon ofta ses simma omkring i vattnet eller någongång springa på näckbladen, hvilket även de föregående arterna genom sina långa tår kunna göra. Hon

dyker som en simfogel och klättrar ofta upp på rör och sävstänglarna eller på grenar av pil och andra buskar i vattnet. Så väl simmande som gående förer hon stjerten mest upprätt. Midt på natten hvilar hon; men flyttningen sker om natten. — Födan är såsom de föregåendes eller utgöres kanhända ännu något mera av växtämnen, t. ex. andmat (Lemna). Med andra förlikes hon ej, utan söker fördriva alla som närma sig, både av samma och av andra arter. Lätet är starkt och skarpt men ganska varierande, såsom: kurr!; krez!; kex!; kirrkreckreck! o. s. v.

Denne fogel lever i engifte, som t. o. m. synes vara för beständigt, ehuru makarna ej komma på en gång till häckningsplatsen om våren. Boet bygges av dem båda, stort, hopflätadt av åtskilliga vass och sävarters stänglar och blad, men helst av *Carex riparia*. Det är tämligen djupt, stundom skålformigt eller nära halvklotlikt, men förövrigt ganska olika; dels flytande, dels hvilande på en grästuva i vattnet. Äggen äro 7—10, rödgula med täta grå och mörkt rödbruna fläckar, lika äggen av *Sterna hirundo*. Hanne och hona, som båda ha 3ne liggfläckar: en på hvardera sidan och en bakåt, skifta om att ruva dem i 20 till 21 dygn, då de kläckas. Ungarne qvarbliva första dagen i boet, der modren värmer dem; sedan simma de ut i flock och åtföljas av båda föräldrarna, som först, under ett par dagars tid, mata dem, hvarefter de sjelve söka sin föda. Båda föräldrarne bli dock qvar hos dem och värma dem om nätterna, icke i boet, utan på andra ställen, i grästuvor o. d. Men efter ett par vec-kors tid då de äro halvvuxne och börja allmänt bli fjäderklädde, köra föräldrarne dem ifrån sig och laga sig till att bygga ett nytt bo och lägga en ny kull. Ungarne bli dock tillsamman tills de kunna flyga då de för alltid åtskiljas och snart flytta bort.

Synon. *Fulica chloropus* L. X. et seqq; — *Gallinula chl.* Lath.; Bechst.; — Temm.; — Naum. Vög. D. IX, 587! — Nilss. Fn. II, 287; — Gerbe, Degl. II, 262; — Holmgr. Handb. — Ungen: *Gall. fusca, maculata* etc.

5. SOTHÖNESLÄGTET (*Fulica* L.).

Tårna på båda sidor försedda med en bred, läderartad, i brädden inskuren hudflik. Näbb kort, med pannplåt såsom föregående slägte

Utom i tårnas bildning liknar detta slägte nästan i allt det förra. Arterna äro ännu något större, men likna Sumphönsen till färgen, till bildningen av vingar och stjärt, till tårnas längd, den täta fjäderbeklädningen, samt tarshudens beskaffenhet, ävensom till levnadssättet och ruggningen.

143. SOTHÖNAN (*Fulica atra* L.), pl. XLV, fig. 5. — Helt och hållet svartgrå; de främre armpennorna i ändan hvitaktiga. — Näbb och pannplåt hvita; men efter fogelns död bli de snart rödaktiga. Pannplåten slutar bakåt snedt över ögat. Fötterna grå med gul smalbensring. — *Hanne*: vinglängd 200 mm.; tars 56; mellantå 78, 96; baktå 35; stjärt 55. — *Honan* alldeles lik hannen, knappt mindre. — *Årsungen* i fjäderdräkt mörkgrå, undertill med breda hvita fjäderkanter; pannplåten helt liten och liksom näbbet gråaktig. — *Dundrägten* svart; ansiktet med röda vårtor; framom ögonen och en linea under ögat klädda av röda duntrådar, hela halsen och vingarne utåt av gulaktiga.

Även Sothöneslägtet är utbreddt över hela jorden, men det visar flera, bestämdare artskillnader; isynnerhet har Amerika flera tydligare åtskilda former. Vår Sothöna förekommer i hela Europa och Asien utom de nordligaste trakterna samt, blott om vintern (?) i norra Afrika. I mellersta och södra Afrika ersättes hon av en nära liknande art (*F. cristata*), som har pannplåten

ganska stor och bakåt mjuk, utskjutande i 2ne stora, fristående knölar.

Mot norr går Sothönan längst opp i Norrige, hvarest hon skall vara funnen på många ställen, ända till Trondhemstrakten. Att hon skulle fortplanta sig i Ostfinmarken synes högst tvivelaktigt. — I Sverige förekommer hon här och där i sjöarna i de flesta provinser från Skåne till 60° lat. (i Upsalatrakten och södra Värmland); men hon är icke allmän överallt och sannolikt finnas icke rätt många ställen hvarest hon är hemmastadd och fortplantar sig. Ett av de förnämsta, liksom sannolikt ett av de nordligaste, hvarest hon nu för tiden finnes i mängd, är den nog märkliga Hjelstaviken, vid Ekolsund, v. p. 1½ mil vester om Sigtuna (nära 60° lat.; jfr. Meves, Vet. Ak. Öfv. 1868, 281). — I hela mellersta Europa flyttar hon bort tämligen sent, i Oct. eller Nov., och återkommer tidigt på våren; men i södra Europa kvarstanna många över vintern. Liksom Sumphönan flyttar hon flygande, om natten; men till flyttningen samlas hon i flock och vid den tiden träffas hon ofta i lugna hafsvikar. Om sommaren flyger hon sällan och ogerna samt, till utseendet, dåligt; men hon simmar och dyker så mycket bättre. Hennes egentliga tillhåll är uti stillastående vatten, i små, djupa sjöar eller pölar med täta vassbänkar och rörvassar kring stränderna, hvarest hon nästan ständigt håller sig i vattnet. — Födan är densamma som Sumphönans: växtämnen och smådjur ur vattnet; men hon upphemtar den gärna genom att dyka ned bland de vid bottnen växande Chara-, Potamogeton- m. fl. arterna. Fisk, Grodningar o. d. förtär hon icke. — Lätet är kort och starkt, men ganska olikartadt, ofta nästan skällande som av en liten hund.

Förloppet av hela fortplantningen liknar nära Sumphönans. Boet är stort, 1½ fot i diameter eller mera, hopsatt av Vatten-

växter; alltid i vattnet, ofta flytande och då så tjockt att äggen ständigt ligga torra. Dessa äro 8 till 12, stundom flera; blekt brun-gulaktiga, med täta, fina, grå och bruna prickar. Makarne leva i engifte, ruva äggen skiftesvis i 3 veckor och följa ungarna.

Under fortplantningstiden är Sothönan ofördragsam och stridslysten och söker fördriva Änder eller andra foglar som hålla sig i grannskapet; men snart upphör detta sinnelag och hon lever i förtrolig enighet med grannarna, blott de ej komma för nära boet. — Synon. *Fulica atra* L. et omn.

II. Snäppartade Vadare (Tringiformes).

Om kännetecknen, se förut sid. 304, Cohors 2 och Fam. 1 Tranor (Gruinæ).

6. TRANESLÄGTET (*Grus* Linn.)

utgöres av stora arter med ganska lång och smal hals och långa ben. Deras kännetecken inses närmare av det som säges under Vadarnes systematiska fördelning sid. 303 och 4. De ha tämligen stort näbb, vid roten betydligt tjockare än tarsen och hos de flesta arter något längre än huvudet, hvarigenom de, liksom genom sin storlek samt halsens och fötternas längd få en viss likhet med Storkar och Hägrar. Till följe derav ha dessa 3 släkten alltid blivit ställda tillsammans, såsom "stora Vadare" och Linné begick t. o. m., i sina senare skrifter, den oriktigheten att förena dem alla under ett enda släkte, *Ardea*, ehuru han i sina första arbeten, *Syst. Nat.* 1735 och 1740, riktigt hade åtskilt dem såsom *Ardea*, *Ciconia* och *Grus*. Dessa tre äro dock ganska olika bildade, såsom synes av den här, förut lemnade översikten av Vadare-ordningen (sid. 304 och 5). Tranorna likna vida mera de små, eller snäpp-artade Vadarna, och i synnerhet de icke fläckiga

Svenska Foglarna.

Charadrierna. Näbbet är bildadt såsom hos dessa, men de skilja sig från dem genom sin storlek, halsens och benens längd, sin starkt böjda, rovfogellika inre klo och sin enkla ruggning. Även äro Tranorna utmärkta genom lång underarm med talrika armpennor (omkr. 24) och bredare, rundad vingspets, i det att första vingpennan är ganska kort, ej längre än täckfjädrarne, och spetsig; 2 ungefär = 6; 3, 4 och 5 nästan lika. Genom denna vingbildning betingas deras lugna, stadiga, genom luften svävande eller liksom seglande, och länge uthålliga flykt.

144. Egentliga TRANAN (*Grus cinerea* B:st.), pl. XLVII, fig. 3; — askegrå med kal, svartaktig, bakåt röd hjessa. Strupen svart.

Denne är en av våra största och ståtligaste foglar. Gående uppreser han huvudet till nära 2 alnars höjd. En större hanne hade: näbb från pannan 110 mm.; vinge 580; tars 270; mellantå 95, med klo 120; stjert v. p. 200. *Honan* liknar hannen i allt, men är betydligt mindre (vinge 530, tars 230); även hannarne äro ganska olika till storleken. Fogelns utseende visas av den väl träffade figuren och behöver ej närmare beskrivas. En av dess förnämsta prydnader äro de bakre, hängande och svartaktige vingfjädrarne, hvarav en del äro de sista armpennorna, som betydligt öfverskjuta vingspetsen och äro åtminstone 3; men hos gamla hannar flera (omkring 6). Över och jämte dem ses de förlängde, strutsfjäderlikt krusige siste täckfjädrarne. Stjertpenorna döljas av dessa och äro räta.

Tranan tillhör blott gamla continenten och är där vida utbredd. Hon bebor Europa från trakten kring polcirkeln till omkring Donau, men blott i låglandet; hon saknas i alla högländer såsom Schweiz och Böhmen, hvilka länder hon t. o. m. under

flyttningen säges undvika och kringgå. De sydligaste mig bekanta ställen hvarest hon häckar äro i Ungern och vissa öar i Donau uti Bulgarien ($43\frac{1}{2}^{\circ}$ lat. — Finsch, Cab. Journ. 1859, 385) och därefter i sydöstra Bayern, mot Salzburg, vid Tyroler alperna, mellan 47 och 48° lat. (A. Wagner, Münch. Gel. Anz. 1846, n:o 42), samt i Bessarabien ungefär vid samma latitud (Nordm. Fn. Pontica, Demidoffs R.). I Asien, vid Caspiska havet skall hon häcka än sydligare: vid Terekfl., 44° , och vid Kur, 40° lat. (Menétries, Catal.). — I vestra Europa (Frankrike, Holland) finnes hon, liksom i det södra, blott såsom genomflyttande, och i Britannien saknas hon alldeles, oberäknadt en eller annan dit förvillad flock. I dessa länder tyckes hon aldrig ha funnits annorlunda än nu. BÉLON säger, på 1500talet, uttryckligen att hon endast fanns i Frankrike om vintern eller på flyttning (Nat. des Oys. 187), och om man noga granskar källorna för uppgiften att hon fordom varit allmän i England, så kommer man till den övertygelsen att blott enskilda flockar tidtals kommit dit men ej bosatt sig. — Vidare är hon numera, genom landets odling, alldeles utrotad i största delen av Tyskland, men finnes dock kvar där, t. o. m. icke sällsynt, i de östliga och norra trakterna, liksom i Holstein och på Danska öarna.

Hos oss häckar Tranan ända till Lappmarksgränsen, eller ungefär så långt som granen växer och säd kan odlas. Hon finnes således i Åsele och Lyckseletrakterna, som väl räknas till Lappmarken. men icke egentligen höra dit, då de ha norrländsk natur. Längst mot norr finnes hon i Torne-elvans floddal, ända till 68° lat., i trakten av Muonioniska, hvilket torde vara det nordligaste av alla Tranans sommartillhåll. De som stundom träffas längre opp, t. o. m. i Finnmarken, äro endast förvillade exemplar, som strövat ut, utanför sitt egentliga hemvist. Från nämnda

gräns finnes hon häckande söderut genom hela landet på passande ställen, hvilka dock genom kärrens och mossarnes uttappning och odling allt mera inskränkas, så att en betydlig olikhet märkes i antalet blott under de senare 30 å 40 åren. På 1820-talet häckade hon ännu tämligen mycket på de stora torvmossarna 1 å $1\frac{1}{2}$ mil norr om Ystad, vid Baldringe, Söfvestad m. fl. ställen, hvarest hon nu försvunnit eller blivit mycket sällsynt. — I Norrige skall hon förekomma häckande på flera ställen sunnanfjällds mot öster, i Österdalen, Valders etc., till nära 61° lat. (Elverum, Løjten) och ännu något nordligare i Gudbrandsdalen (Collett). De som blivit sedda i Nordlanden torde blott ha varit förflugna exemplar, liksom de i Finnmarken. — I östra Europa (Ryssland, Polen, Ungern) skall Tranan vara allmänast. I Asien finnes hon, enligt RADDE, ända ut i Buriäternas land (Daurien, vid Baikal och Tarai-nor, s. om Nertschinsk), och i China. Men på Japan ersättes hon av en ganska närsläktad art (eller varietet?) med längre näbb, *G. longirostris* Schl. Fn. Jap. Ovisst är huru långt mot söder hon häckar i Asien; men säkert är det blott norr om Himalaya-bergen. Vi ha nyss anført något om förhållandet i Caucasion.

Blott om vintern besöker Tranan Indien, där hon uppgives komma i October till "Central-indien" och "Deccan", således väl knappt längre ned än vid 15 å 12° lat. liksom vid Nilen. Även i Persien skall hon vara allmän om vintern. — Från Europa utflyttar hon till Afrika, men går icke heller där långt ned. I Sydafrika, hvarest finnas 3 andra, väl skilda arter: *G. paradisea*, *carunculata* och *regulorum*, är hon icke sedd. Hon omtalas blott av resande i mellersta Afrika, t. ex. A. E. BREHM som säger att hennes huvudsakliga vinterstation i östra Sudahn synes vara omkring hvita och blå Nilen mellan 12 och 15° n. lat., dit hon

kommer i otaliga skaror mot slutet av Oktober och i November, för att kvarstanna till Mars, då de efterhand avtåga. Under denna tid förtära de endast sädeskorn och göra betydlig skada på de stora Durrah-fälten kring floderna. (Brehm, Cab. Journ. 1854, 79). — Ungefär detsamma berättas av HEUGLIN, som även funnit dem i stor mängd om vintern i Abyssinien vid sjön Tana (eller Tzana; 12° lat. Ibid. 1863. 4). — Ett mindre antal skola likväl kvarstanna i södra Europa, både i Grekland, Italien och Spanien; en och annan t. o. m. i Frankrike.

Bland alla foglar tyckes Tranan vara den, hvars flyttningssvågar lättast skulle kunna utforskas, hvilket borde ske genom flera personers förenade bemödanden, hvarigenom man från många håll i södra och mellersta Europa, i Mindre Asien och norra Afrika kunde erhålla uppgifter deröver, om ock ej alltid så upplysande och fullständiga som de av GONZENBACH, i Cabanis Journal 1863, 68. Följande underrättelser, som jag hittills erhållit och sammanställt, torde tills vidare kunna lemna en allmän översikt av ämnet.

Över Tranans flyttning i Sverige finnas iakttagelser meddelade i Vet. Ak:s Öfv. 1844, 46 och 48 t. o. m. 51, mest under rubriken: "Samtidiga Observationer". Såsom derav synes, börjar hon komma till oss i Mars eller April, ganska olika efter väderleken under olika år, och invandringen fortsättes under ett par veckors tid. Utflyttningen om hösten börjar redan i Augusti och fortsättes under September eller t. o. m. i October. — Nilsson har i Skand. Fn. meddelat ett bland skånska allmogen vanligt rim över Tranans ankomst; men antingen översatt det på uppsvenska eller meddelat det efter skriftlärda personers uttal. I sin ursprungliga skånska form heter det: "*Tredje torsda'n i Thor, trær Tranan trin på Skånes jor*" (trær trin = träder eller trampar

steg. Med Thor menas Mars månad). Medeltiden för hennes ankomst torde dock rätteligen infalla i April månad. Hos oss flyttar Tranan mest tämligen rätt åt norr och söder, så att flockarne t. ex. gå rätt över mellan Östergötland och Norrland, förbi hela Upland, som med Södertörn skjuter ut i Östersjön såsom en halvcirkel. Flyttningssvågarne tyckas dock vara ganska föränderliga, med dragning åt öster eller vester, sannolikt till följe av vinden och andra orsaker. I Stockholm ser man aldrig Tranor och de som för övrigt stundom ses flytta inom nämnda halvcirkel (t. ex. vid Trosa, Tierp o. s. v.), torde blott vara sådana som häckat där inom; ty i norra delen av Upland lära tämligen många vistas över sommaren. — En betydlig mängd gå över Vestergötland, mellan Venern och Vettern, och efter som det vill tyckas, ett mindre antal, sannolikt mest från Norrige, följa vestra kusten. Alla Tranor tyckas om våren komma in i landet över Skånes sydkust, och om hösten gå de flesta ut samma väg; men en mindre del vika då av från vestra kusten till Danska öarna, hvarest de vid den tiden finna bördiga åkerfält att skatta. — Alla Tranor som bebo Norrige måste flytta genom Sveriges vestkust; ty ingen flyttning äger rum över Kattegat, mellan Norrige och Jutland. Enligt benägen uppgift av Prof. STEENSTRUP i Köpenhamn saknas Tranan helt och hållet på Jutland och namnet *Trane* har där övergått till en annan fogel, *Ciconia nigra*. — Genom flera meddelanden känner jag att Tranor överallt flytta rätt i norr och söder över Finska viken.

Bland stråkvägar för Tranan, torde en bland de betydligare vara den, som enligt NAUMANN (V. D. IX, 353 och 357) går genom en del av Sachsen (Thüringen), hvarest otaliga Tranor om våren *flyga* rätt mot *öster*, och om hösten mot *vester* (aldrig mot norr eller söder). — Uppgifterna om denna flyttningssvåg äro högst

ofullständiga och sjelv har jag icke haft tillfälle att skaffa dem bättre; men enligt Naumanns uppgift synes det som om en del derav skulle gå fram nära förbi Köthen — möjligtvis även nära Wittenberg och Dessau? Kanhända efter Elbedalen? Flyttningen skall här ske så regelbundet att ett ganska stort antal flockar årligen, i första hälften av Mars och omkring medlet av October (den 13—19) flyga förbi en viss by, hvars namn och läge ej anföres, men hvarest en av Naumanns bröder bodde. Den ostvestliga riktningen tyckes av en stor del Tranor fortsättas (åt NO. och SV) över Mainfloden, vid Aschaffenburg, (circa 5 mil från Frankfurt), hvarest den omtalas såsom regulier, hvarje höst och vår, av JÄCKEL (Cab. Journ. 1854, 270). En ost-vestlig flyttning nämnes även i samma Journal (1858, 478) av SNELL som, enligt benägen uppgift i brev av D:r O. FINSCH, lärer ha observerat den i Nassau. — Genom dessa delar av Tyskland torde alltså Tranorna flytta ut från Finland och de sydligare Östersjöländerna för att besöka Frankrike, till hvars östra och södra delar vi veta att dessa foglar, nu såsom på 1500talet, komma i stor mängd vid den tiden, för att förpläga sig på de bördiga fälten och efter ett par veckors tid begiva sig vidare åt söder. — Flyttningståget viker dock delvis av mot söder redan i Sachsen, ty enligt de underrättelser jag fått på resor och enligt strödda uppgifter i böcker flytta Tranorna i Westphalen och Hessen någorlunda mot N. och S. och samma uppgift har jag fått i Bayern, näst söder om Thüringen. De som tillhöra Skandinavien och norra Tyskland förena sig sannolikt med detta tåg om hösten och avgå derifrån om våren. De som ämna sig till Sverige sägas om våren först begiva sig till ön Rügen, hvarest de stundom dröja några dagar, för att invänta tjenlig väderlek och vind, då flera efterhand tillkomma, hvarefter flockarne begifva sig åstad och

komma något spridde till Skåne. Om hösten sägas de äfven begiva sig till Rügen, och torde derifrån avgå till det stora tåget mot Frankrike.

Ett annat stort flyttningståg, som utmärkt väl beskrives av GONZENBACH på nyss anf. st., börjar vid samma årstider: före medlet av Mars och vid medlet av October, att gå förbi Smyrna. Det är utan tvivel detsamma, hvarav en del, enligt NORDMANN (Fn. Pontica, Demidoffs R. III), går utmed vestra kusten av Svarta havet, förbi Odessa. Det synes högst sannolikt att på denna väg utflytta om hösten Tranorna från Polen och större delen av Ryssland. Tåget går då åt nedre Donau, över Hellesponten och Smyrna, och får förstärkning av dem som komma över Grekland och Archipelagen, sannolikt från Ungern. Detta tåg återfinna vi strax derpå utmed Nilen, hvarest Traneflockar oavbrutet berättas flyga söderut i October och November för att stanna i Sennaar och Kordofan, såsom förut nämndes, eller såsom redan ARISTOTELES säger "i de stora sumptrakter hvarifrån Nilen har sitt ursprung". — Tidigt i Mars börja de småningom avtåga därifrån och taga samma väg tillbaka. Grekiske faunisterne berätta t. ex. att Tranan kommer till Grekland över Archipelagen (sannolikt för att fortsätta mot Ungern etc., ty hon häckar icke i Grekland). Vi känna således detta tåg till Smyrna och sedan utmed Nilen, ungefär från Delta; men på hvad väg hon kommer mellan dessa båda ställen är mig obekant: om det sker över Candia och Medelhavet, direkte till Afrikanska kusten, eller utmed kusten av Mindre Asien, omkring Medelhavets östra ända. Denna fråga skulle dock lätt kunna besvaras genom observatörer på Candia, Rhodos, Cypern och i Syrien, samt vid Alexandria och Suezkanalen. Tranor äro väl antecknade såsom flyttande förbi Aleppo i Syrien (nära Medelhavets nordöstra hörn; men det är obekant

om de komma dit från Grekland, eller från Svarta havet. Det återstår även att upplysa om de flytta över detta hav, t. ex. från Krim, eller möjligen förbi dess östra ända vid Caucasus.

Det stora antal Tranor, som höst och vår flytta genom Frankrike, kan väl icke komma till eller från Nilen. Men det är genom flera bestämda uppgifter bekant att de draga genom Spanien söderut samt att många flytta över Sardinien och Sicilien. Likaledes är det känt att de komma, mot vintern, över till Tunis och Algier (Malherbe, Loche), och genom enskilda underrättelser känner jag att man där anser dem komma från Spanien, Baleariska öarne o. s. v. — Det är obekant hvarest dessa tillbringa vintern; utan tvivel kvarstanna en stor del vid de floder, små sjöar och kärrtrakter som finnas i nämnda länder; men det synes icke osannolikt att en del kunna draga över öknen, ända ned till Negerlandet och uppehålla sig där, t. ex. vid Nigerfloden, sjön Tsad o. s. v.; framtiden skall närmare underrätta oss härom.

Tranan är en högst sällskaplig fogel, som gärna lever i vänskap och fred, både med sina släktförvandter och med andra arter foglar och djur. I fritt tillstånd är hon ytterst varsam och skygg för alla personer som förefalla henne misstänkta eller ovanliga så att man alltid blott med stor svårighet kan få tillfälle att skjuta en. Det är ock från gamla tider bekant att hvarje hvilande eller betande flock har en eller flera, utställda såsom vakt, på platser med fri utsikt. Men såsom fången blir hon snart ganska tam, och så tillgiven människan som en hund. Hon är högst lekfull och yttrar sin tillgivenhet för sina vänner med att hoppa och dansa omkring dem, resa och böja sig, slå ut vingarna, taga upp stickor och strå från marken och kasta dem i luften o. s. v. I tamt tillstånd, då man mera obehindradt kan följa hennes beteende och handlingar, visar hon utmärkta

Svenska Foglarna.

bevis på förstånd och beräkning. Gärna vill hon då tillvälla sig förmanskap över hönsen och andra tama djur samt hålla ordning och skipa rättvisa bland dem, hvilket man till och med sett sträcka sig ända till ett herravälde över hornboskapen. — Fri lever hon, utom under påstående fortplantning, ständigt flockvis, och hvarje flock, stor eller liten, bildar under flykten en enkel rad, bruten i en tämligen nära rät vinkel, med en enda anförare främst i vinkeln. Under längre tåg ombytes denne anförare ofta, i det att den som flugit främst lemnar sin plats och flyttar bakåt på endera av vinkelns ben. En enda sådan vinkelflock består ej gärna av flera än 30 å 40 stycken, hvilka säkert äro från samma trakt och så mycket som möjligt följas åt; men på de stora flyttningstågen, där stundom mångfaldiga mindre flockar, med tillhoppa flera hundra, eller över tusende individer sammanträffa, flyga desse mindre flockar skilde, men tätt efter hvarandra, så att alla tillsamman synas utgöra ett sällskap. Under flykten låter alltid en och annan i flocken, stundom alla tillhoppa, höra sitt starka, trumpetlika läte, som hörddt på avstånd får en behaglig klang, såsom av ett valdthorn, och är varieradt derigenom, att honor och yngre exemplar ha något högre, eller finare läte. Vi känna något hvar huru angenämt det är att höra då en flock Tranor om våren bebådar sin ankomst. Detta läte har en ovanlig styrka, så att det höres på ganska långt avstånd, under lugnt väder sannolikt över $\frac{1}{4}$ mil. Detta står tydligen i sammanhang med luftstrupens egna böjning och läge hos dessa foglar. Då den kommit fram mellan bröstben och halskotor, böjer den sig nämligen tillbaka och ingår genom en stor öppning främst i bröstbenskammen uti en stor ihålighet som upptager hela bröstbenets längd. Här ligger den böjd i flera krokar, mera hos hannen än hos honan, hvarefter den åter utgår genom öppningen

framuti bröstbenskammen och fortsätter uppåt halsen till munhålan. — Högst anmärkningsvärdt är att slagsmål stundom uppkomma mellan dessa eljest så fridsamma och sällskapliga foglar, då de äro samlade i större antal, såsom under höstflyttningen. Förloppet dervid är vanligen det, att en stackare i flocken anfalles av flera andra och tilltygas så illa att han ej kan medfölja på resan, utan qvarlemnas till rov för människor eller andra rovdjur. Ett sådant uppträde vid Smyrna beskrives utförligt av GONZENBACH (på anf. st.).

På marken spatserar Tranan stundom lätt och raskt framåt, stundom långsamt med säkra steg och gravitetisk hållning; men hon kan även springa, till och med ganska starkt, hvilket man dock endast får se hos äldre, som blivit vingskjutna, eller hos ungar. En av mina jämnåriga vänner, Julius Brodin, omkring 18 år gammal, träffade i Juli 1818 (eller 19?) en Tranunge på en stor torvmosse nära Söfvestad (1 mil norr om Ystad), och försökte att taga honom. Beväpnad med en räfsa sprang han så starkt han förmådde och lyckades efter en lång stund med räfsan slå ned och fånga Tranungen, som sedan levde många år tam hos Prosten Stenström i Söfvestad; men ynglingen fick av ansträngningen en bröstskada som snart slutade hans levnad.

På de stora flyttningstvägarna finnas vissa ställen, hvarest Tran-flockarne årligen slå ned och hvila över natten och märkvärdigt nog befinnas stundom dessa hviloplatser i samma trakt vara olika om hösten och om våren. På somliga sträckor flyga de under flyttningen även om natten: möjligtvis emedan tåget blivit fördröjdt så att det icke hinner fram förr än mot morgonen? — Under dessa längre flyttningståg flyga flockarne vanligen ganska högt, så att man stundom knappt kan se dem mot himmelen; man har uppskattat höjden till v. p. $\frac{1}{8}$ svensk mil (4500

fot) och sannolikt kunna de komma än högre; men lätet höres dock tydligt från denna höjd och klingar så mycket vackrare genom det stora avståndet. I södra Sverige har jag endast sett Tranan flyga om dagen, och aldrig så högt, dock vanligen omkring 3 à 400 fot. Hastigheten förefaller ej särdeles betydlig, då dessa stora foglar med nästan stilla vingar segla stadigt och jämnt fram genom luften; men de tyckas dock hinna omkring 1 svensk mil på 10 minuter — eller 6 mil i timmen; dock har aldrig tillfälle varit att närmare bestämma detta.

Tranans föda hemtas mera från växt- än från djurriket. Allehanda gröna växtblad och brodd, bär och frukter, gräs och sädesfrö, lökar och rötter utgöra hennes spis vid alla årstider och ärter, så väl gröna, som mogna skidor, höra till de begärligaste, hvarföre större flockar kunna ansenligen skatta sädes- och ärtåkrarna, både fruktbärande och nysådda. Av djur söker hon helst daggmask, större insektlarver och insekter av alla slag, t. ex. gräshoppor, ållonborrar, fjärillarver o. d., men även mindre såsom stora flugor. Hon håller ock gärna till godo med små grodor, tagna på torra landet, ävensom små möss och fogelungar. Fisk synes hon icke röra; i tama tillståndet tager hon ej en gång den småfisk som bjudes henne.

Under flyttningstiderna vistas och hvilar Tranan mest på fruktbara fält och torr mark i allmänhet; på sina vinterstationer, både i Afrika och i Indien, väljer hon till hviloplatser för näterna små kringflutna sandbankar eller öar i sjöarna och floderna; hvarifrån hon om dagen gör utflykter för att söka föda; men på fortplantningsorten slår hon sig ned i sankar och dyiga torvmossar eller myrar med vassbänkar och högt starrgräs samt gungvall och pölar av öppet vatten, helst bevuxna med spridda buskar av al, pil, sälg o. d. samt otillgängliga för människor och

större djur, ofta uti skogstrakter. Makarne leva i ständigt engifte och så snart de återkommit från vårflyttningen (hos oss, mest i April—Maj, något olika, olika år) skilja de sig från sitt sällskap och intaga sitt förra boställe eller utsöka åt sig ett, i trakten av sin födelsebygd. Nu är det slut med all deras sällskaplighet, de älska ej besök utan vilja vara ensamma och fördriva, så vidt de förmå, alla främmande som komma inom det tämligen vidsträckt område av kärret, som de anse för sitt. Här anlägga de boet så snart gräs och buskar börja att grönska, på ett undangömdt ställe, och båda visa nu, så väl som under hela fortplantningstiden, en märkvärdig förmåga att hålla stället fördoldt, i det att de endast gå någorlunda synliga eller flyga opp på långt avstånd derifrån, men alltid förstå att i boets grannskap springa krypande, smygande och gömda så att de ej synas. Boet är således ytterst svårt att finna, så mycket mera som det alltid ligger doldt på ett nära otillgängligt ställe, på en något torrare fläck eller tuva. Det är blott en föga urgröpt men tämligen stor bale, över en aln i diameter, löst sammanlagd av ris, strå, säv o. d. Äggen äro 2, stora som gåsägg (nära 100 mm. långa), med matt yta, blekt gröngråaktiga med ljusbruna fläckar och streck, mest åt storändan. Det är (enligt Naumann) sannolikt att båda makarne skiftesvis ruva äggen, och båda ha under fortplantningstiden en liggfläck på hvardera sidan om bröstbenet. Ungarne sägas stanna en eller annan dag i boet och matas i början; men snart kunna de springa och söka sin föda. De vårdas likväl ömt av föräldrarna, men följa dem icke, utan ligga mycket stilla, tysta och tryckande sig vid minsta sken av fara, hvarföre de äro högst svåra att finna. Först då de kunna flyga lemna de stället. Nu, då ungarne äro fullvuxne, pläga några familjer slå sig tillsamman och under en kortare tid dagligen

flyga ut till sina betesplatser samt åter till det ställe där de tillbringa natten, hvilka ställen kunna ligga en eller flera mil åtskilda. En sådan liten flyttning ses även stundom om våren.

Under fortplantningstiden bada Tranorna i vattnet vid sitt hemvist och översmeta fjädrarne på rygg och vingar med den jernhaltiga dyen ur kärrets botten. Denna dy fastnar nu på de slitna fjädrarna och ger dem en mörkbrun färg med sträv yta, som dels går längre ned mot fjäderns rot, dels blott synes på en del derav, som ej varit betäckt av en följande fjäder. Men snart börjar ruggningen, då de besmorde fjädrarne avfalla och ersättas av nya, som äro rena. Genom kemiska medel har det lyckats bestyrka färgens härkomst (hvarom se MEVES, Vet. Ak. Ö. 1860, 218: Grus cin.).

Det kan vara skäl att här till slut omtala en fabel som fått insteg i Europas fauna och ännu avskrives från det ena arbetet till det andra samt finnes berättad i de flesta, även nyaste översikterna av Europas foglar: att *Grus pavonina* L. från mellersta Afrika, stundom skulle förekomma i Europa, t. ex. på Sicilien och att den "fordom varit allmän på Balearerna", hvarföre hon till och med av BRISSON fått genusnamnet *Balearica*! — Anledningen härtill är den, att PLINIUS (XI, Cap. 37) säger "Naturen gav huvudprydnader (cirros) åt havsänderna, Hackspetten och den baleariska Tranan". Dessa ord ansågos av ALDROVANDUS (i Italien, på 1500talet) utvisa, att Plinius känt nyssnämnda art, som har en stor, ovanligt bildad tofs på huvudet, hvarföre han benämnde den *Grus balearica* Plinii, och utan att undersöka ha alla följande låtit narra sig härav. Men om man närmare tänker på Plinii nyss anförda yttrande så inser man lätt att han med sina "cirros" ej menat annat än en röd fläck eller prydnad på huvudet, liksom hos Hackspettarna, samt att han fått veta, att en på

Balearererna fångad eller dödad Trana, som säkert icke varit annat än en vanlig, under flyttningen ditkommen Trana, *Grus cinerea*, haft röd hjessa. Plinius har nämligen, lika litet som Aldrovandus och Italiens, liksom Sveriges, Tysklands etc. invånare i allmänhet känt, att alla de Tranor som de i mängd se flyga över sig, äga samma prydnad. Hvilka havsfoglar ("Fulicarum genus") Plinius menat, är obekant (Jämf. Sundevall, *Thiere des Arist.*, 143).

Synonymi. *La Grue*, Belon, *Nat. des Oyseaux*, 1555, pag. 187; — Genus *Grus* Linn. *S. Nat.* 1735 et 1740; — Brisson, V, 374; — *Ardea* sp. L. *S. N. ed. V*; — *Ardea grus* ed. X et seqq., Lath. etc. — *Grus cinerea* Bechst. *N. G. D.* — Naumann *Vög. D. IX*, 345; — Nilsson *Orn. Sv.* 1821: II, 34; — Skand. *Fn. Ed. 3*: II, 159; — Gerbe, *Degland II*, 274; — Radde, *Ost-sibir. Vögel*, 317; — Jerdon *Ind. III*, 664; — Brehm, *Ill. Thierl. IV*, 723.

JUNGFRUTRANAN (*Grus virgo* L.), 48; — pl. LXXVII, fig. 4; ljusgrå med svart strupe; en stor hvitaktig tofs bakom hvardera ögat av långa, silkeslena, hårligt fördelade fjädrar. — Vingens bakre täckfjädrar ganska långa, räta men mjuka. Hjessan fjädrad, grå. Näbb kortare än huvudet. Är betydligt mindre än vanliga Tranan: på en större hanne är vinglängden 500 mm.; tarsen 185. Honan är något mindre: vinglängd 450, tars 170, men föröfrigt nära lik hannen.

Bland de kända arterna av Traneslägtet är denna den minsta. Hon liknar nära vår vanliga art genom färg och totalutseende, liksom till hela sitt levnadssätt; men är väl skild från den genom de nyss anförda kännetecknen. Till vår fauna hör hon visserligen icke, men hon anføres här emedan ett förvilladt exemplar erhållits i Nerike i Juni 1857. Hennes fädernesland är hela mellersta Asien ungefär till 50° lat., från gränsen av Mandschuriet (Dalai Noor, Pall.) och Mongoliet, söder om Baikal (Radde), — till sydöstra Rysslands stepper och (enligt Nordmann) ända till Bessarabien, men icke längre mot vester. Södra gränsen för hennes sommartillhåll är mig obekant, men torde gissningsvis kunna antagas utgöras av Himalayabergen och sedan, åt vester, ligga mellan 30 och 40° lat.? Den i böcker vanliga uppgiften att hon skulle finnas i Turkiet synes ej vara bekräftad och i Grekland synes hon blott förekomma tillfälligtvis (enligt Linderm. 1860) eller kanhända i flyttningstågen från Sydryssland, tillhoppa med vanliga Tranor? I den övriga, största delen av Europa, ha blott några få, förflugna exemplar blivit sedda.

— Deremot lär hon till icke så ringa mängd om sommaren bebo södra delen av Tunis (det gamla Numidien) hvarifrån hon först fördes till Europa på 1600talet och hvarifrån Riksmuseum fått 2ne exemplar, skjutna i April 1853 av Med. Dr. ÅBERG; samt södra delen av Algeriet, hvarest hon anføres av LOCHE.

Vintern tillbringar denna Trana tillhoppa med vår vanliga art i Indien samt vid hvita och blå Nilen. Båda arterna leva där sammanblandade, och de flytta nästan samtidigt. Av ett ställe som, efter NORDMANN *Fn. Pontica*, anføres av GLOGER i *Cab. J.* 1857, 106, synes det som om *Grus virgo* skulle flytta över Svarta havet, till och från Krim. Han såg nämligen i April 1836 en flock av 11 stycken midt ute på detta hav. — Om denna arts förekomst i de egentliga Negerländerna (Sudahn) mot vester, känna vi ingenting; men nog synes det troligt att de som bebo södra Algeriet och Tunis, om vintern draga ned över öknen till Niger, Tsad o. s. v. — Uti det egentliga vestra Afrika: Guinea, Senegal etc. är hon icke känd, men av den utmärkte resanden LIVINGSTONE säges hon vara sedd ända ned vid Zambeseffoden, 13—16° sydlig lat.! (enl. Hartlaub, *Cab. Journ.* 1861, 269). Man kan dock med skäl fråga om icke här ett misstag skett på den nära liknande och i den trakten vanliga *Grus paradisea*?

Jungfrutranan flyger på samma sätt som den vanliga arten. Rangeringen i vinkel och vingrörelsen, ävensom lätet äro så lika hos båda arterna, att det fordras övning för att kunna åtskilja dem. Båda förtära alldeles samma sort födoämnen; men de skilja sig något till levnadssättet, i det att Jungfrutranan alltid väljer mera torra ställen och i synnerhet om sommaren blott vistas på stora, gräsklädda stepper, samt lägger sina ägg på mindre sumpiga, stundom på alldeles torra ställen. Föröfrigt gäller om fortplantningen detsamma som anfördes under föregående art; men boens läge på det torra gör att de lättare finnas, hvarföre ungar icke sällan fås i södra Ryssland. Även skall denna fogelart lätt fås att fortplanta sig i tamt tillstånd.

Alla som sett denna Trana levande, så väl vild som tamd, äro ense om att på det högsta prisa hennes egenskaper. Hon är ännu mera lekfull än den större arten och behaget samt smidigheten i alla hennes rörelser tillhoppa med hennes nätta, vackra figur och den vänliga förtrolighet hvarmed hon förstår att närma sig människan, eller särdeles dem hon känner, äro i sanning både förvånande och intagande. I dessa hänseenden överträffar hon sin större och nordligare samslägting och det är sannolikt till följe av detta fullkomnande i hennes beteende som de fleste skriftställare äro benägna att tillerkänna henne ännu högre förstånd eller själsförmögenheter än den andra arten. — Då de vilda Jungfrutranorna efter vårflyttningen kommit fram till sina sommarstatio-

ner, vistas de (enligt Nordman) ännu en kort tid tillhopa i flock och, till och med sedan de åtskilt sig parvis för att börja fortplantningen, samlas de, vackra aftnar och morgnar på vissa, passande ställen på steppen, för att dansa och roa sig med gymnastiska övningar. De ordna sig då i en krets eller i två eller flera rader och äro snart i full dans under mångfaldigt växlande kroppsställningar, med utbredda vingar, böjd eller sträckt hals och kropp, hoppande och figurerande omkring hvarandra, under det att några bland skaran anställa verkliga kapplöpningar från hvilka de tävlande återvända med långsamma, säkra steg, och allt detta med lust och gamman i all vänskap och fred. Detta torde vara ett slags lek, som tillhör början av fortplantningstiden, svarande mot Orrens lek och som i likhet med denna snart slutar sedan äggläggningen börjat komma i gång. Tama foglar äro färdiga att dansa och leka när som helst då de träffa sällskap som väcker deras uppmärksamhet.

Det är dessa egenskaper som väckt alla beskrivares förvåning och av dem blivit på hvarjehanda sätt framställda. Fogeln blev först känd i Europa genom några exemplar som mot slutet av 1600talet kommo till Paris från "Numidien" (s. Tunis), och höllos levande vid slottet i Versailles, hvarest de fortplantade sig. De erhöilo där, för behaget i sina rörelser, namnet *Demoiselle de Numidie*, och blevo utförligt beskrivna, med vidlyftig anatomi, av PERRAULT, i Hist. de l'Acad. III, partie 2: 1666—99. Han ansåg fogeln ha varit känd i Europa under forntiden och trodde att ARISTOTELES omtalat honom under namn av *Otus* och *Scops*, som sägas vara "efterapare och gycklare med mycket föränderliga åtbörder" m. m., samt att "Otus har fjädertofsar vid öronen"; hvilket allt PERRAULT trodde ha avseende på hans Demoiselle. Likväl är det rätt tydligt att Aristoteles under de anförda namnen omtalat några slags Ugglor. Den av förutfattade åsikter förorsakade blindheten gick så långt, att då Perr. hos Arist. fann uppgiften att Otus liknar Glaux (Ugglan), så gjorde han den alldeles förvända anmärkningen, att likheten troligen blott bestod i fjädertofsar vid öronen. Ej heller hade han märkt att Otus, Glaux och Scops av Arist. räknas till rovfoglarna (Gampsonyches. — Vidare härom, se Sundev. Om Arist:s Djurarter, Vet. Ak. Handl. 1861 — eller Thierarten des Arist. Sthm 1863 p. 97). — Ännu besynnerligare är att allt detta, som återfinnes hos Plinius och andra författare, utan undersökning blivit upptaget och efter Perrault hänfördt till *Grus virgo*, ej blott av BUFFON utan även av senare ornithologer och att man ännu i vår tid velat bibehålla namnet *Scops* för Jungfrutranan. Dock hade redan BÉLON (i art. Grand Duc och om Ugglorna) insett rätta betydelsen av Aristoteles ord, hvilket torde vara orsaken dertill, att Buffon i slutet av sin beskrivning om Demois. de Numidie tyckes framställa en riktigare åsikt.

Men hvarken Bélon eller någon annan författare före Perrault har haft kännedom om *Grus virgo*.

I Indien säges denna Trana vara värderad dels såsom god stek, dels för falkjaktens skull, emedan hon förstår att försvara sig mot Falken med den skarpa och böjda inre klo som tillhör hela släktet och sannolikt av alla arterne begagnas till försvar, samt dessutom genom sin vighet länge undgår hans förföljelse och således ger ett mycket njutningsfullt skådespel åt de flesta människor, som finna nöje uti att se huru det ena djuret kan plåga och förstöra det andra.

Synonymi. *Ardea virgo* L. S. N. X (Edw. 134 et Alb. III t. 83); — L. XII (Briss. V, 388); — Lath. (Pl. Enl. 241 et Buffon, ex Perrault loco nuper cit.). — *Anthropoides! virgo* Vieill. Dict. et Enc. 1141; — Bp. Csp. II, 101.

Grus virgo Pall. Zoogr. II, 108 (Historia avis); — Wagl. Syst. sp. 2; — Temm. Man. IV, 367; — Naum. Vög. D. IX, 386; — Nordmann Fn. Pont. 267 (mores); — Nilss. Skand. Fn. II, 164; — *Authrop. virgo*, A. E. Brehm, Cab. Journ. plur. locis; præ. 1857, 86, — et Ill. Thierl. IV, 728; — Jerd. Ind. III, 666.

Familien 2. Trappar (Otidinæ)

jämför förut, under Ordningens indelning, sid 304.

7. TRAPPSLÄGTET (Otis L.).

Släktets kännetecken inses bäst av det som anføres på nyssnämnda ställe. — *Näbbet* är kort och starkt med stora, avlånga näsborrar och tämligen stor munöppning: den är kluven långt bakom pannans fjädrar, vanligen ända bort under ögonens framdel. — *Stjerten* består av 20 (eller något flera) breda pennor och är, hos en del arter, betydligt större än hos de flesta andra Vadare. — *Fötterna* särdeles starka, men ej mycket förlängda: fotleden (tarsen) som är helt och hållet beklädd med nätlikt fördelad hud, har knappt mera än $\frac{1}{4}$ av vinglängden. Baktå saknas fullkomligt och de 3 framtårna äro kortare än hos andra Vadare: mellantån med klo blott hälften så lång som fotleden, eller än

kortare. Hos Tranan och flera andra långbenta Vadare träffas väl samma längdförhållande; men då de ha betydligt längre tars, så blir även mellantåns längd större. Trapparnes tår äro tjocka, kantade av en bred fäll, vid roten förenade genom ett litet hudveck. Klorna breda, utplattade, trubbiga, föga böjda.

Den största egenheten i Trapparnes byggnad, som just nu under de sednare åren väckt en icke ringa uppmärksamhet, består i en för detta slägte alldeles egen, hudartad säck, som hos äldre hannar ligger fram uti halsen, utmed strupen och öppnar sig under tungan med en ganska vid mynning, men *som icke alltid finnes*. Den upptäcktes före medlet av 1700talet av J. DOUGLAS i England, hos en hanne av Stortrappen, och omtalades först 1740 av ALBIN (uti: Birds III, 36); sedan bättre och med figur av EDVARDS (Glean. II, 73; år 1747). Derefter har den varit sedd och omtalad av PALLAS m. fl. och i synnerhet av BLOCH, i Berl. Gesellsch. Naturf. Fr. 1782, samt av NITSCH, i Naumanns Vög. D. VII, 10. En dylik säck omtalades dessutom hos en indisk art, *O. nigriceps*, av SYKES i Z. Pr. 1832, och hos den australiska (*O. australis*) av BURGESS i Z. Pr. 1855. — Men då YARRELL, i London, på 1850talet fick tillfälle att undersöka en i Zool. Garden död Trappanne, och tillkallade 2ne andra zoologer, OWEN och MITCHILL, som voro intresserade av att se den märkvärdiga säcken, så fanns intet spår derav och ej ett tecken till en öppning under tungan. Samma undersökning förnyades sedan med lika liten framgång av YARRELL, OWEN m. fl. i England. Man må ej undra om ett tvivel tycktes börja uppstå derom, att de äldre zoologerna sett rätt, eller sett med egna ögon. — Då gjorde A. NEWTON, föranledd av GLOGERS föga passande utfall (i Cab. Journ. 1861, 153) mot Engländernes fåfänga försök att finna säcken, en berättelse om allt som dittills var bekant

om densamma och om de nyare försöken att finna den, hvilka ständigt misslyckats (Ibis 1862, 107; översatt i Cab. Journ. 1862, 135). Denna uppsats blev läst av Mr CULLEN, bosatt i Bulgarien, hvarest Stortrappen är allmän, och hade till följd att han anställde undersökningar och förfrågningar hvilkas resultat publicerades i Ibis 1865, 143 och av FLOWER i Z. Pr. 1865, 747. Härav upplyses att en ganska stor säck, ända till 12 tum lång, med vid öppning, alldeles såsom förr varit beskrivet, verkligen finnes hos äldre hannar av *Otis tarda*, men blott under brunst- och fortplantningstiden, hvarefter den småningom blir mindre och alldeles försvinner (efter som det vill synas: genom samman- krympning, så att säckens botten slutligen kommer att ligga såsom slät hud under tungan där, hvarest nyligen säckens mynning fanns). Detta framgår i synnerhet av den berättelse CULLEN meddelar av en Tartarisk jägare, som hade dödat omkring 100 st. Trapphannar och i allmänhet undersökt dem, så att han noga kände till förhållandet. Denna uppgift vinner ny bekräftelse genom MURIE som (i Z. Pr. 1868, 471) upplyser att en dylik säck finnes hos *Otis kori* i Sydafrika, samt att *O. australis* ♂ under fortplantningstiden, i Maj och Juni, tidtals, då han ansättes av brunstighet, rätar upp halsen, utblåser övre delen av strupen, slår upp stjerten över ryggen, hvarjemte en säck bildas under nedre delen av strupen som hänger ned ett stycke mot marken, och att fogeln, sålunda utstyrd trippar omkring en stund under det han låter höra ett kuttrande läte, till dess paroxysmen går över. (En dylik brunstyttring beskrives även hos Stortrappen, och förekommer sannolikt hos alla arternas hannar). På samma ställe anföres att vi nu känna säckens tillvaro hos 5 arter av slägtet, nämligen de 3 här nämnda: *O. tarda*, *kori* och *australis*, samt dertill hos *O. nigriceps* och *O. tetrax*. Densamme beskriver

vidare säcken hos en 6årig *O. tarda*, med avbildning av öppningen under tungan (Z. Pr. 1869, 141).

Av Trappsläktet äro omkring 25 arter bekanta, hvilka alla tillhöra de mindre kalla slättländerna i gamla continenten, huvudsakligen stepp och ökentrakterna i Afrika och Sydasien. De hålla sig alla till torr mark, utan att, såsom andra Vadare, söka kärr och moras. Deras föda utgöres av växter och frö samt smådjur. De springa starkt; flyga även rätt väl, men ogärna, liksom Hönsen, hvilka de i många hänseenden likna. De likna hvarandra mycket till färgen, som i allmänhet på översidan är gulbrun, fint spräcklig eller tvärfläckig av svart. — Ehuru naturligt detta släkte är, förekomma dock betydliga olikheter i formen, i synnerhet uti näbb och stjärt, hvilka, om man så behagar, kunde utgöra grunden för 3 eller 4 skilda genera; man har bildat 10 sådana. Vi anföra här dessa olikheter blott såsom grund för 3 avdelningar av släktet:

1:o. Arter med ganska kort näbb ($\frac{1}{3}$ av huvudets längd), som är kullrigt med nedböjd spets; vid roten tjockare än tarsen och upptill beklädt av fjädrar ända fram över näsborrarna. Stjärten kort: betydligt kortare än halva vingen. — Hit höra blott 2 arter, båda europeiska och sedda hos oss: *O. tarda*; *O. tetraæ*. (Egentliga Trappar: *Otis* L.).

2:o. Arter med smalare och något längre näbb, som har tydligare avskild spetshälf. Rothälften är nedtryckt, smalare än tarsen och blott bakom näsborrarna fjäderklädd.

a) utan halskrage (halsens fjädrar tilltryckta, alla av lika form); en liten tofs i nacken, men ingen på hjessan. — Hit höra över 20 arter, av olika storlek, från Strandskatans till Stortrappens, de flesta från Afrika, isynnerhet det sydliga; några från Indien och en från Australien, men ingen enda tillhör Europa. (De utgöra släktet *Eupodotis*! Less.).

b) en rad fjädrar på halsens sidor långa, utstående, bilda en krage. Hjessans fjädrar långa, hvita; stjärten lång: betydligt längre än halva vingen, rundad (*Chlamydotis* Less.) — Blott en art: *O. houbara*, med dess varietet *O. macqueni*.

145. STORTRAPPEN (*Otis tarda* L.), pl. XLVI, fig. 1, 2; huvud och hals enfärgadt ljusgrå. — Kroppen är större än en Gås. ♂, vinglängd 600 mm., tars 150; ♀, 460, 120. Rygg och vingar rödaktigt gulbruna, med tätstående svarta, bredare och smalare tvärband och fläckar. Buken hvit. Vingens större täckfjädrar hvitgrå, hvarav större delen av vingen synes utåt hvit; men flygpennorna äro svarta, mot roten hvita. Stjärtpennorna 20 till 22 rödaktiga, vid roten bredt hvita, hvilken färg utåt tilltager, så att de yttersta alldeles sakna rödaktig färg. Alla äro i spetsen hvita med ett svart tvärband, och alla, utom de yttersta, ha ett svart tvärband mera. Iris brunaktig; näbb blekgrått; fötter mörkgrå. Dunet mellan fjädrarna är blekt rosenrött.

På den äldre hannen bli fjädrarne vid sidorna av underhakan långa, smala, vackert glesstråliga, och stå ut under kinderna såsom ett skägg. — Märklig är den betydliga olikheten i könens storlek. Honan uppgives vanligen väga omkring 12 æ; men hannen dubbelt så mycket eller ofta 30 och (enl. Naumann) ända till 38 æ. Trapphannen är en bland de största kända foglar näst efter Strutsarna. Bland fogelns övriga egenheter kan anföras hans tunna, sköra hud och en obehaglig lukt, lik den av en Kråka, som envist vidhänger kroppen, även såsom stekt (Naum.). Detta är orsaken hvarföre Trappen av Plinius (på nedan anf. st.) säges vara: utdömd såsom föda: ("damnata in cibis").

Stortrappen, eller den egentlige Trappen, är sannolikt numera icke att anse såsom en svensk fogel, men han upptages här, tills vidare såsom sådan, emedan han bestämdt uppgives ha varit det. Likväl känner jag inga andra uppgifter härom än den obestämda, men i östra Skåne nog vanliga sagan, att Trappen skulle finnas vid Åhus (SO. från Christianstad); hvartill kommer en mera bestämd uppgift av WALLENGREN (Brützon; Naumannia

1854, 246) enligt hvilken denne fogel (under åren före eller omkring 1860?) skulle ha förekommit icke så sällan nära hans hemvist (öster från Christianstad) samt att han anses ha varit ännu allmänare på 1500talet, då godsägarne (till Trolle Ljungby?) anställde lönande hetsjakter på Trapp med vindthundar. Slutligen uppgiver NILSSON (i Sk. Fn. 1858) att fogeln "för 60—70 år sedan" träffades på Skanörs ljun och på Cimmeredmarken (troligen i sydöstra Skåne?). — Men då jag, sommaren 1832, under en fotresa i östra Skåne, söder om Christianstad, noga efterfrågade Trappen, erhöles blott den underrättelsen, att han visserligen berättades förr ha varit sedd i trakten av Åhus och det ej långt därifrån belägna Vidtsköfde; men att man nu ej på en längre tid sett honom där. — Härtill kan läggas att den förste som omtalat denna fogels förekommande i Skåne är RETZIUS (i Fn. Sv. 1800) utan att någon lokal uppgives. LINNÉ kände honom aldrig såsom svensk fogel, ehuru han under sin Skånska resa, år 1749, två gånger var i Christianstad och besökte de större Herregårdarna däromkring samt alla de ställen i hvilkas grannskap Trappen sedan uppgivits vara sedd, och överallt noga efterfrågade ortens märkligheter, samt dessutom erhållit uppgifter om Skånes naturprodukter av LECHE, som varit en god fogelkännare och som väl tyckes böra ha hört något om Trappen, i fall denne verkligen då varit någorlunda allmän eller oftare jagad.

Alla dessa berättelser sammanlagda synas mig sålunda kunna förstås, att visserligen en och annan *Trapp* tidtals, kanske med flera årtiondens mellantid, kommit över till Skåne och uppehållit sig i åkrarna på de ställen han funnit passande; till och med att en liten flock någongång kan ha inflyttat och hållit sig i flera år samt att möjligen ett eller annat par lagt ägg; men att de icke förökat sig, utan efterhand blivit förstörde eller fördrivne av

jägare eller omkommit under svåra vintrar. Denna åsikt synes mig bekräftad genom det här, strax nedan, anförda förhållandet i England. — Enstaka, förflugna exemplar ha dessutom blivit sedda vida omkring hos oss, såsom i Östergötland, vid Nederluleå, hvarest J. Wahlberg år 1833 erhöles fjädrar av en Trapp som erhållits i den orten, hvilka nu förvaras på Riksmuseum; i Finland o. s. v.

Stortrappens egentliga hemvist kan anses inskränkt till de bördigare lågslätterna och steppländerna mellan 36 och 54° N. lat. i Europa och Asien, från England och Spanien till Dauurien, öster om Baikal; något litet sydligare i Asien än i Europa. Från detta stora område avgå dock först och främst alla hög- och bergländer, hvarest han aldrig funnits, såsom Schweitz och Böhmen, hvarest blott enstaka exemplar varit sedda; — sedan, flera lågländer, hvarest han är utrotad, såsom England. Enligt uppgift i tidskriften *The Field* för innev. år 1871 (benäget meddelad av D:r Lindblad) har, ungefär sedan 1830, i England förekommit omkring ett exemplar hvar annat år; men under sistlidne kalla vinter har en större invandring skett utifrån, så att 8 å 10 exemplar erhållits. Likaså är han utrotad i Nederländerna, större delen av Frankrike och Tyskland o. s. v. Allmän har han varit i Sachsen, och är det ännu i Polen, Sydryssland, Turkiet, Grekland, Mindre Asien med Mesopotamien o. s. v. — I norra Afrika uppgives han blott förekomma tillfälligtvis och enstaka. Skåne torde ligga utanför hans egentliga område, eller åtminstone ha varit ett av hans nordligaste hemvist, enär de anförda ställena äro belägna omkring 56° lat. — Trappen undviker skog och buskmark, och vistas helst i sädesåkrar, bland högt gräs eller andra småväxter, såsom ljun, raps, potates o. s. v. — Han är icke flyttfogel; men liksom av de flesta andra stannfoglar slå

sig om vintern flera tillsamman i flock och stryka tämligen vida omkring så att de då kunna avlägsna sig långt nog från sitt hemvist; dock söka de icke efter ett blidare klimat. — Födan utgöres huvudsakligen av de gröna bladen eller stjelkar och frukter av lägre växter, allehanda frö och mogna frukter samt insekter, mask o. d. Dessa sednare utgöra ungarnes föda, först uteslutande, sedan allt mera blandade med växter. — Trappen är en i hög grad skygg och listig fogel, som väl förstår att bedömma hvilka personer eller andra levande varelser, som äro honom skadliga eller icke, och som förstår att med skicklighet undgå jägarens anslag, hvarföre han är svår att erhålla, även i de orter där han är allmän. — Efter förnyade förföljelser lemnar han snart för alltid den trakt där han varit bosatt. Han lär i synnerhet rätta sig efter den utmärkt starka syn hvarmed han, i likhet med de flesta foglar, är begåvad; men enligt av NAUMANN anställda iakttagelser skall han ha tämligen svag hörsel, så väl som lukt. — Man har uppgivit att Trappen bäst kunde jagas med vindthundar, som oförmodadt släppas på honom och taga honom under språnget, innan han hinner flyga opp. Detta är en gammal saga, som i något annan form återfinnes hos XENOPHON (Anab. I, 5). Sannolikt har det lyckats på något ställe hvarest fogeln ej förr varit utsatt för förföljelser och man tillfälligtvis kommit honom nära; men Naumann förklarar bestämdt att detta endast kunnat ske med (yngre) exemplar, på hvilka vingarne tidigt en vintermorgon, efter regn och derpå följande stark frost, varit av isen så hopfästade att de ej hastigt kunnat utvecklas, samt att detta verkligen en och annan gång skett i Sachsen, då jägaren känt fogelns nattstation och iakttagit tillfället vid passande väderlek, som dock sällan inträffar. Denna hetsjakt med hundar omtalas (enligt uppgift av D:r Lindblad)

Svenska Foglarna.

såsom en fabel av Howard Saunders, i en uppsats uti The Field, 4 Febr. 1871, om Trappen i Spanien, hvarest han är allmän. Trappen behöver annars ej springa innan han lyfter sig opp över marken, utan är genast i full flykt efter ett eller två språng med fötterna. Anmärkningsvärdt är att vingskjutna Trappar sägas icke begagna sin stora förmåga att springa för att undslippa faran, utan snarare sätta sig till motvärn.

Fortplantningsdriften yttrar sig tidigt på våren, i Tyskland redan i Februari, då hannarne bli oroliga, ströva omkring och börja slåss sinsemellan. De krumma sig och uppblåsa halsen, slå upp stjerten i hjul och trippa omkring honorna, ofta med nedfällade vingar, såsom Kalkontuppar, då de låta höra ett kuttande, svagt läte, hvilket är det enda som höres av äldre Trappar; eljest äro de beständigt stumma. I Mars eller April skilja de sig parvis, men det tyckes ej vara avgjort att de verkligen leva i engifte. Honan ruvar ensam i 30 dygn på äggen, som läggas nästan på bara marken, bland högt gräs eller i en sädesåker. De äro vanligen blott 2, mindre än gåsägg och mera rundade, blekt grågröna, dunkla, med ljusbruna fläckar. Ungarne skola först efter ett par dygns förlopp kunna springa och sjelve söka föda; modern framlägger i början födan åt dem och vårdar dem med största ömhet på samma sätt som Rapphönshonan.

Synonymi. *Otis* Aristot.; — *Aves* quas *tardas* Hispania appellat, Plin. X, 22 (29); — *Ostarde*, Bélon, Oys. 235; — *Otis tarda* L. S. N. X, 154 (Edw. 73; Alb.; Dodart); — XII, 264; (non in Fn. Sv.); — Lath.; — Retz. Fn. Sv. 203 (1800); — Nilsson, Orn. Sv. II, p. 1; — Skand. Fn. Ed. 3, 115; — Holmgren Handb. II, 759; — Naumann Vög. D. VII, 12; — Nordm. Fn. Pont. 223; — Gerbe, Degland Orn. Eur. II, 95, *Outarde barbue*; — Yarrell Brit. Birds 1856, II, 428.

Anm. Av synonymien inses att namnet "*tarda*" härstammar från Plinius, som uppgiver att Trappen så kallades i Spanien, hvarest han då, såsom ännu, var allmän. Det synes mig knappt troligt att detta namn är det latin-

ska ordet "tarda" (trög, långsam) som blivit användt för en så skygg och rörlig fogel, hvilken både springer och flyger väl; utan det tyckes vara sannolikare att "tarda" hos Plinius är ett, kanhända stympadt namn, som fogeln haft hos någon del av Spaniens infödingar, möjligtvis av celtisk stam och som kan stå i sammanhang med det fransyska *Ostarde* (Bélon), nu sedan början av 1700talet *Outarde*, och med det engelska *Bustard*, hvilket väl sannolikt är detsamma som de av C. Gessner anförda *Gustard* och *Bistarda*. Att dessa namn skulle vara sammandragningar av "Otis tarda" synes ej troligt, då detta namn först bildades av Linné 1758. Uti äldre skrifter förekommer blott ettdera av namnen Otis och tarda särskildt, eller "Otis s. tarda". Nu för tiden kallas Trappen i Spanien: *Abutarda* eller blott *Butarda*, enligt den nyss nämnde Saunders, som anser detta namn vara en förändring av: *Aveturda*.

LILLA TRAPPEN (*Otis tetrax* L.) 49. — Pl. LXXV, fig. 1, 2. — Storleken som vanliga tamhöns; inga långa fjädrar på halsens sidor. *Hannen*, vinge 240 mm.; tars 68. Huvudet gulbrunt, svartfläckigt; rygg och vingar utåt ljust brungula, tätt vattrade med finare svarta, vågiga tvärstreck och prickar; buken hvit. Halsen upptill blågrå, sedan svart, med en sned, på strupen nedstigande, hvit ring upptill och ett något bredare hvitt tvärband nedtill. Bakhalsens svarta fjädrar hos äldre hanner långa, bildande en slags mahn. Handpennorna svarta, mot roten hvita; armpennorna och de större täckfjädrarne till större delen hvita. Stjertpennorna: de flesta gulbruna, svartspräckliga med 3 smala svarta tvärband; de yttre hvita med 2 och de yttersta med blott ett svart tvärband. Dunet, i botten av fjäderpälsen, skönt rosenrött. — *Honan* lika stor som hannen; till färgen lik honom men med grövre svart vattring; halsen ljust gulbrun, svartprickig, med små ljusa, avlånga, svartkantade fläckar långsamt fjädrarna, utan långa nackfjädrar. — *Ung hanne* mer eller mindre lik honan. (Om formen, se förut sid. 323, 1:o).

Denna arts fädernesland är södra Europa, norra Afrika, (Algier, Tunis) och vestra mellersta Asien (Tartariet, Caucasien; men icke Sibirien eller Indien och ej långt åt öster), eller ett område, ungefär mellan 33 och 47° N. lat. (något nordligare i Frankrike) från Atlantiska havet till och med landet öster om Caspiska havet (möjligtvis till högländerna öster om Aral?). Allmän är han i Spanien, s. Frankrike, s. Italien, Sardinien, Algieriet, Grekland (Hellas) och Turkiska länderna, sydligaste Ryssland med Krim och i Caucasien. — Han uppgives väl i de flesta av dessa länder flytta bort om hösten och återkomma om våren, vid någorlunda bestämda tider; men han är dock lika litet flyttfogel som Stortrappen. Han blott strövar omkring åt alla håll, ännu mera än denne, om vintern, och förrirrar sig dervid ofta, så att

exemplar tidtals förekommit i alla kringliggande länder. LINNÉ upptog honom såsom funnen i Sverige; Riksmuseum äger en hona, dödad i Helsingland i Dec. 1840 och en från Upland, Maj 1804, och flera äro kända. I England äro några, och i Tyskland än flera exemplar erhållna, men märkligt nog, liksom hos oss, blott honor eller yngre hanner. De äro mest funna om vintern, då de stryka omkring.

Till levnadssättet liknar han ganska nära den föregående, är skygg och listig såsom denne; slår sig ihop flockvis om vintern; springer starkt och flyger väl, men vanligtvis blott lågt och ej långt. De som träffas ensamme trycka sig vid fara, liksom hönsen. Fransyska namnet är *Cane petière*, hvilket lär betyda: fält-and (*Anas campestris*, cane = and). Ett bevis att man där länge känt fogelns slughet, är det som redan berättas av BÉLON, att man om baksluga människor säger att de likna Småtrappen ("font la cane petière").

Synon. *Otis tetrax* Linn. X (Albin. Belon); — Fn. Sv. n:o 196; — Naumann V. D. VII, 52; — Degl. Gerbe, Eur. II, 100. — *Tetrax campestris* Steph.

HALSKRAGETRAPPEN (*Otis houbara* Gm.), pl. LXXV, fig. 3. — (Kännetecknen, se förut, sid. 323, 2:o, b). — Vinglängd: ♂ 360 mm.; tars 90. — Av de långa, mjuka fjädrar, som sitta i en rad på hvardera sidan om halsen, och bilda en krage, äro de övre svarta, de nedre hvita. Pannans och hjessans fjädrar långa, mjuka, hvita; de kunna uppresas såsom en kam längs hjessan. Rygg och vingar blekt gulbruna, fint vattrade med svarta punkterade vågiga streck, som midtpå de större fjädrarna äro gröfre och där bilda 3 à 4 mörkare fläckar. Stjerten blekt gulbrun, svartprickig, med 5 blågrå, svartkantade tvärband och hvit, svartprickig ända. — Honan är något mindre och mattare färgad; förövrigt lik hannen.

Denne är en äkta ökenfogel, som tillhör sandöknarna i norra Afrika och Arabien. I Algieriet lærer han blott bebo sandtrakterna söder om Atlas. I södra Europa förekomma blott spridda exemplar, då och då.

I de sandiga trakterna uti NV Indien (Pendsjeb och omkring Indusfloden) samt i Afganistan och södra Persien finnes en högst närsläktad fogel, *O. macqueenii*, hvilken av somliga anses för en varietet av *O. houbara* och icke alltid lærer vara rätt tydligt skild därifrån, då båda äro något föränderliga, men som vanligen är något större (♂ vinglängd 400; t. 100 mm.) och i synnerhet skiljer sig genom hjessans hvita fjädrar, som äro i ändan och midtåt svarta. Den svarta vattringen på de övre kropps fjädrarna är finare med mera tydliga fläckar; flera stjertpennor på hvardera sidan ha blott 2 blågrå tvärband; på en eller två finnas 3 sådana och på några, de mellersta, äro de helt smala, svartgrå. — Även denne skall ha blivit funnen i Europa, t. o. m.

ett exemplar i England. Hos oss har endera av dessa foglar visat sig. Ett exemplar hade nämligen i Februari 1847 blivit skjutet vid Solberga på Öland, av Handl. LOVÉN, som tillvaratog några fjädrar derav, och skänkte dem, genom Hr MEVES, till Riksmuseum, hvarest de nu förvaras. Deras teckning står så midt emellan den på motsvarande fjädrar hos Musei exemplar av *O. houbara* och *O. macqueenii*, att det ej med säkerhet kan avgöras hvilkendera formen de tillhört.

Synon. *Otis houbara* Gm. — Lath. — Temm. Man. — Naum. V. D. *Otis macqueenii* Gray & Hardw. Ind. Ill. — Jerdon, Ind. III, 612.

Familien 3. Brockfoglar (Charadriinæ).

Se förut, Vadarnes allmänna indelning sid. 304: Cohors 2, Fam. 3. — Om namnet "Brockfogel", sid. 301.

8. HÖTTRINGSLÄGTET (Strepsilas Ill.).

En liten men fullständig *baktå* finnes, hvars klo räcker till marken. *Näbbet* något kortare än huvudet, rakt, från midten svagt uppåtböjdt; småningom avsmalnande från roten till spetsen: ändstycket (framom näsgroparna) icke utsvällt, på ändan nedtryckt, trubbigt. — Underkäken är något tydligare uppåtböjd än den övre. *Vingen* lång, spetsig med första pennan längst. Sista (10de) handpennan något kortare än längsta handtäckfjädern, som räcker jämt till halva vingen; första armpennan ännu något kortare; de övriga gradvis längre; 12te 13de längst: (18 finnas). *Fötter* medelmåttiga med de tre framtårna åtskilda vid roten; tarsen framtill beklädd med tvärsköldar, förövrigt med nätlik hud. *Stjert* svagt rundad med 12 i ändan rundade pennor.

Om namnet *Höttring*, se förut, sid. 303.

146. HÖTTRINGEN (Strepsilas interpres), pl. XXXVII, fig. 6, gammal ♂ i sommarträkt; — brokig av svart, hvitt och, hos de

äldre, rödaktigt; strupen upptill (underhakan) alltid hvit. — Hela den av vingen betäckta bakryggen hvit, med en svart fläck över stjertroten. Buken hvit. Stjerten svart med bred hvit rot och hvita ändar; sidopennorna hvita; hos de äldre med blott en svart fläck, hos de yngre med ett bredare svart tvärband, före ändan. Handpennorna svarta, vid roten hvita. Armpennorna och de störste täckfjädrarne till större delen hvita. — Vinglängd 150 mm.; tars 25; mellantå med klo 25; stjert 58. Storleken varierar något, men ännu mera färgen.

Gammal *hanne* i vårträkt: huvud och bakhals hvita; hjesan svartfläckig; underhakan och en stor fläck vid näbbroten hvita, åtskilda och bredt omgivna av svart. Strupen svart, färgen nedtill utbredd åt sidorna. Rygg och vingar svarta med en stor rödbrun fläck midt på framryggen, en ännu större på hvardera skullran, och en lika stor, lång, snedt ställd, på vingtäckfjädrarna. Näbb svart; fötter röda.

Honan lika stor som hannen, med mindre rena färger; huvudet gråaktigt, fläckigt; det rödbruna på rygg och vingar bilda blott mindre och spridda fläckar; det svarta mindre begränsadt.

Något *yngre* hannar likna honan och båda könen ha såsom yngre mera grått och svartbrunt samt mindre rödbrunt. *Ungar* (i första träkten) äro på hela övre sidan svartgrå: hjesan smutsgrå, mörkfläckig; ryggen svartaktig med fjädrarnes sidokanter ljusa, utan rödaktigt. Den svarta teckningen på huvud och hals blott otydligt antydd av grått.

De äldres *vinterträkt*, som anlägges ganska tidigt, redan i Augusti, saknar rödaktig färg och liknar ungträkten, men är mindre fläckig; hos många blott med smala, ljusa kanter på vingtäckfjädrarna; varierar för övrigt efter åldern. Den utvisar tydligen att fogeln ruggar både höst och vår.

Ehuru oansenlig denne fogel kan synas, så får han dock en stor märkvärdighet derigenom, att han är den fullständigaste cosmopolit i hela fogelskaran, och sannolikt i hela djurverlden, samt är i detta hänseende jämgod med människan; ty han finnes utspridd kring hela jorden; men i alla klimat blott vid havskusterna, rundtomkring verldsdelarna, och ingenstädes rätt allmän. Namnet Höttring, hvarom vi talat förut, sidan 303, är således högst betecknande, då det utmärker hans vistelseorter, överallt i världen där, hvarest Havstång (Hötter) uppkastas på stranden. Han tyckes ej någonstädes uppehålla sig regelbundet inne uti fastlandet, vid floder och sjöar; men under flyttningen från Ishavet till sydligare kuster måste dock flera exemplar årligen fara tvärt över både Europa, Asien och Nordamerika och man finner honom då stundom i Tyskland, Schweitz m. m. Dock träffas han blott sällan, emedan han flyger starkt och behöver troligtvis blott en eller annan gång stanna för att hvila en stund under resan tvärt över en verldsdel, men uppehåller sig ej längre. Riksmuseum äger ett exemplar från Wisconsin, vid sjön Michigan i Nordamerika, skjutet mot hösten av en där bosatt Svensk, Hr Kumlien, och i Afrika är han funnen, följande Nilfloden, i Senaar samt, av Kirk, vid Nyassasjön nästan midt i Afrika. — Såsom häckfogel är han dock vida mindre utbredd och synes vara inskränkt till de båda kontinenternas nordliga kuster. Han finnes häckande på Island, Shetland och Orkneyöarna (sannolikt även i norra Skottland?), på Jutland och Danska öarna, samtliga kusterna omkring Östersjön, Sveriges vestra och hela Norriges kust, samt vidare Rysslands och Sibiriens nordkust samt Nova Zemlia (Baër), (Kamtschatka? enl. Pallas) och vid Ochotzka havet (på ön Schantas, 55° lat., Middend.). Det nordligaste ställe hvarest han funnits häckande var vid Taimyrfloden i Sibirien, omkring

75° lat., där Middendorf träffade både gamla, med ägg i Juni, Juli, och årsungar, hvilka alla flyttade bort omkring den 10 Augusti. Av den något otydliga framställningen ser det ut som om en del skulle haft sina ruvningsställen flera mil från havskusten; även på Island skulle han, enligt Faber, häcka på höjderna, längre från havet (måne en egenhet för den högre norden?). På Spetsbergen erhöles, 1868, ett exemplar, som nu finnes på Riksmuseum i Stockholm, och fogeln lär vara sedd där en gång förr av Prof. Newton; men det är ovisst om han kan förekomma häckande därstädes. — I Amerika häckar han vid kusten av ishavet, i Hudsons bay och på Grönland, men jag finner ej gränserna åt N. och S. uppgivna; sannolikt äro de dock någorlunda lika med dem i gamla continenten (55° till något över 70°?).

På alla andra ställen tyckes det som om denne fogel allenast skulle förekomma kringstrykande under flyttningstiderna och om vintern. Åtminstone är detta med säkerhet förhållandet i Europa: vid kusterna av Holland, England, Frankrike och Spanien, samt vid hela Medelhavskusten. Ävenså vid Afrikas nordkust och vid Röda havet. Vid Svarta havet visar han sig i April och October (Nordm.). På kusterna av Indien, China, Sundiska öarna o. s. v. förekommer han ej sällsynt om vintern, liksom långs efter Afrikas båda sidor. Museum äger flera exemplar i vinterdrägt från Sydafrika och ett från en av Moluckiska öarna, alla dödade under vår vintertid. Även på Australien samt ända ned på Van Diemens land är han (enligt Gould) icke rar vid samma årstid och i vinterdrägt, och han är funnen på flera bland öarna i alla delar av Polynesien, alltid under nordens höst eller vintertid. — I Amerika förekommer han, under norra hemisfærens vinter, i Vestindien och utmed kusten, ända ned i Chili.

Flere av de sydliga ländernas faunister ha framställt den förmodan, att Höttringen skulle fortplanta sig inom deras områden, emedan man där funnit exemplar i högtidsdräkt, men utan att kunna med säkerhet uppgiva någon häckningsort. Så tror Layard om Sydafrika. Jerdon menar att fogeln väl kan fortplanta sig i norra Indien och Gould säger detsamma om norra Australien; men båda erkänna att han icke häckar i dessa länders sydligare delar, hvarest blott förekomma årsungar eller gamla i vinterdräkt. Det är dock högst osannolikt att denne nordlige havskustfogel skulle häcka midt inne i Asien uti Himalaya eller Nepal, över 100 mil från havet, eller i det heta, Nordaustralien, helt nära æquator. Säkert ha de där funna exemplaren i högtidsdräkt varit gamla foglar; dels sådane som anlagt denna dräkt före avflyttningen mot norden om våren, dels sådane som i Augusti flyttat hemifrån utan att ännu ha ruggat. Att han skulle häcka på Canariska öarna och Balearerna, såsom varit uppgivet, är påtagligen orätt.

Höttringen lever mest familjevis, i små flockar av några stycken som följas åt och uppehåller sig endast på fast, sandig eller stenig mark. På de ställen hvarest han vistas längre tid, avlägsnar han sig icke från hafskusten och icke långt från öppna havet. Han går således ej långt in i Norriges djupare fjordar, t. ex. i Christianiafjorden, blott till Dröbak (Collett). Man kan såsom säkert antaga att han blott går så långt inåt som han finner uppkastad havstång eller andra havsväxter och däribland finner de smådjur som tjena honom till föda. Dessa torde mest bestå av små Crustaceer och snäckdjur, som sökas bland tången och under små stenar. Även uppgives han förtära insekter och deras larver, mask o. d. Näbbets egna form tyckes dock antyda någon betydlig egenhet i födan. — Vid kusten är han livlig och

lättrorlig, springer och flyger lätt och starkt och är ganska skygg; men de som träffats inuti landet, såsom i Tyskland, sägas vara dumma och lätta att komma åt, liksom främmande för stället. — Han låter ofta höra sitt läte, som är starkt och hvisslande, vanligen först långsamt, sedan hastigare upprepadt, såsom: kiih! kih!... kikikikik! och under fortplantningstiden ett hastigt upprepadt: kittiri tittiri tittiti tittiti...! — Om våren kommer han sent till häckorten, ej förrän fram i Maj och, till de nordligaste ställena, i början av Juni. Fortplantningsbestyret börjas då strax och i Juni månad läggas de 3 å 4 äggen i en liten grop på torra, något upphöjda ställen, med underlag av blott några på stället växande grässtrån, stundom under en liten ljungvippa eller enebuske. De äro blekt grönaktiga med bruna eller svarta prickar och fläckar samt, såsom vanligt, ganska olika till utseendet. Ungarne kläckas i Juli och förstå genast att vid fara trycka sig till marken, då de äro ganska svåra att finna; men stället hvarest de ligga förrådes av föräldrarna genom dessas alltför mycket yttrade ömhet och ängslan. I början eller medlet av Augusti äro de flygfärdiga då de genast avflytta mot söder. Fogeln dröjer således endast 3, eller blott 2½ månader på sin sommarstation och får derigenom så mycket längre tid att stryka omkring i sydligare trakter, hvilket gör att han där förekommer allmän och torde ha föranledt gissningarna att han skulle fortplanta sig i söder.

Synonymi. *Tringa interpres* L. X (It. Gottl.; Edw. 141); — *Strepsilas* (interpr.) Illiger, Prodr. 263; — Naumann V. D. VII, 303; — Degl. Gerbe II, 154. — *Str. collaris* Temm. Man.; — Nilss. Sk. Fn. II, 151. — *Morinella collaris* Meyer & Wolf Taschenb.

Anm. Utom denna arten finnes en, blott till färgen skild form eller varietet, som tillhör vestra kusten av Nordamerika: *Strepsilas melanocephalus* Vig. — Baird, N. Am. 702. Den skiljer sig från den förra blott genom mör-

kare, nästan svart och knappt fläckig färg på översidan och mörkare, gulaktiga fötter. Riksmuseum äger 2ne exemplar, från Qvadra och Aleutiska öarna, båda i vinterdräkt, som båda ha hela strupen, ända till näbbet (således även hakan) svartgrå.

9. VIPESLÄGTET (*Vanellus* Linn.).

Baktån liten, upplyftad, så att klon knappt räcker till mar-ken. Vingen bredare, trubbig, med första pennan kortare än 2 och 3.

Näbbet är, såsom på de följande, något kortare än huvudet, rakt, smalt, med ändstycket (framom näsborrarna) tydligen utsvällt och kullrigt, samt något trubbig, rundad spets. Fötterna medelmåttiga; tarsen är framtill beklädd med 2 rader stora fjäll som likna tvärsköldar; på sidorna och baktill med nätlikt delad hud. Framtårna vid roten förenade av hudveck; det yttre större. Stjerten alldeles tvär, av 12 trubbiga pennor. Vingarne äro väl så långa som hos de flesta andra Snäppartade foglar (se sid. 304, Cohors 2), men skilja sig deruti, att de äro rundade och breda. Hos vår art är första vingpennan lika med den 6te; 2 och 3 längst; sista handpennan och första armpennan betydligt längre än handtäckfjädrarne, som räcka någorlunda jämnt till vingens halva längd (vingen 220 mm.; handtäckfjädrarne 117; första armpennan 137). Vingen får härigenom större bredd.

Vidare utmärka sig dessa foglar genom en ganska lång och nästan trådsmal tofs i nacken, bestående av något flera än 20 smala fjädrar, som äro rännformiga och omfatta hvarandra tämligen fast; 6 till 8 av de mellersta äro längst; de övriga gradvis kortare. Denne tofs är till sin form alldeles egen för Vipeslägtet; han föres icke nedfälld, utan är alltid rätt bakut sträckt med uppåtböjd spets (ss. figuren).

Anm. Den hos oss förekommande arten står alldeles ensam genom sina bredare och mera rundade, oväpnade vingar samt kortare fötter; men i de varmare climaten i både nya och gamla continenten samt i Australien finnas tämligen många arter, som ganska mycket närma sig till Vipan, både i form och levnadssätt, och utmärka sig genom samma larmande, skrikande anfall mot dem som komma nära äggen eller ungarna, samt lika uppmärksamhet på faran som hos vår Vipa, hvarigenom de varna andra foglar och bli besvärliga för jägaren. Dessa arter skulle rätt väl kunna föras till samma släkte (*Vanellus*) hvilket ock blivit försökt av några få ornithologer; men de skilja sig tydligen genom längre fötter samt smalare, mindre rundade vingar (första pennan = 3 eller 4). De flesta bland dessa ha vingleden väpnad med en stark, spetsig tagg eller sporre, såsom *V. cayanensis* i Sydamerika, som har lång tofs såsom Vipan; andra sakna tofs (såsom *V. albicapillus* i Afrika), eller ha i stället stora hudflikar på ansiktet (*V. lobatus*, *goensis*, *tricolor* i Ostindien); eller sakna alla dessa tillägg (*V. gregarius* i mellersta Asien). Andra sakna baktå och ha ingen eller blott liten tofs; dels med vingsporrar (*V. spinosus*, *speciosus* m. fl.); dels utan dem (*V. coronatus*), alla i Afrika. — Samtliga dessa arter äro huvudsakligen bildade såsom de av nästa släkte. Vår Vipa skiljer sig mest derifrån; de övriga närma sig, genom spetsigare vingar, brist på baktå m. m. småningom till sl. *Charadrius*, hvarföre flera ornithologer, t. ex. Wagler, ansett dem alla böra sammanföras dermed, då Vipan får namnet *Charadrius vanellus*, hvilket kan vara ganska riktigt. Andra bilda deremot en lång rad skilda släkten av dessa arter, hvilket även kan försvaras, enär inga naturliga gränser finnas om man blott antager 2 à 3 eller 4 släkten. Då likväl alla mellanformer saknas hos oss, så bli släktena *Vanellus* och *Charadrius* i vår fauna väl åtskilda och väl begränsade.

147. VIPAN (*Vanellus cristatus*), pl. XXXVI, fig. 1, ♂; — grönaktig, undertill hvit med en stor svart sköld framom bröstet och rödaktig undergump.

Hanne i vårdräkt: huvan med tofsen och ansiktet samt hela strupen, från näbb till bröst, svarta. Huvudets och halsens sidor hvita med ett svart streck under ögat. Rygg och vingar brunaktigt gröna med en stor, violettglänsande fläck på skullran. Buken hvit; undergumpen brunröd. Vingpennorna svarta; de 3 eller 4 första med lång, blekgrå ända. Stjerten från roten, till

hälften hvit, sedan svart med hvit ändkant; sidopennorna hvita med blott en svart fläck. Näbb svart; ben rödgrå; iris brun. Tofsen blir stundom ända till 100 mm. lång. Vinglängd 220 mm.; stjärt 115; tars 46; mellantå med klo 34. — *Honan* är föga mindre, med något orena färger och kortare tofs. — *Ungfögel* i första drägten, med utsvällda tarser, har rygg och vingfjädrarna med en helt smal, svart, ytterst hvitaktig, ändkant; strupen upptill smutshvit; tofsen kort o. s. v. — De äldres *vinterdräkt* igenkännes likaledes genom upptill hvitaktig strupe; en hvitaktig ändkant eller liten fläck på rygg och vingfjädrarna.

Vipan finnes allenast i gamla continenten, men hon är utbredd över en ganska stor del derav. Såsom häckfögel tyckes hon dock vara inskränkt till en lång, smal sträcka, ungefär mellan 50 och 60° lat., genom hela Europa och Asien. Hos oss finnes hon ännu allmän på hvarje sumptrakt eller torvmosse i de södra, föga skogiga landskapen, med Öland och Gottland; men antalet minskas alltjämt, efter som kärren uttappas och odlas. Norrut avtager hon betydligt, men förekommer dock här och där genom hela Götaland, allmännare mot vestra sidan, samt ända upp i södra Värmland, Nerike och Upland. Spridda exemplar äro sedda vid Gefle och ända till Hudiksvall. — I Norrige skall hon vara ganska allmän i landets sydligaste del samt ett stycke upp åt vestra kusten, hvarest hon, liksom många andra foglar, går vida längre åt norr än i Sverige till följe av det mildare klimatet. Hon uppgives nämligen förekomma ända till ön Smölen (63½° lat.), i skärgården utanför Trondhjem. — I det övriga Europa är hon häckfögel: på Irland och i hela England samt åt norr t. o. m. på Shetland (omkr. 61° lat.); vidare i Holland och nordligaste hörnet av Frankrike (50°), större delen av Tyskland (men ovisst huru långt mot söder), Danmark, Finlands syd-

kust samt i Ryssland, mot norr, till Ladoga (60°). — I Asien vistas hon ungefär mellan samma gränser som i Europa, eller sannolikt något sydligare, genom hela Tartariet och södra Sibirien. Hon är allmän i Dauurien, öster om Baikal, och finnes ända till kusten vid Ochotzka havet och i Amurlandet.

Söder om dessa trakter blir Vipan allmän höst, vinter och vår, då hon utflyttar från häckningsområdet. Hon uppehåller sig då i särdeles stor mängd uti Holland liksom i södra England och visar sig talrik, i flockar, över hela Frankrike, Spanien, Italien och Grekland, samt i Algieriet och vid Röda havet samt mera enskild i Egypten; men icke rätt långt ned åt Afrika. Till och med i södra Rysslands stepper (46—47°), som alldeles sakna kärr, är hon allmän den kallare årstiden. Det är sannolikt blott under denna tid som hon är ymnig i Ungern, men jag finner ej närmare uppgifter häröver. Man vet att Vipan uti södra Asien besöker China om vintern och troligtvis är det endast då som hon förekommer i Japan. Att hon då infinnes sig i Persien följer av sig sjelft. Men uti Indien skall hon, enligt detta lands faunister, endast förekomma i nordvestra hörnet (Pendjeb, 30—35° lat. samt i Cashmir, strax norr därifrån och de tillägga att hon där fortplantar sig samt att man funnit ägg av henne (Jerdon, III, 644), hvilket, i fall det icke beror på ett misstag, synes vara en betydlig anomali.

Vipan är en av de foglar, som på flera sätt ådrager sig uppmärksamheten. Alla hennes rörelser äro lätta och behagliga; hon springer sällan fort, men alltid med en viss ädel hållning, med vågrätt kropp och tillbakadraget huvud, hvarvid tofsen ej litet bidrager att öka anseendet. Mest utmärkt är dock hennes flykt, särdeles under fortplantningstiden och så länge ägg eller små ungar finnas, då man i sanning under långa stunder kan

finna nöje uti att blott betrakta den. Båda makarne anfalla då hvarje ankommande djur eller människa och flyga tätt omkring dem, beständigt skrikande med sitt vanliga läte: ki-vitt! ki-vitt!, tydligen i avsikt att skrämma eller locka bort den främmande. Ingen annan fogel förföljer med sådan ihärdighet en människa eller ett större djur, eller vågar sig så ofta och så nära intill dem. Det är i synnerhet hannen, som under denna tid, på ett beundransvärdt sätt tumlar om i luften och gör de mest förvånande vändningar. Men han flyger ofta på samma sätt omkring sin hona och i närmaste grannskapet, under det hon ligger på äggen, utan att någon främmande visat sig, blott såsom en förlustelse eller för att behaga sin maka, hvarunder han oavbrutet låter höra några egendomliga, starka läten, som äro olika med det vanliga och slutas med ett dovt urr! urr! samt andra ljud som tyckas vara bildade mellan vingpennorna. De utgöra en slags sång, som endast tillhör hannen vid denna tiden, under det han flyger på nämnda sätt, men aldrig höres vid andra tillfällen, eller av honan.

Med undantag av fortplantningstiden är Vipans ganska skygg och svår att komma nära. Hon är utmärkt slug och förstår rätt väl att bedömma hvilka djur eller personer som kunna vara farliga. Liksom flera andra foglar, igenkänner hon skjutgeväret och skiljer väl mellan en beväpnad och en obeväpnad person eller mellan arbetsfolk och dem som se mera misstänkta ut. I grannskapet av sitt hemvist anfaller hon dristigt de större foglar som äro farliga för hennes ägg eller ungar, såsom Kråka, Fiskmåk, Glada, Musvåg m. fl. och fördriver dem genom sina envisa anfall, men låter dem vara i fred som ej äro farliga, t. ex. Gäss. Visar sig deremot en större Falk eller en Duvhök, så känner hon sin underlägsenhet och flyr.

Vipans föda utgöres allenast av små djur: daggmusk, sniglar, insektlarver och allehanda insekter, genom hvilkas bortplockande hon gör nytta, liksom Charadriusarterna. I åkrar söka de blott mask, aldrig säderkorn eller brodd; Vipans förtär icke vegetabilier. Såsom fången skall hon dock lätt vänja sig vid bröd och hvarjehanda sorter föda, samt bli ganska lätt tam och tillgiven dem hon lär känna. Det uppgives att hon i hönsgården gerna vill tillvälla sig ett förmanskap bland höns och andra tamfoglar.

Om vintern och under hela den tid som ej upptages av fortplantningsbestyret, stryker Vipans omkring i större flockar, inom hvilka ingen viss ordning iakttages. Dessa flockar samlas om hösten, före avflyttningen, och tåget sker både då och om våren, nästan blott om dagen, sällan på natten. De uppehålla sig om vintern på ganska olika ställen, så väl på torra fält som i sumpiga orter, men aldrig i skogstrakter eller buskmark. Vipans undviker till och med högt gräs, hög ljung o. d. och kommer aldrig in bland vass eller i åkrar med uppvuxen säd. Vid alla årstider söker hon dock att vistas någorlunda i grannskapet av vatten, såsom pölar och torvgravar, kärr eller små lugnt flytande åar, som hon gärna vill besöka på aftnarna och där hon gärna vadar och plaskar; men hon ses sällan vid större sjöar eller floder med sandiga stränder och uppehåller sig aldrig vid havsstranden.

Om våren ankommer Vipans ganska tidigt, eller näst efter Lärka och Stare som pläga vara de tidigaste flyttfoglarna. I södra Sverige ser man henne vanligen i Mars, men ock ofta i Februari då vintern är blid; något senare i de mera nordliga landskapen. Men hos oss plägar ofta, eller nästan de flesta åren, en så kallad *vipevinter*, med snö, yrväder och stark frost, in-

träffa i slutet av Mars eller i April, sedan Viporna äro komna, då de lida betydligt, både av kölden och ännu mera av brist på föda, och omkomma i mängd i fall kölden räcker länge. Denne eftervinter märkes mest i de sydligaste landskapen, hvarest den oftast följer på ett långvarigare blidväder, hvarunder flyttfoglarne börjat komma*).

Sedan Viporna om våren kommit till häckningsorten, och vädret blir mildare, åtskiljas flockarne parvis och söka sig kläckningsställen i den trakt där de förr bott eller äro födda. De leva i engifte ända till dess ungarne äro flygfärdige; men ovisst är huruvida förra årets makar åter förenas; detta är till och med knappt troligt, emedan de olika könen komma i skilda flockar; hannarne komma några dagar före honorna. De bosätta sig endast på sumpiga ställen eller på ängar med vattenpölar eller gropar, och helst på torvjord. Då de börja sin hushållning, om våren, är gräset alltid kort, och de trivas alltid bäst på betesmarker, hvarest det fortfarande förbliver så; men om det tillväxer och blir högt, så lemna de platsen så snart de kunna. Äggen läggas i April eller Maj, på ett torrt ställe inom kärrtrakten eller ängen, uti en liten, rundad, föga djup grop med underlag av några grässtrån. Stundom ligga de på en tätare och bättre lagd bale, då man kan bli frestad att tro, att honan begagnat de kvar-

liggande lemningarna av en Lärkas eller Piplärkas bo från förra året. Äggen äro 4, ljus grönbruna med täta svartbruna fläckar, med slätt skal och dunkel, glanslös färg; åt ena ändan coniskt smalare, dock mindre så, än de flesta Snäppors ägg, och omkring 50 mm. långa; de ligga alltid med de smala ändarna tillhopa, och återläggas så i fall de kommit i oordning; — honan lemnar ej boet derföre att någon vidrört äggen utan att skada dem. Vanligtvis bli Vipäggen bortplockade för att ätas, kokta eller i form av pannkaka och man får på somliga orter höra att denna spis botar fräknar; på andra ställen försäkras det att den förorsakar samma hudåkomma; men när äggen blivit borttagna måste modren värpa ånyo, då hon, stundom vid första, men säkert vid andra omvärpnings, blott lägger 3 eller t. o. m. endast 2 ägg. Om de borttagas 3 gånger, så torde väl somliga honor ännu en gång kunna lägga 2 ägg, men dermed är förmågan för året slut. Imellertid gör äggens bortplockning och deras förstöring av rovdjur, att ägg ofta träffas ganska sent, eller ännu in i Juni månad. Honan ruvar ensam, enligt Naumann, i 16 dygn; om hannens beteende och sysselsättning under denna tid ha vi förut talat. Ungarne kunna strax löpa, och snart framlägger modren föda åt dem; men det lär icke dröja över ett par dygn innan de sjelve kunna söka den. Vid fara förstå de ända från

*) Om flyttfoglarnes ankomst och orsakerna dertill äro de aldri oriktigaste begrepp rådande. Det är en vanlig tro, som årligen plägar upprepas i våra tidningar i anledning av flyttfoglars ankomst, att desse kunna förespå väderleken, så att deras tidiga ankomst bebådar en tidig vår o. s. v. Detta inträffar visserligen stundom; men de ofta påkommande vipevintrarne utvisa dock att foglarne icke äro bättre väderspämän än de större, "tvåbenta och ofjädrade djuren". Det är klart att flyttfoglarne endast rätta sig efter väderleken i den trakt, hvarest de tillbringa vintern och att de begiva sig åstad norrut då där blir så varmt att deras hemflyttningsdrift uppväcks; men om den väderlek, som skall följa, veta de intet, och aldri minst kunna de känna huru vädret skall bli på den ort dit de ämna sig för att tillbringa sommaren. — Likaså är det en vanlig tro, att "flyttfoglarne, då de om våren träffa på kallt och svårt väder, återvända" söderut, till sina vinterstationer, och man har till och med fått veta, att de även i detta fall äro väderspämän, så att: "när de återvända blir eftervintern långvarig, men när de stanna kvar, går den snart över". Det är dock ganska tydligt att de, sedan de en gång framkommit till sina häcknings-orter, alltid stanna kvar, till dess ruggning och andra omständigheter mot hösten uppväckt driften att flytta mot söder; men att de, då svårt vinterväder inträffar, krypa undan och gömma sig där de finna något skydd, mellan stenar eller buskar, eller i snön, och att de, i fall ovädret räcker länge, dö av svält och köld eller borttagas av rovdjur (räv, vessla, hök m. fl.), och således tyckas ha dragit bort, eller "återvändt". I fall vädret snart blir bättre, komma de åter fram levande, då det synes att de "stannat kvar". Under flyttningsresan kunna de visserligen genom svårt väder bli länge uppehållna eller, såsom nyss nämndes, förstörda, men icke återvända de då heller mot söder.

början att trycka sig emot marken, då de äro vida svårare att finna än äggen. Vid 2 veckors ålder börja de få fjädrar och efter ännu 3? veckors tid äro de flygfärdiga: hos oss vanligen i början eller medlet av Juli. Så snart ungarne kunna flyga slå de sig tillsammans i flock med andra. Föräldrarne åtskiljas och undergå ruggning i Juli—Augusti, samt sälla sig till andra flockar, hvilka sedan stryka omkring någon tid, och avflytta från landet i September—October.

Synonymi. Vanellus, Antiqv. (Albertus magnus; Gessn., Aldrov. etc. — Capella, Bélon (ex Gaza) et plur. antiq.

Vanellus L. 1735; — Briss. 1760; — *Van. cristatus* Mey. et Wolff Vög. D. 1805, et Taschenb. 1810; — Bechst. V. D. IV, 346 (1809); — Temm. Man. — et rec. — Nilss. Fn. 3, II, 145.

Tringa vanellus L. X et XII; — Gm; — Lath.

Charadrius vanellus Pall. Zoogr.; — Wagl. Syst. sp. 1; — Naumann V. D. VII, 269.

10. PIPARESLÄGTET (*Charadrius* L.).

Näbb kortare än huvudet, med utsvälld, kullrig och något hög ändhäft, samt rät, något avrundad spets (fullkomligt såsom på Vipan). Vingarne med första vingpennan längst m. m. (såsom Höttringens). Baktå saknas, eller är ganska liten.

Släktets naturenliga fördelning är följande:

1:o tarserne framtill beklädd med 2 rader större fjäll (såsom de föregående. — *Eudromias* Boie).

1. *Char. morinellus* L. bröstet rödbrunt.

2:o tarsernes hud både fram och baktill fint nätlik; översidan svartaktig med små, tätstående, rundade, ljusa fläckar i fjäderkanterna och tvärbandad stjärt, som är föga rundad och betydligt kortare än halva vingen. (*Charadrius* L. 1735—1766).

2. *Ch. squatarola* (L.) gråhvitfläckig, med liten baktå.

3. *Ch. pluvialis* L. (ex Antiq.) gulfläckig, utan baktå.

3:o mindre arter med tarshuden fram och baktill nätlik; översidan gråaktig, ej fläckig; med ett bredt hvitt halsband, som omfattar bakhalsen; stjärten starkare rundad, hvit med ett bredt svart tvärband; något längre än halva vingen. I vårdräkten: med svarta och hvita band över pannan och förbi ögat. (*Ægialitis* Boie; *Sandrullingar*).

4. *Ch. hiaticula*, näbbrot och ben höggula; alla vingspolarne midtpå, ett kort stycke, hvita.

5. *Ch. minor*, näbb mörkt; fötter ljusare gula; första vingspolen hvit; de övriga svartaktiga.

6. *Ch. alexandrinus*, näbb och fötter mörka; första vingspolen hvit; de övriga blott midtpå hvita.

Av denna fördelning synes, dels att baktåns när eller frånvaro är av ringa betydelse bland de små Vadarna; dels, att den sista lilla gruppen, som kallas *Sandrullingar*, är genom färgen tydligt skild från de övriga.

Om släktets och arternas svenska namn, se förut, sid. 302.

148. FJALDPIPAREN (*Charadrius morinellus* L.), pl. XXXVII, fig. 1. — (Kännetecken, se under släktet, sp. 1.). *Gammal fogel* i vårdräkt: översidan mörkt gulgrå, utan fläckar; de yttre vingfjädrarne mörkare med bleka kanter. Huvan svart, framtill med täta, grågula längsstreck. Ett band över ögat, kring nacken, hvitt. Framhalsen av ryggens färg, men upptill hvitaktig, något fläckig, nedtill begränsad av ett smalt, hvitt, framtill svartkantadt tvärband. Buken (bröst och mage) rödbrun; bakåt, midtpå svart. Vingpennor svarta; den första med hvit spole. Stjärt gulgråaktig, mot ändan svartaktig med bred, hvit ändkant, utom på de mellersta pennorna. Näbb svart, tämligen kort och knappt tjockare än tarsen. Ben gulgrå. Iris brun. ♀: näbb fr. pannan 18 mm.; vinge 150, stjärt 70; tars 33; mellantå med klo 23.

Hannen är något mindre, men har nästan längre tars, tår och stjärt, samt mindre rena färger. — Detta senare gäller även om yngre

honor. — Fogeln i *höst-* eller *vinterdräkt* någorlunda likadan, men hela översidan, med huvudet upptill, mörkare, med blekt rödgrå fjäderkanter; framhals gulgråaktig, otydligt brunfläckig. Buken hvitaktigt rödbrun, bakåt med mage och undergump hvit. Bandet framom bröstet synes knappt. — *Unge* i första drägten mest lik de äldres vinterdräkt, men är mera fläckig och har ännu blekare, hvitaktig, framtill gulgrå buk.

Denne fogel fortplantar sig på de ödsliga högslettorna, Fjällden, över trädgränsen, i nordén, och sannolikt endast där. Han förekommer på dessa ställen längs åt Norrige ävensom inåt Sverrige, och ända upp i Finmarken; ävenså på fjällden i Sibirien, ända upp i Taimyrlandet (75° lat.), och där, icke i låglandet. I Sajanska berget, samt ännu något östligare fjäld (s. om Baikal, v. p. 50° lat.) fanns han häckande av Radde vid 7500 till 10000 fots höjd, och han anländer till dessa orter mot slutet av Maj eller i början av Juni. — Han fortplantar sig även på höga bergstrakter i norra England, t. ex. nära Carlisle och vid Keswick, samt på många ställen i samma trakt (54½—55° lat.), hvarest höjderna blott ha omkring 2 å 3000 fot, men likväl äga hela naturen av fjäld, samt i Skottland och på Orkneys. På Sudenterna (mellan Schlesien och Böhmen) har Gloger funnit honom i mindre antal häckande; men mera ovisst är det om han förekommer i andra, sydligare bergsländer och uppgifterna att han skulle häcka i låglandet, i Holland, Schlesien o. s. v. äro sannolikt oriktiga. — Från häckningsorterna avflytta de flockvis redan i slutet av Augusti och i September, mot söder, och träffas om vintern i södra Europa och norra Afrika, ända nedåt Nubien. I Indien tyckes han ej vara känd, men väl i Persien.

Under flyttningen uppehåller Fjälddpiparen sig tämligen länge på vissa trakter som han tycker om, men tyckes följa helt olika

vägar höst och vår. Till Skandinavien inflyttar han om våren, mest genom Holstein och Jutland, i April, Maj, samt därifrån över Kattegat till södra Norrige, näst öster om Lindesnäs, på hvilken sträcka han blott sällan ses under höstflyttningen (från senare delen av Augusti till i October). Då tyckes tåget gå östligare, och han träffas stundom långsamt Sveriges vestra kustland, samt infinner sig i mängd på vissa sträckor av Sachsen (i Anhalt, t. ex. nära Köthen, enligt Naumann), hvarest sällan någon synes under vårflyttningen. Mera sällan kommer han åt östra sidan av Sverige; dock äger Museum ett par, skjutna i Södermanland, i Maj 1832 och en från Lycksele den 2 Juni 1834. — Under alla årstider vistas denne fogel på torr, föga beväxt mark, aldrig i sumpar och sällan vid vatten, samt endast på större öppna fält. Under flyttningen och hela vintern lever han i mindre flockar. Han är i allmänhet föga skygg och icke listig, såsom en följd derav att han så litet får göra bekantskap med människan och lära att akta sig för faran. — Lätet säges vara föga starkt, men behagligt skärrande, icke skrikande; man har sökt återgiva det med: drrrr! eller dürrrr! drriit! kirby! o. s. v. och vid uppflygandet: dyrrr dytt dytt. Födan utgöres mest av insekter: särdeles skalinsekter (Coleoptera), Gräshoppor och Fjärillarver, hvilka jag sjelv funnit, jämte Elater-larver, i magen på det enda exemplar jag skjutit.

Till sina ödsliga, för de flesta andra varelser otrevliga hembygder, hvarest snö ses under hela sommaren, anländer Fjälddpiparen i Maj eller Juni, då fortplantningen snart börjar; men han vistas där blott 2½, högst 3 månader. Äggen äro blott 3 och likna Vipägg, men äro mindre och ej så coniska, nästan rent "äggformiga". De läggas i en föga utgrävd håla på marken, med underlag av något litet lav, ty gräs är i dessa trakter rart,

och båda föräldrarna sägas ruva dem skiftevis. Flera par bo vanligtvis nära tillsamman och fogeln är i allmänhet ganska sällskapslik och fredlig. Kort efter sedan ungarne blivit flygfärdige avflytta de mot söder. Ruggningen sker tidigt. I England uppgivas de äldre vara i full ruggning i Juli, på fjäldet, nyss ungarne äro kläckte; i Tyskland har deremot Naumann funnit dem rugga under flyttningen, i Augusti och början av September.

Synonymi. Morinellus Gessn.; Aldr. — *Charadrius morinellus* L. et omn. — Yarrell Brit. B. ed. 3; II, 484; — Naumann. V. D. VII, 163. — Löwenhjelm V. A. H. 1843, 400.

140. KUSTPIPAREN (*Charadrius squatarola* L.), pl. XXXVI, 4: ("*Grå brockfogel*, Char. helveticus"); höstdrägt. — (Jämför släktets fördelning, sid. 334, 2do). Upptill mörkgrå med mer eller mindre hvitaktiga fläckar och tvärbandad stjärt; de långa fjädrarna i armhålan svarta. En baktå finnes, som är fullständig, med både tå och klo, men så liten, att klon icke räcker till marken. Näbbet är något större än på de övriga arterna, föga kortare än huvudet och vid roten tydligen tjockare än tarsen. — Näbb från pannan 25 mm.; vinge 195; stjärt 85; tars 45; mellantå med klo 35. ♂ och ♀ lika stora.

Äldre fogel i högtidsdrägt. Huvudets sidor med hela strupen och bröstet svarta; pannan, och en bred rand omkring den svarta färgen, hvita; buken bakåt vit. Översidan svartgrå, med tätt stående rundade, smutshvita fläckar. Bakryggen med hvita tvärfläckar och stjärttäckarne nästan rent hvita, hvarpå fogeln under flykten lättast skiljes från följande art. Stjerten vit med svartgrå tvärband: på mellanpennorna, i yttre fanet 5 à 6; i det inre 3 à 4; på sidopennorna smalare eller blott små fläckar. Vingpennor svarta, spolen midtpå vit. *Honan* har något mindre rena färger.

Den om hösten, vanligen i Juli, Augusti, anlagda *vinterdräkten* är ganska olik. Undersidan är hvitaktig, med strupen tätt fläckig av svartgrått. Översidan svartgrå, fläckig och baktill vit, ungefär som om sommaren; men fläckarne, som i början äro blekt gröngula, utblekna snart till smutshvitt, och förändras frampå vintern genom fjädrarnes slitning i kanten, så att de bli ofullständiga. Ving- och stjärtpennor qvarsitta sedan våren och äro oförändrade. — Denna drägt bibehålles till på våren, då den nya högtidsdräkten erhålles genom fullständig ruggning i April, Maj och början av Juni. — *Ungarnes* första drägt liknar nära de gamles vinterdrägt, men bibehåller en gröngulaktig anstrykning tills den i Augusti fälles och ombytes.

Kustpiparen, som fått detta namn i böcker, men av jägare, för sin likhet med följande art både i utseende och levnadssätt, varit kallad *Grå brockfogel*, är hos oss ganska sällsynt och ses blott under flyttningstiderna (Maj, Juli, Augusti), oftast vid havskusten, men ock stundom om hösten inuti landet, såsom i Nerike, enl. Löwenhjelm, vid Mälaren m. m., enl. Lindblad. Han är annars funnen i jordens flesta länder, nästan såsom Höttringen, men överallt mindre allmän. — Inom Skandinavien tyckas ägg eller ungar ännu ej vara funna, men fogeln är sedd på flera ställen uppå fjälden, midt under sommaren, såsom i Norrige, vid Nordkyn (Malm); Ostfinmarken (Nordvi) samt, inom svenska gränsen, enligt Löwenhjelm, på Sulitjelma (67°) och Alkavare (67½°). Dessutom visar dess förekommande i södra Sverige och Norrige under flyttningstiderna, t. o. m. ej sällan om hösten, att han måste arligen om sommaren fortplanta sig norrut. Fogelns bo och ägg tyckas endast vara funna av Middendorff på bergen i Taimyrlandet (74° och vid Boganida, 71° lat.) i Juni; men hans förekommande nästan överallt söderut visar att han måste fortplanta

sig på flera ställen i Sibiriens högalper. Nästan likadant är förhållandet i Nordamerika, hvarest han midt under sommaren är sedd i nordligaste delen (pelsländerna) samt på Grönland. Dock uppgives han vara funnen häckande i Juni av Richardson (Parry's 2d Voy.) på halvön Melville strax norr om polcirkeln, och av Ross (2d Voy.) på ett par andra ställen vid ishavet. Möjligtvis kan orsaken att han så sällan är funnen häckande vara, dels hans utomordentliga skygghet, även vid boet, samt förväxling med Ljungspolen, dels hans mindre allmänna förekommande.

Under flyttningen och om vintern är denne fogel sedd, utom Skandinavians fastland, på Danska öarna, i Jutland mest om våren (Naum.), längre ned åt Europas ystkust, höst och vår; midt i Tyskland (Sachsen, Naum.), vid små saltsjöar, om hösten, sällan på våren, men alltid flyttande om hösten mot vester, mot havskusten, om våren mot öster, kommande därifrån! — I England och Irland skall han icke vara så sällsynt och även ofta tillbringa vintern; man anser honom där fortplanta sig norrut, i Skottland eller på Færöarna. — Under vintern träffas han sparsamt i alla delar av södra Europa utmed havskusterna, i små flockar; ävenså här och där i Afrika, ända ned till sydspetsen (Port Natal, 20 Oct. Wahlberg), samt i Asien: Indien, Java, Borneo, Japan, Amurlandet. I Amerika flyttar han nedåt Förenta Staterna och förekommer om vintern i Vestindien (erhållen från S:t Barthelemy, av D:r Goës, sedan min Avhandling om Vestindiens foglar, i V. A. Ö. 1869, var tryckt), samt ända ned i Chili.

Liksom samslägtingarne är han sällskapslik och lever flockvis, om vintern vanligen tillhopa med andra, både större och mindre Vadare; men han är mera skygg än de flesta andra. — Lätet är, liksom det av följande art, långdraget och låter ängs-

ligt, men det är något finare och vanligen tvåstavigt, ungefär såsom tu-vyh! eller hu-tih! (Löwenhjelm) eller tli-e-ih (Naum.), och om våren skall han stundom låta höra ett mera sammansatt, "jodlande" läte (Naum.). — Födan är densamma som Vipans eller Ljungspolens. — Fogeln vistas, höst, vinter och vår, på tämligen torr mark eller fasta stränder, ej på dyig jord och ej på ljunghedar (Naum.). — Äggen beskrivas och avbildas av Middendorff såsom lika Vipans, men oftast större (54 mm. längd) och mera coniskt utdragna (således nära lika dem av Ljungspolen); längden skall variera mellan 56 och 48 mm. De äro 4 och läggas i Juni, på marken liksom de nämnda arternas.

Synonymi. *Pardalus* Gessn. (ex Aristot.); — *Pluvialis cinerea* Aldrov. et plerisq. Patrum c. Raio; — Pl. cin., *Squatarola Venetiis dicta*, Willough.

Tringa squatarola! L. S. N. X (ex Will.; hiemalis); — L. XII, et — Fn. Sv. — *Vanellus squatarola* Bechst. V. D.; — *Charadrius squar.* Naumann V. D. VII, 249; — Middend. Reise, Vögel, 290; tab. 19 p. 1 (ovum).

Tringa helvetica! L. XII (æstiv.; ex Briss. V, 107 *Vanellus helv.*); — *Char. helv.* Nilss. Fn. 3: II, 140; — Holmgr. Handb. II, 777. — *Squatarola! helv.* Bonap. Amer.

Vanellus griseus Gmel. (ex Briss. V, 100; hiemalis).

Van. melanogaster Bechst. V. D. IV, 357; — Nilss. Orn. Sv.

Van. varius Bechst. l. c. 365. (ex Briss. V, 103, hiemalis).

Squatarola! cinerea Flem. (ex antiq.); — Yarr. Brit. B. II, 511.

Char. hypomelanus Pall. Zoogr.; — *Ch. hypomelas* Wagl. Syst.

Kustpipare, Lindblad, Jäg. Förb. Tidskr. 1870, 127 och i synnerhet 169 (med underr. av Löwenhjelm).

I fall man vill, enligt antaget bruk, troget följa Linnés nomenclatur, så är artnamnet *squatarola* det rättaste, såsom det äldsta. Men då det är ett nyare italienskt fogelfångarenamn, som både är fult och illa passar bland latinska termer, hvilket Linné upptagit emot egna principer, och det senare av honom sjelv, efter Brisson antagna namnet, *helvetica*, såvida är orimligt, att fogeln blott tillfälligtvis blivit funnen i Schweiz, där han är vida sällsyntare än i alla de kringliggande länderna, så skulle det kunna anses för rätt att, efter de engelska faunisternas föredöme, begagna det äldsta och hos de gamla ornithologerna allmännast använda artnamnet: *cinerea* (*Char. cinereus*), hvilket dessutom är karakteristiskt för arten.

150. LJUNGSPOLEN (*Charadrius pluvialis* L.), pl. XXXVI, fig. 2 sommardrägt; fig. 3 vinterdrägt. Mörkgrå, tätt gulfläckig. (Se förövrigt släktets fördelning, sid. 314).

Hanne i sommardrägt: hela översidan svartgrå med små rundade, gula fläckar, som sitta många tätt tillhopa, i kanten rundtomkring hvarje fjäder; på vingtäckarna äro de något gråaktiga. Huvudets sidor, strupe och buk rent svarta, överallt omgivna av ett bredt rent hvitt band, som även går över näbbroten kring pannan. Stjerten svartgrå med v. p. 9 smala, smutshvita tvärband, som ofta äro ofullständiga på inre fanet. Vingpennorna svartgrå med ett kort stycke midtpå spolen hvitt. Näbb svart; fötter gulgrå; iris mörk. Näbb från pannan 22 mm.; vinge 185; tars 40, mellanlånga med klo 32; stjärt 80. — *Honan* liknar hannen, men har mindre ren drägt; båda variera något, och ungefär lika, till storleken. (Vingen stundom blott 180).

Vinterdräkten har intet svart på undre sidan: buk och underhaka hvita; strupe och bröstets frandel ljusgula med små, tättstående mörkgrå fläckar. Halsens baksida och ryggens fläckar klarare gula än i sommardräkten. — *Ungen* i första dräkten, nära lik vinterdräkten; igenkännes på de utsvällda tarserna.

Vinterdräkten erhålles genom fullständig *ruggning* vid häckningsorterna, i Juli—Augusti, och under flyttningen, då först vingpennorna ombytas; dock successive, så att vingen alltid är brukbar. Längre fram på vintern, i synnerhet uti varmare trakter, utbleknar den gula färgen något och, liksom hos alla Vadare som ha ljusa fläckar i fjädrarnes bräddar, slitas dessa fläckar mera än bräddens mörka delar; dock förbliver färgen hos *europeiska* exemplar alltid gulaktig, även på bakhals och strupe. — Sommardräkten anlägges även under flyttningen, i April—Maj, då vingpennorna ej ombytas; först av de gamla, senare av de

yngre. Endast hos gamla hannar blir den fullständig, i Juni, vid kläckningsorten, men fortfar blott en kort tid (högst 3 å 4 veckor) att vara det, då höstruggningen börjar. Honorna och de yngre torde knappt någonsin ha fullständig sommardrägt.

Denne fogel är utbredd över hela jorden, lika vidsträckt som Höttringen; men han är dock något olika i de skilda verldsdelarna, så att man derefter antagit 3ne skilda arter, hvilka dock tyckas övergå i hvarandra och blott torde böra anses för varieteter eller racer av samma art.

a) Den europeiska racen har de långa, smala fjädrarna i armhålan (under vingen) rent hvita och är, såsom nyss anfördes, i vinterdräkten, alltid tydligt gulfläckig, och gul på halsen. — Denne häckar i hela norra Europa med Island, ungefär 54 å 55° lat. och mot norr så långt landet räcker; både i låglandet och, norrut, mest på fjälden, i videregionen, ända till snöregionen; men han tyckes dock icke finnas på Spetsbergen. De sydligaste häckningsorterna äro norra England och Irland; (norra Holland (Schlegel) samt Holstein och andra delar av norra Tyskland? Naum.); säkrare: spridda ställen i Schlesvig och Danmark, Skåne o. s. v.

I Tyskland, större delen av Frankrike och andra delar av mellersta Europa vistas han under flyttningstiderna (Mars—April, Oct.—Nov.), och dröjer där länge: men under den kallaste tiden på vintern draga de flesta ned till det sydligaste Europa: Spanien, öarna i Medelhavet, Italien och Grekland, och tillbringa där några veckor i stor mängd. Ett mindre antal flytta över till Afrika: Egypten, Nubien, Algieriet, och exemplar säges vara funna ända ned mot Sydafrika. (Ett exemplar i Riksmuseum, från Paykullska samlingen, uppgives vara från Cap, hvilket dock är högst osäkert. Troligare är att det kommit från Algier). — Genom Tyskland lärer denne fogel flytta mindre ymnigt och,

märkligt nog, i Sachsen (enl. Naumann) om hösten mest flyga mot vester, om våren mot öster, liksom Tranan.

b) Asiatiska racen: *Ch. pluvialis orientalis* Schl. Fn. Jap. 106 t. 62; — Middend.; — *Ch. longipes* Temm., Jerd. Ind. III, 636; — *Ch. fulvus* Gm? — har de långa axillarfjädrarna ljusst, men tydligt askegrå; stjertens tvärband tydliga, såsom föregående; undre vingtäckarne av blandad hvit och grå färg, liksom hos föregående. Vingen är något kortare än på de båda andra (168—162 mm.); men tarsen något längre (43 mm.). Färgen är, i vinterdräkten, nära lik den amerikanska racens, men fläckarne dock något gulaktige; den står emellan de båda övrigas. — Denna race häckar i norra Asien, sannolikt ungefär så sydligt som den europeiska eller något sydligare, samt norrut ända upp till Ishavet. Middendorff fann honom i Taimyrlandet vid 71 och 75° lat. Mot öster är han funnen ut till Ochotzka havet och (under flyttningen?) på Japan; sannolikt bebor han även Kamtschatka; men gränsen mot vester och mot den europeiska racen är obestämd, ty man känner ej huru långt hvardera av dem är utbredd mellan Finland och Jeniseifloden, — eller om de småningom övergå i hvarandra. — Om vintern träffas denna race ofta i hela södra Asien, på Sundiska öarna, Australien och öarna längre österut. Riksmuseum äger flera exemplar från dessa trakter, hvaribland ett, i full vårruggning, är skjutet under nordens vår tid på Australien av Copv.-kapten Verngren från Malmö.

c) Amerikanska racen: *Ch. virginicus* Bechst. Lath.; — Borkh.; — Pr. Max. Beytr. Brasil.; — Baird N. Am. 690; — *Char. marmoratus* Wagl. Syst. sp. 42; — *Ch. pluvialis* Wils.; — Rich. Fn. bor. Am. 623; — *Ch. pluv. americanus*, Fn. Jap. 106. — De långa axillarfjädrarne och alla de undre vingtäckarne ljusst, enfärgadt askegrå. Stjertens tvärband blott 3 å 4, högst 6, som synas

nästan blott på yttre fanet, hvarest de i yttre brädden bilda hvitaktiga fläckar. Vinglängd 172—180 mm.; tars 40. — Vinterdräkten är redan tidigt på hösten grå med hvitgrå, något gulbrunaktiga fläckar samt gråaktig bakhals och strupe, på hvilka intet gult kan upptäckas; så t. ex. ett exemplar från St Barthélemy i Vestindien, den 16 Sept. — Midtpå sommaren träffas denne fogel allenast vid Ishavet och i pelsländerna, långt norr om de av europeer coloniserade trakterna, som knappt sträcka sig över 50°. Han har ägg i Juni; dröjer norrut till i Sept.—Oct. då han tämligen hastigt flyttar igenom Förenta Staterna, för att övervintra i Vestindien och Sydamerika. Han är sedd ända ned i Chili (Meyen).

Dessa tre racers levnadssätt tyckes, enligt de beskrifningar som finnas, vara fullkomligt lika. De söka icke sumpar, utan hålla sig mest på någorlunda torr mark, såsom ängar, hedar med kort, avbetad ljung, samt på torra torvmossar eller myrar, och endast på tämligen vida, öppna fält. Likväl häcka de rätt ofta, kanhända oftast, på rätt sank och fuktiga mossar. Under flyttningen besöka de ofta trädesfält, nyss sådda åkrar o. s. v. Man ser dem aldrig i skog eller buskmark och ej bland högväxt Ljung, sådan som Orre och Morkulla bebo. Vattnet söker Ljungspolen endast för att dricka eller bada, helst om aftonen. — Han är i hög grad sällskapslik och lever under hela året, utom häckningstiden, i flockar, vanligtvis av flera hundrade, som hålla tätt tillsammans. Talrika sådane större flockar visade sig omkring 1820—30, hvarje höst på alla större slättbygder, från Upland nedåt landet, och uppehöllo sig på Skånes vidsträckta slätter från September till fram i November; t. ex. på fälten kring Lund. Sedan skall antalet vara betydligt förminskadt. De vistas mycket på marken och springa starkt. Midt på dagen, liksom om natten, plägar flocken ligga stilla, dold mellan tuvor, åkerfåror o. d.,

annars ser man dem sitta eller löpa på en åker eller ett fält, och söka föda, då alla följas åt i samma riktning och nära tillhoppa. Då man närmar sig springa de gerna en lång stund undan, innan de flyga opp, hvilket sker av alla på en gång, så snart de ana fara. Men ehuru ej egentligen skygga, äro de svåra att komma nära då de äro samlade i större flock, hvilket även är händelsen med de flesta andra foglar. Derigenom att flockarne löpa undan för personer som visa sig, bli de lätta att fånga i nät, som sättas omkring ena ändan av en åker, hvarest desse foglar gärna pläga slå ned. Flera hundrade kunna då fångas på en gång, och denna fångst har åtminstone sedan medeltiden varit utövad i södra Europa. Bélon omtalar den såsom bruklig i Frankrike på 1500talet; men under senare tider lärer den, liksom all fogelfångst, ökats betydligt, hvilket sannolikt är orsaken till antalets minskande hos oss. — Flykten är utmärkt stark och säker. På något längre sträckor plägar flocken bilda en halvcirkel, som är convex framåt, men icke enkel; under längre flyttningståg bilda de en i vinkel böjd linea, ungefär såsom *Tranorna*.

Lätet är något långdraget, nästan gnällande och, då det höres av enskilda, sittande foglar, vanligen entonigt, såsom plyh! eller vyh! Under flykten blir det oftare tvåtonigt såsom tlyi! eller hut! — Uti en flygande flock skrika alltid många på en gång om hvarandra, hvarav en ständig musik uppstår, hvilken stundom, hörd från något avstånd, klingar ganska vackert, liksom drillande; men på närmare håll låter den gnällande, nästan såsom ljudet av ett osmordt ploghjul, hvarför fogeln av skånska bondfolket skämtvis kallas *hjulanåla*. Dessutom låter hannen, under fortplantningstiden, höra en slags sång, under det han flyger omkring i den liggande honans grannskap; den låter ganska bra och utgöres

av det vanliga lätet, ofta upprepadt, men mera klangfullt, ungefär såsom: talydltalydltalydltalydl... eller: tulutulutulutulu... hvarunder han med stilla vingar svävar ett stycke framåt. (Jfr. Löwenhjelm i ett par uppsatser om föreg. art). Jag skulle nästan tro att det är inblandningen av detta eller ett liknande läte, som förorsakar det nyssnämnda, vackert klingande ljudet som ofta höres om hösten från större flockar. — Fogelns föda är densamma som *Vipans*, animalisk och dertill, mera såsom bisak, allahanda sorter bär, såsom kråkbär (*Empetrum*), blåbär, lingon m. m. och mjöliga frön, t. ex. av *Polygonum*-arter, samt gröna blad. På åkrarna söker han huvudsakligen daggmask, men icke brodd eller nysådda korn.

Fortplantningen börjar med Juni månad, då fogeln redan någon tid vistats i trakten kring de sydligare häckningsorterna, men nyss kommit till de nordligaste och parningen redan förut börjat. Besynnerligt synes att äggläggningen i nordén mest sker på fjäldhöjderna, såsom förut nämndes, då den i söder blott föregår i låglandet. Äggen äro, såsom hos de flesta snäppfoglar, 4. De äro starkt coniska och ganska stora: större än *Vipägg*, ehuru fogeln är mindre; omkring 52 mm. långa, grågula med svartbruna fläckar och prickar, mest kring storändan, samt mörkgrå genomlysande fläckar i skalet. De läggas i en liten utkrafsad, rund grop på marken, med obetydligt underlag, såsom av alla de små *Vadarna*, med spetsiga ändarna tillhoppa, och ruvas ensamt av honan 16 å 17 dygn, under hvilken tid hon likväl är borta från dem långa stunder på dagen. Omkring den till bo använda gropen pläga flera dylika finnas — liksom grävda under väntan på äggläggningen? Hannarne av denna och släktets övriga arter, som ej deltaga i ruvningen, lära icke få liggfläckar, hvaremot honorna under fortplantningstiden ha en på hvardera sidan om

buken. Båda föräldrarna flyga ängsligt skrikande kring den som närmar sig ägg eller ungar, ehuru de icke äro så dristigt närgångne som Vipan och ej göra så tätta vändningar. Hannen säges visa sig mest ängslig för äggen och honan för ungarna, hvilket uppgives vara ett vanligt förhållande bland de små Vardarna i allmänhet. Ungarne börja kläckas omkring den 1 Juli, springa så snart de äro torra och förstå nästan strax att sjelve söka födan, samt att trycka sig mot marken och ligga stilla vid fara. I 3dje veckan börja de få fjädrar och vid 5 veckors ålder (i Augusti) äro de flygfärdige, då de skiljas från föräldrarna och slå sig tillsamman i flock med andra ungar. Ruggningen börjar nu snart, hvarunder de avflytta från orten. Ungarne draga först åstad och komma före de gamla till de trakter söderut, som årligen pläga besökas, men som de aldrig ha sett och på vägar som de aldrig genomfarit. De äldre bilda egna flockar som tyckas bli uppehållna genom ruggningen av vingpennorna, hvilka icke ombytas på ungarna.

Synonymi. *Pardalus* Aristot. — *Pluvialis* omnium antiq. ante Linn. — *Pluvier* Bélon.

Charadrius (sp. typica: "pluvialis") L. S. N. 1735—48 et Fn. Sv. 1746.

Char. pluvialis L. S. N. X et XII (hiemalis); — Fn. Sv. ed. 2 p. 68; — Gm.; — Lth; — Cuv. R. A. ed. 1 et 2; — Temm. Man.; — Keys. et Blas. sp. 309; — Wagl. Syst. sp. 41; — Yarr. Br. B. II, 476; — Schlegel, Nederl. — et Fn. Jap. 105; — Middend. Sib. Wirb. 210.

Char. apricarius L. X et XII et Fn. Sv. ed. 2 (æstivalis); — Gm.; — Lath; — Nilsson, Orn. Sv. II, 6; — Skand. Fn. Fogl. ed. 2, II, 128; — Holmgr. Sk. fogl. II, 774. — Ljungpipare Jäg. Förb:s Tidskr. 1865, 192 m. pl.

Char. auratus Bechst. Lath 1796 (*Pluvialis aurea* Briss. V); — Suckow 1801; — Bechst. V. D. IV, 395; — Naumann V. D. VII, 139.

Pluvialis apricarius! Bp.; Degl. Gerbe II, 123.

Asiatiska och amerikanska varieteterna, se förut.

Av det här anförda synes, att denna fogels äldsta namn (med undantag för ett från forntiden) är *pluvialis*, hvilket av Linné och de flesta nyare för-

Svenska Foglarna.

fattare varit bibehållet såsom specialnamn. Linné, som ansåg fogeln i sommardrägt vara en helt annan, förut obekant art, gav åt denna det nya namnet *apricarius*, hvilket sedan blivit bibehållet för hela arten av de svenska ornithologerna, och blott av dem sedan rätta förhållandet blev bekant, hvilket lärer böra tillskrivas Suckow (eller Bechstein?), men egentligen först blev allmänt bekant genom Temmincks Manuel. Mig synes det gamla namnet, som alltid varit brukligt, och ännu är så, överallt utom i Sverige, rätteligen böra återtagas, såsom här skett. — I sammanhang härmed erinra vi om det som nämndes förut, sid. 302, att denne fogel i Linnés äldre arbeten och i Rudbecks fogelverk kallas *Regnpipare*; icke *Ljungpipare*, hvilket i senare tider blivit brukligt, sannolikt efter Nilssons fauna (1835), där det först förekommer.

151. Egentliga SANDRULLINGEN (*Charadrius hiaticula* L.), pl. XXXVII, flg. 2, 3; — översidan brungrå med hvit ring omkring halsen; fötter gula; alla handpennornas spolar på ett kort stycke, före ändan, hvita. — Näbb tydligen tjockare än tarsen.

Hanne i sommardrägt: näbbspetsen svart; rotstycket och fötterna höggula; kroppens översida gulaktigt mörkgrå, atan fläckar; ett bredt band genom ögonen, över näbbroten och ett tvärtöver mellan ögonen, bakom pannan, svarta. Pannan och ögonbryns-trakten hvita, liksom övre strupen och en bred ring kring nacken. Ett bredt svart bälte över strupen, med smal fortsättning nederst kring bakhalsen. Hela buksidan hvit. Stjertpennor av ryggens färg, med ett bredt, svart tvärband före den hvita spetsen. Yttre pennan nästan helt och hållet, den följande utåt, hvit. Näbb från pannan 13 mm.; vinge omkring 125; stjärt 61; tars 24 à 25. (Vingen är således 5 gånger, stjärt 2½ gånger så lång som tarsen). — *Honan* lik hannen, även till storleken. Äldre honor få lika rena färger som hannen, men sannolikt ej förr än i 3dje året. — De äldres *vinterdrägt* skiljer sig föga från sommardräkten; har dock mera grå översida. — *Årsungarne*, både i första dräkten och i ny vinterdrägt, ha gulgrå, upptill mörk näbb-

rot; dunklare gula fötter; huvudet utan svarta band; upptill med pannan gråaktigt; bältet över strupen, midtpå avbrutet, bildande 2 ganska stora, mörkgrå fläckar; ryggens fjädrar med gulgrå brädd, inåt begränsad av ett ytterst fint, svart streck. På torra exemplar blir näbbroten mörk, brunaktig, och fötterna ofta nästan lika mörka.

Sandrullingen finnes i de flesta delar av världen utmed havskusterna. Inom gamla continenten häckar han vid kusterna av ishavet, Nordsjön och hela Östersjön: således på Island, omkring hela Britannien och Irland, Holland, norra Tyskland, hela Skandinavien med Danmark, Finland och sydöstra kusten av Östersjön. Vidare utmed ishavet i Europa och Asien, till och med Taimyrlandet vid 75° lat. (Middend.), men ovisst är om han finnes längre österut. Även på Spetsbergen är han funnen, dock är det ovisst om han där häckar eller oftare förekommer. Den sydligaste uppgivna häckningsorten är kusten av Belgien och nordligaste delen av Frankrike (Gerbe, Degl.). Ehuru han oftast håller sig på sjelva havskusten, så träffas han dock understundom häckande vid de sandiga stränderna av större sjöar eller floder samt i norden på högfjälden, ända upp i snöregionen; allt på längre avstånd från havet, hvilket är iakttaget hos oss så väl som i andra länder. Inom Skandinavien lär han vara allmännast i Skåne. — Under flyttningstiderna visar han sig någon gång, ehuru sällan, inuti landet här och där i Europa, samt tämligen reguliert vid Svarta havet, men i större mängd längs kusten av Holland och Frankrike. Under vintern träffas han talrik på kusterna omkring Medelhavets allä delar; dock stanna ett mindre antal redan vid norra Frankrike, hvaremot andra begiva sig nedåt Afrika, där de äro ofta funna, ända ned på södra ändan. J. Wahlberg fann dem flockvis vid Port Natal flera gånger i Sep-

tember—April och hemförde exemplar, som nu äro till hands; Victorin träffade dem vid Knysna och Layard vid Capstaden, båda i April. (I Indien tyckes denna art ej vara funnen). — I Amerika är han även allmänt utbredd, men har blivit ansedd för en särskild art och fått namnet *Char. semipalmatus*. Han har där oftast något smalare näbb, än svenska exemplar och stundom något längre vinge, samt den hvita ögonbrynsfläcken bakom ögat mindre; men sedan tillfälle blivit att jämföra många exemplar från olika länder, anser jag dem icke kunna åtskiljas såsom två arter eller igenkänneliga racer. Även den föregivna olikheten i simhudens storlek finnes blott på torra exemplar och beror på huru den blivit behandlad vid torkningen. — Äldre exemplar föreligga från: Grönland, Labrador, Sitka, Wisconsin samt några årsungar från Vestindien. (Han uppgives även vara funnen i Brasilien, vid Magellansundet och på Sandwichsöarna).

Denne fogel slår aldrig ned på ängar, bevuxna åkrar o. d. ty han vistas allenast på sandjord utan tätare vegetation av gräs eller andra växter och helst på ren, hvit flygsand, vid långgrunda havskuster, där han springer ut på ebbstranden och söker föda, samt dervid ofta kommer att vada eller simma i vattnet. Men ännu mera springer han omkring på den torra sanden, och flyger blott uppskrämd, eller då det nödvändigt behöves, ehuru han flyger utmärkt väl och starkt, med få och korta men starka vingslag. Då någon närmar sig springer han undan ett stycke, stannar och vänder sig om för att se på den ankommande och, i fall denne ännu kommer efter, fortsätter han åt samma håll som förut, stannar åter, och upprepar detta stundom flera gånger innan han flyger. Han är dock ganska slug och förstår väl att hålla sig på behörigt avstånd. Då han tager till vingarna plägar han blott flyga helt lågt ett litet stycke, eller återvända i en

större bukt till förra stället; endast under flyttningen flyger han högt, och långt i samma riktning. Då han satt sig på marken blir han ej stillastående utan fortsätter alltid genast till fots. Han springer ganska starkt med täta, snabba steg och tillbaka-draget huvud, hvarunder kroppen föres horizontelt och stadigt, utan ringaste vaggning eller skakning av stegen, hvilket ger fogeln ett alldeles eget utseende, så att, då man råkat komma honom något nära och hastigt får syn på honom, tycker man sig se ett litet rullande klot, hvilket föranledt det i alla hänseenden karakteristika namnet *Sandrulling*.

Detta sätt att springa hade i gamla Grekland, åt denna och de två följande arterna förskaffat namnet *Trochilus* (trochus = hjul, rullande trilla), som även blev användt för den närslägtade och på samma sätt springande egyptiska Krokodilväktaren (*Hya ægyptius*), om hvilken Herodot säger att han, då Krokodilerna ligga gapande på Nilstranden, springer in i munnen på dem och bortplockar mask och insekter mellan deras tänder, samt att Krokodilen, som känner att detta är honom nyttigt, icke skadar fogeln. Invånarne berätta ännu detsamma, som ej bestämdt förnekas av nyare resande, hvilka dock blott sett fogeln springa på Krokodilens kropp. Samma namn, *Trochilus*, var även allmänt brukligt för Gärdsmygen (*Troglodytes europæus*) som stundom tyckes likna ett litet klot som rullar fram mellan småbuskarna. Det blev i senare tider illa användt av Linné, för de amerikanska Håningsfoglarna (*Colibri: Polytmus* och *Mellivora antiq.*).

Utom det anförda sättet att springa, har denne och de närstående arterne (släktets 3dje avdeln., sid. 314) den egenheten, att fjädrarne på hela kroppens undersida äro täta och starkt böjda samt elastiska, liksom på Vattenfoglarna, hvilket gör att de kunna simma lätt och länge uthållande om detta behöves;

dock söka de icke efter tillfälle härtill. — Sandrullingen är livlig, springer omkring, ger läte, och badar, eller äter under natten, så länge skymningen varar, men håller sig mera stilla midt på dagen. Hans läte, som ofta höres, är ett rent, flöjtlikt: tylli!, eller tryi!; stundom många gånger upprepadt, isynnerhet vid boet, och då såsom: tyll! tyll! tyll!... eller tryll! — Födan utgöres endast av mask, insekter, små crustaceer o. d., ej av väkstämnen.

Om våren anlända Sandrullingarne, efter en mera påskyndad flyttning, några få tillhopa eller t. o. m. ensamme, till häcknings-orten i April eller Maj; senast till de nordligaste ställena. De äro då redan parvis fördelade, och makarne, som alltid hålla sig nära tillsamman, uppsöka sitt ruvningsställe, hvilket alltid väljes på en strand eller bar flygsandsfläck, utan gräs; men, såsom förut nämndes, merändels på havsstranden. Här, på bara sanden, i en liten väl rundad grop, läggas, i Maj månad, äggen som äro 4, eller, emedan de äro lätta att finna och ofta förstöras, samt måste omvärpas, stundom blott 3. De äro omkring 36 mm. långa, rödgulaktigt hvita med blandade grå och svartaktiga punkter och fläckar; kortare och tjockare än de 2 föregående arternas ägg, men dock starkt, coniskt tillspetsade på lilländan. De ruvas (enligt Naum.) 15—17 dygn; sannolikt av båda föräldrarna skiftesvis, ty hannen har liksom honan en bar liggfläck på hvardera sidan om buken. Midtpå dagen, då det är klart och solvarmt, äro dock båda ofta länge borta från äggen. Ungarne äro såsom de föregåendes, genast livlige, vårdas på samma sätt och tillväxa ännu något hastigare. Då de kunna flyga börjar, såsom vanligt hos de små Vadarna, ruggning och avflyttning från orten, hvilket stundom inträffar före medlet av Augusti. Då slå sig visserligen några tillsamman; sannolikt blott föräldrarne med sina ungar; men de äro vida mindre sällskapslika än de större arterna och

bilda aldrig stora flockar. Flyttningen söderut sker med flera och längre uppehåll, mest efter havskusten, hvarför man i Skåne ännu kan få se dem i September.

Synonymi. *Hiaticula* antiq. — *Charadrius hiaticula* L. X. etc. — et auct. — Nilsson, Skand. Fn. ed. 3, II, 124; — Holmgr. Handb. II, 766; — Naum. V. D. VII, 191; — Löwenhjelm V. A. H. 1843, 400.

Amerikanska exemplar: *Ch. hiatic.* Wils.; — *Ch. semipalmatus* Bp. Wils. (1825); — Wagler Syst. sp. 23; — Baird, Amer. 694; — Sundev. V. A. Ö. 1869, 588 (juv. 2, hornotini, rostro tenui pedibusque (siccis) nigrofuscis), et pag. 602.

152. LILLA SANDRULLINGEN (*Charadrius minor* Wolf.), pl. XXXVII, fig. 4; — gulgråaktig med hvit ring om halsen, hela första vingpennans spole hvit; de följande svarta (utan hvitt). — Nära lik föregående art men något mindre, med längre stjärt; näbbet knappt tjockare än tarsen, alltid svartaktigt; undertill, mot roten, blekt eller gulaktigt; fötterna alltid mörkare: smutsgula eller gulgrå. — *Äldre* fogel i sommarträkt: huvudets och halsens svarta och hvita teckning såsom på föregående (men pannans svarta tvärband ofta baktill vitkantadt). Stjertens sidopennor något mera hvita. ♂ och ♀ nära lika, men *honan* har, liksom yngre hannar, de svarta banden något gråaktiga och smalare. Könen till storleken lika: vinge omkr. 106 mm.; stjärt 62; tars 23 (således: stjerten betydligt längre än halva vingen och nästan 3 gånger så lång som tarsen. Denne har nära $\frac{1}{5}$ av vinglängden). — I *höstdräkten*, som är föga olik, få de svarta fjädrarne till en del grå kanter och ryggens fjädrar gulgråaktiga ändar. — *Ungfoglarna* ha blott mörkgrå antydningar till det svarta, och bandet över strupen avbrutet, samt ljusare näbb och fötter.

Höstruggningen inträffar strax efter fortplantningens slut, i Juli, Augusti; vårträkten är redan färdig då fogeln om våren kommer hit.

Denne Sandrulling, som blott tillhör gamla contineten, har något olika geografisk utbredning med den förra. Han går icke så långt mot norr: blott till något över 60°, men finnes deremot vida längre åt öster, och skiljer sig huvudsakligen deruti att han mindre håller sig till havskusterna, men bebor mera de sandiga och nakna stränderna kring insjöar och större floder, och kan således förekomma överallt midt inne i fastlandet. — Hos oss finnes han i Upland samt vid Gefle, i Nerike och södra Värmland samt därifrån mot söder, nästan överallt på passande ställen. Även i öster tyckes han i Europa föga överskrida 60° lat. (utmed Finska vikens nordkust, vid Helsingfors; vid Ladoga o. s. v.); men i Norrige säges han, utmed vestra kusten, träffas häckande ända opp mot Throndhjem (Surendal, 63° lat., Collett). I England skall han vara sällsynt och alldeles saknas i Irland; men vid södra Östersjökusterna är han vanlig och ses någongång ute vid havsstranden (t. ex. på Öland). Härifrån finnes han såsom häckfogel ända ned i södra Europa (Akarnanien i Grekland; Sardinien o. s. v.). Även uti Asien är han vanlig och finnes genom vestra och östra Sibirien (sannolikt mindre nordligt än i Europa), ut emot östra kusten i Amurlandet och norra China. — Under flyttningen och om vintern finnes han i hela södra Europa, även något inom häckningsområdet, och i Afrika: allmän i Egypten, Nubien, o. s. v. och är funnen längre ned, såsom på Guinea-kusten och vid Mozambik. I södra Asien är han likaledes vintergäst: i Arabien, Persien, Indien, China och på öarna, t. ex. Philippinerna, Celebes, Java. Riksmuseum äger exemplar från Manilla och Hongkong (Dec.—Jan.) och sjelv har jag skjutit honom vid Hooglyfloden, nära Calcutta (Mars 1828).

I likhet med den föregående vistas denne fogel på breda, obevuxna, sandiga stränder, men vid insjöar och floder, blott

sällan vid havet, och mindre gärna på egentlig, fin sand, än på grus och sand, som är mycket blandad med småsten. Stundom kan man ock finna honom på sådana ställen, flera hundra steg från vattnet. Till rörelser, föda och hela levnadssättet liknar han nära den föregående; men han är ännu vida mindre skygg. Lätet är tydligen olika, ehuru skilnaden ej är stor och svår att uttrycka; det låter nästan såsom ett hvisslande djär! eller kirr! och är varieradt på flera sätt, såsom den förres. — Till sina häckningsorter komma dessa foglar i April eller Maj, redan parvis fördelade och efter fullbordad vårruggning. Äggen läggas i Maj eller senare, på groft grus utan bale. De likna nära den förres, men äro något mindre; aldrig över 4, men ofta blott 3. Alla omständigheter vid ruvningen samt ungarnas vård och utveckling förhålla sig lika som hos föregående art. Såsom en egenhet för Sandrullingarna uppgives, att den lilla cirkelrunda grop, hvaruti äggen läggas, i stället för mjuk bale, är belagd med små stenar, ungefär av en ärts storlek, hvilka äro tätt hopfogade, nästan såsom ett mosaikgolv. Detta skall isynnerhet vara märkbart hos följande art (*Ch. alexandrinus*). Sjelv har jag icke råkat varsebli det.

Synonymi. *Charadrius philippinus*! Scopoli (ex Sonnerat, Itin.); — Gm; — Lth. sp. 11. — Degl. Gerbe II, 136; — *Ch. curonicus* Gm (ex "Ch. sp. ign", Beseke, Berlin. Schriften, VII, 463: 1787); — Lth. sp. 31; — Keys. & Blas. sp. 319 (*Ægialites*).

Ch. minor Wolff & Meyer, Vög. D. n:o 15; — Meyer & Wolff Taschenb. 1810; — Temm. Man.; — Wagl. Syst. sp. 22; — Naumann V. D. VII, 225; — Nilsson Sk. Fn. II, 127. — *Ch. fluviatilis* Bechst. V. D. IV, 422 (1808); — Taschenb. III (1810).

Ch. hiaticula (partim) et *Ch. minutus* (juv.) Pallas Zoogr. II; — *Ch. intermedius* Ménétries Catal.

Bland alla dessa namn anse vi oss böra bibehålla det hos oss vanligen brukliga, ehuru två andra, äldre, finnas. Men av dessa synes oss det äldsta, *Ch. philippinus*, icke böra begagnas för en allmän europeisk och nordisk fogel,

Svenska Foglarna.

som blott kommer såsom vintergäst till Philippinerna. Det nästföljande, *Ch. curonicus*, var genom Gmelins oriktiga, från Beseke illa lånade beskrivning, alldeles oigenkänneligt och har endast kunnat bestämmas efter Besekes ursprungliga avhandling, hvarest dock namn saknas.

153. SVARTBENTA SANDRULLINGEN (*Charadrius alexandrinus* L.), pl. XXXVII, fig. 5 (äldre ♂). — Näbb och fötter svartaktiga; första vingspolen helt och hållet hvit; de följande svartaktiga med ett kortare, hvitt stycke före ändan (dock längre än på föregående).

Näbb något längre än på egentliga Sandrullingen och, såsom hos den, något tjockare än tarsen; i alla åldrar svart. Näbb från pannan 15 mm.; vinge 107; stjert 56; tars 26 [således: tarsen nära $\frac{1}{4}$ af vinglängden, och betydligt längre än på de båda andra arterna; stjerten (såsom eg. Sandrull.) ungefär av halva vinglängden]. Det hvita ögonbrynet icke avbrutet över ögat. — Äldre fogel: upptill gulgråaktig, med otydliga mörka skaftstreck och något ljusare fjäderkanter. Pannan ända ned till näbbet, med det breda ögonbrynet, hvita; bakom pannan ett bredt, svart tvärbälte, som ej räcker till ögat; ett smalt svart band genom ögat. Hela undersidan, med en bred ring om bakhalsen, hvit. Intet tvärbälte framom bröstet, men blott en liten svart fläck framom dess sidor. De 3 yttre stjertfjädrarne rent hvita; de övriga mot ändan bredt brungrå; de mellersta likaså på nästan hela sin yta. Hannen har, i vårdräkten, blekt rödgrå färg på hjessan, som hos honan föga synes. — Årsungen har grå panna och endast grå fläck framom bröstsidan samt genom ögat.

Till färgen är denna art något olik de båda närsläktade; men till form och levnadssätt liknar han närmast den första av dem. Hos oss är han föga hemmastadd, ty han tyckes endast före-

komma på Skanörs ljung och några ställen närmast däromkring samt, enl. Holmgren, på ljunghedarna vid Karup utmed Laholmsbukten, vid skånska gränsen*). I sydligaste Norrige har ett exemplar erhållits (i Jæderen). Annars är han vida kringsspridd i gamla continenten, ungefär till 55° lat., eller något litet nordligare hos oss (och möjligtvis i England? men knappt i Ostsibirien och svåriligen på något annat ställe). Hans geografiska utbredning är särdeles märkvärdig, då han i Europa allenast tyckes finnas vid havskusterna, men i Asien uppträder såsom häckfogel midt inne i det stora fastlandet, vid saltsjöarna omkring 50° lat., 3 å 400 geogr. mil från Indiska och Chinesiska haven, hvarest han måste uppehålla sig om vintern.

Utom i Skåne är han i Europa funnen häckande på Danska öarna och Jutland (ända upp till Læssö och Fredrikshavn, 57½° lat.; enl. Kjærbølling), på Tysklands Östersjökust och Rügen; vid Nordsjökusten av Schlesvig och söderut, i Holland och Frankrike (ända ned mot Spanska gränsen) samt på Englands och Irlands kuster och på Azoriska öarna (38° lat.; Godman, Ibis 1866, 100). Vidare säges han häcka på Frankrikes Medelhavskust (Degl.); vid Adriatiska havet, och vid Svarta havet (på vestra kusten; Ibis 1870, 330; norra kusten, Nordmann). — För övrigt finnes han, väl huvudsakligen under flyttningen och vintern, i hela södra Europa: Spanien, öarna i Medelhavet, Italien, Grekland, samt norra Afrika. Lindermayer uppgiver att han kommer till

kusten av Grekland (Hellas) vår och höst, men flyttar norrut för att häcka. Vid Röda havet och inuti Afrika, i Sennaar etc. är han allmän om vintern och har blivit funnen ända ned i Sydafrika.

Särskildt må här anföras några häckningsorter för denna fogel, som blivit uppgivna, men som dock förefalla tvivelaktiga och torde behöva ånyo undersökas, nämligen: 1o Canariska öarna enl. Bolle, som säger (Cab. Journ. 1857, 336), att fogeln är högst allmän och förmodas fortplanta sig där; — 2o, N. Fez (V. Afrika, 35° lat.; Naumannia 1852, I, 78); — 3o vid saltsjöarna i Sahara, söder om Algier och Tunis, uppgiver Salvin sig ha funnit honom häckande (Ibis 1859, 355). Dessutom säger Naumann (V. D. VII, 114) att han är allmän (under flyttningen?) vid några av Ungerns större insjöar, hvilket dock strider emot flera andra yttranden hos samma förf. och ej bekräftas av Kornhuber, som icke upptager denna art i sin förteckning över Ungerns foglar.

Uti Asien träffas denne Sandrulling allmän midt inne i fastlandet och utan tvivel häckande, på saltstepperna vid Caspiska havet (Baku, 40° lat.; Ménétr.) och, enl. Pallas, vid saltsjöarna i Tartariet och Mongoliet samt i Dauurien, mellan Argun och Onon (öster om Baikal, 50—51° lat.). Här återfanns han av Radde, vid sjön Tarei-noor, från 18 April till 2 September, av hvilken årstid inses att han här häckat. Längre mot öster är han icke funnen förrän i norra Japan (Blackiston, Ibis 1862, 330). Det

*) Uti Finsch & Hartlaubs Vög. Ost-Afr., pag. 653, uppgives denne fogel vara funnen på Öland, av Meves, som dock blott omtalar honom från Skanör i Skåne (V. A. Ö. 1868, 272). Flera sådana, ej riktiga uppgifter förekomma, till en del beroende på otydliga uppgifter hos författarna, som vanligen icke angiva tiden då en fogel är funnen, men ofta framställa sin förmodan att han häckar på stället, emedan han blivit funnen både vinter och sommar; hvilket dock är ganska osäkert då fråga är om de små Vadarna, som ofta börja avflytta från häckorten tidigt i Augusti. Här må blott anföras ett par dylika uppgifter, som närmast beröra vårt ämne. — Denne fogel uppgives häcka på Balearerna, enl. Homeyer, som dock blott säger att fogeln där förekom i små flockar av 3—10 (således icke då häckande; Cab. Journ. 1862, 422); — liksom i Palæstina, enl. Tristram, som endast anför att han är allmän både vinter och vår, på kusten (av Medelhavet. Z. Pr. 1864, 450). — Vidare i norra och södra China, enl. Swinhoe, som säger (Z. Pr. 1863, 310) att "Ch. cantianus" kommer till Chinas kust om vintern; men beskriver en helt annan fogel (större, med köttfärgade ben, blek färg m. m.) som häckar vid China (Aeg. dealbatus Swinh. Z. Pr. 1870, 138; Ibis 1870, 361). — I Amerika är vår art ej funnen, men han har blivit upptagen såsom amerikansk, emedan man trott en i Californien funnen fogel (Hiaticula nivosa Cass.) icke vara en skild art.

är ganska väl möjligt att en del av de exemplar, som om vintern träffas vid Chinas kust, kommit från Dauurien och Mongoliet. Museum äger exemplar från Hongkong, December. Vidare är han allmän i Indien, även inuti landet vid floderna (utan tvivel blott kalla årstiden; häckning omtalas ej); i Persien och Arabien om vintern, samt vid Syriska kusten då och under flyttningen.

Detta besynnerliga förekommande av en kustfogel midt inne i fastlandet tyckes endast kunna förklaras derigenom att fogeln årligen fortfarit att häcka i mellersta Asien, ända sedan den tid då denna landsträcka var en vik från ett sydligare hav. Att den varit en havsvik synes av de der förekommande saltstepperna och saltsjöarna; Caspiska havet är även en saltsjö. Det har ej utlopp och förbliver således alltid salt.

I Europa lär den fogel allenast uppehålla sig på havskusterna; men under flyttningstiderna gå en del tvärt över landet och visa sig någongång, ehuru ej ofta, midt i Tyskland (vid saltgölarna i Sachsen, Naum., eller andra vatten; och sannolikt på flera ställen. Hans föda och hela levnadssätt överensstämmer nära med samslägtingarnas; dock är han mera skygg än de, och lätet är tydligen olika: kortare och svagare eller lenare. Han uppehåller sig icke så mycket som de båda andra på den rena sanden, utan mest på ställen vid kusten, som väl ha sandjord, men dock äro bevuxna med kort, avbetadt, gräs eller ljung. Enligt Naumann lägger han sina ägg på sådana gräsiga ställen, hvilket även synts mig vara förhållandet vid Skanör; men de ligga såsom de föregåendes, i en liten uppkrafsad grop, således dock på eller i sanden eller gruset. De äro 4 eller 3, gulbrunaktigt hvita, med grå och svartaktiga punkter och småfläckar, samt irreguliera, för dem egna småstreck.

Synonymi. *Charadrius alexandrinus* Hasselqv. It. Palæst. 1757, 255; — L. S. N. X et XII; et Auct. — *Ch. cantianus* Lath. Suppl. Ind:s, 1801; — Vieill.; — Temm. Man.; — Naumann, V. D. VII, 210; — Nilsson Sk. Fn. II, 129; — *Ch. littoralis* Bechst. V. D. IV, 430; — Finsch et Hartl. Ost-Afr. 652; — *Ch. albifrons* Mey. et Wolff Taschenb.; — Wagl. Syst. sp. 32.

11. STRANDSKATESLÄGTET (*Hæmatopus* L.).

Något större foglar med ganska hårdt näbb, som är betydligt längre än huvudet, alldeles rakt och starkt hoptryckt. Första vingpennan är längst; baktå saknas.

Näbbets ändstycke längre än rotstycket, och högre än det, både upp och nedtill. Ändan starkt hoptryckt, viggelik (ej spetsig). Fötter starka, men tämligen korta; tarsen fram- och baktill med nätlik hud. Pannan ganska hög såsom på de föregående.

Några få arter äro bekanta, fördelade kring havskusterna i alla verldsdelar. Den europeiska finnes icke i Amerika, som har egna, men närstående arter.

154. STRANDSKATAN (*Hæmatopus ostreologus* L.), pl. XXXVI, fig. 5. — Svart med hvit buk och bakrygg. Näbb, fötter och iris högröda. — Handpennorna svarta med ett stycke av skaftet, samt yttre fanet, utmed detta stycke, hvita; armpennorna hvita med bred svart ända. De större vingtäckfjädrarne, som på den hoplagda vingen alldeles betäcka armpennorna, svarta med bredt hvita ändar, som bilda ett längsband på vingen. Båda könen lika; dock är *honan* något större och har längre näbb, men icke längre stjärt och tars än hannen.

♂ näbb, fr. pannan 65; vinge 250; stjärt 120; tars 46; mellantå 38.

♀ " " 75; " 260; " 120; " 47; " 39.

Vinterdrägten liknar sommardrägten, men har en hvit tvärfläck på övre delen av strupen, hvilken dock möjligtvis blott torde tillhöra yngre foglar; ett exemplar från Egypten, dödadt om vintern, har den ej. — *Ungen* i första fjäderdrägten har även denna fläck (dock ovisst om alltid) samt mörk näbbbygg, gråaktiga, bleka fötter, och gråblandad färg på ryggen.

Strandskatan bebor havskusterna kring större delen av gamla continenten, men tyckes blott vara häckfogel mot norden, ned till kusten av Frankrike och möjligtvis ej längre mot söder än vid Bretagne, c:a 48° lat. (att dömma efter uppgiften hos Degland Gerbe). Hon är icke bekant från Sibliens norra kust, men finnes vid Hvita havet och hela kusten av Norrige, hvarest hon uppgives fortplanta sig även vid ishavet; vidare, överallt vid Kattegat; kring hela Östersjöns kuster; vid Nordsjön; på Frankrikes nordligare kust; omkring hela Storbritannien samt på Färöarna och Island. Enligt Faber skulle hon på sistnämnda ö icke flytta bort om vintern, utan stanna på sydkusten. Även i södra England lära de flesta vanligen stanna kvar över vintern, och detsamma säges inträffa med en del, vissa milda vintrar, i norra Frankrike, Holland o. s. v. — Ytterligare förekommer denne fogel under flyttningen och vintern i nästan alla delar av södra Europa, ehuru ingenstädes allmän eller länge kvardröjande: i Spanien och Portugal, Sardinien, Sicilien (under vårflyttningen i Mars, Malh.); i Italien, Grekland, liksom på kusten av Mindre Asien (Smyrna). På Svarta havets norra kust (c:a 45—46°) finnes Strandskatan åter häckande, men flyttar mot hösten över havet (Nordm.). Ned åt Afrika kommer hon från Europa, såsom till Marocco och Senegambien, Algieriet, där hon säges reguliert genomflytta i Mars (Malh.), Tunis, Tripoli, Egypten och hela kusten av Röda havet samt vidare nedåt Somalikusten och ända

till Mozambik (Peters). Vid Röda havet har hon av Heuglin blivit uppgiven såsom stannfogel, och skulle alltså fortplanta sig där, hvilket dock torde behöva ytterligare bekräftelse. Hon är ej funnen i Sydafrika, som har en annan, alldeles svart art, *H. capensis* Licht.). — I Asien finner man henne häckande vid Caspiska havet (allmän vid Baku, 40° lat., Ménétr.). Pallas omnämner henne visserligen från vestligaste Sibirien, men då intet närmare därom anföres, blir det ovisst huruvida här blott är fråga om norra kusten av Caspiska havet eller hon även förekommer vid saltsjöarna längre därifrån.

Östra Asiens Strandskata bör särskildt omtalas då hon utmärker sig från vår form genom sitt i allmänhet längre näbb. Det uppgives vara omkring 74—108 mm. långt (2 t. 9 lin. till 4 tum, Schl.); hvaremot de här förut angivna måtten äro medeltal för äldre europeiska exemplar och 85 mm. är det största mått jag funnit uppgivet för ett sådant. För övrigt är den ostasiatiska alldeles lika med vår, och då det synes att näbbets längd även hos denna betydligt varierar, så finnes intet skäl att anse den förra såsom skild art. Denna är funnen vid Ochotzka havet (Schantar-ön, 55°, Middend.) samt, enligt Pallas, vid Kamtschatka och Kurilerna, hvilka trakter dock, i likhet med den till Europa gränsande delen av Sibirien, i senare tider blivit föga undersökte och således höra till de delar av jorden, hvilkas djurarter äro minst bekanta. Vid kusten av Amurlandet (c:a 50° lat.) träffade Radde väl ej Strandskatan, men han fann henne här långt inne i landet, vid Amurfloden, nämligen en äldre hona vid 50, och en nyligen flygfärdig årsunge v. p. 58 svenska (85 geogr.) mil från havet. Att hon förekommer häckande vid kusten torde dock säkert kunna antagas, enär hon är känd från Japan, norra och södra China (vintern) och Formosa. På Sundiska öarna

tyckes denne icke vara funnen; ej heller i Australien, hvarest finnes en annan, närstående art (*H. longirostris Vieill*), som väl ej har längre näbb än den ostasiatiska men är tydligt skild genom sina vingpennskaft, utan hvita fläckar.

Pallas och nyare resande uppgiva bestämt att hon icke finnes i hela mellersta Sibirien, till och med Dauurien, eller i närgränsande delar av Tartariet och Mongoliet; liksom saknas hon vid Asiens ishavskust. Det återstår altså att upplysa hvarifrån de ej sällsynta exemplar komma som om vintern visa sig utmed båda kusterna av det egentliga Indien, hvilka dock uppgivas ha långt näbb liksom de ostasiatiska (4 tum, — 100 mm.; Jerdon).

Strandskatan vistas huvudsakligen på havstranden och i dess närmaste grannskap, stundom till ett par hundra steg därifrån; men undantag saknas icke såsom vi redan anfört i Ost-asien. I England äro många fall antecknade att hon blivit funnen häckande flera svenska mil från havet, vid floder eller sjöar, och hos oss har detsamma någongång inträffat. Oftast blir hon väl sedd inuti landet under flyttningarna, då några gå över land, såsom tvärt över Tyskland (i Sept.—Oct., men ej om våren, Naum.), eller över Frankrike mellan Nordsjön och Medelhavet; dock torde de flesta följa kusterna så vida detta ej medför alltför stora omvägar. — Hon vistas så väl på låga, rent sandiga stränder, som på klippiga och steniga, hvarest hon ofta ses sitta på större stenar eller klippspetsar. Liksom alla de föregående Charadrierne undviker hon grannskapet av skog och ses aldrig bland högt gräs, höga småväxter (ljung o. d.) eller uppvuxen säd. Även liknar hon dem uti att vara mycket i rörelse under morgon och aftonskymningen eller t. o. m. under hela den ljusa sommarnatten, men hvila midt på dagen. Vanligen spatserar hon

Svenska Foglarna.

med stadiga steg framåt och springer sällan, ehuru hon kan springa så starkt som någon annan, hvilket synes när hon blivit vingskjuten och förföljes, då hon ofta kastar sig i vattnet och simmar och dyker som en and. Genom samma medel söker hon undgå de rovfoglar som äro henne farlige, såsom Duvhök, Jaktfalk, Örn. De små, ännu dunklädde ungarne begagna samma räddningsmedel. — Flykten är utmärkt stark och mest rak. I grannskapet av ägg och ungar söker hon väl skrämman den ankommande, liksom Vipan, och flyger omkring dem som hon ej vågar att anfalla med hugg eller vingslag, men detta sker i större, långsträckta kretsar och ej i täta hastiga vändningar. Vid andra tillfällen är hon ganska skygg och svår att komma nära, hvilket aldramest är händelsen om hösten och vintern då hon drager omkring flockvis. Flyttningen sker i större flockar, som på längre sträcktag flyga ganska högt och ordnade i en vinkel, såsom Tranorna, på kortare sträckor flyga de lågt och utan ordning, om hvarandra, samt skrikande, eller rättare pipande, ty deras läte är, ehuru tämligen starkt och skarpt, för en så stor fogel ovanligen fint, blott hvisslande och finare än lätet av de Sandrullingar som vanligen vistas och häcka på samma ställen, ehuru desse äro mycket mindre. Det vanliga lätet är kort och enkelt, och låter ungefär som ett hvissladt *huip!* — Födan består ensamt av smådjur: mask och insektlarver, små crustaceer (*Crangon*, *Gammarus*) o. d. Vanligen uppgives att Strandskatan förtär mindre havsmusslor, såsom de vanliga strandskalen (*Mytilus edulis*), hvilkas skal hon skulle sönderhugga eller öppna, och i sanning tyckes hennes starka, hoptryckta näbb vara väl tjenligt för detta ändamål. Degland uppgiver särskildt att hon vid franska kusten förtär arter av sl. *Venus* och *Anomia*, hvilkas djur han igenkännt i hennes mage; men Naumann tyckes alldeles vilja neka henne

förmågan att öppna musselskal. Jag känner ej att detta ämne blivit närmare undersökt hos oss.

Strandskatans flyttning mot norr börjar i Mars, och vanligen kommer hon till oss, åtminstone i södra Sverige, i April, då vinterdrägten plägar vara alldeles avlagd. Snart fördela de sig då parvis och börja *fortplantnings*bestyret; ägg torde dock sällan vara att finna förr än i slutet av Maj eller början av Juni. De läggas såsom de föregåendes i en liten rund grop utan egentlig bale, men gärna mellan stenar, på ställen som äro bevuxna med kort gräs och någorlunda fredade för trafik. Vanligen äro de icke ensamma, utan flera fogelararter pläga värpa tillhopa, ofta nära intill hvarandra såsom, utom Strandskatan, Sandrullingar, Tärnor, Fiskmåkar, t. o. m. ofta Rödbenor. Sådana ställen finnas, och funnos ännu vida mera i början av detta århundrade, på kusterna av Skåne, Halland, Bohuslän, Öland och sydöstra Gottland; möjligtvis i ännu flera av våra landskap. Särdeles utmärkta för sin rikedom på sjöfogel äro öarna vid Schlesvig och på flera ställen något sydligare. Naumann säger sig där hava sett misstag om boen, så att ägg av olika fogelararter legat tillhopa i ett bo. Strandskatans ägg tyckas normalt vara blott 3, men äro ofta, efter omvärpning, endast 2. De äro stora som hönsägg och av nära samma form; tjockast nära midten blott med något mera spetsad lillända, således ganska olika de övriga små Vadarnas ägg; ljust brungula med grå och svartaktiga punkter och fläckar. Honan ruvar dem 3 veckor, men tyckes sällan ligga på dem midt på dagen, då det är varmt. Det uppgives att hannen väl biträder henne, ehuru ej flitigt, men att han ensam kan utligga äggen då honan blir dödad. Ungarnes utveckling och deras vårdande av föräldrarna förhåller sig huvudsakligen såsom hos Vipan och Charadrierna. Likväl synes det av näbbets egna

form troligt, att Strandskatan matar sina ungar vida längre tid och mera uteslutande än de nyssnämnda, kanhända till och med genom födans instoppande i deras gap, liksom Kalungarne. Dock är detta ännu blott en osäker gissning, men det förtjenar högeligen att närmare undersökas. En annan fogel, om hvilken något sådant skulle kunna förmodas, är Höttringen. — Så snart ungarne kunna flyga åtskiljes familjen; ungarne samlas i flock med andra ungar och de äldre med sina jämnåriga, och höstruggningen föregår nu, i Juli—Augusti. Likväl börja ungarne snart avflytta; men en del stanna kvar hos oss, ända till slutet av September.

Synonymi. *Hæmatopus* Bélon (ex nom. hodierno græco); — Linn. 1735 et seqq. — *Pica marina* al. antiq. — (*Ostralega* Briss. post Linn.).

Hæmatopus ostralegus L. S. N. X et omn. seqq. — Nilsson, Sk. Fr. II, 155; — Naumann V. D. VII, 321; — Finsch et Hartl. Ost-Afr. 665.

Anm. Namnet *ostralegus* (av ostreon, mussla, och legein, samla, plocka) är oriktigt bildadt, men har dock nu i mer än 100 år varit begagnadt utan ändring eller stundom med ofullständig eller oriktig rättelse. Fullständigt rättadt blir detta namn såsom vi här skrivit: *ostreologus* (musselplockare). På planchen står orätt: "ostrilegus".

Familien 4. Snäppor (Totaninæ).

Jämför Vadarnas allmänna indelning, sid. 305, första spalten. — Om namnet *Snäppa*, sid. 298, andra spalten.

12. SKÄRFLÄCKESLÄGTET (*Recurvirostra* L.).

Näbb längre än huvudet, smalare än tarsen, mot ändan mycket smalare och bågformigt uppåt böjdt; ända från roten starkt nedtryckt och slätt. Näsfåran utlöper till näbbkanten vid $\frac{1}{3}$ av näbbets längd. Näbbspetsen ganska tunn, med en fin, kloolik ända. Benen ganska långa; tarsen starkt hoptryckt, fram och baktill

med nätlik hud; tårna ända mot spetsen förenade av en starkt utringad simhud. Baktån liten, räcker ej till marken. — Färgen ren, hvit och svart, icke småfläckig.

Detta slägte utgör en slags mellanform mellan Charadrierna och de egentliga Snäpporna, ehuru det visar betydliga olikheter med båda och med nästan alla Vadare genom den ovanliga färgen, det högst eget bildade, ganska svaga näbbet och de långa benen med simhudar mellan tårna. I det föregående (sid. 305) ha vi, för det långa, smala, böjliga näbbets skull, med kloolik spets, insatt slägtet bland Snäpporna; men lika väl, kanske bättre, kunde det sammanställas med Charadrierna, med hvilka det har den höga pannan, de korta näsgroparna, den ofläckade, rena färgteckningen gemensam. Vingarne äro bildade såsom hos de flesta Snäppor och Charadrier: långa, med första vingpennan längst. Dock äro de nästföljande pennorna mindre förkortade, hvarigenom vingen blir mera rundad eller mindre spetsig då den utbredas. Stjerten är kort, tvär, av 12 pennor. — Fjäderklädnaden ganska tät.

Utom vår art, som tillhör gamla continenten, äro blott ett par andra kända: en i Amerika och en i Australien.

155. SKÄRFLÄCKAN (*Recurvirostra avocetta*), pl. XXXVIII, fig. 1; — hvit; huvudet upptill och på sidorna, ned under ögat, samt större delen af bakhalsen svarta. Ett bredt svart band längsåt vingen och ett, bildande en båge över skullran, svarta, tillhopa inneslutande en stor hvit skullerfläck. De flesta handpennorna svarta, vid roten hvita. Stjerten hvit; näbb svart; ben blågrå; iris mörkbrun. Vinglängd 220 mm. Näbb från pannan omkring 90 mm.; stjert 100; fotleden 85. *Hanne* och *hona* lika. — *Ungen* i första fjäderdräkten har något orenare färger; det

svarta är brunaktigt. — (Om formen, se under slägtet; om namnet, sid. 301, i början).

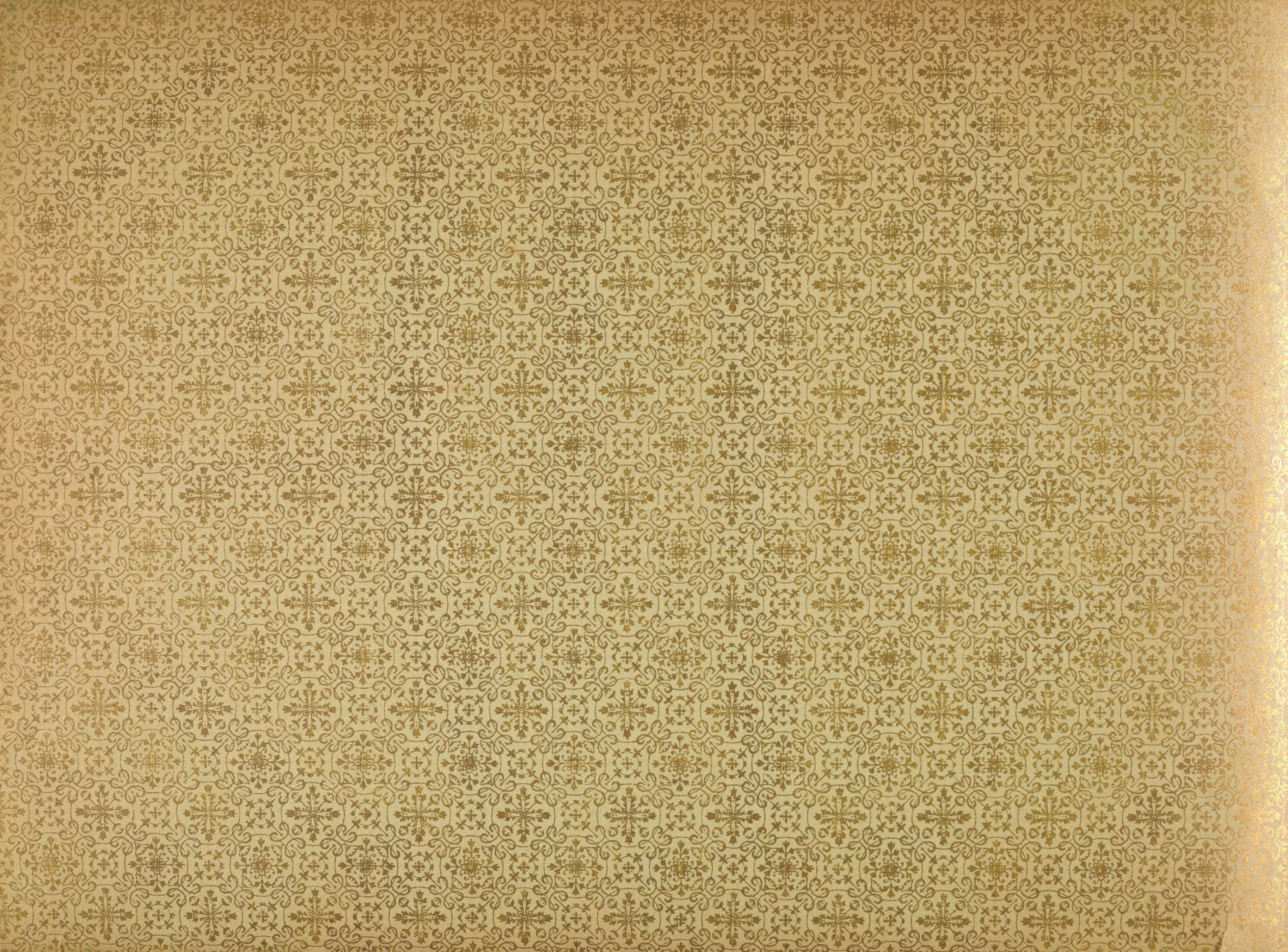
Skärfläckan förekommer över hela gamla continenten med undantag av dess mera nordliga del (över 50 å 57° lat.), men är ej funnen utom gränserna av Europa, Asien och Afrika. Hon tyckes blott uppehålla sig utmed havskusterna, samt inuti landet endast vid saltsjöar och, såsom det vill synas, vid några få, icke salta, större sjöar eller floder. — I Sverige tyckes hon numera endast fortplanta sig på södra delen av Öland. På Gottland fans hon ännu 1819, häckande på Näs holme, och 1824 såg jag ett par vid Bursviken (båda ställena vid sydöstra kusten, 57½° lat.), men hon skall sedan ha upphört att visa sig där. Vid skånska kusten har hon någongång blivit sedd; troligen blott på flyttning, ty det är ej bekant att hon där häckat. — Denne fogel har blivit sedd längst mot norr i Norrige, hvarest spridda exemplar då och då förekommit i södra delen och ända opp i Hedemarken (c:a 61° lat., Collett); men det är ej sannolikt att den häckat någonstades i detta land, utan blott kommit dit förvillad och enstaka. De nordligaste ställen hvarest Skärfläckan fortplantat sig tyckas vara på nyss anförda ställe på Gottland samt vid Limfjorden i Jutland (även vid 57° lat., Kjærb.). Derefter: på Öland (något över 56°), i Pommern och på flera ställen utmed Östersjöns sydkust, på Danska öarna, samt vid Nordsjökusten av Schlesvig, Holstein och Holland, hvarest hon torde förekomma allmänast i Europa. I Britannien är hon sällsynt och omtalas blott såsom förekommande, eller även häckande, på spridda ställen i södra hälften av England (till 53°); men på Irland tyckes hon blott vara sedd sporadisk (Yarr. Br. B.). I norra Frankrike uppgives hon blott flytta igenom, men i det södra (Languedoc etc.) säges hon häcka (Degl. Gerbe). Uti södra Europa skall

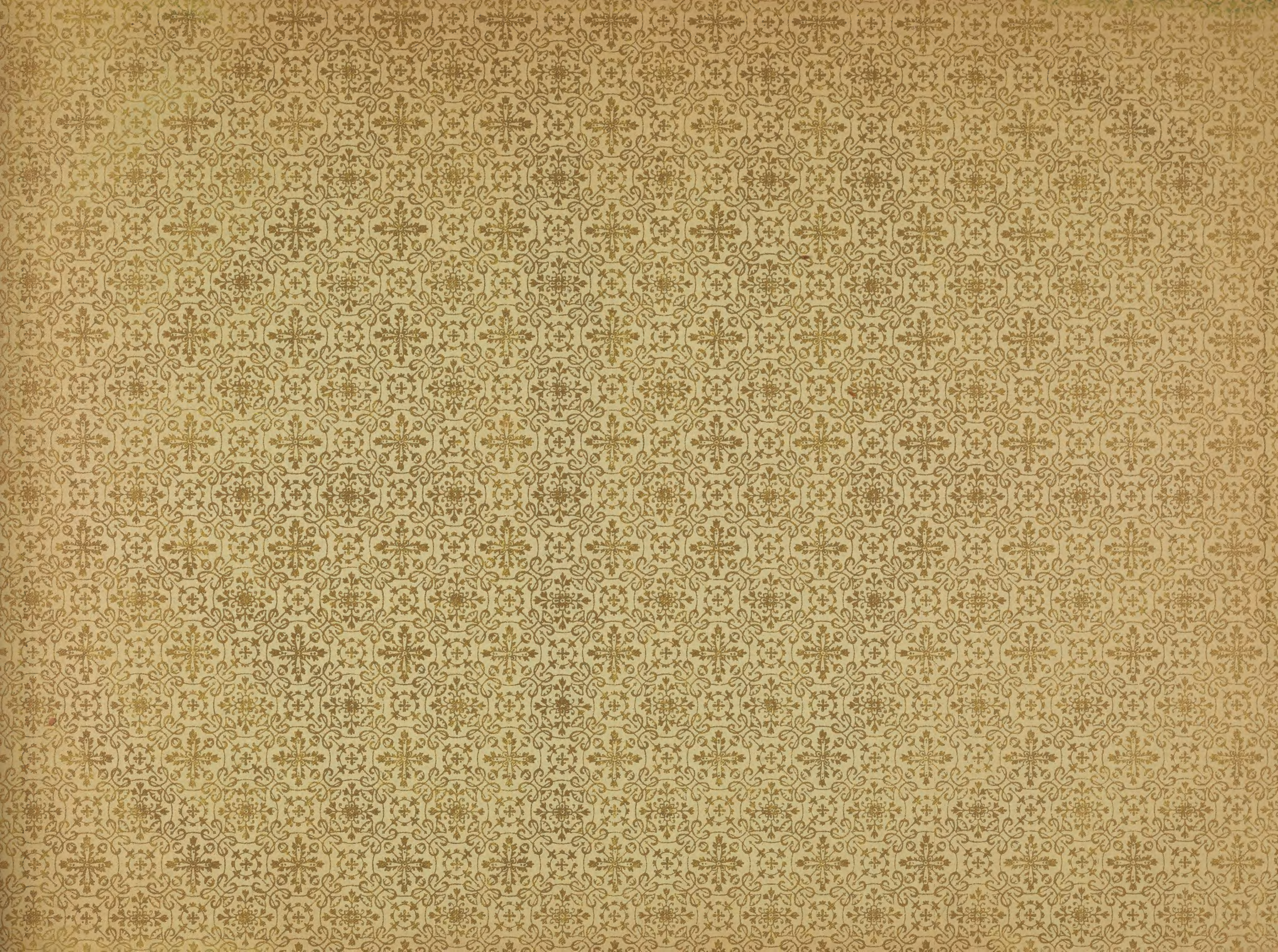
hon visa sig på många ställen, utmed Medelhavskusterna, men efter som det vill synas, blott under flyttningen. I Ungern finnes hon, enligt Naumann, vid saltkällorna och saltpölarna omkring Neusiedler och Plattensjöarna, men synes ej vara vanlig och nämnes av Kornhuber blott såsom flyttande genom landet. Vid saltgölarna i södra Ryssland, närmast Svarta havet skall hon deremot vara ganska allmän (Nordm. Fn. Pont.). — I Asien säges Skärfläckan finnas häckande vid de talrika saltsjöarna och gölarna midt inne i landet, från Caspiska havet, genom Tartariet, Mongoliet och Dauurien (Tarai-noor); ovisst om längre mot öster; men om vintern träffas hon sydligare i landet, vid havskusten i China, Indien och vestra Asien dragande omkring i små flockar (Swinh., Jerd., Tristr.). — Likså är hon sedd här och där i alla delar av Afrika under Europas vinter. Men nyligen ha vi erhållit uppgiften att fogeln skall fortplanta sig i Sydafrika, såsom vid Colesberg (vid Oranje-floden, 31° lat.), hvarest ägg blivit funna, och vid Hope Town (Ibis 1869, 76)*); hon har länge varit känd såsom icke sällsynt inne uti Caplandet, hvarest saltgölar finnas på många ställen; Riksmuseum äger exemplar därifrån, hvilka fullkomligt likna de europeiska. Sannolikt måste man här tänka sig en sådan överflyttning till andra sidan om æquator som den vi omnämnt sid. 297 och som är sannolik för många fogelarter. Vida mindre troligt anse vi, att Skärfläckan skulle vara häckfogel i Ostafrika, norr om æquator, hvilket nyligen blivit yttradt såsom en förmodan (uti Finsch & Hartl. Vögel Ostaf. 757).

Skärfläckan vistas, såsom av det föregående synes, blott vid havskuster och vid saltvattensjöar eller träsk, men icke vid alla sådana, utan blott på de ställen som äro för henne passande.

Liksom nästan alla övriga Vadare lever hon uteslutande av små djur; men genom sitt svaga, böjliga, på ändan smala och besynnerligt bildade näbb måste hon äga en ganska inskränkt förmåga att fånga dessa och bli i hög grad bunden, ej blott vid vissa sorter derav, utan även vid vissa sätt att gripa dem. Hennes fina, svaga näbbspets skulle icke duga för att gräva i jorden; icke en gång i den lösaste sand, och hon skulle ej dermed kunna fasthålla ett djur som ägde någon kraft att draga sig undan, t. ex. en daggmask. Ej heller skulle hon kunna taga större, eller även små, hårdare insekter, små snäckor o. d.; hon skulle t. o. m. icke kunna föda sig av mjuka insekter, vid hvilkas gripande hon kunde löpa fara att stöta den svaga näbbspetsen och avbryta den mot marken eller en hårdare sjöbotten. Hon är således inskränkt till de små djur, som hon kan taga i vattnet, uti eller närmast under ytan och som äro åtkomliga för hennes svaga, eget bildade fångredskap. — Sådana djur äro huvudsakligen små, mjuka Crustaceer, såsom Crangon vulgaris och andra små arter som äro allmänna uti vattnet; deribland Cyclops-, Idothea- och Gammarus-artade djur; sannolikt även Mygglarver, t. o. m. nykläckt, ännu vattenklart fiskyngel av blott några få milimeters längd o. s. v. Dock äro de djur, hvarav Skärfläckan lever, ej noga kända, emedan det vanliga och säkraste sättet att lära känna dem, nämligen att undersöka magen på nyskjutna exemplar, här på flera sätt försvåras. Dels äro dessa djur i allmänhet ganska mjuka och lätt förstörda, så att de efter en kort stund bli söndermalna och oigenkänneliga i fogelns mage; dels lär det vara vanligt att Skärfläckan uppspyr magens innehåll då hon skadskjutes utan att ögonblickligen nedfalla död.

*) Jag förmodar att med "Colesberg" menas det länge kända stället av detta namn; läget av "Hope Town" är mig obekant. Det är ett vanligt men ganska klandervärdt bruk att uppgiva föga kända ställens namn utan att på något sätt bestämma deras läge. Finsch & Hartlaub uppgiva, l. c., att de anförda ställena äro belägna i Damara-land.

SMITHSONIAN INSTITUTION LIBRARIES

39088011861614